

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

LIETUVOS POLITINIŲ KALINIŲ IR TREMTINIŲ SĄJUNGA

ISTORIJOS SEKCIJA

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

18

Kaunas, 1996

Redakcinė kolegija

Balys GAJAUSKAS

Antanas LUKŠA

Vyr. redaktorė

Dalia KUODYTĖ

Redakcija

Ona BALČYTIENĖ, Inga BOGOMOLOVAITĖ, Nijolė GAŠKAITĖ,

Vilija JAKUČIŪNAITĖ, Kęstutis KASPARAS, Algis KAŠĖTA,

Juozas STARKAUSKAS, Bonifacas ULEVIČIUS,

Artūras VAITEKAITIS, Vitalija VITKUTĖ

Dėkojame rėmėjams:

PASAULIO LIETUVIŲ BENDRUOMENEI,

AB "ACHEMA PREZIDENTUI B. LUBIUI
IR VALDYBAI

AB "FOSTRA" GENERALINIAM DIREKTORIUI
R. D. BULEVIČIUI IR VALDYBAI

Viršelyje: Vladas Mišeikis-Tarzanas, Kęstučio apygardos partizanas

Į TĖVYNĘ IŠ DANGAUS

Lietuviai desantininkai 1944-1945 m.

Kęstutis Kasparas

Įvadas

1944 m. pabaigoje-1945 m. pradžioje į rusų okupuotą Lietuvą iš Vokietijos grįžo keliasdešimt lietuvių kovotojų, nusileidę parašutais kaip desantininkai Okupacinio režimo metų leidiniuose jiems buvo skiriama ypač daug dėmesio, nors desantininkų buvo visai nedaug. Mat "Vokiečių parašiutininkai" geriausiai iliustravo komunistinės propagandos tezė apie "užsienio imperialistų inspiruotą vokiškai-lietuvišką nacionalistinį pogrindį", kompromituojančius ryšius su Vokietija.

Buvusiame KGB LSSR padalinio archyve desantininkams buvo pradėtos specialios literinės bylos - "Vokiečių žvalgybos organas Abveras" bei "Vokiškos žvalgybos ir diversinės mokyklos". Jų kol kas nepavyko rasti. Šios bylos galėjo būti tarp 1989-1990 m. išvežtos iš Lietuvos ir negrąžintos archyvinės medžiagos, saugomos Uljanovsko srities UKGB archyve arba Saratovo srities UKGB, saugančio visą medžiagą apie 1941-1945 m. nacionalines organizacijas ir karinius junginius vokiečių okupuotoje teritorijoje, Vokietijos žvalgybos bei kontržvalgybos darbuotojus ir agentus, policijos ir savisaugos dalinius bei formuotes¹.

Apie desantininkus kaupta medžiaga atsispindi kitose, dabar Lietuvos ypatingajame archyve saugomose, buvusiose KGB archyvo bylose. Daugiausia - tai pačių desantininkų baudžiamosios bylos, tardymo protokolai teminėse, literinėse ir kt. bylose bei operatyviniai pranešimai apie desantinų grupių pasirodymą, paiešką ir sunaikinimą.

Remdamasis šia medžiaga, KGB A skyrius okupacijos metais parengė nemažai propagandinės literatūros: "šaltinių" rinkinių, straipsnių, "dokumentinių apybraižų", "įspūdingais" pavadinimais - "Hitleriniai parašiutininkai",

"Paskutinė radiograma", "Pasėsi vėją..." ir kt

Dezinformuojanti medžiaga vėliau sąlygojo ir kai kuriuos netikslus objektyviosios istoriografijos teiginius. Taip K.Girnius savo veikale sugretina du nesulyginamus apimtimi dalykus - Lietuvos Laisvės Armiją ir desantininkus, nors teisingai nusako pastarųjų įtaką Pasipriešinimui². Kiti autoriai dažnai minėjo apie LLA vadovybės pasiūstus 100 ar daugiau LLA narių, nors ši organizacija desantinės politikos atžvilgiu nevaicino esminio vaidmens. A.Bubnys, žvelgdamas į desantininkų problemą kaip rezistencinę, neišvengė svarstymo - kas daugiau iš to laimėjo - lietuviai ar vokiečiai³.

Vienpusiškas įvaizdis susidarė dar ir todėl, kad stokojama pačių desantininkų prisiminimų. Pagirtinas vienintelio išdrįsusio paskelbti savo prisiminimus Kazio Žukausko ryžtas, tačiau periodikoje ("Drauge", JAV) paskelbti ir 500 egz. tiražu Punske išleisti prisiminimai⁴ dar negali užpildyti šios spragos.

Apžvalgos tikslas ir būtų iš lietuviškojo objektyvaus mokslinio taško pažvelgti į šių vyrų veiklą, turint dar ir viltį, kad išlikę gyvi liudytojai pataisys galimus netikslumus.

Vokiečių karinė žvalgyba - Abveras ir lietuviai

1941-1945 m. vokiečių-rusų kare svarbi vieta tenka vokiečių karinės žvalgybos — Abvero (Abwehr) veiklai⁵. Pagal savo tikslus jis turėjo tris struktūrinius padalinius: Abveras-1 — žvalgyba, Abveras-2 — diversinė veikla ir Abveras-3 — kontržvalgyba. Jiems priklausė atitinkamos komandos ir grupės.

Rytų fronte veikė šešios Abvero-1 komandos, kurių kiekvienoje buvo po 3-6 abvergrupes. Žvalgybinius duomenis komandos ir grupės rinko per savo agentūrą, nuleistą į rusų kariuomenės užnugarį. Dažniausiai agentai buvo verbuojami iš okupuotų sričių gyventojų. Prie komandų ir grupių veikė specialios mokyklos ir mokymo kursai. Po tam tikro apmokymo agentai lėktuvais arba pėsčiomis pasiekdavo priešo užnugarį, kur turėjo vykdyti įvairius žvalgybinius uždavinius. Agentai buvo aprengiami kariškais arba civiliais drabužiais, aprūpinami maisto produktais, ginklais ir padirbtais dokumentais. Lėktuvais parašiutininkai buvo nuleidžiami 150-200 km atstumu nuo fronto linijos. Grupę sudarydavo 2-3 žmonės, iš kurių vienas būdavo radistas. Grįžimui atgal agentai gaudavo slaptažodį - žvalgybos vieneto pavadinimą ar jo viršininko pavardę.

Abvero-2 komandos ir grupės verbavo, rengė ir siuntė agentūrą su diversinės ir propagandinės veiklos uždaviniais. Rytų fronte veikė šešios diversinės komandos, kiekvienai jų buvo pavaldžios 2-6 abvergrupės. Specialiai parengti agentai buvo ekipuojami, aprūpinami dokumentais, gaudavo uždavinį vykdyti diversijas: sprogdinti tiltus, geležinkelius, karinius ir maisto sandėlius, likviduoti priešų karininkus ir administracijos pareigūnus. Agentai buvo aprūpinami portatyviais sprogmenimis. Diversantams buvo duodami ir žvalgybiniai uždaviniai. Grupę sudarydavo 5-8 žmonės su radistu, sugrižimui buvo naudojami tie patys slaptažodžiai kaip ir žvalgybininkų.

1944 m. Abvero komandos ėmė rengti diversines grupes puolančios rusų kariuomenės užnugariui Šiuo tikslu iš anksto buvo sudaromos bazės ir slėptuvės su ginklais, sprogmenimis, maisto produktais ir drabužiais, kuriais turėjo naudotis partizaniniu būdu veikiantys diversantai Nors panašios grupės iš rusų bei gudų buvo parengtos jau pavasarį, lietuviai Abvero sistemoje faktiškai atsiranda tik liepos mėn., kai rusai jau buvo pradėję antrąją invaziją į Lietuvą.

Tiesa, keletas lietuvių buvo apmokyti žvalgybos mokyklose dar 1943 m. pabaigoje, bet tai buvo tik įprastinis verbavimas žadant atlyginimą, o pats parengimas vyko kartu su Abvero rusų rekrutais. Kauno abvero skyriaus (OKW Verbindungstelle Kaunas) vadovo Mongrovijaus ir specialiai agentų verbavimui atsiųsto repatrianto kpt. Viktoro Vilkutaičio (Vilkutat)-Griuno nuomone, viena svarbiausiųjų lietuvių nenoro dalyvauti Abvero veikloje priežasčių buvo vokiečių okupacinės valdžios elgesys bei represijos⁶.

Lietuvos teritorijai tapus artimuoju fronto užnugariu, pakito susidomėjimas jos gyventojais. Vokiečių karinė vadovybė, neįstengdama sustabdyti vis gilyn slenkančio fronto, buvo priversta pakeisti nuomonę lietuvių visuomenės atžvilgiu ir bandyti derėtis su ja lygiateisiais pagrindais. Kaunui buvo nurodyta, parenkant ryšininkus su jau pradėjusiais kovą lietuvių partizanais, nevengti ir priešiška vokiečiams nusiteikusių asmenų⁷. Pažadai apie "nepriklausomybę po pergalės" ar "bendros kovos prieš bolševizmą" abstraktūs šūkiškai po Vietinės rinktinės tragedijos ir Štuthofio įkaitų jau nebegalėjo patraukti ne kartą skaudžiai nuviltų lietuvių. Todėl buvo kreipiamasi į atskirus karininkus, jei tie sutiktų organizuoti nedidelius partizanų dalinius bolševikų užnugaryje, su pasiūlymais apmokyti žmones partizaninės veikimo taktikos,

apginkluoti ir aprūpinti radijo siųstuvais.

Pasiūlymai atitiko pagrindžio bei ryžtingai nusiteikusio patriotinio jaunimo siekius priešintis rusų okupantams kariniu būdu, partizaniškai, o taip pat atvėrė vieną iš galimų šaltinių ginkluotės poreikiams tenkinti Pagrindinės organizacijos, su kurių nariais kontaktavo vokiečiai ar jų ryšininkai, žinodamos vokiečių klastingumą ir tokių kontaktų riziką, iš pradžių laikėsi atokiai, bet kai pavyko gauti šiek tiek ginklų, pagaliau sutiko derėtis ir leisti ten vykti patikimus savo žmones.

Lietuvių mokymą Abvero žvalgybinėse-diversinėse mokyklose ir jų apginklavimą iniciavo kpt V. Vilkutaitis-Griunas, kaip žvalgybos karininkas, turėjęs didelę galią pafrontės juostoje. Jo dėka nemažai lietuvių visuomenės veikėjų gavo reikalingus leidimus pasitraukti iš Lietuvos (gen. S. Raštikis, vyskupas V. Brizgys ir kt.). Artimiausiu jo pagalbininku buvo brolis Vytautas Vilkutaitis-Volfas, Savisaugos dalinių štabo viršininko adjutantas; abu broliai plačiai pažino buvusią Lietuvos karininkiją bei policininkus. Buvo susisiekti su pagrindinių pagrindžio organizacijų vadovybe ir atskirais nariais: kpt. I. Velavičiumi-Vyliumi ir lttn. J. Jurkūnu iš LNP ir LLKS, lttn. J. Barzda-Klevu iš LLA, kpt. P. Gužaičiu iš LF ir P. Paulaičiu iš LLGS.

Abvero kontaktai nebuvo tiesioginiai ryšiai su pagrindžiu, bet tik su aktyvesniais lietuvių karininkais, sakysim, mjr. J. Pyragius galėjo nurodyti aktyvesnius voldemarininkus ir LNP vadovus, kpt V. Vilkutaitis-Griunas per plk. lttn. I. Kraunaitį-Mongirdą ir kpt. Praną Šopagą pasiekė Kretingos pagrindžio organizacijas; oberlttn. R. Nisenas per kpt. Klemą Martinkų susisiekė su pagrindinės Šaulių sąjungos vadovu plk. Matu Naujoku, o šis su LLKS vadovais lttn. Jonu Jurkūnu bei kpt. I. Velavičiumi-Vyliumi. Pastarasis savo ruožtu pasiūlė tarpininkauti lttn. J. Barzdai-Klevui iš LLA apsirūpinant ginklais ir radijo siųstuvais ir t. t.

Liepos pradžioje pirmieji su lietuviais kontaktus užmezgė Abvero-2 komandos 204 padalinys FAK-210, veikęs prie tiesiogiai Lietuvos teritoriją gynusios 3-osios Tankų armijos bei komanda 203. 1944 m. rugpjūčio pradžioje lietuvius pasisiūlė apmokyti Abvero-1 komandos 102 padalinys, o mėnesio pabaigoje - Abverkomandos-204 diversinės mokyklos viršininkas lttn. Hetleris, veikęs Šiaurės armijų grupės sistemoje.

1944 m. liepos-rugpjūčio mėn. buvo sukomplektuoti minėtų abverko-

mandų ir abvergrupių mokyklų kadrai; lietuvių grupių instruktoriai ir pirmosios kursantų grupės. Dalis lietuvių buvo užverbuota pačių vokiečių iš nu-ginkluotų savisaugos bei statybos batalionų Tilžėje ir Įsrutyje; šių asmenų motyvai buvo išvengti fronto ir kaip nors sugrįžti į Lietuvą. Didžiąją dalį žmonių surinko patys lietuviai ryšio karininkai, daugiausia iš pagrindžio at-rinktų ir su konkrečia užduotimi pasiųstų asmenų, tačiau absoliučiai visų, stojusių į šias mokyklas pagrindinė sąlyga — likti ir veikti Lietuvoje.

Lietuviai, nepaisant vienos kitos išimties, nebuvo kvailiai, kad imtų talkin-ti griūnančiai Vokietijai Abvero žvalgybos mokyklų instruktorių duomeni-mis, net 80% radistų iš rusų ir kitų tautų karo pabaigoje dingdavo be žinios⁸. Tad ką bekalbėti apie lietuvius savame krašte? Jų statusas tiek tuo metu, tiek istoriškai vertinant buvo ypatingas.

Abveras, kaip karinė žvalgyba, net Niurnbergo procese nebuvo pripažin-ta karinių nusikaltėlių organizacija (skirtingai nuo SD ir gestapo), o jo kadrai po karo sudarė Vakarų Vokietijos žvalgybos pagrindą, taip pat buvo panau-doti kitų demokratinų valstybių spectamybų veiklai prieš komunistinį bloką. Tiesa, po 1944 m. liepos mėn. atentato prieš Hitlerį visas abvero funkcijas, kartu ir desantininkų mokyklas perėmė SD, tačiau žvalgybos pobūdis ir esmė nuo to nepakito, tik atsirado dar vienas kontrolierius. Lietuvių bendra-darbiavimas su Abveru vyko vien tik kariniais, o ne politiniais sumetimais. Pats istorijos vyksmas kėlė abiem pusėms panašius uždavinius, kitaip ta-riant, lietuvių partizaninį veikimą rusų kariuomenės užnugaryje iš anksto nulėmė užgrobdamo-aukos padėtis, ir vokiečių ketinimai kažką planuoti ir orga-nizuoti Lietuvos teritorijoje neturėjo jokios įtakos (jei palyginsime su raudo-naisiais diversantais iki smulkmenų suorganizuotais ir palaikomais iš Mask-vos).

Lietuviai šiame kare nebuvo nei vienoje, nei kitoje kariaujančioje pusėje, todėl jų elgesys negalėjo būti toks kaip antivokiškos koalicijos narių. "Padė-ti" vokiečių žvalgybai buvo nutarta tik už konkrečią materialią paramą: už žinias apie rusų armiją ir diversinį veikimą jos užnugaryje buvo siūlomi gink-lai, šaudmenys, radijo ryšio priemonės. Užgrobdama Lietuvos teritoriją, So-vietų Sąjunga tapo agresoriumi ir Pasipriešinimas buvo pasirengęs apie priešo kariuomenę teikti žinias visiems - ir anglams, ir amerikiečiams, kas tik pagel-bės šioje kovoje.

Vokiečiai, žadėdami aprūpinti lietuvius kariškai, reikalavo pirma apmokėti žmones. Mokymas ir sudarė didžiausią priverstinio talkinimo riziką — vokiečiai, apginklavę lietuvius, galėjo pakeisti savo nuomonę ir jais užkišti yrančio fronto skylę. Tai buvo visiškai suprantama ir patiems stojantiešiams⁹. Bet taip pat daugeliui buvo aišku, kad "Atlanto Chartos paragrafai mūsų teritorijos nuo įsibrovėlių neapgins"¹⁰. Mąstysena, kad galima išnaudoti priešą prieš kitą nėra smerktina ir net laikoma karo strategija (anglų-amerikiečių koalicija su sovietais). Be to, lietuvių santykiuose su Abveru buvo sukurta ypatinga garantijų sistema, kuri sudarė galimybę parengti ir apmokėti savo žmones partizaninės kovos taktikos ir metodų (desantininkai buvo bene vieninteliai partizanai, apmokėti kovinės savignyos), parengti radistus, įsigyti radijo siųstuvų ir palaikyti ryšius su užsieniu bei tarpusavyje, nesijausti izoliuotiems, ty. už "geležinės uždangos", "Vienų vieniems". Atskirais atvejais (ypač rugsėjo-spalio mėn. ir vėliau) desantas buvo vienintelė galimybė pereiti fronto liniją ir tęsti kovą prieš užimtoje Lietuvoje.

Lietuvius nuo kitų Abvero rekrutų skyrė tai, kad jie, nepaisant formalumų stojimo metu, faktiškai nebuvo Vokietijos agentais, o tik sutartiniais pagrindais žvalgybos mokyklose apmokomi radisto, šifruotojo, partizanų grupės vado, partizano-sprogdintojo specialybės. Tokiu pagrindu bei gavę garantijas, kad mokslas teužtruks kelias savaites, todėl nereikės pereiti fronto, arba bet kuriuo atveju jie bus grąžinti į Lietuvą, lietuviai sutikdavo vykti apmokymams¹¹. Prieš išvykstant Kretingos grupei, kpt.P.Šopaga suabejojo, ar vokiečiai nepanaudos lietuvių pas save, tačiau kpt.V.Vilkutaitis-Griunas garantavo neatiduosiąs jų vokiečiams ir grąžinsiąs visus į Lietuvą. Dalies diversinių grupių eiliniai jokių stojamųjų anketų nepildydavo ir buvo priimami pagal grupės karininko pateiktą sąrašą, neišardant Lietuvoje suformuoto būrio struktūros. Su Kauno grupe į FAK-203 liepos mėn. buvo pasirašyta sutartis, kad desantininkai bus parskraidinti į pageidaujamas vietas su ginklais, amunicija ir maistu¹². Be to, į mokyklas dažniausiai vyko su padirbtais dokumentais, buvo įspėjami laikytis konspiracijos, neteikti teisingų žinių apie save ir savo praeitį, vadintis pasirinktu pseudonimu, pagal kurį buvo išduodami asmens pažymėjimai ir leidimai¹³.

Svarbiausiu garantu, kad lietuviai nebus akli vokiečių įrankiai, buvo pačio pagrindinio siekimas kontroliuoti šį procesą ir patiems nustatyti bendravimo

apimtį. 1944 m. liepos pradžioje Kaune įvykusiame karininkų ltn.J.Jurkūno, kpt.I.Velavičius-Vyliaus, plk.M.Naujoko, kpt.K.Martinkaus, Petruškevičiaus pasitarime buvo numatyta sukurti slaptą centrą, kontroliuosiantį lietuvių parengimo procesą, o Lietuvai žalingų veiksmų (sprogdinti gamyklas, tiltus) nevykdyti¹⁴. Ribotą žaidimą su Abveru sankcionavo LLA vyr.štabas: Telšių rinktinės vadams ltn.J.Barzdai-Klevui ir plk.ltn.I.Žuliui-Ruginiui buvo leista derėtis su vokiečiais laikantis trijų pagrindinių sąlygų - vokiečiai tuoj pat aprūpina būrius ginklais, pagal sąrašą išduoda dokumentus be kliūčių judėti visoje okupacinėje Lietuvos zonoje, o apmokyti asmenys nuleidžiami LLA nurodytose vietose¹⁵. Abvero galimybes panaudoti numatė LF Raseinių apskrities vadovas kpt J.Gužaitis ir LLGS vadovas P.Paulaitis, tačiau bet kuriuo atveju pagrindžiui tai buvo tik šalutinis taktinis klausimas greta pagrindinės laisvės kovos linijos.

Tiesiogiai lietuvių apsauga rūpinosi ryšio karininkai prie Abvero žvalgybos mokyklų ir pagrindinėms organizacijoms priklausantys lietuvių karininkai instruktoriai. Jie ne tik siekė apsaugoti savo žmones, kad vokiečiai jų nepanaudotų pas save, bet ir slapta nuo vokiečių instruktavo kursantus, kad tie, atsidūrę Lietuvoje, iš karto ištrauktų į rezistencinę veiklą ir vokiečių įsakymų nevykdytų. 1944 m. gruodžio mėn. ltn.J.Jurkūnas slapta nuo vokiečių informavo Vytauto Sabaliausko ir brolių Antano ir Broniaus Liesių desantinę grupę ne tik apie ryšį su LLA ir LF organizacijomis Raseinių apskr. užmezgimą, bet ir perdavė dr.A.Vokietaičio grupės Švedijoje šifrus radijo ryšiui užmegzti¹⁶. Pagrindininkų (tiek karininkų, tiek kursantų) dauguma Abvero mokyklose liudijo, kad į šį priešo žvalgybos barą buvo pakankamai giliai infiltruota ir tikruosius desantininkų tikslus formulavo ne vokiečiai o lietuvių pagrindis.

Savo ruožtu ir stojantys į mokyklas turėjo "galvą ant pečių" - pajutus, kad viskas eina vien vokiečių naudai, buvo galima sugrįžti, o draudžiant tiesiog pabėgti. Laikantis griežto laisvanoriškumo principo, net pagrindžio organizacijų nariai galėjo savarankiškai spręsti, ar ši taktika jiems tinkama. Nepavykus pereiti fronto linijos, ltn.K.Morkaus-Lukošiaus LLA būrys sutiko užsiverbuoti į desantininkų mokyklą, tačiau, atėjus metui išvykti. Vanagai atsisakė savo ketinimų, nusprendę geriau likti l-ajame lietuvių pulke, ir iš 20 žmonių į mokyklą išvyko tik pats vadas¹⁷.

Antra vertus, klaidinga būtų svarstyti, kas daugiau laimėjo iš šio "žaidimo" — vokiečiai ar lietuviai, taip pat pervertinti vokiečių paramą. Tai buvo ne 1919 m. vokiečiai, kurie, kad ir pralaimėję karą, suteikė Lietuvai 100 mln. markių paskolą ginklais ir amunicija, pripažino jos politinę nepriklausomybę ir padėjo savo kariniais daliniais gintis nuo bolševikų ir lenkų. Tai buvo 1944m vokiečiai, kurie kartojo tuščius pažadus ir teįstengė aprūpinti keliasdešimt desantininkų, nors už tai reikalavo palyginti daug. Lyginti galima tik abiejų pusių interesus bei jų raišką. Vokiečių priešinimasis tuo metu jau buvo faktiškai palaužtas, ir partizaninių ar žvalgybinių dalinių palikimas rusų kariuomenės užnugaryje buvo daugiau parodomoji pusė Berlyno vadovybei, nei tikroji veikla, nors iš paviršiaus atrodė, kad griebiamasi bet kokio šiaudo frontui sulaikyti. Be to, persiorganizuoti nuo puolamosios "žaibiško karo" doktrinos prie ginamosios jau nebuvo nei laiko, nei noro, nei tai, objektyviai imant, leido nacių režimas, nepaisant "totalinio karo" paskelbimo.

Vokiečių vangumas atsiskleidė vos pradėjus organizuoti desantininkų apmokymą. Pasak J. Pyragiaus, partizaninė kova iš viso buvo svetima vokiečių būdai, nes jie iš prigimties linkę veikti pagal parengtą planą ar kieno kito įsakymą¹⁸. Atsidūrę Vokietijoje, lietuviai pamatė, kad žvalgybos mokyklos nėra parengtos jų mokymui. Vietoj įprastinio 3-4 mėn. mokymo kurso, kur paskaitos buvo derinamos su pratybomis, buvo pasiūlytas pagreitintas 3-4 savaičių (partizanams - 2 savaičių) praktinis kursas. Jį dažniausiai vykdė vokiečių puskarininkiai, tiek tematę miško, "kiek jo yra Berlyno apylinkėse su išrankiotais kankorėžiais ir žvyruotais takeliais"¹⁹, o praktinės pamokos ne visada buvo naudingos. Antai vokiečiai vieno bėgio sprogdinimui naudojo 1 kg sprogmenų, kai Lietuvos kariuomenėje užteko vienos 200 g tolo plytelės; pagal tokį mokymą kildavo didžiulį sprogmenų kiekio pristatymo problema²⁰.

Spalio mėn. rusams užėmus Žemaitiją, lietuviai tapo atkirsti nuo tėvynės ištisinės fronto linijos. Vokiečiai tikino kursantus, kad būriai su radistais ir tam tikru žvalgybiniu tinklu gaus paramą oru ginklais ir medžiaga, tačiau lietuviai karininkai, suvokdami, kad radistas (dirbant prieš pelengatoriums) partizanų būriui nėra išganymas, atvirai instruktavo, kad desantininkai šiais pažadais nesigirtų, nes vokiečiai patys nieko neturi²¹. Ilgai užtrukdavo ir pačio desanto transporto parengimas: kiekvienas asmuo, siunčiamas užfronten,

turėjo būti ginkluotas automatu, pistoletu, šaudmenimis ir ne mažiau po dvi granatas, kad prieš užklyptas, galėtų tuoj pat gintis; aprūpintas 20 kg asmeniniu paketu iš papildomų šaudmenų, granatų, maisto, rūkalų bei pirmosios medicininės pagalbos reikmenų; pagal metų laiką turėjo būti aprengtas drabužiais ir avalyne²². Be individualaus aprūpinimo, turėjo būti parengiamas grupinis krovins iš sutarto kiekio automatų ir kulkosvaidžių, šaudmenų, diversiniams veiksams pakankamas kiekis sprogmenų ir jų priedų. Įvairios paskirties minų bei granatų²³.

Parengtos desanto grupės su kroviniu turėjo būti nuleidžiamos grupių vadų pasirinktoje vietoje, tačiau vokiečiai taip ir nesugebėjo (be vienos kitos išimties) laiku jų persiųsti per frontą, ypač oro keliu. Trūkstant lėktuvų, Abveras buvo priverstas, pažeidžiant visus žvalgybinės konspiracijos reikalavimus, sulaipinti į vieną lėktuvą kelias parašiutininkų grupes. Todėl vėliau NKVD-NKGB, suėmus vieną grupę, galėjo lengvai aptikti kitų, tuo metu nuleistų grupių pėdsakus. Kartais vokiečiai sudarydavo mišrias tautines grupes, kurios faktiškai negalėdavo veikti ir tuoj pat nusileidus iširdavo. Mokyklos nebuvo apsaugotos ir nuo rusų žvalgybos veiklos, tad didesnėse grupėse kursantai negalėjo būti visiškai garantuoti, kad tarp jų nėra priešų agento ar išdaviko (kaip P.Kvaraciejus, J.Guliakas).

Slenkant frontui, Abvero žvalgybinės-diversinės komandos, grupės ir mokyklos ne kartą buvo perdislokuojamos iš vienos vietos į kitą, o lietuviai blaškėsi Vokietijos keliais. Siaurėjant jos teritorijai, 1945 m. pradžioje tapo aišku, kad vokiečių kariuomenė jau nepajėgi atlikti desantininkų grupių siuntimo operacijų: nors ginklų ir amunicijos sandėliuose buvo perteklius, tačiau stokojo lėktuvų ir kuro²⁴. 1945 m. kovo pradžioje jos Vyr.štabe (OKW) buvo nutarta Abvero parengtus desantininkus paleisti į atsargą, tačiau lietuviai nesirengė skirstytis²⁵.

Paskutinioji galimybė ir viltis patekti į Lietuvą atsirado, kai kovo 23 d visas lietuvių partizanų bei žvalgybininkų parengimo grupes perėmė "Jagdverband Baltikum" (I.Velavičiaus-Vyliaus parodymai mini "Jagdverband Ost")³⁵. Ši "Rytų medžiotojų sąjunga" turėjo vienyti, parengti ir siųsti diversines grupes į Ukrainą, Gudiją, Lietuvą, Latviją ir Estiją. Lietuvių skyriaus (Jagdstaffel Litauen) viršininku buvo paskirtas senas Abvero karininkas mjr.J.Pyragius. Jo uždavinys buvo sudaryti vieną visų lietuvių parengimo ir tolesnio operacinio

panaudojimo štabą, kuris turėjo likusias lietuvių grupes prie komandų 102, 203, 210 persiųsti lėktuvais į numatytus veikimo rajonus²⁷. Tačiau ši viltis taip ir liko popieriuje dėl vokiečių pakrikimo ir panikos; štabas nebuvo sukurtas²⁸. 1945 m. balandžio 11 d. buvo gautas įsakymas panaikinti lietuvių partizanų bei žvalgybos vadų grupę ir jiems pereiti į SS Vervolfą, tačiau lietuviai išsivaikščiojo Hamburgo, Brandenburg, Drezdno, Pasau, Rid rajone²⁹.

Tuo pat metu lietuviai aiškiai išsiskyrė savo interesų realizavimo aktyvumu. Lietuviams Tėvynės gynyba buvo egzistencinis klausimas, bet kaip neutraliai tautai ir su tam tikros vilties prošvaiste. Santykiuose su Abveru jie stengėsi perimti veiksmų iniciatyvą. Jau pačioje desantininkų atrankoje buvo labai ryškus rezistencinis principas — buvo stengiamasi, kad į mokyklas patektų patikimi, ištikimi ne vokiečiams, o Lietuvos nepriklausomybės idealams žmonės³⁰. Daugumoje mokyklų mokymo procesą perėmė į savo rankas patys lietuvių karininkai, vokiečiams paliekant tik ekipavimą bei persiuntimą per fronto liniją. Plk.ltn.Leonas Valkūnas vertė iš rusų kalbos "Sputnik partizana" ("Partizano palydovas") ir pritaikė kaip mokymo priemonę lietuviams³¹. Siunčiamų grupių paskirstymas daugeliu atvejų buvo vien lietuviškos minties rezultatas, stengiantis, kad desantinės grupės savo veikla apimtų visą Lietuvą, turėtų tarpusavio ryšius. Kpt.l.Velavičius-Vylius bei A.Valiukėnas parengė radijo ryšio kodą su užsieniu. Lietuviai kontroliavo ir gaunamą iš Lietuvos informaciją: ltn.Matas Valeika-Putinas su radiogramų iš desantininių grupių turiniu supažindindavo A.Valiukėną, savo ruožtu palaikiusį ryšius su kariaujančiu ir neutraliu demokratinio pasauliu.

Dauguma desantininkų neieškojo galimybės pasislėpti ar išvengti kovos, o bet kokiais būdais siekė grįžti į Lietuvą ir tęsti kovą. Pagaliau netgi daugelis grupių buvo nuleista pačių lietuvių karininkų aktyvumo dėka. Apie tai liudija ltn.J.Barzdos-Klevo, atvykusio išsiaiškinti desantininkų užtrukimo priežasties, susikirtimas su 204 mokyklos viršininku ltn.Hetleriu, kpt.I.Velavičiaus-Vyliaus pastangos patekti į Lietuvą ir paskutiniosios desantininkų grupės tragiška odisėja.

Desantininkų problema liudija lietuvių rezistentų vadų siekį net sunkiausiomis sąlygomis ieškoti galimybės kovai su atslenkančiu agresoriumi. Praktiškai vokiečiai būtų daugiau laimėję, palikdami ginklus bei amunicijos bazes pačioje Lietuvoje, o nesiėmę desantininkų mokymo naštos; lietuviams gi

nebuvo iš ko rinktis, o pasirinkus — Abveras buvo išnaudotas savo interesams kiek buvo įmanoma. Gvildenant lietuvių desantininkų problemą, pastebima, kad savarankiškos lietuvių rezistencijos pradą nustelbia svetimų jėgų paramą, ir liudija pragmatinės politikos prioritetus.

Šiuo atžvilgiu vertas paminėti 1944 m. gruodžio 10 d. Vyriausiojo LLA Vanagų štabo operatyvinis įsakymas Nr.4, apibrėžiantis ir santykius su desantininkais: "1. Su vokiečių parašiutininkais, jei jų yra, stengtis sueiti į sąlytį, tačiau vengti provokacijų. 2. Jei parašiutininkai būtų LLA nariai, jie tuoj besąlygiškai privalo klausyti rinktinės vado įsakymų. 3. Parašiutininkus ne LLA narius (jei jie patikimi lietuviai) verbuoti ir paaimti savo valdžion. Jei parašiutininkai būtų ne lietuvių tautybės arba lietuviai, kurie nesiduotų užverbuojami, palaikyti su tokiais santykius, stengiantis iš jų išgauti ginklų, šaudmenų ir radijo aparatų, rusiškų pinigų. Jų įsakymų ir direktyvų, nesuderintų su LLA Vanagų vadovybės įsakymais, nevykdyti"³².

Lietuviai - abvero mokyklose

Lietuviai buvo apmokomi keturiose Abvero mokyklose, iš kurių viena - "Šiaurės ašigalio tarnyba" (Dienststelle Nordpol) buvo žvalgybinio profilio. Ji veikė Šiaurės armijų grupės Abvero-1 sistemoje ir buvo komandos 104 padalinys(?), užšifruotas kaip k/d Nr5725 ³³. Mokykla bazavosi prie Noihofo (Neuhof) kaimo, į šiaurę nuo Karaliaučiaus, lauko tipo barakuose, miške. 1944 m. spalio 25 d. ji buvo evakuota į Berlyno rajoną, Hamekopf kaimą, iš ten į Bismarką, 1945 m. vasario mėn. — į Juzenbergą prie Štetino³⁴. Kursantai pagal tautybes buvo suskirstyti į stovyklas, tarp kurių bendravimas buvo griežtai draudžiamas. Mokykloje laikomasi griežtos konspiracijos, kursantai turėjo vadintis slapyvardžiais ir neteikti kitiems teisingų žinių apie save ir savo praeitį³⁵.

Stovyklos Nr.1 (kurioje buvo apmokomi lietuviai, latviai ir estai) viršininku buvo vyr.ltn.Povilas Tyrulis-Kybartas, kuris dėstė karinį parengimą, partizaninę taktiką ir vertėjavą iš rusų kalbos³⁶. Ltn.Julius Šatas-Pukas mokė radio-technikos ir slapta nuo vokiečių instruktavo apie radijo ryšį su Lietuvoje veikusiomis grupėmis; mjr.Benius Zavackis dirbo kaip šifruotės specialistas, o kartu ir anglų žvalgybai bei stengėsi šiam darbui pritraukti patikimus lietuvius. Ryšio karininkas tarp mokyklos ir lietuvių buvo kpt.V.Vilkutaitis-Griu-

nas, kurio pareiga buvo globoti kursantus, spręsti visus jų ir mokyklos vadovybės nesutarimus; Kybartuose veikė jo brolis kpt.V.Vilkutaitis-Volfas³⁷.

Buvo numatyta, kad mokslas truks 10-12 dienų, tačiau jis užsitęsė 1,5-2 mėn. Ypač didelis dėmesys buvo skiriamas radiotechnikai ir darbui su radiosiuostuvu-imtuvu. Be radijo, buvo dėstoma rikiuotė ir karininkų pratimai vadovauti, įvairių sistemų ginklų pažinimas ir šaudymas, sportas ir džiū džitsu, rusų kariuomenės struktūra ir NKVD darbo metodai, topografija ir praktiška pažintis su žemėlapiais, kompasais, orientavimasis bet kurioje aplinkoje. Miško perspektyvoje mokoma kasti bunkerius, kautis ir manevruoti, rengti pasalas. Taip pat mokoma pasiruošti parašutą, šokinėti nuo bokšto, dėstomi agentūrinės žvalgybos pagrindai³⁸.

Į mokyklą rinko prasilavinusius žmones. Pirmieji lietuviai atvyko rugpjūčio 9 d. Tai buvo vadinamoji Kretingos partija iš 13 žmonių, surinktų Žemaitijoje; dalis jų buvo LLA nariai³⁹. Rugpjūčio mėn. atvyko 15-17 žmonių iš Suvalkijos ir Kauno apylinkių, iš kurių buvo sudaryta 1-oji ir 2-oji grupės⁴⁰. Rugsėjo pabaigoje-lapkričio pradžioje buvo sudaryta 4-oji grupė iš 10-11 vyrų, kilusių nuo Panevėžio⁴¹. Be to, iš Kretingos medseserų kursų priedanga buvo atrinktos 4 merginos, iš kurių dvi individualiai buvo rengiamos radistėmis⁴².

Kursantai nebuvo bevaliai vokiečių pastumdėliai. Kai kurie mokiniai pajutę, kad viskas "traukiama ant vokiško kurpalio" ir kyla pavojus negrįžti į Lietuvą, per kpt.V.Vilkutaitį-Griuną perdavė kpt.P.Šopagai raportą, nušviesdami esamą padėtį ir prašydami atšaukti. 1944 m. rugpjūčio 30 d. A.Stalmokas-BaItrūnas, A.Paregys-Bružas, I.Keblys-Šatraitis buvo išsiųsti atgal į Kretingą. Po šio įvykio prasidėjo grupių išsiuntimo procesas.

Rugsėjo (spalio) mėn. du broliai parašiotu buvo nuleisti į Kazlų Rūdos apylinkes, iš kur jie turėjo pasiekti savo partizanų dalinį prie Palių. Lapkričio pradžioje parašiotais buvo nuleistos trys grupės į Plungės, Vilkijos (Karaligij) ir Kauno apylinkes.

Lapkričio viduryje į Kretingos apylinkes pėsčiomis frontą ties Klaipėda perėjo J.Žutautas-Ramūnas ir J.Gubista-Šalna, o lapkričio 17 d. į Alsėdžių valsč. Paburgės km. apylinkes buvo nuleista A.Šertvyčio ir A.Kubiliaus vadovaujama 5 žmonių grupė.

Iš viso 1944 m. rugsėjo-lapkričio mėn. iš šios mokyklos į Lietuvą pėsčiomis ar parašiotais buvo persiųstos 8 nedidelės žvalgybinės grupės iš 24

desantininkų. 1945 m. vasario mėn. 12 likusių kursantų buvo pervežti laivu į Liepoją, matyt, kad lengviau būtų pereiti frontą, tačiau dalis jų buvo nuginkluoti ir panaudoti statybos darbams⁴³. Mokykloje liko tik vienas J.Zakaras-Pajaujis, besimokęs dokumentų padirbinėjimo, ir parašytu nuleistas į Telšių apskr. tik 1945 m. kovo 26 d. su keletu krovinių konteinerių Alsėdžių desanto grupei.

Dienststelle Nordpol mokyklos desantininkai

1 lentelė.

Vardas-pavardė	Slapyvardis	Atvyko	Išvyko	Nusileidimo vieta, būdas ir kitos pastabos
Kretingos partija				
I grupė:				
1 Alfredas Tiškus radistas	Frank-Kruk (Krukėlis)	44 08 8	44 11 10	Plungės apyl., parašytu, r/s
2. Kazys Telšinskas	Arūnas, Balys			
II grupė				
1 Jonas Žutautas	Ramūnas, Rokas	44 08 8	44 11	Kretingos apyl., pėsčiomis
2. Juozas Gubista	Šalna	"	"	
III grupė				
1 Algirdas Šertvytis	Šurkus, Stumbras	44 08 8	44 11 17	Alsėdžių valsč., 2-3 km nuo
2. Adolfas Kubilius	Jurgis Vaišvila, Albinas Sadauskas		"	Paburgės km., parašytais,
3. Jonas Dūda	Jankūnas, Štuka	M	"	3 r/s
4. Sergejus Semsys	Vaza	tt	"	
5. Šarūnas Jazdauskas	Stalius, Šaris	"	«	
6. Jonas Zakaras	Pajaujis	"	45 03 26	parašytais, su spec.kroviniu
IV grupė				
1 Itn.Alfonas Paregys	Algirdas Bruža	44 08 8	44 08 30	Kretinga
2. Ignas Keblys	Šatraitis	"	"	
3. Antanas Stalmokas »—	Baltrūnas, Dagilis	"	"	

Vardas-pavardė	Slapyvardis	Atvyko	Išvyko	Nusileidimo vieta, būdas ir kitos pastabos
Kauno partija				
Tauro grupė				
1 Kazys Žukauskas	Tauras	44 07	44 07 28	pasižvalgyti Kaune, grįžo į 203
2.	Gelažius	"	"	
3.	Jonaitis	"	"	
1 grupė				
t Algirdas Statkevičius	Klevas	44 07	44 10	Kauno apyl., parašiutais, 1 r/s
2. Vytautas Povilaika	Galvanauskas		"	
1 Edvardas Brinklys	Jonas	44 08	44 11 10	Vilkijos apyl., į Karalgių, parašiutais, 1 r/s
2. Valentinas Marma radistas	Daugirdaitis Naras	"	"	
3. Vaclovas Marma	Urbanas	"	"	
1. Sekevičius	Laužys	44 08	44 11 26?	Suvalkija, parašiutais
2. Sekevičius	Lapinskas	"	"	
3. Sekevičius	Tauckus	"	"	
II grupė (Kybartų)				
1 Algirdas Štreimikis	Šarkis	44 07	44 10	Kazlų Rūdos apyl., parašiutais, 1 r/s,
2. Stasys Štreimikis	Žukauskas	"	"	
1 Jonas Čižeika	Stepas, Margis	44 07	44 10 26	Kybartų apyl., parašiutais, 1 r/s
2. Vincas Kovas radistas	Šarūnas	"	"	
3. Vincas Ališauskas radistas	Kairys (Kairaitis)	"	"	
4. Vytautas Mališka	Dobilas	"	"	
Paskutinė grupė (Kybartų-Panevėžio)				

Vardas-pavardė	Slapyvardis	Atvyko	Išvyko	Nusileidimo vieta, būdas ir kitos pastabos
4.	–	–	"	
5.	-	-	"	
6.	-	-	"	
1	Trakys	–	–	Liko
2. Kostas Puodžiūnas	-	-	-	Kurše
3. Vytautas Petraška	Diegas	-	-	
4. Juozas Blažys	Gudelis	-	-	
5.	Balčiūnas	-	-	
6.	Kregždė	44 11	-	
7.	Žuvėdra	"	-	
a	Šaltyčius	"	-	
9.	Ragonis	"	-	
Merginos				
1 Viktorija Jušaitė	-	-		
2. Petrė Janauskaitė		-		
Liko Karaliaučiuje				
1 Elė Baranauskaitė	-	-		
2. Birutė	-	-		

Pastaba. Ši ir kitos lentelės sudarytos pagal šio straipsnio priedą.

Daugiausia lietuvių buvo apmokyta Abverkandos-203 mokykloje. Iki 1945 m. ji vadinosi Koriuk Mr203 (Komandeur des rückwärtigen Gebietes - Užnugario sričių viršininkas). 1944 m vasarą veikė gen.EJusto žinybos sistemoje, veikimo zona - Lietuva, Latvija, Estija⁴⁴. Jai priklausanti diversinė mokykla OKG FAK-203 liepos pabaigoje bazavosi Dalvice (Dallwitz — 20-30 km nuo Įsručio), rugpjūčio pradžioje buvo perkelta į buvusį Dancigo koridorių, Šliosbergo (Schlossberg) miestelį, netoli Valdėno (Waiden) geležinkelio stotelės⁴⁵. Dalis vėliau atvykusių lietuvių dėl vietos stokos buvo įkurdinti Frankenhageno (Frankenhagen) dvare netoli Konico⁴⁶.

Konice (Choinicuose) veikė radistų mokykla, į kurią po karinio parengimo buvo siunčiami radistai. Spalio 1 d. (ar viduryje) ji buvo perkelta į Klen-

Gabelio dvarą, netoli Lobau prie Štargardo (40 km nuo Dancigo).

1945 m. sausio pabaigoje, artinantis frontui, FAK-203 pirmoji lietuvių mokykla iš Šliosbergo buvo evakuota į Frankenhageną, o iš ten vasario 14 d atvyko į Štratenzės (Strettensee) dvarą 10 km nuo Anklamo, Pomeranijoje⁴⁷. 1945 m. kovo 23 d. 18-os likusių lietuvių komanda per Berlyną balandžio 3 d. pasiekė Mojemą (Neuem), Sudetuose⁴⁸.

Ši mokykla sutelkė palyginti stiprius lietuvių karininkų kadrus, be to, mokyklos viršininkas korvetenkpt.Laurinatis (Laurinat) buvo lietuvių kilmės ir palankus jiems. Rusų ir vokiečių kalbas bei sprogdinimą dėstė lt.n.Pranas Bakšaitis (Bakšat), buvęs mokytojas, repatriantas⁴⁹. Lietuvių ryšio karininku prie komandos buvo LLKS narys lt.n.J.Jurkūnas, lietuvių grupės viršininku kpt.Stasys Kantvydas, pavaduotoju vyr.lt.n.Jonas Žukas, radistų mokykloje instruktoriais ir vyresniaisiais dirbo jaun.lt.n.Stasys Gudaitis (rikiuotė), slapta nuo vokiečių instruktažes desantininkus kaip elgtis Lietuvoje, Pranas Velavičius dėstė radijo disciplinas. Instruktoriais dirbo ir kiti lietuvių karininkai, kurie vėliau buvo siunčiami kaip grupių vadai. Taigi šiame Abvero padalinyje ne tik patys lietuviai organizavo savo žmonių apmokymą, bet čia veikė ir stipriausias infiltracinis pagrindžio branduolys.

Apie 1944 m. liepos 11-12 d. kpt.I.Velavičius-Vylius susitiko su FAK-203 atstovu zonderfiureriu Zegelke buvo sutarta pasiųsti 1-2 mėn. apmokymams diversiniam darbui 20-40 žmonių, iš jų 2-5 radistus; po to visiems grįžti į savo gyvenamąsias vietas oro keliu arba mašinomis, jei teritorija nebus užimta rusų⁵⁰. Tačiau lietuviška mokykla buvo suorganizuota tik rugpjūčio-rugsėjo mėn. pradžioje⁵¹. Partizanams mokytis buvo numatytos 4-5 savaitės, bet jie užtruko ir pusmetį⁵². Liepos pabaigoje atvykę lietuviai pirmąjį mėnesį nieko neveikė arba mokėsi tik karinio parengimo. Rugpjūčio mėn. Šliosberge sulaukė aprangos bei apginklavimo ir oficialaus apmokymo pradžios. Karinis parengimas ("partizanų taktika", "sprogmenys", "sanitarija" ir "šaudymas") susidėjo iš šaudymo, rankinių granatų pažinimo ir panaudojimo, minų padėjimo, sargybos, patrulių slapukų taktikos ir apsisaugojimo nuo jų; pagrindinis dėmesys buvo skiriamas sprogdinimui⁵³.

Spalio pradžioje nuo partizanų atskyrė radistus ir išsiuntė juos į radistų mokyklą, kur šie mokėsi iki gruodžio mėn.⁵⁴. Kadangi radistai buvo rengiami kaip grupių vyresnieji, čia, be radijo aparatūros ir šifrų, buvo dėstoma žval-

gybos, agentūros parinkimo, verbavimo ir darbo su ja metodai, taktika, rusų ir vokiečių kalba, topografija.

Iš viso FAK-203 mokyklose (įskaitant radistus) galėjo būti per 100 lietuvių (desantininkų parodymuose 93). 1944 m. rugpjūčio pradžioje Zegelkė Įsrutyje iš dirbusių prie gynybos linijų statybos mobilizuotųjų, taip pat iš Žygaičiuose susitelkusių savaugininkų bei civilių, užverbavo į radistų mokyklą 6 ir į diversinę žvalgybos mokyklą apie 40 žmonių⁵⁵. Rugpjūčio 3-4 d. į mokyklą atvyko ltн.M.Valeika-Putinas, kuris surinko (6-7 d.) 8 žmonių grupę iš Raseinių apskr. (Gužaičio grupė)⁵⁶. 13 žmonių buvo surinkta iš Kauno, kurie vadovaujami Kazio Balčiūno, atvyko liepos pabaigoje⁵⁷. Vėliau mokyklą papildė suvalkiečiai bei vyrai iš Rytų Lietuvos. Mokymosi laikotarpiu kursantai buvo suskirstyti į tris grupes: Kauno-Raseinių, Suvalkų ir Panevėžio, kuriuos gyveno atskirose vietovėse.

Pagrindinės desantininkų grupės buvo nuleistos 1944 m. gruodžio mėn. antroje pusėje — 1945 m. sausio mėn. Panevėžio apskr. Šeduvos, Smilgių, Subačiaus, Kupiškio valsč., Raseinių apskr. ir Kazlų Rūdos miškuose. Šių desanto grupių ypatybė buvo ta, kad jos buvo sudarytos iš to krašto žmonių ir net pagal asmeninę pažintį. Siunčiamos grupės buvo gerai apginkluotos: ltн.A.Gogelio 9 žmonių grupė turėjo 2 rankinius kulkosvaidžius, 9 vokiškus šautuvus ir 9 rusiškus PPŠ automatus, 10 pistoletų, 40 rankinių granatų, 2 minosvaidžius su 50 minų, kiekvienas turėjo daugiau kaip po 4 kg sprogmenų; V.Želnio 6 žmonių grupė turėjo 2 kulkosvaidžius, 6 vokiškus šautuvus, 6 automatus, 6 pistoletus, dėžę granatų ir 2 dėžes šovinių, po 2,5 kg sprogmenų, radiosiųstuvą, kiekvienas dar po 50 tūksL rub. ir padirbtus dokumentus⁵⁸. Desantininkai buvo aprūpinti ir rajonų topografiniais žemėlapiais, kompasais, laikrodžiais, raketinėmis.

1945 m. kovo 23 d. lietuvių likučiai iš visos Abvero sistemos buvo sutelkti į vieną lietuvių grupę 203 mokykloje. Grupei vadovavo kptS.Kantvydas ir ją sudarė 3 skyriai: 1-ajam vadovavo ltн.J.Balčiūnas (numatytas siųsti į Kauno apskr.), 2-ajam - ltн.Jonas Žukas (Panevėžio apskr.), 3-ajam - ltн.Šeputis (Suvalkija)⁵⁹.

1945 m. balandžio 18-20 d. lietuviai patys susibūrė į paskutinę 20 desantininkų grupę, kuri Vokietijos žlugimo chaose dar bandė rasti galimybę patekti į Lietuvą. Iš pradžių buvo numatoma vykti lėktuvu, vėliau kpt.I.Velavičius-

1937 X 17 117-2
(davimo vieta ir data)

ASSENS LIUDIJIMAS № 145426 *

(Vieioj vidaus paso)

Pavardė Petras

Vardas Konas

(tėvo vardas)

Nuolatinė gyv. vieta Kaune

Kaunės Alėja Nr. 25

(miestas, apskr., valsč., kaimas, gatvė ir Nr.)

Užsiėmimas Varnautojas Stiklyba

Tautybė lietuvis Šeimos padėtis Nevedęs

Gimimo data (arba
amžius) ir vieta

1917 1. 10 Sakiu mieste

(data)

(miestas ar apskr.)

(valstijus)

(kaimas)

ASSENS ŽYMĖS:

Ugis 173 cm Vaidas apvalus Plaukų spalva rusūs

Akių spalva geltona Žymės kėra

I liudijimą prašyti
vaikai

Karinės prievolės atlikimo pažymėjimas

Atleistas

pagal karjoleri sveik Tikr 1-jos
protokola 98/38 IX 10 Kaune

Dokumentai, kuriais pasiremus šis liudijimas duotas

Išbraukta

(liudijimo savininko parašas)

is gim. metr. akto 128, 17 duota

Sakiu R. K. parapijos.

(naujos vedėjo parašas)

Sekretorius

Padirbti dokumentai Pranui laukaičiui, Vytautui Jakavoniui, Pranui Jacunskui, Antanui
Baubliui ir Juliui Sinkevičiui. LYA. P.18705-LL

187-9

Kaunas, 1958 Vp. 15

(davimo vieta ir data)

ASMENS LIUDIJIMAS Nr. 166827 *

(Vietoj vidaus pasų)

Pavardė MAKSAIŠ Vardas Jakubas

Tonas

(pavo vardas)

Nuolatinė gyv. vieta

Kaunas, Juozapavičiaus pr. N 65

(būsto, apskr., valst., kaimo, gatvės ir Nr.)

Užsiėmimas darbininkas, Tikyba Rymkal, Tautybė lietuvis, Seimos padėtis nevaikas

Gimimo data (arba) 1920.5.17 Vilkaviškio apskr. Pilviškių m.
amžius) ir vieta (data) (mėnuo ir metai) (vieta)

(lietuvai)

ASMENS ŽYMĖS

Ugis 171cm. Veidas apvalus Plaukų spalva ryšiai

Akių spalva raud. Ypat. žymės Nėra

I liudijimą įrašyti
vaikai

Kitos prievolės atlikimo pažymėjimas

Nėra

Dokumentai, kuriais pasirėmus šis liudijimas duotas Gimimo meti.

Štarnha N121, duota Pilviškių R.K. Pažėrijos

[Handwritten signature]

Sekretorius

[Handwritten signature]

Kaunas 1937 XI 17
(davimo vieta ir data)

197-7

ASSENS LIUDIJIMAS Nr. 145698 *

(Viejoj vidaus paso)

Pavardė Grimas Vardas Guoxas
Guoxas Nuolatinė gyv. vieta Kaunas
(pav. vardas)
Nickėvičius 37
(miesto, apskr., valsč., kaimas, parvė ir nr.)

Užsiėmimas Darbininkas R. kat. Tautybė Lietuviss šeimos padėtis dviejų

Gimimo data (arba) 1919 I 10 Aljtaus mieste
amžius) ir vieta (data) (miesto ar apskr.) (valdžios)

(baima)

ASSENS ŽYMĖS:

Ūgis 164 cm Veidas apvalus Plaukų spalva geltoni

Akių spalva rusos Spalva, žymės klėra

liudijimą įrašyti
vaikai

Kadnės prievolės atlikimo pažymėjimas kurie

kurie prievola atlikti 1940

Grimas
(liudijimo savininko parašas)

Dokumentai, kuriais pasiremus šis liudijimas duotas Užrašas

is gimimo metr. aldo 148/1919

Aljtaus R. K. par.

Laigom vedėjo parašas

A. Smarči

Sekretorius

[Signature]

Sp. Vnt. 772-39

187-10

Kaune 1938.11.16
(davimo vieta ir data)

ASMENS LIUDIJIMAS Nr. 145826 *

(Vie-toj vidaus paso)

Pavardė KvaraciejusVardas KazysPetras
(iš viso vardas)Nuolatinė gyv. vieta KauneKestučio g. nr. 20
(miesto, apskr., valsč. kaimas, paštas ir t. t.)Užsiėmimas statyba, Tautybė R. K., Tautybės šeim. padėtis vedęsGimimo data (arba amžius) ir vieta 1914 III 29 Kaune
(data) (miestas ar apskr.) (valstas)

(tėsimas)

ASMENS ŽYMĖS:

Ūgis 172 cm Veidas pašilgus Plaukų spalva juodiAkių spalva brūnos Ypat. žymės akies dantys priekijI liudijimą įrašyti
vaikui

Mėsos prievolės atlikimo pažymėjimas

deturmasDokumentai, kuriais pasirėmus šis liudijimas duotas įstatulcosiš gimimo metr. akto 158/24 KauneR. Kvaraciejus

Išlaips vėdejo parajas

R. Kvaraciejus

Sekretorius

So. Vnt. 132-39

Kauno Miesto Savivaldybės
Vidaus Pasų Biuras

188-3
Kaunas, 1958. 12. 15
(davimo vieta ir data)

ASMENS LIUDIJIMAS № 145462 * (Vietoj vidaus paso)

Pavardė Alkys Vardas Bromius

1901 Nuolatinė gyvenvietė Kaunas, Norėnų g. 11
(lėvy vardas) (miestas, apskr., valsč., kaimas, gatvė ir Nr.)

Užslėmimas 1958. 12. 15 Tillyba K. Ras. Tautybė Lotvius Selmos padėtis neatitinka

Gimimo data (arba) 1910. 7. 4 Alkys
amžius ir vieta (data) (miestas ar apskr.) (valsčius)
(kaimas)

ASMENS ŽYMĖS:

Ugis 175 cm. Veidas prailgas Plaukų spalva juoda

Akių spalva juoda Ypat. žymės Nėra

Liudijimą rašyti vaikui

Karinės prievolės atlikimo pažymėjimas

Dokumentai, kuriais pasiremus šis liudijimas duotas Gimimo met.

(Liudijimo savininko parašas) 134 p. 115, duota, Alkys K. R. Parapijės

Alkys
(savininko vedėjo parašas)

Sekretorius [Signature]

Vylis susitarė su laivyno karinės bazės vadovybe persikelti povandeniniu laivu į Kuršą, Liepoją⁶⁰. Tačiau Svinemiundės uoste veltui praleidus 7 dienas, buvo nutarta eiti pėsčiomis ir, sulaukus, kol praeis frontas, grįžti į Lietuvą. Grupėje teliko 13 desantininkų, kurie pasiskirstė po 2-3 ir savarankiškai bandė pasiekti Tėvynę. 1945 m. gegužės 19 d. Štetino apygardos Bliumentalio km rusų kontržvalgyba sulaukė kpt.I.Velavičių-Vylių bei 2 grupės narius, vėliau - dar tris⁶¹.

FAK-203 mokyklos desantininkai

2 lentelė.

Vardas-pavardė	Slapyvardis	Atvyko	Išvyko	Nusileidimo vieta, būdas ir kitos pastabos
Karininkai				
1 kpt.Stasys Kantvydas lietuvių grupės viršininkas	—			liko Vakaruose
2. ltn.Juozas Jurskūnas ryšių karininkas	—	44 08 3-4	45 04	liko Vakaruose
3. mjr. Jablonskis	—	—	—	
4. kpt.Skirmantas	—	—	—	
5. ltnJonušas-Prokurenka topografijos instruktorius		—		
6. kpt.Antanas Švilpa	Vidmantas	—		
Panevėžio partija				
1. ltn.Jonas Žukas instruktorius, grupės viršininkas		44 08	—	liko Vakaruose
Šeduvos grupė				
1. virš.Petras Blička	Juozas Bagdonas	44 08	45 01 19	Šeduvos
2. Juozas Mikaliūnas	-	"	"	apyL,
3. Justinas Plungė	-	"	"	parašytuais,
4. Leonas Šereiva	-	"	"	be r/s
5. Jonas Alksnys	-	"	"	
6. Vladas Merkys	-	"	"	
Smilgių grupė				
1 ltn.Bronius Giedrikas	Jonas Švitrigaila	44 08	45 01 19	Smilgių
2. Antanas Liubickas	-	"	"	apyL,

Vardas-pavardė	Slapyvardis	Atvyko	Išvyko	Nusileidimo vieta, būdas ir kitos pastabos
3. Domas Tumas	—	"	"	parašiu-tais, be r/s
4. Jonas Česnakavičius	-	"	"	
5. Juozas Misiūnas	-	"	"	
6. Jonas Žilys	-	"	"	
Subačiaus grupė				
1. Juozas Alekna	-	44 08	?	parašiu-tais, r/s
2. Kazys Jetkevičius radistas	—	"	"	
3. Povilas Tolušis	-	"	"	
4. Kazys Vičėnas	-	"	"	
5. Petras Zoza	-	"	"	
6. Kazys Baniūkštis	-	"	"	
Šimonių grupė				
1 Itn.Antanas Gogelis	Jonas Lokaitis	44 08	45 01 21	Kupiškio apyl, netoli Salamiesčio, parašiu-tais, r/s
2. Vincas Januškevičius šifruotojas	—	"	"	
3. Ipolitas Lukoševičius	-	"	"	
4. Bernardas Žekonis	Juozas Šilius	"	"	
5. Antanas Starkus	Antanas Riekus	"	"	
6. Anicetas Laužikas	-	"	"	
7. Bronius Urbonas	-	"	"	
8. Pranas Šablinskas radistas	Kaminskas	"	"	
9. Vytautas Tabelskis radistas	Viktoras Dambrasukas "		"	
Naujamiesčio grupė				
L Vladas Želnys	Stasys Maldusis	44 08	45 01 21	Smilgių valsč. (per klaidą), parašiu-tais, r/s
2. Stasys Kirdulis radistas	Juozas Narvydas	"	"	
3. Bronius Meškauskas	Lapinas	"	"	
4. Jonas Guliakas	Stasys Naras	"	"	
5. Antanas Žygas	Vytautas Sakalas	"	"	
6. Bronius Lazauskas šifruotojas	—	"		

Vardas-pavardė	Slapyvardis	Atvyko	Išvyko	Nusileidimo vieta, būdas ir kitos pastabos
Anykščių grupė				
1 Juozas Jurckis	-	-	-	
2. Jonas Leščius	-		-	
3. Bronius Janickas	-	-	-	
4. Juozas Budrevičius	-	-	-	
5. Mykolas Remeikis	-	-	-	
6. Jonas Ališauskas	-	-	-	
7. Kazimieras Šlianis	-	-	-	
& Jurgis Mamėnas	-	-	-	
9. Kazimieras Vaštakas	-	-	-	
10. Vaidila	-	-	-	
11. Kazys Marcinkevičius	-	-	-	
12. Katelė	-	-	-	
Panevėžio-Ukmergės grupė				
1 Juozas Šonta	-	-	-	
radistas	-	-	-	
2. Jonas Petkevičius	-	-	-	
3. Jonas Mikolajūnas	-	-	-	
4. Pranas Kulieša	-	-	-	
5. Bronius Laužikas	-	-	-	
6. Potockis	-	-	-	
7. pusk.Antanas Žekonis	-	-	-	
S Juozas Kaušyla	-	-	-	
9. Juozas Dalinda	-	-	-	
10. pusk.Vincas Simonaitis	-	-	-	
11. Alksnis	-	-	-	
12. Linkevičius	-	-	-	
13. Juozas Kiela	-	-	-	
14. Benediktas Žukauskas	-	-	-	
Kauno-Raseinių partija, grupė				
1 Jonas Balčiūnas		45 02		liko Vakaruose
grupės viršininkas				
Raseinių grupė (Gužaičio grupė)				
1 Itn.Matas Valeika	Putinas	44 08 4	-	suintas NKGB Berlyne

Vardas-pavardė	Slapyvardis	Atvyko	Išvyko	Nusileidimo vieta, būdas ir kitos pastabos
2. Kostas Juknevičius		44 08 7	-	
1. Vytautas Sabaliauskas radistas	-	44 08 4	44 12 21	Kėdainių apskr. Gudžiūnų valsč.
2. Bronius Liesis	-	44 08 7	"	Padruskalnio km.
3. Antanas Liesis	Valaitis	"	"	parašiutais, r/s
1. Vytautas Adomaitis radistas	Žilvinas, Adomas	44 08 7	44 12 18	Prie Lekėčių, tikslas
2. Juozas Dulaitis radistas	Mažiukas, Mikolauskas	"	"	Raseinių miškai, r/s
3. Bronius Zokaitis	Juška	"	"	parašiutais,
4. Vytautas Svilas	Stasys Bružas	"	"	iš krovinio rado tik medikamentus
Kauno grupė (Balčiūno grupė)				
1. psk. Kazys Balčiūnas	-	44 07	-	
2. Antanas Balčiūnas	-	"	-	
3. Mykolas Balčiūnas	-	"	-	
4. Jurgis Bubnys	-	"	-	
5. Mykolas Misiurevičius	-	"	-	
6. Justinas Katkevičius	-	"	-	
7. Juozas Bozikas	-	"	-	
8. Leonas Bozikas	-	"	-	
9. Kazys Griškonis	-	"	-	
10. Kazys Žukauskas	Kęstutis, Vytautas Klausutis, Stasys Kiela	"		liko Vakaruose
11 Jonas Keturakis	—			
Suvalkijos partija, grupė				
1. Itn. Šeputis grupės viršininkas				
1. Pranas Liukaitis radistas	-	44 08	45 01 15	Seirijų valsč. Staciškės km.,
2 Antanas Baublys	-	"	"	parašiutais,

Vardas-pavardė	Slapyvardis	Atvyko	Išvyko	Nusileidimo vieta, būdas ir kitos pastabos
3. Julius Sinkevičius	-	"	"	r/s
4. Pranas Jacunskas	-	"	"	
5. Vytautas Jakavonis	-	"	"	
6. Petras Kvaraciejus	-	"		
7. Juozas Keršys	-	"	—	
& Vaclovas Lekavičius	-	"	-	
9. Jonas Janulevičius	-	"	-	
10. Jonas Vaikšnoras	—	"	—	
11. Bronius Mockevičius	-	"	-	
Šakių grupė				
1		-	45 01	Kazlų Rūdos miškai, parašiutais
2.	Ažuolas	-	"	
3.	Lapas	-	"	
4.	Kiaunė	-	"	
5.	Kėkštas	-	"	
6.	-	-	"	
7.	Turas	-	"	
8.	-	—	"	
9.	-	-	"	
10.	—	-	"	
11	-	-	"	
12.	-	-	"	
13.	-	-	"	
14.	-	-	"	
Paskutinioji jungtinė grupė				
1. Vladas Vaitiekūnas	-	-	45 04 18	pėsčiomis, iki Lenkijos
2. kptIgnas Velavičius-Vylius	-	-	"	
3. Gediminas Kriovė	Didžiulis	-	"	
4. Stasys Juozas	-	"	"	
5. Kazys Vitkus	-	"	"	
6. Juozas Pačinskas	-	"		iš Anykščių gr.
7. Pranas Vyžintas	-	"	"	
8.Jurgis Bubnys	-	"		iš Kauno gr.
9. Mykolas Misiurevičius	-	"	"	

Vardas-pavardė	Slapyvardis	Atvyko	Išvyko	Nusileidimo vieta, būdas ir kitos pastabos
10. Justinas Katkevičius	-	"	"	
Kiti dešimt grupės narių iš minėtų, bet nepermetų grupių, neidentifikuoti				
Radistai				
1 Pranas Velavičius		44 07	1945 03	liko Vakaruose
grupės vyresnysis				
Atrinkti radistais				
1 Leonas Morkūnas	-	44 08	-	
2. Juozas Steponaitis	-	"	-	
3. Pranas Baltrušaitis	-	"	-	
4. Viktoras Banevičius	-	"	-	
5. Vincas Butauskas -		"		
Kiti desantininkai (neidentifikuoti grupėse)				
1	Kirstukas	-	-	
2.	Jokeris	-	-	
3. Mykolas Minintas	Vabalas	-	-	
4. Dilkus	-	-	-	Liko Vokietijoje
5. Baltakis	-	-	-	"
6. Stasys Stankevičius	-	-	-	"
7. Vincas Misiūnas	-		-	"
1 Jeronimas Budnikas	—	—	44 12 15-20	Raseinių
2. Vytautas Gužas	-	-	"	aps. Tauragės
3.	-	-	"	miškai
4.	-	-	"	
5.	-	-	"	parašiuotais

Parengti desantininkai buvo siunčiami ir per padalinį FAK-210 (Front Aufklarungs Trupp 210 - Fronto žvalgybos būrys-210), kuris veikė prie 3 Tankų armijos I-C skyriaus Siaurės armijų grupėje, pradžioje kaip komandos 204, vėliau 203 padalinys. Kodinis pavadinimas - "Grolsburg"⁶².

FAK-210 mokykla iš pradžių bazavosi Šakių apskr. Paežerėliuose, liepos 31 d. persikėlė į Kisdorfą Rytų Prūsijoje (3 km nuo Šliosbergo), apie rugpjūčio 20 d. persikėlė į Rothofą netoli Tilžės (6 km), rugsėjo pradžioje į

17-4

СЕКРЕТНО

Действительно по "ЗЗ" срочно 1945 г.

УДОСТОВЕРЕНИЕ

4 Ливер
08

Предъявитель сего Бранайнис
Антанас

действительно состоит на службе секретным агентом при Отделе Коннраведки "СМЕРШ" 3 Белорусского фронта.

По роду выполняемого задания с целью установления м-от нахождения дезертирских заведений, ему разрешено свободное движение на участке Душно, Каваля, Варашинка

Всем воинским частям, органам Советской власти и местным самоуправлению той Бранайнис оказывать всяческое содействие в выполнении его задания.

Тов. Бранайнис имеет огнестрельное оружие системы ПМ (мф. за 1943)

Настоящее удостоверение действительно по предъявлении удостоверения за 1945-45 выданных от Сов. вк. 7-я армия

Начальник Отдела Коннраведки "СМЕРШ"
Генерал - майор
Начальник 3-го отделения
подполковник

СЕКРЕТНО

М7-5

Действительно по " " 1945 г.

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Предъявитель сего

действительно состоит на службе секретным агентом при Отделе
Коннравведки "СМЕРШ" 3 Белорусского фронта.
По роду выполняемого задания с целью установления мест нахождения дезер-
тирских банд ему разрешено свободное движение на участке

Всем воинским частям, органам Советской Власти и местным самоуправлениям
тов _____ оказывать всяческое содействие в выполнении
его задания.
тов. _____ имеет огнестрельное оружие оногои
за № _____

Настоящее секретное удостоверение действительно при предьявлении удо-
стоверения за № _____ выданное от _____

Начальник Отдела Коннравведки "СМЕРШ"

3 Белорусского фронта

Генерал-майор

Начальник 3 отделения

подполковник

[Handwritten signatures]

Žukus Klaipėdos krašte. Spalio pradžioje, prasidėjus rusų puolimui, evakavosi į Liubinfeldą, tarp Tilžės ir Karaliaučiaus. 1945 m. sausio pradžioje perkelta į Karaliaučių, o iš ten vasario mėn. visi užsieniečiai iš FAK-210,214,218, tarp jų ir lietuviai, perkelti į Štetino apygardą, į Anklamą (Anklam); po to kovo mėn. - į Liukenvaldą (Luckenwalde), 50 km į pietus nuo Berlyno, kur buvo užsieniečių surinkimo stovykla ir telkiami išlikę lietuviai⁶³.

1944 m. liepos pabaigoje šioje Abvero mokykloje buvo tik 4 lietuviai, rugpjūčio 6 d. atvyko 3 žmonės iš Kauno bei mėnesio pabaigoje — 5 žmonės iš Alsėdžių - LLA nariai, numatyti parengti radistais⁶⁴. Rugpjūčio pradžioje kpt.I.Velavičius-Vylius sužinojo, kad vokiečiai Tilžėje nuginkluoja savisaugos batalionus, formuoja iš jų statybos dalinius ir siunčia į Vokietiją aerodromų statyboms⁶⁵. Atvykęs į internuotųjų lagerį, jis rado daug savanorių, nenorėjusių vykti į Vokietiją, tik grįžti į Lietuvą; iš jų partizaninės veiklos apmokymui buvo atrinkta 20 žmonių (atvyko 10 d.)⁶⁶. Ir tik sukomplektavus 33 lietuvių grupę, ji buvo perkelta į Rothofą ir ten pradėtas karinis mokymas: ginklai (kulkosvaidis, šautuvas, granata), rikiuotė, orientavimasis pagal žemėlapi ir kompasą. Nuleisti buvo numatoma su automatiškai išsiskleidžiančiais parašiutais, šuolių nebuvo mokomi⁶⁷.

Perkėlus lietuvių grupę į Žukus, 13 vyrų su ginklais dingo⁶⁸. Tuomet lietuvius skubiai išsiuntė į Klaipėdą, kur 7 km nuo miesto jie buvo mokomi tiltų sprogdinimo, minavimo, gavo vokišką aprangą⁶⁹. Skirtingai nuo kitų mokyklų, apmokymą vykdė patys vokiečiai, nebuvo lietuvių ryšių karininkų globos, prasmės mokytis, iš anksto tarpusavyje susitarusių desantininkų grupelių.

Spalio pradžioje, rusų puolimo išvakarėse, vokiečiai lietuvių kursantus nusprendė panaudoti rusų diversantų paieškoms Batakių valsč. Kazbarinų km. apylinkėse, tačiau jau kitą dieną jie pateko į traukimosi sumaištį ir tris savaites klaidžiojo, kol rado mokyklą Liubinfelde⁷⁰. Čia susirinko tik 12 senų kursantų, kitiems dingus nežinia kur. Lietuviai buvo laikomi drauge su vokiečiais, rusais ir latviais, užsiėmimai buvo labai reti, o busimieji desantininkai ėjo į laukus- rinkti daržovių⁷¹. Taip tęsėsi iki 1944 m. gruodžio 15 d, kai visus lietuvius iš visų mokyklų išsiuntė į Vormditą (Rytų Prūsija) aerodromą laukti išvykimo. Čia buvo sudaromos desanto grupės ir "Junkers" tipo lėktuvais gabenamos per fronto liniją.

Morris Abecille: 182-5

siges

1.	•	= e	• - - - -	= 1
2.	••	= i	•• - - -	= 2
3.	•••	= s	••• - -	= 3
4.	••••	= h	•••• -	= 4
5.	-	= t	•••••	= 5
6.	- -	= m	- ••••	= 6
7.	- - -	= o	- - •••	= 7
8.	• -	= a	- - - ••	= 8
9.	•• -	= u	- - - - •	= 9
10.	••• -	= v	- - - - -	= 0
11.	- •	= n		
12.	- ••	= d		
13.	- •••	= b	•• - - ••	= ?
14.	- • -	= k	- ••• -	= -
15.	- •• -	= x		
16.	• - •	= r		
17.	• - -	= w		
18.	- - •	= g		
19.	- - ••	= z		
20.	• - - •	= p		
21.	• - - -	= j		
22.	- • - -	= y		
23.	- - • -	= q		
24.	- • - •	= c		
25.	• - ••	= l		
26.	•• - •	= f		

Iki 1945 m. sausio pabaigos iš Vormdito į Lietuvą buvo persiųstos 6 grupės: 4,6 ir 30 žmonių; iš FAK-21016 žmonių į Ukmergės apskr. ir sausio 18 d 15 žmonių į Suvalkiją; sausio 19/20 d naktį į Kuršėnų valsč. orientuota šeštoji iš eilės Henriko Chaleckio-Tigro grupė (4 asmenys)⁷².

Ekipuotė buvo pakankamai svari: desantininkai buvo ginkluoti rusiškais ir vokiškais šautuvais, karabinais ir automatais, šaudmenimis, turėjo po 2 granatas, diversinės-partizaninės grupės aprūpintos tolu su kapsulėmis, kulkosvaidžiais; kiekvienas prie savęs turėjo pistoletą, prožektorių, peilį, 10 tūkst rusiškų rublių, planšetę su žemėlapiu ir individualų 20 kg svorio paketą, kurį sudarė sauso maisto daavinys savaitei, veltiniai, antklodė, palapinė-apsiaustas, šoviniai ir medikamentai, o radistų dar ir atsarginės baterijos⁷³.

FAK-210 mokyklos desantininkai

3 lentelė.

Vardas-pavardė	Slapyvardis	Atvyko	Išvyko	Nusileidimo vieta, būdas ir kitos pastabos
1 Itn.Pranas Čeponis lietuvių grupės viršininkas	Leonas	44 07-08	-	liko Vakaruose
2. viršl. Pranas Petrėnas	-	-	-	"
3. Petras Žeimys radistas	—	—	—	"
4. Gudas šifruotojas				"
1. plk.ItnLeonas Valkūnas	-	44 08 6	-	"
2. Itn.Antanas Žarskus	kpt. Antanas	"	-	"
Ukmergės grupė				
L Vacys Steckus	—	—	44 12 25	Vandžiogalos valsč, parašutais
2. Žilinskas/Šilinskas	-	-	"	
3. Zubkus	-	-	"	
4. Vaclovas Bešėnas	-	44 10	"	
5 Čaikauskas radistas	Romelis		"	
6. Jonas Kuliavas	-	-	"	
7. Valys	—	-	-	
8. Žamauskas	-	-	"	
9. Dambrauskas	-	-	"	

Vardas-pavardė	Slapyvardis	Atvyko	Išvyko	Nusileidimo vieta, būdas ir kitos pastabos
10. Kazimieras Šniūtė	-	-	"	
11. Kulvietis	Šaušpiliaras	-	"	
Suvalkijos grupė				
Pirmasis skyrius				
1. viršl. Vladas Kuprevičius	Asta	-	45 0118	Jiezo apyl., vėjas nunešė į
2. Vaclovas Traščinskas radistas	—	—		Gudelių valsč., 2 km nuo
3. Petras Gaidelis		-	"	Daukšių, parašiuais,
4. Indriušis	Daktaras	-	"	krovinio nerado
5. Antanas Karvelis radistas	Lapienis	44 07	"	
6. Leonas Junelis	Leonas	-	"	
7. Jonaitis	Vėjalis	-	"	
8.	Vilkas	-	"	
Antrasis skyrius				
1. pusk. Juozas Koženias	Briedis	-	"	Jiezo apyl., parašiuais,
2. Vaclovas Budrikas	-	44 10	"	sprogmenys ir
3. Kostas Drąsutis radistas	Ūdra		"	ginklai visai
4. Juozas Noreika	-	-	"	grupei, iš karto
5. Vasiliauskas	-	-	"	pateko į
6. Antanas Čėsna	-	-	"	apsupimą
7.	-	-	"	
Kuršėnų grupė				
1. Henrikas Chaleckis	Tigras	44 08	450219/20	Kuršėnų valsč., lakūnui suklydus
2. Vytautas Chaleckis	Chirurgas	"	"	nusileido 15 km
3. Algimantas Kapturauskas	Aras	44 08 1	"	nuo Tauragės
4. Zenonas Rombergas radistas	Zero	44 08		
Kiti, grupėse neidentifikuoti				
1. Leonas Murauskas	-	44 08 1	-	
2. Rasinevičius	-	"	-	
3. Liukpetris	-	44 08 10	-	
4. Vladas Frankas		-	-	

Vardas-pavardė	Slapyvardis	Atvyko	Išvyko	Nusileidimo vieta, būdas ir kitos pastabos
5. Petras Steckus	-	44 10	-	
6. Feliksas Konturauskas	-	"	-	
7. Juozas Jurevičius	-	"	-	
8. Edvardas Beržinskas	-	"	-	
9. Jankauskas	-	"	-	
10. Janulaitis	-	"	-	

Ketvirtoji stambi mokykla, kurioje mokėsi lietuviai, priklausė Abverkomandai 204, nukreiptai prieš 1-ąją Pabaltijo frontą, specialiai skirta latvių ir estų apmokymui. Ji rengė radistus (Klenuvkos km, 40 km nuo Dancigo ir 15 km nuo Štargardo) ir partizanus (Troingenhofo km. 40 km nuo Klenuvkos). Netoli radistų mokyklos veikė komandos-203 radistų mokykla. 1944 m. rugpjūčio 23 d. šio dalinio atstovas ltn.Hetleris pasiūlė ltn.J.Barzdai-Klevui apmokyti savo diversinėje mokykloje 50 lietuvių, juos apginkluoti ir vėliau jiems tiekti ginklus į rusų kariuomenės užnugarį⁷⁴. Vyriausiasis LLA štabas sankcionavo ir dalies LLA narių išvyką, daugiausia panevėžiečių, kuriems oro desantas buvo vienintelė galimybė grįžti į gimtinę, esant stabiliai fronto linijai.

Apmokymo kursas buvo numatytas 2 savaitėms, tačiau rugsėjo 18-19 d. mokykla nebuvo pasirengusi lietuvių mokymui, ir organizuotai atvykę keturi būriai - Maumedžio, Ažuolo, Karklo ir Kadagio, dar mėnesį gyveno Konice nieko neveikdami. Spalio pradžioje išsiaiškinti užtrukimo priežasties atvyko ltn.J.Barzda-Klevas ir smarkiai susikirto dėl delsimo su ltn.Hetleriu⁷⁵. Pagaliau patys būrių vadai ėmė dėstyti karo disciplinas, supažindinti su sprogmenimis, ginklais, žvalgybinių duomenų rinkimu, ryšiais, pionierių darbais (bunkerių įrengimu ir kt.)⁷⁶. Skirtingai nuo kitų mokyklų, konspiracija tarpusavio bendravime buvo formali⁷⁷. Vokiečių vaidmuo tebuvo grupių ekipavimas ir persiuntimas per fronto liniją.

Iš viso per šią komandą buvo nuleistos 5 desantinės grupės (dvi kartu su 203) iš 53 žmonių; kiekviena partizanų grupė buvo papildyta radistu ir šifruotoju. Desantas į Žaliąją girią Panevėžio aps. buvo pats didžiausias. Desantininkai buvo ginkluoti šautuvais, rusiškais ir vokiškais automatais, grana-

tomis, kiekviena grupė kaip krovinį paėmė apie 25-50 kg sprogmenų, sprogdinimo virvės ir detonatorių, radijo stotį, atsarginių vamzdžių kulkosvaiziams ir karabinams, 4 tūkst vienetų šovinių, apie 75 granatas, 3-4 prožektorius, raketinę, specialaus tabako šunims-pėdsekiamis klaidinti⁷⁸. Kitą krovinio dalį sudarė 3 komplektai vasaros mundiruotės, 8 poros batų ir 12 porų veltinių, medikamentai ir tvarsčiai, maisto produktai dvylikai žmonių dešimčiai dienų. Be to, kiekvienas desantininkas gavo po 4000 rublių, padirbtus NKVD darbuotojų dokumentus, žemėlapius, vadai ir radistai, rankinius laikrodžius.

204 mokyklos desantinkai

4 lentelė.

Vardas-pavardė	Slapyvardis	Atvyko	Išvyko	Nusileidimo vieta, būdas ir kitos pastabos
I. Maumedžio būrys				
1 Stepas Oirdžiūnas	Gegužis	44 09 17	44 11 17	Panevėžio apyL
2. Antanas Vanagas	Fumanču	"	"	netoli
3. Vytautas Vigelis	Dainius	"	"	Surviliškio,
4. Kazys Kanoverskis	-	"	"	parašiutais,
5. Abertas Ramoška	Viesulas	"	"	r/s, krovinio
6. Stasys Montvilas	Šernas	"	"	nerado
7. Kazys Kaminskas	Kaziūnė, Butkus	"	"	
8. Vincas Butrimas	Kiškis,	"	"	
Jonas Rajackas		"	"	
9. Stasys Dambrasuskas	Auras	"	"	
10. Romualdas Perlavičius	Šapalas	"	"	
11. Jonas Valkūnas	Rūta	-	"	priskirtas
radistas				
12. Alozas Dalbokas	Liepsnonis	-	"	"
šifruotojas				
II. Karklo būrys				
1 Antanas Šilas	Kovas			
	Šaltenis	44 09 17	44 11 18	Panevėžio apyL
2. Antanas Birbilas	Baltušis	"	"	Istricos-Ūtos km.
3. Antanas Balčiūnas	Rokas	"	"	rajonas,
4. Antanas Šulskis	Šulas	"	"	parašiutais,
5. Vincas Navickas	Dobilas	"	"	r/s (sugedo)

Vardas-pavardė	Slapyvardis	Atvyko	Išvyko	Nusileidimo vieta, būdas ir kitos pastabos
6. Juozas Zaremba	Vareika	"	"	
7. Petras Bučinskas	Žilvitis	"	"	
8. Povilas Samuolis	Šimkus	"	"	
	Juodasis Ponas			
9. Antanas Balčiūnas	Bukys	"	"	
10. Rafaelis Sargautas	Daumantas	"	"	
11. Vladas Stankevičius	Raišelis	"	"	
12. Pranas Alekna radistas	Meškėnas	"	"	
III. Ažuolo būrys				
1. Vladas Jazokas	Petraitis	44 09 17	44 12 22	Panevėžio apskr., Miežiškių apyl., r/s nerado
2 Stasys Dirsė	Prabasčius	"	"	
3. Petras Preidys	Mikštys	"	"	
4. Matas Stasiūnas	Misiūnas	"	"	
5. Alfonsas Šeškėnas	Klikūnas	"	"	
6. Antanas Šležas	-	"	"	
7. Mykolas Dobrovolskis	Čeponis "	"	"	
8. Juozas Skačkauskas	Strausas	"	"	
9. Antanas Bručas	Strazdelis	"	"	
10. Jonas Tyjušas	Vėžys	"	"	
11 Jurgis Bručas	Vanagas	"	"	
šifruotojas		"		
12. Juozas Vasiliūnas- Vasiliauskas, radistas	Rugys	"	"	
11. Antanas Skupas	Bartulis	"	"	
14. Anicetas Gailiūšis	Gurbelis	"	"	
15.	-	"	"	
IV. Kadugio būrys (Švenčionių grupė)				
1 puskJonas Basys Putinas		"	44 12 24	Linkmenų valsč., apie Krivasalį, dalis grupės nusileido netoli Anykščių
2. Juozas Šilinis	Popinigis	"	"	
3. Adolfas Grigonis	Paberžis	"	"	
radistas		"	"	
4. Julius Sabulis	Rakštelis	"	"	
radistas		"	"	
5. Vladas Kliukas	Ožys	"	"	
6. Antanas Binkis	Kavarskas	"	"	

Vardas-pavardė	Slapyvardis	Atvyko	Išvyko	Nusileidimo vieta būdas ir kitos pastabos
7. Čeponis	Miki Mauz	"	"	
8. Vinciūnas	Kalnelis	"	"	
9. Lapienis	Miškinis	"	"	
10. Urbonavičius	Senis	"	"	
11. Jonas Baranauskas	Šakalys	"	"	
12.	Paukštė	"	"	
V. karininkų grupė				
1. Itn.Juozas Barzda	Klevas	44 10	44 12 14	Platelių apyl., parašiutais, r/s
2. Itn.Kazimieras Morkus	Lukošius	44 09	"	
3. Itn.Stasys Gudaitis radistas	-	-	"	
4. Leandras Saltonas radistas	Meška	-	"	
5. Pranas Varnas	Kunas		"	
Rezervinė grupė (neišlaikę įskeitų, dėl ligos)				
1. Itn.Borisas Zimbergas	Dainutis	44 09	-	
2. Jonas Ališauskas	-	-	-	
3. Jonas Čeriauka	Cvirka	-	-	
3. Danielius Skupas	Dūlys	-	-	
4. Pranas Pranevičius	Katinas	-	-	
5. Stepas Vigelis	Ramunis	-	-	
6. Juozas Preidys	-	44 10	-	liko Vokietijoje
7. Bronius Kasmauskas	-	"	-	
8. Vladas Milienis	-	-	-	
9. Kazys Bručas	-	-	-	
10. Antanas Vabalas	-	-	-	
11. Stasys Rugys	-	-	-	
12. Bronius Šležas	-	-	-	
13.	Ažuolas	-	-	
14.	Kregždė	-	-	
15. Kazimieras	Diemedis	-	-	
16.	Lazdynas	-		
Neidentifikuoti grupėse:				
17. Juozas Budrevičius	-	-	-	
18. Kazys Liutkevičius	Kiškis	-	-	

Vardas-pavardė	Slapyvardis	Atvyko	Išvyko	Nusileidimo vieta, būdas ir kitos pastabos
radistas				
19. Pranas	Pypkė	—		
20. Juozas Baltis	-	-		
21. Stasys Balčius	-	—	—	
22. Jonas Taruška	Vilkas	-	-	
šifruotojas				
23. Mykolas Drąsutis	-	-	-	
24.	Velėna	--	-	
25. Antanas Brazys	Patiltis	-	-	

Desantininkai iš nenustatytų mokyklų

5 lentelė.

Vardas-pavardė	Slapyvardis	Atvyko	Išvyko	Nusileidimo vieta, būdas ir kitos pastabos
Rytų Prūsija, minuotojų kursai				
1 Juozas Žimkus		44 08	44 09	Žarėnų vls., pėsčiomis, siųsti LLA Telšių aps. vado (iš viso 10)
2. Alfonsas Petrauskas		"	"	
1. Juozas Radžvilas		44 09	44 10	diversinis
2. Julius Indrišiūnas		"	"	
1. kpt. Zigmas Raulinis	Dobilas	—	44 11	Adučiškio apyl. žvalgybos gr.
2. Vytautas Raulinis	Aitvaras	-	"	
3.	-		"	
4.	-		"	
5.			"	
1. Vladas Urbonas	-	-	-	Panevėžio apyl. pėsčiomis
1. Itn. Julius Asta	Astra, Šernas	-	1945 02	Prienšilio apyl.

Vardas-pavardė	Slapyvardis	Atvyko	Išvyko	Nusileidimo vieta, būdas ir kitos pastabos
2.	-	-	"	
3.	-	-	"	

Desantininkai rezistencijoje

Desantininkų vaidmuo Pasipriešinime nustatomas iš desanto grupių likimo Lietuvoje. Pirmieji desantininkai pasirodė 1944 m. rugpjūčio mėn., o paskutinišios grupės nuleistos - 1945 m. vasario-kovo mėn. Kovo antroje pusėje nutrūko bet kokie, netgi radijo ryšiai su Vokietija, todėl vėlesni tokių grupių paminėjimai yra susiję su NKVD-NKGB provokacine veikla. Iš 6 lentelės matyti, kad intensyviausias desantininkų siuntimas buvo 1944-1945 m. žiemą, kai Lietuvoje jau pakankamai plačiai veikė partizaninis sąjūdis, ir pora šimtų vyrų jau negalėjo daryti rimtos įtakos partizanų skaičiui ar pasipriešinimo kovos intensyvumui

Desantininkų siuntimo intensyvumas

6 lentelė.

Metai	Mėnuo	Nuleista grupių	Nuleista desantininkų
1944	08-09	2	5
1944	10-11	12	54
1944-45	12-01	14	128
1945	02-03	4	13
Iš viso		32	200

Vokietijoje liko apie 50 desantui pasirengusių vyrų, tačiau ir nuleistieji ne visi įsiliejo į kovą. Iš 200 vyrų apie 20 žuvo ar buvo suimti pirmosiomis nusileidimo dienomis, neišsilaikę net mėnesio, apie 100 slapstėsi arba jų dalyvavimas pasipriešinimo kovoje nepaliudytas, ir tik apie 80 desantininkų partizanavo ar veikliai dirbo pogrindyje. Iš pastarųjų apie 30 partizanavo ilgiau kaip vienerius metus, o vidutinė partizanavimo trukmė desantininkų atveju sudarė 16 mėnesių.

Iki 1944 m. gruodžio mėn. desantinės grupės nebuvo didelės, jas sudarė dažniausiai žvalgybinei veiklai parengti asmenys, radistai. Šiuo atveju vokiškoji pusė pažeisdavo išankstinius susitarimus dėl partizaninių grupių apmokymo ir nuleidimo, o tokių žvalgybinių grupių nariai dažniausiai pasirinkdavo pagrindinį veikimą, legalizuojantis su padirbtais dokumentais, arba iširdavo, žvalgybai to meto sąlygomis esant beprasmei 1944-1945 m. žiemą nuleistos desantininkų grupės, pasirengusios partizaninei veiklai, atsitiktinai atvyko didžiausių NKVD kariuomenės ofensyvų laikotarpiu, nors ir šiaip, Abvero grupių paieškai rusai skyrė didesnę dėmesį. Tai nulėmė ir dideles desantininkų aukas.

1945 m. sausio mėn. nuleista V.Steckaus vadovaujama desantininkų grupė tik per kelias dienas nuo nusileidimo patyrė tokius nuostolius: 1 nukovė NKVD kareiviai, 1 suimtas, 1 dingo be žinios, 2 nuėjo namo į Ukmergės apskr.; likę 6, tarp jų ir V.Steckus, sausio 12 d. žuvo kartu su kpt J.Krištaponio partizanais⁷⁹. Nusileidusiai lttn.A.Gogelio grupei su pastotėmis vykstant į Šimonių girią, pakeliui susišaudžius su kariuomene, desantininkai buvo priversti palikti krovinį, o į nelaisvę pateko sužeistas pats vadas.

Daug desantininkų nukentėjo per pirmuosius kelis mėnesius dažniausiai dėl išdavysčių ir konspiracijos stokos nusileidžiant. Desantininkų paieškai į jų nusileidimo vietas buvo sutraukiami, be NKVD kariuomenės, frontų, armijų, divizijų bei pulkų SMERŠų operatyvininkai, naudojami radijo pelengatoriai, gyventojų namuose rengiamos ilgalaikės pasalos. Skirtingai nuo kitų rezistentų, desantininkus dažniausiai stengdavosi paimti gyvus, dėl to žymiai rizikingesnis buvo jų rėmėjų bei ryšininkų darbas.

Su desantininkų slėpėjais buvo elgiama ypač žiauriai. 1945 m. kovo mėn. kareiviams suradus Žemaičių Legiono štabo, o tuo pačiu ir buvusios desantinės A.Šertvyčio-A.Kubiliaus grupės slėptuvę Alsėdžių valsč. Skirpsčių km. pas ūkininkus Pocius, pats šeimininkas buvo nukankintas tardymo metu, o Ona Pocienė nuteista kalėti. 1950 m. septyniasdešimt penkerių metų senutė buvo taip išsekinta, kad Stepnoj lagerio (Karagandos sritis, Džeskasgas) administracija atsisakė ją toliau kalinti, tačiau MGB SSRS 2-L 2 Vyr.valdybos Maskvoje kpt.Vladimirov nusprendė "kadangi Pocienė O.I. dėl savo praeities veiklos yra socialiai pavojinga, jos gyvenimas Lietuvos teritorijoje operatyviniais sumetimais nėra tikslingas" ir "atbuvus lageryje, nuo

tremties atleisti ir uždaryti į invalidų namus MGB priežiūroje"⁸⁰.

Praktiškai kiekviena desantininkų grupė patyrė ir materialių nuostolių, dažniausiai nebuvo randami atskirai nuleisti kroviniai su ginklais bei amunicija. 1945 m. sausio 19/20 d. H.Chaleckio-Tigro desantinė grupė į Kuršėnų valsč., buvo ne tik per klaidą nuleista Tauragės rajone, bet nerado ir krovinio paketų⁸¹. Krovinio nerado lt.n.S.Girdžiūno-Gegužio grupė⁸².

Nors tikrasis partizanavusių ir Pasipriešinimą organizavusių desantininkų skaičius nėra didelis, tačiau negalima nepastebėti jų, kaip asmenybių, indėlio. Okupantų dėmesys desantininkų problemos sprendimui buvo neatsitiktinis - jau vėliau Kubos pavyzdys rodo, kad net viena, gerai pasirengusi desantinė grupė, esant palankioms vidaus sąlygoms, sukelti esamo režimo žlugimą. Lietuvos atveju turime net keliolika viskam pasiryžusių, drąsių vyrų grupių ir besiplečiantį krašte partizaninį sąjūdį. Desantininkai buvo apmokyti ir parengti, kad galėtų veikti kaip jaunesnieji partizanų vadai, daugelis jų buvo su kovine patirtimi, frontininkai, pagrindžio dalyviai. Kai kuriose vietovėse jie tenkino pirminį vadovybės poreikį, kai daug partizanaujančių vyrų buvo neapmokyti ir neturėjo kovinės patirties. Tai ypač pastebima Panevėžio apskr., kur desantininkų veikla leido tuoj pat atnaujinti ne tik 3-osios Šiaurės LLA veiklą, bet ir užmegzti bei palaikyti tolimesnius (nuo Žaliosios iki Labanoro miškų) ryšius su kitais partizanų daliniais, priskirti juos aukštesnei vadovybei 1945 m. gegužės mėn. H.Chaleckis-Tigras Luokės-Kuršėnų valsč. Gintėnių miške vadovavo 15 partizanų būriui LLukoševičius-Baublys - Varnakalnio būriui Krekenavos valsč. ir t.t. Daugelis desantininkų įėjo į partizanų junginių štabus, užimdami labai aukštas vadovaujančias pareigas, pvz., 3-sios Šiaurės LLA apygardos vadai S.Girdžiūnas-Gegužis ir V.Jazokas-Petrakis, Šimonių rinktinės, o vėliau ir Algimanto apygardos vadas A.Starkus-Montė, Jūros srities štabo viršininkas V.Gužas ir šio štabo narys A.Liesis-Naktis ir t.t.

Vokiečių žadėtos paramos praktiškai nebuvo, nei desantininkai jos prašė. Pasikeitimas radiogramomis su Vokietija vyko iki 1945 m. kovo mėn., bet šis radioryšys nebuvo vienpusiškas. Iki 1945 m. sausio 25 d. visų radiogramų, gaunamų per 203 komandą, turinį perimdavo M.Valeika-Putinas, kuris perduodavo informaciją A.Valiukėnui Berlyne⁸³. Dienstelle Nordpol gaunamos radiogramos patekdavo ir į anglų žvalgybos rankas; mjr.B.Zavackas sutarė

su J-Zakaru dėl ryšio palaikymo ir informacijos rinkimo anglams, tačiau pastarajam jau nepavyko užmegzti ryšio⁸⁴. Daugiausia radiogramų pasiuntė A.Šertvyčio-A.Kubiliaus grupė; per ją kovo mėn. buvo numatoma perduoti speciali radiograma, reikalaujanti tuoj pat sugrąžinti į Tėvynę visus lietuvius, jaunesniusius partizanų vadus.

Pagrindžio iniciatyva patikimi desantininkai gaudavo duomenis radijo ryšiu su kitomis desanto grupėmis, kas žvalgybos požiūriu buvo gryna dekonspiracija, tačiau teikianti organizacinę naudą Pasipriešinimui Radioryšio reikšmė ypač svarbi veikiant pasipriešinimo ar žvalgybos centrams užsienyje, suinteresuotiems teikti materialią paramą už informaciją: šiuo atžvilgiu partizanai buvo geriau pasirengę negu antinacinis pagrindis. Vokiečių okupacijos metais pagrindis turėjo 3-4 radiosiųstuvus, iš kurių buvo panaudojamas tik vienas, o rusų okupacijos metu, 1945 m. pradžioje, vien Žemaičių Legiono štabe buvo 5 siųstuvai, neįskaitant keliolikos išbarstytų po visą Lietuvą. Šio štabo parengto visos Lietuvos radiofikacijos plano, aprūpinant radiosiųstuvu kiekvieną LLA rinktinę, realizavimas karo atveju būtų buvęs svarbus Pasipriešinimo kovos sėkmės veiksnys.

Radijo ryšio nenaudai veikė tiek vis sunkėjančios partizaninės kovos sąlygos, tiek išmanančių šį reikalą žmonių stoka. Jau 1945 m. pavasarį į priešų rankas pakliuvo nemažai radistų, perimta šifrų, kodų, radiosiųstuvų, o svarbiausia, buvo suimti A.Valiukėnas ir kpt.L.Velavičius-Vylius, ypač pastarasis, vokiečių okupacijos metais įrengęs Laisvės Kovotojų radiosiųstuvą ryšiui su Švedija ir taip išgarsinęs antinacinį pagrindį užsienyje. Radijoryšio idėjos nuosmukį liudija ir 1945 m. rudenį Tauro apygardos vadovybės svarstymai apie ryšio su užsieniu užmezgimo galimybes, panaudojant tam kurjerius ar net pagrobiant lėktuvą. Tuo tarpu buvę desantininkai neprarado vilties iki pat pabaigos — partizanas A.Žygas-Aptiekorius iki pat savo suėmimo 1953 m. pabaigoje Ramygalos raj. Papiškių km. slėpė radiosiųstuvą, dar tinkantį radiogramoms priimti-perduoti⁸⁵.

Kur kas didesnis buvo moralinis desanto poveikis - nusileidę parašiuotais drąsūs vyrai magiškai veikė kaimo žmonių, to meto sąlygomis linkusių kelis kartus perdėti teikiantį jiems viltį faktą. Dauguma desantininkų buvo aukštų moralinių savybių ir didžiulio pasišventimo žmonės, pasiryžę aukotis vardan Lietuvos laisvės. Tai patvirtina ir palyginti nedidelis išdavysčių iš jų tarpo

skaičius, o ir tai padarė asmenys, kurie į desantininkus pateko atsitiktinai, stengdamiesi išsaugoti gyvybę nelengvose to meto sąlygose. Pagaliau, desantininkai yra gera karinio-partizaninio pasirengimo priešui nepasiekiamose bazėse iliustracija, ir esant bent minimaliai Vakarų valstybių paramai, galbūt sovietų okupacinis režimas nebūtų buvęs toks ilgaamžis.

Priedas

Desantininkų sąrašas

- Adomaitis Vytautas - sl.Žilvinas (Žilvitis?), Adomas, g.1920 m. Raseinių apskr. Jurbarko valsč. Barkūnų km, studentas medikas, radistas, 1944 12 18 desanto į Raseinių apskr. grupės vyresnysis
- Alekna Juozas - iš Panevėžio apskr. Subačiaus valsč. Tarpeikių km, 1945 01 21 desanto į Subačiaus apyl. grupės vyresnysis.
- Alekna Pranas - sl.Meškėnas, g.apie 1914 m. Panevėžio apskr. Subačiaus valsč, tarnavo Savisaugos daliniuose, LLA narys Žemaitijoje, radistas, 19441118 desantas į Panevėžio apyl. (Karklo būrys). Suimtas prieš 1945 03 13.
- Ališauskas Jonas - g.apie 1910 m. Panevėžio apskr, rezervinė grupė.
- Ališauskas Vincas - sl.Kairaitis, g.apie 1919-1920 m. Kazlų Rūdoje, radistas, 1944 10 26 desantas į Kazlų Rūdos apyl.
- Alksnys Jonas - sl.Aušra, g. apie 1902 m Panevėžio apskr. Šeduvos valsč, kalvis, 1945 01 19 desantas į Šeduvos apyl, partizanų vadas Bedugnės mšk. tarp Pušaloto ir Rozalimo.
- Alksnys - Jono brolis, g. apie 1914 m. Panevėžio apskr. Šeduvos valsč.
- Asta (Astadiejus) Julius - sl.Astra, Šernas, g.1918 m. Vilkaviškyje, ltn, 1945 02 desantas į Prienšilį, Margio būrio vado pavaduotojas ir skyriaus vadas, žuvo 45 06 19 Punios km. rajone, pasaloje.
- Balčiūnas Antanas - sl.Bukys, 1944 1118 desantas į Panevėžio apyl. (Karklo būrys), partizanas, būrio vadas.
- Balčiūnas Antanas - sl.Rokas, iš Piniavos valsč. Velnekių km, 1944 11 18 desantas į Panevėžio apyl. (Karklo būrys), partizanas.

- Balčiūnas Antanas - Kazimiero brolis, g. apie 1922 m. Kaune, siuvėjas, Kauno grupė.
- Balčiūnas Jonas - Kazimiero brolis, ltn., savisaugos bataliono Kaune kuopos vadas, atvyko iš Drezdno policijos mokyklos 1945 02 pas brolius, parengimo grupės vadas.
- Balčiūnas Kazimieras - pusk.c/viršl, g. apie 1914 m. Kaune, tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose, grupės vyresnysis.
- Balčiūnas Mykolas/Motiejus - Kazimiero brolis, g. apie 1925 m. Kaune, Kauno grupė.
- Baltakis - iš Šimonių, Kauno universiteto studentas, liko Vokietijoje?
- Baltis Juozas - 1944 11 18 desantas (Maumedžio būrys). /Balčius Stasys iš Panevėžio valsč. Stetiškių km.
- Baltrušaitis Pranas - g.apie 1924 m, iš Kauno, užverbuotas iš statybos darbų Įsruityje, radistas.
- Banevičius Viktoras - g.apie 1914 m., iš Kauno, užverbuotas iš statybos darbų Įsruityje, radistas.
- Baniūkštis Kazys - g.apie 1894 m., dirbo geležinkelyje Panevėžio apskr, 1945 01 21 desantas į Subačiaus apyl., partizanas, legalizavosi, partizanų sušaudytas.
- Baranauskas Jonas - sl.Šakalys, g.1926 m. Švenčionių apskr. Pakališkių km., 1944 12 24 desantas į Linkmenų valsč.
- Barzda Juozas - sl.Klevas, g.1913 m. Zarasų apskr. Dusetų valsč, ltn, Lietuvių savisaugos dalinių kuopos vadas, nuo 1944 08 LLA Telšių Vanagų rinktinės vadas, 1944 12 14 desantas į Platelių apyl. (karininkų grupė). Nuskendo iššokęs su parašiotu Iešnalio ežere, Plungės valsč.
- Basys Jonas - sl.Putinas, Ponas Vilkas, pusk., 1944 12 24 desanto į Linkmenų valsč. grupės vyresnysis.
- Baublys Antanas - g.1914 m. Alytaus apskr. Merkinėje, tarnavo policijoje, 1945 0115 desantas į Seirijų valsč, suimtas 1945 02 2, NKVD KT nuteistas lageriu.
- Beržinskas Edvardas - g.apie 1923 m, tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose, 1944 10 paimtas į desantininkus iš Tilžės.
- Bešėnas Vaclovas - g.1901 m. Ukmergės valsč. Kadrėnų km, 1944 12 25 desantas į Vandžiogalos valsč, nusileisdamas susižeidė, slapstėsi Taujėnų valsč. Panoterių km, suimtas 1945

- Binkis Antanas - sl.Kavarskas, 1944 12 24 desantas į Linkmenų valsč.
- Birbilas Antanas - sl.Baltušis, g.1918 m Panevėžio apskr. Viešintų valsč.
Virsnio vnk., tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose, jaun.pusk, LLA narys. 1944 11 18 desantas į Panevėžio apyl. (Karklo būrys), partizanas, būrio vadas, 1945 06 suimtas provokacinio smogikų dalinio.
- Blažys Juozas - sl.Gudelis, gapie 1916-1919 m, iš Kybartų, fronto neperėjo, Kurše panaudotas statybiniuose daliniuose, suimtas 1947 05.
- Blieka Petras (Alfonsas?) - sl.Juozas Bagdonas, viršl., Šeduvos valsč. viršaitis? 1945 01 19 desanto į Šeduvos apyl. grupės vyresnysis, partizanas, būrio vadas.
- Bozikas Juozas - g.1919 m., Kauno grupė, 1945 09 kaip repatrijantas grįžo į Kauną suimtas 1946 01.
- Bozikas Leonas - Juozo brolis, Kauno grupė.
- Brazys Antanas - sl.Patiltis, g.apie 1920-1921 m., liko Vokietijoje, 1945 06 grįžo į Lietuvą.
- Brinklųs Eduardas - sl.Jonas Daugirdaitis, g.1922 m, statybos technikas, 1944 11 10 desantas į Vilkijos apyl, 1944 12 Kaune legalizavosi pagal padirbtus dokumentus, mokytojo Dieveniškų valsč. Šadiūnų km, 1945 02 6 suimtas MKGB, nuteistas 20 metų.
- Bručas Antanas - sl.Strazdelis, Jurgio brolis, g.apie 1924 m. Panevėžio valsč. Linonių km, 1944 12 22 desantas į Miežiškių apyl. (Ažuolo būrys), partizanas, žuvo 1946?
- Bručas Jurgis - sl.Vanagas, gapie 1921-1922 m. Panevėžio valsč. Linių km, pusk, radistas, 1944 12 22 desantas į Miežiškių apyl. (Ažuolo būrys). Žuvo 1945 01-02 kautynėse.
- Bručas Kazys - Jurgio brolis, g.apie 1920-1921 m. Panevėžio valsč. Linonių km.
- Bubnys Jurgis - g.1921 m, dirbo šaltkalviu Kauno stotyje, Kauno grupė, liko Vokietijoje, 1945 05-09 grįžo į Kauną kaip repatriantas, suimtas 1946 01.
- Bučinskas Petras - sl.Žilvitis, g.Panevėžio apskr. 1944 11 18 desantas į Panevėžio apyl, atsiskyrė nuo grupės nusileidimo metu, partizanavo Raguvos valsč.
- Budnikas Jeronimas - desantas prie Tauragės, partizanas AJoniko-Rolando būryje.

- Budrikas Vaclovas - g.1919 m. Traku apskr. Aukštadvario valsč. Užuguostyje, tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose, 1944 10 paimtas į desantininkus iš Tilžės, 1945 01 18 desantas į Jiezno apyl, partizanas, 1945 07-09 būrio vado V.Voverio-Žaišo pavaduotojas, suimtas 1945 09 17.
- Butauskas Vincas - g.apie 1918 m, iš Vilkaviškio apskr, užverbuotas iš statybos darbų įsruityje.
- Butrimas Vincas - sl.Kiškis, g.1927 m. Utenos apskr. Troškūnuose, mokytojas Švenčionių apskr. Balėnų km, 1944 1117 desantas į Panevėžio apyl. (Maumedžio būrys), partizanas, suimtas.
- Chaleckis Henrikas - sl.Tigras, g.apie 1919-1920 m, LLA narys, įsakymu pasiųstas iš Alsėdžių pasirengti radistu, 1945 0119/20 desanto į Kuršėnų apyl. grupės vadas, Kuršėnų rinktinės organizatorius ir Gintėikiškių mšk. partizanų būrio vadas, laisvai kalbėjo vokiškai, rusiškai, lenkiškai.
- Chaleckis Vytautas - sl.Chirurgas, Henriko brolis, g .apie 1921 m, 1945 0119/20 desantas į Kuršėnų apyl, partizanas.
- Čaikauskas - sl.Romelis, g.apie 1902-1909 m, muzikos mokytojas iš Ukmergės apskr. Deltuvos, radistas, 1944 12 25 desantas į Vandžiogalos valsč.
- Čeponis Pranas - sl.Leonas, g .apie 1918 m, Itn, lietuvių grupės FAK-210 viršininkas, liko Vokietijoje.
- Čeponis - sl.Miki-Mauz, g.apie 1919-1924 m, pusk, policininkas, 1944 12 24 desantas į Linkmenų valsč.
- Čeriauka Jonas - sl.Cvirka, g.1922 m, Panevėžio apskr. Subačiaus valsč. Gelažių km, rezervinė grupė, 1945 04 grįžo į Lietuvą, 1947 m. suimtas.
- Česnakavičius Jonas/Vytautas - iš Kauno, studentas, 1945 01 19 desantas į Panevėžio apskr. Smilgių apyl. Žuvo 1945 03 1 kautynėse.
- Čėsna Antanas - g.apie 1914-1918 m, lakūnas, radistas, 1945 01 12 desantas į Jiezno apyl, žuvo.
- Čižeika Jonas - sl.Rimkus, Stepas, Margis, g.apie 1926 m. iš Kybartų, LLA narys, radistas, 1944 11/12 desantas į Kazlų Rūdos apyl.
- Dalbokas Aloyzas - sl.Liepsnonis, Imperatorius, Negusas, g.apie 1922 m. iš Kėdainių apskr, radistas, 1944 11 17 desantas į Panevėžio

- apyl. (Maumedžio būrys), partizanas Kėdainių apskr. Krakių-Josvainių valsč., būrio vadas, išdavė partizanus (194612 Labūnavos tragedija), dirbo okupantų saugumui, gyveno Vilniuje.
- Dalinda Juozas - g. apie 1924 m. Panevėžio apskr. Šimonių valsč, studentas-medikas.
- Dambrauskas - 1944 12 25 desantas į Vandžiogalos valsč.
- Dambrauskas Stasys - sl.Auras, g.1921 m. Panevėžyje, meno akademijos studentas, 1944 11 17 desantas į Panevėžio apyl. (Maumedžio būrys), suimtas, 1945 07-1946 03 kalėjo Vorkutlage neišaiškintas kaip desantininkas.
- Dilkus - iš Panevėžio.
- Dirsė Stasys - sl.Prabasčius, g.1912 m. Panevėžio apskr. Raguvos valsč. Janapolio km, 1944 12 22 desantas į Miežiškių apyl, partizanas, bataliono vadas, suimtas 1945 10 15.
- Dobrovolskis Mykolas - sl.Čeponis, gapie 1906 m. Panevėžio apskr. Raguvos valsč. Taurynės km, viršl, 1941-1944 m. tarnavo Lietuvos savisaugos daliniuose, 1944 12 22 desantas į Miežiškių apyl. (Ąžuolo būrys), partizanų grupės vadas.
- Drąsutis Kostas - sl.Ūdra, g.1923 m. Kaune, tarnavo Lietuvos savisaugos daliniuose, 1944 10 paimtas į desantininkus iš Tilžės, radistas, 1945 01 12 desantas į Jiezno apyl, 1945 04 30 suimtas SMERŠo, kalintas Komijoje, Rečlage.
- Drąsutis Mykolas - g.Panevėžio valsč. Stetiškių km, 1944 08 LLA Platelių stovykloje, 1944 12 24 desantas į Linkmenų valsč.
- Dulaitis Juozas - sl. Juozas Mažiukas, Mikolauskas, g.1922 m. Šakių apskr. Vedegiškių km, jaun.pusk, studentas Kaune, radistas, 19441218 desantas į Raseinių apskr, partizanas, 1945.09 persikėlė į Klaipėdą pas A.Karvelį, vėliau Kaune inžinierius svetima pavarde, suimtas 1946.01.
- Dūda Jonas - sl.Štuka, Jankūnas, g.1922 m. Mažeikių apskr, Vilniaus universiteto studentas, Kretingos LLA narys, 1944 11 17 desantas į Alsėdžių apyl, 12 15 pagal įsakymą legalizavosi, dirbo Alsėdžiuose mokytoju, Žemaičių Legiono narys, nuo 1945 03 štabo organizacinio skyriaus viršininko pavaduotojas, 05 suimtas, kalintas Mordovijos lageriuose.
- Frankas Vladas - suimtas 1947 04.

- Gaidelis Petras - g.apie 1915 m., tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose, 1944 10 paimtas į desantininkus iš Tilžės, 1945 01 12 desantas į Jiezno apyl.
- Gailiušis Anicetas - sl.Gurbelis, g.1915 m. Utenos apskr. Molėtų valsč, pusk, 194412 24 desantas į Linkmenų valsč (Kadagio būrys).
- Giedrikas Bronius - sl.Jonas Švitrigaila, iš Panevėžio apskr. Smilgių valsč, ltn. 1945 0119 desanto į Smilgių apyl. grupės vyresnysis» partizanų vadas Pušaloto apyl, žuvo 1945 03 Ažagų-Eimuliškio kautynių metu.
- Girdžiūnas Stepas - sl.Gegužis, Špokas, g.1908 m. Panevėžio apskr. Šeduvos valsč. Spirakių km, ltn, LLA grupės vadas Platelių miške 1944 m. vasarą 1944 11 18 desanto į Panevėžio apskr. Žaliąją girią vadas, 3-osios Šiaurės LLA apygardos organizatorius ir pirmasis vadas. Žuvo 1945 09 6 kautynėse.
- Gogelis Antanas - sl.Jonas Lokaitis, g.1918 m. Panevėžio apskr. Šimonių valsč. Obonių km, Kauno universiteto studentas-technikas, priklausė ateitininkų korporacijai, ltn, LLA narys, Šimonių saugos vadas 1944 07,1945 01 21 desanto į Kupiškio valsč. grupės vyresnysis, po nusileidimo kitą dieną suimtas sužeistas
- Grigonis Adolfas - sl.Paberžis, g.apie 1916 m. iš Švenčionių apskr, 1944 07 Platelių LLA stovykloje, radistas, 1944 12 24 desantas į Linkmenų valsč, partizanas, nuo 1945 m. vasaros būrio vadas Švenčionių-Švenčionėlių apyl. Tigro rinktinės štabo viršininko pavaduotojas, žuvo 1951 m. žiemą.
- Griškonis Kazys - Balčiūnų svainis, Kauno grupė.
- Grybas Vytautas - sl.Neviržaitis, g.1922 m. Panevėžio valsč. Navasodų km, 1945 03 desantas į Šiaulių apskr, partizanas, suimtas 19461116.
- Gubista Juozas (Jonas?) - sl.Šalna, 1944 11 į Kretingos apyl.
- Gudaitis Stasys - g.1915 m. Kaune, inžinierius-elektrotechnikas, Telšių elektrinės direktorius, ltn, radistas ir instruktorius, 1944 12 13 desantas į Plungės valsč. (karininkų grupė).
- Gudas - šifruotojas, liko Vokietijoje.
- Guliakas Jonas - sl.Stasys Maras, iš Panevėžio, tarnavo vermachte, 1945 01 21 desantas į Smilgių valsč. (Naujamiesčio grupė), suimtas (spėjama — pasidavė).

- Gužas Vytautas - desantas prie Tauragės, partizanas, nuo 1948 06 Jūros
srities štabo viršininkas, žuvo 1949 06 11.
- Indrišiūnas Julius - g.1924 m. Šiaulių apskr. Pašvitinio valsč., 1944 07 LLA
Platelių stovykla, 1944 10 desantas.
- Indriušis (Indrašius) - sl.Daktaras, gapie 1910-1911 m. iš Rokiškio, 1945 0112
desantas į Jiezno apyl., partizanas.
- Jacunskas Pranas - g.1919 m. Alytaus apskr. Miroslavo valsč. Semeniškių
km., tarnavo policijoje Merkinėje, 1945 01 15 desantas
į Seirijų valsč., suimtas 1945 02 2, NKVD KT nuteistas
lageriu.
- Jakavonis Vytautas - g.1922 m. Alytaus apskr. Druskininkų valsč. Randa-
monių km, tarnavo pagalbinėje policijoje, 1945 01 15
desantas į Seirijų valsč, žuvo 1945 02 2 Merkinės
valsč. Pieriškių km.
- Janickas Bronius - g.1921 m. Utenos apskr. Anykščių valsč. Migdoliškės
km, tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose, 1945 04
sulaikytas rusų kaip pabėgėlis, 1947 m. suimtas kaip
desantininkas.
- Jankauskas - g.apie 1920 m, tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose,
1944 10 paimtas į desantininkus iš Tilžės.
- Janulaitis - g.apie 1917 m, tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose,
1944 10 paimtas į desantininkus iš Tilžės.
- Janulevičius Jonas - g.apie 1919 m Alytaus apskr. Merkinės valsč, dirbo
Merkinės policijoje.
- Janulevičius Kazys - Jono brolis, gapie 1925 m. Alytaus apskr. Merkinės
valsč.
- Januškevičius Vincas - g.apie 1917 m. Panevėžio apskr. Krekenavos valsč, tar-
navo Vietinėje rinktinėje, šifruotojas, 1945 01 21 desan-
tas į Šimonių apyl.
- Jazdauskas Šarūnas - sl.Jurgutis, Stalius, Šaris, Nurmis, g.1922 m. Kaune, LLA
narys, 1944 m. LLA centrinio štabo spaustuvės dar-
buotojas Vilniuje, 1944 11 17 desantas į Alsėdžių apyl.
Žemaičių Legiono vado pavaduotojas ir OS viršinin-
kas, 1946-1947 m. Šatrijos rinktinės vadas, 1947 11 suim-
tas.
- Jazokas (Juozėnas,
Juozokas) Vladas - sl.Petraitis, g.1920 m. Pasvalyje, Itn, 1944 12 22 desan-
to į Panevėžio apskr. Miežiškių apyl. grupės vadas, 3-

osios Šiaurės LLA apygardos organizatorius ir štabo viršininkas, nuo 1945 09 apygardos vadas, Žaliosios rinktinės vadas. Žuvo 1946 02

- Jetkevičius Kazys - Panevėžio apskr. Subačiaus pašto tarnautojas, radistas, 1945 01 21 desantas į Subačiaus apyl.
- Jonaitis - sl.Vėjelis, iš Šiaulių apskr, 1945 01 12 desantas į Jiezno apyl.
- Jonušas-Prokurenka - g.apie 1907 m. Utenos apskr. Anykščiuose, Itn, tarnavo kriminalinėje policijoje, instruktorius.
- Juknevičius Kostas - g.apie 1914 m. Telšių apskr, Kauno universiteto studentas-medikas.
- Junelis Leonas - si. Leonas, g.1925 m. Vilkaviškio apskr. Šeštokuose, tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose, 1944 10 paimtas į desantininkus iš Tilžės, 1945 01 12 desantas į Palias, partizanų būrio vadas Marijampolės apskr. Gudelių valsč. Balbieriškio mšk, žuvo 1945 03 7.
- Jurckis Juozas - g. apie 1906 m, Anykščių valsč, policijos viršininkas.
- Jurevičius Juozas - g.apie 1925 m, tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose, 1944 10 paimtas į desantininkus iš Tilžės.
- Jurkūnas Juozas - Itn, LLK Sąjungos vadovybės narys, ryšio karininkas prie Abvero komandos 203, pagrindžio ryšių ir veiklos instruktorius, gyvena JAV.
- Kaminskas Kazys - sl.Kaziūnė, Butkus, g.1927 m. Troškūnuose, dirbo Panevėžio geležinkelijoje, 1944 11 17 desantas į Panevėžio apyl. (Maumedžio būrys).
- Kanoverskis (-as) Kazys - g.1918-1944 m. Panevėžio apskr, viršl, 1941-44 m. tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose, 14 batalione, 1944 12 17 desantas į Panevėžio apyl. (Maumedžio būrys).
- Kantvydas Stasys - kpt, FAK-203 lietuvių grupės viršininkas.
- Kapturauskas
- Algimantas - sl.Aras, g.1927 m. Kaune, 1945 01 19/20 desantas į Kuršėnų apyl, partizanas brolių Chaleckių būryje, 1945 11 pasidavė Kauno NKGB, 1946 03 baudžiamoji byla nutraukta.
- Karvelis Antanas — sl.Lapienis, radistas, 1945 01 12 desantas į Jiezno valsč, 02 viduryje pasiųstas legalizuotis su padirbtais dokumentais, gyveno Kaune, Jašiūnuose, Klaipėdoje, kur

- 10 28 suimtas, 1946 0314 nuteistas 25 metams lagerio ir 5 metams "be teisių".
- Kasmauskas Bronius - iš Panevėžio, dirbo mokesčių inspekcijoje, liko rezerve dėl ligos, pateko į nelaisvę, po filtracijos 1945 08 grįžo į Lietuvą dirbo buhalteriu Pagėgių apskr., nuo 1946 06 partizanas Kelmelio-Čerčilio būriuose, nuo 1947 02 slapstėsi Subačiaus valsč., vasarą suimtas.
- Katelė - g.apie 1908 m., kaimo seniūnas Rokiškio apskr. Skapiškio valsč.
- Katkevičius Justinas - g.1921 m, dirbo konduktoriumi Kaune, Kauno grupė, 1945 05 liko Vokietijoje, 09 grįžo kaip repatriantas į Kauną suimtas 1946 01.
- Kaušyla Juozas - sl.Beržinis, gPanevėžio valsč. Stetiškių km, 1944 11 17 desantas į Panevėžio apyl, suimtas.
- Keblys Ignas - sl.Šatraitis, g.apie 1916 m. Kretingos valsč. Petrinaičių km., 1944 08 30 grįžo į Kretingą gyveno Kaune, dirbo sanitaru, 1948 08 suimtas.
- Keršys Juozas - gapie 1904 m., iš Varėnos.
- Keturakis Jonas - viršl., Kauno grupė.
- Kiela Juozas - g.apie 1904 m., iš Gelažių valsč.
- Kirdulis Stasys - sl.Juozas Marvydas, g.1917 m Panevėžio apskr. Naujamiesčio valsč. Vilkelių km, radistas, 1945 01 21 desantas į Smilgių valsč. (Naujamiesčio grupė). Suimtas, 1945 03 12 tardytas
- Kliukas Vladas - sl.Ožys, 1944 12 24 desantas į Linkmenų valsč.
- Konturauskas Feliksas - gapie 1928 m, tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose, 1944 10 paimtas į desantininkus iš Tilžės
- Kontvilas - kpt
- Kovas Vincas - sl.Šarūnas, gapie 1918-1919 m, radistas, 1944 10 26 desantas į Kazlų Rūdos apyl, partizanas, suimtas 1945 03 20-23 Krušinskių km, NKVD KT teistas Minske, po lagerių mirė Kaune (Pijaus Krušinsko informacija).
- Koženiauskas Juozas/ Jonas - sl.Briedis, g.apie 1915 m, tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose, į desantininkus paimtas 1944 11 iš Tilžės, 1945 0112 desantas į Jiezno apyl, grupės vyresnysis
- Kraunaitis Izidorius - sl.Mongirdas, plk-ltn, buvęs LLA narys, pasitraukė į

Vakarus.

- Kriovė Gediminas - sl.Didžiulis, suimtas 1945 05 19 Štetino apygardoje
- Kubilius Adolfas - sl.Jurgis Vaišvila, Albinas Sadauskas, Radvila, Adys, Šilovelniais, Balys, g.1918 m. Kretingos apskr. Kartenos valsč. Budrių vnk, nuo 1943 m. LLA narys, štabo organizacinio skyriaus ryšininkas Vilniuje, Vilniaus apygardos štabo organizacinio skyriaus viršininkas, 1944 11 17 desantas į Alsėdžių valsč, Žemaičių Legiono organizatorius ir vadas. Suimtas 1945 04 22 Alsėdžių valsč. Vilkų km. A.Sadausko pavarde, 04.28 atpažintas ir ėmė duoti parodymus kaip Kubilius. 1946 m. nuosprendis - sušaudyti. Dėl jo veiklos yra įvairių versijų.
- Kulieša Pranas - g.apie 1918 m. Panevėžio apskr. Viešintose, elektro-mechanikas.
- Kuliavas Jonas - 1944 12 25 desantas į Vandžiogalos valsč, radistas, Krištaponio rinktinės partizanas.
- Kulvietis - Artistas, Šaušpiliaras, gllkmergės apskr. Taujėnų valsč, radistas, 1944 12 25 desantas į Vandžiogalos valsč.
- Kuprevičius Vladas - sl.Asta, iš Kėdainių, virži, tarnavo Lietuvių savisaugos fronto daliniuose, 1945 01 12 desanto į Jiezno apyl. grupės vadas, partizanų būrio vadas, žuvo 1946 m.
- Kvaraciejus Petras - g.Alytaus apskr. Merkinėje
- Lapienis - sl.Miškinis, 1944 12 24 desantas į Linkmenų valsč.
- Laužikas Anicetas - g.apie 1918 m. iš Panevėžio apskr. Šimonių valsč, 1945 01 21 desantas į Kupiškio valsč.
- Lazauskas Bronius - g.apie 1914 m. Panevėžio apskr. Naujamiesčio valsč, tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose, 1944 10 paimtas į desantininkus iš Tilžės, šifruotojas, 1945 01 21 desantas į Smilgių valsč. (Naujamiesčio grupė), partizanas.
- Lekavičius Vaclovas - g.apie 1904 m, dirbo Alytaus valsč. Merkinės policijoje.
- Leščius Jonas - g.apie 1914 m. Utenos apskr. Anykščių valsč. Puntuko km.
- Liesys Antanas - sl.Valaitis, Idenas, Tvanas, Tonis, g.apie 1921 m. Panevėžio apskr. Ramygaloje, Kauno universiteto studentas-žurnalistas, 1944 12 21 desantas į Kėdainių apskr. Gudžiūnų valsč, partizanas, nuo 1947 05 Kęstučio apy-

- gardos, nuo 1948 06 Jūros srities štabo informacijos skyriaus viršininkas, žuvo.
- Liesys Bronius - sl.Naktis, Antano brolis, g.Panevėžio apskr. Ramyga-loje 1944 12 21 desantas į Kėdainių apskr. Gudžiūnų valsč., partizanas, Kęstučio apygardos štabo narys, Prisikėlimo apygardos štabo viršininkas, nuo 1949 02 LLK Sąjūdžio visuomeninės dalies viršininkas.
- Linkevičius - iš Panevėžio, policininkas Vilniuje, vertėjas.
- Liubickas (Lubickas?) - iš Kauno, studentas, 1945 0119 desantas į Panevėžio apskr. Smilgių apyl žuvo 1945 03 kautynėse.
- Liukaitis Pranas - g.1918 m. Šakių apskr. Plokščių valsč., Šakių koopera-tyvo ūkvedys, mobilizuotas statybos darbams, Įsruityje užsiverbavo į žvalgybos m-lą, 1945 01 15 desanto į Seirijų valsč. grupės vadas ir radistas, suimtas SMERŠo 1945 02 2 Merkinės valsč. Pieriškių km, nuteistas 20 metų lagerio ir 5 be teisių.
- Liukpetris - g.apie 1919-1920 m, tarnavo Lietuvių savisaugos dali-niuose.
- Liutkevičius Kazys - sl.Kiškis, radistas, g.1916 m. iš Vilniaus, 1944 11 17 de-santas į Panevėžio apyl. (Maumedžio būrys), partizanas Karklo būryje, suimtas 1944 12 pabaigoje.
- Lukoševičius Ipolitas - sl.Baublys, iš Panevėžio apskr. Krekenavos, Vilniaus technikos m-los studentas, tarnavo Lietuvių savisaugos fronto daliniuose, 1945 01 21 desantas į Kupiškio valsč, Trimito būrio (Krekenavos-Naujamiesčio valsč.) vadas, žuvo 1948 m.
- Mališka Vytautas - sl.Dobilas, gapie 1920-1922 m, iš Kybartų, dirbo Vir-balio geležinkelio stotyje, 1944 10 26 desantas į Kazlų Rūdos apyl.
- Mamėnas Jurgis - gapie 1901 m. Rokiškio apskr. Kamajų valsč, vyr. vach-mistras Anykščių policijoje, liko angloamerikiečių oku-pacinėje zonoje.
- Marcinkevičius Kazys - gapie 1919 m. Panevėžio apskr. Troškūnų valsč, stu-dentas-medikas.
- Marma Vaclovas - sl.ūrbonas, g.Kauno apskr. Vilkijos valsč. Dūdų km, 1944 1110 desantas į Vilkijos apyl.
- Marma Valentinas - sl.Maras, Vaclovo brolis, g.1921 m. Kauno apskr. Vilki-

- jos valsč. Dūdų km, 19441110 desantas į Vilkijos apyl,
1944 12 Kaune legalizavosi pagal padirbtus dokumen-
tus, dirbo pradžios mokyklos vedėju Vilniaus apskr.
Dieveniškų valsč, suimtas 1945 02 6 Vilniuje.
- Merkys Vladas - g.1911 m, 1945 0119 desantas į Panevėžio apskr. Šedu-
vos apyl.
- Meškauskas Bronius - sl.Lapinas (Lapenas), gapie 1909 m. Panevėžio apskr.
Maujamiesčio valsč. Vadaktėlių km, 1945 01 21 desan-
tas į Smilgių valsč. (Naujamiesčio grupė), Žaliosios rink-
tinės partizanas bent iki 1945 m. rudens, žuvo.
- Mikaliūnas (Mikolajūnas)
- Jonas - iš Panevėžio apskr. Šeduvos valsč, policininkas, 1945
0119 desantas į Šeduvos apyl.
- Mikaliūnas (Mikolajūnas)
- Juozas - g.apie 1909-1914 m. iš Panevėžio apskr. Viešintų.
- Milienis Vladas - g.1913 m Panevėžio apskr. Pumpėnuose, liko Vokietii-
joje dėl ligos, suimtas 1949 m.
- Minintas Vladas - sl.Vabalas, gapie 1906 m. Kinijoje.
- Misiurevičius Mykolas - Kauno grupė, 1945 05 pėsčiomis bandė grįžti į Lietuvą,
po filtracijos lagerio tarnavo rusų kariuomenėje iki 1946
12, dirbo buhalteriu Klaipėdoje, nuo 1947 07 gyveno
nelegaliai, dalyvavo pagrindžio veikloje, suimtas 1948
02 16 su atsišaukimais.
- Misiūnas Juozas - 1945 0119 desantas į Panevėžio apskr. Smilgių apyl.
- Misiūnas Vincas - g.apie 1907 m, iš Panevėžio apskr. Šeduvos valsč.
- Mockeivičius Bronius - g.apie 1912 m, dirbo Alytaus apskr. Varėnos policijoje.
- Montvilas Stasys - sl.Šernas, g.1925 m, iš Panevėžio, 1944 11 17 desantas į
Panevėžio apyl. (Maumedžio būrys).
- Morkus Kazimieras - sl.Lukošius, g.1907 m Kėdainių apskr. Pernaravos valsč.
Preikapių km, ekonomistas, ltn, LLA narys ir būrio
vadas, 1944 12 14 desantas į Plungės valsč. (karininkų
grupė), įsidarbino Žemės ūkio banke inspektoriumi,
suimtas 1949 m.
- Morkūnas Leonas - g.apie 1924 m, iš Trakų apskr, užverbuotas iš staty-
bos darbų Įsrutyje, radistas.
- Murauskas Leonas - iš Kauno.
- Navickas Vincas - sl.Dobilas, iš Panevėžio apskr. Subačiaus valsč. Gakūnų
km, 19441118 desantas į Panevėžio apyl. (Karklo būrys),

- partizanas
- Noreika Juozas - tarnavo Vilniaus apskr. policijoje, 1945 0112 desantas į Jiežno apyl.
- Pačinskas Juozas - suimtas 1945 05 5 Štetino apygardoje.
- Paregys Alfonsas - sl.Algirdas Bruža, ltn, LLA narys, 1944 08 30 grįžo į Kretingą.
- Perlaičius Romualdas - sl.Šapalas, g.1925 m., iš Panevėžio, 1944 11 17 desantas į Panevėžio apyl. (Maumedžio būrys).
- Petkevičius Jonas - sl.Varnas, g.1923 m. Panevėžio apskr. Naujamiesčio valsč. Nevėžininkų km., LLA narys, radistas, desantas, 1944-1953 m. partizanas
- Petraška Vytautas - sl.Diegas, iš Kybartų, radistas
- Petrauskas Alfonsas
- Petrėnas Pranas - g.apie 1920 m, viršl, liko Vokietijoje.
- Pyragius Jonas - mjr.
- Plungė Justinas - psk, eigulys Panevėžio apskr. Šeduvos valsč, 1945 01 19 desantas į Šeduvos apyl, partizanas, būrio vadas.
- Potockis - g.apie 1916 m.
- Povilaika Vytautas - sl.Galvanauskas, gapie 1918-1919 m. Vilkaviškio apskr, geležinkelininkas, 1944 10-11 desantas į Kauno apyl, grįžo namo, mobilizuotas, tarnavo iki 1946 m. pabai-gos rusų kariuomenėje, suimtas 1947.10?
- Pranevičius Pranas - sl.Katinas, g.Panevėžio apskr, liko Vokietijoje.
- Preidys Juozas - g.1911 m. Panevėžio apskr. Pušaloto valsč. Skaistgirių km, dėl ligos liko Vokietijoje, suimtas 1945 11 grįžus į Lietuvą po filtracinio lagerio.
- Preidys Petras - sl.Mikštys, g.1912-13 m. Panevėžio apskr. Pušaloto valsč. Skaistgirių km, 1944 07-08 LLA būryje Žemaitijoje, 1944 1117 desantas į Panevėžio apyl. (Ažuolo būrys).
- Radžvilas Juozas - g.1925 m. Šiaulių apskr. Pašvitinyje, 1944 07 Platelių LLA stovykla, 10 desantas.
- Ramoška Albertas - sl.Viesulas, g.apie 1919 m, iš Panevėžio apskr. Smilgių, 1944 11 17 desantas į Panevėžio apyl. (Maumedžio būrys), išleistas aplankyti giminių negrįžo, 1945 m. pavasarį suimtaa
- Rasinevičius
(Rusinevičius?) - iš Kauno.
- Raulinis Zigmas - sl.Dobilas, kpt. Kovos Vienybės narys, 1944 11 desan-

- tas į Švenčionių apskr. Adutiškio apyl., partizanų organizatorius, LPS kūrėjas ir vadas.
- Raulinis Vytautas - sl.Aitvaras, Zigmo brolis, 194411 desantas į Švenčionių apskr. Adutiškio apyl, partizanas, LPS štabo narys.
- Remeikis Mykolas (Mikas) - Panevėžio grupė.
- Rombergas Zenonas - s.Zero, Vanagaitis, g.1923 m. Šiaulių apskr. Kuršėnuose, LLA narys, pasiūstas iš Alsėdžių pasirengti radistu, 1945 01 19/20 desantas į Kuršėnų apyl, 1945 05 pabaigoje užmezgė ryšius su Telšių rinktinės štabu, partizanas, būrio (Platelių mšk.) vadas.
- Sabaliauskas Vytautas - g.1925 m. Raseinių apskr. Jurbarko valsč. Rotulių km, LLK Sąjungos narys, radistas, 1944 12 21 desanto į Kėdainių apskr. Gudžiūnų valsč. grupės vyresnysis, suimtas 1945.03.
- Sabulis Julius - sl.Rakštelis, g.1910 m. Švenčionių apskr, 1944 07 Platelių LLA stovykloje, radistas, 1944 12 24 desantas į Linkmenų valsč, partizanas, suimtas 1946 02 Švenčionyse.
- Saltonas Leandras - sl.Meška, g.1917 m. Kretingos apskr. Lukošaičių km, LLA narys, 1944 12 14 desantas į Platelių apyl, partizanas, 1945 08 gyveno legaliai Klaipėdoje. Suimtas 1946 06 pradžioje, kalintas Sverdlovsko lageriuose, tremtyje.
- Samuolis Povilas - sl.Šimkus, Šimkūnas, Juodasis Ponas, 1944 11 18 desantas į Panevėžio apyl, partizanas, būrio vadas.
- Sargautas Rafaelis - sl.Daumantas Antanas, Pakaruoklis, g.1919 m. Panevėžio apskr. Raguvos valsč. Juostininkų km, Dotnuvos žemės ūkio akademijos studentas, LLA Karklo būryje Žemaitijoje, 1944 1118 desantas į Panevėžio apyl, partizanas, dirbo apygardos štabo spaudos grupėje. 1946 09 svetimavarde įstojo į kunigų seminariją, 11 suimtas.
- Sekevičius - sl.Laužys, g. apie 1919-1922 m Marijampolės apskr, eigu lys, radistas, 1944 11 26? desantas į Suvalkiją.
- Sekevičius - sl.Tauckus, Laužio brolis, g.apie 1904-1909 m. Marijampolės apskr, ūkininkas, 19441129? desantas į Suvalkiją.
- Sekevičius - sl.Lapinskas, Laužio brolis, g.apie 1912-1914 m. Marijampolės apskr, 1944.11.29? desantas į Suvalkiją.
- Semsys Sergijus - sl..Vaza, g.1908 m Marijampolės apskr. Kalvarijos valsč. Trakiškių km, 1944 11 17 desantas į Alsėdžių apyl.

partizanas, 1945 04 suimtas, nuteistas sušaudyti.

Simonaitis Vincas - g.1896 m, iš Utenos apskr, pusk.

Sinkevičius Julius - g.1919 m. Alytaus apskr. Merkinėje, tarnavo policijoje, 1944 10 paimtas į desantininkus iš Tilžės, 1945 01 15 desantas į Seirijų valsč, suimtas 1945 02 2, NKVD KT nuteistas lageriu.

Skačkauskas Juozas - sl.Strausas, g.1910 m, iš Panevėžio apskr. Šeduvos valsč, 1944 12 22 desantas į Miežiškių apyl. (Ažuolo būrys), partizanas, nuo 1946 m. Žaliosios rinktinės vadas, žuvo 1947 10 29 Rozalimo valsč. Birutės km.

Skupas Antanas - sl.Bartulis, g.1918 m. Panevėžio apskr. Subačiaus valsč. Skupų km, 1944 12 22 desantas į Panevėžio valsč. (Ažuolo būrys), pusk, partizanų grupės vadas, žuvo 1945 01 22 Biržų apskr. Vabalninko valsč. prie Purvų km. arba 1946 11.

Skupas Danielius - sl.Dulys, g.1926 m. Panevėžio apskr. Subačiaus valsč. Akmenių km, rezervinė grupė, liko Vokietijoje.

Stalmokas Antanas - sl.Baltrūnas, Dagilis, g.1920 m. Kretingos apskr. Gargžduose, LLA narys, 1944 08 30 grįžo į Kretingą, partizanų organizatorius, 1945 m. pavasarį LLA Kretingos štabo narys, suimtas 1945 04, pasmerktas sušaudyti.

Stankevičius Stasys - gapie 1909 m.

Stankevičius Vladas - sl.Raišelis, g.1913 m. Panevėžio apskr. Subačiaus valsč. Josvilonių km, į žvalgybos mokyklą paimtas iš Rytų Prūsijos, radistas, 1944 11 18 desantas į Panevėžio apyl. (Karklo būrys), partizanas, būrio vadas, legalizavosi, gyveno Klaipėdoje, buvo suimtas. Partizanai broliams Stankevičiams ir K.Baniūkščiui buvo paskelbė mirties nuosprendį.

Starkus Antanas - sl.Antanas Riekus, Montė, Herkus, Blinda, g.1916 m, iš Panevėžio apskr. Šimonių valsč, 1945 01 21 desantas į Kupiškio valsč, Šimonių girios partizanų organizatorius, rinktinės, Algimanto apygardos vadas, žuvo 1949 10 31.

Stasiūnas Motiejus - sl.Misiūnas, g.1917 m. Panevėžio apskr. Pušaloto valsč. Stačiūnų km, pusk, 1944 12 22 desantas į Miežiškių apyl. (Ažuolo būrys), Žaliosios rinktinės partizanas dar 1946 m.

- Stasys Juozas - suimtas 1945 05 19 Štetino apygardoje.
- Statkevičius Algirdas - sl.Klevas (Kliausas), paimtas iš Virbalio stovyklos, 1944 10-11 desantas į Kauno apyl., gyveno Kaune, mokėsi medicinos fakultete, po to Vilniuje, vėliau slėpėsi nuo arešto, suimtas 1951 m.
- Steckus Vacys - g.apie 1917 m. 1944 12 25 desanto į Vandžiogalos valsč. grupės vadas, žuvo 1945.01 kautynėse.
- Steckus Petras - g. apie 1917 m., tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose, 1944 10 paimtas į desantininkus iš Tilžės.
- Steponaitis Juozas - g.apie 1918 m, iš Kauno apskr., užverbuotas iš statybos darbų įsruityje, radistas
- Svilas Vytautas - sl.Stasys Bružas, g.1925 m. Panevėžyje-1992 m. Hiutenfelde, Vokietijoje. LF narys, 19441218 desantas į Raseinių apskr., partizanas, 1945 05 Jurbarko grupėje, 06 22 suimtas, nuteistas 20 m. kalėjimo, kalintas Vorkutlage. 1967 m. išvyko į Vakarų Vokietiją, dirbo mokytoju Vasario 16-osios gimnazijoje.
- Šablinskas Pranas - sl.Pranas Kaminskas, Vanagas, g.Zarasų apskr. ar Utenoje, radistas, 1945 01 21 desantas į Panevėžio apskr. Kupiškio valsč, partizanas, Montės Žalgirio rinktinės štabo narys.
- Šatas Julius - sl.Pukas (Pūkas), g.1917 m. Kaune, ltn, radiotechnikas.
- Šeputis - ltn.
- Šereiva Leonas - iš Panevėžio apskr. Šeduvos, dirbo Radviliškio geležinkelėje, 1945 0119 desantas į Šeduvos apyl.
- Šertvytis Algirdas - sl.Šurkus, Stumbras, Algis, Antanas Šimkus, Aleksas Bogdanovas, g.1922 m. Jonavoje, LLA narys, 1944 11 17 desantas į Alsėdžių apyl, partizanas, LLA Žemaičių Legiono štabo žvalgybos viršininkas. Suimtas 1946 04, kalintas lageriuose. Po kalinimo išvyko gyventi į Vakarų Vokietiją.
- Šeškėnas Alfonsas - sl.Klikūnas, g.apie 1907-1909 m, iš Panevėžio valsč. Linonių km, 1944 12 22 desantas į Miežiškių apyl. (Ažuolo būrys), Žaliosios rinktinės partizanas dar 1946 m. pavasarį.
- Šilas Antanas - sl.Kovas, Antanas Šaltenis, Karvelis, jaun.ltn, iš Panevėžio apskr. Subačiaus valsč. Lukonių km. Karklo būrio vadas LLA Alsėdžiuose, 1944 11 18 desanto į

- Panevėžio apyl. grupės vadas, Karklo partizanų būrio vadas. Žuvo 1945 01 22 Žaliosios miške.
- Šilinis Juozas - sl. Popinigis, 1944 12 24 desantas į Linkmenų valsč.
- Šimkus Juozas
- Šležas Antanas - g. 1918 m, iš Biržų apskr. Pakruojo valsč., 1944 12 22 desantas į Panevėžio apskr. Miežiškių apyl. (Ažuolo būrys), žuvo 1945-1946 m. žiemą.
- Šležas Bronius - g. apie 1921-1922 m.
- Šniutė Kazimieras - sl. Savanoris, kpt, partizanų būrio vadas.
- Šonta Juozas - g. apie 1914-1916 m., iš Panevėžio apskr. Smilgių valsč, studentas-medikas Kaune, radistas.
- Štreimikis Algirdas - sl. Šarkis, g. apie 1920-1921 m, iš Marijampolės apskr. Kazlų Rūdos, 1944 10 desantas į Kazlų Rūdos apyl.
- Štreimikis Stasys - sl. Žukauskas, Algirdo brolis, g. apie 1922-1923 m, iš Marijampolės apskr. Kazlų Rūdos, gimnazistas, 1944 10 desantas į Kazlų Rūdos apyl.
- Šulskis Antanas - sl. Šulas, 1944 11 18 desantas į Panevėžio apyl. (Karklo būrys), partizanų būrio, kuopos Subačiaus valsč. vadas.
- Švilpa Antanas - sl. Vidmantas, g. apie 1909 m, kpt, 3-ojo savisaugos bataliono vadas, LNP Geležinio Vilko organizacinio skyriaus viršininkas, liko Vokietijoje.
- Tabelskis Vytautas - sl. Viktoras Dambrauskas, g. apie 1921-1924 m, 1945 01 21 desantas į Panevėžio apskr. Kupiškio valsč.
- Taruška Jonas - iš Panevėžio apskr. Stetiškių km, Panevėžio kalėjimo tarnautojas, suimtas.
- Telšinskas Kazys - sl. Arūnas, Balys, g. apie 1918-1921 m. Kretingos apskr. Gargždų valsč, Kauno universiteto studentas-humanitaras, LLA narys, 1944 11 10 desantas į Plungės apyl.
- Tiškus Alfredas - sl. Frank-Kruk (Krukelis), g. apie 1920 m, LLA narys, radiotechnikas, radistas, 1944 11 10 desantas į Plungės apyl.
- Tyjušas Jonas - sl. Vėžys, g. 1910 m, iš Panevėžio, 1944 12 22 desantas į Panevėžio apskr. Miežiškių apyl. (Ažuolo būrys), iki 1947 m slėpėsi Panevėžyje, legalizavosi kaip vengiantis mobilizacijos, suimtas 1951 m.
- Tyruelis Povilas - sl. Kybartas, voldemarininkas, kavalerijos eskadrono vadas, pasienio ir geležinkelio policijos tarnautojas,

	1926 m. ir 1934 m. perversmų dalyvis, vyr.ltn, 1944 03 tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose, karinio apmokymo instruktorius.
Tolusis Povilas	- 1945 01 21 desantas į Panevėžio apskr. Subačiaus apyl.
Traščinskas Vadovas	- sl.Pelėda, g.1924 m. Jonavoje, tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose, 1944 10 paimtas į desantininkus iš Tilžės, radistas, 1945 0112 desantas į Jiezno apyl. Partizanų būrio vadas Jonavos apyl, 1946 m. iš vado pareigų pačių partizanų pašalintas, veikė atskirai su 3 žmonių grupele, 1948 m. žuvo Vandžiogalos valsč. Šmičkių km.
Tumas Domas	- iš Panevėžio apskr. Smilgių vis, 1945 01 19 desantas į Smilgių apyl.
Urbonas Bronius	- g.apie 1919-1920 m, iš Panevėžio apskr. Raguvos valsč, polidninkas Panevėžyje, tarnavo Vietinėje rinktinėje, 1945 01 21 desantas į Kupiškio valsč.
Urbonas Vladas	
Urbonavičius	- sl.Senis, 1944 12 24 desantas į Linkmenų valsč.
Vabalas Antanas	- gapie 1920-21 m.
Vaidila	- gapie 1919 m. Panevėžio apskr. Šimonių valsč.
Vaikšnoras Jonas	- gapie 1912 m. Alytaus apskr. Druskininkų valsč.
Vaitiekūnas Vladas	- paskutiniosios desantininkų grupės vyresnysis, 1945 04 suimtas Štetino apygardoje.
Vaišnys	- gapie 1916 m, iš Zarasų.
Valeika Matas	- sl.Matas Putinas, Vijūnas, g.1919 m. Ukmergės apskr, atsJtn, 1941 m. politkalinys Kauno s.d. kalėjime, Kauno Lietūkio inžinierius, LLK Sąjungos narys, nuo 1944 07 ryšio karininkas tarp lietuvių ir vokiečių, nuo 1945 04 slėpėsi Berlyne, 1945 06 8 NKGB specgrupės pagrobtas Vakarų Berlyne ir atgabentas į Lietuvą.
Valys	- 1944 12 25 desantas į Vandžiogalos valsč.
Valkūnas Jonas	- sl.Rūta, g.1920 m. Biržų apskr. Pumpėnų valsč. Paliukų km, LLA Maumedžio būryje Žemaitijoje, 1944 11 17 desantas į Panevėžio apyl, partizanas, suimtas 1945 11 22
Valkūnas Leonas	- plkJtn, vertė į lietuvių kalbą partizaninės taktikos vadovėlį, kaip mokymo priemonę, liko Vokietijoje.
Vanagas Antanas	- sl.Fumanču, Paukštelis, virš), LLA Šiaulių apygardos

- štabo organizacinio ir ryšių skyriaus viršininkas, 1944 11 18 desantas į Panevėžio apyl. (Maumedžio būrys), partizanas, 1945 06 Utenos-Ukmergės apskr. LLA štabo vadas (Labanoro mšk.).
- Varnas Pranas - sl.Kunas, g.apie 1916 m, radistas, 1944 12 14 desantas į Plungės valsč, (karininkų grupė).
- Vasiliauskas - 1945 01 12 desantas į Jiezno apyl.
- Vasiliūnas-Vasiliauskas
- Juozas - sl.Rugys, g.1916 m. Alytaus apskr. Butrimonių valsč. Mažiūnų km, radistas, 1944 12 22 desantas į Panevėžio apskr. Miežiškių apyl. (Ažuolo būrys), partizanas, LLA Panevėžio apygardos štabo spaudos ir propagandos skyriaus viršininkas, suimtas 1945 10 15.
- Vaštakas Kazys - g.1906 m, tarnavo Anykščių policijoje.
- Velavičius Pranas - Igno brolis, g.1907 m., grupės vyresnysis radistų mokykloje.
- Velavičius-Vylius Ignas - g.1904 m. Telšių apskr., kpt, voldemarininkas, už pučą atleistas iš Lietuvos kariuomenės į atsargą, LNP Geležinio Vilko vadas, LLK Sąjungos vienas vadovų, radijo ryšio su Švedija organizatorius, desantininkų organizatorius ir instruktorius, 1945 05 3 suimtas Štetino apygardoje, ilgai tardytas ir 1946 05 16 NKVD KT Vilniuje pasmerktas sušaudyti.
- Vengrys - g.1918-1919 m. (1907-1909), paruošų įgaliotinis Panevėžyje, jaunJtn.
- Vičėnas Kazys - iš Panevėžio apskr. Subačiaus valsč., 1945 01 21 desantas į Subačiaus apyl.
- Vigelis Stepas - sl.Ramunis, g.1922 m. Panevėžio apskr. Subačiuje, rezervinė grupė, liko Vokietijoje, 1945 04 tarnavo rusų kariuomenėje liktiniu, suimtas 1949 07 5.
- Vigelis Vytautas - sl.Dainius, Stepo brolis, radistas, 1944 11 17 desantas į Panevėžio apyl. (Maumedžio būrys), suimtas.
- Vilkutaitis Viktoras - sl.Griunas, kpt, Abvero karininkas, partizanų apmokymo žvalgybos mokyklose vienas iniciatorių.
- Vinciūnas - sl.Kalnelis, g.apie 1921-1924 ra, policininkas, 1944 12 24 desantas į Linkmenų valsč.
- Vitkus Kazys - suimtas 1945 05 5 Štetino apygardoje.
- Vylius Ignas - žr.Velavičius-Vylius Ignas

Vyžintas Pranas	- suimtas 1945 05 5 Štettino apygardoje.
Zakaras Jonas	- sl.Pajaujis, Viršaitis, g.1921 m., radistas, 1945 03 26 desantas į Alsėdžių apyl. (vienas su kroviniu), LLA Žemaičių Legiono partizanas, 1945 m. pabaigoje bandė gauti dokumentus repatriacijai į Lenkiją.
Zaremba Juozas	- sl.Vareika, 1944 1118 desantas į Panevėžio apyl. (Karklo būrys), partizanas
Zavackas Benius	- kpt., radijo specialistas ir instruktorius, dirbo ir anglų žvalgybai.
Zimbergas Borisas	- sl.Dainutis, g.1916-1917 m, jaunJtn, LLA centrinio štabo ryšininkas
Zokaitis Bronius	- sl.Juška, g.apie 1916-1917 m, iš Šakių apskr, Kauno universiteto studentas, jaun.pusk, 1944 1218 desantas į Raseinių apskr.
Zoza Petras	- iš Panevėžio apskr. Subačiaus valsč, 1945 01 21 desantas į Subačiaus apyl.
Zubkus	- 1944 12 25 desantas į Vandžiogalos valsč.
Žarnauskas	- 1944 12 25 desantas į Vandžiogalos valsč.
Žarskus Antanas	- sl.Antanas, kpt, LMP narys, liko Vokietijoje.
Žeimys Petras	- g.apie 1917 ra, buvo mobilizuotas į aerodromų statybą besitraukiant nuo Šiaulių, radistas, liko Vokietijoje.
Žekonis Antanas	- gapie 1909-1914 m, iš Panevėžio apskr. Subačiaus valsč, pusk, liko Vokietijoje?
Žekonis Bernardas	- sl.Juozas Šilius, g. Panevėžio apskr. Šimonių valsč, Kupiškio kooperatyvo tarnautojas, 1945 01 21 desantas į Kupiškio valsč.
Želnys Vladas	- sl.Stasys Maldusis, g.1911 m. Panevėžio apskr. Naujamiesčio valsč. Vilkelių km, 1945 01 21 desanto į Smilgių valsč. (Naujamiesčio grupės) vyresnysis ir radistas, suimtas.
Žičkus Vytautas	- sl.Jovarėnas, Jovaras, g.1925 m. Panevėžio apskr. Šeduvos valsč. Velžių km, 1945 03 desantas į Šiaulių apskr, partizanas Briedžio būryje, 1945 09/1116 suimtas, kalėjo 15 m. Vorkutos lageriuose.
Žilinskas (Šilinskas?)	- 1944 12 25 desantas į Vandžiogalos valsč.
Žily Jonas	- g.apie 1922-1923 m. Panevėžio apskr. Subačiaus valsč. Užubalių km, 1945 0119 desantas į Smilgių apyl.
Žygas Antanas	- sl.Vytautas Sakalas, Aptiekorius, g.1916 m. Panevėžio

	apskr. Nevėžininkų km, tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose ir kariavo fronte, Vietinėje rinktinėje, 1945 01 21 desantas į Smilgių valsč. (Naujamiesčio grupė). Rūpužėno junginio, Vėtros būrio, vėliau Žaliosios rinktinės partizanas, būrio vadas, suimtas 1953 m.
Žukas Jonas	- g.apie 1906 m, Panevėžio kartografijos biuro darbuotojas, vyr.ltn, Panevėžio Vietinės rinktinės komendantūros vado adjutantas, topografijos instruktorius ir lietuvių komandos viršininkas.
Žukauskas Benediktas	- g.apie 1918 m Kauno apskr, tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose.
Žukauskas Kazys	- sl.Tauras, Kęstutis, g.1911 m.Kauno apskr. Garliavos valsč. Grabavos km, liko Vokietijoje, gyvena JAV, parašė atsiminimų knygą.
Žutautas Jonas	- sl.Ramūnas, Rokas, 1944 11 nepateko į Kretingos apyl. ne oro keliu, partizanas, Kardo rinktinės štabo spaudos, propagandos ir informacijos skyriaus viršininkas, žuvo 1946 07 Kartenos valsč.

Merginos

Baranauskaitė Elė	-g.apie 1923-1924 m.	Beržinis	-žr.Kaušyla Juozas
Birutė ?	-g.1924 m.	Bružas	-žr.Paregys Alfonsas
Janauskaitė Petrė	-g.1925 m, iš Kretingos, radistė.	Bružas Stasys	-žr.Svilas Vytautas
Jušaitė Viktorija	-iš Kretingos, radistė.	Bukys	-žr.Balčiūnas Antanas
Slapyvardžiai, netikros pavardės		Butkus	-žr.Kaminskas Kazys
Arūnas	-žr.Telšinskas Kazys	Cvirka	-žr.Čeriauka Jonas
Asta	-žr.Kuprevičius Vladas	Čeponis	-žr.Dobrovolskis Mykolas
Astra	-žr. Asta Julius	Dagys	
Auras	-žr.Dambrasukas Stasys	Dainius	-žr.Vigelis Vytautas
Bagdonas Juozas	-žr.Blieka Alfonsas	Dainutis	-žr.Zimbergas Borisas
Baltrūnas	-žr.Stalmokas Antanas	Dambrasukas	
Baltušis	— žr.Birbilas Antanas	Viktoras	-žr.Tabelskis Viktoras
Bartulis	-žr. Skupas Antanas	Daugirdais Jonas	-žr.Brinklųs Eduardas
		Daumantas Antanas	-žr.Sargautas Rafaelis

Diegas	-žr. Petraška Vytautas	Lukošius	-žr. Morkus Kazimieras
Dobilas	-žr. Naviekas Vincas	Magis	
Dobilas	-žr. Mališka Vytautas	Maldusis Stasys	-žr. Želnys Vladas
Dūlys	-žr. Skupas Danielius	Margis	-žr. Čižeika Jonas
Frank-Kruk	-žr. Tiškus Alfredas	Mažiukas Juozas	-žr. Dulaitis Juozas
Fumanču	-žr. Vanagas Antanas	Meška	-žr. Saltonas
Galvanauskas	-žr. Povilaika Vytautas		Leondras
Gegužis	-žr. Girdžiūnas Stepas	Meškėnas	-žr. Alekna Pranas
Gelažius		Miškinis	-žr. Lapienis
Griūnas	-žr. Vilkutaitis	Miki-Mauz	-žr. Čeponis
	Viktoras	Mikolauskas	-žr. Dulaitis Juozas
Gurbelis	-žr. Gailiūsis Anicetas	Mikštys	-žr. Preidys Petras
Jokeris		Misiūnas	-žr. Stasiūnas
Jonaitis			Motiejus
Jovaras	-žr. Žičkus Vytautas	Mongirdas	-žr. Kraunaitis
Jovarėnas	-žr. Žičkus Vytautas		Izidorius
Kairaitis (Kairys)	-žr. Ališauskas Vincas	Naktis	-žr. Liesis Bronius
Kalnelis	-žr. Vinciūnas	Naras Stasys	-žr. Guliakas Jonas
Kaminskas Pranas	-žr. Šablinskas Pranas	Naras	-žr. Marma Valentinas
Kavarskas	-žr. Binkis Antanas	Narvydas Juozas	-žr. Kirdulis Stasys
Kaziūnė	-žr. Kaminskas Kazys	Neviržaitis	-žr. Grybas Vytautas
Kirstukas		Ožys	-žr. Kliukas Vladas
Kiškis	-žr. Butrimas Vincas	Paberžis	-žr. Grigonis Adolfas
Kiškis	-žr. Liutkevičius	Pajaujįs	-žr. Zakaras Jonas
	Kazys	Patiltis	-žr. Brazys Antanas
Kybartas	-žr. Tyrulis Povilas	Paukštė	
Klevas	-žr. Barzda Juozas	Petraitis	-Jazokas Vladas
Klevas (Kliausas)	-žr. Statkevičius	Pypkė	-Pranas
	Algirdas	Popinigis	-žr. Šilinis Juozas
Klikūnas	-žr. Šeškėnas	Prabasčius	—žr. Dirsė Stasys
	Alfonas	Pūkas (Pūkas)	-žr. Šatas Julius
Kovas	— žr. Šilas Antanas	Putinas	-žr. Basys Jonas
Kregždė		Putinas	-žr. Valeika Matas
Krukelis	-žr. Tiškus Alfredas	Ragonis	
Kūnas	-žr. Varnas	Raišelis	-žr. Stankevičius
Laužys (Laižys)	-žr. Sekevičius		Vladas
Lapinskas	-žr. Sekevičius	Rajackas Jonas	-žr. Vincas Butrimas
Leonas	-žr. Čeponis Pranas	Rakštelis	-žr. Sabulis Julius
Leonas	-žr. Junelis Leonas	Ramunis	-žr. Vigelis Stepas
Liepsnonis	-žr. Dalbokas Aloyzas	Ramūnas	-žr. Žutautas Jonas
Lokaitis Jonas	-žr. Gogelis Antanas	Rickus Antanas	-žr. Starkus Antanas

Rokas	-žr. Balčiūnas Antanas	Šulas	-žr. Šulskis Antanas
Rugys	-žr. Vasiliūnas- Vasiliauskas Juozas	Šurkus	-žr. Šertvytis Algirdas
Rūta	-žr. Valkūnas Jonas	Štuka	-žr. Dūda Jonas
Sakalas Vytautas	-žr. Žygas Antanas	Švitrigaila Jonas	-žr. Giedrikas Bronius
Senis	-žr. Urbonavičius	Tauckus	-žr. Sekevičius
Stalius	-žr. Jazdauskas Šarūnas	Tauras	-žr. Žukauskas Kazys
Stepas	-žr. Čižeika Jonas	Trakys	
Strausas	-Skačkauskas Juozas	Tvanas	-žr. Liesis Antanas
Strazdelis	-Bručas Antanas	Urbonas	-žr. Marma Vaclovas
Šakalys	-žr. Baranauskas Jonas	Ūdra	-žr. Drąsutis Kostas
Šalna	-Gubista Juozas	Vaišvila	-žr. Kubilius Adolfas
Šaltenis Antanas —	žr. Šilas Antanas	Valaitis	-žr. Jėsis Antanas
Šaltyšius		Vanagas	-žr. Bručas Jurgis
Šapalas	-žr. Perlavičius Romualdas	Vanagaitis Zenonas	-žr. Rombergas Zenonas
Šarkis	-žr. Štreimikis Algirdas	Vareika	-žr. Zaremba Juozas
Šarūnas	-žr. Kovas Vincas	Vaza	-žr. Semsys Sergijus
Šatraitis	-žr. Keblys Ignas	Vėžys	-žr. Tyjušas Jonas
Šėmas	-žr. Montvilas Stasys	Viesulas	-žr. Ramoška Albertas
Šėrnas	-žr. Asta Julius	Vijūnas	-žr. Valeika Matas
Šilius Juozas	-žr. Žekonis Bernardas	Vilkas	
Šimkus	-žr. Samuolis Povilas	Žilvinas	-žr. Adomaitis Vytautas
		Žilvitis	-žr. Bučinskas Petras
		Žukauskas	-žr. Štreimikis Stasys
		Žuvėdra	

Šaltiniai ir literatūra

1. Алфавитный список изменников Родины, агентов иностранных разведок, карателей и других государственных преступников, подлежащих розыску. Москва 1979. С.385.
2. Girnius K.K. Partizanų kovos Lietuvoje. V.1990. P.209.
3. Bubnys A. Lietuvių antinacinė rezistencija 1941-1944 m. V.199L P.79-80.
4. Radvilėnas K. Kai siaubas artėjo. Punkskas. 1995.
5. Барков Л. В дебряхъ абвера. Таллин 1971.
6. Gen.Justo parodymai//Laisvės kovų archyvas. K.1994. T.10. P.170.
7. Pyragius J. Kovosiu kol gyvas. K.1993. P.167.
8. Hitleriniai parašiutininkai P.53.

- 9 Radvilėnas K. Kai siaubas artėjo. P.23-24.
10 Ten pat P24.
11 Hitleriniai parašutinininkai. P.51,54.
12 Radvilėnas K. Kai siaubas artėjo. P.105.
13 Hitleriniai parašutinininkai P.53; Lietuvos ypatingasis archyvas. F.I P15551L1 Kubilius Adolfas, Leono ir kt (iš viso 18 žmonių). 1945 4 30-1945 9 6. T.L L23.
14 LYA. F.L B.38701/3: Velavičius Ignas, Antano, g.1904 m. Telšių aps. 1945.05.3-1946.01. T.L P.108,145.
15 LYA. F.L B.15742/3: Eidimto Adolfo, Boleslovo ir kt. 1945 01 6-1945 09 27. L69.
16 Hitleriniai parašutinininkai P.49.
17 LYA. F.8. B.10/54: Tardymo skyrius. Piliečių kaltinamų bendradarbiavimu su vokiečių karine žvalgyba, tardymų protokolai. 1948 07 27-1950 08 28. P380.
18 Pyragius J. Kovosiu kol gyvas. P.168.
19 Ten pat
20 Radvilėnas K. Kai siaubas artėjo. P.50.
21 Hitleriniai parašutinininkai. P.6L
22 Radvilėnas K. Kai siaubas artėjo. P.146.
23 Ten pat
24 Ten pat P.98.
25 Ten pat P.105-106.
26 LYA. F.L B38701/3. T.2 P203.
27 Pyragius J. Kovosiu kol gyvas. P.168; Jakaitis J. Išdavystės keliu.-V.1976. P.125.
28 LYA. F.L B38701/3. T.2 P203; Pyragius J. Kovosiu kol gyvas. P.168.
29 LYA. F.L B.3128/3: Valiukėnas Antanas, Jurgio. 1945 06 9-1946 03 19. L10.
30 Radvilėnas K. kai siaubas artėjo. P22
31 LYA. F.L B38701/3. T.2 L478.
32 Laisvės kovų archyvas. T.14. K. 1995. L 24.
33 Hitleriniai parašutinininkai. P.101
34 Ten pat P.100; LYA. F.8. B.10/17. L257
35 Ten pat P.10L
36 Ten pat P.62
37 LYA F.8. B.10/17. L258.
38 Hitleriniai parašutinininkai. P.52,54-55.
39 LYA F.L B.P15551L1. T.L L106.
40 Ten pat
41 Ten pat.
42 Ten pat F.8. B.10/17. L240.
43 Ten pat 1 -257.
44 Ten pat F.L B38701/3. T.2 L.108-109.
45 Radvilėnas K. Kai siaubas artėjo. P.45.
46 Ten pat P3L
47 Ten pat P.75,88,97.

48 Ten pat P.108,128.

49 Ten pat P.43; LYA F.8. B.23/5: Tardymo skyrius Piliečių kaitinamų bendradarbiavimu su vokiečių tarnybomis tardymų protokolų nuorašai T. 5. 19610123-19610225. L182

50 Ten pat F.I B.38701/3. T.2 L112

51 Hitleriniai parašutininkai. P.44.

52 Ten pat P.156.

53 Radvilėnas K. Kai siaubas artėjo. P.49; LYA. F.I B.38701/3. T3. L37.

54 Hitleriniai parašutininkai. P.45.

55 Ten pat P36/156.

56 Ten pat P.44.

57 Ten pat P36.

58 Ten pat P.157,159.

59 Jakaitis J. Išdavystės keliu.-V.1976. P.126-127.

60 LYA. F.I B3128/3. L10.

61 Ten pat B38701/3. T.I LI; ten pat T3. L38.

62 Ten pat T2. L270.

63 Ten pat L118; Ten pat. T3. L63.

64 Ten pat L18.

65 Ten pat LI

66 Ten pat L2

67 Ten pat L133.

68 Ten pat L.134; ten pat B. P8816 LIE: Kapturauskas Algimantas, Augustino, g.1927 Kauno ra Baudžiamoji byla 1203.1945 12 1-1959 02 13. L15.

69 Ten pat B. P18713-LIĖ: Karvelis Antanas, Motiejaus ir kiti. Baudžiamoji byla. 1945 10 29-1991 01 7. L15.

71 Ten pat.

72 Ten pat L1720; Ten pat B.P18713LI. L.85,101; Ten pat B38701/3. T.3. L137.

73 Ten pat B.P18713LI. L103-104; Ten pat B38701/3. T3. L137.

74 Hitleriniai parašutininkai. P37.

75 LYA F.I B.38701/3. T3. L55.

76 Archyviniai dokumentai.-3 rinkinys.-V.1961. P.41

77 LYA F.8. B.10/54. L130.

78 Ten pat B.10/17. L306.

79 Ten pat F.I. B.30422/3: Marijonas Smetona ir kt L38.

80 Ten pat B.P15551LI: Priedas Pocienė Ona, Juozo. 1950 08 5-1950 12 7. L15.

81 Ten pat B38701/3. T.3. L.137.

82 Ten pat F.8. B.10/17. L279.

83 Ten pat F.I. B.3128/3. L9.

84 Ten pat F.17. B.4/6. L73.

85 Mirties pėdsakai prie Nevėžio. V.1960. P.48.

JURBARKO PARTIZANAI IR JUNGTTINĖ KĘSTUČIO APYGARDA

Juozas Matusevičius

*Ir išėjo narsūs vyrai
Pro siūbuojančius javus.
Eglių šakos prasiskyrė,
Miškas priglaudė savus.
(Iš partizanų kūrybos)*

Kodėl vyrai ėjo į mišką?

Plačiai ir išsamiai Jungtinės Kęstučio apygardos (toliau - JKA) kūrimąsi, jos organizacinę struktūrą ir veiklą tyrinėjo Dalia Kuodytė ir kiti autoriai¹. Todėl nesigilinant į bendrus JKA veiklos klausimus, šiame straipsnyje bus kalbama apie vieną JKA padalinį — Jurbarko apylinkių partizanus.

JKA teritorijoje (Tauragės, Raseinių, iš dalies Kauno, Kėdainių, Šiaulių apskrityse ir Klaipėdos krašte) pirmieji partizanai pasirodė, pasitraukus vėrmachto kariuomenei ir užėjus Raudonajai armijai, ty. 1944m. vasarą ir rudenį. Lietuvos vyrai ėjo į mišką dėl daugelio priežasčių, tačiau tikslas buvo vienas — iškovoti nepriklausomybę.

Pietų Žemaitijoje, kaip ir visoje Lietuvoje, kovai su bolševikais buvo rengiamasi nuo pat pirmosios sovietų okupacijos. Užėjus hitlerininkams, kūrėsi pagrindinės organizacijos kovai prieš naujuosius okupantus, o baigiantis karui ir artėjant sovietų armijai, pasirengta ir priešintis antrajai sovietų okupacijai Jurbarko ir jo apylinkėse Jurbarko gimnazijos mokytojo Petro Paulaičio pastangomis karo metais buvo suorganizuota "Lietuvos laisvės gynėjų" (LLG) antihitlerinė organizacija, kuri pokario metais sudarė partizanų grupių branduolį.

Lietuvos žmonės gerai prisiminė pirmąją sovietų okupaciją, raudonąjį terorą, žmonijos istorijoje nematyto masto ir brutalumo nekalėtų žmonių trėmimus. Tai skatino žmones priešintis, kovoti už savo laisvę.

Kaip rašė LKP(b) Alytaus apkomo sekretorius V.Sakalauskas LKP(b) CK sekretoriui A.Sniečkui, "... didelė lietuvių tautos dalis Raudonosios armijos

grįžimą Lietuvon laiko lygiu vokiškai okupacijai..."²

Trečia priežastis, kodėl vyrai ėjo į partizanus — mobilizacija į Raudonąją armiją. Tai buvo neteisėtas Sovietų Sąjungos aktas, pradėtas užgrobtos krašto žmonių atžvilgiu. Sovietinėje istoriografijoje mobilizaciją buvo bandoma pateisinti, esą lietuviai privalėję įnešti savo indėlį į kovą prieš fašizmą, o tai buvusi kilni lietuvių tautos pareiga. Be abejo, bolševikams lietuviai buvo reikalingi ir kaip "patrankų mėsa" Antrojo pasaulinio karo frontuose, tačiau tai buvo ne pagrindinė okupuotų kraštų vyrų mobilizacijos priežastis. Svarbiausia - "svetimų elementų" valymas ir potencialių kovotojų už nepriklausomą Lietuvą pašalinimas iš šio krašto. Valymo politika buvo tęsiama pokario metais - žmonių vežimai, suėmimai, žudynės. Tikrąją mobilizacijos priežastį matome iš dokumentų, rastų Lietuvos valstybiniame visuomenės organizacijų archyve (buv. LKP CK Partijos istorijos instituto archyvas). Labai aiškiai ir atvirai Lietuvos vyrų mobilizacijos tikslus paaiškino LKP(b) CK Organizacinio instruktorių skyriaus vedėjas Danilas Šupikovas pažymoje VKP(b) CK Instruktorių skyriaus vedėjui Šamberguti: "Lankydamas 3-ojo Baltarusijos ir 1-ojo Pabaltijo frontų karines tarybas, aš juos informavau apie politinę padėtį Lietuvoje. Buvo iškeltas pasiūlymas — išvalyti Raudonosios armijos užnugarį, mobilizuoti visų tautybių atitinkamo amžiaus žmones šioje teritorijoje (kaip tai buvo padaryta su visais kitų sovietinių respublikų piliečiais), o paskui nuspręsti, kur ką pasiūsti"³. Sis raštas į Maskvą buvo siunčiamas slapta nuo LKP(b) vadovų, nes autorius abejoja, ar Lietuvos bolševikai išdrįs jį paremti*.

Archyviniai dokumentai rodo, kad mobilizacija vyko labai sunkiai. Ji paskatino Lietuvos jaunimą stoti į partizanų būrius.

Mobilizacija Lietuvoje buvo pradėta 1944 07 27. Kaip rodo LSSR NKVD Kovos su banditizmu skyriaus viršininkas valstybės saugumo pplk. Gusevas, iš pat pirmųjų dienų mobilizacija vyko silpnai, į karinius komisariatus ėjo vienetai. Iki 1941 01 01 į RA reikėjo pašaukti 187 645 vyrus. (Į karinius komisariatus atėjo 128 825). Iš atėjusių mobilizuota 62 659, t.y. tik 45,5 proc.

Viena blogiausiai vykdančių "planą" apskričių nurodoma Raseinių apskr.

* D.Šupikovo laiško originalas saugomas Centriname partijos archyve Maskvoje. Jo turinį LVVO archyvui 1977m. perdavė Solomonas Atamukas (emigravęs į Izraelį), turėjęs galimybę lankytis Centriname partijos archyve Maskvoje.

kuri vėliau įėjo į Kęstučio apygardą. Čia turėjo būti mobilizuoti 6 686 vyrai, atėjo 1447, ty. mažiau negu kas ketvirtas šaukiamasis. Be to, į mobilizacijos punktus daugiausia ėjo tie, kurie žinojo, jog dėl sveikatos būklės ar kitų priežasčių jie nebus imami į kariuomenę. Tai rodo mažas siunčiamų į RA procentas. Tačiau ir atėjusieji, ir mobilizuotieji stengėsi išvengti karinės tarnybos okupacinėje kariuomenėje. 1945 01 01 sulaikyta 1275 dezertyrai, iš kurių suimti 326, perduoti kariniams komisariatams 949. (O juk didžiosios dalies dezertyrų nesugavo!) Tame pačiame dokumente nurodoma, kad 1945 01 01 reikia surasti 1 732 dezertyrus ir 15 804 vengiančius tarnybos RA. Bėgo ne tik naujai mobilizuotieji, bet ir iš 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos bei kitų RA dalinių, pasiekusių Lietuvą. Raudonarmietis Tamašauskas rašė: "Mūsų dalyje buvo 50 lietuvių, kol atėjome iki Šiaulių, 12 dezertyravo, du sugavo, o 10 slapstosi"⁴.

Kitoje Kęstučio apygardos apskrityje - Tauragėje mobilizacija prasidėjo 1944 1110. Turėjo būti mobilizuoti 2 377 vyrai, atvyko 1 130, ty. 475 proc. Atleisti geležinkelininkai, kelių valdybos darbuotojai ir partinis sovietinis aktyvas, iš viso 669 žmonės - apie 60 proc. atvykusiųjų. Pripažinti netinkamais 174, t.y. 105 proc. Paimta į RA tik 285, kurių daugiau kaip pusė pasiūsta į atsargines dalis⁵.

Prokuratūros duomenimis, 1944 09 01-1945 01 NKVD kariuomenės Karo teismui už tarnybos RA vengimą perduoti 206 žmonės, 8 žmonės kaip padėję slėptis, iš viso 214 žmonių pagal 197 bylas. 35 bylos ištirtos, 35 kaltinamieji nuteisti⁶. Bausmių dydis nenurodomas.

Žmonių trėmimai buvo antroji respublikos nepageidaujamų elementų valymo priemonė, dėl to daug jaunų žmonių išėjo į partizanus.

Į mišką ėjo žmonės, kurie prieš karą priklausė įvairioms politinėms, religinėms ir kitokioms organizacijoms, kurias bolševikai paskelbė už įstatymo, buvę valdininkai, tarnautojai, Lietuvos kariuomenės kariai, didesnio ar mažesnio turto savininkai. Tačiau didžiąją (eilinių) partizanų dalį sudarė paprasti Lietuvos žmonės žemės artojai - vidutinieji ir mažiau pasiturintys valstiečiai

Jurbarko partizanai Ir Petras Paulaitis

Busimosios JKA teritorijoje jau nuo pat pirmųjų antrosios sovietinės

okupacijos dienų veikė pavienės partizanų grupės, atskiri kovotojai. Jie būrėsi pagal gyvenamąją vietą į būrius, tėvūnijas, o vėliau ir į stambesnius junginius.

Viena iš JKA sudėtinių dalių buvo Jurbarko valsčiaus ir jo apylinkių partizanai.

Sunku nustatyti, kuris partizanas priklausė Jurbarko valsčiui. Partizanai veikė ne tik savo gyvenamoje vietovėje, bet ir apylinkėse, o kartais ir kitose apskrityse. Tačiau tai buvo JKA partizanai Kaimyninių apskričių partizanai dažnai talkindavo vieni kitiems. Bendradarbiavimas ypač sustiprėjo, kai 1946m. rudenį buvo sukurta Jungtinė Kęstučio apygarda.

Jurbarko valsčiaus partizanų veikla ypač glaudžiai susijusi su Lietuvos laisvės gynėjų (toliau — LLG) organizacijos įkūrėjo Petro Paulaičio (vėliau JKA štabo narys) asmenybe.

Petras Paulaitis gimė 1904m. Tauragės apskr., Jurbarko valsč. Kalnėnų km. Jo tėvai buvo vidutiniai valstiečiai Maždaug iki 1923m. jis mokėsi Jurbarko gimnazijoje. Po to išvažiavo į Vokietiją ir apie pusę metų gyveno Berlyne. Grįžęs į Jurbarką, 1928m. baigė gimnaziją ir išvažiavo mokytis į Italiją. Studijavo Padujuje, Romoje, kur 1932m. baigė Romos universiteto filosofijos fakultetą - teologiją ir liko dirbti Italijoje. Vėliau apie dvejus metus mokėsi ir dėstė Lisabonoje (Portugalijoje). Į Lietuvą grįžo 1938m. ir pradėjo mokytojauti Jurbarko gimnazijoje aukštesnėse klasėse dėstė lotynų, o žemesnėse klasėse - vokiečių kalbą. Gresiant sovietų invazijai, 1940m birželio mėn. P.Paulaitis išvažiavo į Vokietiją, norėdamas pasiekti Portugaliją, tačiau vokiečiai nedavė vizos. 1941m. jis vėl grįžo į Jurbarką. 1943m. vokiečių okupacinė valdžia P.Paulaitį suėmė už dalyvavimą nelegalioje spaudoje (jis buvo parašęs keletą straipsnių į laikraštį "Į laisvę"). Tuoj pat po arešto buvo išvežtas į Smalininkus (tuo metu Smalininkų gestapui buvo pavaldus Jurbarko gestapas - J.M.). Vežant į Kauną, jam pavyko pabėgti Po to iki karo pabaišos P.Paulaitis gyveno nelegaliai, apsistodamas tai Jurbarko, tai pas apylinkės ūkininkus, tai pas savo seserį Kalnėnuose. Gestapas P.Paulaitį kaltino ne tik bendradarbiavimu nelegalioje spaudoje, bet ir vokiečių priemonių verbuojant Lietuvos žmones darbams į Vokietiją sužlugdymu bei kitais prieš Reichą nukreiptais veiksmais⁷.

Šio straipsnio tikslas — parodyti Jurbarko partizanų dalyvavimą JKA veikloje, todėl P.Paulaičio ir apskritai rezistencinė veikla vokiečių okupacijos

metais plačiau nebus nagrinėjama.

Visų, pažinojusių P.Paulaitį nuomone, tai buvo šviesi asmenybė, labai išsilavinęs žmogus. Jo autoritetas darė įspūdį ir čekistams. Net išdavikas, kolaborantas Juozas Markulis-Erelis P.Paulaitį vadino krikščionišku idealistu-fanatiku. P.Paulaitis mokėjo lotynų, vokiečių, italų, portugalų, prancūzų kalbas. Visa jo veikla rėmėsi tikro humanizmo ir krikščioniškos moralės principais.

Pasitraukus vokiečiams, P.Paulaitis 1944m. rudenį kurį laiką gyveno pas gimines Kalnėnuose. Tačiau tai truko neilgai — grėsė areštas. Teko pereiti į nelegalią padėtį. P.Paulaitis persikėlė į Kriščiaviškės (Lindikų) km. pas Joną Gervylių, po to pas Jurbarko valsčiaus Mikutaičių km. gyventojus Izidorijų Gervylių ir Joną Bacevičių. Tuo metu jis užmezgė ryšį su Vladu Gudu-Gudavičium, slapyvardžiu Miškinis, vėliau Radvila. P.Paulaičio nurodymu V.Gudavičius suvienijo atskirus partizanų būdus į Jurbarko partizanų grupę. Šios grupės vadu iki 1946m. rudens — iki JKA sukūrimo ir buvo P.Paulaitis.

Mokėdamas užsienio kalbas, P.Paulaitis klausėsi užsienio radijo, rengė pokalbius su partizanais politinėmis temomis, rašė antisovietinius lapelius, atsišaukimus⁸. Šapirografas ir kitos spausdinimo priemonės iš buvusio P.Paulaičio buto Onos Grybienės (skulptoriaus V.Grybo našlės) namu buvo perneštos į Antano Banevičiaus ūkį, kur tada buvo Jurbarko partizanų štabas⁹.

Saugumo informatoriaus Boroda (Barzda) duomenimis, į Jurbarko partizanų grupę įėjo 3 partizanų būriai. Pagal jį, buvo ir kitų grupių, kurios buvo pavaldžios P.Paulaičiui arba bendradarbiavo su jurbarkiškais partizanais, tačiau teritoriškai dislokavosi už Jurbarko valsčiaus. Pirmasis būrys — Jurbarko arba Jurbarkų būrys, vadas P.Paulaitis-Aidas. Jame buvo iki 25 partizanų. Antrasis — Skirsnemunės būrys, vadas Juozas Murauskas-Tigras. Iš viso iki 15 partizanų. Trečiasis - Girdžių būrys, vadas Justinas Penkaitis-Paleckis. Būryje - apie 15 partizanų¹⁰.

Partizanų būrių sudėtis, skaičius ir vadai nuolat keisdavosi: vieni partizanai žūdavo, kiti būdavo perkeliami į kitus būrius, į partizanų gretas įsiliedavo nauji kovotojai. Ne visų partizanų galima nustatyti tikrąsias pavardes ir vardus, dažnai žinomi tik jų slapyvardžiai.

1945-1947m. žinomi šie Jurbarko partizanai Petras Paulaitis-Aidas (vadas), Juozas Dailidaitis-Fricas, Rapolas Švedas-Kėkštas, Kuosas, Pranas Kasperavičius-Lušas, Albinas Biliūnas-Žiedas, Bronius Jocius-Erelis, Antanas

Griškus, Pranas Laurinaitis-lksas, Šturmas, Antanas Gervylis-Balsas, Mataušas Banaitis-Meris (išdavikas), Petras Paulaitis-Sniegas, Antanas Rekešius-Tūzas, Petras Rekešius-Žiogas, Pranas Gedaitis-Beržas (išdavikas), Valius Gedaitis-Brogas, Eglė, Antanas Smetonius-Gidas, Baltrus Pikčiūnas-Maksas, Marijona Žiliūtė-Eglutė, Lina Frejerienė-Gegutė, Rokas Marcinkus-Šeškas, jo brolis Jonas Marcinkus-Vyturys (pusiau legalas, gyvenęs Eržvilko valsč., Naujininkėlių km. pas motiną), Jonas Miliūnas-Tigras, Vladas Gudavičius-Gudas, Miškinis, Radvila (vado pavaduotojas), Pranas Bakus-Tigras, Leopoldas, Šaras, Valteris (išdavikas), Antanas Meškauskas-Meška, Vytautas Skeršpylius-Saklis (išdavikas), Izidorius Frejeris-lksas, Selė Maciulevičiūtė-Rūta, Zita, Jonas Gervylis-Skriblius (išdavikas) ir kiti¹¹.

Jurbarko būrio partizanai savo veikimo zonoje ir už jos turėjo daug ryšininkų ir pagalbininkų. Daugelis jų, kilus arešto grėsmei, vėliau tapdavo partizanais. Ryšininkais buvo Jurbarko valsč. Globių km. gyventojas Antanas Gveldys, Eržvilko valsčiaus Kažemėkų km. gyventoja Elė Laurinaitytė, dvi seserys Stirblytės-Laurytės iš Kažemėkų, pasiturintis ūkininkas Mankus, gyvenantis prie Miliušgirio, Antanas Pečkūnas iš Jurbarko valsčiaus Jokūbaičių km. ir daug kitų.

Daug žalos partizanams ir jų pagalbininkams padarė KGB agentai ir šnipai, prasiskverbę į partizanų gretas ar įgiję partizanų ryšininkų pasitikėjimą. Štai 1946m. vien tik informatoriaus Barzdos pastangomis gegužės mėn. areštauta 12 Jurbarko būrio partizanų ir jų pagalbininkų.

Pagal agento-maršrutininko Adomo agentūrinius duomenis saugumui pavyko nustatyti, kad Jurbarko būrio skyriaus vadas Petras Jakštys-Turkas, Zuikis dažnai lanko žmoną, gyvenančią Jurbarko valsč., Rukšėnų km, ir to paties kaimo gyventoją partizanų pagalbininką Mikodemą Paulaitį. Naktį iš birželio 9 į 10d. buvo pasiųsti "istrebitelių"-naikintojų-stribų ir MVD slapukai. Tą naktį P.Jakštys buvo pas N.Paulaitį, grįždamas pateko į pasalą ir žuvo¹².

Jurbarko partizanai palaikė draugiškus ryšius ir dažnai lankėsi Jurbarko valsč. Greičių km, pas ūkininkus Praną Bezuoką, Vincą Greičių ir Juozą Nikšą. Partizanai užeidavo ir slėpdavosi Rotuliuose (Jurbarko valsč.) pas Juozą Felkerį, Rukšniuose pas Povilą Sitavičių. Pas Globių km. gyventoją Požeraitį 1945-1946m. dažnai lankėsi ir slapstėsi partizanės-ryšininkės Genė Prans-

kaitytė-Saulė ir Marijona Žiliūtė-Eglutė. Čia dažnai užeidavo partizanai P.Paulaitis, Vl.Gudavičius, Kazimieras Šimkus.

Dažnai atskiri partizanai turėjo savo bičiulius ir rėmėjus. Pavyzdžiui, P.Paulaitis dažnai lankydavosi pas Jurbarko valsč. Mikutaičių II km. gyventoją Bastį, Vl.Gudavičius ir P.Laurinaičio grupę slapstydavosi pas Kažemėkų gyventoją Joną Plyčių, kurio sesuo, sl. Duktė, buvo partizanų ryšininkė ir 1946 08 ištekęjo už partizano P.Paulaičio (vado Aido bendrapavardžio). Vl. Gudavičius užeidavo pas Jurbarko valsčiaus Banzinų km. gyventoją Jagminą, per kurio dukterį, sl. Pusduktę, Jurbarko partizanai palaikydavo ryšius su eržvilkiečiais, užeidavo pas Jurbarko valsčiaus Plientrakio km. gyventojus Žičkų bei Žerdauską. Pas ūkininką iš Kuturių (Jurbarko valsč.) apie vieną mėnesį slapstėsi Antanas Gervylis ir Vladas Gudavičius. Vl.Gudavičiaus brolis Bronius - Pašaltuonio girininkijos eigulys - savo broliams Vladui ir Antanui buvo įrengęs bunkerį. (A.Gudavičius buvo Eržvilko girininkijos eigulys. 1946m. sausį jis buvo suimtas Eržvilko MVD. Po 4 mėnesių tardymo jį paleido, nes negalėjo surinkti įkalčių. Išėjęs iš kalėjimo, A.Gudavičius tapo Jurbarko būrio partizanu ir gavo Labučio slapyvardį). Vadas P.Paulaitis turėjo bunkerį ir Eržvilko valsčiuje, Kavolių km Bunkeris buvo pas legaliai gyvenantį partizaną Antaną Petraitį. Pas jį užeidavo P.Bakus, Kleopas Knataitis, Juozas Dailidaitis, Jokūbas Gruševskis, Andrius Smetonius. Neaplenkdavo šios sodybos ir Eržvilko partizanai Gaurės valsčiaus Stribaičių km. gyveno Pranas Augaitis - J.Dailidaičio giminaitis. Po jo ūkiniu pastatu buvo įrengtas bunkeris. Tame pačiame kaime gyveno Eržvilko, Jurbarko bei Kėstučio apygardos partizanų ryšininkas Babilius-Genys.

Smalininkų partizanų ryšininku buvo eigulys Jonas Lukošius, Selė Stirbytė iš Kažemėkų bei 1946m. pavasarį suimtas Globių km gyventojas Gveldys-Kiaunė. Po jo suėmimo partizanų ryšininkais tapo jo šešiolikmetis ir dvylikmetis sūnūs. Partizanai dažnai užeidavo ir pas daugiavaikės šeimos tėvą Joną Verbicką Meškininkų km¹³

Jurbarko partizanų ryšininkų ir rėmėjų sąrašą būtų galima tęsti ir toliau, nes pokario metais visi kaimo gyventojai su mažomis išimtimis, rėmė ir šelpė laisvės kovotojus.

Jurbarko būrio sudėtis, vadai ir struktūra dažnai keitėsi, todėl tiksliai nustatyti apimtį sunku. Aišku viena, kad būrys buvo suskirstytas į 3 skyrius.

Vienu metu skyriams vadovavo Izidorius Frejeris, Pranas Bakus ir Pranas Kasperavičius¹⁴ (iki žuvimo skyriaus vadu buvo Juozas Dailidaitis).

Jurbarko būrys buvo neblogai ginkluotas: turėjo 3 rankinius kulkosvaidžius (kiekviename skyriuje po vieną), 4 dešimtšūvius šautuvus, 8 automatų, 12 pistoletų ir revolverių, šautuvų, granatų. Kiekvienam šautuvui buvo duodama po 100 šovinių, kulkosvaidžiui — po 300, automatui — 200-250, pusiau automatiniams šautuvams po 150 šovinių. Ginklų turėjo kai kurie ūkininkai, iš kurių atsargų buvo papildomi partizanų nuostoliai. Daug šautuvų šovinių turėjo I.Frejeris, P.Jakštys, o pas Mantvilių km. gyventoją Praną Damušį buvo saugomos 3 dėžės vokiškų šovinių, vokiškas šautuvas, binoklis ir telefono aparatas. Rašomoji mašinėlė buvo laikoma Kalnėnuose. Maisto partizanams netrūkdavo. Produktus dažniausiai gaudavo iš Kažemėkų I, Mantvilių II, Meškininkų, Mikutaičių, Rukšnių, Vajotų, Žindaičių ir kitų kaimų ūkininkų. Daugiausia maisto parūpindavo Kažemėkų I, Mantvilių I ir II, Meškininkų ir Banzinų gyventojai. Šiuose kaimuose partizanus pažindavo kiekvienas gyventojas. Maistas buvo gaunamas be jokios prievartos. Produktų parnešti eidavo I.Frejeris, P.Paulaitis, Vl.Gudavičius, A.Biliūnas, Rapolas Švedas, Pr.Laurinaitis. Partizanai šiuose kaimuose lankydavosi beveik kas vakarą¹⁵.

Kuriantis JKA, artėjant 1946-1947m. žiemai, reikėjo keisti partizaninės kovos taktiką. 1946 09 09 P.Paulaitis surinko visus partizanus ir pasakė: "Toliau taip gyventi, kaip kad gyvenome ligi šiol, ne galime, mes laukėme greito valdžios pasikeitimo ir amerikonių, ir anglų į Lietuvą atėjimo, bet kadangi tai neįvyko, to mes lauksime pavasarį, todėl iš būrio sudarysime dvejuks, trejuks ir kiekviena iš šių grupių gali pasirinkti sau slėpimosi vietą, jei tai įmanoma, - gali slėptis namuose, pas giminaičius, pažįstamus, tačiau, greta to, kiekviena grupė tam tikrose vietose miške turi turėti bunkerius." Vakare vadas pažadėjo duoti naujus slapyvardžius. Kai bus statomi bunkeriai, P.Paulaitis žadėjo juos apžiūrėti ar patogiai įrengtas, ar gerai užmaskuotas. Po to visi partizanai turėjo gauti naujus nurodymus¹⁶.

1946 09 30 P.Paulaitis paskelbė įsakymą sudaryti šias grupes:

1. P.Paulaitis, ABiliūnas, MŽiliūtė, A.Griškus, B.Jocius ir Ronis.
2. I.Frejeris-Valteris (grupės vadas) ir Pr.Gedaitis.
3. A.Rekešius, P.Rekešius ir Rokas Marcinkus.
4. Vl.Gudavičius ir Pranas Laurinaitis-Iksas.

5. Baltrus Pikčiūnas (grupės vyresnysis), J.Dailidaitis, A.Smetonius, Jonas Miliūnas-Tigras.

6. Ši grupė buvo visa išskirstyta.

7. A.Gervylius-Balsas ir Mataušas Banaitis-Neris.

Jonas Marcinkus slapstėsi vienas.

P.Paulaičio grupė laikėsi Kalnėnuose ir Greičiuose. Vienas iš P.Paulaičio bunkerių buvo Kalnėnuose, netoli Leono Babiliaus sodybos. Greičiuose partizanai slėpdavosi pas ūkininkus Praną Bezuoką, Vincą Greičių ir Juozą Nikšą¹⁷.

Nepaisant tokių atsargumo priemonių, visų partizanų tą žiemą išsaugoti nepavyko. Tragiškai susiklostė I.Frejerio grupės likimas. Nuo 1946m. rudens iki 1947m sausio mėn. pabaigos grupėje buvo 6 partizanai Jie slėpėsi bunkeryje, miške netoli Šakalinės km., Taurų(?) valsč., Tauragės apskr. Grupė buvo sunaikinta. Partizanai Pranas Kasperavičius-Lušas ir A.Meškauskas-Meška buvo nušauti 1947m sausio mėn. Jurbarko valsčiaus teritorijoje. Selė Maciulevičiūtė žuvo 1947 01 30-31d. Šakalinės km. apylinkėse, P.Paulaitis-Strazdas, Akmuo ir I.Frejerienė-Gegutė buvo suimti, I.Frejeris-Valteris nusišovė suimant¹⁸.

Antroji partizanų grupė, pavaldi P.Paulaičiui, buvo Girdžių būrys. Įvairūs šaltiniai skirtingu metu nurodo nevienodą šio būrio struktūrą, vadus ir pavaldumą. Pavyzdžiui KGB informatorius Barzda nurodė šiuos Girdžių būrio partizanus: Justinas Penkaitis-Paleckis (vadas), Pranas Novertaitis-Vytautas, kilęs iš Gudelių km, Jurbarko valsč., Petras Pamarauskas-Lapuškas iš Nemakščių valsč., Raseinių apskr, Albinas Žukauskas-Gelumbauskas iš Lukšių km, Jurbarko valsč, Antanas Blažys-Mataušas iš Gudelių km, Jurbarko valsč, Ipolitas Tverkus-Jagminas iš Kalnujų km, Raseinių valsč. ir apskr, Mečislovas Pocevičius-Puškinas (buvęs būrio vadas) iš Gudelių km. Jonas Pečkaitis-Krapovickas iš Būtrimų km, Eržvilko valsč, Tauragės apskr, Juozas Lekšys-Napalys iš Būtrimų km, Leonas Pocevičius-Papunis, Margis (buv. būrio vadas) iš Gudelių km, Albinas Marinas-Motiejus iš Džiugų km, Eržvilko valsč, Stasys Zaturskis-Bronius iš Girdžių mstl. Minimi dar du partizanai - Gedas ir Viktoras. Pagal liudininkų tvirtinimą, Viktoras - tai vienu metu buvęs būrio vadas Vytautas Sideravičius¹⁹.

Girdžių būrio partizanų sąrašą papildė partizano (buv. stribo) Broniaus Mikelaičio-Rickausedo tardymo protokolas. Girdžių būrio partizanų buvęs ir jis

pats, Pranas Grigaitis-Tadas iš Jokūbaičių ar Gudelių km., Jurbarko valsč. Jonas Beinoris-Kriaučius (išdavikas), vokietis Richardas, Skužinskas-Mykolas iš Meškininkų km, Jurbarko valsč, Jonas Dobilaitis-Ūsas (buv. būrio vadas), Kleopas Zaturskis-Anupras, Jaunimas, Antanas Tamošaitis-Labanauskas iš Kriščiaviškės km, Jurbarko valsč, ir du partizanai, žinomi Kipro ir Lokio slapyvardžiais. Vienas partizanas - Kazys Nikžentaitis-Lokys buvo žinomas Skirsnemunės būryje. Ar tai tas pats — reikia išsiaiškinti.

Partizanai Albinas Žukauskas-Galumbauskas ir Zigmas Girdžius-Martynas gyveno legaliai ir dalyvaudavo partizanų rengiamose operacijose.

Girdžių partizanų ryšininkais buvo Izabelė Zaturskytė, žuvusio Kleopo Zaturskio sesuo, gyvenanti Girdžiuose, Mockutė iš Kriščiaviškių km, Marytė Mikelaitytė (Br.Mikelaičio sesuo), Ona Girdžiūtė, gyvenanti Pavidaujo km, Eržvilko valsč, Marytė Aksamitauskaitė, Pranas Šaulys-Karelas, gyvenantis Jokūbaičių I km, Jurbarko valsč, Elena Palubeckytė (partizanų vado Juozo Palubeckio-Simo sesuo), gyvenanti Būtrimuose, Eržvilko valsč, Elena Blažytė (partizano Antano Blažio sesuo), gyvenanti Džiugų km, Eržvilko valsč.²⁰

Trečioji Jurbarko valsčiuje veikusi partizanų grupė buvo Skirsnemunės būrys, vadovaujamas Kazimiero Šimkaus-Liudo, Valentino (žuvo 1946m. rudenį). Vėliau vadu buvo Juozas Murauskas-Tigras. Šiame būryje buvo 13-14 partizanų. Partizanas K.Gecevičius per tardymą parodė, kad Skirsnemunės partizanų grupę organizavo buvęs MVD Jurbarko valsčiaus skyriaus stribas Juozas Galbogis ir iš pradžių jai vadovavo. Visus nurodymus jis gaudavęs iš Jurbarkų partizanų vado P.Paulaičio per partizaną Juozą Murauską. Skirsnemunės būrys buvo sunaikintas 1946m. birželio mėn. MVD Jurbarko, Raudonės ir Gelgaudiškio valsčių skyrių garnizonų jėgomis. Tokios pajėgos buvo sutelktos prieš tuziną laisvės kovotojų. 11 partizanų buvo nužudyta, Kazys Gecevičius-Karuzas paimtas gyvas. Žuvo partizanai Juozas Galbogis-Strausas (vadas), gyvenęs Skirsnemuniškių km, Jurbarko valsč, Stasys Oržauskas-Kovas (vado pavaduotojas), Adolfas Paškauskas-Vanagas, jo brolis Edvardas Paškauskas-Žvaigždė, Kazys Nikžentaitis-Lokys, Antanas Pavalkis-Papartis, Vytas Jakaitis-Briedis, Jurgis Simanavičius, Juozas Šimkus-Levas, Antanas Stulgaitis-Vilkas ir Jonas Šimulynas-Balandis.

Sunaikinant Skirsnemunės partizanų būrį, buvo paimta dokumentų: partizanų likviduotų aktyvistų asmeniniai dokumentai duoda bei likvidavimo

aktai, sovietinių kolaborantų sąrašai. Yra duomenų ir apie kitokią Jurbako partizanų formuotės struktūrą. Gal tai susiję su skirtingu laiku ar netiksliais duomenimis. Tačiau ir tokie dokumentai papildomų žinių apie laisvės kovotojus. Tas pats informatorius Barzda kitame pranešime kalba apie kitokią Jurbarkų partizanų grupės struktūrą, mini ir kitų partizanų pavardes. Pasak jo, šios grupės vadas - Petras Paulaitis, jo pavaduotojas A.Biliūnas-Žiedas, Lapas (iš tikro jis buvo P.Paulaičio-Aido adjutantas). Šioje informacijoje Barzda nurodo, kad Jurbarkų grupėje buvo du būriai.

Pirmajam būriui vadovavo Pranas Bakus-Leopardas. Būriui priklausė A.Smetonius-Anupras, Gidas (buv. stribas) iš Dainių km., Jurbarko valsč., Pranas Gedaitis-Beržas (išdavikas, pakeitęs pavardę Juodvalkiu) iš Meškininkų km., Jurbarko valsč., Izidorius Frejeris-Pušis, Valteris iš Meškininkų km, Petras Jakštas-Zuikis iš Rukšnių km, Jurbarko valsč., Antanas Rekešius-Rytas, Tūzas iš Rukšnių km., Kleopas Knataitis-Saulius iš Meškininkų km, Pranas Laurinaitis-Iksas, Šturmas.

Antrajam būriui vadovavęs Juozas Paspirgėlis-Špičkus, kilęs iš Žindaičių km, Jurbarko valsč. Būrio partizanai Valius Gedaitis-Brogas, Eglė iš Meškininkų, Antanas Marcinkus-Šermukšnis iš Sudargo, Šakių valsč., Jurgis Stankus-Kaštanas iš Sudargo, Rapolas Švedas-Kėkštas, Kuosas iš Kažemėkų km., Jurbarko valsč. Jonas Tamošaitis-Vyšnia iš Girdžių, Petras Marčiukėnas-Zuikis iš Rukšnių km. Putinas (nepriklausomos Lietuvos Respublikos metais Jurbarke, Kauno g.30 turėjęs mėsos krautuvę), Antanas Seneckis-Dikas, Žaibas iš Eržvilko valsč, Izidorius Kukanauskas-Perkūnas iš Kalniškių km, Eržvilko valsč, Vladas Gudavičius-Miškinis, Radvila, Modulis, Rokas Arsemavičius-Šeškas iš Eržvilko valsč. Kiti partizanai nurodomi slapyvardžiais: Balsas, Lušas, Liudas, Vytautas, Soklis ir Nerimas²². (Gali būti atitinkamai A.Gervylis, Pr.Kasperavičius, K.Šimkus, A.Rekašius, V.Skeršpylius ir neišaiškintas partizanas).

Be abejo, kolaborantų-informatorių pranešimuose ir tardomų partizanų parodymuose partizanų formuočių struktūros nurodomos ne visai teisingai vieni klysta nežinodami, kiti čekistus klaidina sąmoningai Tačiau šie doku-

* Straipsnyje išvardijami tik tie partizanai, kurie minimi atitinkamuose dokumentuose. Liudytojai nurodo kur kas daugiau pavardžių: juk rezistencinė kova truko visą dešimtmetį. Sutikrinti partizanų sąrašus - ateities tyrinėjimų uždavinys.

mentai duoda papildomos medžiagos apie partizanų skaičių, jų pavardes ir slapyvardžius.*

Tardomasis Petras Bastys konkrečiai nurodo, kad Jurbarko valsčiaus partizanų štabas vadovavo šiems rajonams: Girdžių, Skirsnemunės ir Jurbarko. Antros instancijos štabai vadovavo būriams²³.

Vieno tardymo metu P.Paulaitis išsiginė, kad jam buvo pavaldžios Skirsnemunės, Girdžių ir Eržvilko grupės. Šie būriai buvo pavaldūs Lydžio rinktinės štabui²⁴. Tai buvo Kęstučio apygardos partizanų formuotės.

Nuo 1946m. spalio mėn. iki 1947m. pradžios Jurbarko partizanų grupė buvo laikoma atskiru Lietuvos laisvės gynėjų vienetu, o nuo 1947m. sausio mėn. ji buvo pavadinta "Trijų lelijų" rinktine. (Jurbarko miesto herbas - trys baltos lelijos raudoname fone). "Trijų lelijų" rinktinė įėjo į Jungtinės Kęstučio apygardos sudėtį, kuri vienijo pietinę ir pietvakarinę Žemaitijos dalį²⁵.

Jurbarko partizanai Kęstučio apygardoje ir tolesnis P.Paulaičio likimas

1946m. rudenį drauge su kitų Žemaitijos partizanų vadais P.Paulaitis dalyvavo kuriant Jungtinę Kęstučio apygardą.

Apie JKA kūrimąsi ir veiklą jau yra rašyta, todėl šį klausimą gvildensiu tik tiek, kiek tai susiję su jurbarkiškių partizanų ir jų vado P.Paulaičio likimu.

Kuriant JKA, iniciatyvos ėmėsi buvęs aviacijos kapitonas, Lydžio rinktinės (veikusios Tauragės apskr.) Operatyvinio skyriaus viršininkas Juozas Kasperavičius-Angis. Jis užmezgė ryšį su P.Paulaičio pavaduotoju Vl.Gudavičiumi-Miškiniu, Radvila ir pasiūlė susitikti Tauragės apskr., Eržvilko valsč. Balnių km., ūkininko Stūrono sodyboje. Tai rodo, kad Jurbarko partizanai sudarė atskirą formuotę, kuri nepriklausė Lydžio rinktinės vadovybei. Susirinkimo dalyviai pasiūlė, kad į apygardos štabo sudėtį reikia įtraukti ir P.Paulaitį. Su tuo visi sutiko. P.Paulaičio pasiūlymu Jurbarko partizanų vadu buvo paskirtas Vl.Gudavičius-Radvila. Kitame štabo narių susirinkime buvo pasiskirstyta pareigomis. P.Paulaičiui-Aidui teko štabo Informacijos skyriaus viršininko pareigos. Jo žinioje buvo žvalgyba ir kontržvalgyba, agitacija ir propaganda. Jis buvo ir apygardos laikraščio "Laisvės varpas" redaktorius. P.Paulaičiui redaguojant, buvo išleisti 6 "Laisvės varpo" numeriai 500-600 egzempliorių tiražu. Jis rašė atsišaukimus, perspėjamuosius laiškus sovieti-

niams aktyvistams. 1946m. gruodžio mėn. P.Paulaitis gavo Barkaus slapyvardį. Tapęs JKA štabo nariu, P.Paulaitis liko ir "Trijų lelijų" rinktinės vadu. Iš to darome išvadą, kad Vl.Gudavičius buvo tik Jurbarko būrio vadu.

Kad jurbarkiškiei partizanai sudarė atskirą formuotę, rodo ir JKA priklausiusių rinktinių sąrašas. Kaip nurodoma KGB dokumentuose, iš pradžių JKA priklausė 6 rinktinės:

1. Lydžio rinktinė. Vadas Henrikas Danilevičius-Vidmantas, Danila. Rinktinė veikė Eržvilko, Skaudvilės ir Batakių valsčiuose. Rinktinėje buvo apie 200 partizanų.

2. Savanorio rinktinė. Vadas kpt Čeponis-Ilgūnas. Veikė Raseinių apskr. Ją sudarė 80-90 partizanų.

3. Vytauto Didžiojo rinktinė (VDR). Vadas Mockus-Žydrūnas. Apie 70 partizanų.

4. "Trijų lelijų" rinktinė. Veikė Jurbarko valsčiuje. Ją sudarė 20-30 partizanų. (Partizanų skaičius nurodomas kūrimosi metu).

5. Naro rinktinė. Vadas buv. karininkas Tautginas. Veikė Raseinių ir Kauno apskrityse. Ją sudarė 70-80 partizanų.

6. Povilo Lukšio rinktinė (PLR). Vadas buv. karininkas Ragelis. Veikė Kėdainių apylinkėse. Iš viso 70-80 partizanų²⁶.

Kęstučio apygardos štabe P.Paulaičiui teko dirbti nepilnus pusę metų. Pirmą kartą Raudonosios armijos kariškiai P.Paulaitį suėmė 1944m pabaigoje, tačiau jam pavyko pabėgti. Antrą kartą į saugumo organų rankas jis pateko 1947m balandžio 12d. Suėmimo aplinkybės rodo, kad neapsieita be išdaviko. Tą dieną MGB Tauragės apskrities skyriaus bendradarbiai plk. Vaseris, lt. Michejevas, vyr. lt. Šipitovas, bataliono vadas Kuzminas, dalyvaujant pil. Jonui Žičkui, pastarojo namuose, Tauragės apskr., Skaudvilės valsč., Poškų km., padarė kartą. Daržovių rūsyje buvo rasta slėptuvė-bunkeris, kurio įėjimas buvo užmaskuotas dviem slaptomis sienelėmis. Įeiti į slėptuvę buvo galima tik šliaužte.

J.Žičkaus namuose buvo rastas miegantis vyras, pasivadinęs J.Žičkaus bernu. Jis turėjo dokumentus Igno Pauliaus pavarde, g.1894m. Tai buvo laikinas pažymėjimas, išduotas Šiaulių apskr. skyriaus milicijos. Sulaikytasis I.Paulius ir J.Žičkus buvo pristatyti į MGB Tauragės apskr. skyrių²⁷.

Kaip sakė per tardymą P.Paulaitis, dokumentus Pauliaus Igno, Onos

s., vardu 1947 m. sausio mėn. jam padarė Džiugas (A. Biliūnas - J. M.). Su šiais dokumentais nuo sausio mėn. ir gyveno pas J. Žičką kaip jo samdiny. Taip buvo pasakyta ir kaimynams. Suimtas P. Paulaičio pavarde dokumentų neturėjęs, nes nuo 1944 m. gyvenęs nelegaliai²⁸.

1947 08 20 P. Paulaičio tardymas buvo baigtas. Jo byla per MVD kariuomenės Lietuvos apygardos karinį prokurorą buvo persiūsta svarstyti SSRS MGB Ypatingajam pasitarimui 1947 08 21 aktu P. Paulaitį buvo siūloma nuteisti 25-eriems metams kalėti²⁹.

Kodėl P. Paulaičio byla Nr. 10224 siunčiama nagrinėti SSRS MGB Ypatingajam pasitarimui (kuris priimdavo nuosprendį slapta, nedalyvaujant net sovietiniams advokatams), aiškinama šitaip: "1. Byloje yra kitų areštuotųjų parodymai, kurių paskelbimas teismo posėdyje netikslingas operatyviniais sumetimais. 2. Paulaitis, būdamas įsitikinusiu nacionalistu, teismo posėdį gali panaudoti antisovietiniams pareiškimams"³⁰. Užuoat surengę viešą teismą ir atskleidę visą "antiliaudišką", "kenkėjišką" P. Paulaičio veiklą, bolševikų tarnai jo bijojo. Ypatingojo pasitarimo nuosprendis byloja "Paulaitį Petrą, Kazio sūnų, už Tėvynės išdavimą, dalyvavimą antisovietinėje nacionalistinėje organizacijoje ir teroristinę veiklą uždaryti į pataisos darbo stovyklą dvidešimt penkeriems metams, įkalinimo terminą skaičiuoti nuo 1947 m. balandžio 12"³¹. Į katorgą pateko ne tik P. Paulaitis, nukentėjo ir jo giminaičiai. Į Sibirą buvo išvežta jo 76 metų amžiaus motina, kuri mirė Igarkoje.

P. Paulaitį, didelės erudicijos, humaniškų pažiūrų žmogų, ištikimą patriotą labai gerbė buvę mokiniai bendradarbiai kaimynai ir pažįstami. Todėl čekistams jis buvo kaip krislas akyje. Saugumo organai visaip stengėsi kad P. Paulaitis nutrauktų savo partizaninę veiklą. Bolševikų kolaborantas, gydytojas Juozas Markulis-Erelis bandė įkalbėti P. Paulaitį gulti į ligoninę pasigdyti (P. Paulaitis buvo sirgęs stuburo nervo uždegimu, po to meningitu, buvo paire nervai)³². Žinant J. Markulio "patriotinę veiklą", nesunku įspėti koks likimas laukė partizanų vado.

Saugumiečiai siūlė P. Paulaičiui legalizuotis, garantavo jam gyvybę, laisvę ir laimingą gyvenimą. Tardymo metu P. Paulaitis sakė, kad tokių pasiūlymų yra gavęs ne vieną (vienas iš jų MVD Raseinių apskr. skyriaus viršininko plk. Sinicino laiškas-pasiūlymas). Čekistai kūrė ir platino laiškus, kurių tikslas sukompromituoti Jurbarko partizanų vadą ir JKA štabo narį jo bendražygių

akyse. Pavyzdžiui, tokio pobūdžio laiškas, išspausdintas spaustuviniu būdu 500 egz. tiražu, buvo platinamas Jurbarko, Šimkaičių ir Raudonės valsčiuose. Apie tai rašė savo pažymoje saugumo agentas Barzda. Jo žodžiais, minėtame laiške partizanai demaskuojami kaip vokiečių pagalbininkai, policininkai ir baudėjai P.Paulaitis esą bendradarbiavęs su vokiečių žvalgybos organais. (Saugumas skleidė versiją, kad karo pradžioje P.Paulaitis mokėsi vokiečių žvalgybos mokykloje, nors visiems buvo žinomos P.Paulaičio antinacinės nuotaikos, jo veikla prieš vokiečių okupaciją; be to, gestapas jį buvo suėmęs). Barzda gyrėsi kad, norint dar labiau pakenkti P.Paulaičiui buvo rezgama tokia kombinacija. Barzda parašęs MVD Jurbarko valsč. skyriaus viršininkui laišką, kuriame nurodoma, neva jis kalbėjęs su P.Paulaičio giminaičiais ir šie pasakę ir prašę perduoti kad P.Paulaitis yra pasirengęs savo būrį "pakišti" sovietinės kariuomenės smūgiui. Šį laišką reikėjo perduoti partizanams ir sukurstyti neapykantą vadui. Tai buvo padaryta šitaip. Pagal informatorės Eglės ir kitų šaltinių duomenis buvo nustatyta, kad Leosė Gerulaitienė (Girdžių būrio partizano Leono Pocevičiaus sesuo) palaiko ryšius su partizanais ir susitikinėja su jais. Krepšys su laišku buvo paliktas L.Gerulaitienės sodybos kieme po "neblaivių" sribų ir MVD operatyvinių darbuotojų apsilankymo. Informatorius Vabalas pranešė, kad šis laiškas pateko į partizanų ryšininko Zigmo Bylos (Girdžių gyventojas) rankas, kuris susipažino su krepšio turiniu. Ten buvo ir kito partizanų ryšininko Stasio Gerulaičio laiškas (siekiant sustiprinti šaltinio "patikimumą"). Ryšininkai gavę šiuos dokumentus, labai konspiravosi, kad šį krepšį pas juos gali rasti MVD organai ir patraukti atsakomybėn už tai kad jie negražinę organams rastų vertingų dokumentų. Barzda spėjo, kad laiškas turėjo patekti Girdžių partizanams^{33...}

Chruščiovinio atlydžio metu situacija pasikeitė, ir 1956 06 20 P.Paulaitis buvo paleistas iš Ozemo pataisos darbų stovyklos. SSRS Aukščiausios Tarybos Prezidiumo komisija Ozemo lageryje nutarė 1956 06 13 sumažinti bausmės laiką iki 10 metų³⁴. Tačiau visai kitokios nuomonės buvo "broliai lietuviai" - nomenklatūriniai viršininkai. LSSR KGB pirmininkas gen. mjr. Kazimieras Liaudis ir LSSR prokuroras III klasės valstybės justicijos patarėjas V.Galinaitis rašė SSRS KGB pirmininkui armijos gen. I.Serovui ir SSRS generaliniam prokurorui tikrajam valstybės justicijos patarėjui R.Rudenkai:

"Atsižvelgiant į tai, kad Paulaitis įvykdė sunkų kontrrevoliucinį nusikaltimą, laikydami jo sugrįžimą į LSSR nesavalaikiu ir nepagrįstu, prašome jus kreiptis į SSRS AT Prezidiumą su tarpininkavimu pakeisti minėtos komisijos nutarimą ir palikti atlikti likusią bausmę tremties vietoje sutinkamai su 1947 11 01 SSRS MGB Ypatingojo pasitarimo sprendimu³⁵. 1957 09 20 SSRS AT Prezidiumo potvarkiu Ozemo pataisos darbų komisijos nutarimas sumažinti bausmę dėl sunkaus nusikaltimo buvo panaikintas³⁶.

Vis dėlto 1956 07 29 kuriam laikui P.Paulaitis iš įkalinimo vietos buvo paleistas ir apsigyveno Kaune. Grįžęs iš gulago, apsistojo pas Romą Imbrasą, Gedimino 29, su kuriuo susipažino Čunos lageryje. Kaune P.Paulaitis sutiko ir daugiau senų pažįstamų. Tai V.Endriukaitis, 1943m. mokėsis Jurbarko gimnazijoje, o 1951m. sutikęs savo mokytoją Ozerlage; J.Mickaitis, pažįstamas iš Jurbarko laikų, kartu kalėjęs 1947-1949m. Vorkutos lageryje, o 1951-1952m. — Irkutsko sr.

Parvykusį į tėvynę kalinių ir tremtinių laukė nepavydėtinas likimas. Jie negalėjo prisiregistruoti, gauti darbo, apskritai neturėjo teisės gyventi. Pas R.Imbrasą P.Paulaitis gyveno apie 1 mėnesį. Ten nebuvo kvadratūros "pertekliaus", ir jis negalėjo prisiregistruoti. Teko persikelti į Vaisių g.31. Čia pavyko išgyventi 2 savaites. Kliūtys tos pačios. Tada persikėlė į Marvelę - kambariuką davė vaikų namų administracija. Čia galėjo gyventi net 2 mėnesius; o po to iš Kauno išrašė. Teko išvažiuoti į Šiaulių rajoną³⁷.

Gauti darbą buvo nė kiek ne lengviau. Nuo 1956 10 16 iki 1957 04 26 P.Paulaitis dirbo Kauno konservų fabrike kūriku (labai tinkamas darbas buvusiam saleziečių vienuoliui, Romos, Turino, Padujos, Lisabonos universitetų klausytojui!). Kaip pažymima fabriko direktoriaus parašytoje charakteristikoje, P.Paulaitis pareigas atliko stropiai ir sąžiningai administracinių bausmių neturėjo. Atleistas kaip išsiunčiamas iš Kauno³⁸.

Grįžęs iš gulagų, P.Paulaitis neatsisakė savo idealų kovoti už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę: Kaune pradėjo burti pagrindinę organizaciją. 1957m. rudenį vėl suimamas. Arešto nutarime sakoma: "Paulaitis P.K. atitinkamų išvadų nepadarė ir toliau tęsė antisovietinę veiklą. Taip 1956 metų lapkričio mėnesį iš antisovietiskai nusiteikusių studentų: Margaičio V.V., Zaikausko V, Jankausko K.S, Kaušakio A. ir Dryžo V. sudarė antisovietinę organizaciją, kurią pavadino "Lietuvos laisvės gynėjų sąjunga". Nutarta P.Paulaitį, jau laiko-

mą MVD Vilniaus kalėjime Nr.1, suimti ir padaryti kratą³⁹.

Šio laikotarpio P.Paulaičio veikla nesusijusi su Jungtine Kęstučio apygarda, todėl jos plačiau neminėsiu.

Taigi P.Paulaitis buvo nuteistas dar 10-čiai metų laisvės atėmimo⁴⁰.

Iš kalėjimo P.Paulaitis grįžo 1983m. Gulaguose jis išbuvo 35 metus. Mirė 1986m. Kretingoje, ten ir palaidotas.

* * *

Ilgą laiką Vakarų šalių plačiai visuomenei buvo beveik nieko nežinoma apie trėmimus iš Baltijos valstybių, jų kovą prieš okupantus. Tačiau informacija į užsienį pamažu pradėjo prasiskverbti Tam daug pasitarnavo partizano Juozo Lukšos išvyka į Vakarus, jo knyga apie partizanų kovas Lietuvoje.

Kad užsieniečiai pradėjo suprasti tikrąją padėtį Lietuvoje, matome iš Lietuvos nepriklausomybės šventės — Vasario 16-osios paminėjimo JAV kongrese 1949 metais. Daugelis senatorių savo kalbose prisiminė represijas prieš Lietuvos ūkininkus, kunigus, partizanų kovas. O dr. W.Elmer Ekblau (Clark University) tiesiog pareiškė:

"Pažvelk į Lietuvą, jei nori išvysti pavyzdį rusiškųjų nepuolimo sutarčių, kokią Rusija ką tik pasiūlė Norvegijai. Pažvelk į Lietuvą, jeigu nori pavyzdžio, kaip Rusija elgiasi su žmonėmis. Pažvelk į Lietuvą, jeigu nori pavyzdžio, kaip Rusijos komunistai pakelia gyvenimo lygį. Pažvelk į Lietuvą, jeigu nori pavyzdžio, kaip Rusija gerbia žmogaus teises, jo laisvę ir socialinę saugumą. Pažvelkite į Lietuvą, jei norite išvysti beatodairiško Rusijos teritorinio ir suvereninio imperializmo pavyzdį. Pažvelkite į Lietuvą ir išsyk kaip ant delno pamatysite, kokiai šiurpiei demokratijos bei liberalinio režimo parodijai atstovauja Rusijos suverenumas.

Lietuvos pavyzdžiu lengva įsivaizduoti kuo pavirs Kinija Rusijos valdžioje. Lietuvos pavyzdžiu nesunku įsivaizduoti kas pasidarytų su Švedijos ir Danijos kultūros pagrindais, jeigu jos leistų Rusijai diktuoti savo politiką. Lietuvos pavyzdžiu nesunku įsivaizduoti kas darosi su vokiečių amatais, žemės ūkiu Sovietų okupacinėje zonoje. Lietuvos pavyzdžiu nesunku įsivaizduoti Suomijos, Baltijos valstybių, Lenkijos, Čekoslovakijos, Jugoslavijos, Vengrijos, Rumunijos, gal net Australijos galutinį paskendimą barbariškame rusų

materializmo, ateizmo ir totalinio despotizmo liūne.

(...)

Nuo to meto, kai Lietuva buvo prijungta prie sovietinių valstybių, taurioji lietuvių tauta temato tik skurdą, pažeminimą, kančias ir mirtį. Jų kraštas alinamas ir atiduodamas rusų karo veteranams. Lietuvių pramonė išdraskyta ir nuskurdinta, jų ūkio priemonės sunaikintos. Jų šeimos, bendruomenės institucijos išardytos, net sunaikintos"⁴¹.

Tai buvo pasakyta 1949 metais, - kai Lietuvoje liejosi kovotojų už laisvę ir nepriklausomybę kraujas.

Šaltiniai

1. Kuodytė D. Jungtinės Kęstučio apygardos kūrimas // Laisvės kovų archyvas (toliau - LKA). Nr.12 K. 1994. P.5-64; Nr.13. K. 1995. P.5-25; Žičkus-Širšė J. Istorija, žmonės, likimai // LKA. Nr.12 K. 1994. P.105-143; Gaurės užpuolimas (užrašė V.Almonaitis) // LKA. Nr.12 K. 1994. P.143-147; Nausėdaitė-Rasa N. Ne vien duona gyvi // LKA. Nr.12 K. 1994. P.147-163; Žemaitijos partizano dienoraštis (partizano Juozo Žagaro-Girdenio, Žemaitijos partizano dienoraštis) // LKA. Nr.12 K. 1994. P.264-287 ir kt
2. LKP(b) Alytaus AK sekretoriaus V.Sakalausko raštas LKP(b) CK sekretoriui A.Sniečkui. 1944 08 02 // Lietuvos valstybinis visuomenės organizacijų archyvas (toliau - LVVOA). F.177L Ap.7. B.148. L52
3. LKP(b) CK Organizacinio instruktorių skyriaus vedėjo D.Šupikovo informacija VKP(b) CK Instruktorių skyriaus vedėjui Šambergui apie padėtį išvaduotoje Lietuvoje 1944m. // LVVOA. F3377. Ap.58. B.854. L2
4. LSSR NKVD OBB viršininko valst saug. pplk. Gusevo pranešimas LKP(b) CK Karinio skyriaus vedėjui Jakovlevui apie mobilizacijos į RA eigą LSSR ir apie LSSR NKVD OBB kovą su dezertyravimu ir karinės tarnybos RA vengimu 1945 01 15. Vis. slapčiai / LVVOA. F.177L Ap.8. B.188. L9, 11-13.
5. LKP(b) Tauragės sekretoriaus P.Murausko raštas LKP(b) CK sekretoriui ASniečkui Vis. slapčiai // LVVOA. F.177L Ap.7. B.150. L7L
6. LSSR prokuroro M.Baliasnikovo raštas LKP(b) CK Karinio skyriaus vedėjui apie karinės tarnybos vengimą. 1945 01 13. Nr3-100 // LVVOA. F.1771. Ap.8. B.188. LL
7. Pažyma apie lietuviškojo banditiško-sukilėlių pagrindžio dalyvį Paulaitį, slapyvardžiu "Aidas". 1947 04 18. Vis. slapčiai // Lietuvos valstybinis ypatingos reikšmės archyvas - buv. KGB archyvas (toliau - LVYRA). B.41180/3. T.I L.42; Tardymo protokolas. 1947 05 06. Vilnius // LVYRA. B.41180/3. T.I. L104; Kaltinamojo Paulaičio Petro, s. Kazio tardymo protokolo tęsinys 1947 06 12-1947 06 13 // LVYRA. B.41180/3. T.I. L.161-162 P.Paulaičio tardymo protokolaa Vilnius. 1957 11 26 // LVYRA. B.P-16325. T.3. L.163.
8. Kaltinamojo P.Paulaičio tardymo protokolas. Vilnius 1947 08 19 // LVYRA. B.41180/3.

T.I L262

9. Išrašas iš Bakaus Prano, Antano s., parodymų. Raseiniai. 1947 03 31
10. Agentūrinio informatoriaus Boroda pažyma apie partizanų formuotę Jurbarkai. Raseiniai 1946 09. Vis. slaptai // L VYRA. B.41180/3. L49-50.
11. Areštuotojo Prano Bakaus tardymo protokolas 1947 02 12 // LVYRA B.41180/3. T.2 L67; Gervyliaus Jono, Jono a, tardymo protokolas. Raseiniai 1946 10 26 // LVYRA B.41180/3. T2 L54-55.
12. Agentūrinio informatoriaus Boroda pažyma apie partizanų formuotę Jurbarkai. Raseiniai 1946 09. Vis. slaptai // LVYRA. B.41180/3. L52-53.
13. Kaltinamojo Skeršpyliaus Vytauto, Kazimiero a, tardymo protokolas 1946 10 01 // LVYRA. B.41180/3. T.2 L149.
14. Paulaičio Petro, Kazio a, tardymo protokolas V. 1947 05 06 // LVYRA B33960/3. T.9. L311.
15. Kaltinamojo Skeršpyliaus Vytauto, Kazimiero s., tardymo protokolas. 1946 10 01 // LVYRA. B.41180/3. T.2 L.146-147.
16. Ten pat L151
17. Areštuotojo Prano Bakaus tardymo protokolas 1947 02 12 // LVYRA. B.41180/3. T.2 L.67-68.
18. Išrašas iš kaltinamojo Paulaičio Petro, Nikodemo s., tardymo protokolo. 1947 02 24 // LVVOA F3377. Ap.55. B210. L20.
19. Agentūrinio informatoriaus Boroda pažyma apie partizanų formuotę Jurbarkai. Raseiniai 1946 09. Vis. slaptai // LVYRA B.41180/3. L49-50; G.M.Kisieliaus tardymo protokolas 1951 07 25 // LVYRA. B.33960/3. T.8. L12
20. Liudininko Mykolaičio Broniaus, Jono s, tardymo protokolas Jurbarkas. 1946 02 24 // LVYRA. B33960/3. T.8. L44-47; Agentūrinio informatoriaus Boroda pažyma apie partizanų formuotę Jurbarkai. Raseiniai. 1946 09. Vis. slaptai // LVYRA. B.41180/3. B.41180/3. L50-5L
21. Liudininko Knataičio Kleopo, Vinco s., tardymo protokolas. 1947 06 18. V. // LVYRA. B.41180/3. T.2 L116; Agentūrinio informatoriaus Boroda pažyma apie partizanų formuotę Jurbarkai. Raseiniai. 1946 09. Vis. slaptai // LVYRA. B.41180/3. L.50,53.
22. Agentūrinio informatoriaus Boroda pažyma apie partizanų formuotę Jurbarkai. Raseiniai 1946 09. Vis. slaptai // LVYRA. B.41180/3.
23. Basčio Petro, Dominiko s., tardymo protokolas. Jurbarkas. 1946 01 02 // LVYRA. B.41180/3. T2 L47.
24. P. Paulaičio ir V.Skeršpyliaus akistatos protokolas 1947 06 10 // LVYRA B.41180/3. T.2 L177.
25. Areštuotojo Paulaičio Petro, Kazio s, tardymo protokolas Tauragė. 1947 04 23 // LVYRA B.41180/3. T.L L74.
26. Paulaičio Petro, Kazb s, tardymo protokolas V. 1947 05 06 // LVYRA B33960/3. T.9. L308-313; Pažyma apie lietuviškojo partizanų-sukilėlių pagrindžio dalyvį Paulaitį, slapyvardžiu Aidas // LVYRA. B.41180/3. L.42; Kaltinamojo Paulaičio Petro, Kazio s, kaltinamasis nuosprendis 1947 08 30 // LVYRA. B.41180/3. L15; Nutarimas dėl P.Paulaičio

- tardymo ir laikymo arešte pratęsimo. V. 1947 07 11 // LVYRA. B.41180/3. LI; Areštuotojo Paulaičio Petro, Kazio s., tardymo protokolas. Tauragė. 1947 04 20 // LVYRA. a41180/3. T.L L49-50.
27. Kratos protokolas. 1947 04 12 // LVYRA. B.41180/3. T.L L1L
 28. Kaltinamojo Paulaičio Petro, Kazio s., tardymo protokolas. V. 1947 08 13 // LVYRA. a41180/3. T.L L219.
 29. Kaltinamojo Paulaičio Petro, Kazio s, kaltinamasis nuosprendis. 1947 08 30 // LVYRA. B.41180/3. L17.
 30. Pažyma apie motyvus, persiunčiant Paulaičio Petro, Kazio s., tardymo bylą Nr.10224 tolesniam tyrimui SSRS MGB Ypatingajam pasitarimui 1947 08 20. Vis. slaptai // LVYRA. B.41180/3. T2 L317.
 31. Išrašas iš SSRS MGB Ypatingojo pasitarimo protokolo Nr.44. 1947 11 01 // LVYRA. R41180/3. T2. L319.
 - 32 Kaltinamojo Zaskevičiaus Algimanto, Stasio a, tardymo protokolas. V. 1947 07 16 // LVYRA. B.41180/3. Neįrišti dokumentai voke. L38-39.
 33. Agentūrinio informatoriaus Boroda pažyma apie partizanų formuotę Jurbarkai. Raseiniai 1946 09. Vis. slaptai // LVYRA. B.41180/3. L54-55.
 34. Nutarimas apie PPaulaičio areštą ir išsiuntimą į tremties vietą. Maskva. 1957 09 23 // LVYRA. B.P-16325-LI. T.4. L152
 35. KGB prie SSRS Ministrų Tarybos pirmininkui armijos generolui drg. Serovui LA. Maskva. Kopija: SSRS generaliniam prokurorui, tikrajam valstybės justicijos patarėjui drg. Rudenko R.A Maskva // LVYRA. B.41180/3. L58-59.
 36. Nutarimas apie PPaulaičio areštą ir išsiuntimą į tremties vietą. Maskva 1957 09 23 // LVYRA B.P-16325-LI. T.4. L152
 37. P.Paulaičio tardymo protokolas. V. 1957 11 28 // LVYRA BP-16325-LL T3. L167-168; P.Paulaičio tardymo protokolas V. 195712 03 // LVYRA BP-16325-U. T3. L169; Liudytos Endriukaičio Vytauto, Jono s., tardymo protokolas V. 1958 02 10 // LVYRA. BP-16325-LL T.4. L74.1 p; Mickaičio Juozo, Juozo s, ir Paulaičio Petro, Kazio s., akistatos protokolas 1958 02 22 // LVYRA B.P-16325-LI. T3. L256.
 38. P.Paulaičio charakteristika 1957 12 21 // LVYRA BP-16325-LL T.3. L16L
 39. Nutarimas areštuoti Petrą Paulaitį. K. 1957 11 20 // LVYRA. BP-16325-LL L39. Hlp.
 40. Nuosprendis V. 1958 04 11-12 // LVYRA BP-16325-LL L143.
 41. W.Elmer Ekblau (Klarko universitetas, JAV). Kalba JAV kongrese 1949 02 16 (ELTOS biuletenis 1949 04 27) // LVYRA. B.33960/3. T.10. L363. Ip.

PARTIZANŲ MIRTIES NUOSPRENDŽIAI: PRASIMANYMAI IR TIKROVĖ

Nijolė Gaškaitė

Visuomenės nuomonės formavimas

Laisvės kovose padėjo galvas dvidešimt tūkstančių nušautų, sudegintų, nusišovusių, susisprogdinusių, nukankintų partizanų. Neliko nei jų kapų, nei vardų: okupantui jie buvo pavojingi ir po žeme. Tačiau ištrinti žmonių atmintį baudėjams nepakako - reikėjo sunaikinti ir tą aureolę, kuri gaubė laisvės kovotojo vardą pasakojimuose, dainose, prisiminimuose. "Kur beietume šiandien po kaimą, ten visur girdime jaunimą partizanų dainas dainuojant, ir ne tik jaunimą, bet ir mažus vaikus — piemenukus. Tose dainose vėl atgyja seniai žuvę partizanai ir jų darbai, vėl prieš akis stojasi lietuvių tautos dalia. Tai, kas dainos žodžiais mažyčio vaiko lūpose kartojasi, giliai sminga ir į jo sąmonę. Šiandien mažiausias vaikas pasakys, kad bolševikas — tai pabaisa, kad stribas - išgama. Komunisto, istrebitelio ir enkavedisto vardai siejasi su žvėriškumo, dvasinio nuskurdinimo ir niekšiško sąvokomis," — rašė partizanas L.Baliukevičius¹.

Todėl, pasibaigus laisvės kovoms, sovietinė propaganda pradėjo kurti priešingą paveikslą.

1959m. balandžio mėn. Lietuvos KP CK biuro nutarimu buvo sukurta speciali redakcija, į kurią įėjo trys KGB operatyviniai darbuotojai. Jų pareiga buvo atrinkti ir parengti medžiagą apie "buržuazinių nacionalistų" nusikaltimus. Netrukus į šį darbą įsitraukė daugelis centrinio aparato ir periferinių KGB organų darbuotojų. Jiems talkino LKP CK Partijos istorijos institutas. Ši medžiaga, "tarpininkaujant patikimiems asmenims iš literatūrinių darbuotojų, buvo perduodama į Lietuvos KP CK arba tiesiai į respublikinių laikraščių redakcijas, kur buvo publikuojama mūsų patikimų asmenų vardu"².

Šių publikacijų tikslas buvo formuoti visuomenės nuomonę apie partizanus kaip apie banditus ir nekaltų žmonių žudikus.

1959-1960m. vien respublikiniuose laikraščiuose buvo išspausdinti 452

straipsniai ir dokumentinės apybraižos, organizuota 30 radijo laidų (6 iš jų užsieniui), sukurtos dvi kino apybraižos ir 5 kino žurnalai (viename iš jų Tauro apyg. ir Lietuvos Išlaisvinimo komiteto įkūrėjas kun. A.Ylius pavaizduotas kapojantis žmonėms galvas). Pradėtos leisti knygos apie "buržuazinius nacionalistus", prie LSSR Mokslų Akademijos sukurta redakcija išleido seriją knygų "Faktai kaltina" ir kt.

Kun. J.Lelešius, partizanų kapelionas Grafas, šiose publikacijose vaizduojamas deginęs ant aukų kaktų penkiakampes. Nors nebuvo rasta nei tokių nukentėjusiųjų, nei inkvizicijos įrankių, tačiau įrodymams pakako vienintelio pasidavusio stribams liudininko - buvusio partizano B.Budrio. Po daugelio metų šmeižikas parašys: "Ateidavo (kun. J.Lelešius), kad laikytų mišias, pasakytų pamokslėlį. Apie kokius nors žiaurumus ar niekšybes iš jo pusės negali būti jokios kalbos.. Išvis tie parodymai 1949m. neverti nei sutrūnijusio grašio. Tai rezultatas badu marinamo vienutėje ir nardinamo po vandeniu surištomis rankomis ir kojomis. Apie tai turėtų papasakoti kapitonas Sassenickis, tuometinis tardytojas.."³.

Daugelio partizanų "nusikaltimų" įrodymai buvo panašiai išgaunami. Suimtas, tardomas ir kankinamas partizanas galėjo prisipažinti būtus ir nebūtus dalykus. Tardytojo verčiamas, naiviai sutikdavo, kad jo būrio partizanai (dažniausiai jau žuvę ar dar nesugauti) yra nušovę vieną ar kitą tose apylinkėse nužudytą asmenį. Taip čekistai įvykdavo savo planus - atskleidavo neišaiškiną nusikaltimą, apkaltindavo partizanus šturpiaus nusikaltimais, kartais tuo pridengdami savo sėbrų nusikaltimus. O kartais palūžęs, tapęs išdaviku suimtas, norėdamas įsiteikti naujiems šeimininkams, šlykščiai meluodavo ir šmeiždavo buvusius kovos draugus.

Partizano - bandito įvaizdžio visuomenėje formavimas nesiliovė per visą okupaciją. Jau Atgimimo metu, 1987m, KGB informavo, kad pagal jų pateiktą medžiagą išspausdinta keliasdešimt straipsnių, parengtos 8 radijo laidos, 16 KGB vadovų davė interviu žurnalistams⁴. 1990m., šiek tiek prisivėrus archyvų slaptumo skraistei, kaip kontrpriemonė Lietuvos MA Istorijos instituto mokslininkų ketinimams tirti KGB archyvinę medžiagą, nurodoma SSRS KGB ryšių su visuomene centrui, "Z" valdybai ir LSSR KGB parengti "alternatyvų leidinį apie nacionalistinį pagrindį" su atitinkamais komentarais⁵.

Šie ilgą laiką vieninteliai, o Atgimimo laikais - alternatyvūs leidiniai, pen-

kiasdešimt metų kartodami savaip traktuojamus ir interpretuojamus, o kartais klastojamus faktus, kalte įkalė į galvas, kad šiurpiausius pokario nusikaltimus padarė ne baudėjai iš okupacinių represinių struktūrų, o partizanai. Dažnas inteligentas, pripažindamas partizanų beviltišką heroizmą, linkęs ir šiandien atsiprašinėti už "nekaltais pralietą kraują": "Tai tamsiausias ginkluotos rezistencijos šešėlis, daugelio žmonių sąmonėje lydintis jį net ligi šiol"⁶. Todėl šių dienų Lietuvoje oficialioji istoriografija mieliau tyrinėja pasyviąją rezistenciją, nei partizanų laisvės kovas, visai pamiršdama, kad tautos teisę į savigyną garantuoja visos tarptautinės chartijos, deklaracijos ir konvencijos. Savigynos formos - nesmurtinės rezistencijos ar ginkluotos kovos — pasirinkimą dažniausiai nulemia konkreti situacija. "Lietuvos valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo - kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė ir pareiga", — rašoma Lietuvos nacionalinio saugumo koncepcijos projekte⁷. "Jeigu nėra aukštesnio vadovavimo, savarankiški kariuomenės dalinių, savaveiksmių ginkluotų formuočių ir piliečių kovos veiksmai yra teisėti"

Tokius kovos veiksmus vykdė Lietuvos partizanai, ir ne jų kaltė, kad kova užsitęsė dešimtį metų ir nebuvo apvainikuota valstybės atstatymu. Jei ši kova būtų vainikuota pergale, niekas neminėtų nekaltų aukų, kurios neišvengiamos jokiam kare. Kaip dabar neminimos Drezdeno bombardavimo aukos, Prancūzijos "maki" nužudyti kolaborantai, kaip neminimi raudonųjų partizanų nusikaltimai.

Žuvusiųjų skaičius ir socialinės kategorijos

Kol nėra žuvusiųjų vardynų, tenka remtis išlikusiais archyviniais dokumentais. KGB ataskaitose nurodyti tiek žuvusių partizanų, tiek ir nuo jų rankos kritusiųjų asmenų skaičiai. Lietuvos miškuose ir laukuose krito 20,1 tūkst. partizanų⁸. Į šį skaičių neįeina nukankinti užmušti kalėjimuose, žuvę lageriuose ir tremtyje. Ar tikslus šis skaičius, kiek į jį įtraukta nekaltai baudėjų nužudytų civilių (sudegintų savo sodybose, nušautų, panašiai kaip Gaidžių šeima Zarasų krašte, ar atsitiktinai nužudytų, kaip Raišupio km. paauglė vokietaitė⁹) - kol kas dar niekas neatsakys. Dar tik penketas metų, kai į viešumą kyla kraupios istorijos, atkasami sužaloti nužudytųjų palaikai, kai kur net kalkėmis apiberti kad niekas nebenustatytų, kaip jie žuvo. Visi šie

žuvusieji MGB ataskaitose pavadinti "banditais". Tačiau ataskaitose pateikiami ir "savi" nuostoliai.

1953m. Lietuvos SSR KGB 4-os valdybos viršininko Raslano pažymoje nurodyta, kad nuo 1944 07 iki 1953 10 partizanai savo išpuoliuose sunaikino 12,9 tūkst asmenų¹⁰. Nors šis skaičius neiššifruotas, iš išlikusių detalesnių kasmetinių ataskaitų matyti kad į šį skaičių įėjo tiek civiliai tiek kariškiai - NKVD kareiviai enkavedistai milicininkai sribai ginkluoti partaktyvistai ir kt.

Ar galima pasikliauti MGB statistika? Partizanų nužudytųjų asmenų skaičius kas kartą būdavo nurodomas vis didesnis 1957m. rašoma, kad per minėtą laikotarpį "banditai" nužudė 15 tūkst kaimo partaktyvistų ir kolūkiečių¹¹. Dar vėliau, kai nukentėjusių nuo "buržuazinių nacionalistų" šeimoms pradėtos taikyti socialinės lengvatos, šis skaičius išaugo iki 18 tūkst.

Jau pirminiame dokumente matyti kad 12,9 tūkst. yra netikslus skaičius. Išdėstant pamečiui, nurodoma, kad 1945m. partizanai nužudė 3419 asmenų. Tuo tarpu detalioje 1945m. ataskaitoje tėra 2419 asmenų. Atrodytų, kad siunčiant ataskaitas į Maskvą, jos buvo koreguojamos - svarbu, ką reikėjo įrodyti. Ant kai kurių dokumentų, kur nurodomi žuvę kariškiai ar sribai, dažnai užrašytos rezoliucijos: per daug dideli nuostoliai. Todėl tikslų duomenų apie žuvusius NKVD kariuomenės kariškius ar sribus taip pat nėra. Ne tik todėl, kad totalitarinėje Sovietų Sąjungoje net savi kareiviai visada buvo tik "patrankų mėsa", neverta detalesnės apskaitos. Kuriamam šlovingos Raudonosios armijos ir didvyrių "liaudies gynėjų" įvaizdžiui naudingiau buvo parodyti mažesnę nukautų kareivių skaičių (kaip dabar daroma Čėčėnijoje). Mažu kareivių skaičiumi sunaikinus daug "banditų", buvo galima tikėtis pagyrimų ir apdovanojimų. Bet bene svarbiausia priežastis, dėl kurios statistinėse ataskaitose neišskiriami kariškiai yra noras įteisinti klasių kovos mitą, ty. pasipriešinimą okupacijai pavaizduoti ne kaip kovą su svetimos valstybės kariuomene, o kaip pačių lietuvių tarpusavio žudynes ir "buožių" kerštą socialistinės santvarkos kūrėjams. Šis mitas eskaluojamas iki šiol. Šiam mitui pagrįsti naudinga mažinti partizanų nukautų kariškių skaičių ir didinti "beginkles" aukas.

Detalesnėse metinėse ataskaitose nesutampa ir žuvusių sribų skaičius: pavyzdžiui 1946m. nurodyta, kad jų nukauta 165, kitur - 104^{12,13}. Įvairiose

ataskaitose skirtingi ir žuvusių partaktyvistų skaičiai (1945m. vienur — 447, kitur - 575 asmenys).

Žvelgiant į MGB statistiką laiko mastu, matyti, kad 1944-1945m. buvo baisūs raudonojo teroro metai 1944-1945m. partizanų (ar prie jų priskirtų asmenų) nužudyta keturis kartus daugiau nei okupantų. Ir tik atsakydami į nežabotą terorą, 1946-1947m. partizanai nukauna 12 karto daugiau okupantų bei jų talkininkų. Vėliau šis santykis vėl pakrypsta partizanų nenaudai Okupacinės kariuomenės vykdytos masinės žudynės 1944-1945m. kaip tik ir paneigia klasių kovos mitą. Tik patyrus šį baisų terorą, prasidėjo negailėtinga kova su kolaborantais. Partizanai nustojo rašyti kreipimusis "į brolius lietuvius — sribukus" ir kviesti juos apsigalvoti. 1945m. vienos partizanų akcijos metu žūdavo vidutiniškai tik 0,1 žmogaus, o 1948-1949m. šis rodiklis buvo aukščiausias ir siekė 1,8-1,6 žmogaus. Vadinasi tik okupantų teroras išprovokavo partizanų smurto aktus, o ne atvirkščiai.

Detaliose 1945 ir 1946m. ataskaitose, be partizanų nužudytų kariškių, sribų, partaktyvistų bei milicininkų, nurodytos "kitos žmogžudystės"¹⁴. Šios "kitos žmogžudystės" sudaro 25 proc. bendro žuvusiųjų skaičiaus. Kadangi visus žudymus ir plėšimus po karo kaimuose ir miestuose registravo ta pati žinyba - NKVD kovos su banditizmu skyrius, galima manyti kad partizanų apskaiton buvo nurašomi ne tik jų įvykdyti teroro aktai bet apskritai visos pokario žmogžudystės.

Minėtoje Raslano pažymoje iš bendro pokaryje partizanų nužudytųjų asmenų skaičiaus išskirti tik "sovietiniai partaktyvistai", o nuo 1949m. - kolūkiečiai. Jų atitinkamai nužudyta per visą laikotarpį 2 ir 0,59 tūkst.

"Sovietiniai partaktyvistai" buvo tam tikra politinė-socialinė kategorija. Ji susiformavo Lietuvoje 1944m. rugpjūtyje, įkūrus paramos grupes sribams¹⁵. Partaktyvistai būdavo pasitelkiami vykdant įvairias akcijas prieš partizanus, tačiau pagrindinis jų uždavinys buvo diegti kaime okupacinę valdžią ir besąlygiškai vykdyti kompartijos politiką. Specialios partaktyvistų grupės būdavo apginkluojamos ir suburiamos ir vėlesniais laikais, pavyzdžiui kolchozų apsaugai. Ginkluotų partaktyvistų skaičius siekė 6-7 tūkst. asmenų. 1947m. A.Sniečkaus nurodymu buvo apginkluotas valsčių ir apylinkių sovietinis partaktyvas¹⁶. Kovai su partizanais buvo mobilizuotas ir komjaunimas: "Ginkluotuose būriuose būtina dalyvauti visiems komjaunuoliams, galintiems nešioti

ginklą", - buvo nurodyta VLKJS CK biuro nutarime¹⁷. Ginklai buvo išduoti visiems kompartijos ir komjaunimo sekretoriams, pavaduotojams ir instruktoriams, apylinkių pirmininkams, visų lygių deputatams, kolchozų, sovchozų pirmininkams ir brigadininkams, net eiliniams kolūkiečiams. Nors 1953m. sumažinamas skaičius asmenų, kuriems pagal pareigas skiriamas ginklas, tačiau net 1957m. tuose rajonuose, kur dar yra nors vienas partizanas, aktyviems "socialistinės santvarkos kūrėjams" ginklai privalomi Tad MVD ataskaitose išskirtus sovietinius partaktyvistus be išlygų turime laikyti ginkluotais kovų subjektais, o ne civiliais gyventojais ir "nekaltomis aukomis". Jei civiliais kaimo gyventojais laikytume visus kolūkiečius (nepaisant, kad dalis jų taip pat buvo ginkluoti), tai jų skaičius nuo 1949m. sudarytų tik 31 proc. viso nužudytųjų skaičiaus. Taikant šį procentą ikikolchoziniam laikotarpiui, su didesne ar mažesne paklaida, išeitų, kad nuo partizanų rankos per visą laiką yra žuvę apie 4 tūkst. kaimo gyventojų. Į šį skaičių įeitų ir atsitiktinai nukauti asmenys, netyčiomis atsidūrę kautynių lauke. Kai kurie autoriai tokių netyčinių nukovimų priskaičiuoja 1,3 proc.¹⁸. Čia įeitų ir atskirų besislapstančių asmenų bei plėšikų kaime įvykdyti teroro aktai.

Tad iš tikrųjų per beveik dešimtmetį trukusį karą partizanai nužudė labai nedidelį skaičių civilių asmenų. Matyt, dėl to per visą okupacijos laikotarpį sovietiniai organai nepateikė visuomenei tikslų žuvusiųjų sąrašų (visi publikuoti duomenys yra fragmentiški ir netikslūs, tai pastebi ir iki šiol nuodugniausiai tyręs šią problemą prof. K.Girnius¹⁹).

Ar MGB agentai buvo civiliai žmonės?

Turbūt daugiausia partizanų nužudytų civilių yra MGB agentai. Ar tikrai jie buvo agentai, partizanų kontržvalgybai ne visada pavykdavo patikrinti. Be to, nebuvo griežtos takoskyros tarp agento ir vienkartinio skundiko (tokių netrūko: pokaryje ištremta apie 30 tūkst. šeimų; o kiekvieną trėmimą lydėjo dviejų-trijų skundikų parašai). Sunku nustatyti tai ir dabar, juo labiau kad buvusiam KGB archyve duomenų apie agentus beveik neliko. Matyt, partizanai nužudė nemažai agentų, nes 1951m. net buvo išleista direktyva "apie asmenų, buvusių agentūriniame tinkle praradimą, juos užmušus banditams"²⁰. Šios direktyvos tikslas buvo padidinti konspiratyvumą ir apsaugoti agentus nuo išsišifravimo.

Maskvai reikalaujant kuo greičiau sunaikinti partizanus, buvo imtasi įvairių priemonių. Kadangi karinė persvara ne visada buvo efektyvi, 1946m. Lietuvos emgebistai rašė: "Papildomai įdiegti masinį šnipinėjimą su tokiu apskaičiavimu, kad būtų pridengtas kiekvienas gyvenamas punktas, ypač — pamiškių vienkiemiai"²¹. Tuo pačiu su didžiausia konspiracija į įstaigas ir įmones buvo pasiųsti slaptam darbui (t.y. šnipinėjimui) operatyviniai darbuotojai ir įdarbinti darbininkais bei tarnautojais (tokie slapti operatyviniai darbuotojai įvairiose įstaigose dirbo iki šių dienų).

Partizaninio karo laikotarpiu buvo užregistruota apie 50 tūkst. MGB agentų²². Nors daugelis iš jų okupantui nedirbo, tačiau buvo ir dirbančių. Nemažai jų buvo ginkluotų. Apie tai byloja dešimtys dokumentų. Štai užduotis agentui Klevui "11 val. ryto informatoriaus žmona atvyko į rajono MGB skyrių ir pranešė mums apie tai (kad pas juos apsilankė partizanas - N.G.). Ji buvo papildomai instrukuota, kaip elgtis informatoriui, kuris pareiškė norą ir pasiryžimą asmeniškai jam išduoti revolveriu likviduoti banditą Mickų, jei jis ateis vienas"²³. O štai nurodymai Kelmės MGB agentams Feliksui ir Oriolui, sekantiems 1952m. Audros būrį: "Feliksas ir Oriol davė sutikimą savisaugai ir banditų likvidavimui paimti iš mūsų ginklus, kuriuos panaudos atėjus pas juos banditams. (...) Agentas Oriol tarnavo sovietinėje armijoje ir taip pat, kaip ir Feliksas, gerai valdo ginklą (...) numatyta agentus Oriol ir Feliksą apginkluoti koviniu šaunamuoju ginklu, gerai juos painstrukuoti, kaip su jais elgtis ir panaudoti, atėjus banditams"²⁴.

Alytaus raj. 1952m. agentui Ažuolui ir jo broliui Vytui buvo išduotas automatas ir šautuvas, kad nušautų Margio tėvonijos partizanus Sakalą ir Nendrę. Tačiau broliai agentai nespėjo įvykdyti užduoties: liepos 5d. atėję partizanai nušovė agentą Ažuolą, jo brolių, tėvą ir seserį²⁵.

MGB praktikoje neretas atvejis, kai užverbuojami keli šeimos nariai: vyras, žmona, broliai, tėvas ir sūnus ir pan. Tokiu atveju agentams būdavo patogiau pranešti MGB apie partizanų apsilankymus. Todėl nereikia stebėtis, kad partizanai, patyrę apie užverbavimą, nušauna visus suaugusius šeimos narius (kaip ir šiuo atveju, kai nukentėjo agentai Ažuolas ir jo brolis bei niekuo dėti tėvas ir sesuo).

Apie MGB įsakymą agentui nušauti konkretų partizaną byloja daugelis archyvinių dokumentų^{26,27}. Štai agentas M.G. Druskininkų raj. nušovė parti-

zaną Beržą (Garbatauską?) ir už tai gavo iš MGB 1000 rb. premiją. Agentas Aušra buvo apginkluotas pistoletu, tačiau partizanai, sužinoję apie užverbavimą, 1950 05 07 atėjo į jo namus. Agentas pasipriešino. Susišaudyme partizanai nušovė agento žmoną ir tetą, tuo tarpu Aušra nušovė vieną partizaną²⁸. Agentas Žilvitis, Prienų MGB įterptas į partizano Maščinsko būrį, nušovė pastarąjį, išdavė du partizanus. Partizanai, supratę išdavystę, nušovė agento motiną ir sudegino sodybą...

Tokios skaudžios, tragiškos pokario istorijos rodo, kad ne visada partizanų nužudyti kaimų žmonės buvo beginkliai civiliai gyventojai. Buvo dvi kariaujančios pusės, ir tie, kurie su ginklu stėjo keleriopai stipresnio okupanto pusėn, tikrai nėra nekaltos aukos.

Žudymas partizanų vardu

Didžiausias šešėlis partizanams metamas dėl išžudytų šeimų.

MGB duomenimis, per 1944-1953m. partizanai įvykdė 10,1 kovinių akcijų ("bandprojevljenje"). Vadinasi vidutiniškai vienos akcijos metu žūdavo 13 asmenų. O juk daug tokių akcijų, ypač pirmaisiais metais, buvo miestelių užėmimai pasalos ir susidūrimai kurių metu partizanai nukaudo ne vieną dešimtį kariškių ir strībų. Tad jei partizanai būtų masiškai žudę ištisomis šeimomis nekaltus žmones, žuvusiųjų per vieną akciją skaičius būtų buvęs daug didesnis.

Ir vis dėlto pokaryje būta išžudytų šeimų. Nagrinėjant, kas jas išžudė, pirmiausia reikia įvertinti partizanų baudžiamuosius statusus. Organizuoti partizanai (ty. paklūstantys vadovybei ir pripažįstantys norminius aktus) baudė mirtimi tam tikras nusikaltėlių ir kolaborantų kategorijas, tačiau žudyti mažamečius vaikus ar senelius statutuose buvo griežtai draudžiama. Nuorodą apie šeimų su vaikais nužudymus nėra nei partizanų norminiuose dokumentuose, nei archyvuose, kur buvo kaupiamos nusikaltusiųjų bylos ar kiti su baudmės vykdymu susiję dokumentai.

Tačiau yra duomenų apie tai kad partizanų vardu — kartais apiplėšimo, kartais provokaciniais tikslais — žudė patys čekistai ir stribai o kartais, ypač po karo, raudonarmiečių nusikaltimus paprasčiausiai priskirdavo partizanams. MGB ataskaitose daug įrašų apie tai kad rusiškai kalbantys kariškių uniforma vilkintys asmenys nužudė vieną ar kitą žmogų ar visą šeimą, tačiau

išvadoje nurodoma, jog šie žmonės nužudyti "ginkluotos nacionalistinės gaujos dalyvių"^{29,30,31}. Net ir vėliau, režimui sušvelnėjus, kai būdavo keliamas klausimas apie žudikų paieškas, tyrimas būdavo taip tendencingai supainiojamas (pavyzdžiui, apie išžudytą šeimą Šiaulių raj., Gruzdžių apyl. Laumakių km), kad kaltė visada būdavo suverčiama partizanams. Štai besiteiraujančiam apie P.Valutkevičiaus nužudymą jo sūnui KGB nurodė, kad 1944m Lazdijų apskr. P.Valutkevičius buvo nužudytas "buržuazinių nacionalistų", nors apklausti du liudytojai tvirtino, jog jį išsivedė iš namų rusiškai kalbantys Raudonosios armijos pasieniečių uniforma vilkintys asmenys³². Artimiesiems, ypač vaikams, MGB visada norėjo įteigti, kad jų tėvus nužudė "banditai". Taip tvirtino ir Šiaulių apskr. Bridų km vaikų akyse nušautos Justinos Jokūbaitienės šeimai, nors tėvas atpažino žudiką-stribą.

1947m Vaigailių km. Lygumų stribai apiplėšimo tikslais nužudė visą Šimkų šeimą: senutę motiną, vyrą, žmoną, vyro brolių. Tačiau nelietė kūdikio lopšyje, tardami: "Mes juk veikėme banditų vardu, o anie vaikų neliečia"³³.

Agentai smogikai nukankino Pakruojo apskr., Dulkiškių km. gyventoją šešiolikmetį V.Dveilį, tačiau motinai pranešė ir į apskaitą įtraukė kaip partizanų teroro auką^{34,35}.

Dar baisesnis atvejis atsitiko Šiaulių apskr. Meškuičių valsč, kur keršto vedami du broliai Tukišai, sovietiniai aktyvistai, kirviu iškapojo 9 asmenų Breivų šeimą. Nors jie buvo už nusikaltimą teisti, tačiau propagandiniais tikslais Šiaulių m. laikraštyje šia šiuurpia žmogžudyste buvo apkaltinti partizanai³⁶.

Daug žudymų užregistruota 1946m. Lazdijų apskrityje. Šis laikotarpis kaip tik sutampa su MGB specgrupės veikla šiame rajone. Tarp nužudytųjų yra net partizanų ryšininkų ir rėmėjų šeimų, tad galima įtarti, jog dalis šių žudymų buvo įvykdyta MGB. Tokios akcijos MGB būdavo keleriopai naudingos: leisdavo susidoroti su partizanų rėmėjais (kuriems neturėjo pakankamai įkalčių), dideliu žiaurumu sukompromituodavo partizanų vardą, įtvirtindavo gandą, kad apylinkėje pasirodė naujas partizanų būrys. Kad MGB vadovybė leido vykdyti kai kurias akcijas, sudarančias priedangą smogikams, byloja 1946m. majoro A.Sokolovo raportas, kuriame rašoma: "Taip pat ir SG (speegrupės - N.G.) be kombinacijų — bandišpuolių (sovietinio partinio aktyvo represijų, kareivių apšaudymo ir LL) negali greitai įgyti banditų pasitikėjimo

mo ir likviduoti gaują. (...) Todėl aš laikau, kad darbą su SG reikia pakeisti, pereiti prie darbo metodikos mažomis teroristinėmis grupėmis nuo trijų iki penkių asmenų (...), užmegzti ryšį su legaliai gyvenančiais ryšininkais ir gaujų rėmėjais, išsikovoti jų pasitikėjimą, dėl ko būtina atlikti keletą bandišpuolių, kaip pvz., specialiai paruoštą apiplėšimą ar susišaudymą su mūsų darbuotojais. (...) vietovėse, kur, mūsų duomenimis, slepiasi banditų štabai, užduoties įvykdymo palengvinimui įvykdyti aštresnes kombinacijas³⁷.

Apie tokias MGB provokacijas rašė ir J.Lukša³⁸.

Apie praktinį majoro Sokolovo rekomendacijų įvykdymą dokumentų nėra. Iš viso apie šiurpius žudymus ar kankinimus MGB rašytinių įkalčių nepaliko. Tik ant 1947m. dokumento yra 2N valdybos viršininko pavaduotojo Počkajaus rezoliucija; "Specgrupės darbas negali būti afišuojamas. Mums ją reikia užšifruoti ir jokiuose dokumentuose neminėti"³⁹.

Vis dėlto yra keletas dokumentų, kur užsimenama apie specgrupės smogikų dalyvavimą teroro aktuose. Mažeikių specgrupė, 1947-1948m. veikusi Žemaitijoje, vaizdavo atskirą partizanų dalinį, kurio "darbas" taip aprašomas 1952m. MGB pranešime; "Senino ir Mezjanovo vadovaujamos specgrupės (...) galėjo sukliudyti bandišpuolius, tačiau to nedarė, o buvo atvejų kai, atvirkščiai, patys tiesiogiai dalyvavo kriminaliniuose nusikaltimuose. 1946m. rugsėjo mėn. 10d. Girtos(?) gaujos banditai, dalyvaujant agentams-smogikams, nužudė apylinkės pirmininką Jasmontą. (...) Buvo atvejų, kai agentai-smogikai likvidavo jų pačių užverbuotus asmenis. Taip 1947m birželio 23d. agentai smogikai Tigras ir Sakalas nužudė kaip gaujos dalyvius Apulskį, Barauską ir Volchot. Visi šie asmenys buvo įtraukti į antisovietinę veiklą pačių agentų-smogikų ir buvo naudojami "tamsoje" (ty. jiems nežinant - N.G.)⁴⁰

Kitas dokumentas, kuriame minimas galimas smogikų teroro aktas, yra MGB sukurta "legenda" specgrupei ir J.Kukauskui, kurie 1951m. lapkričio mėn. turėjo iškviesti užsienio desantą. Šioje "legendoje" rašoma, jog P.Jurkšaitis-Beržas ir J.Būtėnas-Margis žuvo, išdavus ryšininkui Kazlauskui, iš tikrųjų - gyvą paėmus partizaną Žilvitį, todėl tariamieji partizanai (o iš tikrųjų — MGB smogikai) "likvidavo tris išdavikų šeimas, o jų sodybas sudegino"⁴¹. Ar "legendos" pastiprinimui šie "išdavikų likvidavimai" tikrai buvo įvykdyti, ar taip ir liko tik MGB planuose — kol kas nežinoma.

Apie MGB suplanuotą ir įvykdytą "bandišpuolių" mastą ir pobūdį galima tik spėlioti, tačiau, pasak specgrupių "specialisto" majoro Sokolovo, kuo žiauriau - tuo geriau. Jau vien tai, kad specgrupėse buvo surinkti sadistai žudikai, kuriems buvo viskas leista, leidžia teigti, kad daugelis pokario žudynių buvo jų rankų darbas. Ar tai buvo daroma, norint sukurti "legendą", ar iš sadistinių paskatų, ar norint sukompromituoti partizanų vardą - dabar jau sunku nustatyti. Apie tai galėtų papasakoti gyvi esantys specgrupių dalyviai, tačiau vargu ar jie parbils.

Partizanų baudžiamoji teisė

Partizanai absoliučiai nepripažino okupacinės valdžios. "Kadangi mes atstovaujame tikrąją Lietuvos valstybės kariuomenę ir mūsų centrinė vyriausybė yra tikroji vyriausybė, todėl įsakymai, direktyvos, nuostatai, išplaukiantys tiek iš centrinės vyriausybės, tiek iš mūsų pačių vadovybės, yra privalomi ne tik kovotojams, bet ir visiems Lietuvos gyventojams"⁴². Ta pati mintis patvirtinta LLKS Tarybos deklaracijoje "LLKS Taryba (...) okupacijos metu yra aukščiausias tautos politinis organas, vadovaujantis politinei ir karinei tautos išsilaisvinimo kovai"⁴³.

Buvo išleista daug įsakymų civiliams gyventojams, reglamentuojančių gyvenimą okupacijos sąlygomis. Pavyzdžiui buvo draudžiama: imti iš valdžios ginklus; plėšikauti ir vogti visuomeninį ar asmeninį turtą: vaišinti laisvės kovotojus alkoholiu; naktimis laikyti nepririštus šunis; ruošti ir dalyvauti viešuose vakarėliuose ir t.t. Partizanų aukščiausia vadovybė konstatavo, kad "nuo 1940m. birželio 15d. Lietuvoje yra karo būklė"⁴⁴. Todėl ir bausmės buvo numatytos ypač griežtos: už nepaklusnumą partizanų reikalavimams numatyta bauda, o už nusikaltimus prieš tautą ir Lietuvos valstybę - įspėjimas ir mirties bausmė.

Pabrėžtina, kad kiekvienas, nusikaltęs partizanų karo meto įsakymams, visada būdavo perspėjamas liautis daryti nusikaltimus. Kartais tokių perspėjimų buvo ne po vieną. Perspėjimai būdavo žodiniai ir rašytiniai ir lietuviams ne tik mažus nusižengimus, bet ir šnipinėjimą ar uolį tarnystę okupantui.

Sovietiniai propagandistai dažnai kaltina partizanus už kolonistų ir naujakurių žudymą, tačiau partizanai buvo aiškiai pareiškę nuostatą: negalima imti svetimo turto nei žemės. Ne partizanų kaltė, kad karo meto sąlygomis

jie neturėjo galimybės atstatyti pažeistas nuosavybės teises demokratiniais keliais.

Kad partizanai bausdavo kolaborantus tik iš anksto perspėję, liudija Utenos apskr. Vykdomojo komiteto pirmininko J. Palšio pranešimas LSSR AT pirmininkui J. Paleckiiui: "(...) Atšaukus savo įgulas iš valsčių, banditai pradėjo grupotis ir drąsiai veikti net dienos metu, ateina grupėmis į kaimus po 10-30 ginkluotų vyrų į aktyvesnių valstiečių butus, pas apylinkės pirmininkus, kur duoda griežtus perspėjimus, nurodydami terminą, per kiek dienų turi išsikraustyti, ir tuos perspėjimus daugelyje vietų įgyvendino, būtent 1949 m. spalio 5 d. buvo perspėtas Kuktiškių valsčius. Noliškio dvaro naujakuris Aniūkštis — jei noris gyventi, tegu neima žemės, o jei ims — bus nužudytas"⁴⁵.

Išdavikų ir šnipų baudimo partizanai nelaikė slėptinu dalyku. Atvirkščiai, buvo įsakyta išplatinti apylinkėje nors po 10 lapelių, kuriuose būtų nurodyta, už ką tas asmuo nubaustas⁴⁶. Be to, norėdami, kad ateityje būtų teisingai įvertintos jų kovos, partizanai kruopščiai tvarkė nubaustųjų dokumentus ir saugojo juos archyvuose, nors dažnai tai tapdavo svarbiausiu įkalčiu tardant, archyvams patekus čekistams: "Kovotojai, likvidavę savo rajone gyvenantį pilietį, nesudarę jam bylos, bus traukiami atsakomybėn", - rašė įsakyme A. Baltūsis-Žvejys⁴⁷. Partizanų nuostata buvo tokia: būti teisingiems, bet prieš NKVD ir NKGB kovoti be gailesčio ir neleisti jiems "gyventi nekaltų žmonių sąskaiton"⁴⁸.

Jau nuo pasipriešinimo pradžios buvo įstatymiškai reglamentuojamos bausmės ir jų vykdymas. 1944 08 24 LLA vado įsakyme buvo reglamentuojamos bausmės ir jų vykdymas. 1944 08 24 LLA vado įsakyme buvo punktas apie Karo lauko teismą. Ši nuostata buvo išplėsta "Vanagų drausmės nuostatuose"⁴⁹. Karo lauko teismai (KLT) numatyti prie kiekvienos LLA apygardos. Prie rinktinių gali būti suformuojami tik vienkartiniai KLT apygardos vado leidimu. KLT turėjo spręsti visų nusikaltusiųjų bylas — tiek laisvės kovotojų, tiek civilių asmenų bei okupacinės valdžios pareigūnų. "Lietuvių partizanų veiklos ir tvarkos taisyklėse" buvo rašoma: "Nuteistąjį mirti draudžiama mušti, žaloti ar kankinti. Mirtis vykdoma sušaudant ar pakariant, bet ne užmušant. Viešasis mirtininkas baudžiamas vietoje (tik ne šeimos, ypač vaikų akivaizdoje)"⁵⁰. Pasmerktuosius kankinti draudė visi KLT veiklą reglamentuojantys dokumentai⁵¹.

Nuo 1946 01 01 įsigalioja KLT nuostatai, pagal kuriuos KLT steigiamas prie kiekvienos LLA rinktinės. Ši nuostata atsirado dėl sunkiai palaikomų ryšių su apygarda. Rinktinės vado įsaku galėjo būti įsteigti vienkartiniai KLT prie kovotojų kuopų. Pagal šiuos nuostatus KLT baudė už tokius nusikaltimus: paslapties išdavimą priešui; žinių teikimą priešui; veiksmus, gresiančius lojalių Lietuvos piliečių saugumui, gyvybei, asmens ir turto neliečiamybei; neblaivumą einant tarnybos pareigas; plėšikavimą ir smurto veiksmus prieš moteris.

1949m. centralizavus partizaninį judėjimą ir įkūrus vieningą vyriausią partizanų vadovybę, priimamas LLKS Baudžiamasis statutas, kuriame aukščiausia - mirties bausmė numatyta už šiuos nusikaltimus: šnipinėjimą ir žinių teikimą okupacinės valdžios organams; apiplėšimus, įvykdytus pavieniui ar gaujų; žiaurų okupacinės valdžios priemonių vykdymą, esant valdžios pareigūnų; įskundimus, dėl kurių ne mažiau kaip du gyventojai buvo įkalinti ir ištremti; sąmoningą tautinės sąmonės naikinimą, naudojantis savo padėtimi⁵².

Tačiau Baudžiamojo statuto 8 ir 9 straipsniuose buvo numatytos išimtys tiems, kas šiuos nusikaltimus padarė nesąmoningai. Tokie asmenys išpėjami, o jei nusikaltimas įvykdytas prieš metus - tokie asmenys nebaudžiami iki nepriklausomybės atstatymo. Iki to laiko atidedamas ir atlyginimas gyventojams už partizanų reikmėms rekvizuotą turtą⁵³.

Partizanų įsakymuose ir instrukcijose numatyti procedūriniai KLT klausimai^{54,55}. Bylose turėjo būti ne mažiau kaip trijų asmenų liudijimai, įrodantys kaltę, ir kaltinamojo apklausos protokolai. Ypač pabrėžiama atsakomybė už bausmių paskyrimą ir įvykdymą, "kad nepasidarytume patys skandalų, nusikaltimų ir nesusikompromituotume". Aptariami atvejai, kai visi šeimos nariai dirba enkavedistams. Tokiu atveju nurodoma likviduoti visą šeimą, "išskyrus mažamečius vaikus ir senukus, kurie negali atnešti jokios žalos mūsų organizacijai". Jų ne tik negalima žudyti bet įsakoma pristatyti "kaimynams ar giminėms ir įpareigoti juos rūpintis mažųjų likimu". Vaikų daliai paliekamas nekonfiskuotas nusikaltusiųjų turtas.

Tad sadistiški mažamečių vaikų nužudymai jokių būdu negali būti priskirti organizuotiems partizanams.

Pagrindžio sąlygomis pasiekti kad KLT nepadarytų klaidų, buvo labai

sunku. Tuo labiau kad žinomi atvejai, kai patys čekistai "pamesdavo" kompromituojančius dokumentus, įrodančius, kad vienas ar kitas asmuo yra MGB agentas. Partizanai neturėjo kalėjimų, negalėjo nuodugniai patikrinti nusikaltimo įrodymų. Tardymas ir teismas turėjo būti labai trumpas - kitaip tai būtų sukėlę naujas aukas - suimtus, ištremtus, nužudytus. Kaip konstatuoja patys partizanai, vieno išdaviko sunaikinimas ilgam laikui visoje apylinkėje pristabdydavo šnipų veikimą.

Kita vertus, būdavo atvejų, kai partizanai nepakludavo vadovybei ir vykdavo "teisingumą" savo nuožiūra. Kartais prie partizaninio judėjimo prisilie-davo žemos moralės asmenų, nusikaltėlių ir plėšikų, kuriuos pagal tas pačias KLT taisykles sunaikindavo patys partizanai. Pavyzdžiui, Tauro apygardoje Žalgirio rinktinėje 1948 07 23 buvo įvykdytas mirties nuosprendis už gyven-tojų terorizavimą ir priesaikos laužymą partizanui J. Višinskui-Barzdukui, 1948 04 23 už ryšius su MGB sušaudytas Birutės rinktinės kovotojas Ūkas, 1951 07 10 mirties nuosprendis įvykdytas Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės partizanui Marui už tai kad būdamas girtas nušovė kandidatą į partizanus ir t.t. Bet ar vieno kito nusikaltusiojo veiksmai gali mesti šešėlį visam partiza-niniam judėjimui? Ar pagrindžio sąlygomis buvo įmanoma pasiekti drausmės ir įsakymų vykdymo?

Reikia nepamiršti partizanų žodžių: "Visiems Lietuvos piliečiams (...), ne-paisant jų tautybės, tikybos ir įsitikinimų, savo veiksmais nenusikaltusiems prieš lietuvių tautos teises ir siekimus, užtikrinamas gyvybės, saugumo ir turto neliečiamumas iš Sąjūdžio laisvės kovotojų pusės. Toks pat neliečia-mumas užtikrinamas ir visiems svetimų valstybių piliečiams, kurie į Lietuvos teritoriją atvyko tautai nepriešiškais tikslais ir nepažeidžia lietuvių tautos teisių ir siekių"⁵⁶.

Toje sunkioje kovoje su neregėtai žiauriu, klasingu ir daug kartų gausė-niu priešu partizanai stengėsi išlikti teisingi. "Tik noriu pabrėžti, kad, kiek man teko vadovauti kovotojų už laisvę kovai, aš stengiausi kad ši kova prisilaikytų humanizmo principų", - pasakė teisme partizanų vadas J. Žemaitis⁵⁷. Palikime tai įvertinti istorijai

Išvados

1. Per visą okupacijos laikotarpį sovietinė propaganda sąmoningai klas-

tojo faktus ir kūrė partizano-bandito įvaizdį.

2. MGB statistikoje nužudytų civilių neginkluotų asmenų apskaitos nebuvo. Jų skaičius sąmoningai būdavo pridodamas prie bendro žuvusio NKVD kareivių ir strībų skaičiaus, siekiant parodyti, kad partizanai žudė civilius gyventojus.

3. Dauguma sovietinių pareigūnų, partinių aktyvistų bei MGB agentų buvo ginkluoti, pasiruošę žudyti partizanus, todėl jų negalima traktuoti kaip nekaltų aukų.

4. Daug žudymų, padarytų pačių emgebistų ar Raudonosios armijos kareivių, MGB ataskaitose priskirta partizanams.

5. Partizanams priskiriami ir įvairių banditų bei kriminalinių nusikaltėlių nužudytieji asmenys.

6. MGB praktikavo falsifikuotais dokumentais ir MGB agentų šmeižtu kompromituoti atskirus partizanus ar jų rėmėjus. Taip dažnai pasiekdavo, kad, patikėję šiais melagingais liudijimais, partizanai įvykdytų mirties nuosprendį.

7. Savo veiklos priedangai ir gyventojų nuteikimui prieš partizanus specgrupių smogikai vykdavo teroro aktus, kurie visuomenės atmintyje išliko tarsi tikrų partizanų akcijos.

8. Karo meto sąlygomis partizanai neturėjo galimybių taikyti kitokių bausmių, kaip tik perspėjimas, bauda ir mirties bausmė. Tardymo ir bausmės įvykdymo laikas buvo labai ribotas.

9. Partizanai nuo pat okupacijos pradžios stengėsi teisiškai reglamentuoti mirties bausmių vykdymą atskiroms kolaborantų ir nusikaltėlių kategorijoms.

10. Partizanų mirties nuosprendžiai būdavo vykdomi tik iš anksto nusikaltusįjį perspėjus ir po perspėjimo jam nenutraukus nusikalstamos veiklos. Buvo draudžiama vykdyti nuosprendį nesudarius kaltinamajam bylos, kurioje turėjo būti 3 liudytojų paliudijimai ir apklausos protokolai.

11. Partizanų statutuose buvo griežtai draudžiama nuteistuosius kankinti ir žudyti mažamečius šeimos narius.

12. Partizanai griežtai baudė savavaliaujančius, nesilaikančius drausmės ir Baudžiamųjų statutų reikalavimų partizanus.

13. Dėl atskirų nedisciplinuotų ar pavieniui besislapstančių ginkluotų as-

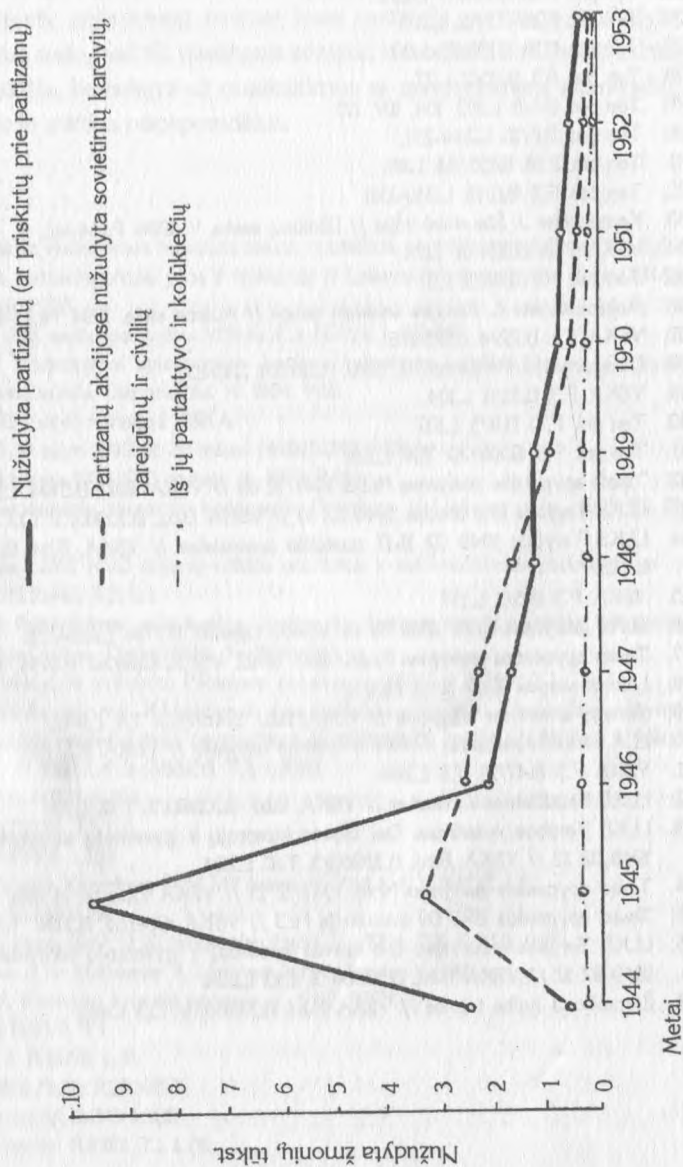
menų nusikaltimų negalima kaltinti viso partizanų judėjimo.

14. Per beveik dešimtmetį trukusį karą nedidelis partizanų nužudytų žmonių skaičius rodo, kad tik ypatingais atvejais, kovodami, kad neišitvirtintų okupacinė valdžia, bausdami už nusikaltimus ar saugodamiesi išdavysčių, partizanai vykdė mirties nuosprendžius.

Šaltiniai

- 1 Dzūkas. Kaimo visuomenės moralinis stovis, nuotaikos, pasireiškimai, žalingos ir teigiamos įtakos, sąmoningumas, ydos ir trūkumai // Laisvės Kovų Archyvas (toliau LKA). K. 1993. Nr.6. P.108.
2. Buv.LSSR VSK archyvas (toliau VSKA). F3. B.77/2 L291-310.
3. Lelešius V. Prisiminimai apie kunigą Justiną // Justinas Lelešius-Grafas. Lionginas Baliukevičius-Dzūkas. Dienoraščiai. K. 1994. P.16.
4. 1978m. KGB I skyr. apžvalga VSKA
5. SSRS KGB 10 skyr. 1990 12 20 raštas Nr.10/5-299. VSKA
6. Truska L Lietuva 1938-1953 metais K. 1995. P.159.
7. Lietuvos nacionalinio saugumo koncepcija Projektas // Lietuvos aidas 1995 06 01 Nr.114.
8. Pažyma apie LSSR MVD organų veiklos rezultatus ir nacionalistinius pasireiškimus // VSKA F3. B.56/43. T3. L.1.
9. Lelešius V. Prisiminimai apie kunigą Justiną // Justinas Lelešius-Grafas. Lionginas Baliukevičius-Dzūkas Dienoraščiai K. 1994. P.13.
10. KGB 4-os valdybos viršininko P.Raslano pažyma // VSKA F3. B.65/43. T3. L3.
11. KGB pirmininko genmjr. K.Liaudies ir 4-os valdybos viršininko Obukauskio pažyma apie buržuazinio nacionalistinio pagrindžio ir jo ginkluotųjų gaujų susidarymą ir veiksmus LSSR // VSKA F3. B.68/53. T2. L.8-20.
12. VSKA F3. B.41/131 L166.
13. Ten pat B.41/D5. T.L L6.
14. Ten pat B.41/131 L166.
15. NKVD komisaro Kapralovo 1944 VIII raštas // VSKA F3. B21/2 L13.
16. VSKA F3. B30/1 L61
17. VLKJS CK biuro 1947 12 16 protokolas Nr.64 // VSKA F3. B30/L L99.
18. Anušauskas A. ir Kučinskas V. Lietuvos laisvės kovos V. 1991
19. Girnius K.K. Partizanų kovos Lietuvoje V. 1990. P378-39L
20. VSKA F.6. B20/2 T.I
21. Ten pat F3. B.16/78. L31
22. LKA K. 1994. Nr.12 P250-253.
23. VSKA Inspekc-b.f. B.8/8. L188.
24. Ten pat Operb.f. B.1983. T.1 L80.

25. Ten pat F.16. B.155/21 L239.
26. Ten pat F.18. B3/12 L205.
27. Ten pat F.16. R155/2L L90.
28. Ten pat F3. B.60/7. L77.
29. Ten pat B.6/a L103, 104, 107, 110.
30. Ten pat B.6/15. L244-25L
31. Ten pat F.16. B.155/44. L46.
32. Ten pat F3. B.6/15. L249-250
33. Kemeklienė J. Šiauriniai vėjai // Ešelonų sesės. V. 1994. P.144-145.
34. VSKA F.16. B224/11 L97.
35. Ten pat F3. B.66/3. L3.
36. Malakauskienė L Kraujas šaukiasi tiesos // Aušros alėja 1994. Nr.83-84.
37. VSKA F3. B22/4. L175-176.
38. Daumantas J. Partizanai. V. 1990. P.100-101 235-237.
39. VSKA. F3. B31/6. L104.
40. Ten pat F.10. B3/5. L107.
41. Ten pat F3. B.109/20. T.17. L124.
42. Tauro apygardos įsakymas Nr38. 1947 12 09 // VSKA. BM B3194. L58.
43. LLKS Tarybos Deklaracija 1946 02 16 // VSKA BM B33960/3. T.12 L227.
44. LLKS Tarybos 1949 02 11-17 posėdžio protokolas // VSKA BM. B33960/3. T.10. L223.
45. VSKA. F3. B.6/3. L.157.
46. LLKS įsakymas Nr.13. 1949 05 21 VSKA OperM. B.7714. L236-238.
47. Tauro apygardos įsakymas Nr.46. 1947 12 02 VSKA OperM. B.5194. T5. L66.
48. Laisvės varpas. 1947 11 15. Mr.129.
49. Vanagų drausmės nuostatai // VSKA. B.b.f. B.41978/3. T.4. L.9-12
50. LLA Lietuvių partizanų veiklos ir tvarkos taisyklės // VSKA F.3. B.47/10. T.I L129.
- 51 VSKA F3. B.47/10. T.3. L289.
52. LLKS Baudžiamasis statutas // VSKA BM. B33960/3. T.12 L73.
53. LLKS Tarybos nutarimas Dėl laisvės kovotojų ir gyventojų santykiavimo tvarkos. 1949 02 12 // VSKA. BM B33960/3. T.10. L204.
54. Tauro apygardos įsakymas Nr.41. 1947 12 13 // VSKA. Oper.b.f. B.5194. T5. L66.
55. Tauro apygardos 1947 09 instrukcija Nr3 // VSKA OperM. B.5194. T.4. L299.
56. LLKS Tarybos nutarimas Dėl laisvės kovotojų ir gyventojų santykiavimo tvarkos. 1949 02 12 // VSKA. B.b.f. B33960/3. T.10. L204.
57. Žemaičio J. kalba teisme // VSKA. BM. B33960/3. T.13. L421

ALMA MATER AUKLĖTINIAI KOVOS SĄJŪDYJE

Vytautas Bukauskas
Celestinas Ajauskas
Kazimieras Banys
Adomas Lukoševičius
Juozas Petkevičius

Atskleisdami skaudžius Lietuvos naujausios istorijos puslapius, vis randame faktų, įrodančių, kad bolševikinės okupacijos laikotarpiu pasipriešime dalyvavo didžioji tautos dalis. Vieni priešinosi aktyviai, su ginklu rankoje, kiti — nepritardami bolševikinei ideologijai, nei jos politikai, sudarė priešišką atmosferą. Aktyvų ir pasyvų pasipriešinimą sukėlė Nepriklausomybės praradimas, represijos, teroras ir lietuvių tautos bei valstybės sunaikinimo perspektyva. Ypač jautriai į tai reagavo tarpukario Lietuvoje išauklėta jaunoji karta. Jie būrėsi į pagrindines organizacijas, būrelius, ratelius ir veikė, dirbo, vedini Tėvynės meilės ir neapykantos okupantui Besimokančio jaunimo pasipriešinimo židinių buvo daugelyje gimnazijų ir kitose mokslo įstaigose.

Pavyzdžiui, Ariogaloje vienminčių grupė subrendo pirmosios laidos klasėje. 1949 metų pavasarį, išleistuvių dieną, visa buvusi aštuntoji klasė pasirašė slaptą testamentą, kuriame įsipareigojo visomis galimomis priemonėmis kovoti už Lietuvos Nepriklausomybę ir dirbti jos naudai. Deja, testamentas, įdėtas butelyje ir užkastas Taurupio upelio krante, neišliko. Iš tos klasės vienuolika vaikų - Celestinas Ajauskas, Jonas Bersėnas, Algirdas Bitvinskas, Vytautas Bukauskas, Pranas Čižas, Liudas Gaižauskas, Tadas Jagelavičius, Vytautas Kaminskas, Jonas Kreimeris, Juozas Petkevičius, Alfonsas Urbonas - įstoję mokyti į Vilniaus ir Kauno aukštąsias mokyklas, netapo nei aktyvistais, nei pasyviais kolaborantais.

1950 metų vasarą vienuolika vaikų, Ariogalos gimnazijos pirmos laidos auklėtinių, jau būdami studentai, nutarė pradėti aktyvią antisovietinę veiklą. Pirmame pasitarime nutarė pradėti kurti teorinius veiklos pagrindus, Juozui Petkevičiui, kaip būsimam teisininkui, pavedė parengti organizacijos programos projektą.

VDS narių susitikimas 1990m. rugsėjo mėn. Iš kairės; L. Gaižauskas, J. Petkevičius, V. Kaminskas, K. Banyš, C. Ajauskas, už jo - J. Kreimeris, B. Kryževičūtė, už jos - K.Vaišvilas, V. Bukauskas, T. Jagelavičius, A. Lukaševičius, A. Urbonas

Rašant programą, J.Petkevičiui iškilo abejonių kai kuriais klausimais. Tad jis parašė laišką Kauno vienminčiams, pavadintą "Kolegos" (faksimilė pridama).

Pasitarę su Kauno grupės nariais, J.Petkevičius parengė programos, o C.Ajauskas - įstatų projektus. 1951m. pradžioje, per žiemos atostogas susirinkę Kaune, pritarė programai ir įstatams. Organizaciją pavadino Vieningąja Darbo Sąjunga (VDS).

Į aktyvią VDS veiklą įsitraukė ne tik ariogališkiai, bet ir kiti studentai — Adomas Lukaševičius, Kazimieras Vaišvilas, Bronė Kryževičūtė, Jadvyga Žukauskaitė-Petrauskienė ir Vytautas Murauskas.

Tuo metu ginkluotas pasipriešinimas jau buvo patyręs daug nuostolių. Todėl VDS manė, kad tikslingiausia yra tik ideologinė kova. Kaip vieną svar-

biausių uždavinių savo programoje įrašė: 'Bolševikinės okupacijos metu: a) visomis galimomis idėjinės kovos formomis kovoti prieš antžmogišką, bolševikinį režimą'. Ideologinei veiklai reikėjo spausdinto žodžio. Nutarta pasinaudoti partizanų pagrindžio spauda. Per Pagojuko mokyklos (netoli Betygalos) mokytoją Kazimierą Banį buvo užmegztas ryšys su Kęstučio partizanų apygarda. Pagrindinės partizanų spaudos leidėjai mielai sutiko priimti straipsnius, eilėraščius Rašantiems referatus ir straipsnius į pagrindinę spaudą C.Ajauskas ir J.Petkevičius parengė tematinius planus, kurių juodraščiai yra byloje.

Nedelsdami VDS nariai pradėjo teikti pagrindžiui eilėraščius, straipsnius, anekdotus. Atgal gaudavo "Laisvės Varpą", "Laisvės žvalgą", "Į kovą" ir kitą partizanų spaudą, kurią duodavo skaityti ir kitiems. Iš byloje esančių dokumentų matyti, kad iš VDS gauta korespondencija dalijosi ir kitų apygardų pagrindžio spaudos leidėjai

VDS baudžiamosios bylos dviejuose (iš 22) tomuose randame Kęstučio apygardai pateiktos VDS korespondencijos juodraščių, kitų dokumentų, taip pat nelegalios spaudos, kurią KGB rado per kratą areštuojant VDS narius. Laikraščeliuose "Laisvės Varpas" ir "Vyčių keliu" yra išspausdinti Kerano (A.Bitvinsko) eilėraščiai "Mes nemirę", "Tėvynei", "Keleivis", "Atsisveikinimas". Keranas partizanų spaudai yra perdavęs per 25 eilėraščius. Keletas jo eilėraščių buvo išspausdinti VLS (spėjama: Vakarų Lietuvos Srities) poezijos ir prozos rinkinyje "Mes nemirę..."

Paminėtini keletas VDS narių straipsnių, pateiktų Kęstučio apygardai

K.Banio referatas "Anglų-amerikiečių politika ir mes jos veikime" yra jaunatviškas bandymas kritiškai įvertinti anglų-amerikiečių politiką ne anglosaksų kilmės tautų atžvilgiu (referatas pridedamas).

K.Banys straipsnyje "Tautiečiai, kovokime visi!" kreipiasi į tautiečius, kviesdamas dirbti Lietuvos išlaisvinimui.

Straipsnyje "Moksleivi" K.Banys kviečia moksleivius per atostogas rinkti tautosaką, ypač nukreiptą prieš okupantus, ir perduoti "laisvajai spaudai".

A.Lukaševičius straipsnyje "Kolektyvizacija Lietuvos kaime" apibūdina, kokiais brutaliais metodais mūsų ūkininkus privertė stoti į kolūkius, kaip juos išnaudojo, nuskurdino, pažemino.

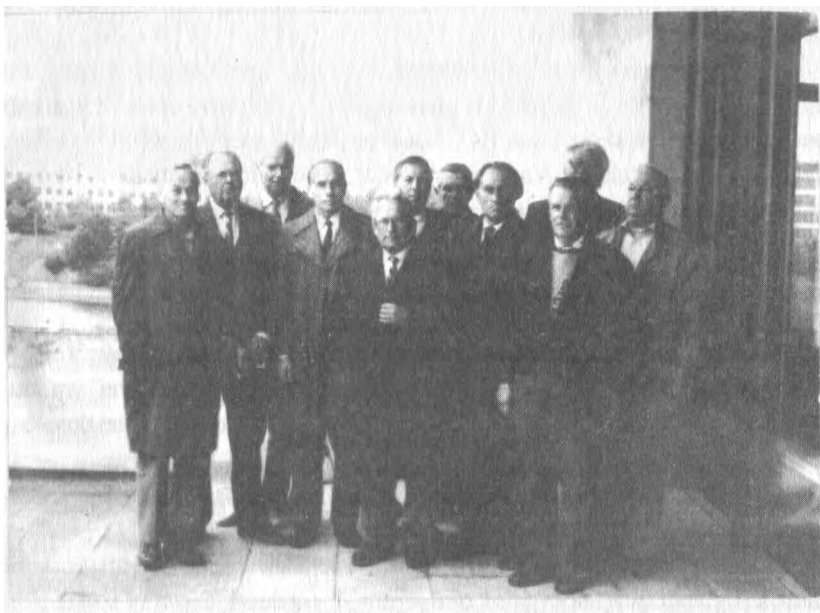
Kitame straipsnyje "Bolševikinis smurtas Lietuvoje" A.Lukaševičius pa-

rodo, kaip okupantai skirsto Lietuvos gyventojus į darbininkus, valstiečius ir į vadinamuosius "liaudies priešus", kurie nepritaria jų vykdomai politikai. Tokių dauguma, ir jiems taikomos represinės priemonės — ištrėmimai areštai diskriminacija.

A.Lukaševičius straipsnyje "Jaunimo problema" parodo, kaip vyko prievartinė mobilizaciją okupavus Lietuvą. Jaunimas slapstėsi, daug žuvo nekaltų.

C.Ajauskas straipsnyje "Apie buvusius ir esamus laikus" kritiškai apžvelgia Nepriklausomos Lietuvos ir bolševikinės okupacijos metų socialines ir kitas problemas.

C.Ajauskas kitame straipsnyje "Pirmasis tautinis lietuvių laikraštis" (68 metai nuo "Aušros" įsteigimo) rašo apie tautinės dvasios ugdymą Lietuvos visuomenėje, apie dr. J.Basanavičiaus nuopelnus mūsų tautai

VDS narių susitikimas 1991m. rugsėjo 21d. Iš kairės: V. Kaminskas, L. Gaižauskas, J. Petkevičius, V. Bukauskas, K. Banyš, J. Kreimeris, J. Bersėnas, P. Čižas, A. Urbonas, už jo - T. Jagelavičius, A. Lukoševičius

Proklamacinio pobūdžio atsišaukime "Gyvi ir laisvi dvasioje žmonės" VDS vardu C.Ajauskas kviečia Lietuvos jaunimą burtis į vienminčių organizacijas.

J.Žukauskaitė-Petrauskienė savo straipsnelyje (be pavadinimo) analizuoja darbininkų gyvenimą: menką uždarbį, nuolatinį darbo normų kėlimą, žemą produkcijos kokybę, vagysčių priežastis, moralės smukimą.

LGaižauskas straipsnelyje "Rusiškoji rinkiminė mašina" parodo, kaip vykdomas rinkimų farsas.

P.Cižas straipsnyje "Kolūkio susirinkimas" aprašo "liaudies gynėjų" suvarytą susirinkimą, kur ūkininkai neišleidžiami, kol nepasirašo stoti į kolūkį.

Iš išlikusių ir bylose esančių dokumentų matyti, kaip su kovojančiu Sąjūdžiu buvo tartasi strateginiais ir taktiniais klausimais. Į Kęstučio apygardą buvo nusiųsti programiniai organizacijos dokumentai: VDS programa ir "Ištrauka iš VDS konferencijos rezoliucijos" (pridedama). A.Germantas (A.Bakšys, 1952m. ėjęs Jūros srities vado ir LLKS Tarybos Prezidiumo Pirminko pavaduotojo pareigas) susidomėjo Vieningąja Darbo Sąjunga ir parašė laišką VDS nariams (pridedama), kuriame išdėstė LLKS nuomonę dėl dabarties ir ateities veiklos. Laišką VDS apsvarstė plenariniame susirinkime, sutiko su pastabomis. Po to VDS sekretoriatas nusiuntė A.Germantui atsakymą (pridedamas), sutikdami bendradarbiauti ir įstoti į naujai kuriamą LLKS politinę organizaciją, jei jos siekiai maždaug atitiks VDS ateities tikslus.

1952m. pavasarį VDS pirmininkas Varnas (A.Lukaševičius) nariams nurodo darbus vasaros atostogoms (pridedama).

1952m. vasarą VDS gavo iš Kęstučio apygardos siuntą su Vyčių Sąjungos (VS) laikiniais įstatais, programa. Taip pat gavo VS nario anketų, pasižadėjimų ir priesaikos pavyzdžius (yra byloje). Rudenį VDS tuos dokumentus turėjo aptarti, taip pat spręsti apie stojimą į Vyčių Sąjungą.

Ketvirtakursiai studentai rugsėjo mėnesį rinkosi iš praktikų, iš atostogų. Deja, Vyčių Sąjungos dokumentų apsvarstyti nespėjo. Rugsėjo 20d. prasidėjo VDS narių areštai Tuo metu Sąjungoje jau buvo nemažai aktyvių narių ir rėmėjų. Areštavo šešiolika. Organizaciją išdavė Vytautas Murauskas, jau kaip KGB agentas įstojęs į Vilniaus universitetą studentų sekimui.

Tris mėnesius vyko aktyvus tardymas. Teisė KGB rūmų salėje. Nuteisė visus šešiolika po 25-erius metus lagerių ir po 5-erius metus be teisų. Nuteisė: Celestiną Ajauską, Kazimierą Banį, Joną Bersėną, Algirdą Bitvinską, Vytautą

Bukauską, Praną Čižą, Liudą Gaižauską, Tadą Jagelavičių, Vytautą Kamin-ską, Joną Kreimerį, Bronę Kryževičiūtę, Adomą Lukaševičių, Juozą Petkevičių, Alfonsą Urboną, Kazimierą Vaišvilą ir Jadvygą Žukauskaitę-Petrauskienę. Visus nuteistuosius išblaškė po Sibiro ir Šiaurės gulagus.

(Priedama MGB kariuomenės Vilniaus srities karinio tribunolo kaltina-mosios išvados fragmento faksimilė ir jos vertimas).

1995 metais išleistoje knygoje "Studentų byla" buvę VDS nariai savo atsiminimuose aprašo pagrindinę veiklą, lagerių gyvenimą ir savo likimus, sugrįžus į Lietuvą.

VDS narių pasiryžimas ir pastangos kovoti ir dirbti dėl nepriklausomos, demokratinės Lietuvos atkūrimo yra bendros pasipriešinimo kovos dalis tautos istorijoje.

Lietuvos Laisvės Kovų Sąjūdžio ir Vieningojo Darbo Sąjungos idėjos laukia prisikėlimo jaunojoje Lietuvoje. Kova dėl tikros Nepriklausomybės ir Tautos ateities toli gražu dar nebaigta.

Priedas Nr. 1.

Draugai,

Mes susirinkę, nors ir pavėluotai, stengsimės atsakyti į kolegos P. kreipi-mąsi ir dalinai išdėstysime mūsų visų pažiūras vienu ar kitu klausimu, ku-riuos apsvaistėme.

1. Dėl vasaros užsimojimų

Mūsų užsimojimas nėra toks paprastas, kaip kad jis mums vasarą atrodė. Tuomet mes vieningai ėjom už veikimą, mažai pagalvodami, kaip tai reikia įvykdyti. Šiandien mums šis darbas, susidūrus su juo konkrečiau, parodo daugelį smulkių, neaiškių taktinių klausimų. O tuomet neaiškių klausimų ne-buvo todėl, kad mes bendrai mažai orientavomės mūsų kurse. Tačiau nepa-darykite išvados, draugai, kad mes užmiršom šį klausimą ir netobulinam šia kryptimi. Priešingai, dabar mes jaučiamės tvirtesni savo pažiūrose, supran-tam, teisingiau privalom, kad negalima nuvairuoti mašiną į griovį. Jei jau ži-nom, kad yra griovys, tai žinom, kad reikia atkreipti į tai dėmesį. Turėkit gal-voje, kad mes daugiau praktiški, nei teoriški žmonės.

P. sako, kad mes pasišovėme uždaviniams, kokius galima statyti kai kur, tik ne bolševizmo. Mes norime pastebėti, kad "kai kur kitur" - o ne prie bolševiz-mo mums tokių klausimų svarstyti ir netektų. Kaip tik bolševizmas, o ne kas

kitas ir pastatė mums tuos uždavinius, kuriuos mes privalome didesniame ar mažesniame mastelyje įvykdyti. Dar kartą pabrėžiame: nenuleiskime rankų. Pasaulis seniai prakeikė bolševizmą ir veja jį nuo savęs kaip raupsuotą. Pasaulis nebijo jo teorijos, o tik bolševikinės praktikos. Visos valstybės nusi-grėžė nuo jo, kaip nuo veidmainio. Pasaulis žino, kad Lietuvoje bolševizmas surijo pusę milijono žmonių. Šitas klausimas išeivio Krupavičiaus buvo pateiktas net SNO. Tačiau tai nereiškia, kad mes turim sudėję rankas laukti.

2. Dėl darbo gairių

Iš to, kas aukščiau pasakyta, seka, kad mes privalom kiek galima plačiau išplėsti organizacijos tinklą. Tačiau, kad darbas būtų sėkmingas, pirmiausia privalome (laikiniai):

- 1) Prieš vedant mases, reikia žinoti kur jas nuvesti. Reikia patiems tvirtai nustatyti savo pažiūras ir programą siekiamo tikslo atžvilgiu. Vadinasi, reikia turėti teorinius pagrindus.

- 2) Iki susikurs teorinė bazė, vengti įtraukimo naujų narių, ypač tokių, už kuriuos niekas iš mūsų negarantuoja. Numatytus asmenis laikyti dispozicijoje, bandant juos ir palaipsniui šviečiant. Žinoma, numatymas ir išaiškinimas mums tinkamų žmonių turi būti nepertraukiamas. Niekur ir niekuomet įstatymus nesudarė masės, o tik atskiri žmonės ar jų grupės. Pas mus teorinis darbas irgi panašiai turi būti dirbamas.

- 3) Neatitrūkti nuo einamojo momento. Ypač stebėti liaudies nuotaikas.

- 4) Nepaskęsti organizaciniame darbe.

3. Dėl įstatų

Kadangi mes laikinai turime atsisakyti nuo masiško organizacijos plėtimo, oficialiai įstatų klausimas laikinai atpuola. Dabartiniame mūsų ratelyje šie įstatai, mūsų nuomone, nereikalingi. Tegul bus mūsų įstatu bendras pareigos tautai reikalas. Kadangi mes laikinai pasisakome prieš įstatus, tai ir nuomonės apie jų tekstą neišdėstome. Galbūt kai jie mums bus reikalingi panaudoti, einamieji momentai privers juos pagrindinai ar dalinai pakeisti. Reikia pasakyti, kad jūs prieinat prie nesąmonių norėdami išspausdinti ir paskelbti įstatus viešai. Nebūkit per greitai. Ir kokia iš to nauda? Visur reikalingas bolševikinis atsargumas. Iš viso, mums daug ko reikėtų pasiskolinti iš priešrevoliucinių bolševikų taktikos.

4. Kas lieka daryti?

Dalį planų jau išdėstėme. Atsakydami į P. klausimus, mes beveik ir sutinkam su jo išdėstytomis darbo gairėmis. Tačiau maža pastebėlė: nenukrypkime visomis jėgomis prie to darbo, kuris pats savaime vyksta. Tai panašu į ratų

stūmimą nuo stataus kalno (turime galvoje bolševizmo demaskavimas, kuriam P. skiria nemažą dėmesį). Gilus teoriškas raštiškas sumušimas reikalingas, tačiau masėse šis demaskavimas vyksta savaime, tik mums belieka jį nukreipti norima linkme. Ar reikia daug šnekėti apie bolševizmą valstiečiui, kuris daugiau už visus jį patyrė ant savo kailio, ir ar reikia tai aiškinti inteligentui, kuris pats gerai supranta praktines bolševizmo dogmas. Daugiau reikėtų "palaidyti gerkle" miestų darbininkams, tiems nepastoviams elementams.

Dar vienas svarbus uždavinys. Artimiausiu metu didesniuose Lietuvos miestuose būtina išplatinti atsišaukimus į jaunimą. Reikia pastebėti, kad komjaunimas stengiasi visokiais būdais įtraukti į savo eiles kuo didesnę jaunimo dalį. Švelnia ar griežta forma reikia priminti jiems apie ateitį. Mat iš tikrųjų yra tokių, kurie savo iniciatyva nepažįsta aplinkos esmės ir nesąmoningai, aplinkybių verčiami, stoja į komjaunimą. Reikia jiems atverti akis. Vis dėlto, nors ir "šiaudinis" komjaunuolis, bet reikalui esant, jis tikriausiai lįs į skylę ir saugos savo galvą. O mums iš to tik nuostoliai.

Jūs apsvarstę mūsų nutarimą duokite nors trumpą atsakymą. Norime žinoti, ar kartais nenuklydome nuo tiesaus kelio, ir kaip jūs reaguosite į mūsų pasisakymus.

J mūsų būrį įtrauktas akinuotas K.

Priedas Nr. 2.

Anglų-amerikiečių politika ir mes jos veikime

Dabartinė žmonijos karta pergyvena komplikuočiausią laikotarpį, ko niekada nėra buvę istorijoje. Pasaulis yra suskilęs į dvi aktyvias ir labai stiprias stovyklas, nuo kurių tarpusvio santykių priklauso mūsų dabarties bei ateities gyvenimas. Kad sugebėtume mes savo likimo laivą tinkamai vairuoti, turime žinoti galimas povandenines uolas mūsų kelyje, idant galėtume jas sėkmingai aplenkti. Tikrai gerai išstudijavę priešingų lagerių vykdomą politiką ir atspėję jų kėslus, galėsime racionaliau orientuotis įvairiose padėtyse.

Bolševikinės politikos charakteris ir jos tikslai mums yra gerai pažįstami, nes esame tiesiogiai jos paliesti ir daugybę nuo jos žaizdų patyrę. Tačiau mūsų tautos likimas priklauso ne vien nuo bolševikinės politikos, bet ir nuo anglų-amerikiečių vedamos istorijos formavimo politikos, kuri yra žymiai sudėtingesnė, ir jos tikslai sunkiau spėjami. Tad pamėginkime iš arčiau susipažinti su mums rūpimu klausimu.

Yra sakoma, kad istorija yra gyvenimo mokytoja. Vadovaudamiesi šiuo teiginiu, išsiaiškinkime anglų-amerikiečių vykdytos politikos pobūdį praeityje. Tokiu būdu suradę siūlo galą, rasime ir patį kamuolį.

Teisingai manoma, kad svarbiausioji anglų-amerikiečių politikos žymė yra

toliaregiškumas. Anglai-amerikiečiai istorijos vyksmą numato keliems dešimtmečiams ar net šimtmečiams. Todėl galima pakartotinai tvirtinti, kad anglų-amerikiečių politika yra žmonijos istorijos formavimo politika (tai paaiškės iš tolimesnių samprotavimų).

Antroji anglų-amerikiečių politikos žymė (daug sunkiau pastebima ir stropiai slepiama) - patriotiškumas. Anglai-amerikiečiai yra patys pavyzdgingiausi patriotai pasaulyje. Kadangi tas jų patriotizmas nepasižymi paviršutinišku heroizmu, tai jis mums sunkiau suprantamas. Bet palyginę abiejų praėjusių pasaulinių karų įvykius ir taikingų periodų metodus, galėsime tuo pilnai įsitikinti. Be to, anglų-amerikiečių patriotizmas nėra vien tik nacionalinio, bet ir rasinio pobūdžio. Todėl jie baltąją rasę stato aukščiau už geltonąją ir kitas rases.

Kad galėtume visus šiuos teiginius pateisinti, ieškokime argumentų praeities karuose, kuriuose gana aktyviai dalyvavo ir užjūrio patriotai.

Imkime istorijoje nesenai buvusius žmonijos gėdinguosius sukrėtimus. Pradėkime nuo Pirmojo Pasaulinio karo. Dėl ko jis kilo? Gal dėl įvykusio incidento Sarajeve? Ne, jis kilo dėl to, kad keli prekyautojai susirėmė su savo prekėmis ankštoje rinkoje. Tai buvo karas dėl rinkos. Iki XXa. pasaulio rinkoje vyravo dvi valstybės: Anglija ir Amerika (dalinai dar ir Prancūzija), nes šių šalių pramonė buvo labiausiai išaugusi. Šiai pramonei buvo reikalinga patenkinamai aprūpinta darbininkija, žaliavos ir, svarbiausia, rinkas. Dvidešimtojo amžiaus pradžioje iškilo nauja, stipri, energinga kapitalistinė šalis - Vokietija. Ji vystėsi tokiais sparčiais tempais, kad kai kuriais atžvilgiais pradėjo pralenkti Angliją bei Ameriką (JAV). Vokietija, siekdama apsirūpinti žaliavomis ir rinkomis, nukreipė savo godų žvilgsnį kitų šalių kolonijas. Norėdama, kad niekas iš vakarų nekliudytų jos užmačių įgyvendinimui, nutarė pirmiausia parguldyti po kojomis Prancūziją, o paskui - plačiuosius Rytų plotus. Tačiau tai sekė ir perprato gudri anglų-amerikiečių politikų akis. Vakarai matė, ko siekia jų konkurentas, ir tam pasiruošė. Anglų-amerikiečių veiksmai buvo tikslūs, iš anksto beveik viską numatantys. Vokietija su savo sąjungininkais buvo nugalėta. Per Pirmąjį Pasaulinį karą anglų-amerikiečių kapitalistų kišenės žymiai pastorėjo ir, be to, aktyviai kare dalyvavusių kraštų sunykusi pramonė vėl užtikrino anglų-amerikiečių viešpatavimą pasaulinėje rinkoje. Trumpai tariant, vienu šūviu buvo nušauti du kiškiai.

Nuo Pirmojo Pasaulinio karo pabaigos anglai-amerikiečiai turėjo paimti (ar bent pakoreguoti) kitą politikos kryptį, nes atsirado naujas faktorius, turįs daug įtakos žmonijos istorijai. Tai įvykusi bolševikinė revoliucija Rusijoje. Anglai-amerikiečiai puikiai suprato, kad bolševikinė Rusija pavojinga ne vien karine jėga, bet dar jie gerai suvokė, koks pavojus glūdi gražiuose bolševizmo šukuose ir kad bolševikinė Rusija gali būti ta mina, kuri galėtų susprogdinti visą kapitalistinį pasaulį. Tikrai tas faktas, kad tas vadinamasis komunizmas kilo tamsioje ir atsilikusioje šalyje kaip Rusija, davė galimybę anglų-amerikiečių

politikieriams šaltakraujiškai žiūrėti į šį dalyką. Jie nusprendė, kad bolševizmas Rusijoje yra atsitiktinis dalykas, kilęs po karo sunkumų Rusijoje, kur darbininkų gyvenimas buvo nepavydėtinas. Anglai-amerikiečiai tikėjo, kad revoliucija Rusijoje yra Rusijos persilaužimas iš feodalizmo į kapitalizmą. Nenorėdami bereikalingai eikvoti jėgas, po kelių nesėkmingų bandymų nutarė, kad bolševikinė Rusija negali ilgai gyvuoti dėl savo silpnumo technologiniu ir ekonominiu požiūriu.

Dar carinėje Rusijoje jos didelę kapitalo dalį sudarė užsienio valstybių įnašai, tad šiuo atžvilgiu Rusija buvo dalinai okupuota užsienio kapitalo. Sunku tikėti, kad revoliucijos visapusiškai nuniokotas kraštas galėtų išsiversti be užsienio kapitalo pagalbos. Anglai-amerikiečiai šios minties vedami kantriai laukė, kada išalkusi žuvelė ant jų meškerės užkibs. Tačiau "žuvelė" buvo nekvaila. Ji nutarė pabadauti, kaip tas lokys žiemos lauže savo leteną pažįsti, ir išsvengti viliojančio jauko, nors bucharininkai ir norėjo pasiduoti anglų-amerikiečių kapitului, tačiau stalininė politika šiuos norus žiauriai numalšino.

Bolševikinis aparatas sukūrė tokią ekonominę sistemą, kurioje kiekvienas paprastas dirbantysis išnaudojamas iki maksimumo. Visa Rusija ir jos pavergtos tautos tapo vientisinio vergiško darbo konclageriu. Nesiskaitant su milijoninėmis vergų gyvybėmis buvo sukurta tam tikra ekonominė bazė ir karinis potencialas. Užsibrėžtas bolševikų tikslas didele dalimi buvo pasiektas. Anglų-amerikiečių politikų lūkesčiai nepasiteisino. Pagaliau jie suprato, kad Rusija ir kitos pavergtos tautos yra gudriose ir nepaprastai žiauriuose rankose.

Jie pamatė, kad jei įvykius paliks savieigai, tai iš bolševikinės Rusijos išaugs tokia galybė, kuri lengvai galės sudrebinti iki pamatų globalinę anglų-amerikiečių ekonominę imperiją. Nuo to laiko anglų-amerikiečių politikieriai pradėjo ieškoti išeities, stengtis ištaisyti padarytą klaidą. Jų toli matantis žvilgsnis nukrypo į Vokietiją, kuri po karo buvo apkarpyta, pažeminta. Energingieji vokiečiai nesnaudė. Jie ieškojo užtrauktos gėdos kaltininkų ir tų, kurie galėtų, vesdami Vokietiją teisingu keliu, nuplauti padarytą gėdą, užgydyti patirtas žaizdas ir atkeršyti pasauliui už nuoskaudas. Nacių partija siūlo savo ranką vokiečių tautai ir prisiekia ją vesti trokštamu keliu.

Į šiuos įvykius anglai-amerikiečiai žvelgė su pasitenkinimu: čia įžiūrėjo gabų talkininką būsimojoje tautų tragedijoje. Anglams-amerikiečiams paranku buvo dar ir tai, kad vokiečių tautos priešakyje stojo gabus oratorius, organizatorius ir diktatorius su savo galinga nacių partija. Tai - Adolfas Hitleris. Jis anglų-amerikiečių tikslams tiko dar ir tuo, kad jis vokiečių tautą paskelbė esant virš kitų tautų ir kad jai skirta misija sukurti Naująją Europą, o likusis pasaulis turės vykdyti Vokietijos valią. Iš kitos pusės tuos pačius tikslus buvo užsibrėžęs ir internacionalinis bolševizmas. Jo penkiakampė žvaigždė simbolizuoja penkias pasaulio šalis, kurios turi priklausyti bolševizmui, o raudona spalva reiškė, kad visa tai reikės įgyvendinti ne be kraujo praliejimo. Čia pasirodė, kad nacistinės Vokietijos ir bolševikinės Rusijos tikslai tie patys. Šių

didžiulių galybių interesai aštriai susikirs ir turi kilti karas. Norint išvengti tokio karo, reikia turėti du žemės rutulius: vieną - naciams, kitą - bolševikams. Bet tai - nesąmonė, kaip ir galvojimas, jog šios jėgos nesueis į konfliktą.

Anglų-amerikiečių politikieriai visa tai turėjo galvoje ir ruošėsi naujam istoriniam etapui, kuris turėjo vykti jų naudai.

Kada Hitleris ir jo partija paėmė Vokietijoje valdžią į savo rankas, bolševikinė Rusija buvo gana sustiprėjusi ir žiauriomis priemonėmis griežtai valdoma, be to, ji turėjo savo juodos rankos pirštus sukišusi į daugelio valstybių taip vadinamą darbo liaudį. Šitai turėdami galvoje, anglai-amerikiečiai matė, kad nacistinė Vokietija yra dar per silpna stoti į kovą prieš bolševikinę Rusiją. Todėl jie nutarė sustiprinti Vokietiją ekonominiu bei kariniu atžvilgiu. Dėl to į istorijos archyvą buvo nusviesta Versalio sutartis kaip nenaudingas balastas. Buvo sudarytos beveik visos sąlygos, kad Vokietija galėtų atkurti su kaupu savo karinį pajėgumą. Vokietija šį dalyką atliko kuo puikiausiai. Per trumpą laiką sukūrė tokią karo mašiną, kuri baugino visą pasaulį, išskyrus Angliją ir JAV. Anglų-amerikiečių politikai apskaičiavo, kad kol kas Vokietija dar silpna (ypatingai ekonominiu požiūriu) stoti kovon. Todėl jie savo spaudoj kiekvieną dieną klykavo, kad Vokietija yra be galo apsiginklavusi, kai tuo tarpu Anglija ir JAV esančios beveik beginklės. Tokiu būdu Anglija ir JAV, pačios nebijodamos hitlerinės Vokietijos, užkrėtė baime visas Europos šalis, kaip antai: Prancūziją, Lenkiją, kurios taip pat sparčiais tempais ėmė ginkluotis, tačiau toli gražu negalėjo prilygti Vokietijos ir jos sąjungininkų karinei jėgai. Tokiu būdu anglai-amerikiečiai įkvėpė vokiečiams pasitikėjimą savo jėgomis ir leido užgrobti jiems Austriją ir Čekoslovakiją, vėliau Olandiją, Norvegiją, Daniją ir galiausiai Belgiją su Prancūzija. Tai darydami jie šėrė piktąjį rudą šunį, su kuriuo galėtų užpjudyti bolševikinę Rusiją.

Galiausiai naciai su savo sąjungininkais metėsi į Rytus, per trumpą laikotarpį nubloškė bolševikų kariuomenę į Rusijos gilumą. Ir štai tada ateina rusams į pagalbą Anglija ir JAV, idant tarp kariaujančių jėgų palaikytų pusiausvyrą. Vokiškieji naciai su savo sąjungininkais, išsisklaidę po neapbrėptus Rusijos plotus, pradėjo trauktis atgal. Jų planai sužlugo, ėmė grėsti visiškas karo prakišimas. Tada anglams-amerikiečiams reikėjo išspręsti toks klausimas: kurį iš šių kovotojų palikti ateičiai. Jie apskaičiavo, kad racionaliau nugalėtoja palikti bolševikinę Rusiją, nes ši ne tokia pavojinga, kaip vokiečiai, kurie turėjo sukūrę tobulą ir galingą karo techniką, alegoriškai grasino pasauliui atominio ginklo panaudojimu. Tokiu būdu bolševikinė Rusija turėjo tapti nacistinės Vokietijos nugalėtoja, - žinoma, kartu su Anglija ir JAV, kurios palyginti labai mažai patyrė nuostolių. Bet vis dėlto ne viskas taip baigėsi, kaip norėjo anglų-amerikiečių politikai. Tačiau kitos išeities nebuvo, nes Kremlius, nujausdamas savo sąjungininkų tikslus, davė suprasti jiems, kad, jei nutrauktų pagalbą, Rusija padarytų taiką su nacistine Vokietija, ko labiausiai bijojo anglai su amerikiečiais. Todėl nenorom reikėjo lopyti stipriai sudraskytą Sibiro

meškos kailį, kad ji pervargusi nesugultų į vieną guolį su besibaigiančiu ruduoju šunimi.

Antrojo Pasaulinio karo pabaiga mums dabar aiški ir nereikia jos čia aptarinėti. Tiktai savaime kyla klausimas, ar pasiekė anglai-amerikiečiai šiame kare savo tikslus ar ne. Atrodo, kad ne visus. Pagrindinis nepasisekimas yra tas, kad po šio karo bolševikinė Rusija liko gana stipri ir padarė didžiulę pažangą technikos srityje. Tačiau didesniąją dalimi anglų-amerikiečių tikslai buvo pasiekti.

Dabar bandykime įspėti, ko jie siekė šiuo karu. Kaip anksčiau buvo sakyta, anglai-amerikiečiai yra geri savo šalių patriotai, jų interesų gynėjai. Jie gana mandagia forma siekė užvaldyti visą pasaulį, - tai pagrindinis anglų-amerikiečių politikos tikslas. Dabartiniu metu pasaulis suskilęs į dvi priešingas stovyklas: į bolševikinę ir į kapitalistinę, amerikiečių vadovojamą. Bieka tiktai nugalėti bolševikinę stovyklą, ir tikslas bus pasiektas. Dabartiniai įvykiai ir veda prie galutinio pasaulio pasidalinimo, kurio ir siekė amerikiečiai praėjusiu paskutiniu laikotarpiu. O tai palengvina amerikiečiams savo užmojus įgyvendinti. Likusios pasaulio šalys, bijodamos bolševizmo skelbiamų idėjų ir tokių įvykių, kaip antai Kinijoje, pačios savo noru pasiduoda anglų-amerikiečių įtakai. Vadinas, bolševikinės Rusijos skelbiamos idėjos tarnauja ne tik jiems patiems, bet ir anglų-amerikiečių tikslams. Tokiu būdu anglams-amerikiečiams didesnę pusę pasaulio pavyko užvaldyti gana pigiu būdu. Bieka suskaldyti bolševikinį bloką, ir visą pasaulį nepastebimai valdys anglai ir amerikiečiai.

Per būsimąjį karą bolševikai, aišku, patirs pralaimėjimą, nes jie turi mažiau tobulą karo techniką, o be to, visa liaudis nepatenkinta bolševikų vykdomu nužmoginimu bei tiesiog vergišku darbu. Visa tai pakirs bolševikų gynybą. Šie faktai garantuoja Vakarams pergalę prieš Kremlį ir jo satelitus.

Tačiau anglai-amerikiečiai meta žvilgsnį keliais dešimtmečiais ar šimtmečiais į priekį, stengiasi numatyti būsiančius įvykius ir jiems ruošiasi iš anksto.

Mėginkime atspėti pagrindines anglų-amerikiečių būsimo politikos kryptis. Jie pramato tai, kas gali atsitikti pasibaigus Trečiajam Pasauliniam karui. Prileiskime, kad šis karas yra pasibaigęs be ypatingų aukų. Tokio takaus gyvenimo laikotarpiu, neskaitant mažų incidentų, didesnių žudynių nėra ir negali būti, nes pasaulį užmaskuotai valdant vien tik anglams-amerikiečiams, nacionalinės, socialinės bei religinės problemos, kurios anksčiau suvesdavo tautas į konfliktus, būtų didele dalimi pašalintos. Šitaip žmonijai pagyvenus bent porą šimtmečių, tai ne tik dabartiniai kontinentai, bet ir lediniuota Antarktida būtų apgyvendinta sparčiai besidauginančios žmonių giminės. Ypač išplistų geltonoji rasė, pasižyminti didžiausiu gyvybingumu. Tada baltajai rasei tektų trauktis geltoniesiems iš kelio. Todėl manytina, kad šitokią situaciją ir turi prieš akis anglų-amerikiečių politikos kūrėjai. Jie žino, kad iniciatyva ruošti skerdynes žmonijos pertekliui anuliuoti turės būti iš jų pusės. Todėl jie ir ieško išeikių iš

būsimos padėties. Jau dabar kai kuriose JAV valstijose svarstomas projektas, kuriame žmonės su fiziniais ir psichiniais trūkumais reikėtų padaryti sterilizacijos pagalba nevaisingais. Jei jie taip kalba apie amerikiečius, tai ką jau bekalbėti apie kitas nacijas, kurių skaitlingumą anglai-amerikiečiai numato reguliuoti ateityje.

Ypatingai anglai-amerikiečiai stengsis žmonių skaičių žemės rutulyje mažinti anglų-amerikiečių bei baltosios rasės sąskaita. Didžiausias jų dėmesys bus nukreiptas į geltonąją rasę, kurią siekia beveik visai išnaikinti.

Sekant šių dienų įvykius ir juos išanalizavus, siūlosi išvada, kad dabartinės anglų-amerikiečių politikos uždavinys nacionalinės-idėjinės-rasinės neapykantos kurstymas ne anglosaksų kilmės žmonių apgyvendintuose regionuose. Šį teiginį patvirtina daugelis argumentų, kurių keletą čia pateiksime.

Nukreipkime žvilgsnį į Vokietiją. Ji padalyta į dvi dalis: į bolševikų okupuotą ir anglų-amerikiečių bei prancūzų įtakos zoną. Šitokia padėtis numatyta iš anksto, dar prieš pasibaigiant karui. Taip padaryta, norint beveik visiškai sunaikinti šią tautą, kuri kaip pasiekusi itin aukštą civilizacijos lygį, kelis kartus grasino perimti iniciatyvą iš anglų-amerikiečių rankų. Šitai padarius, žymią dalį rytų Vokietijos gyventojų sunaikino patys bolševikai. Dar yra nuomonių, kad vakarinę Vokietiją gali laikinai perleisti rytinei Vokietijai, idant patys vokiečiai tarpusavy naikintųsi. Tai labai panašu į būsimą tikrovę.

Dabar pažvelkime keliais sakiniiais į Azijoje vykstančius įvykius.

Daug kas mano, kad Kinija tapo bolševizmo auka dėka Kremliaus iniciatyvos. Tačiau kitu kampu žvelgiant į šį dalyką, pasirodo ne visai taip. Siūlosi išvada, kad anglai-amerikiečiai tyčia nerodė iniciatyvos palaikyti čiankaištinę Kiniją. Taip buvo padaryta dėl kelių priežasčių. Viena, dėl to, kad Kinija yra feodalinė šalis, veikiama bolševikinės propagandos, kad yra mišiniška pragaro mašina Azijos kišenėje. Antra, Kinijos perleidimas bolševizmui yra palankus anglų-amerikiečių užmojams geltonosios rasės skaitlingumui sumažinti. Juk Kinija būtinai neišvengs įvairių neramumų, kurie paprastai būna ten, kur žlunga feodalizmas. Be to, bolševikinio teroro yra paliesta didelė kinų tautos dalis, kuri tik ir laukia progos atkeršyti Kremliaus šalininkams.

Jei prie to pridėsime Korėjoje vykstančius dalykus, tai paaiškės, kad anglai-amerikiečiai Azijoje kitokių tikslų ir neturi, kaip idėjinės ir tautinės neapykantos didinimą.

Iš visų anksčiau paminėtų minčių darosi aišku, kad anglų-amerikiečių vykdomos politikos pobūdis nėra jau toks humaniškas, kaip iš paviršiaus atrodo. Ypatingai mes, kaip patriotinis mūsų tautos elementas ir jos avangardas, turime tai gerai žinoti.

Ryšium su tuo yra siūlytini dalykai, į kuriuos turėtume atkreipti rimtą dėmesį:

a) Mažinti patikimiausiuose ir susipratusiuose tautiečiuose per didelį pasitikėjimą anglų-amerikiečių vedamos politikos humaniškumu ne anglų ir amerikiečių atžvilgiu.

b) Patikimiems tautiečiams, kurie turi didesnę ar mažesnę įtaką savo artimiesiems privalome išaiškinti, kad mūsų laukia tarpusavio išsinaikinimas. Kadangi mes turime būti gerais patriotais, tai persilaužimo momentu visa turime daryti, kad kuo mažiausiai žmonių, ypatingai tautiečių, žūtų idėjinės bei tautinės neapykantos aklai valdomi.

c) Pripažinus šiame referate iškeltas mintis pagrįstomis, turime visa tai daug nuodugniau ir giliau išstudijuoti ir paskleisti, kaip buvo aukščiau minėta, patikimiauosiuose, galvojančiuose ir savo Tėvynę mylinčiuose tautiečiuose.

d) Bandyti panašias temas įsprausti į nelegalios spaudos puslapius idant tautiečiai galėtų susipažinti su čia iškeltomis mintimis.

Zabrys

Priedas Nr. 3.

Gyvi ir laisvi dvasioje žmonės!

Paskutinėje ir lemiamoje kovoje prieš visapusišką despotą -bolševizmą nepasilikite pasyviais stebėtojais! Lietuvos galvojantis jaunime, apsvarstyk VDS programą bei įstatus ir burkis į ratelius, grupes ar organizacijas sėkmingesnei kovai su pikčiausiu mūsų priešu dėl Naujos Laisvos Lietuvos sukūrimo.

Sutinką su mūsų principais visi geros valios žmonės neakivaizdžiai įsikaityti į VDS ir turi teisę vadintis jos nariais. Tegul pakyla ir grūdinasi visa jaunoji Lietuva tautos gelbėjimo darbe, eidama Lietuvos ir viso pasaulio didvyrių garbingu kovos dėl laisvės keliu.

Tikėkime, organizuokimės, veikime! O "šventas darbas išduos šventą vaisių" (V.Kudirka).

Mes turime įrodyti, jog lietuviai moka nugalėti, bet ne keršyti!

Drąsiau, broliai, kovoje dėl laisvės!

VDS

Priedas Nr. 4.

(Ištrauka iš VDS konferencijos rezoliucijos)

*Ne kitam pavesti kovą ir statybą,
bet pats tai turi daryti.*

Gyvename laikotarpį, kada pasaulis suskilęs į dvi nesutaikomas stovyklas: kapitalistinę ir bolševikinę. Tarp šių sistemų vyksta nesutaikoma turintis, vedanti prie lemiamo ginkluoto susidūrimo, kuris turės reikšti vienos iš jų subyrėjimą ir kitos įsigalėjimą visame pasaulyje. Dabartiniu metu lietuvių tauta stovi naujo ypatingo trečiojo pasaulinio karo akivaizdoje. Šis karas mūsų tautos atžvilgiu bus išsivaduojamasis. Jis atneš laisvę milijonams kenčiančių ir

pavergtųjų. Tačiau netenka užmiršti, kad kiekvienas karas reikalauja aukų ir didelių sunkumų nugalėjimo, ilgo ir kruopštaus ruošimosi. Palyginę antibolševikinių valstybių bloko jėgas, prie kurių prisidės bolševikų pavergtų tautų pajėgos su komunistinio bloko jėgomis, drąsiai konstatuojame, kad bolševikinė pusė bus sutriuškinta. Bet ši išvada dar nereiškia, kad mes turime pasikliauti laisvųjų šalių jėgomis ir laukti nieko neveikiant svetimųjų krauju iškovotos laisvės.

Tarybų Sąjungos vadeivos, suprasdami negalėsį nugalėti viso pasaulio valstybių, "taikos" vardu prisidengdami ėmė stiprinti įvairiais būdais savo padėtį. Skelbdama "taiką" bolševikinė grupuotė stengiasi apgauti pasaulio nuomonę ir laimėti laiko naujo karo pasiruošimui.

Iš tikrųjų pokariniu laikotarpiu bolševikinei santvarkai charakteringa ypatingas dėmesio atkreipimas į karo mašinos išvystymą darbo žmonių pragyvenimo lygio sąskaita. Nors tankų, patrankų ir lėktuvų Tarybų Sąjunga turi daugiau, negu prieš Antrą pasaulinį karą, tačiau yra silpna jos santvarka, kas karo atveju vaidina lemiamą vaidmenį. Be šito negalimas joks ilgesnis kariavimas. Tą išvadą patvirtino praėjęs karas, kada vadinamoji galingiausia pasaulyje valstybė - TSRS iš pat pirmųjų dienų buvo reikalinga JAV ir Anglijos ekonominės pagalbos. Kai į Tarybų Sąjungą plaukė ginklai, apranga ir maistas, tereikėjo Rusijos platybių ir rusiškos patrankų mėsos, kad palaužti po visą Europą ir dalį Afrikos išsimėčiusią fašistinę vokiečių kariuomenę. TSRS vaidmuo fašizmo sutriuškinyje reliatyvus, bet aukos didžiausios. Lieka pagalvoti, kas bus dabar, kai visos nebolševikinės ir bolševikų pavergtos valstybės stos į kovą prieš bolševizmo nelaimę? Ekonomiškai ir kariškai remti nebus kam. Taip vadinamas "pažangiausias tarybinės technikos žodis" šių dienų naujausių užsienio mokslų laimėjimų šviesoje pasirodys kaip nevartojamas archaizmas.

Bolševikinės santvarkos silpnumą atskleidžia ligi šiol istorijoje nežinomas panašaus masto gyventojų trėmimas ir persekiojimas, už bolševikinės diktatūros netvirtumą kalba eilėje Sąjungos respublikų (neįskaitant taip vadinamų Liaudies demokratinį šalių) partizaninis ir pasyvisis pasipriešinimas.

Tas faktas, kad bolševikinė valstybė besiskelbianti "liaudies valdžia" neišsprendė bolševikinėje teorijoje numatytų dalykų, rodo šios santvarkos netinkamumą ir antilaudinį charakterį. Ekonomiškai ši valstybė silpna todėl, kad į netikusius rėmus įsprausta gamyba ir darbo žmonių gyvenimas. Opiausia jos vieta yra nesėkmingas revoliucijos vykdymas žemės ūkyje, kuris po reformų nepajėgia tinkamai aprūpinti maistu didelę žemdirbių dalį. Duonos trūkumo pavyzdžių mūsų respublikoje vykdomos prievartos metodais neduoda laukiamų rezultatų. Vietoj naujos socialistinės sąmonės išugdymo (apie ką dažnai rašo bolševikinė spauda) tarybinė santvarka sudarė sąlygas atsirasti žmonių tarpe egoistiniams apetitams, grobstymams, skundams, moralės smukimui. Kaip šitų visuomenės savybių pasekmė, padažnėjo prakeikta bolševizmo rykštė - teismai, kurių, juo arčiau prie "komunizmo", juo darosi daugiau.

Bolševikinė diktatūra pasistatė tikslą išlaisvinti darbo žmogų iš ekonominio ir politinio priemonių savininkų išnaudojimo ir pavergimo. Tačiau Tarybų Sąjungos piliečiai apart melagingos agitacijos apie "aukštą" dirbančiųjų pragyvenimo lygį socialistinėje šalyje, apart nepagrįsto kitų valstybių šmeižto ir vertimo garbint Staliną, daugiau nieko iš tarybų valdžios negavo. Jei 1951 m., po 33 metų, kai egzistuoja tarybinė valstybė (ir turint galvoje 1939m. XVIII partijos suvažiavime Stalino pasakymą apie socializmo pastatymą TSRS) pažiūrėsime į medžiagų, maisto produktų kainas ir pagrindinės darbo žmonių masės (nekalbant apie valstiečius) atlyginimą, tai atrodys, kad gyvename ne antroje socializmo fazėje (komunizme), bet kažkokioje neišbrendamai gilioje krizėje. Nėra jokios perspektyvos patobulinti šią nelaimingą, antžmogišką santvarką. Laukti, kad ji pati istorijos bėgyje pasitaisys, nėra pagrindo, nes bolševikinėje valstybėje negalima jokia savarankiškesnė nuomonė be tos, kurią iškelia ir paverčia įstatymu VKP(b) Politinis biuras (ne VKP(b)). Lietuviams juo labiau nėra pagrindo remti ir toleruoti okupacinę bolševikinę smurto būdu primestą valdžią, kuri ekonomiškai nualino, apiplėšė kraštą ir išnaikino apie vieną penktadalį mūsų tautos įvairių klasių žmonių. Kartu su fizišku tautos naikinimu, vykdomu nuo Lietuvos okupavimo iki šių dienų, bolševikai veda aktyvų karą prieš tautos dvasią ir žmogiškumą.

Aukščiau paminėtieji kuklūs tarybinio gyvenimo faktai ir pati tikrovė įrodo, kad bolševikinėje valstybėje vykdomas absoliutus totalinis režimas. Daugelis TSRS gyventojų įprato neturėti savarankiškumo, savitų pažiūrų, nes įsitikino, kaip tai yra žalinga. Didelė dalis pasidavė tarybinės egzistencijos rutinai, prisi-taikė, užsimiršo. MGB ir įvairių pavidalų saugumo organai seka kiekvieną pilietį ir su įtariamaisiais nesivarždami susidoroja išsiųsdami juos į konclagerius "didžiųjų komunizmo statybų" ir kasyklų darbams. Teisinga išvada, kad TSRS varomoji jėga yra ne išgarbintas "tarybinis patriotizmas", "moralinė-politinė liaudies vienybė", ne "kritika ir savikritika", bet platus saugumo organų tinklas, kalėjimai.

Kaip taisyklė praktiškąjį bolševizmą iš teorijos pažinti negalima. Tik jo žiauri tikrovė, lydimą melagingos propagandos ir didelės socialinės demagogijos dozės po tam tikro laiko atskleidžia tikrąją bolševizmo esmę. Todėl nenuostabu, kad savo laiku nemaža žmonių patikėjo bolševikinės teorijos nuoširdumu, troško įsijungti į praktinį "naujojo gyvenimo" darbą. Taip buvo mūsų respublikoje iki 1941 m. Doresnieji žmonės ir ties, kuriems nepavyko prisisukti prie šiltesnių naujos valdžios vietų, greitai suprato bolševikinę tikrovę esant nepanašią į tą, kurią piešia laikraščiai, radijas. Sąžiningi tautiečiai, matydami varguose ir ašarose skęstančią lietuvių liaudį, tyliai pasitraukė iš bolševikinio gyvenimo į šalį ir ką jie galvoja šiandien mažai kas žino, nes šioje "demokratiškiausioje" visame pasaulyje šalyje negalima ne tik kad laisvai reikšti savo nuomonę, bet ir atvirai kalbėti su draugu arba gimine. Dalis tautos (...) dėl karjeros ir "sveiko proto" sumetimų perėjo bolševikinių okupantų tarnybon,

dalį tapo bolševikais dėl idėjinių nusistatymų. Ir tik nedidelis idėjos užsidegėlių skaičius pakėlė ginklą ir plunksną prieš tautos budelius ne savo privačių reikalų ir nepaisydami didžiulių aukų išsaugojo kovos ir keršto ugnį iki šių dienų. Greta ginkluotų kovos būrių pastaruoju metu diena iš dienos auga nauja, laisva nuo praeities ir dabarties ydų sąmoninga, tyli karta, kuri supranta, kaip ir dauguma pažangiųjų žmonių, kad kol "komunizmas" bus kuriamas bolševikų partijos pagal šiuolaikinę liniją, tol TSRS darbo žmonės ir, surišusios savo likimą su bolševikais, tautos kęs skurdą, dvasinį pažeminimą ir žmogaus vertės sumenkinimą.

Žmonijos laimei, artinasi tas momentas, kai bolševizmas subyrės vieningų nebolševikinių valstybių ir bolševizmo pavergtų tautų liaudies išsivadavimo veiksmų rezultate. Ateis laikas šaukti prie ginklo, kovoti ir statyti kitą socialiniai teisingą, išvaduojančią žmogų iš bet kokio išnaudojimo, santvarką. Tam momentui reikia dabar ruoštis, kad užtikrinti greitą priešų sužlugdymą ir kilnių idėjų įgyvendinimo pagrindą. Po bolševizmo sutriuškimo sudėtingų įvykių rezultate gali būti primesta svetima mūsų žmonėms, siekiantiems naujojo laisvo gyvenimo, santvarka, jei mes patys, suprasdami bolševikinį gyvenimą, ir toliau liksime tylūs, jei savo gėdai atsisakysime nuo kiekvieno doro žmogaus teisės ir pareigos kovoti dėl šviesios tautos ateities. Bolševikinis režimas pripratino prie kūrybinio neveiklumo. Bet kūrybiškumą ir aktyvumą reikia greičiausiai atnaujinti, nes pati savaime naujoji Lietuvos laisvė negali atsirasti. Reikalinga tam tikromis konspiratyviomis priemonėmis, atitinkančiomis esamą tikrovę, jungti pavienes tautos jėgas į kolektyvus prispaustos liaudies dvasios kėlimo, laisvės iškovojimo ir naujo gyvenimo pastatymo tikslais. Būtų neprotinga kalbėti apie plačias masines sąjungas, kurias priešas galėtų susekti ir likviduoti. Bet gana tikslinga vienyti priešakiniais bendraminčiais į atitinkamus, gan apibrėžtus, organizacinius pavidalus-kolektyvus, kurie užtikrins sistemingą ir savalaikį išsilaisvinimo darbą, veiksmų koordinuotumą ir aktyvią paramą pagrindinei spaudai bei kitokioms kovojančioms gruputėms. Tokie kolektyvai grūdinsis konspiraciniame darbe, bendromis jėgomis išsiugdys tikrojo socializmo ir humanizmo idėjų bazėje teisingą socialinę pasaulėžiūrą ir kaip labiausiai patyrę galės sėkmingai dirbti ir vadovauti tautos išsivadavimo darbe ir naujosios tvarkos kūrimui.

Tautos reikalams atsidavę žmonės savo veikla sukoncentruos liaudies jėgas, pagal savo išgales parodys svyruojantiems tiesos kelią, kreips išsilaisvinamąjį sąjūdį racionaliausia linkme ir sudarys idėjinius sąjungos branduolius, kurie po bolševikinės okupacijos pašalinimo galės susilieti ir tapti masine organizacija, kuriančia naują pažangią visuomeninę santvarką, užtikrinančią kultūringą ir pasiturtintą žmogaus gyvenimą, laisvę nuo bet kokio išnaudojimo.

Sprendžiantis pasaulio likimui kiekvienas sąmoningas tautietis, kuris gyvena šviesia Lietuvos ateitimi, dabartiniu momentu privalo pasirinkti: arba su tauta, arba stoti prieš ją. Neutraliųjų ir stebėtojų negali būti. Aukščiau paminėti

toli gražu ne visi okupacinio gyvenimo reiškiniai, kovos su jais perspektyvos ir savarankiškas kiekvieno asmens objektyvus istorijos ir dabartinio gyvenimo studijavimas turi nulemti lietuvių veikimo kryptį. Vadovaujantis darbo žmonių interesais ir kiekvieno pažangaus mokslo racionaliosiomis tezėmis reikalinga išdirbti veikimo programą ir bendromis jėgomis, padedant vieni kitiems, stoti tautos gelbėjimo ir ateities užtikrinimo frontan. Nors išsivaduojamojo darbo sąlygos yra sunkios ir priešas nepaprastai pavojingas, tačiau kova, pasireiškianti įvairiomis formomis yra galima. Bolševizmas yra nugalimas ir jis bus nugalėtas.

Priedas Nr. 5.

VDS atstovų pasitarimas 1952 05 11 tikslu suaktyvinti narių veiklą nutarė darbą organizuoti sekančiu būdu:

1. Svarbiausia darbo forma yra pasirinktų problemų iš dabartinės padėties ir iš naujos Lietuvos organizavimo srities nagrinėjimas, vykdomas asmeniškai įsigilinant į klausimus ir diskusijų būdu subrandinant nuomones. Šiuo reikalu panaudoti galimai daugiau literatūros ir faktinės medžiagos. Galutinius darbo rezultatus apibendrinti raštu ir perduoti išplatiniui.

2. Rašyti nedidelės apimties straipsnius, skirtus pagrindinei spaudai, tautos sąmonės žadinimo, bolševizmo demaskavimo ir laisvos nuo išnaudojimo Lietuvos kūrimo motyvais.

3. Galimais atvejais dirbti individualų piliečių sąmoninimo darbą, išstojant ne VDS, bet savo vardu.

4. Stengtis visokiomis priemonėmis surinkti faktinių žinių, įrodančių bolševizmo reakcinį charakterį ir kitos faktinės medžiagos, galimos panaudoti VDS darbe išeinant iš jos programos.

(pasirašė) Varnas
VDS pirmininkas

Vilnius

1952m. gegužės mėn. 11d.

Priedas Nr. 6.

Ištrauka iš "Kaltinamosios išvados"

Nustatė:

1952m. rudenį Lietuvos TSR MGB išaiškino antitarybinę, nacionalistinę organizaciją "Vieningojo Darbo Sąjungą" (VDS), kuriai priklausė antitarybiškai nusiteikę 17 Vilniaus ir Kauno aukštųjų mokyklų studentų.

"VDS" struktūrą sudarė Vilniaus ir Kauno grupės.

Vilniaus "VDS" grupei priklausė teisiaimieji: Ajauskas, Petkevičius, Bitvinskas, Žukauskaitė, Lukaševičius, Čižas, Kryževičiūtė ir besislapstantis Murauskas.

Kauno "VDS" grupei priklausė teisiaimieji: Vaišvilas, Bukauskas, Gaižauskas, Bersėnas, Kaminskas, Kreimeris, Urbonas, Jagelavičius ir Banys.

"VDS" buvo išsikėlusį tikslą - vykdyti antitarybinę agitaciją ir, padedant užsienio intervencijai, nuversti Lietuvos respublikoje tarybų valdžią.

Antitarybinės organizacijos atsiradimas išvyko 1950m. vasarą. 1950m. vasaros atostogų metu Kauno srities Ariogalos miestelyje, ant Dubysos kranto, susirinko antitarybiškai nusiteikę įvairių Vilniaus ir Kauno mokslo įstaigų studentai: Petkevičius, Ajauskas, Gaižauskas, Kaminskas, Kreimeris, Urbonas, Čižas, Bitvinskas, Bersėnas ir Bukauskas.

Šį antitarybinį susirinkimą kalbėjo teisiaimieji Petkevičius, Ajauskas ir kiti, šmeiždami ir reikšdami antitarybines nuostatas į tarybų valdžios priemones kuriant kolūkius ir Lietuvos TSR dirbančiųjų gyvenimą. Šį susirinkimą taip pat buvo nutarta sukurti antitarybinę organizaciją kovai su tarybų valdžia Lietuvos TSR, o organizacijos programos projektą ir įstatus pavesta sudaryti teisiamesiems Petkevičiui ir Ajauskui. Tada kiekvienas buvo įpareigotas rašyti antitarybinius straipsnius, eilėraščius ir užmegzti ryšius su ginkluotais nacionalistų būriais.

Apsvarsčius Kauno ir Vilniaus grupėse parengtą programos projektą ir įstatus, jie buvo priimti visos organizacijos susirinkime 1951 m. vasario mėnesį Kaune, teisiemojo Kaminsko bute. Tame pačiame susirinkime buvo patvirtintas antitarybinės organizacijos pavadinimas "Vieningoji Darbo Sąjunga" (VDS) ir išrinktas sekretoriatas iš teisiamųjų Petkevičiaus, Ajausko ir Bukausko vadovauti organizacijai. Tada buvo nutarta susirinkti su ginkluotais nacionalistų būriais bendrai kovai prieš tarybų valdžią, rašyti antitarybinius straipsnius į jų spaudą, o taip pat pasiųsti į pagrindinį "VDS" programinius dokumentus.

1951 m. pavasarį "VDS" organizacijos nariai buvo supažindinti su instrukcija antitarybiniam darbui vasaros atostogų metu, parengta teisiemojo Petkevičiaus, įpareigojančia vykdyti antitarybinę agitaciją ir rašyti antitarybinius straipsnius.

1951 m. rugpjūčio pradžioje įvyko "VDS" susirinkimas teisiemojo Banio bute, kur teisiamasis Petkevičius pateikė ataskaitą apie organizacijos darbą, o Banys perskaitė referatą "Anglų-amerikiečių politika ir mes jos veikime", parašytą priešiška ir šmeižikiška Tarybų Sąjungos atžvilgiu. Šį susirinkimą buvo nutarta užmegzti ryšius su ginkluotu nacionalistiniu pagrindžiu ir sustiprinti organizacijos narių antitarybinę veiklą. Beveik visi "VDS" nariai rašė antitarybinius straipsnius, kurie buvo perduodami į bandą ir spausdinami antitarybinėje banditų spaudoje.

Per "VDS" egzistavimo laiką buvo užverbuoti 7 nauji nariai iš antitarybiškai nusiteikusių studentų ir inteligentų.

Vėliau, 1952 metais, "VDS" narių susirinkimai vykdavo grupėse Vilniuje ir Kaune, juose buvo svarstomi kovos su tarybų valdžia intensyvinimas, o taip pat kovos metodai tam atvejui, jeigu Tarybų Sąjungą užpultų imperialistai.

1952 metais kiekvienoje grupėje buvo pravesta po 7 susirinkimus, kuriuose:

sausio mėnesį buvo svarstytas banditų vado Germanto laiškas, adresuotas "VDS", po to, kai jis buvo gavęs rezoliucijas programiniais "VDS" klausimais, parašė atsakymą;

Vasario mėnesį buvo svarstytas Lietuvos visuomeninės santvarkos klausimas nuvertus tarybų valdžią;

kovo mėnesį priimti "VDS" programos ir įstatų pakeitimai;

balandžio mėnesį svarstytas, taip vadinamos, "Naujos Lietuvos" administracinis padalijimas;

gegužės mėnesį svarstyta apie būsimą susitikimą su banditų vadu Germantu;

birželio mėnesį svarstyta "VDS" veikla karo atveju ir ginkluotų grupių sukūrimas, o taip pat "penktos kolonos" darbo metodų panaudojimas;

rugsėjo mėnesį svarstyti antitarybinės organizacijos "Vyčių Sąjunga" programiniai dokumentai, gauti iš pagrindžio dėl susijungimo su ta organizacija;

Šalia viso to, "VDS" padėjo ginkluotam nacionalistiniam pagrindžiui rašomui ir kopijavimo popierium, perdavė radijo aparatą. Teikė pagrindžiui užsienio radijo informaciją, o taip pat jį spaudai antitarybinius straipsnius.

Rugpjūčio mėnesį "VDS" iš banditų gavo instrukcijas apie slaptų žinių rinkimą ir jų perdavimą užsieniui, tačiau dėl arešto šito darbo nepradėjo.

Temos

1. Tarybinės visuomenės varomoji jėga.
 2. Stalino kolektyvizacijos teorija ir praktinis jos įvykdymas.
 3. Kas yra liaudies priešai bolševikinės diktatūros periodu.
 4. Aplinkybės vedančios prie pasaulinio karo ir jo perspektyvos.
 5. Ką davė tarybų valdžia darbininkams.
 6. Kodėl inteligentijos dauguma tarnauja reakcingam bolševizmui ir išduoda tautą.
 7. Bolševikinės nacionalinės politikos būtinas rezultatas -nutautinimas.
 8. Kokios galimos lietuvių tautos pokarinio gyvenimo perspektyvos.
 9. Lietuvos partizanų indėlis į bendrą kovą prieš bolševizmą.
 10. Lietuvių tautos garbės reikalas atsilaikyti prieš okupantų spaudimą.
 11. Individo vertė bolševikinės diktatūros sistemoje.
 12. Marksizmo-leninizmo teorijos vystymas - Stalino monopolis.
- (Tokios temos buvo rekomenduotos rašyti VDS nariams ir siųsti jas į pagrindžio spaudą).

AR TIKRAI NEREIKIA IEŠKOTI KALTŲ DĖL PASTATO GEDIMINO pr.40, VILNIUJE, SUNIOKOJIMO?

Diana Varnaitė

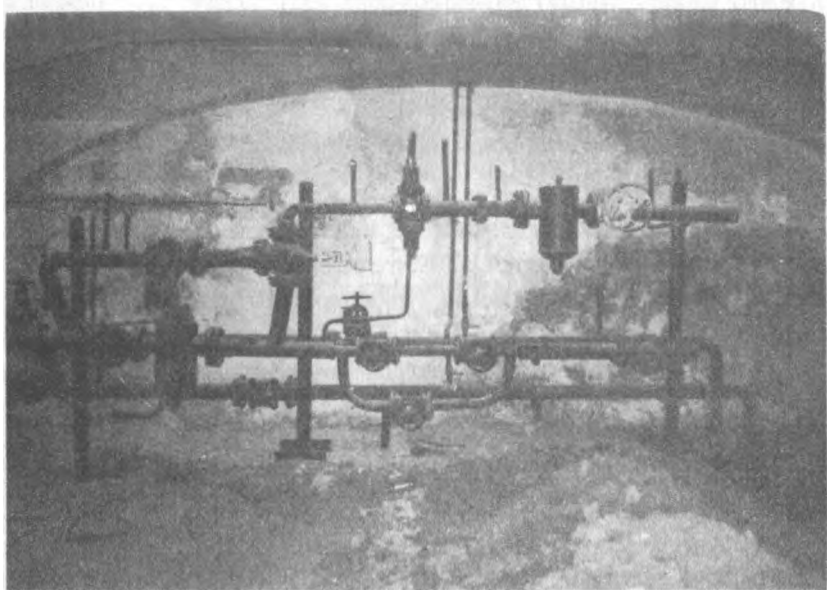
Buvusio KGB padalinio Lietuvoje, esančio Gedimino pr.40, Vilniuje, remonto darbai plačiai nuskambėjo 1995m.: apie tai rašė spauda, kalbėjo politikai, visuomenininkai ir paminklosaugininkai, reportažų nepašyktė televizija. Beveik niekam nekėlė abejonių, kad vykdant remonto darbus, buvo smarkiai apnaikintas autentas, aplinka, liudijusi čia planuotą ir vykdytą Lietuvos gyventojų genocidą.

Šiame straipsnyje norėtusi dar kartą apžvelgti šią didelį rezonansą turėjusią istoriją ir atkreipti skaitytojo dėmesį į kai kuriuos svarbesnius dokumentus, leidžiančius geriau suprasti įvykių raidą.

Dar sovietiniais metais KGB padalinio Lietuvoje pastatas Gedimino pr.40 buvo įtrauktas į paminklų sąrašus (istorijos ir architektūros). Nenuostabu, kad anuo metu šis pastatas tapo respublikinės reikšmės istorijos paminklu, kadangi jame veikė keli komisariatai 1990m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, tikėjomės, kad bus aiškiai įvardyta šio pastato istorinė vertė. Juo labiau, kad 1991m buvo atvertos jo durys, o viduje kiekviena detalė liudijo sovietų vykdytą genocidą.

Kitaip nei akibrokštu negalima pavadinti tuometinio Paminklotvarkos departamento prie Statybos ir urbanistikos ministerijos generalinio direktoriaus J.Glemžos 1994 0912 įsakymo Mr51: juo buvo panaikintas ankstesnis apibūdinimas (kelių 1919m. komisariatų išvardijimas), pakeičiant kitokiu. Deja, ir čia nei vieno žodžio apie sovietų planuotą ir vykdytą genocidą šiame pastate. Vietoj to randame išplėstą chronologiją nuo pat pastato pastatymo pradžios. Citata iš paskutinio sakinio: "(...) 1940-1941,1944-1991m. pastatas priklausė valstybės saugumo organizacijai NKVD, NKGB, MGB, KGB."

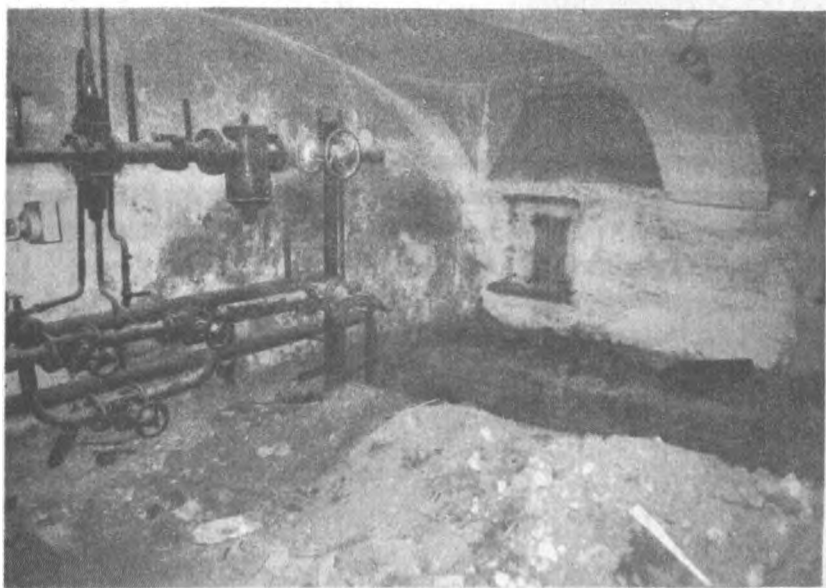
Gal ir galima būtų suprasti jeigu toks įrašas atsirastų skubotai neturint kitų nuomonių, bet taip nėra: Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcija nesutiko su tokiu išdėstymu ir 1994 02 21 rašte Nr.01-13-108 akcentavo: '2. Skiltyje Paminklo apibūdinimas" chronologiškai išvardyta Teismo rūmų

Genocido aukų muziejaus (KGB kameros) "remonto" vaizdas 1995 08 17. Nuotr. Naglio Puteikio.

istorija. Nieko nepasakyta apie čia planuotą ir vykdytą Lietuvos gyventojų genocidą. Ši vieta atmintina ne dėl to, kad čia veikė sovietų saugumo organizacija: NKVD, NKGB, MGB, KGB", tačiau į tai nebuvo atsižvelgta, apie šiame pastate vykdytą Lietuvos gyventojų genocidą visiškai neužsiminta.

Nagrinėjant pastato Gedimino pr.40 remonto darbų eigą, susidaro įspūdis, kad visuose etapuose (apskaitos, projektavimo, remonto darbų, kontrolės /pastarosios — vertės aspektas 1995m./) pirmiausia akcentuojamas pastato architektūrinės. Sudėtinga atsakyti į klausimą, ar tai objektyvu, ar subjektyvu, ar prie tokio supratimo neprikisо nagų tie, kurie buvo pastato šeimininkais iki perėmimo. Tačiau ir anksčiau aprašyta apskaitos procedūra (kažkodėl, neįvertinus Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcijos nuomonės, nustatant, jog pastatas atseit vertingas tuo, kad jame veikė kitų valstybių represinės struktūros, o ne dėl to, kad čia buvo organizuojamas,

KGB kamera "remonto" metu. Nuotr. Naglio Puteikio.

planuojamas ir vykdomas Lietuvos žmonių genocidas), o ir kiti veiksmai rodo būtent šią nuostatą - pirmenybės suteikimą Rusijos imperijos istorijai ir nematant Lietuvos žmonių kančių sovietinės okupacijos metais.

Ši nuostata ar pozicija (tiesiog nežinome, kaip tai pavadinti) atsiskleidžia ir kituose dokumentuose, pavyzdžiui, 1992m rugpjūčio 3d. išduotose paminklotvarkinėse sąlygose (išdavė tuometinė Vilniaus m. valdybos Paminklotvarkos skyriaus darbuotoja, dabar Kultūros vertybių apsaugos departamento direktoriaus pavaduotoja R.Vasiliauskienė). Tarkim, niekam nežinant ir skaitant šią bylą, kurios autorius - ekspertas architektas A.Knyva ir ją patvirtinęs tuometinis Paminklų restauravimo projektavimo instituto vyr. architektas J.Giemža (dabar - Kultūros ministerijos sekretorius, Kultūros vertybių apsaugos departamento direktorius), galima pastebėti, kad pastatas Gedimino pr.40 yra Lietuvos istorijai ir kultūrai svarbus tik tuo, jog statytas XIXa. pabaigoje ir buvo skirtas teismų darbui. Dar daugiau: elementai liudijantys

sovietų vykdytą genocidą, siūlomi sunaikinti Štai kas rašoma minimų paminklotvarkos sąlygų 72 papunktyje "Reikalavimai dėl paminklo teritorijos ir apsauginių zonų tvarkymo": (...) Senojo teismo pastato viename iš dviejų vidinių kiemelių yra pastatytos kaliniams vasaros kameros, kurias reiktų išgriauti, nes restauraciniu požiūriu, siekiant istorinės tiesos, ten jų nebuvo. Tačiau tai yra KGB ir sovietinės eros reliktas, o ateityje pritaikant Tautos genocido muziejui, toks eksponatas galėtų likti". Jokio komentaro tam, kas čia pacituota, regis, nereikia.

O toliau šiose sąlygose dar keistesni dalykai 7.6.1 papunktyje rašoma, kad "Istoriniai-archyviniai tyrimai yra." Sąlygų autorius, jas tvirtinę ir išdavę specialistai nepareikalavo istorinių tyrimų, jiems visiškai pakako 1992m istorinių tyrimų - istorinės apybraižos (autorė - J.Valužytė, skyriaus viršininkė - A.Racevičienė), parengtos jau minėtame Paminklų restauravimo projektavimo institute. Net ir ne specialistas pastebės, kad šie tyrimai - apybraiža baigiasi 1940 metais. Norėtusi tikėti, kad ne autorė vargo ties šio darbo išvadomis, kurių paskutinis 7 punktą yra taisytas: atspausdintas tekstas buvo užklijuotas siaura popieriaus juostele sakinyje "Pagrindinio

Buv. KGB kameros vaizdas po remonto. Nuotr. Naglio Puteikio.

fasado trikampiam frontone, kur buvo okupacinių valstybių herbai, turėtų būti Lietuvos valstybės herbas", uždengiant žodžius "kur buvo okupacinių valstybių herbai, turėtų" ir pakeičiant vieninteliu žodžiu "galėtų" (toliau kaip tekste). Polemika, ar turėtų Lietuvos Respublikos herbas puošti mūsų tautos patriotų krauju aplaistytas sienas, iš bėdos gali būti suprantama (šio straipsnio autoriai tam nepritartų). Tačiau baimė įvardyti okupacines valstybes labai primena savo paties šešėlio baimę.

Komentaras dėl Teisingumo ministerijos balanse esančios pastato dalies vestibulių ir laiptų pakopų išklavimo granito plokštėmis

Pastaba: teraco dangos uždengimui granitu ir pakeitimui toliau bus skirta neproporcingai didelė straipsnio dalis. Taip yra todėl kad skaitytojas pamatytų, kiek Kultūros ministerijos Kultūros vertybių apsaugos departamentas įdėjo pastangų dėl šios dangos, o vis tiek vertybės žalojimo nesustabdė, tačiau nematė šalia esančiose Lietuvos genocido aukų muziejaus patalpose vykdomų darbų, kuriais buvo smarkiai apgadintas autentiškas KGB laikų interjeras.

1995m. balandžio 5d. akte, kurį pasirašė Kultūros vertybių apsaugos departamento darbuotojai E.Dedūra, S.Mikulionis, šio departamento restauravimo tarybos atstovė E.Vaitulevičienė, Vilniaus m. savivaldybės Paminklo-tvarkos skyriaus darbuotojai V.Garbusovas ir E.Stulpinienė bei kiti, rašoma: "Nustatyta: vykdomi teracinių grindų ir laiptų ardymo darbai, nesilaikant paminkloausugos reikalavimų, keičiamos teracinių pakopų paviršių granito plokštėmis ir tuo pačiu grindų lygis keliamas - 4 cm. Komisija siūlo šiuos darbus sustabdyti, kol nebus gautas paminkloausugos institucijų šio klausimo sprendimas."

Netrukus po šios komisijos atlikto patikrinimo Kultūros ministerijos sekretorius, Kultūros vertybių apsaugos departamento direktorius J.Glemža 1995 04 11 raštu Nr.01-12-631 kreipiasi į Teisingumo ministeriją, UAB "Vilprojek-tas" architektę V.Devinduonienę ir UAB "Ivaška" direktorių V.Visidalko, siūly-damas:

"1. Vestibiulių keramikines ir teracines su piešiniu ir be jo grindis bei laiptų pakopas nušlifuoti restauruoti, o mechanškai nusidėvėjusias vietas pakeisti ta pačia medžiaga ir spalva;

2. Nekeisti grindų bei laiptų pakopų altitudžių;

3. Projekto autorei pateikti savo pasiūlymus ir nustatyta tvarka suderinti projektinę dokumentaciją."

Atrodytų principinga paminklosaugininko pozicija, kuriai beliktų tik priartinti Tačiau tolimesnė įvykių grandinė rodo ką kita; granito dengimo darbai vis tiek buvo vykdomi, jiems tokio leidimo arba teigiamo sprendimo (bent jau raštu) nebuvo, o ką tik pacituotas J.Glemžos raštas yra nepaneigiamas, kad nuo pavasario šiam aukšto rango pareigūnui buvo žinoma apie vadina- muosius remonto darbus pastate Gedimino pr.40. O jeigu Kultūros vertybių apsaugos departamente buvo žinoma apie vyk- domus darbus ir jie ne- buvo sustabdyti, tai šio neveikimo priežastis ga- lėtų paaiškinti tik depar- tamento vadovai, o nuo- monę skaitytojas tegu susidaro pats.

Galbūt granito dan- gos temos nevertėtų taip detaliai aptarinėti, tačiau turimi dokumentai labai aiškiai parodo tuo metu buvusią situaciją ir at- skirų asmenų (pareigūnų ir kt) veiksmus: matau, žinau, bet nieko nedarau.

Kitas dokumentas šia tema yra beprece- dentinis atvejis: doku- mentas, ty. ministerijos raštas dar nepatekęs adresatui, jau turi vizą, ty. nurodymą, kaip šia-

Remontas buv. KGB rūsiuose. Nuotr. Naglio Puteikio.

me rašte aptariamoms problemoms turi būti vykdomos. Raštą, beje, vizuoja tarpininkas, neatstovaujantis nei siuntėjui, nei adresatui 1995 04 13 raštu Nr.7-92 Teisingumo ministras J.Prapieštis kreipiasi į Kultūros ministerijos sekretorių, Kultūros vertybių apsaugos departamento direktorių J.Glemžą, prašydamas teigiamo sprendimo, ty. leisti toliau montuoti granito dangą. Berods, dar nepasiekęs adresato, kaip buvo paminėta, raštas jau buvo vizuotas. Vizą užrašė Statybos ir urbanistikos ministras J.Laiconas: "Pritardami Teisingumo ministerijos principiniams pasiūlymams, siūlome šiuos klausimus aptarti pas Kultūros ministrą p. J.Nekrošių, dalyvaujant p. J.Glemžai, p.

Buv. KGB kamerų "remonto" vaizdas. Nuotr. Naglio Puteikio.

A.Nasvyčiui, p. A.Gučui, p. A.Lukšui bei projekto autoriui. J.Laiconas 95 04 13." (Pastaba A.Nasvytis — Lietuvos architektų sąjungos pirmininkas, A.Gučas — Vilniaus m. savivaldybės Paminklotvarkos skyriaus vedėjas, A.Lukšas — Statybos ir urbanistikos ministerijos sekretorius).

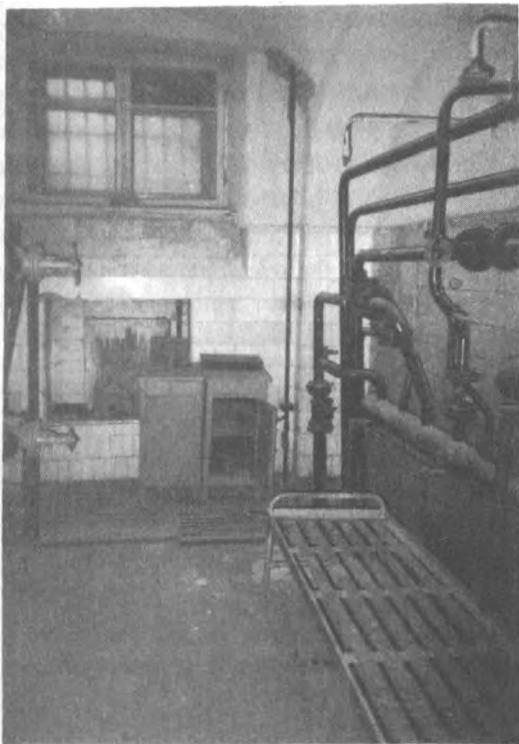
Kaip įvykiai klostėsi po šito rašto, belieka tik spėlioti. Buvo bandymų tas spėlionės išsiaiškinti, tačiau, kaip rodo toliau minimas Valstybės paminklosaugos komisijos raštas, tai nėra paprasta, o galbūt ir neįmanoma - ar nebuvo įgyvendintas visiems gerai žinomas nomenklatūrinis telefonų skambučių

principas, nes dokumentų, atsakančių į klausimą, kaip toliau buvo sprendžiamas teraco dangos pakeitimo klausimas, nepavyko gauti net Valstybinės paminklosaugos komisijos pirmininkei G.Drėmaitei.

Valstybinės paminklosaugos komisijos pirmininkė G.Drėmaite 1995 08 30 raštu Nr.01-05-123 kreipėsi į Kultūros ministerijos sekretorių, Kultūros vertybių apsaugos departamento direktorių J.Glemžą, prašydama paaiškinti, ar buvo priimtas sprendimas leisti pakeisti autentiškas teraco dangas marmuru, o jeigu tokio sprendimo nebuvo - pa-

aiškinti, kodėl nebuvo sustabdyti darbai, apie kuriuos jau buvo žinoma minėtame departamente 1995m. balandžio mėn. (atkreipkite dėmesį į laiko tarpą - 4 mėnesiai).

Užuot atsakęs į šį klausimą Kultūros ministerijos sekretorius, Kultūros vertybių apsaugos departamento direktorius J.Glemža 1996 03 26 rašte Nr.01-24-511 rašo, kad "Dėl Valstybinės paminklosaugos komisijos 1995 08 30 rašto Nr.01-05-123 dėl pakeistų teraco laiptų ir grindų siunčiame departamento raštu dėl padarytos materialinės žalos, įkainotos 101470 Lt, adresuotą Teisingumo ministerijai, kopijas". Reikia pripažinti, kad Kultūros vertybių apsaugos departamentas gana operatyviai apskaičiavo paminkliniam pastatui

Vamzdynas buv. KGB kameroje. Nuotr. Naglio Puteikio.

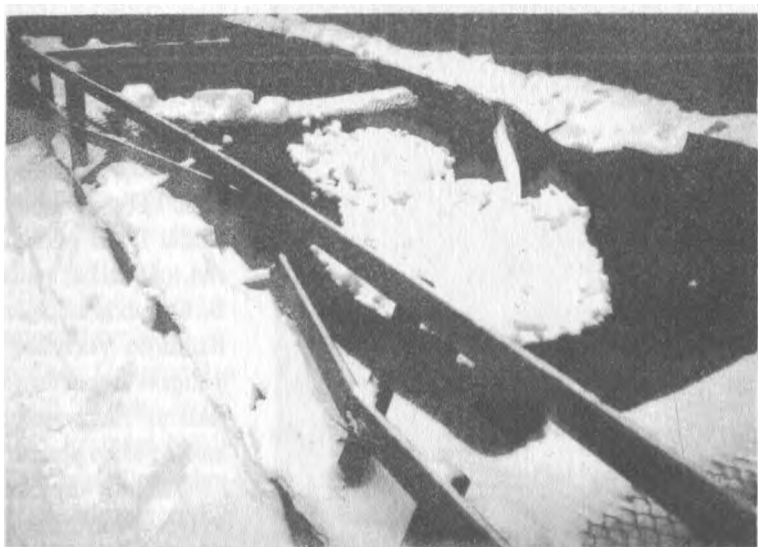

Genocido aukų muziejus. Nuotr. Dianos Varnaitės.

aukų muziejaus patalpose. Sustabdyti darbus, paskaičiuoti žalą, pareikalauti atkurti sunaikintas vertybes ir įvertinti atsakingų pareigūnų veiksmus reikalavo Valstybinė paminklosaugos komisija, 1995m rugsėjo 8d. priėmusi sprendimą Nr.10. Deja, ir šie Paminklosaugos komisijos sprendimo, prie kurio parengimo prisidėjo ir straipsnio autorė, reikalavimai iš esmės liko be atsakymo, kol buv. KGB rūmais nesusirūpino Seimo nariai. Jie, aplankę šį pastatą, 1995m lapkričio 23d. Seimo Konservatorių frakcijoje organizavo aptarimą, kuriame dalyvavo opozicijos lyderis prof. V.Landsbergis, Seimo konservatorių frakcijos seniūnas A.Kubilius, Seimo nariai A.Stasiškis, B.Gajauskas, P.Jakučionis, S.Pečeliūnas ir kiti.

padarytą žalą. Teisingumo ministerijos balanse esančioje dalyje išimtinai dėl sunaikintos teraco dangos. Tačiau kodėl darbai nebuvo stabdomi prieš keturis mėnesius? Kodėl buvo nepastebima, kad darbai vykdomi be Statybos inspekcijos, Kultūros vertybių apsaugos departamento leidimų? Kas pagaliau atsakys į šiuos klausimus?

Tačiau keisčiausia ir nesuprantama, kad rugpjūčio mėn. iki šio straipsnio parašymo dienos (1996m kovo 26d.) Kultūros vertybių apsaugos departamentas nebuvo apskaičiavęs žalos už autento sunaikinimą Lietuvos genocido

Genocido aukų muziejaus vaizdai. Pasivaikščiojimo kiemelis. 1996 01 29. Dianos Var-naitės nuotr.

Istatymai numato, kad jų nesilaikymas yra baudžiamas. Administracines nuobaudas Kultūros vertybių apsaugos departamentas paskyrė tokias: 1995 08 24d. nutarimu Nr.1/54 Lietuvos genocido aukų muziejaus direktoriaus pavaduotojui Č.Lenkaičiui - 50 Lt, Teisingumo ministerijos Eksploatavimo tarnybos viršininkui J.Acui - 50 Lt

Simbolinėmis baudomis nubausti, kaip liaudyje yra sakoma, iešmininkai. O kur projektuotojų, pačių pareigūnų atsakomybė? Deja, reikia pripažinti, kad dabartinė valdžia jos nereikalauja, nes ima prigyti posakis "neieškokime kaltų, o visi kartu spręskime, ką dabar daryti kaip gelbėti padėtį". Tačiau sužalotas vertybes teks atstatyti, tai jau daroma. Bet kodėl šie veiksmai atliekami už Lietuvos žmonių mokesčius? Argi dėl pareigūnų kaltės turime mokėti mes visi? Nejaugi ir vėl valstybei padarytą žalą turėsime atlyginti visi kartu?

Išvados

1. Istoriniai buv. KGB padalinio Lietuvoje pastato tyrimai buvo atlikti tik iki 1940m.; paminklotvarkinėse sąlygose buvo siūlymų naikinti KGB laikų interjerą.

2. Dokumentai rodo, kad kultūros vertybių apsaugą kontroliuojančiai institucijai — Kultūros ministerijos vertybių apsaugos departamentui — apie darbus, žalojančius KGB laikų interjerą, vykdomus be būtinų leidimų bei suderintų projektų, buvo žinoma jau 1995m. balandžio mėn., tačiau daugiau nei pusę metų jokių priemonių jiems sustabdyti nebuvo imtasi, kol nesikreipė Poltikalinių ir tremtinių sąjunga, kol sprendimo Nr.10 nepriėmė Valstybinė paminklosaugos komisija, kol šiomis problemomis nesusirūpino Seimo nariai

3. Iki šios dienos (Ly. net aštuonis mėnesius) Kultūros vertybių apsaugos departamentas nesugeba apskaičiuoti žalos, vykdant remonto darbus Lietuvos genocido aukų muziejuje, kai tuo tarpu 100 tūkst. Lt žala buvo labai greitai apskaičiuota už XIXa. (Rusijos imperijos laikų) teraco dangos sunaikinimą Teisingumo ministerijos balanse esančiose patalpose.

AG. PETRAUSKO - J.DEKSNIO VEIKLA SEPTINTAJAME DEŠIMTMETyje

Įvadas

Apie Jono Deksnio, vėliau tapusio KGB agentu Petrausku, biografiją, veiklą ne kartą rašyta tiek mūsų žurnale, tiek kituose leidiniuose. Jau nebbgai žinoma jo, kaip agento, veikla dar vykstant ginkluotam pasipriešinimui; kiek mažiau medžiagos skelbta iš vėlesnio laikotarpio, septintojo, aštuntojo dešimtmečių. Čia skelbiami trys agentūriniai pranešimai įdomūs dviem aspektais: juose galime išvelgti tam tikrą to laikotarpio inteligentų rato atmosferą, taip pat atsiskleidžia J.Deksnio kaip asmenybės degradacija. Nenagrinėsime čia plačiau tokių sąvokų ir kategorijų, kaip prisitaikymas, kolaboravimas, išdavystė ir pan. Manytume, kad publikuojami dokumentai duos erdvės skaitytojui apie tai pamąstyti pačiam.

Kaip minėta, publikuojami dokumentai - agentūriniai pranešimai. Jiems duoti redakciniai pavadinimai, datos.

Dokumentai yra buv. KGB archyve (pateikiamos pirmųjų lapų faksimilės), jie versti iš rusų kalbos (vertė Bronius Kašelionis). Norint išsiaiškinti kai kuriuos agento teiginius, kreipėmės į tekstuose minimą Bronį Savukyną. Jo pastabos spausdinamos publikacijos gale.

Redakcija

**1. Ag. Petrausko agentūrinis pranešimas apie inteligentų pažiūras,
nuotaikas ir kt.**

1962m. rugpjūčio 26d.

Visiškai slaptai
egz. Nr.2

SSSR KGB

Valstybės saugumo komitetas prie Lietuvos SSR Ministrų Tarybos
Agentūrinis pranešimas A/b Nr.1031

Šaltinis "Petrauskas"
Priėmė Basenko

1962m. rugpjūčio 26d.
Bylai _____

Atrodo, aš nieko nepasakysiu naujo, tvirtindamas, kad svarbesni pasikeitimai mūsų šalyje per pastaruosius metus(panaikinus asmens kulto praktiką ir pasekmes) ir santykiai su Vakarų pasauliu (paplitęs turizmas, kultūriniai ryšiai ir pan.) sukūrė mūsų respublikoje visiškai naujas sąlygas ir klimatą kaupitis ir reikštis žmonių nuotaikoms.

Maždaug iki 1960 metų pavasario vietos inteligentijos nuotaikas ir psichologiją aš pažinojau labai paviršutiniškai: rėmiausi daugiau subjektyviu sovietinės tikrovės vertinimu, negu objektyviu padėties vertinimu pagal betarpiškus santykius su žmonėmis. Po žinomo mano straipsnio "Tiesoje" publikacijos ir mano asmeninio gyvenimo sąlygų pasikeitimo, mano santykiai su žmonėmis įgijo atviresnį, pastovesnį ir natūralesnį charakterį. Savo asmeninius įspūdžius ir patirtį per nurodytą periodą aš noriu čia atspindėti.

Pirmiausia man norisi atkreipti dėmesį į tai, kad paskirų inteligentų ir tų ar kitų jų grupių psichologiniai pokyčiai yra tokie sudėtingi, jog man, kad ir turinčiam šokią tokią patirtį šioje srityje, prireikė ilgo laiko ir daug apmąstymų, kad susigaudyčiau ir giliau juos suprasciau.

Apie inteligentijos nuotaikų tendencijas, jų priežastis ir pasireiškimus galima būtų parašyti ilgą traktatą.

Nėra jokios abejonės, kad Komiteto vadovybei žinomi pakankamai gerai teorinės prielaidos ir bendrumai, todėl aš jų neanalizuosiu. Aprašysiu tuos ryškesnius asmenis, kurių elgesys ir tikriausiai sąmoningi politiniai siekiai, mano manymu, verti rimto dėmesio.

Per pastaruosius dvejus metus man daugelį kartų teko kartais dviese ir didelėse kompanijose (kaip paprastai daugiausia kavinėse) kalbėtis ir diskutuoti įvairiais klausimais su Vilniaus universiteto chemijos profesoriumi Kaziu Daukšu. Tai labai inteligentiška, įdomi ir viena iš pačių ryškiausių asmenybių

tarp Vilniaus inteligentų. 1959m. pabaigoje mane su juo supažindino geografas Feliksas Šinkūnas, dabar jau personalinis pensininkas, nėra jokių abejonių, kad tai prosovietiskai nusiteikęs žmogus.

Ypatingą dėmesį iš Daukšo pusės aš greitai pajutau po pasirodžiusio "Tiesoje" (1961 m. vasarį) mano straipsnio. Man prireikė daugybės ilgų pokalbių, diskusijų ir gilių asmeninių abejonių, kol supratau Daukšo psichologiją ir mąstymo būdą. Palaipsniui man ryškėjo jo politinis veidas ir siekiai, nors jie jo buvo subtiliai slepiami po gilia psichologija, pačiomis paradoksaliausiomis frazėmis ir išvadomis, ir ypač labai skirtingų kasdieninių pašnekovų pasirinkimu, atsižvelgiant į jų amžių, profesiją, politinę praeitį ir dabartinius polinkius.

Nėra abejonės, kad Daukšas labai įdomus pašnekovas, sugebąs pasirinkti sau žmones. Šituos savo sugebėjimus Daukšas, atrodo, gerai pažįsta ir stengiasi juos panaudoti kiekvieną kartą bet kurioje bendrijoje, nepaisant apie ką būtų šnekama: apie filosofiją, meną, mokslą ir netgi pasakojant politinius ir sekso anekdotus. Daukšas aiškiai stengiasi bravoruoti logika, filosofiniu skepticizmu ir išplaukiančiu iš jo netikru humanizmu, paradoksu, humoru, ironija.

Dažnai jis mėgsta pabrėžti, kad jo nedomina "grynos politikos" klausimas. Jis yra aktyvus visuomenininkas -platina politines ir mokslines žinias, centre ir periferijoje skaito mokslo populiarinimo ir ateizmo paskaitas. Neseniai jam buvo suteiktas nusipelnusio respublikos mokslo veikėjo vardas.

Iš tikrųjų išoriškai Daukšas įdomus, šiek tiek paradoksalus, inteligentiškas, dinamiškas ir visuomeniškai pozityvus žmogus. Ir keistai atrodo, kad apie tokį žmogų prisieina rašyti ir atkreipti budrumą dėl jo politinio veido. Vis dėlto, mano giliu įsitikinimu, tai vienas iš pačių ryškiausių ir įtakingiausių žmonių, sąmoningai ir principingai antisovietiskai ir antisocialistiškai nusiteikusių tarp Vilniaus ir periferijos inteligentijos, kur jis dažnai skaito paskaitas.

Kokiais duomenimis galima būtų pagrįsti šį spėjimą, jeigu ne konkrečia išvada?

Pirma, Daukšas savyje įkūnija buržuazinį nacionalistinį, antisovietinį ir antisocialistinį, skeptiškai nihilistinį egzistuojančios realybės atžvilgiu tipą.

Antra, Daukšas galimais būdais siekia populiarumo visuomenėje. Jo pastovių gerbėjų "plejadą" sudaro dailininkai, rašytojai, muzikantai, jauni mokslininkai bendradarbiai, įvairios moterys ir merginos. Prieš keletą metų "Tiesoje" jis sukėlė plačią polemiką, stengdamasis įrodyti, kad šeimos laimei bei gerovei meilės jausmas yra bevertis ir net žalingas. Maždaug prieš metus žurnale "Tarybinė moteris" jis išspausdino ilgą straipsnį apie vyno ir likerio vartojimo kultūrą. Daugeliui buvo neaišku, kodėl šešiasdešimtmečiui chemijos profesoriui prireikė tokių kvailysčių.

Vieną karą jis man tiesiai pareiškė, kad tokiu būdu jis tapo žinomas visoje respublikoje, o populiarumas - tai ne tiktai savimeilės kutenimas, bet ir dalykas, nešantis daug ženklesnę konkrečią ir rimtą naudą. (Daukšo žodžiai.)

Trečia, nuolat Daukšas pabrėžia, kad jo nedomina "gryna politika" - tai yra

ne daugiau ir ne mažiau kaip tuščia frazė, skirta tam, kad suklaidintų nesubrendusius žmones. Praktiškai jį domina būtent politiniai dalykai. Tiesa, atskirais atvejais, priklausomai nuo bendrijos sudėties, jis išsisomis valandomis gali paistyti visokius niekus, pasakoti pačius stipriausius anekdotus, užsiiminėti jo amžiaus neatitinkančiu flirtu su jaunomis merginomis. Bet kai keičiasi pašnekovų sudėtis, Daukšas pradeda skleisti nacionalistines pažiūras, taikliomis frazėmis ir svarstymais uždega antirusiškas nuotaikas, antisemitizmą (kai kompanijoje nėra žydų). Bet koku tinkamu momentu jis žemina sovietinį meną, literatūrą, mokslą. Įrodinėja slavų tautų "silpnumą" ir Vakarų pranašumą. Jis "filosofiškai" bando pateisinti fašistinės Vokietijos žiaurumus, statydamas priešpriešias jiems neteisybę Stalino kulto metais. Man, pavyzdžiui, neteko girdėti, kad Daukšui būtų patikę kokia nors sovietinė knyga, paveikslas, pjesė. Netgi Gagarino ir Titovo didvyriškumo pažeminimui jis rado "argumentų". Jis nepraleis progos pasijuokti iš sovietinių mokslininkų, tokių kaip Matulis, Žiugžda, K.Korsakas, Barauskas [turbūt Baršauskas], Bieliūnas [Bieliukas], Jucys, Januškevičius ir kt.

Ketvirta. Aiškiai matyti, kad Daukšas nuolat siekia bendrauti su jaunosios kartos inteligentais, jis juos visada pavaišina Vilniaus kavinėse ir, kaip teko sužinoti, savo bute. Dažnai net pats jaunimas stebisi, kad toksai "solidus profesorius" šitaip myli jaunimą. Tokia ypatinga meilė jaunimui vargu ar suderinama su intelektualiais senyvo profesoriaus poreikiais.

Pavyzdžiui, nuolatinis Daukšo "adjutantas" yra Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto 27m. mokslinis bendradarbis Bronius Savukynas. Iš paties Savukyno žodžių aš netikėtai sužinojau, kad jis yra žinomo advokato Černiaus artimas giminaitis. Savukynas net nebando slėpti savo aršių antisovietinių, nacionalistinių nusiteikimų.

Nemažai dėmesio Daukšas skiria gabiam dailininkui S.Krasauskui, kuris turi daug artimų bičiulių tarp rašytojų ir dailininkų. Nesunku pastebėti, kad Krasauskas, įtakotas Daukšo ir iš dalies Cesevičiaus, pastaruoju metu patiria rimtus ideologinius svyravimus. Daukšo įtakoje yra visa eilė architektų, dailininkų, jaunų mokslo darbuotojų.

Penkta. Daukšas dažnai braviuoja savo sena artima pažintimi su žinomais partiniais darbuotojais ir įtaka jiems. Pavyzdžiui, jis neretai, tiesiog be jokio tikslo pateikia taip, kad turėtų susidaryti įspūdis, jog pačiu artimiausiu jo bičiuliu yra V.Niunka, K.Liaudis, rašytojas Baltušis ir kt. Didelį dėmesį Daukšas skiria gerų santykių su žydų tautybės inteligentais palaikymui.

Susidaro įspūdis, kad visos šios tariamų ir išorinių santykių priemonės padeda jam maskuoti nacionalistinio veido tikrovę.

Šešta. Artimas Daukšo bičiulis yra Domas Cesevičius. Per praeitus metus Cesevičius su Daukšo pagalba taip pat pasidarė Vilniaus kavinii "Žvaigžde". Tarp jaunuolių, Daukšo pasekėjų, Cesevičius žinomas vardu "Cezaris" (be jokios pajuokos). Jeigu Daukšas savo tikrąjį veidą maskuoja, tai Cesevičius

pasisako visiškai atvirai ir principingai prieš egzistuojančią sovietų santvarką, gina visas imperialistinių valstybių užmačias prieš socialistines šalis, įrodinėja socializmo krizę ir pranašauja jo žūtį.

Cesevičiaus mėgstama tema yra jo "siaubingi" išgyvenimai sovietų kalėjime ir tremtyje.

Antruoju nuolatinio Daukšo bičiuliu būna rašytojas Churginas. Dėl savo atstumiančio charakterio ir chameleoniškos praeities Churginui toli iki Daukšo ir net Cesevičiaus populiarumo ir sėkmės. Tačiau turėdamas aiškius intriganto sugebėjimus, gerai išmanantis pasaulinę literatūrą, Churginas Daukšui yra reikalingas "bendražygis".

Didelis Daukšo gerbėjas yra MVD atsakingas darbuotojas Prakopavičius.

Vilniaus visuomenei gerai žinomas ciniškas Daukšo požiūris į moteris. Kalbama, kad jis dažnai dalyvauja orgijose, surengtose viešbučiuose ir privačiuose butuose. Daukšas šių gaudų nepaneigia. Iš dalies tai netrukdo jo populiarumui atitinkamoje aplinkoje. O galbūt šitos orgijos arba gandai apie jas yra taip pat vienas iš maskuotės priemonių.

Nepakeičiamu Daukšo naktinių žygių dalyviu yra žurnalistas Z. Grigoraitis, "Literaturnaja gazeta" mūsų respublikoje atstovas. Daukšas vienu metu man prasitarė, kad Grigoraitis jam teikia informaciją apie "užkulisinį" partijos gyvenimą. Pavyzdžiui, dar toli iki 22-ojo KPSS suvažiavimo Grigoraitis jau žinojo ir pranešė Daukšui, kad bus nugriauti visi Stalino paminklai ir šalinamas apskritai jo atminimas.

Kokiu pagrindu ir kokiu būdu Prakopavičius ir Grigoraitis pasidarė Daukšo "ginklanešiais" man, spręsti sunku.

Nėra abejonės, kad čia pateiktos mano pastabos apie Daukšą ir jo aplinką yra mano asmeninių stebėjimų ir įspūdžių pasekmė. Šitas pastabas aš padariau tik politiniais sumetmais, o ne kokiais nors asmeniniais motyvais (kerštas ir pan.). Jokio asmeninio pykčio su Daukšu aš neturėjau.

Cesevičių, kaip žmogų, aš gerai prisimenu iš 1940-1941 metų, iš buvimo kartu kalėjime. Jis man visada patiko, nepaisant to, kad aš jį žinojau kaip atvirą plutokratą ir socializmo priešą. Su Cesevičium mes ir dabar palaikome gerus santykius. Tiesa, su Churginu prieš metus aš stipriai susipykau, bet tai buvo padikuota ne asmeninių motyvų. Grigoraitis, kurį išvis aš mažai pažinau, neaišku kieno inspiruotas, rezga prieš mane intrigas.

Daukšas, kalbėdamas su manimi vienu, daugelį kartų išsakė pačias įvairiausias užuominas, kurias galima suprasti, kaip norą pertempti mane į kažkokią politinę liniją arba grupę. Suprantama, tokie dalykai nepateikiami konkrečia forma.

Pavyzdžiui, vieną kartą Daukšas man įrodinėjo, kad sprendžiamuoju faktorium socialistiniame gyvenime yra organizacija, o ne kažkokie gabumai arba atskiros asmenybės ryštas. Čia pat jis iš karto nurodė, kad draugystė tarp vyrų gali būti grindžiama tikrai politiniais tikslais ir siekiais. Tai buvo praeitų

metų rudenį, kai jau tapo aišku, kad mano darbas apie Hitlerio planus Lietuvoje išleistas nebus. Tada Daukšas atsargiai man pastebėjo, kad aš veltui užsipuolu Churginą. Vėliau patarimą susitaikyti su pastaruoju man davė visa eilė Daukšo gerbėjų. Tarp kitko, aukščiau minimas Savukynas man net keletą kartų siūlė susitaikyti su Churginu, tuo man leisdamas suprasti, kad to nori ir Daukšas.

Daugelį kartų teoretiniuose "filosofiniuose" ginčuose Daukšas bandydavo mane įtikinti, kad socializmas - tai pasenusi ideologija, kilusi iš "elgetiškos" užuojautos žmogui, kuri pabrėždama klasių kovą, iškraipo istorijos supratimą ir egoistinę-epikūrietiską žmogaus prigimtį. (Epikūristas - buržuazinėje literatūroje žmogus, visa ko aukščiau statantis asmeninį pasitenkinimą ir jausmini malonumą - operatyvinio darbuotojo pastaba).

Kai Daukšas ir Co pajuto, kad jiems nepavyksta pertempti mane į atitinkamą politinę liniją, jų nuotaikos mano atžvilgiu aiškiai pradėjo gesti. Aš pats vis dažniau susikirsdavau su Daukšu ir jo pasekėjais įvairiais politiniais ir ideologiniais klausimais. Kai Daukšo aplinkai tapo aišku, kad greitai "Švyturyje" turės pasirodyti mano straipsnis (apie tai jie galėjo sužinoti iš Grigoraičio arba kažkokių kitu keliu), aš pajutau iš jų pusės jau ne šaltį, o aiškų priešišumą.

Vieną kartą gegužės mėnesį, būdamas kartu su Daukšu, aš sutikau K.Kielą. Pastarasis buvo ganėtinai girtas. Pokalbyje nei iš šio, nei iš to jis man pradėjo prikašioti, kodėl aš stengiuosi pakirsti "mūsų visų gerbiamo ir mylimo profesoriaus" autoritetą. Kielos žodžiais, aš pats tapau "ne tuo". Tada aš Kielą pavadinau politine ir moraline "smulkme" ir išėjau, palikęs jį su Daukšu. Buvo aišku, kad Daukšas per kvailelį Kielą norėjo įžeisti mane. Bet netrukus Kiela net atėjo pas mane į butą. Teisinosi, kad buvo girtas, atsiprašinėjo, skundėsi, kad jis vienišas ir išnaudojamas.

Maždaug tuo pat laiku aš sėdėjau "Neringos" kavinėje kartu su rašytoju Julium Būtėnu. Prie mūsų prisėdo bendras pažįstamas Ar.Žebriūnas, kino režisierius, esantis taip pat vienu iš Daukšo gerbėjų. Žebriūnas mano adresu pradėjo kaitioti nedviprasmiškas "špilkas". Jis pasipasakojo, kad savo laiku galvojęs, kad aš "garbingas" patriotas ir net didvyris". Pasirodo jis klydęs. Aš tapau paprasčiausiu įrankiu. Jis manęs nesibijo. Jo tėvas "nepriklausomoje" Lietuvoje buvo aukštu karininku. Jis ištikimas tėvo dvasiai ir jo atminimui. Aš tada Žebriūnui atsakiau labai aštriai, pasakydamas, kad santykiai su "tėvo dvasia" - reikalas paties Žebriūno. /.../

Po visų šių incidentų aš ne kartą sutikau Daukšą, kuris visada su manim mandagiai pirmasis pasisveikindavo iš tolo. Aš susidariau įspūdį, kad Daukšas ir jo artimi "patarėjai" bijosi, kad aš perkandau jų visus gudrius ėjimus.

Daukšas pastaruoju metu stengiasi pasirodyti visuomenei tarp iškiliausių partinių inteligentų, kaip antai: prof. Mikėnas (kiek aš žinau, anksčiau jis su juo net nebuvo pažįstamas), dailininkas B.Motuzą ir kt.

Aš suprantu, kad visas šis pranešimas iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti

kaip asmeninių apkalbų kūrinys. Žinodamas tai, aš ilgai galvojau, ar reikėjo rašyti. Jeigu reikalas liestų grynai mano asmenybę, tuomet, prašau patikėti, aš būčiau nesiryžęs atimti iš Komiteto darbuotojų brangaus laiko.

Pažyma:

Cesevičius ir Churginas - KGB prie Lietuvos SSR MT 2 valdybos 2 skyriaus agentūrinių tyrimų bylų V1 objektai.

Daukšas ir Kiela žinomi, kaip Cesevičiaus ir Grigoraičio ryšiai, taip pat žinomi KGB 2 valdybos 2 skyriui.

Apie Savukyną, Žebriūną, Krasauską sužinota pirmą kartą.

Agentas "Petrauskas" iki pastarojo laiko rimtai ideologiškai svyravo, bendravo su Cesevičium ir Daukšu, kurie, pagal jo prisipažinimą, stengėsi padaryti jam kenksmingą įtaką. Rengiant ir publikuojant "Švyturio" žurnale jo straipsnį "Iliuzijų žlugimas", demaskuojantį Lietuvos buržuazinių nacionalistų vadeivų antiliaudinę veiklą, "Petrauskas" šiuos svyravimus įveikė.

Užduotis:

"Petrauskui" pasiūlyta sistemingai informuoti mus apie jo santykių su Daukšu ir Cesevičium pobūdį ir šių artimus ryšius. Pastarųjų visokiems bandymams jam, kaip straipsnio autoriui, daryti ideologiškai kenksmingą poveikį duoti atitinkamą atkirtį.

Priemonės:

Pranešimo kopiją perduoti KGB 2 valdybos 2 skyriaus 2 poskyriui, kad nuodugniai patikrintų Savukyną, Krasauską ir kitus Daukšo ryšius.

1962m. spalio "1" KGB prie Lietuvos SSR MT 2 valdybos 2 skyriaus
vyr. operatyvinis įgaliotinis-majoras [parašas] (Basenko)

[Prierašas ranka parašėte: Domarkui. Daukšą imkite operatyviniam tikrinimui ir, pasitvirtinus pranešime išdėstytiems faktams, imkitės priemonių užkirsti kenksmingą įtaką nurodytiems pranešime asmenims, paskiriams sovietų valdžios ir milicijos atstovams. Neįskaitomas parašas]

1962.XII.12

**2. Ag. Petrausko agentūrinis pranešimas apie Cesevičiaus,
B.Savukyno ir kt. nuotaikas, pažiūras ir veiklą**

1969m. liepos 17d.

Slaptai
egz. Nr.2

SSSR-KGB valstybės saugumo komitetas prie Lietuvos SSR Ministrų
Tarybos
Agentūrinis pranešimas A/b Nr.1031

Šaltinis "Petrauskas"
Priėmė Skinderskis

1969m. liepos 17d.
Byla _____

Apie kai kuriuos antitarybinių nuolaikų židinius inteligentijos tarpe

Šaltinis šiuo pranešimu nori atkreipti dėmesį į paskutiniaisiais metais vis labiau ryškėjantį paskirų asmenų arba jų grupių siekimą principinio antitarybinio-antisocialistinio visų vidaus ir viešojo gyvenimo reiškinių vertinimo.

Ne taip svarbu tokių žmonių kiekis, svarbiau tai, kad jų svoris ir įtaka gyvenime yra nemenkas ir, kaip šaltiniui atrodo, tų žmonių nemažėja. Tie žmonės arba jų nedidelės grupės, užimdami antisovietines-antisocialistines pozicijas, laikydami save kankiniais, kovotojais už "nepriklausomą Lietuvą", lietuvių tautos morale ir pasididžiavimu, už tai nukentėję nuo sovietų valdžios organų, sąmoningai ir įžeidžiančiai iškraipo dramatišką praeitį ir lietuvių liaudies sovietinio gyvenimo dabartį, kraštutine antirusiška dvasia žadina fašistinio tipo lietuvių nacionalizmą, piešia liūdną socializmo idėjų krizę, taip pat neišvengiamą sovietinės santvarkos žlugimą ir kapitalizmo pergalę.

Tarp Vilniaus inteligentų viena iš pačių ryškiausių tokio tipo figūrų yra daktaras Domas Cesevičius, buvęs Tautininkų sąjungos pirmininkas, universiteto docentas, žurnalistas ir t.t. Jis jau netoli 70 metų amžiaus, tačiau labai energingas ir veiklus. Kaip sovietų pilietis, jis gauna apie 60-70 rublių pensiją. Jis taip pat subsidijuojamas savo bičiulių iš JAV (gauna siuntinių ir kitą materialią pagalbą). Neturėdamas jokių buitinių rūpesčių (jis viengungis), Cesevičius visą savo laiką skiria įvairiems vidaus ir užsienio gyvenimo reiškinių stebėjimams.

Turėdamas puikų išsilavinimą, didelę erudiciją, būdamas jausmus ir korektiškas santykiuose su kitais žmonėmis, jis Vilniaus kavinėse ir, be abejo, kituose privačiuose rateliuose sukūrė apie save buržuazinės Lietuvos "gerovės", "kančių nuo sovietų valdžios", "laisvės" ir "nepriklausomybės" siekimo, vidaus

ir užsienio politikos įsikūnijusio žinovo mitą.

Tarp Cesevičiaus gerbėjų yra jaunesnės kartos (apie 40 metų) atstovas - lituanistas Br.Savukynas. Tai Džūkijos banditų išpera. Jo dėdė advokatas Černius dalyvavo antisovietinėje veikloje, už ką ir buvo represuotas. Prieš keletą metų Savukynas buvo aprašytas "Vakarinėse naujienose", bet po to nacionalistiškai nusiteikusių asmenų pastangomis jis laikomas "nukentėjusiu nuo komunistų". Dabartiniu metu jis dirba Kultūros ministerijos leidžiamo žurnalo "Kultūros barai" redakcijoje, tuo pat metu vadovauja šios ministerijos organizuojamo archeologijos [iš tikrųjų "Architektūros paminklų" - vertėjo past.] žurnalo leidimui.

Savukynas nesivaržydamas pačiu ciniškiausių būdu tyčiojasi iš sovietinės tikrovės. Jis tvirtina, kad žavėtis socializmu gali tiktai kvailiai ir nevykėliai.

Jis bendrauja su rašytojais, dailininkais, artistais. Jo straipsnius kalbos klausimais spausdina "Pergalė" ir kt. sovietinė spauda. Kaip mokąs vokiečių kalbą, jis dalyvauja užsienio rašytojų ir kultūros darbuotojų priėmimuose.

Cesevičiaus artimu draugu buvo profesorius K.Daukšas. Tačiau kai tas keletu paskaitų ir straipsnių spaudoje (nors ir labai ekstravagantiškai) pasisakė iš sovietinių pozicijų, Cesevičius jį apšaukė kavinėje viešai "komunistų tarnu", ir jie dabar net nesisveikina.

Cesevičiaus pažįstami, draugai arba gerbėjai (kurio jie laipsnio, galima tiksliai nustatyti tik sistemingai stebint) sudaro tokią įvairių inteligentų kartą ir profesijų masę, kad jų paprastai neįmanoma išvardyti. Česevičius palaiko nuolatinį kontaktus su Kaune gyvenančiu Zigmą Toliušu ir kitais senosios kartos "šulais".

Aplink Cesevičių nuolat sukasi antisovietškai nacionalistiškai nusiteikę žydų tautybės asmenys, kaip antai kompozitorius B.Gorbulskis, advokatas Račkauskas ir daugelis kitų.

Tarp Cesevičiaus gerbėjų yra jaunų dailininkų, aukštųjų mokyklų dėstytojų, architektų ir pan.

Pokalbiuose su jį supančiais Cesevičius netgi viešose vietose (kavinėse, restoranuose) iš sovietinės tikrovės pranašumo nepalieka, kaip sakoma, akmenis ant akmenų.

Pačia mėgstamiausia Cesevičiaus tema - jo išgyvenimai sovietiniuose darbo-pataisų lageriuose, čekistų patyčios, rusų tamsumas ir žiaurumas.

Cesevičiaus aplinkoje stengiamasi menkinti sovietų liaudies pergalę prieš fašizmą per Didįjį Tėvynės karą, kritikuojama Ruzvelto politika, stengiamasi sumazinti nacių nusikaltimus. Nors kol kas ten dar nedrįstama atvirai girti nacionalistinių gaujų dalyvių, bet visos šito reiškinių nelaimės suverčiamos Stalino epochai, pačiai komunistų ideologijai, visai Sovietų Sąjungos politikai ir, be abejo, lietuvių tautos "išdavikams", t.y. Lietuvos SSR vyriausybės ir partijos vadovams, taip pat įvairiems "provokatoriams" ir "slaptiesiems agentams".

Artimas Cesevičiaus bičiulis yra dailininkas Mečys Bulaka, kuris laiko

save "kairiuoju patriotu". Šis žmogus su didelėmis ambicijomis ir liguistais savimeilės polinkiais. Jis laiko save labai nuskriaustu, nes po karo, tikriausiai dėl savo nacionalistinių "patriotinių" tendencijų negavo Vilniaus dailės instituto redaktoriaus posto. Bulaka turi labai didelę įtaką tarp jaunosios kartos dailininkų, studentų, rašytojų, kaip antai rašytojas Romualdas Lankauskas, architektas Patalauskas ir kt.

Cesevičiaus ir Bulakos santykiuose galima įžvelgti tam tikrą visų "patriotinių" linkmių susitelkimą po "antysovietinę" "nepriklausomos" Lietuvos vėliava.

Iškyla klausimas - ar galima aukščiau išvardytų asmenų grupėje ar į ją panašiuose židiniuose įžvelgti sąmokslišką organizacinį charakterį? Tikriausiai tokių židinių pasireiškimas organizacinės, tikrąja to žodžio prasme, formos neturi. Vargu ar ji jiems dabar reikalinga ir tikslinga. Tačiau jeigu tikėtai ateitų jiems tinkamos sąlygos, tokie židiniai greitai susijungtų konkrečioms veiksmams.

Apskritai Lietuvos tikrovėje pastebima kai kuri analogija su įvykiais Čekoslovakijoje, kurie tarp kitko dar labiau išryškino nuotaiką Lietuvoje.

Aukščiau minėtų asmenų ir jų grupės nusiteikimui charakteringas vienas psichologinis bruožas: drąsus akiplėšiškas antisovietinis radikalizmas. Jis remiasi tuo įsivaizdavimu, kad dėl daugelio vidaus ir užsienio aplinkybių sovietų organai prieš juos negali panaudoti represijų. Šie žmonės mano, kad jų demaskavimas, sakykime spaudoje, taip pat nepavojingas, nes jiems tai duotų dar didesnę kreditą tarp nacionalistiškai nusiteikusių visuomenės narių.

Tokio tipo asmenys taip pat spekuliuoja paskirų partinių inteligentų neprincipingumu ir kantrumu, kuriuos jie (nacionalistai) traktuoja kaip norą sukurti "kreditus ateičiai". Kaip bebūtų, bet būnant šių žmonių rate, neretai susidaro įspūdis, kad gyveni ne komunizmą kuriančioje sovietų Lietuvoje, o lyg fašistų okupacijos metais.

Šis pranešimas nėra padiktotas kokių nors šaltinio asmeninių sumetimų, jo nuoskaudų, pykčio. Minėtieji asmenys yra parodę šaltiniui didelį dėmesį ir net pagarbą.

Šaltinio manymu, šį jo pranešimą reikėtų vertinti kaip pradinį signalą daug nuodugnesniam stebėjimui, nacionalistiškai nusiteikusios inteligentijos politinių ir psichologinių reiškinių tyrimui ir analizei.

(J. Petrauskas)

Pažyma: Šį pranešimą agentas pateikė mūsų prašomas tikslu konkretizuoti ir papildyti 1969 06 30 jo pranešimą. Pranešimo kopiją reikėtų nusiųsti į Komiteto 5-ąjį skyrių operatyviniams panaudojimui.

Tikra: Valstybės saugumo komiteto prie LSSR MT, 2 valdybos, 4 skyriaus vyr. operatyvinis įgaliotinis, kapitonas Skinderskis

[parašas]

Nr.2/4-2723

[Priešrašas ranka apačioje:

2-ame egzemplioriuje drg. Obukauskas rezoliucija:

Drg. Dušanskiui N.N. Prašau pranešti kokia medžiaga gaunama iš kitų šaltinių apie Cesevičių, Savukyną, Bulaką. Daugiausia čia atsispindi ir paties "Petrausko" nuotaka. (Obukauskas)]

VIII.19

Tikra: kpt. (Skinderskis)

Drg. Kalanauskui.

"Neringos" kavinėje šioje kompanijoje būna agentai "Pilotas", "Ševčenko" ir kiti, bet jie tokių pranešimų nedaro. Mums reikia patikrinti.

[Neįskaitomas parašas]

1969.VIII.21

3. Ag. Petrausko agentūrinis pranešimas, papildantis liepos 17d. pranešimą apie tuos pat asmenis

1969m. rugpjūčio 1d.

Slaptai
egz. Nr.2

SSSR KGB Valstybės saugumo komitetas prie Lietuvos SSR Ministrų

Tarybos

Agentūrinis pranešimas A/b Nr.1031

Šaltinis "Petrauskas"

Priėmė Skinderskis

1969m. rugpjūčio 1d.

Byla _____

Savo 69.VII.17 pranešimą šaltinis papildė šitaip:

Tame pranešime šaltinis jau nurodė, kad apie Cesevičių nuolatos sukasi nacionalistiškai nusiteikę žydų tautybės asmenys (Gorbulskis, Račkauskas ir kt.). Pokalbiuose su jais Cesevičius kaitina jų nuotaką. Šaltinis prisimena tokį atvejį vienoje iš kavių 1967m. vasarą per Izraelio agresiją prieš arabų tautas. Tada Cesevičius, panaudodamas jam žinomą Vakarų radijo ir spaudos informaciją, pokalbyje su šiais asmenimis įrodinėjo ne tikrai karinį ekonominį Izraelio pranašumą, bet ir moralinį, politinį ir teisinį šios valstybės agresijos "pagrįstumą". Šių pokalbių kontekste Cesevičius ne sykį išsakė mintį, kad Sovietų Sąjungos politika dėl Izraelio konflikto su arabų šalimis yra dėl arabų šovinizmo "amoralus kurstymas", kuris prieštarauja "taiką mylinčios žmonijos viltims". Sovietinės tikrovės kritika yra pati mėgstamiausia Cesevičiaus tema - atskirų

trūkumų, sutinkamų ekonomikos, socialinio gyvenimo, kultūros srityse, aiškiai sutirštinti apibendrinimai. Tokių apibendrinimų būdu jis stengiasi įrodyti, kad visų šių ydų priežastis - tai "bankrutavusi marksistinė ideologija", "bėgalinis naivumas" vieno iš sovietų valstybės įkūrėjų. Cesevičiaus žodžiais, iš šių šaltinių organiškai išsirutuliojo visi "Stalino epochos žiaurumai", "Chruščiovo kvailiojimai" ir "dabartinio režimo neprincipingumas", taip pat "trypčiojimas vietoje". Šių išvadų "pagrindimui" Cesevičius panaudoja bet kokius ekonomikos, kultūros ir net buitinio charakterio reiškinius.

Kavinėje Cesevičius labai dažnai pasakoja apie tai, kaip jį tardė saugumo organai, apie savo buvimą kalėjimuose ir lageriuose. Tokiuose pasakojimuose jis stengiasi čekistus pavaizduoti "žiauriais žmonėmis išsigimėliais", "tamsiais bukapročiais", "fanatikais". Jo žodžiais, nors rusai ir turi kai kurių neblogų charakterio bruožų, tačiau jie yra "kraštutiniai atsilikę azijatai", "visa savo siela jie yra mirtini Europos kultūros priešai", tame tarpe ir Lietuvos. Tokį šmeižtą dėsto atvirai ir taip dažnai, kad tiesiog neįmanoma visų atvejų prisiminti.

Politinių ir karinių įvykių pasaulyje apžvalga yra daugybės žmonių pokalbių mėgstama tema, tarp jų ir kavinėje. Cesevičius, pavyzdžiui, nuolatos stengiasi "įrodyti", kad fašistinio režimo pergalė Vokietijoje - tai "organiškai neišvengiama pasekmė" Europos kultūros išgelbėjimo nuo komunistų pavojaus dėlei. Cesevičiaus žodžiais, vien tik tai komunistų siekis įvykdyti pasaulinę revoliuciją tapo pagrindine priežastimi, dėl ko Vokietija turėjo pradėti Antrąjį pasaulinį karą. Nacių žiaurumus, sadizmą ir nusikaltimus jis pateisina prancūzų patarle: "Kare kaip kare". Čia pat jis tvirtina, kad "bolševikai savo žiaurumais pranoko ir nacių". Cesevičiaus žodžiais, kas nepavyko fašistinei Vokietijai (t.y. sugriauti Rytų Europoje bolševikų sistemą), tą turi padaryti Vakarų pasaulis, bet nebūtinai karu, o galima politinio, ekonominio ir psichologinio spaudimo būdu.

Apie ginkluotą nacionalistinių gaujų antiliaudinę teroristinę veiklą Lietuvos SSR Cesevičius samprotauja, kad apskritai - tai "karinis pasipriešinimas bolševikams" nebuvo tikslingas. Bet jį sukėlė tokios sąlygos kaip "1940m. Lietuvos okupacija", "Lietuvos ūkio sugriovimas" (tuo jis suvokia gamybos priemonių nacionalizavimą, žemės ūkio kolektyvizavimą ir pan.), "nekaltų žmonių represijos", lietuvių "laisvės ir nepriklausomybės" meilė, lietuvių didelė neapykanta "rusams ir azijatams". Šiuo klausimu Cesevičius šitaip reziumuoja: "Kaip ten bebūtų, "miškiniai" parodė didelį ryžtingumą, drąsą ir pasiaukojimą, net Sniečkaus režimą nuo "miškinų" išgelbėjo tik tai rusų enkavedistai ir jų "pakalikai" iš lietuvių tarpo.

Apie Cesevičiaus ir Bulakos tarpusavio santykius:

Bulaka mėgsta didžiuliotis savo praeities "kairumu", savo draugyste su P.Cvirka, K.Boruta, G.Mikėnu ir kt. Suprantama, kad iki karo Bulaka su Cesevičium neturėjo ir nenorėjo turėti jokių reikalų. Dabartiniu metu tokia artima jų draugystė (jie nuolat kartu būna uždaruose vakaruose, kavinėse arba restoranuose), aišku, atsirado ne iš atsiminimų apie praeitį, o iš jų interesų bendru-

mo ir, sprendžiant iš jų pokalbių pobūdžio, šiame "interesų bendrumė" dirvą teikia ne Bulakos "kairumas", o greičiau Cesevičiaus reakcingumas.

O dėl šaltinio išvadų praeitame jo pranešime apie tai, kaip Cesevičius ir jo tipo asmenys spekuliuoja atskirų inteligentų neprincipingumu ir kantrumu, tai šaltiniui daugelį kartų teko pastebėti, kad aiškiai į Cesevičiaus politiškai kenksmingus pareiškimus duoti reikiamo atkirčio nedrįso tokiuose pokalbiuose dalyvavę rašytojai Julius Būtėnas, Kazys Ambrazas ir kai kurie kiti.

Šaltinis ne kartą yra buvęs Cesevičiaus ir Savukyno kompanijoje ir jam teko daugelį kartų girdėti iš Savukyno atvirus ir ciniškus antitarybinius išpuolius. Tuos išsipasakojimus dabar šaltiniui paprasčiausiai sunku prisiminti. Šaltinio nuomone vertas dėmesio toks faktas. Maždaug gegužės viduryje "Neringos" kavinėje Savukynas papasakojo, kaip jam teko lydėti Vokietijos Demokratinės Respublikos kultūros darbuotojų kažkokią delegaciją, kuri viešėjo Vilniuje Lietuvos SSR Kultūros ministerijos kvietimu. Šios delegacijos buvimas Vilniuje sutapo su pergalės dienos šventimu (gegužės 9). Savukyno žodžiais, per priėmimą, išgėrus, šios delegacijos nariai jam neva pareiškė, kad jie "vokiečiai, kovos su azijatais dar nepralaimėjo" ir, kad "kaip ten bebūtų, jie, vokiečiai, yra skydas, saugantis Europos kultūrą nuo azijatų".

Ar iš tikrųjų VDR delegacijos nariai taip Savukynui kalbėjo, ar tai tik jo išgalvota, šaltiniui nežinoma, bet netgi jeigu iš tikrųjų kas nors iš jų taip pasakė, tai, šaltinio nuomone, taip juos kalbėti galėjo pastūmėti tik pat Savukynas.

Savukynas nuolat kviečiamas į užsienio rašytojų priėmimus, rengiamus Rašytojų sąjungos, ypač į tokius, kur kalbama vokiškai (jis beveik laisvai kalba vokiškai).

(J.Petrauskas)

Pažyma: 1. Pateikti agentui šį pranešimą pasiūlyta todėl, kad praeitame jis apskritai išdėstė tik savo bendras išvadas, nepatvirtindamas jo faktine medžiaga. Agentui nurodyta apie tokių bendrybių ateityje neleistinumą.

2. "Petrauskas" paaiškino žodžiu, kad šiame pranešime jis išdėstė tik atskirus Cesevičiaus išsipasakojimus, nes praėjus nemažai laiko daugelį Cesevičiaus, Savukyno ir kitų jo kompanijos narių išsipasakojimų jam sunku prisiminti ir išdėstė kitus konkrečius faktus.

3. Savo 60.VII. 17 pranešime "Petrauskas" nurodo, jog būnant Cesevičiaus kompanijos rate, neretai susidaro įspūdis, kad, rodos, gyvenai fašistų okupacijos metais. Agentas paaiškino, kad šis tvirtinimas priklauso ne jam, o jo kaimynui -žurnalistui Jasiūnui, buvusiam šioje kompanijoje.

Tikra: KGB prie LSSR MT 2 valdybos 4 skyriaus vyr. operatyvinis įgaliotinis, kapitonas (Skinderskis)

[Prierašas parašė: "Pilotas" būna kartu su Cesevičium ir iš jo nesužinota, kad "Petrauskas" taip pat ten būna. (Neįskaitomas parašas)]

1969.VIII.21

[Prierašas ranka parašė: Drg. Ginjko, drg. Aleksandrovo parašai, kad jie susipažino. [Su pranešimo tekstu].

КОМИТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ при СОВЕТЕ МИНИСТРОВ ЛИТОВСКОЙ ССР

АГЕНТУРНОЕ СООБЩЕНИЕ

(перевод с литовского)

Источник "Петраускас" № л/д. 1031 „17“ июля 196 9 г.
 Принял Скиндрекис По делу

О некоторых очагах антисоветских настроений среди интеллигенции.

Источник в настоящем сообщении хочет обратить внимание на все более проявляющиеся за последние годы стремления отдельных лиц или их групп к принципиальной антисоветской-антисоциалистической оценке всех явлений внутренней и внешней жизни.

Не так важно количество таких людей, важно то, что их влияние и вес в жизни немалые, и, как источнику кажется, они не идут к уменьшению. Такие люди или их небольшие группы, занимая антисоветские-антисоциалистические позиции, выдавая себя за мучеников, борцов за "независимость Литвы", за мораль и гордость литовской нации, пострадавших за это от органов Советской власти, сознательно и оскорбительно искажают драматическое прошлое и настоящее советской жизни литовского народа, в крайне антирусском духе подогревают литовский национализм фашистского типа, рисуют мрачный кризис идей социализма, а также неизбежность крушения советского строя и победы капитализма.

Среди интеллигенции гор. Вильнюса одной из самых ярких такого типа фигур является доктор Цезявичус Домас, бывший председатель союза таутиниников, доцент университета, журналист и т.д. По возрасту он уже приближается к 70 лет, однако он очень энергичен и деятелен. Как советский гражданин, он получает пенсию около 60-70 рублей. Он субсидируется также своими приятелями из США (получает посылки и другую материальную помощь). Не имея никаких бытовых забот (он холост), Цезявичус все свое время уделяет наблюдению за различными явлениями зарубежной и внутренней жизни.

5 Отдел
 УЧТЕНО
 № 25. VII 1969 г. 13

АГЕНТУРНОЕ СООБЩЕНИЕ

Источник "Центроуеве" № д. 1001 1 августа 1969 г.
Принял Сидоренко 5 ОТА По делу

В своем сообщении от 12.08.69 источник дополняет следующее:

В этом сообщении источник уже указывал, что вокруг Цеслявичуса постоянно крутятся националистически настроенные лица еврейской национальности /Горбульскис, Рачкускас и др./ . В беседах с ними Цеслявичус подбуждает их к исторонии. Источнику известен такой случай, имевший место в одном из кафе летом 1967 года во время израильской агрессии против арабских стран. Тогда Цеслявичус, используя известную ему информацию западного радио и прессы, в беседе с этими лицами доказывал не только военное и экономическое превосходство Израиля, но и моральную, политическую и правовую "обоснованность" агрессии этого государства. В итоге таких бесед Цеслявичус неоднократно высказывал мысль, что политика Советского Союза в отношении конфликта между Израилем и арабскими странами является — де "американским подстрекательством" арабского сопротивления, которое и отвлечет "широкобюбны надежды человечества".

В вопросе критики советской действительности своей любимой темой для Цеслявичуса является видя сгущенное обобщение встречающихся отдельных недостатков в экономической, социальной и культурной областях. Путем таких обобщений он стремится доказать, что основе всех этих недостатков — это "обширнейшая марксистская идеология", "бесконечная воинственность" одного из основателей советского государства. По словам Цеслявичуса, из этих истоков органически развились все "ужасы сталинской эпохи", "хрущевские дурачества" и "беспринципность теперешнего режима", а также "толпание на место". Для "обоснования" таких своих выводов Цеслявичус использует любые измышления экономического, культурного и даже бытового характера.

В кафе Цеслявичус очень часто рассказывает о том, как его допрашивали в органах госбезопасности, о пребывании в тюрьмах и лагерях. В таких рассказах он пытается изобразить чекистов "вырожденными жестокими людьми", "темными кретинами", "фенотками". По его словам, русские хотя и имеют некоторые неплохие черты характера, но они "крайне отсталые существа", всей душой "являющие смертельным протези культуры Европы, в том числе Литвы". Такую клевету Цеслявичус излагает открыто и так часто, что просто невозможно вспомнить все случаи.

УПРАВЛЕНИЕ

В. пр. С. М. А. С. С. Р.
№ 14-1888
и 18 9

КОМИТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ при СОВЕТЕ МИНИСТРОВ Литовской ССР

034

АГЕНТУРНОЕ СООБЩЕНИЕ

Источник "ПЕТРАУСКАС" № лд. 1031 "20" августа 1962 г.
Принят БАСЕНКО По делу

Кажется, я не скажу ничего нового, утверждая, что значительные изменения в нашей стране за последние годы (устранения практики и последствий культа личности) и отношения с Западным миром (распространившийся туризм, культурные связи и т.п.) создали в нашей республике совершенно новые условия и климат для накопления и проявления настроений у людей.

Примерно до весны 1960 года мои познания настроений и психологии местной интеллигенции были очень поверхностны: они основывались больше на субъективной оценке советской действительности, чем на объективной оценке положения, исходя из непосредственных отношений с людьми. После опубликования в "Тиесе" известной моей статьи и изменения условий личной жизни мои взаимоотношения с людьми приобрели более открытый, постоянный и натуральный характер. Свои личные впечатления и опыт в указанный период я и хочу здесь отразить.

Прежде всего мне хочется обратить внимание, что психологические сдвиги у отдельных интеллигентов и тех или иных их групп являются такими сложными, что мне, хотя и имеющему некоторые навыки в этой области, потребовалось длительное время и много размышлений для того, чтобы в них разобраться и глубже их понять.

О тенденциях настроений интеллигенции, их выражении и причинах можно было бы написать огромный трактат.

12-5012
1 X 1962

Keletas pastabų dėl J.Deksnio agentūrinių pranešimų

Bronys Savukynas, rengiant šią publikaciją paklaustas apie "J.Petrausko" (Jono Deksnio) tris agentūrinius pranešimus, pasakojo:

1. Interviu "Lietuvos rytui" (1995 10 18, Nr254) "Neringos" kavinė..." apie J.Deksnį, be kita ko, sakiau; "Reikėtų patyrinėti, ką jis yra nuveikęs "Neringoje", nes su juo daug kas prie vieno stalo yra sėdėjęs, bet ne viską apie jį žinojo". Šie trys jo agentūriniai pranešimai tokį mano spėjimą patvirtina. Tik nemaniau, kad Deksnys gali pasidaryti tokiu kruopščiu ir tvirtai ideologiškai, prosovietiškai nusistačiusiu agentu. Kad jis agentu priverstas būti, mes neabejojome, tik jį pažindami kaip vis dėlto gana inteligentišką, "pasaulio mačiusį", rezistencijai sąmoningai besiaukojantį žmogų, manėme, kad jo pranešimai KGB būsią atliekami tik "iš bėdos", ty. stengiantis nepakenkti tiems žmonėms, kuriuos jis priverstas stebėti. Čia mūsų apsirakta. Deksnio pareiškimai rodo, kad jis jau buvo tapęs ištikimu ir pakankamai patikimu KGB agentu.

II. Deksnys tapo tik "pakankamai patikimu" agentu, nes dėl savo oraus humaniškumo, inteligento intencijų, kurios neleistų skusti represyviniais organams intelektualių pokalbių dalyvių, o greičiau dėl savo charakterio degradacijos (evoliucionuojantis alkoholizmas) ir dėl tam tikrų psichologinių priežasčių - stojęs į išdavystės kelią, įsuktas į sovietinės propagandos mašiną (straipsniai "Tiesoje" ir "Švyturyje"), jis ėmė nepakęsti žmonių, kurie ir sovietinio režimo sąlygomis sugebėjo išlikti švarūs ir orūs, kurie dėl to jam atrodė priešiški, "ne jo aplinkos" žmonės.

Greičiausiai dėl šių priežasčių jo pranešimuose vietomis kai kas perdėta (daug ką jis ir išgirdavo būdamas neblaivus) ir net sufantazuota. Tą gerai suprato ir jo darbdaviai iš KGB, tą rodo jų pastabos pranešimų tekstuose, pavyzdžiui 1969m. liepos 17d. agentūrinio pranešimo gale Obukausko rezoliucija; "Drg. Dušanskiui N.N. Prašau pranešti kokia medžiaga iš kitų šaltinių apie Cesevičių, Savukyną, Bulaką. Daugiau čia atsispindi ir paties "Petrausko" nuotaika."

Petrausko agentūriniuose pranešimuose jo sufantazuoti yra tokie dalykai

1. 1962m rugpjūčio 26d. pranešime "Iš paties Savukyno žodžių aš netikėtai sužinojau, kad jis yra mums žinomo advokato Černiaus artimas giminaitis". 1969m. liepos 17d. pranešime "Jo [Savukyno] dėdė advokatas

Černius dalyvavo antisovietinėje veikloje, už ką ir buvo represuotas".

Atsimenu, kad apie advokatą Černių, kilusį iš Leipalingio apylinkių, užsiminė pats Deksnys, sužinojęs, kad aš esu mokėsis Leipalingio gimnazijoje. Pasakiau jam, kad Černiaus (ankstesnė pavardė Černiauskas) nepažįstu, kad Leipalingio apylinkėse ši pavardė labai paplitusi, kad ir mano močiutės mergautinė pavardė — Černiauskaitė. Deksnio pranešimuose Černius jau virsta mano "artimu giminaičiu", net "dėde".

Beje, advokatas (vėliau fotografas) Kazys Černius, kaip dabar paaiškėjo, nedalyvavo "antisovietinėje veikloje", o pokario metais, būdamas Plano Komisijos darbuotoju, buvo suimtas už spekuliaciją mielėmis ir tada KGB užverbuotas agentu provokatoriumi - neva pagrindininku.

2.1969m liepos 17d. pranešime "Kaip mokąs vokiečių kalbą, jis [Savukynas] dalyvauja užsienio rašytojų ir kultūros darbuotojų priėmimuose", 1969m. rugpjūčio 1d. pranešime "Savukynas nuolat kviečiamas į užsienio rašytojų priėmimus, rengiamus Rašytojų Sąjungos."

Niekada į užsienio rašytojų priėmimus oficialiai Rašytojų sąjungos nebuvau kviestas, ir Rašytojų sąjunga manęs, kaip ideologiškai nepatikimo asmens, nė neketino kviesti. Dirbdamas Paminklų konservavimo ir restauravimo institute redaktorium (1968~1969m), lydėjau Rytų Vokietijos ir Lenkijos restauratorių delegacijas ekskursijose Vilniuje, Kaune, į Panemunės pilis (Raudondvaris, Raudonė, Vytėnai), matyt šiuos faktus Deksnys "ekstrapoliavo" iki Rašytojų sąjungos renginių.

3. Fantazija dvelkia ir Deksnio "informacija" apie prof. K.Daukšo "orgijas", gandai jam tampa faktu.

III. Kokias pasekmes turėjo Deksnio pranešimai juose minimiems žmonėms, kol kas pagrįstai gali paliudyti tik du faktai

1. Prof. K.Daukšo publicistinius straipsnius 1971 ar 1972m. uždrausta spausdinti tai padaryta LKP CK slaptomis instrukcijomis redakcijoms.

2. B.Savukynas 1965m gruodžio mėn. atleistas iš MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto, suradus tam reikalui pretekstą - neva jo elgesys neatitinka tarybinio mokslininko ir net tarybinio piliečio elgesio normų. Aišku, kad Savukyno byla buvo papildyta ir kitų agentų pateiktais faktais, bet Deksnio pranešimas buvo pretekstas šią bylą pradėti

Po 1962m. rugpjūčio 26d. pranešimo Savukyną KGB ėmė ne tik "nuodug-

niai patikrinti", bet ir tardyti įvairiais pretekstais (sužinota, kad jis skaito ir platina "kenksmingą" literatūrą, pvz., A.Camus raštus; neaišku, apie ką jis kalbasi dažnai susitikdamas su režisieriumi J.Miltiniu ir pan.).

3.D.Cesevičius, kuris ir be Deksnio iniciatyvos buvo nuolat sekamas, konkrečiai nuo šių pranešimų, atrodo, nebus nukentėjęs, bet jie gerokai papildė jo bylą tokiais duomenimis, kurių negalėjo pateikti už Deksnį žioplesnį agentai.

B.Savukynas

1996 04 21

LIETUVOS PARTIZANŲ POŽIŪRIS Į SOVIETINIUS RINKIMUS

Juozas Starkauskas

1946m. vasario 10 dienos rinkimai Lietuvoje

Tai buvo pirmieji okupantų ir dar negausių kolaborantų organizuoti rinkimai į Sovietų Sąjungos Aukščiausiąją Tarybą. Sovietijoje visa reali valdžia priklausė komunistų partijai, Tarybos buvo tik širma komunistų valdžiai pridengti. Šia širma komunistai sėkmingai naudojosi ir vidaus politikoje, ir užsienyje. Šitaip naivesniems buvo kuriama "liaudies valdžios" regimybė, rinkimų rezultatus pristatant kaip žmonių pritarimo įrodymą. Partizanai atstovaujantys Nepriklausomos Lietuvos idėjai, ir realiai ginklu paremtai valdžiai visa tai gerai suprato ir įnirtingai priešinosi okupantų organizuojamiems rinkimams. Todėl 1946 metų rinkimai vyko ypač aršiai kovojant. Tam buvo keletas priežasčių.

Pirma, Lietuvos žmonės dar nebuvo okupantų ypatingai nuvarginti. Dvasią palaikė nepriklausomybės prisiminimai ir tikėjimas, kad Vakarų demokratinės šalys Lietuvos vienos nepaliks, kad kaip nors — derybomis ar karu — spręs okupuotų šalių likimą. Lietuvos kaimo privatus ūkis, nors ir prispaustas pyliavų bei mokesčių, žmonėms padėjo išlikti pakankamai savarankiškiems.

Antra, partizanų ginkluotosios pajėgos buvo pakankamai stiprios. Nelegaliai gyvenusių partizanų buvo apie 6-7 tūkst, ir jie kontroliavo didelę Lietuvos dalį. Okupantai valdė tik miestus, o valsčiuose — tik nedideles teritorijas apie NKVD ir sribų būstines. Į kaimo vietas sovietų partiniai pareigūnai galėdavo eiti tik lydimi stiprios ginkluotos palydos - enkavedistų ir sribų.

Trečia, tai buvo rinkimai, svetimos valstybės — Sovietų Sąjungos valdžios organus. Daugelis Lietuvos žmonių manė, kad nedalyvaudami rinkimuose, juos sužlugdydami visam pasauliui parodys Lietuvos žmonių nusistatymą. O dalyvaudami rinkimuose, įtvirtins okupacijos faktą. Viename Vilniaus jau-

nimo pagrindiniame lapelyje, pavadintame "Trinitas", šios mintys dėstomos taip: "Šių rinkimų metu visa lietuvių tauta turi aiškiai pasakyti, ar ji nori likti amžiais bolševikų valdoma, ar turės drąsos duoti ir duos jiems antausį. (...) Mes turime vieną išeitį - visiškai nedalyvauti rinkimuose, nei vienas lietuvis neturi balsuoti"¹.

Palyginus įvairius duomenis bei aukščiausiųjų Lietuvos kolaborantų stenografines kalbas, galima nustatyti, kad rinkimų rezultatai buvo falsifikuojami. Vėlesnių rinkimų dokumentuose to susekti neįmanoma, nes, matyt, falsifikavimo menas išstobulėjo. Nurodymai buvo duodami žodžiu. Pasak Česlovo Milošo, su progresu žengdami, šiandieniai vadovai pasimokė iš paprastutės tiesos, jog to, kas neužrašyta popieriuje, iš viso nėra"². Šių rinkimų įtampa buvo tokia, kad partiniai funkcionieriai, dažnai neišlaikydami, pasakydavo ir tai, ko vėliau apdairiai vengdavo.

Šioje 1946 metų rinkimų kovoje iš vienos pusės Lietuvos žmonėms vadovavo partizanai ir pagrindinės organizacijos, o iš kitos - kompartija, okupantų struktūros, represiniai NKVD-NKGB organai

Partizanų veikla ir Lietuvos žmonių nusiteikimas

Partizanų nuostata šių rinkimų atžvilgiu buvo tokia: "Bendra išvada — ateinančių rinkimų boikotas, parodant pasauliui ir rusiškiems bolševikams tikrąją lietuvių tautos valią." Plačiau ši mintis aiškinama ir veiklos gairės nurodomos "A" apygardos vado Kazimieraičio įsakyme apskričių komendantams ir rinktinių vadams ("A" apygardą 1945m. pabaigoje įkūrė plk. lt. Juozas Vitkus-Kazimieraitis, suvienijęs dalį Dzūkijos partizanų būrių; 1946 metų pavasarį, sujungus visus Dzūkijos partizanų būrius, sukurta Dainavos apygarda; J.Vitkus-Kazimieraitis žuvo 1946 07 02). Šiame įsakyme rašoma: Dabar prieš partizanus yra svarbiausias uždavinys - vadovauti visai tautos kovai, boikotuoti ne tik bolševikinius rinkimus, bet ir sugriauti visą sovietinį aparatą, kad nė vienas tikras lietuvis nebalsuotų ir nedalyvautų bolševikinėje agitacijoje. Visi turi drąsiai sabotuoti ir boikotuoti bolševikinę priemonę...

Perspėti visus apylinkių pirmininkus, kad jie tuoj pat atsisakytų savo pareigų ir kartu su visa tauta priešintųsi bolševikams...

Visur atimti ir sunaikinti namų knygas. Iš visų gyventojų surinkti bolševikinius pasus, visose mokyklose sunaikinti portretus ir visą bolševikinę lite-

ratūrą. Esant galimybei, organizuoti antirinkiminius mitingus. Perspėti, kad aukomis taps visi tie, kurie balsuos"³.

Geriausiai partizanų veiklą matome iš vieno partizanų vado Vaciaus rašto partizanų būrio vadui Ežeriečiui. Šį dokumentą MVD paėmė per čekistinę operaciją jau po rinkimų - 1946 liepos mėn., kai buvo rasti Žebenkšties rinktinės, veikusios Raseinių apskr, štabo dokumentai; dokumentas buvo siųstas Sniečkui (Žebenkšties rinktinę 1944-1945 metais įkūrė įžymūs partizanų vadai - J.Žemaitis, J.Čeponis, P.Bartkus, veikė ji Šiluvos valsč.; šios rinktinės vadai 1946 metų rudenį iniciavo Jungtinės Kęstučio apygardos, apėmusios Raseinių, Jurbarko, Tauragės apskritis, įkūrimą; 1946m. rinktinėje buvo apie 70 karių; vėliau Žebenkšties rinktinę pavadinta Šerno, o netrukus -1946 metų pabaigoje - Savanorių rinktine). Dokumente minimi Vanagai - veikiantys partizanai, OS - organizacinis skyrius, apėmęs partizanų rezervą, pagrindininkus. Taigi šiame dokumente rašoma⁴:

Ežeriečiui (buvusiam Klajūnui)

Kadangi šie rinkimai sutampa su demokratizmo principais ir yra pasityčiojimas iš žmogaus teisių, mūsų užduotis yra kaip galima stipriau pakenkti ir trukdyti rinkiminei kampanijai.

1. Periodiškai dalinti ir lipdyti prieš rinkimus specialias, mūsų paruoštas priešrinkimines proklamacijas. Klijuoti viešose vietose, pradedant nuo 1946 sausio 1 dienos.

2. Visi Vanagų būriai turi trukdyti rinkiminei kampanijai. Ten, kur nereikalinga stipri Vanagų pagalba, organizuoti stipriai veikiančių organizacinę dalį:

a) vasario 8-9 naktį atimti iš bolševikiškai nusiteikusių gyventojų jiems išduotus laikinus asmenybės pažymėjimus, griežtai perspėjus, kad jie apie tai iki vasario 11 niekam nepraneštų;

b) vasario 9 naktį sugadinti visą ryšį: nutraukti telefono. telegrafo laidus ir nupjauti stulpus;

c) vasario 10 kaip galima aktyviau trukdyti rinkimų eigai, iš rinkiminių apylinkių paimiti urnas ir jas sunaikinti kartu su rinkimų rezultatais.

3. Vanagų dalių vadai ir OS viršininkai paruošia veiksmų planus ir savo pavaldiniams duoda konkrečias užduotis.

a) Apie užduočių įvykdymą pranešti man kaip įprasta. Atsiųsti paimitus

dokumentus.

b) Vanagų dalių vadai, vykdydami šiuos nurodymus, turi susirišti su OS dalių vadais.

c) Jei kurioje nors vietoje bus pavojinga, veikimą perkelti į gretimą rajoną ar valsčių, kur pavojus silpnesnis.

1946130

Vacius

Vienas iš pirmųjų darbų, minimų šiame nurodyme, yra proklamacijų platinimas. Pasak J.Lukšos-Daumanto, Suvalkijoje ir Dzūkijoje proklamacijų buvo daug ir įvairių - nuo spaustuviniu būdu partizanų štabuose daugintų iki gimnazistų ranka rašytų. Kaip rašo Daumantas, nuo jų mirgėjo visos pakelės. Vienoje iš jų, čekistų rastoje 1946 sausio mėn. Vilniuje, prie namo Popų 29, buvo rašoma⁵:

Lietuviai!

Išmušė valanda, kada kiekvienas tėvynę mylintis lietuvis, nepaisydamas komunistinio teroro ir persekiojimų, vieną kartą visam pasauliui turi įrodyti, kad jis niekada neatsižadės laisvės ir švento tikėjimo.

Visi kaip vienas boikotuokime komunistinę santvarką, neikime į prievartą varomus mitingus. Tada kvaili veidmainiai agitatoriai neturės kam kalbėti, o priverstiems nereikės kalbėti prieš savo įsitikinimus. Visi kaip vienas neikite balsuoti ir atsiminkite, kad vienybėje galybė.

Artėja valanda, kada suplevėsuos mūsų Trispalvė ir baltoji Vytis paskelbs apie Nepriklausomą Demokratinę Lietuvą.

Šalin bolševikų vergijos pančius!

Lietuvos partizanai

Kitos proklamacijos, kurią pasirašė Geležinio Vilko rinktinės vadovybė ir kuri čekistų buvo rasta Šilavoto apylinkėse, tonas jau kur kas labiau grasi-nantis. (Geležinio Vilko rinktinė įkurta 1945 metais, įėjo Tauro apygarda, veikė Garliavos, Pakuonio, Prienų, Gudelių, Šilavoto, Iglirkėlių, Sasnavos ir Balbieriškio valsčiuose; 1945-1946 metais rinktinėje buvo apie 400 partizanų; nepakeitusi pavadinimo išsilaikė iki 1955m., kai išduoti žuvo du paskutiniai šios rinktinės partizanai). Ši proklamacija buvo skirta kaimų gyventojams,

kuriuos partizanai galėjo smarkiau paveikti.

Ir daugelyje kitų proklamacijų yra grasinama tiems, kas balsuos, neretai grasinama net mirties bausme. Partizanai taip elgėsi sąmoningai, nes dažnai patys žmonės į juos kreipdavosi, prašydami atsiųsti grasinimą arba jį net viešai paskelbti. Tada, valdžios verčiami eiti į rinkimus, galėdavo atsisakyti, kad bijo partizanų keršto.

Tiesa, tokie partizanų grasinimai ne visada buvo tik deklaratyvūs. Atvirai kolaboruojančius (savanorius agentus) partizanai buvo linkę sušaudyti (beje, taip elgėsi visų laikų ir tautų partizanai - akovcai Lenkijoje, maki - Prancūzijoje ir kt.). Karo metu - o partizanai laikė Lietuvą esant karo būklėje - stipriausias argumentas buvo ginklas. Įsitikinus išdavyste, nebuvo varžomasi jį panaudoti. Štai kas rašoma Didžiosios Kovos apygardos direktyvoje Nr2: "Vasario 10 dieną prasidėjus rinkimams, pradėti naikinti rinkimų apylinkes. Jei tai bus sunku padaryti, apšaudyti jas iš kelių vietų. Tos pat dienos vakare rinkimų apylinkės turi būti galutinai sunaikintos.

Pirmus rinkėjus sulaikyti, sugaudyti, ištardyti ir sužinoti, kaip jie balsavo. Visus, kurie balsavo savo noru, sušaudyti vietoje, kaip tautos išdavikus⁶..." (Didžiosios Kovos apygarda įkurta 1945 metais iš tokio pavadinimo rinktinės, kuriai vadovavo policijos vachmistras Jonas Misiūnas-Žalias Velnias; 1946 metais į apygardą įėjo Trakų, Ukmergės, Kauno, Švenčionių apskričių kai kurie valsčiai; 1944-1945 metais apygardos partizanai aktyviai veikia, pasižymi net radikalizmu; įsukta į čekistų provokacijų tinklą, kurį "Vainikavo" didžiojo provokatoriaus Markulio veikla, jau 1948m. apygarda sunyksta, vienai partizanai suimti, kiti žūva).

Vienoje iš vasario 3d. Kupiškio valsčiuje išplatintoje proklamacijoje požiūris į balsuojančius yra toks: "Kas vasario 10d. balsuos, tas taps tėvynės išdaviku"⁷.

Pasus ar laikinus asmens pažymėjimus partizanai surinkdavo ne vien iš bolševikuojančių, bet ir iš visų žmonių (taip būta Suvalkijoje, Dzūkijoje gal ir kitur). Dėl to žmonės, valdžios taip pat atsisakydavo balsuoti.

Daug kur Lietuvoje, o ypač minėtose Suvalkijoje ir Dzūkijoje, rinkimų naktį iš 9 į 10 dieną partizanai apšaudė rinkimų būstines. Šiuo veiksmu pasak J.Lukšos, jie norėjo:

"1. Prišti prie vietos visas bolševikų įgulas, kad naktį jos negalėtų rengti pasalų ir netrukdytų partizanams naikinti telefonų linijų ir griauti tiltų. Šios

operacijos turėjo prasidėti lygiai dvyliką valandą.

2. Priversti rusus be miego budėti ištisą naktį, kad rinkimų dieną būtų mieguisti, išvargę ir ne taip stropūs vykdyti stalininius įsakymus.

3. Nebalsuojantiems gyventojams sudaryti tinkamą priežastį pasiteisinti, kad dėl pavojaus gyvybei jie "nedrįsta" eiti į puolamas ir apšaudomas būstines"⁸.

Visų apskričių NKVD-NKGB viršininkai siuntė opersekretorių vadams, o šie - vidaus reikalų komisarui J.Bartašiūnui įvairius pranešimus, aprašydami padėtį apskrityse ir opersektoriuose (9 operatyviniai sektoriai, kurių tikslas buvo priartinti vadovybę prie kovos vietų, buvo įkurti 1944 12 16 SSSR MKVD-NKGB vadų įsakymu; po kiek laiko Mažeikių ir Tauragės opersektoriai buvo panaikinti ir nuo 1945 birželio iki 1946 metų pabaigos buvo 7 operatyviniai sektoriai: Vilniaus, Kauno, Marijampolės, Utenos, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio). Šiuose pranešimuose daug vietos skiriama žmonių pasakymams, svarstymams, kuriuos čekistams pranešdavo agentai ir informatoriai. Žmonių nuomonės apie bet kurią vietos sovietinės valdžios akciją (trėmimus, rinkimus, parašų rinkimą po laišku Stalinui ir kt.) čekistai sužinodavo būtent per savo slaptus bendradarbius. Šimtai liudijimų apie žmonių požiūrį į šiuos rinkimus tebėra saugumo bylose. Apie rinkimus pateikiamos beveik ištisai neigiamos nuomonės, ko čekistai paprastai nedarydavo. Jie stengdavosi žmonių nuomones tarsi išbalansuoti: pateikdavo dalį už sovietus pasisakančių, dalį - prieš. Matyt, 1946 metų pradžioje jie turėjo Lietuvoje per mažai šalininkų. Nors informacijose, kurias iš apskričių apkomų sekretorių sudarinėdavo surusėjęs CK instruktorius Žukauskas "teigiamų" nuomonių daugiausia (apie šių rinkimų eigą yra paruoštos 35 tokios 3-6 psL informacijos; jos yra F3-18/33 byloje. Toks neatitikimas, matyt, yra todėl, kad bendraudami su kolaborantais, apsimesdavo.

Viename savo pranešime Sniečkui Bartašiūnas apie ruošimąsi rinkimams sako, kad agitatoriai Kaune nedirba, užtat agentai gerai dirba⁹. Štai viena kita mūsų žmonių mintis, užrašyta agentų. Informatorius Žemaitis iš Kauno pranešė, kad Bušmanas, dirbęs malūnų trešte plano skyriaus viršininku, pasakęs- "Rinkimai Sovietų Sąjungoje - komedija"¹⁰. Kito agento pranešime rašoma, kad V.Sidabrienė namo gyventojams sakiusi: "Sovietų valdžios greit Lietuvoje nebus, o bus amerikoniška, tai aš žinau iš kai kurių žmonių, kurie

turi radijas". Prie šio pranešimo yra čekistų rezoliucija; "Tikrinsimi, jei pasitvirtins, areštuosim"¹¹. Kauno pašto darbuotojas B.Miliškevičius, pasak agento, savo bendradarbiams girdint, pasakęs: 'Balsuok ar nebalsuok, o tą, ką numatytą vis tiek išrinks"¹². Kitas agentas pateikia tokius prof. P.Makūno žodžius; "Rinkimai į Aukščiausią Tarybą yra komedija. Partija pastato savo žmones ir siūlo už juos balsuoti Kokia čia demokratija"¹³? Vilniaus pedagoginio instituto studentės Broneskaitė ir Letkevičiūtė agitatoriui Ditkevičiui štai ką dėstė: "Bolševikai išveža lietuvius į Sibirą, todėl lietuviai kovoja ir vis daugiau išeina į miškus. Išėję į miškus ne išdavikai, o išdavikai yra tie, kurie dirba tarybų valdžiai. Visus bolševikus Lietuvoje reikia sunaikinti. Ateis laikas, ir mes laimėsime"¹⁴. Kauno cheminių dirbtuvių vedėjas V.Liutkus tarp savo bendradarbių leidosi ir į 1940 metų rinkimų prisiminimus: "1940 metais aš buvau rinkiminės komisijos nariu Lazdijų apskrityje. Tada balsavo 30 proc. rinkėjų, o iš mūsų pareikalavo duomenų, kad balsavo 99 proc. Taip bus ir per šiuos rinkimus"¹⁵. Ukmergės mokytojų seminarijos mokinys J.Morkūnas viliasi, kad Vakarai nepakės tokio pasityčiojimo iš demokratijos ir įsikiš: "Į būsimus rinkimus dar gali įsikišti Anglija ir Amerika, ir tada mes balsuosime už savo žmones, partizanus, kurie dabar turi būti miškuose"¹⁶.

Šimtai žmonių išdrįso pareikšti savo nuomonę apie rinkimus, net ištisi kolektyvai. Pakuonio valsčiaus Daugšiagirio sovchozo 50 darbininkų, agituojami savo direktoriaus, atsisakė balsuoti sakydami "Sušaudykit bet neisime"¹⁷. Kauno "Liepsnos" degtukų fabrike rinkiminiam darbininkų susirinkime su pritarimu buvo išklaustos atisovietinės darbininkų Chadočinsko ir Pšigolskienės kalbos, o kai į sceną buvo išstumtas prorusiškai kalbėjęs Blaževičius, jį pasitiko švilpimu ir rėkimu. Susirinkimą teko nutraukti¹⁸. Grupė Plungės ekonominės mokyklos moksleivių taip kalbėjo savo auklėtoji "Konstitucijos ir rinkimų nuostatų pamokų mums nereikia. Už tarybų valdžią balsuoti mes nesirengiame. Komunizmas mums nereikalingas, mums reikalinga Nepriklausoma Lietuva"¹⁹. Pakruojo valsč. Klovainių miestelyje iš 52 žmonių, suvartų į susirinkimą kandidatams iškelti, 38 moterys atsisakė kelti rankas, motyvuodamos tuo, kad jei jos balsuos, tai jas vyrai iš namų išvarysią²⁰.

CK aparatas, norėdamas sumažinti rinkėjų skaičių (apie tai smulkiau vėliau), į neturinčių balsavimo teisės sąrašus įrašė tuos Vilniaus krašto lenkus, kurie buvo padavę pareiškimus išvykti į Lenkiją. Tas komunistų noras

sutapo su pačių lenkų noru ir įgavo didelį užmojį. Vilniaus apskr. NKVD viršininkas Kruglyšovas Vilniaus opersektoriaus vadovui Rudikai siunčia specialų pranešimą, kuriame rašo, kad lenkai puolė masiškai užsirašyti į išvažiuojančių į Lenkiją sąrašus. "Turimais duomenimis, lenkai važiuoja užsirašyti išvažiuojimui į Lenkiją ne todėl, kad jie to iš tikro nori, o tai daro todėl, kad nedalyvautų rinkimuose į Sovietų Sąjungos Aukščiausią Tarybą, o iš tikro niekas iš jų į Lenkiją važiuoti nenori"²¹. Matyt, lenkų nusiteikimą nebalsuoti lėmė ne vien antisovietinis, bet ir antilietuviškas nusiteikimas. Gali būti, kad tarp lenkų buvo paplitusi nuomonė, jog balsuodami jie patvirtins Vilniaus krašto priklausymą ne tik Sovietų Sąjungai, bet ir Lietuvai. Čekistai užfiksavo tokią Turgelių valsčiaus valstiečio Anuškevič mintį, pasakytą sausio 7d. įvykusiame rinkiminiame susirinkime "Mes nebalsuosim, nes nenorim, kad Vilniaus kraštas būtų lietuviškas"²².

Nuo okupantų prievartos eiti į rinkimus žmonės gynėsi įvairiai. Neužmirštas buvo ir humoras. Paprastai partijos parinkti kandidatai būdavo skelbiami po Stalino kandidatūros iškėlimo. Tai buvo netgi privaloma. Tačiau Lietuvos žmonės dažnai pradėdavo šaukti kad kitų jiems nereikia, kad "mylimo Stalino" pakanka. Susirinkimai neretai suirdavo.

Partinių šulų susibėgime Sakiuose antrasis sekretorius Kremeznojus papasakojo, kad Barzdų valsčiaus susirinkime, į kurį, kaip teigė sekretorius, buvo susirinkę vien buožės, vietoj siūlomų partijos kandidatų buvo iškeltas plačiai žinomas beviltiškas girtuoklis. "Gaila, kad šis valsčius prievoles įvykdė 110 proc., o tai galima būtų kai ką padaryti", - baigė šis politrukas²³.

Prieniškiai nuo siūlomų kandidatų gynėsi taip sulaukę, kada bus pasakyta, kad siūlomi kandidatai yra iš "partinių ir nepartinių bloko", pradėdavo rekti kad "už Blochą jie tikrai nebalsuos". Mat Prienuose vokiečių metais gyveno gerokai įgrišęs žiaurus rudmarškinis Blochas.

Kaip okupantai ir kolaborantai rengėsi rinkimams

/Komunistinių šulų ir apkomų veikla/

Iš NKVD-NKGB bei partinių funkcionierių pranešimų LKP(b) CK biuras buvo susidaręs nuomonė, kad rinkimai nebus lengvi Prieš rinkimus CK vyko pasitarimai. Viename, įvykusiame 1946 01 16-17d, Kauno partijos pirmas sekretorius J.Grigalavičius kalbėjo taip: "Bendrai kai tenka susitikti su dar-

bininkais, klausia teisingai ir sako, kad už mus balsuos, o tarp inteligentų įvairiai kalbama. Štai kaime kalba, kad po rinkimų lietuvius veš į Sibirą. Plinta proklamacijos, kad nebalsuotų, o boikotuotų ir Lt „ studentai kitas reikalas, studentai kalbėjo, kad nereikia balsuoti, kad boikotuosim ir t.t.“²⁴.

Kiti sekretoriai dar labiau panikavo, ir A.Sniečkui teko juos raminti ir ryžtingai nuteikti: "... Ir štai kai kurie mūsų draugai taip jau labai ir labai su baime žiūri į rinkiminę kampaniją, į pačius rinkimus ir jų baigmę, net kai kur kyla ir panika“²⁵. Toliau Sniečkus savo kalboje sakė, kad kai kurių apkomų atstovai prašys nuolaidų, įrodinėdami, kad jų apskrityje yra daug buožių, tiek ir tiek bažnyčių ir tikinčiųjų ir t.t. Sniečkus sako, kad nuolaidų niekam nebus daroma. Kartu Sniečkus pripažįsta, kad 1946m. padėtis yra daug sudėtingesnė nei 1940 metais: "Ši padėtis, be abejonės, sudėtingesnė negu 1940-1941 metais, nes dabar, kaip jūs žinote, vyksta klasių kovos kaime paastrėjimas, daug visokių nuskriaustų, buržuaziniai nacionalistai kovoja prieš mus už buržuazinės santvarkos atkūrimą“²⁶. Jam antrina J.Paleckis: "Kalbant apie praeities rinkimus, reikia pasakyti, kad Lietuvoje buvo pati sunkiausia padėtis iš visų Pabaltijo respublikų. Pas mus susilaukė nuo balsavimo 10 proc., prieš balsavo 5 proc., gal kai kurie balsavo nenuoširdžiai, taip kad 15-20 proc. yra tokių elementų, kurie mums kenkė 1941m., kurie kenkė okupacijos metu ir kurie dabar kenkia. Iš šių 80 proc. taip pat daug sugadintų žmonių, kurių iš karto ir neatskirsi“²⁷. Kuklinosi J.Paleckis, teigdamas, kad tik apie 15-20 proc. Lietuvos žmonių yra antisovietškai nusiteikę. Gal tiek buvo tų, kurie buvo nusiteikę aktyviai priešintis, nes "herojinė ryžtis", pasak J.Girniaus, nedaugeliui duota. Įdomu tai, kad šis neva liberalus komunitas, kuris lemiamaais momentais visada pritardavęs drastiškoms okupantų teroro priemonėms, pasako, kad mažų mažiausia 10 proc. rinkėjų balsų 1940 metų rinkimuose už "Darbo liaudies sąjungos" bloko kandidatus buvo prirašyti, matyt, pačių aukščiausių valdžios atstovų sprendimu, nes oficialiai buvo paskelbta, kad už minėtą bloką balsavo 95,51 proc. rinkėjų.

Komunistų partijos šulai, padėdami vietiniams funkcionieriams ir enkavedistams rinkimus "prastumti" kiek galima geresniais rezultatais, ėmėsi dvejopo darbo. Pirma, 1945 11 10 CK biuras priima nutarimą 60/4 "Apie neįtraukimą į rinkėjų sąrašus nekuriu Lietuvos SSR gyventojų grupių" ir, antra, vietose funkcionieriams pataria sudaryti nepilnus rinkėjų sąrašus, neįtraukiant į juos

antisovietiskai nusiteikusių. Minėtame 60/4 nutarime nutariama neleisti balsuoti

a) vokiečių laikų policininkams, pagalbinės policijos ir baudėjų būrių, kalėjimo tarnautojams, vokiečių armijos savanoriams, valdininkams, tarnavusiems baudėjų organuose ir jų šeimų nariams;

b) užmuštų ir areštuotų lietuviškų-vokiškų ir lenkiškų-vokiškų buižuazinių-nacionalistinių gaujų narių šeimoms, o taip pat šeimoms tų, kurių kas nors areštuotas už kontrrevoliucinę veiklą;

c) buožėms ir jų šeimų nariams, kurių žemė konfiskuota arba sumažinta iki 5 ha už palaikymą vokiečių ir lietuviškų-vokiškų nacionalistų;

d) vokiečių kilmės žmonėms, turėjusiems vokiečių pilietybę.

2. Taip pat lenkams, kurie padavė pareiškimą išvykti į Lenkiją²⁸.

Norėdami užsikrinti Maskvos pritarimą savo veiksams, 1945 11 12 siunčia prašymą CK sekretoriui G.M.Malenkovui, pasirašytą Sniečkaus ir "general-gubernatoriaus" Suslovo, kuriam tą patį kartoja, prirašę, kad turėjusių vokiečių pilietybę yra apie 9 tūkst, o iš 340 tūkst lenkų prašymus išvykti padavė 60 tūkst²⁹.

Apie nepilnų sąrašų sudarymą, iš jų eliminuojant sovietų priešus, 1946 01 29 pasitarime kalbėjo S.Pupeikis, tuo metu dirbęs AT prezidiumo sekretoriumi. Štai jo stenogramoje užrašyta mintis: "Čia reikia padaryti išimtį: mūsų sovietiniai žmonės turi būti būtinai įtraukti, bet nusiteikę antisovietiskai, banditai — nebūtinai"³⁰. Jo mintį tame pasitarime "gilino" Sniečkus, atvirai ragindamas sukčiauti "Mes turime rūpintis socialiniu parinkimu, aš manau, tai suprantama, bet šią mintį pareikšti kokiame nors visuomenės susirinkime nereikia, bet mūsų aktyvistams galima patarti." Sniečkus savo kalbos pabaigoje nurodo tokias išeitis: daugiau agituoti, partijai aktyviau veikti, o NKVD — smogti per pagrindžio štabus.

Geriau komunistams sekėsi veikti NKVD metodais, agituoti sekėsi prasčiau. Ir ne vien todėl, kad žmonės ir varu varomi nenorėjo eiti į rinkiminius susirinkimus, bet ir dėl daugelio rusiškų politrukų neraštingumo ir polinkio gerti šiaulių apskr. Papilio valsč, partorgas Lovcovas gruodžio 4d. valsčiaus centre organizavo rinkiminį susirinkimą, į kurį, pasak čekistų, atėjo apie 150 žmonių. Pats Lovcovas nepasirodė, nes buvo girtas. Užtat atėjo ir bandė susirinkimą vesti taip pat girtutėlis valsčiaus vykd. komiteto pirmininkas Ro-

maško³¹. Sausio 6d. panašiam susirinkime Dieveniškėse (Vilniaus apskr.) valsčiaus partorgas Pušakovas ir valsčiaus vykd. komiteto instruktorius Gil, girtutėliai, taip postringavo jaunimui: "Jei jūs galvojate atsisakyti balsuoti, tai mums užteks jėgų su jumis susitvarkyti, kaip užteko jėgos sudoroti voikiškus fašistus"³². Toliau savo pranešime Vilniaus apskr. čekistai vardija dar 4 partinius veikėjus, kurie girti kalba susirinkimuose, neretai visiškai nusikalbėdami

Čekistams kelia susirūpinimą ne tik daugelio partinių prisigėrimas, autoriteto praradimas, bet ir tai, kad tarp jų atsiranda vienas kitas, kuris supranta reikalo esmę. Vilkijos valsč., partorgas Čapinskas dviem partijoms draugams iš Kauno apskr. vykd. komiteto, be kita ko, pasakė ir tokią mintį: "Kol rusai yra Lietuvoje, tvarkos nebus"³³.

Išsamiam Marijampolės opersektoriaus vadovų vasario 6d. pranešime vidaus reikalų komisarui Bartašiūnui dėstomos tokios bėdos³⁴. Nesugebama surinkti žmonių į susirinkimus, daugelis nežino, už ką reikės balsuoti Kai kuriuose kaimuose agitatoriai išvis dar nebuvo pasirodę. Pasiruošti rinkimams labai trukdo tai, kad daug apylinkių neturi vadovų. Taip Sasnavos valsč., iš 10 apyl. 9-iose pirmininkų nėra., Balbieriškio valsč., iš 12 - šešių nėra, Iglirkėlių valsč. - iš 17 apyl. 14-oje pirmininkų nėra. Kaip teigia čekistai, ir esantys apylinkių pirmininkai pasitikėjimo nekelia. Jie mini du Prienų valsč., apylinkių pirmininkus, kurie talkino partizanams platindami antirinkimines proklamacijas. Vienas iš jų - Ašmenos apyl. pirmininkas P.Jurevičius dviejų partizanų jam atneštą proklamaciją paleido per rankas, ir ji apėjo 20 žmonių (matyt, jos kelias baigėsi patekus į agento rankas). Čekistų tardomas Jurevičius pasakė, kad ir Strielčių apyl. pirmininkas A.Bikas per rankas paleido proklamaciją, kurią jam įteikė partizanas. Ši proklamacija sėkmingai nukeliavo per žmonių rankas.

Marijampolės apskr. vasario 1d. (t.y. likus tik 9d. iki rinkimų) buvo įrengtos tik 68 iš 89 rinkiminių apylinkių. Neįrengta 21 tose apylinkėse, kurias visiškai valdė partizanai. Čekistai piktinasi kad ir įrengtų apylinkių pirmininkai paskutinę minutę atsisako dirbti. Atsisakęs dirbti Šventėžio rinkiminės apyl. pirmininkas J.Janavičius pasakė, kad pas jį atėję trys partizanai ir pasiūlė mesti tą darbą, o jei jis to nepadarysiąs atėję jį nušaus. Šį pirmininką saugodami prie jo namų čekistai buvo įrengę pasalą, bet vėliau iš agentų

sužinojo, kad Janavičius partizanus išsigalvojo, norėdamas išsisukti nuo nemalonaus darbo. Be šio, atsisakė pirmininkauti ir V.Launikonis bei V.Kankevičius, S.Krivosis "ir kiti". Sunkiai sekasi surinkti agitatorius. Atsisakė į Sasnavos valsčių vykti cukraus fabriko agitatoriai. Šio fabriko transporto skyriaus viršininkas Jurgilaitis pasakęs: "Ką aš - kvailys, kad lįsčiau ten, kur nereikia. Tegul atleidžia iš darbo ir pasodina į šaltąją, man vis tiek, aš nevažiuosiu." Neseniai demobilizavęsis Naujokas kalbėjęs taip: "Aš kariavau fronte, dabar tegul kiti pakariauna, aš niekur nevažiuosiu." Dar vienas iš to fabriko, ūkvedys Ignatavičius atsikalbinėjo sakydamas: "Aš agitaciniame darbe nieko neišmanau ir žmonių nejuokinsiu. Tegul mane atleidžia iš darbo, sodina į kalėjimą, vis tiek agituoti niekur nevažiuosiu." Toliau rašte išvardijamos proklamacijos, nuplėštos Igliskėliuose, Šilavote, Vilkaviškyje, Leipalingyje ir kitur, kai kurios vietos cituojamos. Taigi Marijampolės čekistų akimis - bėdų buvo begalės.

Tačiau Marijampolės apskritis nebuvo tipiška. Tokių apskričių su gerai organizuotais partizanų būriais Lietuvoje buvo nemažai - Alytaus, Lazdijų, Biržų, Tauragės, Kauno ir kt. Čia partizanai sėkmingai priešinosi okupantams ir kolaborantams, vadovaudami daugumos gyventojų pasipriešinimo kovai. Saugiau okupantai jautėsi tik keliose, daugiausia Klaipėdos krašto, apskrityse, kur beveik nebuvo likę vietinių gyventojų.

NKVD-NKGB ir kariuomenės rinkiminė veikla

Čekistiniai-partiniai sluoksniai buvo įsitikinę, kad gerai organizavus agentų darbą, ty. turint pakankamai kvalifikuotų šnipų ir skundikų bei panaudojus "aktyvias tardymo priemones", galima visada pasiekti norimų rezultatų. Ne išimtis buvo ir rinkimai Lberija 1945 12 21 pasirašė direktyvą Nr245, kurią toliau pateikiu.

Kai kuriuose Ukrainos ir Baltarusijos vakarų sričių bei Pabaltijo respublikų rajonuose pastebėti antisovietinių lapelių pasirodymo taktai, kuriuose gąsdinami gyventojai ir skleidžiami provokaciniai gandai ir kurių tikslas suardyti atskiras rinkimų priemones į SSR Sąjungos Aukščiausią Tarybą. Turint tikslą laiku apsaugoti ir sutrukdyti priešišką veiklą rinkimų laiku,

SIŪLAU:

1. Sustiprinti agentūrinį darbą ir nukreipti jį išaiškinant ruošiamus teroris-

tinus aktus, banditinius antpuolius ir kitus aktyvius veiksmus.

Visus priešų bandymus priešintis rinkimams ryžtingai likviduoti, neleidžiant likti nenubaustiems.

2. Iki rinkimų likviduoti išaiškintus pagrindinių antisovietinių organizacijų ir ginkluotų gaujų narius.

Skirti dėmesio priešiško aktyvo, ginklų ir šaudmenų, pagrindžio spaustuvių bei kitos priešo technikos paėmimui.

Gaujas persekioti iki visiško jų sunaikinimo arba paėmimo, neleidžiant persibazuoti į kitus rajonus.

3. Agentūrinį-operatyvinį darbą su repatriantais, persikėlėliais iš Lenkijos ir legalizuotais banditais nukreipti išaiškinant jų priešiškus veiksmus prieš rinkimus.

4. Tardymo bylas areštuotiems už nusikaltimus, susijusius su rinkimais, baigti kiek galima greičiau, suimant visus dalyvius.

5. Neleisti, kad būtų platinami antisovietiniai lapeliai ir šūkliai, laiku juos paimti ir suimti platintojus.

6. Visą rinkiminės kampanijos laikotarpį kariuomenę, NKVD organus ir miliciją laikyti karinėje parengtyje. Organuose ir štabuose budėti atsakingiems operatyviniams darbuotojams.

7. Pasienio kariuomenei sustiprinti sienos saugojimą ir nepraleisti iš užsienio priešų agentūros ir ginkluotų gaujų.

8. Specialiai pastatytų NKVD kariuomenės dalinių jėgomis užtikrinti rinkiminių susirinkimų ir meetingų, rinkiminių komisijų patalpų apsaugą.

Užtikrinti asmeninį rinkiminių komisijų narių ir kandidatų į SSR Sąjungos Aukščiausios Tarybos deputatus saugumą.

Tose rinkiminių komisijų išsidėstymo vietose, kur nėra NKVD organų, prie kariuomenės dalinių turėti operatyvinių darbuotojų grupes.

9. Milicijos organams miestuose, rajonų centruose ir kitose stambiose gyvenvietėse užtikrinti pavyzdingą visuomeninę tvarką ir suaktyvinti kovą su kriminaliniais nusikaltimais.

10. Sustiprinti kalnimo vietų apsaugą, užkertant bet kokią galimybę pabėgti ar jėga išvaduoti suimtuosius.

11. Apie priešiškus veiksmus, susijusius su rinkimais, informuoti respublikų kompartijų CK pirmuosius sekretorius.

Su šia direktyva prašau supažindinti visus NKVD-NKGB operatyvininkus³⁵.

Maskvos vadai dažniausiai savo direktyvose pateikdavo bendriausias čekistinės veiktos kryptis. Jas vietiniai čekistai detalizuodavo. Kaip galima spręsti iš perskaitytų raštų, saugumiečiai taip pat "sirgo" sovietinei rašliavai būdinga pompastika, be to, matyt, norėdami apsidrausti nuo galimų kaltinimų, kad ką nors savo planuose pražiūrėjo, detalius planus gerokai išplėsdavo. Štai

trys žymiausi Lietuvos budeliai - NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvai gen. Itn. LTkačenka, vidaus reikalų narkomas JBartašiūnas ir tuo metu einantis saugumo narkomo pareigas D.Jefimovas (komisarų paskirtas gruodžio 15d.) parašė 5 puslapių traktatą, kurį, manau, taip pat verta pateikti ištisai³⁶.

LSSR NKVD-NKGB operatyvinių sektorių viršininkams
LSSR NKVD-NKGB miestų ir apskričių skyrių viršininkams
NKGB transporto ir vandens skyrių viršininkams

Ryšium su būsimais rinkimais į SSR Sąjungos Aukščiausią Tarybą nacionalistiniai elementai respublikoje žymiai suaktyvino antisovietinę veiklą.

Iš agentūrinių-tardymo duomenų nustatyta, kad "LLA", "LPS", "VLIK" ir kt. nacionalistiniai štabai ir jų gaujos turi užduotį terorui, bauginimu ir antisovietine propaganda sužlugdyti būsimus rinkimus.

Eilėje Lietuvos apskričių buvo masiškai platinamos antisovietinės proklamacijos, kurias spausdino "LLA", "LPS" ir kt. ir kuriose gyventojai buvo kviečiami sužlugdyti su rinkimais susijusius renginius, juos boikotuoti ir aktyviai išplėsti kovą su Sovietų valdžia.

Šiose proklamacijose kartu su visokiu šmeižtu pareiškiami banditiniai-teroristiniai grasinimai ir gąsdinama susidoroti su rinkėjais ir vietiniu sovietiniu-partiniu aktyvu, jei jis dalyvaus rinkimų parengime ir balsuos.

Banditiniai elementai jau vykdo teroristinius aktus sovietiniam-partiniam aktyvui ir gyventojams, kurie dalyvauja rengiant rinkimus.

Per pagrindžio organizacijas jau duoti nurodymai antisovietinėms organizacijoms ir gaujoms parengti rinkiminių komisijų narių ir kandidatų į deputatus nužudymą.

Nustatyta, kad banditinio-nacionalistinio pagrindžio dalyviai rengia banditinius rinkiminių apylinkių ir kitų vietų, kur vyks su rinkimais susijęs politinis darbas ir patys rinkimai, užpuolimus.

Lietuvos NKVD-NKGB organai savo darbu turi besąlygiškai paralyžiuoti užsienio žvalgybų agentūrų, nacionalistinio pagrindžio ir jo gaujų veiklą ir tuo pačiu užtikrinti sėkmingą pasiruošimą ir rinkimų į SSSR Aukščiausią Tarybą vykdymą.

Saugumo užtikrinimas vykdamas šį darbą bus mūsų organų Lietuvoje politinis egzaminas kiekvienam čekistui atskirai, todėl kiekvienas NKVD, NKGB ir milicijos darbuotojas turi dirbti su ypatinga įtampa ir energija, laiku apsaugoti ir nutraukti priešišką kontrrevoliucinių elementų veiklą.

Turint tikslą laiku apsaugoti ir nutraukti priešiškus veiksmus rinkiminės kampanijos pasiruošimo ir vykdymo metu,

SIŪLOMA:

1. Ryžtingai pagerinti darbą kovojant su gaujų formuotėmis, nacionalisti-

niu pagrindžiu ir užsienio žvalgybų agentūra, iki rinkimų realizuojant turimą agentūrinę-tardymo medžiagą apie antisovietinių organizacijų dalyvius, gaujų formuočių grupes ir antisovietinį darbą dirbančius asmenis.

2. Per 10 dienų pferžiūrėti visą apskaitą (agentūrinės bylas, bylas-formuliacijas, išankstinius tyrinėjimus ir pirminius duomenis) ir nedelsiant juos papildyti taip, kad artimiausiomis dienomis būtų galima areštuoti visus asmenis, užsiimančius antisovietine veikla.

3. Per 5 dienas peržiūrėti agentūrinio-informatorių tinklo išsidėstymą operatyviniuose-čekistiniuose objektuose (gyvenvietės, valsčiai, įmonės, įstaigos, mokymo įstaigos ir t.t.) ir nustatyti, ar visi objektai pakankamai aprūpinti agentūra.

Ten, kur bus nustatyta agentūros stoka, tuoj pat ją įsigyti ir visiškai "uždengti" objektus.

4. Rūpestingai instrukuoti agentų-informatorių tinklą apie konkrečias kiekvieno agento ir informatoriaus užduotis, kad jie galėtų laiku atskleisti ir perspėti apie rengiamus antisovietinius išpuolius.

Ypač atkreipti agentūros dėmesį, kad laiku būtų išaiškinami žmonės, kurie rengiasi įvykdyti teroristinius aktus, pagaminti antisovietines proklamacijas, užpulti rinkimines apylinkes ir įvykdyti kitus aktyvius veiksmus.

5. Tiksliai parengti ryšio su agentais būdus, kad kiekvienas agentas ir informatorius turėtų galimybę, išlaikydamas būtiną konspiraciją, bet kuriuo laiku susisiekti su operatyvininku, perduoti pranešimus ir gauti nurodymus.

6. Gavus agentūros pranešimą ar sužinojus kokiais nors kitais keliais apie sovietinio aktyvo bauginimą, teroristinius grasinimus ir kitus bandymus panaudoti rinkiminę kampaniją ardomajam darbui, nedelsiant imtis visų galimų priemonių, kad būtų užkirstas kelias nusikaltimui.

7. Po kiekvieno antisovietizmo atvejo tuoj pat imtis agentūrinių-operatyvinių ir tardymo veiksmų, kuriais būtų išaiškintas organizuotas nacionalistinis pagrindis ir užsienio žvalgybų agentūra, greitai, karštomis pėdomis areštuoti ir likviduoti banditai ir pagrindininkai.

8. Visais atvejais pasireiškus aktyviems priešiškiems veiksams (teroristiniams ir banditiniais aktais, antisovietinių lapelių padauginimui, rinkiminių plakatų nuplėšimui, provokacinėms kalboms rinkiminiuose susirinkimuose ir pan.), nedelsiant imtis operatyvinių veiksmų siekiant nustatyti, areštuoti arba likviduoti nusikaltusius.

9. Asmenis, skleidžiančius provokacinius gandus, diskredituojančius kandidatų į deputatus, paimti į aktyvų agentūrinį apdorojimą, siekiant kiekvienu atskiru atveju išaiškinti jų priklausymą organizuotam antisovietiniam pagrindžiui. Areštuoti šiuos asmenis nustatyta tvarka.

10. Ypatingai aktyviai veikti agentūriškai apdorojant kiekvieną įskaitoje esantį elementą iš katalikų dvasininkų ir agentūriškai stebėti visus katalikų dvasininkus, nepriklausomai ar apie juos turima kompromituojančios medžia-

gos, ar ne. Darbas pagal šią liniją turi būti taip sutvarkytas, kad kiekvienas kunigas ir bažnyčia nuolat būtų stebima mūsų agentūros, sugėbančios atskleisti šios aplinkos priešiškas užmačias.

Numatyti, kad rinkimų dieną kunigai gali sąmoningai sulaikyti žmones bažnyčiose iki nakties tam, kad šie negalėtų balsuoti.

Kiekvieną kunigą perspėti, kad pamaldas tą dieną greitai baigtų. Partiniams-sovietiniams organams rekomenduoti organizuotai nukreipti piliečius iš bažnyčių į rinkimines apylinkes.

11. Pagal NKGB ir NKVD operatyvinę apskaitą organizuoti rinkiminių komisijų narių ir kandidatų į SSRS Aukščiausią Tarybą patikrinimą.

Apie išaiškinimą kompromituojančią medžiagą skubiai informuoti LSSR NKGB.

12. Šautuvais ir automatais apginkluoti patikrintus rinkiminių komisijų narius, kurie žino, kaip elgtis su ginklais. Papildomai apginkluoti patikrintą partinį-sovietinį aktyvą.

13. Lietuvos KP(b) CK susitarus su apygardos Karine Taryba, kai kuriuose valsčiuose bus išdėstyti Raudonosios armijos daliniai.

NKVD valsčiaus poskyrių viršininkai ir NKGB operatyvininkai su dalinio vadovybe nustato dalykinius ryšius, periodiškai panaudodami juos kovoje su banditizmu ir visiškai rinkiminės apylinkės apsaugai rinkimų dieną.

Būtni nurodymai apie tai vadovybei bus duoti.

14. Kandidatus į SSR Sąjungos Aukščiausios Tarybos deputatus jų išvykose į valsčius ir vienkiemius, kur jie susitiks su rinkėjais, lydėti su sustiprinta apsauga, paskyrus atsakingus operatyvinius ir kariuomenės apsaugos viršininkus. Jie taip pat turi būti atsakingi už tvarką ir saugumą susirinkime, kuriame kalbės kandidatas į deputatus.

15. Iki gruodžio 20 dienos mums pristatyti opersektorių viršininkų patvirtintą paruoštą ir su apkomų sekretoriais suderintą agentūrinių-operatyvinių ir kariuomenės renginių planą, kuriame nurodyti, kaip bus saugomos rinkiminės apylinkės, kandidatai į SSR Sąjungos Aukščiausios Tarybos kandidatus ir rinkimų komisijų nariai.

Planuose numatyti:

a) Ginkluotą rinkiminių apylinkių apsaugą 1946m. vasario 9, 10 ir 11 dienomis, t.y. vieną dieną iki rinkimų, rinkimų dieną ir dieną po rinkimų, tam panaudojant visus NKVD, NKGB ir milicijos operatyvinius, NKVD ir Raudonosios armijos kariuomenę, liaudies gynėjų padalinius, ginkluotus aktyvistus (išskyrus būtiną rezervą, aprūpintą mašinomis ir budinčius organuose ir kariuomenėje).

Apsaugą išdėstyti gretimose su rinkimine apylinkė patalpose.

b) Ypatingai rūpestingai ir budriai rinkimines apylinkes saugoti tose vietovėse, kurios apniktos banditizmo ir nacionalistinio pagrindžio antisovietinės veiklos.

c) Apsaugai vadovauti pasiųsti pačius geriausius operatyvininkus ir kari-
nių dalinių vadus, kurie nuolat būtų saugomose rinkiminėse apylinkėse.

d) Pasiųsti nuolat patruliuojančius čekistinius-kariuomenės būrius, užkar-
das, sekretus keliuose ir rinkiminės apylinkės teritorijoje, periodiškai apieš-
kant vietovę prie rinkiminės apylinkės taip, kad laiku būtų aptikta banditinių
gaujų koncentracija ir sulaikytas banditinis elementas, imantis būtinų opera-
tyvinių priemonių.

e) Su sustiprinta apsauga lydėti asmenis, kurie pristatys duomenis apie
rinkimų eigą apygardų rinkiminėms komisijoms ir kt. aukštesniems organams.

Ypač rūpestingai saugoti rinkimines komisijas ir dokumentus tuo metu, kai
bus skaičiuojami balsai ir pervežami dokumentai į rinkimines apygardas.

f) Užtikrinti agentūrinę gyvenviečių, kuriose bus rinkiminės apylinkės, ir
gretimų vietovių apsaugą.

Agentūros, kuri bus sutelkta šiose vietose, vadovavimui komandiruoti ge-
riausius operatyvininkus.

g) Dažniau susitikinėti su agentais, likus 10 dienų iki rinkimų ir ypač rinkimų
išvakarėse ir rinkimų dieną.

Rengti specialias maršrutines agentų išvykas, turint tikslą atskleisti ir užkirsti
kelį antisovietiniams išpuoliams.

h) Ištisą parą organizuoti apsaugą visuotinei tvarkai palaikyti rinkiminių
apylinkių vietose.

16. Nuolatinėje karinėje parengtyje laikyti kariuomenę, NKVD, NKGB ir
milicijos darbuotojus, liaudies gynėjus, jei tektų skubiai užkirsti kelią antiso-
vietiniams ekscesams ir banditiniams aktams.

1946m. vasario 9-11 dienomis visus NKVD, NKGB, milicijos, kariuomenės,
liaudies gynėjų ir ginkluoto aktyvo operatyvininkus ir karius pervesti į kareivi-
nių režimą.

17. Vasario 10 dienos naktį NKVD, NKGB darbuotojams ir partiniam-sovie-
tiniam aktyvui apvaikščioti gatves, kad būtų patikrinta, ar jose nėra antisovie-
tinių proklamacijų, užrašų ir ar nesiruošiama antisovietiniams ekscesams.

18. Šią direktyvą vykdant išaiškėjus rinkiminių komisijų darbo trūkumams
ir galimiems iškraipymams, taip pat su rinkimais susijusių priešišků išpuolių
atveju specialiai praneškite kiekvieną penkiadienį kartu su operatyvine atas-
kaita. Apie juos informuokite Lietuvos KP(b) apkomų sekretorius.

Apie ypatingai svarbius įvykius praneškite skubiai per "VČ" arba šifrotele-
grama.

SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvai generolas-leitenantas Tkačenka
Liet. SSR vidaus reikalų narkomas generolas-majoras Bartašiūnas
Liet. SSR Valstybės saugumo narkomo pareigas vykdomas
generolas-majoras Jefimovas

Iš šio plano matyti, kad rinkimų metu okupantai Lietuvoje buvo įvedę karo būklę, kad tik didžiulių čekistinių-karinių pastangų dėka sugebėjo šiaip taip situaciją suvaldyti

Gen. Jefimovas dar atskirai NKGB miestų ir apskričių viršininkams siunčia tokį pat netrumpą raštą (iki 1947 metų pagrindinė okupantų represinė struktūra, kovojusi su partizanais ir pogrindžiu, buvo NKVD, turėjusi didžiulį operatyvininkų aparatą ir vidaus kariuomenę). Generolas savo rašte nieko naujo nepasako, pacituosiu tik vieną jo sakinį, kuris rodo, kad jis neblogai parinkdavo akcentus: "Faktai rodo, kad antisovietiniai nacionalistiniai elementai aktyviai dirba, pirmiausia norėdami diskredituoti sovietinę demokratiją ir rinkimų sistemą, apjuodinti rinkiminių komisijų narius ir kandidatus į Aukščiausiosios Tarybos deputatus, skleisdami provokacinius gandus rinkiminiais susirinkimams sutrukdyti ir rinkimams boikotuoti"³⁷.

Daug ir ryžtingai veikia NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvai Tkačenka, buvęs vienvaldis čekistinių jėgų Lietuvoje valdovas. Tuo metu Lietuvoje buvo 7 opersektoriai - Vilniaus, Kauno, Marijampolės, Utenos, Šiaulių, Panevėžio, Klaipėdos (su centru Tauragėje), vadovaujami aukštų karininkų — generolų, pulkininkų. 194512 04 visiems opersektorių vadams jis siunčia raštą, kuriame rašo, kad rinkimų sėkmė kaime daug priklauso nuo vietinių pareigūnų, o jo teigimu, "antisovietinių", "nepatikimų", "partizanus remiančių", "girtuoklių" ir "demoralizuotų" Lietuvoje pakanka. Todėl - "Prašau per 5d. pristatyti man per pasiuntinius valsčių vykd. komitetų pirmininkų, jų pavaduotojų ir kaimų sovietų pirmininkų, kuriuos dėl aukščiau minėtų priežasčių reikėtų areštuoti ar atleisti, sąrašus"³⁸.

Kitame, 1946 01 31, kartu su 4-os NKVD divizijos vadu Vetrovu rašytame rašte nurodo, kad kadangi partizanai vis dažniau užpuldinėja rinkimines apylinkes, sunaikindami rinkėjų sąrašus, "vadų" portretus ir kt., rinkimines apylinkes reikia pradėti kariškiams saugoti jau nuo vasario 7d., kartu apie jas išstatant sekretus ir pasalas. 194512 26 rašte opersektorių vadams Tkačenka rašo, kad prieš rinkimus Respublikoje labai aktyvizavosi antisovietinė buvusių buržuazinių politinių partijų ir organizacijų - tautininkų, liaudininkų,

socialdemokratų, krikščionių demokratų ir kitų narių veikla," todėl reikia juos išaiškinti, iš jų tarpo užverbuoti agentus, tam darbui specialiai skirti operatyvininkus. Vienas iš Tkačenkos raštų skirtas pagrindinei spaudai³⁹. Rašoma, kad jam pranešama, jog rasta tiek ir tiek proklamacijų ir laikraščių, bet nenurodoma, kas ir kur juos rado ar paėmė, nenurodomas jų kiekis, neatsiunčiami jų originalai ar jų tikslūs vertimai, nenurodoma, kas juos platina bei kas daroma norint surasti platintojus.

Galima spėti, kad specialiai rinkimams į Lietuvą buvo atvykęs vienas iš čekistinių šulų — Berijos pavaduotojas, SSRS vidaus reikalų narkomo pavaduotojas gen. plk. Apolonovas. Vilniuje jis yra parašęs nemažai raštų⁴⁰, labai ryškaus čekistinio atspalvio. Viename iš tų raštų opersektorių, miestų ir apskričių NKVD-NKGB viršininkams jis "siūlo" veikti taip:

1. Dažniau susitikinėti su agentūra, iš jos sužinoti pagrindžio ir partizanų planus.

2. Ne tik areštuotus gyvus paimtus partizanus ir pagrindininkus, bet ir visus ryšininkus ir rėmėjus "aktyviai tardyti". "Aktyvų tardymą" derinti su kamerų agentų pranešimais ir taip sužinoti, kokius įsakymus yra paskelbę partizanų štabai ir pagrindininkai, nustatyti, kokie bus duoti nurodymai

3. Stebėti ir atsižvelgti į gyventojų nuotaikas ir elgesį.

Pranešime J.Paleckiui jau minėti trys superčekistai - Tkačenka, Bartaišūnas ir Jefimovas apie kariuomenės panaudojimą rašo štai ką: Tarp vasario 1 ir 8d. visos kaimų ir miestų rinkiminės apylinkės buvo pradėtos saugoti 8-12 žmonių kariuomenės grupių, todėl, be milicijos ir savisaugos grupių, buvo panaudoti 17987 žmonės, iš jų 7241 žmogus NKVD kariuomenės, 4342 žmonės RA kariuomenės, 6404 žmonės iš isterbitelių batalionų. Kiekvienai rinkiminei apylinkei buvo paskirti NKVD-NKGB operatyvininkai"⁴¹.

Dar priduria, kad visą laiką kaimų keliukuose, tose vietovėse, kur buvo itin aktyvūs partizanai patruliavo manevrinės ir rezervinės kariuomenės grupės, jose - 3884 kariai Taigi, be visokių ginkluotų kolaborantų-aktyvistų (jų tuo metu buvo apie 4-5 tūkst) ir 3-4 tūkst milicininkų, 20 tūkst armija į priekį stūmė rinkimus. Ši enkavedistinė armija ir buvo pagrindinis veiksnys, lėmęs rinkimų rezultatus — tiek tikrus, tiek suklastotus.

Pasipriešinimo pasekmės

Visos tos didžiulės okupantų represinių struktūrų pastangos padėjo daug maž organizuotai įvykdyti rinkimus. Kaip ir būna kare, abi pusės turėjo nemažą nuostolių. Jei tikėtume minėta ataskaita J.Paleckiiui⁴², čekistai nuo 1945 12 01 iki 1946 02 10 sunaikino 63 partizanų grupes, nušaudami 667 partizanus, iš jų 28 vadus ir suėmė 1046 (iš jų 26 vadus). Išaiškino 85 anti-sovietines organizacijas bei grupes ir iš jų suėmė 3296 žmones. Iš partizanų pagrindininkų paimta 114 kulkosvaidžių, 369 automatai, 1393 šautuvai, spaustuvinės spausdinimo staklės, 130 kg šrifto, 44 šapirografai, rotatoriai ir rašomosios mašinėlės bei 3556 egz. platinimui parengtų laikraščių ir proklamacijų.

Per tą patį laiką čekistai užregistravo 518 partizanų puolimų, iš jų 147 tiesiogiai susiję su rinkimais (manau, kad ne viskas buvo užfiksuota — J.S.). Partizanai per šį laikotarpį nukovė 362 žmones, iš jų apygardų rinkiminių komisijų narių - 2, apylinkių rinkiminių komisijų pirmininkų - 5, šių komisijų narių - 11, agitatorių - 12, sribų, kariškių, čekistų - 46, apylinkių pirmininkų ir sekretorių - 18 ir tt Dauguma nušautųjų - net 212 buvo, pasak čekistų, "Valstiečiai ir jų šeimų nariai". Be abejo, dauguma jų, net visi buvo saugumo agentai ar informatoriai, nuteisti partizanų Karo lauko teismo.

Rinkimų rezultatai

J.Lukša "Partizanuose" rašo⁴³, kad jo Tauro apygardoje (Marijampolės, Vilkaviškio, Šakių apskr., kairiakrantė Kauno apskr. pusė) balsavo apie 17 proc. žmonių, ir tai daugiausia gyvenę miestuose ir miesteliuose. Pasak J.Lukšos, dar mažiau balsavę Dzūkijoje - tik apie 12 proc. Iš viso, jo teigimu, Lietuvoje tuose 1946 vasario 10d. rinkimuose balsavo apie 40 proc. gyventojų, daugiausia miestų gyventojai... O klastodami rinkimų rezultatus, ši procentą padidinę keletą kartų ir triumfuodami, paskelbė pasauliui, kad lietuvių tauta 96 su viršum procentais atidavė savo balsus už kompartijos išstatytus kandidatus." J.Lukša rašo, kad rinkimų duomenis partizanai gavo iš rinkiminėse komisijose dirbusių savo žmonių. Šis partizanų vadas, rašydamas apie Suvalkiją ir Dzūkiją, neperdėjo - kaimo vietovėse iš tikro balsavo mažiau negu miesteliuose. Kitose Lietuvos srityse, ypač Rytų Lietuvoje ir

Klaipėdos krašte, kur partizanų veikla buvo silpnesnė, balsavusiųjų buvo daugiau.

Kiek iš tikro tuose 1946 metų rinkimuose žmonių balsavo, dabar galima tik spėlioti Bet viena aišku ir tai dokumentais galima įrodyti, kad kompartija rinkimų rezultatus falsifikavo.

Rinkimų dieną - vasario 10-ąją į Vilnių iš apkomų buvo nusiųsti tokie rezultatai⁴⁴. Lazdijuose 20 val. balsavo 38 proc., su Leipalingiu ir Kapčiamiesčiu partizanų nutrauktas ryšys dar neatstatytas. Iš Marijampolės apkomo sekretorius Naudžiūnas pranešė, jog tikisi kad iki 24 vals. balsuos iki 65 proc, Zarasuose iki 23 val. visose apylinkėse balsavo 100 proc, Alytuje, pagal apkomo atstovo Miščenkos duomenis, iki 23 val. balsavo 33 proc, Lazdijuose 23 val. pagal apkomo sekretoriaus Grigonio duomenis, balsavo truputį daugiau kaip 1/3 rinkėjų. Tauragėje 20 val. balsavo 62 proc, Ukmergėje 22 val. — 945 proc, Telšiuose 20 val. - 94,4 proc, Klaipėdoje 20 val. — 100 proc. Rokiškyje 22 val. — 96 proc, Utenoje 21 val. - 88 proc.

Šiuos duomenis galima laikyti tik pusiau oficialiais. Tačiau NKVD 4-os divizijos vado gen. Vetrovo vidaus reikalų narkomui Bartašiūnui nusiųstą rezultatų suvestinę (operatyvinė suvestinė Nr.0013) galime laikyti oficialia. Vetrovas pateikia tokius duomenis⁴⁵:

Apskritis	12 val.proc.	16 val.proc	20 val.proc	24 val.proc
Vilniaus	30		92	100
Vilniaus m.	100			
Trakų	20	66	76	82
Alytaus	5	17	22	32
Cltenos	9	663		88
Zarasų	16	87		98,6
Švenčionių	48,5	84		97
Ukmergės	45	62,5		86,7
Panevėžio	7	853 *		853
Biržų	7	89,7		93
Rokiškio	8	93		95
Šiaulių		85	892	892
Joniškio		100	100	100
Telšių		82,7	88	88
Mažeikių		60	77	77

Apskritis	12 val.proc.	16 val.proc.	20 val.proc.	24 val.proc
Kretingos		43		51
Klaipėdos	64	94		100
Pagėgių	50	70	87	93
Tauragės	10	55	62,9	75
Šilutės	62	95		99
Kauno		78,8		80
Kėdainių		84,6		96
Raseinių		76		96
Šakių		90		91
Lazdijų		21		38
Marijampolės		45		54
Vilkaviškio		60		68

Palyginus duomenis, gautus iš apkomų, su Vetrovo pateiktais, matyti, kad kompartijos veikėjai tikėjosi "pagerinti" rezultatus, ty. paprasčiausiai sumesti biuletenius už neatėjusius balsuoti Telšių apskr., pagal partijos veikėjų duomenis, 20 val. buvo balsavę 94,4 proc., o pagal Vetrovo 24 val, ty. pasibaigus rinkimams, ten buvo balsavę 88 proc. Tokių pat neatitikimų yra Rokiškio apskr. (22 val. - 96 proc., 24 val. - 95 proc.), Utenos apskr. (21 val. — 88 proc., 24 val. - 88 proc.), Ukmergėje (22 val. - 94,5 proc., 24 val. — 86,7 proc.), Zarasų apskr. (23 val. - 100 proc, 24 val. - 98,6 proc.).

Galutiniai rinkimų rezultatai buvo "įforminti" 1946 02 15 CK biuro nutarimu, kuriame labiausiai komunistams neįprasti rezultatai buvo šie Marijampolės apskr. — 755 proc. (Vetrovo - 54 proc.), Alytaus — 83,7 proc. (Vetrovo — 32 proc.), Lazdijų - 845 proc. (Vetrovo - 38 proc.)⁴⁵.

Komunistai nors popieriuose ir sutvarkę rinkimų rezultatus, pritempę juos prie Sovietijoje įprastų, be abejo, suprato, kad patyrė moralinį pralaimėjimą. Kaip ir visi niekšiškos prigimties veikėjai atkeršijo mažiausiai balsavusių apskričių žmonėms - iš Alytaus, Marijampolės, Lazdijų ir Tauragės apskr. - ištrėmė apie 350 šeimų. O visose apskrityse nuo vasario 12 iki 20 dienos siautėjo NKVD pajėgos - žudydami, suiminėdami, kratydami ir visaip atkeršydami partizanams ir Lietuvos žmonėms⁴⁷.

Žmonės per šiuos rinkimus parodė, kad jie tiki Nepriklausomos Lietuvos atstatymo galimybe, pripažįsta partizanus kovos už nepriklausomybės atstatymą vadais ir jų klauso. Dauguma gyventojų rizikuodami atsisakė bal-

suoti. Nors balsavusiems, kaip 1940m., į pasus nebuvo spaudžiamos atžy-
mos, tačiau rinkėjų sąrašai garantavo, kad saugumas nustatys, kas balsavo,
o kas ne (rinkėjų sąrašai MGB-KGB skyriuose ir poskyriuose buvo analizuo-
jami iki pat Sovietuos sugriuvimo). Nuolat nebalsuojantiems visą laiką kabė-
jo grėsmė. Štai kaip šią situaciją tuoj po rinkimų 1946 metais nusakė Rokiškio
valsč. Gužų kaimo valstietis P.Gužas: "Jei nebijočiau būti ištremtas iš Lietu-
vos ar kokių nors kitokių represijų, aš už jų kandidatus nebūčiau balsavęs"⁴⁸.

Išvados

1. 1946 0210 dienos rinkimai - masiškas partizanų kovą remiančių, neuž-
miršusių Nepriklausomybės metų Lietuvos žmonių pasipriešinimas okupan-
tams. Nors okupantai bei kolaborantai rinkimų rezultatus falsifikavo, žmonės
įsitikino, kad galimas pasyvus pasipriešinimas, o partizanai - kad jų įtaka
Lietuvos gyventojams didelė ir kad galima sėkmingai derinti ginkluotą ir
pasyvų pasipriešinimą.

2. Rinkimų rezultatams didžiulę įtaką turėjo partizanai. Kur partizanų struk-
tūros buvo gerai organizuotos - pirmiausia Pietų Lietuvoje, rinkimų rezul-
tatai buvo vienokie, kur partizanų veikimas silpnas - Ly. Klaipėdos krašte ir
Rytų Lietuvoje - kitokie.

3. Okupantai, susidūrę su atviru ir pasyviu Lietuvos žmonių pasiprieši-
nimu, aiškiai sutriko. Tai rodo jų nesugebėjimas paslėpti rezultatų falsifikavi-
mo.

Šaltiniai

1. Buv. LSSR VSKA. FJ. B.19/45. L60.
2. Milošas Č. Pavergtas protas. V. 1995. P270.
3. Buv. LSSR VSKA. F.6. B2/2L L137.
4. Ten pat F.3. B.16/95. L184.
5. Ten pat F.3. B.18/122 L.L31
6. Ten pat F.6. B2/2L L137.
7. Ten pat F.3. B.18/3J. L182
8. Lukša J.-Daumantas. Partizanai V. 1990. P.16L
9. Buv. LSSR VSKA F3. B.18/122 L75.
10. Ten pat F3. 18/122 L159.
11. Ten pat F3. 18/159. L86.

12. Ten pat F3. B.18/122 L.77.
13. Ten pat F3. B.18/122 L.12L
14. Ten pat F3. B.18/33. L170.
15. Ten pat F3. B.19/45. L67.
16. Ten pat F3. B.19/45. L67.
17. Ten pat F3. B.18/122 L.176.
18. Ten pat F3. B.19/45. L63.
19. Ten pat F3. B.19/45. L63.
20. Ten pat F3. B.19/45. L63.
- 21 Ten pat F.18. B.I/23.
- 22 Ten pat F3. B.18/33. L92
23. LVVOA. F.1771. B.9/219. L40.
24. Ten pat F.1771. B.9/219. L6.
25. Ten pat F.1771. B.9/221 L9.
26. Ten pat F.1771 B.9/221 L9.
27. Ten pat F.177L B.9/221 L12
28. Ten pat F.1771 B.190/3. L126.
29. Ten pat F.1771 B.190/3. L128.
30. Ten pat F.1771. B.9/221 L2
- 31 Buv. LSSR VSKA. F3. B.19/45. L69.
- 32 Ten pat F.18 B.I/23. L22
33. Ten pat F3. B.19/45. L65.
34. Ten pat F3. B.18/22 L145149.
35. Ten pat F.18. B3/12 L154.
36. Ten pat F3. B.19/45. L46-50.
37. Ten pat F3. B.19/45. L72
38. Ten pat F.18. B3/12 L165.
39. Ten pat F.18. B.3/12 L.198.
40. Ten pat F.18. B.4/2
41. Ten pat F.6. B.2/21 L154.
42. Ten pat F.6. B.2/21 L.138;153.
43. Lukša J.-Daumantas. Partizanai. P.168-169.
44. Buv. LSSR VSKA. F3. R18/33.
45. Ten pat F3. B.7/152 L48-53.
46. LVVOA. F.1771. B.190/4. L10.
47. Buv. LSSR VSKA. F.6. B.2/21 L155.
48. Ten pat F3. B.18/122 L24.

LIETUVOS LAISVĖS ARMIJA

Tarp kitų antinacinės rezistencijos prisiminimų

Juozas Kojelis

1943 metais, po pavasario atostogų grįžus darban į Šventosios gimnaziją Kretingon, buvau gestapo areštuotas, ir pirmasis tardymas prasidėjo taip

- Ar pažįsti Kazį Veverskį?

- Taip.

- Kada paskutinį kartą su juo mateisi?

-1941 metų vasarą.

- Ar pažįsti K.? [Pavardė redakcijai žinoma — red. past]

- Taip.

- Ar žinai, kur jis dabar yra?

- Žinau, kad buvo areštuotas, bet girdėjau, kad yra paleistas.

- Jis vėl suimtas. (Gestapas melavo, K. nebuvo suimtas.) Ar iš jo gavai instrukciją, kaip minėti Vasario 16-ąją?

- Negavau.

- Jis tvirtina, kad gavai.

- Ponas K. arba netiesą sako, arba sumaišė mane su kitu.

- Mes jus suvesime į akistatą.

- Prašau.

- Ar žinai, kas yra Lietuvos Laisvės Armija?

- Šiek tiek žinau.

Gestapininko klausimas apie instrukcijos gavimą buvo labai svarbus, nes iš karto supratau, kad apie mano priklausymą LLA gestapas žino iš K. Tą instrukciją buvau tikrai gavęs, ir niekas apie tai nežinojo, išskyrus K. Tuo momentu aš intuityviai paneigiau instrukcijos gavimą, menkindamas priklausymo LLA reikšmę. Apie mano didesnę "nusikaltimą", kad gabenau Kretingon pogrindžio spaudą, K. nežinojo. Spaudos reikalu ryšius viename

apskrities mieste palaikiau ne su LLA, bet su Lietuvių Fronto žmonėmis. Mano intuicija buvo teisinga ir ji man buvo naudinga, kai maždaug po dviejų ir pusės mėnesių iš Ragainės kalėjimo gestapas grąžino mane Lietuvon ir Kaune ilgai ir sunkiai tardė.

Kretingoje vyko tik preliminarinis tardymas. Tardė iš Kauno atvykęs S.D. (Sicherheitdienst) valdininkas Unterchthubandfiurer(?) Gottschalk, vertėjas, kaip vėliau sužinojau, Lechel. Tardymas su vertėju buvo tuo geras, kad vokiškai užduodamus klausimus supratau, o kol vertėjas vertė, buvo laiko apgalvoti atsakymus. Bet man mįslė buvo ir pats vertėjas. Jis stovėjo taip, kad tardytojas negalėtų matyti jo veido, ir tardymo metu akimis, antakiais, lūpų judesiais ir kitokia veido mimika stengėsi man padėti. Spėjau, kad jis priklausė organizuotai antinacinei rezistencijai arba vykdė ją individualiai. Aš jį vėl sutikau Kauno gestape prieš pat paleidimą 1944m. pavasarį ir vėliau apie jį daugiau pasakysiu.

Iš šio pradinio tardymo nesunku suprasti kad gestapas suėmė mane dėl dalyvavimo LLA veikloje, nes Veveriskis buvo LLA įkūrėjas ir organizatorius. Taip pat reiškė, kad apie šią organizaciją galiu kai ką žinoti.

Kodėl po pusės šimtmečio?

Grįžti į tą gan tolimą praeitį skatino Kęstučio K.Girniaus knyga "Partizanų kovos Lietuvoje", kurioje iš nacių pogrindyje veikusių organizacijų pagrindinis dėmesys skirtas LLA reikšmei Lietuvos laisvės kovų sąjūdyje nustatyti ir ryškesnius kovotojus parodyti.

Kęstutis Girnius savo veikale stengiasi duoti susistemintą partizanų kovų vaizdą, nagrinėja priežastis, kurios vertė žmones apsispręsti už ar prieš, aptaria sąlygas, kuriose partizanams teko veikti, paieško ginkluoto pasipriešinimo prieš sovietus prasmės ir atsakinėja į savo, išeivijos ir paties gyvenimo keltus ir keliamus klausimus.

Partizanų kovų laikotarpį savo veikale "Vienų vieni" gan plačiai aptaria N.E.Sūduvis (Juozas Brazaitis), tik jis daugiausia remiasi Juozo Daumanto ir daug mažiau ano meto pagrindžio spaudos liudijimais, o tremtinių politinės vadovybės kontaktams su krašto rezistencija pavaizduoti panaudoja savo asmeninę patirtį.

Stasys Žymantas "Į Laisvę" žurnale (1973) ilgesniu straipsniu irgi bando

duoti susistemintą partizanų kovų vaizdą, bet jo išvados, aptariant tremtinių politinės vadovybės vaidmenį, pagrindinai išplaukia iš J.Deksnio ir jo draugų ambicingos, bet jį patį okupanto tarnybon nuvedusios politinės linijos. Brazaičio ir Žymanto nuomonės, pvz., VLAK ir BDPS klausimu diametraliai skiriasi

Vladas Ramojus "Kritusieji už laisvę" dviejuose tomeliuose iš partizaninių kovų laikotarpio surinko daug medžiagos, daugiausia sovietinių šaltinių, tik jos giliau neišanalizavo.

Girnius naudoja visą prieinamą medžiagą, bandydamas partizanų kovas ir visą su jomis susijusių klausimų kompleksą suprasti, bet daugiausia irgi turi naudotis sovietiniais šaltiniais. Tačiau tą medžiagą naudoja atsargiai ir išvadas daro, išsijojęs mokslinės kritikos rėčiu. VLAK ir BDPS klausimu jis solidarizuoja su Sūduviu, nors jo mokslinė analizė atveda jį kai kur ir prie skirtingų išvadų, k.t "Lituania militans" klausimu.

Anglų kalba studiją apie partizanų kovas pirmasis parašė dr. Vytautas Vardys ir įglaudė ją į veikalą "Lithuania under the Soviets". Vėliau rašė dr. Tomas Remeikis ir kiti.

Nepretenduodamas į Kęstučio Girniaus veikalo kritikinį vertinimą, drįstu savo prisiminimais kiek papildyti žinių šaltinius apie antinacinę rezistenciją ir apie LLA. Antra vertus, kad ir labai atsargiai naudojant sovietinius šaltinius, jų įtaka autoriui neišvengiama bent mažesnės reikšmės prielaidose ir teigimuose.

Dėl tos priežasties Girnius savo knygoje netiksliai mini ir mane. Jis rašo: "Vokiečių okupacijos metais (LLA) apylinkės vadas Juozas Kojelis pasitraukė į Vakarus"... (207p.), o "sovietų armijai artėjant į Kretingą, Laisvės armijos apygardai vadovavo kapitonas Pranas Sopaga, kuris suorganizavo štabą keturiems valsčiams... Kai sovietų kariuomenė pagaliau užėmė Kretingą, Sopaga pasitraukė..." (t.p.)

Pirmausia, pirmą kartą sužinau, kad aš buvęs "vadas". Tada Kretingos apygardoje pažinau tik du kitus LLA narius: K., kurį laikiau mūsų grupės vyresniuoju, ir mano pakviestą muzikos mokytoją Eduardą Balsį. Net nežinojau, kad LLA priklausė atsargos kpt. Pranas Šopaga, su kuriuo kartu mokytojavome toje pačioje gimnazijoje. Antra, iš Kretingos į Vakarus "pasitraukiau" surakintomis rankomis gestapo automobilyje. Praleidęs pustrėčio

mėnesio Klaipėdos ir Ragainės kalėjimuose, buvau atvežtas į Kauno gestapą ir po beveik poros savaičių tardymų ketvertui mėnesių perkeltas Kauno sunkiųjų darbų kalėjiman, nors sunkių darbų čia dirbti ir neteko. Pasisekė išsilaivinti, laimingai susidėsčius aplinkybėms, kai bolševikai jau priėjo prie Lietuvos. Uždraudė mokytojauti, lankytis Kretingoje, kas mėnesį pranešti gestapui savo gyvenamąją vietą, o persikėlus kitur-tuo pat.

Antrą kartą iš Lietuvos traukiausi jau ne kaip kalinys, bet kaip pabėgėlis. Aš maniau, kad tuo metu Šopaga jau buvo pasitraukęs, nes ne tik Kretinga buvo užimta, bet ir Šilutė.

Kokį vaidmenį pogrindyje vaidino Šopaga ir kada organizavo LLA minimą štabą, man esant Kretingoje ar mane areštavus, negaliu pasakyti.

Tie netikslumai menki, ir jų net tikslinti nereikėtų. Tik atsirado noras papasakoti apie man žinomą antinacinę rezistenciją provincijoje, nes iki šiol daugiausia žinome apie įvykius Kaune ir Vilniuje.

Grižęs iš kalėjimo ir 1944 vasarą gyvendamas tėviškėje, buvau parašęs pilnus ir detalius prisiminimus ne tik apie asmeniškus išgyvenimus, bet bandžiau pavaizduoti to laiko tolimos provincijos nuotaikas bei patirtus įspūdžius iš susitikimų su įvairiais žmonėmis laisvėje ir kalėjimuose. Rankraštis liko Lietuvoje ir greičiausiai žuvo. Kiek prisimenu, galėjo būti 150-160 puslapių. Dabartinis užmojis daug kuklesnis.

Praėjus beveik pusei šimtmečio, pajėgus faktus atsiminti, nors datose gali pasitaikyti ir netikslumų. Būsiu dėkingas, jei atsiras skaitytojų, kurie mano aprašomus įvykius žino ir, pastebėję klaidą, ją patikslins.

Pažintis su Kaziu Veverskiu

Su LLA kūrėju ir organizatoriumi Kaziu Veverskiu susipažinau Kaune. 1939m rudens semestre kartu studijavome V.D. universitete. Priklausėme tai pačiai ateitininkų "Kęstučio" korporacijai 1940m. pavasario semestru per-sikėlėme į Vilniaus universitetą. Aš priklausiau trijų studentų komisijai Vilniaus universitete Studentų ateitininkų sąjungai įkurti ir faktiškai ėjau pirmininko pareigas, kol buvo išrinkta pirmoji Vilniaus universiteto ateitininkų sąjungos valdyba 1940.II.17. Veverskis buvo išrinktas "Kęstučio" korporacijos pirmi-ninku. Su Veverskiu nuolat susitikdavome. Rusams užėmus Lietuvą, univer-sitete buvau išlaikęs visus egzaminus. Buvo likę tik valstybiniai egzaminai ir

diplominis darbas. Gavęs darbą Vilniaus Užkrečiamųjų ligų ligoninėje, pradėjau rinkti medžiagą darbui rašyti, o Veverskis vasaros atostogoms iš Vilniaus pradingo.

Prasidėjus mokslo metams universitete, Veverskis vėl sugrįžo į Vilnių. Įsimatrikuliavo rudens semestru, bet studijavo nedaug. Pradėjo planuoti pabėgimą į Vokietiją. Vėlai rudenį, turbūt spalio mėnesį, užėjo atsisveikinti. Apie jį nieko negirdėjau iki 1941 m. vasaros, nors, kaip vėliau pasakojo, bandęs iš Vokietijos su manimi susitikti.

Lietuvą 1941 m. okupavus vokiečiams, ryšiai su tėviške buvo visai nutrūkę, ir nežinojau, kiek mūsų gausi šeima buvo paliesta išvežimų ir karo. Liepos gale ar rugpjūčio pradžioje su įvairiais nuotykiais iš Vilniaus atvykau į tėviškę Telšių apskrityje. Vieną dieną pas mus atvyko Kazys Veverskis. Jis smulkiai papasakojo apie savo pabėgimą į Vokietiją, atsiradimą Berlyne ir apie tuometinius Berlyno lietuvius. Reiškė nepasitenkinimą, kad nebuvo įsileistas į pulk. K. Škirpą supusį ratelį. Iš Vokietijos grįžti Lietuvon naciai jo neleido. Jis iš ten pabėgo ir tarpais važiuodamas, tarpais pėsčias keliaudamas, pasiekė Lietuvą. Kiek pabuvojęs tėviškėje prie Veliuonos, atvyko į mano tėviškę.

Iš Vokietijos Kazys Veverskis grįžo pilnas neapykantos naciams. Jau tada jis svajojo suorganizuoti visą Lietuvą apimančią rezistencinę organizaciją. Bet tada jis turėjo tik bendrą idėją, be konkrečių planų.

LLA vadus sutinku Kretingoje

1941 m. rudenį atvykau mokytojauti Kretingon. Kretingoje ir Palangoje veikiančios gimnazijos buvo pavadintos bendru Šventosios gimnazijos vardu, su direktoriumi Palangoje ir dviem pavaduotojais Kretingoje. Kretingoje buvo maždaug penkis kartus daugiau mokinių negu Palangoje, bet Švietimo valdyba kažkodėl labiau palaikė Palangos gimnaziją, o Kretingos laikė lyg pavainikiu. Gimnazijos direktorius buvo istorikas Emilis Mauburas, klaipėdietis, I vicedirektorius Juozas Gedgaudas, matematikas, o II vicedirektorium gan greitai paskyrė mane.

1942 m. prieš Velykas, vykstant mokinių rekolekcijoms, į bažnyčią konferencijos metu įėjo du apsaugos dalinių karininkai. Tuoj pažinau, kad tai Kazys Veverskis ir jo artimiausias bendradarbis Adolfas Eidimtas. Jie priėjo

prie manęs ir paprašė išeiti pasikalbėti. Nuėjome į mano kambarėlį. Pažinau ne tik Veverskį, bet ir Eidimtą. Baigęs Telšių gimnaziją, jis įstojo į karo mokyklą. Tais pačiais metais aš įstojau į VD universitetą Kaune. Eidimto simpatija buvo mūsų kaimynė Gabrielė Milvydaitė, kurios tėvas buvo Telšių taikos teisėjas. Atostogų metu Eidimtas atvykdavo pas Milvydus, ir mes susitikdavome. 1938m. jis baigė karo mokyklą.

Veverskis ir Eidimtas keliavo su netikrais dokumentais ir fiktyviomis pavardėmis. Jie detalčiai kalbėjo apie LLA organizavimą. Viename Kretingos apsk. miestelyje nurodė kontaktą, su kuriuo vėliau susisiečiau. Siūlė į LLA įtraukti aukštesniųjų klasių mokinius. Tam planui aš nepritariau, nors jaučiau, kad tarp mokinių turiu pasitikėjimą. Tai galėjo būti jaunų žmonių likiminiai žingsniai, ir aš nenorėjau imtis už tai atsakomybės.

Organizacinę LLA strategiją jie dėstė taip: kiekvienoje apskrityje turėti labai patikimą asmenį ar organizacinę celę, kuri kiekviename miestelyje suorganizuotų nedideles grupes pasyvaus pasipriešinimo forma, kurios veiktų prieš nacių. Abu skundėsi, kad jais nepasitiki ir į LLA nestoja aukštesnio laipsnio karininkai, o buvusieji antibolševikinės rezistencijos vadai ir politinių partijų lyderiai nelinkę su jais kalbėtis.

Aš jiems pažadėjau du dalykus: pasirūpinti antinacinės spaudos atgabėnimu ir platinimu ir lietuviškos nuotaikos gimnazijoje ir visuomenėje palaikymu.

Vokiečių okupacijos metu, norint važiuoti traukiniu, reikėjo turėti valdiškų įstaigų duotą leidimą "Reisegenehmigung". Norint atgabenti pagrindžio literatūrą, reikėjo keliauti traukiniais. Veverskis man nurodė asmenį, kuris priklausė LLA ir dirbo Šiaulių gebietskomisaro Gehwecke įstaigoje ir kuris galės tokių leidimų parūpinti Nuvykau į tą įstaigą, suradau asmenį, pasakiau slaptažodį, ir jis atnešė visą pluoštą Gehweck'ės pasirašytų kelionės leidimų. Parsivežęs namo, juos gerai paslėpiau.

Prasidėjus partizanų kovoms, LLA populiarumą galėjo lemti organizacinė struktūra, sukurta nacių okupaciniame laikotarpyje. LLA celės buvo daugelyje vietų, ko neturėjo kitos pagrindžio rezistencinės organizacijos. Be Lietuvių Fronto, kitos vokiečių okupacijos metais veikusios antinacinės rezistencijos organizacijos Girniaus veikale beveik visai neminimos. Prasidėjus gaivališkai partizanų veiklai, vietoje esančios celės galėjo atskiriems vienetams pasiū-

lyti LLA vardą. Taip pat sunku sutikti, kad LLA buvo "buvusių karininkų organizacija". Pvz., iš man žinomų LLA narių visi trys buvome mokytojai Ketvirtas, su kuriuo susipažinau kalėjime, buvo pašto tarnautojas. Eidimtas buvo jaun. leitenantas, Veverskis buvo buvęs karo mokykloje. Atrodo, kad į LLA pradžioje jie įtraukė savo asmeniškų draugų, žemesnio laipsnio karininkų. Tik gerokai vėliau prisidėjo ir aukštesnio laipsnio karininkų.

Darbas Kretingoje

Pirmą karo dieną vokiečiai pradėjo prieš rusus puolimą, Kretingą užėmė per porą valandų. Miestas išliko beveik nenukentėjęs. Tik pirmą dieną ją sudegino patys vokiečiai tyčia padegę žydų sinagogą. Atvykęs mokytojauti vos vos gavau kambarėlį pas labai gerus žmones, ponus Radzius. Turėjo dvi mažametes dukreles. Dabar viena Aldona Vaičiūnienė gyvena Toronte, antroji Laimutė (Aleksienė)-Čikagoje.

Kretingoje nesutikau nė vieno pažįstamo žmogaus. Kolegoms mokytojams ir mokiniams buvau mįslė. Truputį savo veidą parodyčiau, kalbėdamas 1941m. Kretingos kapinėse Vėlinių vakarą. Netrukus, turbūt kiek "sušnipinėję" apie mane, du aukštesniųjų klasių mokiniai pasisakė esą ateitininkai ir pakvietė mane globoti slaptą ateitininkų kuopą. Tai buvo ta pati klasė, kurioje mokėsi dabartinis "Darbininko" redaktorius Antanas Bučmys - tėvas Kornelijus, OFM, ir Julius Veblaitis, geras smuikininkas ir LB veikėjas New Jersey valstijoje. Yra ir daugiau tos klasės mokinių, pasitraukusių į Vakarus. Vienas iš tų, kurie mane kvietė globoti ateitininkus, Jonas Žutautas, kiek girdėjau, buvo apmokytas desantininkų kursuose Vokietijoje, grįžo Lietuvon ir žuvo Kretingos apylinkėse saugumiečių pasalose.

1941-1942m. mokslo metų žiemą mudu su mokyt. Eduardu Balsiu (kompozitorius Lietuvoje, miręs 1984m.) savaitgaliais organizuodavome iškylas į aplinkinius miestelius. Mokiniai, dažniausiai pradžios mokyklų patalpose, atlikdavo savo paruoštas programėles, kuriose dažnai prasimušdavo antinacinės nuotaikos. Po vienos tokios iškylos pakvietė pas save ūkio reikalams savo įstaigą Kretingoje turėjęs vokietis ir įspėjo, kad prieš mane atėjęs skundas, jog aš vadovaujau prieš vokiečius nukreiptam judėjimui Tas vokietis buvo vyresnio amžiaus, nepartinis, katalikas ir iš to skundo išvadų nedarė, tik pasakė: "Jei skundas būtų patekęs į gestapo rankas, būtų buvę blogiau".

Pažadėjau mokinių programas kontroliuoti Vėliau sužinojau, kad skundą parašęs vieno valsčiaus viršaitis, kurį mokiniai savo kupletuose neva įžeidę. Kretinga yra tik 1 km nuo Klaipėdos krašto sienos. Visą laiką čia sukosi daug vokiečių - uniformuotų ir civilių. Karių ešelonai pro čia traukiniais traukė į šiaurės rytų frontą, sužeistieji grįžo Vokietijon. Čia daug buvo prikirmių ir gestapininkų. Mat tuo metu 20 km platumo Lietuvos teritorijos pasienio juosta buvo tiesioginėje Tilžės gestapo žinioje. Toliau nuo tos juostos priklausė Kauno gestapui Klaipėdos gestapas, Tilžės padalinys, turėjo daug lietuviškai kalbančių gestapininkų. Į vieno tokio, Berneto, rankas, patekau ir aš.

Kaip vėliau išaiškėjo, tarp Kauno ir Tilžės gestapų buvo blogi santykiai. Kauniečiai pretendavo ir į 20 km juostą. Kretingoje labai blogą vardą turėjo Kretingos lietuvių saugumo viršininkas Jakys, Tilžės-Klaipėdos gestapo globotinis. Prieš jį buvę daug skundų lietuvių ir vokiečių įstaigoms, bet Tilžės gestapas niekam neleido jo paliesti. Tik kai Tilžės gestapas prarado 20 km juostos kontrolę, Jakys buvo areštuotas ir įkalintas Kauno kalėjime. Ten arčiau jį teko pažinti

Naudodamas turimus keliavimo traukiniais leidimus, atsiveždavau po grindžio literatūros. Ją išplatindavo patikimi mokiniai, daugiausia ateitininkai. Visada pasirūpindavau, kad jos turėčiau prieš atostogas, kad lengviau patektų į kaimus. Literatūros vežimas buvo pavojingas, nes kartais patys vokiečiai Kretingos stotyje patikrindavo atvykstančių ir išvykstančių keleivių lagaminus. Bet mane lydėjo laimė. Iš vagono su nedideliu lagaminėliu lipdavau paskutinis, pasižiūrėjęs pro langą, ar perone nėra įtartinų ženklų.

Gestapo akis tačiau mane gan anksti pastebėjo. Laikas nuo laiko pasiekdavo gandai, kad galys būti areštuotas. Jausdamas pavojų, nusibrėžiau tokią elgesio liniją; viešose kalbose kalbėti tik apie lietuvius ir Lietuvą ir neliesti vokiečių. Bet susidarydavo keblių situacijų. Pvz., 1942m. Hitleriui sukako 53 metai. Iš anksto buvo pasakyta, kad antros pamokos metu dirbą klasėse mokytojai turi sukaktį paminėti Man buvo pamoka 4 ar 5 klasėje. Galvojau ir taip, ir šiaip, bet galvosūkį išsprendė Kazimiero Mockaus redaguojama "Žemaičių žemė". Gavau ją laiku su straipsniu "Fuhreris-išvaduotojas". Paprašiau vieną mokinę straipsnį perskaityti. Baigus ranką pakėlė gabus mokinys, kietasprandis žemaitis, pavarde Šilauskas, ir pasakė:

— Nė Hitleris ėjo Lietuvos vaduoti, nė ko. Ne dėl Lietuvos, bet dėl savo

interesų susikibo vokiečiai su rusais.

Aš bandžiau prieštarauti

- Jei, sakykime, žmogus į mišką eina grybauti Bet netikėtai pamato prie medžio pririštą pusgyvį žmogų. Tam žmogui jis išgelbsti gyvybę. Ar nemanote, kad išgelbėtasis neturi jausti padėkos savo išgelbėtojiui nežiūrint, kad šis ėjo grybauti.

Aš pastebėjau, kad Šilauskas panarino galvą, ieškodamas žodžių atsikirsti Ir surado:

— Pone mokytojau, bet ar išgelbėtasis turi būti dėkingas vadinamajam išgelbėtojiui jei nuleidęs nuo medžio pradeda jį čaižyti botagu?

Visa klasė savo draugui nuplojo, o aš leidau mokiniui laimėti diskusijas su mokytoju.

Gestapo provokacijos

1942m, kažkada prieš Kalėdas, vėl pasiekė gandas, kad galiu būti areštuotas. Neprisimenu, ar tai buvo prieš ar po pasikalbėjimo su vokiečių žemės ūkio reikalams įstaigos vedėju. Maždaug tuo pačiu metu vieną vakarą pas mane atėjo 4 kl mokinys Urbonaitis (?), kuris buvo gerokai vyresnis negu tos klasės amžiaus vidurkis, ir pasakė esąs vokiečių gestapo paieškomas. Mat tėvų namuose, kažkur apie Gargždus, gestapas padaręs kratą, radęs pagrindžio literatūros ir ginklų. Jis turįs dingti bet nežinąs kur.

Aš jį kiek pabariau už žioplumą, įspėjau, kad šiąnakt nenakvotų namuose, o ryt vakare vėl ateitų pas mane. Rytojaus dieną susisiečiau su miesto savivaldybės tarnautoju Kavaliausku, kurio dvi sesutės mokėsi gimnazijoje. Jis pažadėjo man padėti Aš iš gimnazijos archyvo paėmiau savo auklėjamosios klasės mokinio Augustino Raudonio (miręs Lietuvoje) gimimo metrikus ir Urbonaičio nuotrauką, nunešiau Kavaliauskui, ir jis padarė asmens pažymėjimą. Burmistras pasirašė. Artimiausią savaitgalį, panaudodami turimus keliavimo leidimus, išvykome į Vilnių. Užkrečiamųjų ligoninėje ūkvedžiu dirbo mano svainis Antanas Giniotis (gyvena Čikagoje), ir jis "Augustinui Raudoniui" davė darbą. "Raudonis" - Urbonaitis pasiliko Lietuvoje.

Grįžęs iš Vilniaus Kretingon, radau padėtį ramią. Niekas manęs neieškojo nei gimnazijoje, nei namuose.

Laikas nuo laiko paštu gaudavau antivokiško turinio lapelius. Įtardavau,

kad yra gestapo provokacijos, lapelius sunaikindavau. Bet kartą gavau laišką, kuriuo tiesiog kreipiamasi pavarde į mane ir "pavedama" man suregistuoti Kretingos apskrityje pas gerus lietuvius patriotus esančius ginklus ir pasirūpinti juos laikyti gerame stovyje, kad "momentui atėjus, galėtume atsis-
kaityti su mirtinais Lietuvos priešais: vokiečiais ir bolševikais". Laišką pasira-
šė "Vilniaus įgaliotas" su kažkokiomis raidėmis, kurių reikšmės negalėjau
suprasti.

Dabar man neliko mažiausio abejojimo, kad tai gestapo darbas. Rašo-
mosios mašinėlės šriftas buvo vokiškas, rašantysis laišką lietuvių kalbą
mokėjo, bet vietomis suklupo ir save išdavė. Iš 3-4 suklupimų dar ir šiandien
prisimenu vieną: "Mes okupantai", vietoje "mes okupuoti". Per daug įtartinas
buvo siuntėjas "Vilniaus įgaliotas", o dar labiau, kad laiškas antspauduotas
Kretingos pašte.

Nutariau to laiško nenaikinti, o perduoti Kretingos lietuvių saugumui.
Jakys jau buvo areštuotas, o saugumo viršininku paskirtas Jablonskis. Ži-
nočiau, kad jis geras vyras. Jei ir nepriklauso pagrindžiui bet su juo bendra-
darbiauju.

Savo lydraštyje, prie kurio pridėjau gautą laišką, pažymėjau, kad ir anks-
čiau gaudavau panašių laiškų, bet juos sunaikindavau. Laiškai kartojasi todėl
prašiau išaiškinti laiškų siuntėją. Asmeniškai nuėjau į saugumą ir pareiškimą
perdaviau J. Jie viską perskaitė ir pasakė, kad įtartina. Po to daugiau tokių
laiškų nebegaudavau.

Vokietijoje sutikau Jablonskį ir paklausiau, ką jis su mano pareiškimu
padaręs. Jis pasakė, kad išvertęs į vokiečių kalbą ir perdavęs gestapui

Sprendimas laišką perduoti saugumui buvo labai teisingas žingsnis, nes
man daug padėjo tada, kai tardymų metu gestapas spaudė mane dėl po-
grindžio spaudos.

Kilpa veržiam a

Negaliu prisiminti laiko, bet tai turėjo būti 1942m. pabaigoje ar 1943m
pradžioje, kai sužinojau, kad areštuotas mano LLA kontaktas K. Asmeniškai
manęs tai nebaugino, nes mano šiokia tokia veikla, kuri nepatiko gestapui
buvo mano paties išmonė, o ne veikla LLA rėmuose. Iš K. buvau gavęs
instrukciją, kaip minėti Vasario 16, gal dar porą informacijų, ir tai tiek. Galvo-

jau, jei mano priklausymas LLA iškiltų, didesnės bylos dėl to nesudarytų. Žinoma, tuo laiku nepagalvojau, ką išvis LLA galėjo daryti ir kas gestapai žinoma. Taip pat negaliu pasakyti, kada K. iš kalėjimo išėjo, tik kiek stebėjau, kad jis manęs neiško.

Tuo metu nežinojau ir vėliau nesužinojau, ar mano priklausymas LLA gestapai buvo žinomas ir ar K iš kalėjimo buvo jau paleistas, kai vieną vakarą pas mane į namus atėjo turbūt 5 klasės mokinys (tai turėjo būti 1943m. vasario mėn.) ir nedrąsiai pasakė turįs man kai ką svarbaus pasakyti. Kai paklausiau ką, jis atsakė, kad gestapas privertęs jį mane šnipinėti. Paklausus, kodėl gestapas pasirinkęs jį, paaiškino, kad pirmuoju bolševikmečiu mokėsis Plungės gimnazijoje ir priklausęs komjaunimui. Kad užsimaskuotų, persikėlęs į Kretingos gimnaziją, bet gestapas išaiškinęs ir pagrasinęs areštu, jei atsisakytų šnipinėti Kojelį. Paklausiau, ką gestapas nori žinoti apie mane. Jis pasakė, klausytis, ką aš kalbu viešai, klasėse ir privačiai su mokiniais, stebėti su kuo draugauju, ar nepažįstami žmonės lankosi pas mane, kada ir kur išvykstu ir kt.

Mokiniui pasakiau, kad gal jam neįmanoma nuo pažado atsisakyti, bet jis galįs daugiausia girdėti mano pasisakymus mokymosi drausmės, mokyklos remontų ir panašiais klausimais ir apie tai gestapai raportuoti. Palinkėjau sėkmės ir jį išleidau. Bet vėliau, savo seklį stebėdamas, susidariau įspūdį, kad jis apie mane nori viską žinoti

Neišlaikau sau duoto pažado

Buvau sau davęs pažadą viešai nekalbėti prieš vokiečius. Bet pažadą sulaužiau. O tai įvyko tada, kai 1943m. pradžioje jiems nepasisėkė suorganizuoti lietuvių SS legiono. Įvykdę represijas prieš Lietuvos inteligentiją ir aukštąsias mokyklas, vokiečiai vėl leidosi su lietuviais į pokalbius. Kaune ir provincijos miestuose prasidėjo konferencijos kompromisams surasti. Kretingoje tokią konferenciją kovo ir balandžio mėnesį sukvietė apskrities viršininkas Mečys Šimkus (miręs Čikagoje), pažįstamas iš Kražių gimnazijos, nors Kretingoje nesibičiuliavome. Konferencijon buvo pakviesta apie 20 asmenų, daugiausia valsčių viršaičiai ir kai kurie kiti nepažįstami žmonės. Iš Kretingos gimnazijos buvo pakviestas direktorius Gedgaudas ir aš. Stebėjau, kad dėl kviečiamųjų turėjo būti tariamasi su gestapu. Bet gesta-

pas galbūt turėjo savo tikslus. Konferencijos metu ir sulaužiau savo pažadą.

Iš Palangos atvyko dr. Jonas Šliūpas. Mačiau, kaip jis majestotiškai sėdėjo ant užpakalinės sėdynės poros arklių traukiamame vežime su vežėju. Iš Kauno ar Vilniaus atvyko pulk. A. Birontas ir žemės ūkio tarėjas A. Ramanauskas, buv. Telšių apskrities viršininkas. Posėdžiui, visai neutralią poziciją laikydamas, vadovavo Šimkus. Pirmiausia kalbėjo tolimieji svečiai Birontas įtikinėjo, kad nereikia bijoti fronto, nes žuvimo pavojus yra nedidelis. Jis pats dalyvavęs daugelyje kovų. Pateikė statistikas, kiek tonų švino ginklai turi išmesti kol nukauna vieną kareivį. Ramanauskas prie reikalo organizuoti lietuvių karines jėgas priėjo iš kito požiūrio. Jis dėstė taip: lietuviams savo karines pajėgas reikia turėti, išeinant iš Lietuvos interesų. Jei vokiečiai karą laimės, ir mes laimėsime su laimėtoju, jei pralaimėtų, — tai kariuomenė bus reikalinga kovai su rusais ir lenkais.

Pabaigus svečiams kalbėti, Šimkus paprašė tarti žodį dalyvius. Aš žiūrėjau į dr. Šliūpą, laukdamas drąsaus žodžio. Bet Šliūpas tylėjo. Nejaukioje tyloje paprašiau balso ir oponavau Ramanauskui Aš sakiau priešingai kovodami vokiečių pusėje, pralaimėsime bet kuriuo atveju. Jei vokiečiai karą laimėtų, mes nieko negautume. Nurodžiau, kad patys vokiečiai to neslepia. Nacionalsocialistų partijos organas "Das Schwarze Korps" neseniai buvo atspausdinęs tuo klausimu savo straipsnį, kurį išvertęs paskelbė lietuviškas laikraštis, rodos, Šiauliuoseėjusi "Tėviškė". Tuo metu tą faktą aš gerai žinojau. O jei vokiečiai karą pralaimėtų, kartu pralaimėsime ir mes. Nei su rusais, nei su lenkais kariauti nebeteiks.

Po manęs labai drąsiai ir jausmingai kalbėjo kun. Petrauskas, rodos, Gargždų klebonas. Jis sakė, kad Lietuvos jaunimas kariauti į Rusiją neis. Jis labiau norėtų savo kūnais patręšti Lietuvos laukus ir pamiškes, negu Rusijos. Dar kalbėjo vienas kitas, bet nieko nepasakė.

Neišsiplėtus diskusijoms, apskrities viršininkas diskusijų toliau tęsti pakvietė prie užkandžių. Aš užkandžių nėjau ir kiek susijaudinęs grįžau gimnazijon. Gimnazija žinojo, kur mudu su direktorium buvome išėję. Lauke laukė mokiniai. Aš papasakojau, kaip buvo. Mačiau, kaip viską išgirsti stengiasi mano seklys. Mokytojų kambaryje papasakojau ir mokytojams.

Kai grįžo direktorius Gedgaudas, jo klausiau, ar vaišių metu dr. Šliūpas nieko nekalbėjęs.

- Kalbėjo, — atsakė direktorius, - bet jis įtikinėjo, kad su vokiečiais reikia siekti kompromisų. Vokiečiams reikia padėti, nes bolševikų grįžimas Lietuvai būtų baisi nelaimė.

Taip pirmą ir paskutinį kartą savo gyvenime mačiau ir rankos paspaudimu pasveikinau talentingą, jaunystėje kovingą ir kontroversinį lietuvių dr. Joną Šliūpą, bet iš jo lūpų neišgirdau nė vieno žodžio. Jo jaunų dienų kovingumas buvo dingęs.

Baigiasi areštu

Mokslo metai 1943m baigėsi be nuotykių. Tik pavasarį, egzaminų metu, gestapas atėjo areštuoti kažkokį mokinį. Mužu su direktoriumi buvome išleidžiamosios klasės matematikos egzaminuose. Direktorių iškvietė iš egzaminų salės. Bet to įvykio detalių nebeprisimenu, tik tiek žinau, kad gestapas to mokinio nerado. Asmeniškai nebejaučiau gestapo statomų spąstų, bet gestapas nebuvo manęs pamiršęs. Po vasaros atostogų 1943m. grįžus į mokyklą, pradėjome organizuoti naujus mokslo metus. Viskas atrodė ramu ir taikinga. Tik vieną dieną, su Radziu šeima valgant pietus, prieš einant į pamokas (Kretingos gimnazijos patalpose prieš pietus dirbo pradžios mokykla), pasibarškinę į duris, įėjo nė vienam iš mūsų nepažįstamas žmogus. Neaukštas, odiniu pusšvarkiu apsivilkęs, vėjo nugairintu veidu, panašus į jūrininką, ir pasakė norįs pasikalbėti su manimi.

Visiems girdint, jis paklausė, ar aš žinąs, kur galima pirkti "zeimerį" (lentos pjauti motorinį pjūklą). Aš negalėjau suprasti, apie ką jis kalba ir žiūrėjau į akis. Jis akimis ir nežymiu galvos judesiu davė ženklą eiti su juo. Išėjome į prieangį, ir jis tada pasakė, kad vakar iš Kauno atvykęs gestapas manęs areštuoti. Į jokių paaiškinimus nesileido ir tuoj išėjo.

Svarsčiau, ar čia tikras įspėjimas, ar nauja provokacija. Niekam nieko nesakiau, tik prieš išeidamas į mokyklą sunaikinau galinčią inkriminuoti medžiagą. Sunaikinau ir turimus geležinkeliais keliauti leidimus. Vakaras praėjo be nuotykių, ir taip pat naktis. Kitą dieną po pusryčių išėjau į gimnazijos mokytojų kambarį kažką parašyti mokyklos rašomąja mašinėle. Netrukus į mokytojų kambarį įbėgo ašarodama viena iš Radzyčių ir pasakė, kad į namus atėję du gestapininkai, ieškodami manęs. Pasikalbėję su mama ir išėję. Mama pasiuntusi ją man apie tai pranešti. Grįžau namo. Ponia Radzienė

pasakė, kad buvę du vyrai. Vienas gestapo uniforma, antras civiliai apsirengęs. Paklausė, kur aš esąs. Ji atsakiusi nežinanti, nors aš buvau sakęs, kur išeinu. Paklausę, kur mano kambarys. Įėję, pasižvalgę ir išeidami paprašę, kad užeičiau į gestapą. Norį pasikalbėti.

Dabar tariausi su direktoriumi Gedgaudu, savo draugu Balsiu ir pora kitų mokytojų. Sprendžiau klausimą: slėptis ar eiti į gestapą? Apsisprendžiau eiti dėl šių motyvų: nenorėjau pasitraukti iš gimnazijos, apie areštą buvo kalbama kelis kartus praeityje, o taip pat dariau prielaidą - jei ir sulaikytų, niekur giliau prisikasti negalėtų ir už kelių dienų paleistų, bet sprendimas buvo klaidingas.

Keli žmonės sekė mane, einantį į gestapo įstaigą, kuri buvo nelabai toli nuo gimnazijos. Aš nebeišėjau. Įvyko areštas ir pradžioje paminėtas preliminarinis tardymas.

Iš kalėjimo į kalėjimą

Po tardymo, surakinę rankas, išvedė laukan ir įsodino į atvirą automobilį. Prie vairo atsisėdo jaunas civilis. Vėliau sužinojau, kad tai Klaipėdos gestapininkas Berentas. Kalbėjo gerai lietuviškai su lengvu klaipėdietišku akcentu. Girdėjau, kad neva aspirantu baigęs mūsų karo mokyklą. Kiti du uniformuoti — vyresnio amžiaus. Pirmiausia nuvežė mane prie mano namų ir kambarėlyje padarė paviršutinišką kratą. Paėmė laiškus. Ponia Radzienė skubiai paruošė ryšulėlį su baltiniais ir kitais būtiniais reikmenimis. Gailėjausi jos, kuri dėl manęs labai jaudinosi. Ir mažosios Radzytės. Aš buvau ramus. Netoli bažnyčios ant šaligatvio stovėjo du uniformuoti pilvūzai. Sustojo ir sveikinosi. Vienas kišo ranką ir man. "Atsiprašau", pasakiau vokiškai Berentas paaiškino, kad aš areštuotas. Toliau važiuojant, mačiau einant kelis mokinius, kurie nepastebėjo vežamo mokytojo. Eidamas gatve, nepastebėjo ir Juozas Truškauskas, rūpestingas tėvų komiteto narys, kurio dvi dukrelės buvo mano auklėjamoje klasėje - Irena Regienė (dabar Čikagoje) ir Elenutė (dabar Bandžiulienė, Los Angeles).

Atvežė į Palangą ir uždarė miestelio daboklėje. Patalpa tuščia, tik ant grindų trys šiaudais kimšti čiužiniai Atsisėdau ant vieno. Visos mintys veržėsi į galvą, nors jokie mąstymai pagelbėti jau nebegalėjo. Bet greit mintis išblaškė blusos. Tūkstančiai jų šoko iš čiužinių. Gal ir gerai, nes mąstymams

neliko laiko. Reikėjo kovoti su blusomis. Nusimovęs kelnes ir nusivilkęs švarką, daugiau į sieną. Prie čiužinių nesiartinau. Pavakary sargas atnešė kažkokios sriubos. Paragavau. Paskui atsidarė durys, ir vienas pats įėjo Kretingoje mane tardęs Gotchalk. Pakalbėjęs kiek, paklausė, ar aš turįs daug pinigų. Atsakiau, kad neturiu. Nieko daugiau nesakęs, iš daboklės išėjo. Pradžioje nesupratau, kodėl jis to manęs klausė. Paskui pradėjau galvoti, kad jis galbūt būtų leidęs man iš daboklės "pabėgti", jei būčiau pasiūlęs kyšį. Kai iš Vokietijos po kelių mėnesių mane nuvežė į Kauną, Gottschalk vedė pagrindinius tardymus. Nebuvo baisiai piktas gestapininkas, nors savo vertėjui Heltkei leido savivaliauti ir mane mušti. Buvo kilęs iš Silezijos, kalbėjo lenkiškai

Kiek prisimenu, jau sutemus, vėl atsidarė durys, ir į daboklę įėjo gerokai už mane vyresnis lietuvis. Duris kažkas uždarė ir užrakino. Supratau, kad naujas kalinys. Pasakė pavardę, - Juozas Mockus, Palangos pašto tarnautojas. Įtariamas dalyvavimu LLA pagrindžio organizacijoje. (Mockus, kiek žinau, iš Vokietijos atvyko į Kanadą.)

Kovodamas su blusomis, kalbėjausi su naujai pažintu LLA nariu. Jis pasakojo įdomią istoriją apie mūsų abiejų pažįstamą LLA narį K., kuris buvo mano ryšininkas. K. buvęs areštuotas ne už dalyvavimą LLA veikloje, bet neteisingai įskustas organizavimu priešvokiško pagrindžio, kurio tikslas - puldinėti nuo bolševikų besitraukiančius vokiečių dalinius, sprogdinti tiltus ir kitaip vokiečiams kenkti. Jis buvęs Tilžės gestapininkų kankintas, kad nebeišlaikęs kankinimų ir pasirašęs po visais kaltinimais. Buvęs nuteistas mirti Bet jo energinga žmona, gelbėdama vyrą, pasiekusi ne tik Kauno, bet ir Berlyno gestapą. Berlynas davęs įsakymą K. perkelti į Kauną ir iš naujo pradėti tardymą. Tilžės budeliai nesutikę atvykti į Kauną stoti akistaton. Tada Berlynas 20 km pasienio zoną išėmė iš Tilžės kontrolės ir paskyrė Kauno gestapui. Tuo būdu K. savo kančiomis Mockų ir mane išgelbėjo iš Tilžės gestapininkų nagų. Todėl mudu areštavo ne Tilžės, bet Kauno gestapas. Kaunan iš Vokietijos sugrąžino tardymams.

Išvengęs mirties, K. kažkaip prasitarė apie priklausymą LLA ir, matyt, paminėjo mūsų pavardes.

K. buvo paleistas prieš mūsų areštą. Tačiau kankinimų ir mirties sprendimo buvo taip paveiktas, kad grįžęs į namus nieko nebenorėjęs matyti nei kalbėti

"Ištvermės, ponas mokytojau"

Kitą dieną, vieną su antru surakintus, Berentas automobiliu "pajūriais, pamariais" iš Palangos nuvežė į Klaipėdos gestapą, o iš čia, atlikus formalumus, atsidūrėme Klaipėdos kalėjime.

Būtų galima plačiai rašyti apie gyvenimą Klaipėdos kalėjime, tačiau trumpindamas, pasitenkinsiu keliais epizodais.

Visą laiką, 6 ar 7 savaites, buvau laikomas vienutėje. Tik kokiai savaitei ar 10-čiai dienų buvo [kėlę du ukrainiečius darbininkus, dirbusius kažkuriame Klaipėdos fabrike. Jų nusikaltimas nebuvo didelis, - tik drausmės sulaužymas. Ilgą laiką vienam sėdėti baisiai liūdna. Gerai, kad davė darbo. Turėjau lipdyti popierinius maišelius. Gaudavau indą klijų ir atitinkamo dydžio sukarpytą rudą popierių. Lipdžiau šonus ir, sulankstęs, dugną. Dirbdavau greitai, kad laikas greičiau bėgtų. Sekmadieniais dirbti nereikėjo. Kai kada išvesdavo trumpam pasivaikščiojimui kalėjimo kieme. Vaikščiojau irgi vienas. Mockaus, rodos, niekad nesutikau. Jei prižiūrėtojas vesdavo koridoriumi ir iš kito galo ateidavo kitas kalinys, tai vienas iš kalinių turėdavo nosisukti į sieną, kol antras praeidavo. Vieną kitą kalinių galėdavai sutikti, kai rytą išleisdavo į prausyklą, ir šeštadieniais, kai išvesdavo į koridorių barzdos skusti. Turint jautresnę odą, barzdos skutimas buvo nemaloni operacija. Skusdavo atšipusiu skustuvu, ir kameron grįždavai sukruvintu, skaudančiu veidu.

Barzdaskučiai, maisto išnešiotojai, kalinių rūbų išdavėjai Vokietijos kalėjimuose, kaip kažkas sakė, buvo dažniausiai homoseksualai. Jie buvo nepavojingi, bet ilgalaikiai kaliniai, nes pagauti už tą "sportą" gaudavo standartinę 7 metų bausmę.

Neprisimenu, kokiose aplinkybėse sutikau anksčiau už mus areštuotą Kretingos gimnazijos mokinį Simoną Daukantą. Jis buvo gabus mokinys, nelinkęs mokytojams pripažinti autoritetą. Jį areštavo atostogų Kretingon grįžęs lietuvis esesininkas. Pavardės nebeprisimenu. Privačioje kompanijoje Daukantas jam parodė pogrindžio laikraštį. Esesininkas vietoje jį labai sudaužė ir perdavė gestapui. Gestapininkai jį daug mušė, reikalaudami pasakyti, kur laikraštį gavęs. Daukantas atsilaikė. Mūsų susitikimas buvo labai trumpas, gal pusės minutės, bet niekam negirdint jis galėjo pasakyti "ištvermės, ponas mokytojau". Jo įgyta kalėjime patirtis jam davė teisę duoti patarimą

mažiau patyrusiam mokytojui.

Maisto davė nedaug, bet švarų. Su noru suvalgydavau. Kameroje buvo tik lova, kurią reikėjo labai gražiai pataisyti, taburetė ir ant sienos kabojo spintelė valgymo priemonėms, dantų šepetukui, muilui. Ant lovos dienos metu atsisėsti nebuvo galima. Tik ant taburetės. Prižiūrėtojas nuolat stebėjo pro vilkelį, kartą pabandžiau pakilnoti rankas ir pasilankstyti, sąnarius pamankštinti, bet prižiūrėtojas tuoj pat sudraudė. Kartą sekmadienį priėjau prie spintelės, kuri buvo kampe, ir prižiūrėtojas pro vilkelį negalėjo matyti, pabandžiau pajudinti Spintelė judėjo, ir tarsi stebuklas iškrito lapas seno pageltusio laikraščio. Laikraštis lietuviškas, spausdintas gotiškais raidėmis. Kiek prisimenu, vadinosi "Lietuwiszka Ceitunga", bet galėjo būti ir kitas vardas. Išleidimo datos nebuvo, iš teksto irgi nebuvo aišku, kada spausdintas. Tą "laikraštį" skaitydavau kelis kartus per dieną. "Prapuldavau" porai minučių iš stebėjimo lauko, išimdavau iš "slėptuvės" spausdintą lapą, paskaitydavau ir vėl spintele prispausdavau prie sienos.

Drausmė buvo kieta. Prižiūrėtojai, daugiausia jauni, kalinius mušdavo. Kai tik įeidavo koks nors vokiečių, turėjau raportuoti vokiškai: "53-oji kamera užimta vieno tardomojo". Tik vienas vyresnio amžiaus prižiūrėtojas neleisdavo raportuoti ir pasakydavo "Lehrer, Lehrer".

Į Tilžę ir Ragainę

Išskyrus Berentą, Klaipėdoje niekas kitas nei iš prižiūrėtojų, nei iš gestapininkų neprakalbėjo lietuviškai. Berentas du kartus mane pėsčią vedė iš kalėjimo į gestapo būstinę. Aš dryžuota kalinio uniforma, žygiavau gatve, Berentas ir kitas gestapininkas, sukišę rankas į brangių kelnų kišenes, ėjo šaligatviu. Pirmą kartą vedė kažką pasirašyti, — antrą — prieš išvežant į Tilžę. Žmonės šaligatviuose, ypač ponios brangiuose kailiuose, išgąstingomis akimis žiūrėdavo į mane. Turbūt galvojo, jog baisus žmogžudys.

Koks jausmas lydėjo mane? Ogi aš džiaugdavausi tais "pasivaikščiojimais", nors mano maža uniforminė kepurė sunkiai laikydavosi ant galvos. Reikėjo balansuoti, kad nenukristų, nes surakintomis rankomis nebuvo galima jos prilaikyti. Būtų netiesa, jei sakyčiau, kad areštas, tardymai ir kai kurios kitos sunkesnės situacijos nekėlė baimės. Bet man buvo aišku, kad vyksta Teisiojo valios grumtynės su niekšų fizine jėga. Pasirinkimo nėra ir

būti negali. Net nesigailėdavau, kad Kretingoje ėjau į gestapą. Visos jėgos dabar turi būti sukauptos atsilaikyti prieš fizinę jėgą.

Skaitydamas dabar Keliuočio prisiminimus, atkreipiau dėmesį į jo kančią, kuri nepaliko jo vienatvės svarstymuose, pokalbiuose su kitais, net sapnuose. Keliuotis turėjo būti kitos prigimties žmogus ir nepalyginamai daugiau iškentėjęs. Bet vien tik dėl tos ryškinamos kančios aš drįsčiau suabejoti Kęstučio Girniaus veikale padaryta prielaida, kad, grįžus Lietuvon bolševikams, Keliuotis būtų galėjęs organizuoti kokią nors rezistenciją.

Po antro apsilankymo gestape, kitą dieną vieną su kitu surakino visus tris — Mockų, Daukantą ir mane, nuvežė į geležinkelio stotį ir traukiniu išvežė į Tilžę. Tilžės gestapo kalėjime praleidome vieną ar dvi naktis, ir kaliniams vežioti autobusu išvežė į Ragainės sunkių darbų kalėjimą.

Įvažiavus į kalėjimo kiemą, išlipome. Apsižvalgiau. Dieve, ant sienų iš po išblukusio dažo matyti šventi paveikslai Čia kada nors turėjo būti vienuolynas.

Su mumis atvežė 18 jaunų ukrainiečių. Iš karto visus uždarė vienoje didelėje kameroje. Ukrainiečiai sakė, kad atvežti iš Kauno kalėjimo. Gyrė lietuvius, kad ir jiems davę maisto. Pasakojo ir džiaugėsi, kad Minskas apsuptas ir Vilniuje girdisi artilerijos šaudymas. Vienas aukštas ukrainietis atrodė baisiai veidas pajuodęs ir iškreiptas, akys iššokę, kaklas kruvinai mėlynas, net rankos iškraipytos. Paklausiau, kas atsitiko. Jis papasakojo, kad jų brigada kažkur dirbusi, ir vokiečiai prižiūrėtojas įtaręs, kad jis paėmęs iš jo palikto pakelio žiupsnelį tabako. Už tai vokiečiai pritaikė jam savo teismą — surišo rankas užpakalyje ir už kaklo momentui pakorė ant medžio šakos. Jis praradęs sąmonę, bet nuleistas vėl atsigavęs. Kiek prisimenu, buvo praėję kelios dienos nuo to įvykio, ir jis dar taip atrodė.

Taip reprezentavosi vokiečių tauta, kuri norėjo valdyti pasaulį.

Po kelių valandų iš pereinamosios kameros mus išskirstė į nuolatinės. Kai Klaipėdos kalėjime mus tris vieną nuo kito izoliavo, Ragainėje visus tris lietuvius patalpino vienoje kameroje. Buvo smagu. Grįžę iš darbo vakarais ir sekmadieniais visą dieną galėjome kalbėtis. Su Daukantu grįždavome į Kretingos gimnaziją. Jis atvirai pasakodavo apie mokinių pažiūras į mokytojus, jų nuotaikas ir mokytojams krėstas išdaigas. Pasakojo apie savo patirtą kankinimą Klaipėdoje. Manęs, kad ir manęs tas pats laukia.

Neprisimenu, kur dirbo mano draugai, bet aš buvau paskirtas į audyklą. Buvome karo pramonės dalis — audėme kilimus į tankus. Didelėje salėje buvo gal 32 staklės, panašios į kaimo stakles Lietuvoje, su nytimis, nytimis keisti pakojomis, šaudyklėmis. Apmatai buvo iš celofano, kažkokio grubaus pluošto ir plastikos siūlų. Tokios pat medžiagos buvo ir ataudai. Išausčius kilimus izoliacijai nuo karščio dėdavo į tankus. Per vidurį salės buvo takas, kuriuo vaikščiojo prižiūrėtojas, karo veteranas be vienos rankos. Senieji kaliniai pasakojo, kad anksčiau buvęs baisiai piktas ir nepadarančius normos formaliai lazda užmušdavęs. Sušvelnėjęs, kai vokiečiai pradėjo patirti didelius pralaimėjimus frontuose. Vienrankis buvo jaunas vyras, hitlerinio auklėjimo derliaus. Kartą jis nusivedė mane į kitą patalpą, kurioje iš didžiulių celofano lapų kiti kaliniai pjovė siūlus, panaudodami vartotus barzdai skusti peiliukus. Vokietis draugiškai kalbėjo ir gyrėsi kaip Vokietija sugeba viską sunaudoti. Paklausė, kokia mano profesija.

Ragainėje išbuvome apie mėnesį, ir per tą laiką man darbo norma nebuvo nustatyta. Nepastebėjau, kad būtų taikomos sankcijos dėl normų neįvykdymo ir kitiems kaliniams.

Klaipėdos kalėjime kaliniai nors ir nedaug jų mačiau, neatrodė sunykę, kaip Ragainės kalėjime. "Pasidarysi toks, kaip mes", - man pasakydavo. Pradėjau greit nykti ir aš.

Lietuviai kaliniai ir lietuviškai kalbantys tarnautojai

Palyginus su Klaipėdos kalėjimu, Ragainėje prižiūrėtojai buvo vyresni ir režimas švelnesnis. Klaipėdoje kelis kartus mačiau, kaip prižiūrėtojai mušė kalinius dideliais raktais ir spardė kojomis. Spyрė ir mums su Mockumi pirmą dieną, įsileisdami į "nuutėlinimo" (Entlausung) patalpą. Ragainės kalėjime nė karto neteko matyti, kad kaliniai būtų buvę mušami nors gan dažnai tekdamo matyti išeinančius į darbą ir grįžtančius kalinius, o taip pat didelėmis grupėmis buvo vedami į kiemą pasivaikščioti Nemanau, kad visus vedė pasivaikščioti Greičiausiai tik dirbančius viduje. Netvirtinu, kad nemušė, bet man neteko matyti

Su kitais kaliniais susitikdavome ir pasikalbėdavome rytą prausykloje. Kartą, neprisimenu dėl kokios priežasties, mane nusiuntė į pirmo aukšto prausyklą (mūsų kamera buvo antrame aukšte), ir aš nustebau, kad prie

manęs priėjo vyras, pasisakė esąs čekas, Ispanijos civilinio karo dalyvis, ir paprašė perduoti kojines vienam mūsų aukšte laikomam kaliniui. Jis gyrė komunizmą ir rusus. Kai aš papasakojau komunistų įvykdytus žiaurumus Lietuvoje ir apie didžiuosius trėmimus, jis paklausė (kalbėjo vokiškai):

— Kur lietuvius išvežė?

Aš paminėjau Altajų. Tada jis maždaug taip kalbėjo:

- O, Altajus. Aš ten esu buvęs. Tai puikiausias kraštas. Vaisių pilni medžiai. Gausybė laukinių paukščių. Vaikai bėgioja po laukus ir renka paukščių kiaušinius. Jūsų žmonėms bus gerai, toli nuo karo.

Gera neprisimenu, bet tas jo nurodytas kalinys, rodos, dirbo irgi audykloje; tą pačią dieną naujas, vilnones kojines jam perdaviau. Taigi Ragainės kalėjime pasitarnavau komunistams. Jie ir čia buvo susiorganizavę. Kaip dabar galvoju, man to nereikėjo daryti. Juk galėjo būti gestapo provokacija.

Iš buvimo Ragainės kalėjime atsimenu, kad čia sutikau du brolius lietuvininkus nuo Karaliaučiaus, rodos pavarde Kecoriai, kuriuos, kaip tvirtino Los Angeles gyvenęs mažlietuvis Hermanas Tumas, naciai nužudė. Tumas vėliau mūsų kelionę tomis pačiomis vietomis pakartojo, tik priešinga kryptimi - iš Lietuvos į Vokietiją. Ragainės kalėjime jis Kecorius irgi sutiko.

Aš su vienu iš brolių Kecorių trumpai pasikalbėjau kitą rytą nuo mūsų į Tilžę atvežimo. Išrikiavo didelį būrį turbūt vakardieną atvežtų kalinių ilgame koridoriuje dviem eilėm. Šalia manęs stovėjo aukštas, civiliais rūbais apsirengęs vyras su nesveika koja. Nešiojo ortopedinį batą. Kiek toliau — kitas į jį panašus kalinys. Visi kiti kaliniai aprengti kalinių uniformomis. Priekyje stovėjo jaunieji ukrainiečiai, kuriuos minėjau anksčiau. Stambokas prižiūrėtojas aiškino kalėjimo taisykles. Ypatingai pabrėžė, kad kaliniai nepamestų išduotų kojinių. Prižiūrėtojas kalbėjo vokiškai, o ukrainiečiai nesuprato. Dageelis jų nežymiai šypsojosi Vokietis rankose turėjo kojinių porą, mosikavo jomis ir šaukė: "Ščerpetki, ščerpetki". Atrodė, kad ukrainiečiai nesuprato, apie ką eina kalba, ir vis šypsojosi Tada prižiūrėtojas suriko lietuviškai "Nesijuok, rupūže, kad duosiu į snukį, tai apsiš_". Bet tas grasinimas po patirties Klaipėdoje, neatrodė labai piktas.

Tuo metu, kai prižiūrėtojas šūkavo, šalia stovėjęs vyras paklausė lietuviškai, iš kur aš. Pasakiau profesiją ir pavardę. Į klausimą dėl suėmimo priežasties turėjome trafaretinį atsakymą, - kaltinami veikimu prieš vokiečius. Tada

mano kaimynas pasakė savo pavardę ir pridėjo: "Mes esam lietuvninką nu Karaliaučiaus". Antras vyras esąs jo brolis. Dar pasikeitėme keliais sakiniais, ir mane išvedė į audyklą. Nežinau, į kokius darbus buvo paskirti Kecoriai. Kalbėtis daugiau neteko. Porą kartų mačiau tik iš tolo. Hermanas Tumas (miręs Los Angeles) man pasakojo, kad Kecoriai buvę stambūs ūkininkai ir finansavo Prūsijos lietuvių veiklą.

Kartą sekmadienio popietę atsidarė mūsų kameros durys ir pasirodė senesnio amžiaus prižiūrėtojas, kuris mėgdavo ant kalinių rėkti. Pakartotinai pasižiūrėjo į abi koridoriaus puses ir, stovėdamas tarpduryje, paklausė:

— Kaip yra lietuviškai - maudytis ar plaukytis?

Su juo kalbėjome kokią dešimt minučių. Tradiciniai klausimai: iš kur, profesijos, dėl ko suimti. Paskui jis pats pradėjo pasakoti, kad buvęs pensijoje, gyvenęs netoli Ragainės, o į tarnybą kalėjime buvęs priverstas. "Aš negaliu suprasti kodėl jauni vyrai čia veržiasi Čia labai nemalonu dirbti Greičiausiai jie nenori eiti į frontą". Kalbėdamas senukas visą laiką žvalgėsi į abi koridoriaus puses ir, uždarydamas duris, palinkėjo sėkmės.

Kai paskui jis ant kalinių šūkaudavo, žinojome, kad ne piktai. Tik vaidino prieš viršininkus.

Lyg stebuklas

Ragainės kalėjimo kalinių pranašystė, kad ir mes pasidarysime panašūs į juos, pradėjo pildytis. Kaip minėjau, režimas čia, palyginus su Klaipėdos kalėjimu, buvo lengvesnis, bet maistas žymiai blogesnis. Klaipėdoje maisto mažiau, bet valgydavai su noru. Čia davė daugiau, bet maistas springdavo burnoj, nors ir jautei alkį. Pro mūsų langus matėsi virtuvė. Nedarbo dienomis matydavome, kaip kaliniai atstumdavo vežimą su gyvuliniais runkeliais, su-pildavo į didelius lovius ir kapodavo tokiais įrankiais, lyg siaurais kastuvėliais, kuriuos Žemaitijoje vadii "šakočkomis". Kai atnešdavo tokios košės, smirdėdavo, kaip tėvų ūkyje kiaulėms išvirtas jovalas. Gyvybei palaikyti reikėjo valgyti kad ir per prievartą. Bet gan greitai organizmas atsisakė tokį maistą priimti. Mano dalį suvalgydavo jaunasis Daukantas. Po kiek laiko organizmas nutarė nebepriimti jokio maisto, net ir skysčio. Paimi duonos kąsnį, sriubos šaukštą ar kavos gurkšnį, - ir per penketą minučių tas maistas, lyg koks nuodas, kurio kratosi organizmas, praskrieja visą vidurių sistemą. Skubė-

jo žarnomis, tiesiog triukšmaudamas.

Jėgos greit seko. Nepagalvojau kreiptis gauti medicinos pagalbos. Nežinau, ar būčiau gavęs, ar ne. Bet man kažkaip savaime buvo aišku, kad toje nužmogintoje sistemoje kalinio sveikatos reikalas niekam negalėjo rūpėti. Apsisprendžiau gydytis pats, ty. visai nebevalgyti. Tik po gurkšnelį gerti vandens. Samprotavau, kad išbadėjęs organizmas atgaus normalias funkcijas. Rytą gautą duoną atiduodavau Daukantui. Jis ją paslėpdavo lovoje, kad grįžęs iš darbo turėtų ką suvalgyti

Dabar tokio gydymo panašia liga sergančiam nebepirrašyčiau. Bent man jis neveikė. Jėgos greitai seko. Pradėjau vaikščioti lyg girtas. Pasivaikščiojimas kalėjimo kieme buvo didžiausia kančia. Vos vos vilkau kojas, o eiti gretoje reikėjo nustatytu greičiu. Audykloje buvo geriau. Kai prižiūrėtojas atsukęs nugarą, — sėdi rankas padėjęs, kai atsisukęs, - kiši šaudyklę ir muši sietu. Kad ir palengva. Sunkiausia, kai reikėjo atsikelti surišti nutrukusį siūlą. Man atrodė, kad prižiūrėtojas, vienrankis vokietis, matė mano lėtą darbą, bet nieko nesakė.

Vieną dieną, turėjo būti lapkričio mėnuo, atėjo išsigelbėjimas. Pasivaikščiojimo metu, kai jau norėjau kristi ir nebesikelti, atėjęs kalėjimo tarnautojas iššaukė mane pavarde. Prie durų stovėjo Mockus su Daukantu. Pasakė, kad mus šiandien išveža. Nuvedė visus tris į kamerą persirengti civiliais rūbais ir pasiimti turimus daiktus. Grįžo jėgos. Didžiulis džiaugsmas, kad veža nesvarbu kur. Daukantas iš savo slėptuvės lovoje ištraukė užslėptą duoną ir, nusiukęs nuo prižiūrėtojo, ėmė skubiai valgyti. Prižiūrėtojas pastebėjo ir ramiai lietuviškai pasakė: "Neskubėk, suvalgyk. Aš palauksiu". Nors daugiau jis nieko nesakė, bet buvo aišku, kad lietuviškai gerai moka. Iš jo laikysenos atrodė, kad ir lietuviško, o gal tik žmogiško jausmo galutinai nebuvo praradęs.

Nuvedė mus į raštinę, kurioje dirbo daug tarnautojų, daugiausia moterų. Vienas iš vyresniųjų, o gal pats viršininkas, davė pasirašyti kažkokių dokumentus. Jis visą laiką kalbėjo vokiškai bet prieš išeinant taisyklinga lietuvių kalba pasakė: "Tai ką, ar čia nepatinka, kad iš mūsų išvažiuojate?" Atsakiau šaltai "Ne savo valia atvažiuoju, ne savo išvažiuoju". Nusišypsavo, rankos nepadavė.

Lauke laukė pusiau dengtas kariškas automobilis. Stovėjo du civiliais apsirengę vyrai. Jaunesnysis artėjo su spynomis rankoms surakinti, bet

vyresnysis, kuris vėliau vairavo, jį sulaukė. Pasišnibždėjo ir susodino nesurakintus. Tik įspėjo nekalbėti ir nebandyti bėgti. Pagrasino nušauti. Abu turėjo pistoletus.

Važiavome lygiais Prūsijos laukais. Saulė kryo į vakarus, ir mes važiavome ta kryptimi. Galvojau, kad mus veža į Vokietiją. Medžiai be lapų, nors sniego dar nebuvo. Viename kaime ar dvare automobilis sugedo. Ilgai taisė. Girdėjome rusišką dainą. Matyt čia dirbo karo belaisvių. Kai pajudėjome, saulė buvo prie laidos. Naktį praradome važiavimo kryptį. Širdis džiaugsmu suplakė, kai pamatėme apšviestą užrašą Eidtkau. Taigi veža į Lietuvą. Kauną pasiekėme jau po vidurnakčio. Išlipome prie gestapo (buv. Darbo rūmų). Nuvedė į rūšį ir visus uždarė vienutėse. Per visą buvimo laiką čia aplankiau tris celes. Šonuose buvo mediniai suolai sėdėti ir gulėti. Celės ilgis - per žmogaus ūgį, plotis — mažiau negu pusantro metro. Pro virbalus virš durų silpna šviesa atėjo iš koridoriaus, kur dieną naktį degė gal 25 vatų elektros lemputės.

Per visą dieną buvome nevalgę. Man, turbūt ir mano draugams, atnešė riebios, gardžiai kvepiančios sriubos, tirštai pripjaustytos dešrų. Kažkas vėliau sakė, kad tai gestapo virtuvės liekanos. Bijojau valgyti. Suvalgiau porą šaukštų skystimo.

Kitą rytą išvedė tardyti. Tardė tas pats Gottschalk. Pirmas tardymas buvo nesunkus, bet ilgas. Iš viso tęsėsi gal 4 valandas. Vertėjavo jaunas, nenormaliai storas vokietis Heltekė. Prieš kelis metus, kai aš iš Šančių eidavau į VD universiteto didžiuosius rūmus pro vokiečių gimnaziją, tą vokietuką matydavau. Savo drūtumu jis išsiskyrė iš kitų. Tardytojas klausinėjo apie mano darbą gimnazijoje, prisiminė mano pareiškimą, padarytą konferencijoje, norėjo žinoti mano pareigas LLA, ryšius su K. ir Mockumi, vėl spaudė dėl Vasario 16 minėjimo instrukcijos. Turėjau pasakoti, ką žinau apie Kazį Veverškį, išvardyti mano skaitytus pagrindžio laikraščius. Užkliuvo savitarpinės pagalbos organizacija, kuri telkė lėšas neturtingiesiems šelpti. "Mes žinome, kad didžioji surinktų pinigų dalis eina į nelegalų pagrindį", pastebėjo Gottschalk. Tardytojas buvo ramus ir mandagus, Heltekė mano atsakymus palydėdavo pasišaipymais ir grimasom. Man pasidarė aišku, kad Heltekė ne tik vertėjas. Jis turi daug galios. Vėliau tuo įsitikinau. Tai buvo aukščiausio laipsnio niekšas, kurį džiugino žmonių kančia ir kraujas. Protokolą pasirašiau neskaitęs.

Kitą dieną tardymo scena jau kita. Neprisimenu, ar toje pačioje, ar kitoje kameroje tardė, bet Heltkė iš spintelės išėmė du pistoletus ir tris ar keturis skirtingus bizūnus ir padėjo ant stalo. Tardytojas sėdėjo prie kito stalo, aš ant kėdės su atrama, o Heltkė stovėjo. Vėl pradėjo nuo pradžios, griežtai reikalaudamas atsakyti į tuos klausimus, į kuriuos vakar atsakinėjau "ne" arba "nežinau". Vienu momentu Heltkė pasiuto ir krauju pasrūvusiomis akimis, prisikišęs arti prie mano veido, šaukė "sakyk, sakyk". Aš iš visų jėgų laikiausi ramiai, nerodydamas baimės, ir kartojau "aš pasakiau". Visą laiką stebėjau tardytojo Gottschalk laikymąsi Bandžiau suprasti, ar tai jų sutarta taktika, ar Heltkės asmeniška iniciatyva. Gottschalk žiūrėjo ramiai, tarsi nesuinteresuotas. Heltkė griebė pistoletą nuo stalo ir artėjo prie manęs. Aš ramiai žiūrėjau į jį. Tada jis numetė pistoletą ant stalo, pagriebė vieną bizūną, mosikavo prie veido ir vis šaukė "sakyk, sakyk". Negaliu prisiminti, koks buvo klausimas, bet aš tylėjau. Tada jis numetė bizūną ant žemės ir abiem kumščiais ėmė mušti per veidą. Skausmo didelio nebuvo, nes to druškio rankos buvo labai riebios. Bet vienu stipriu smūgiu nutrenkė mane nuo kėdės, akiniai nulėkė į kitą kambario galą. Tada priėjo Gottschalk ir Heltkė sulaikė. Aš atsikėliau nuo grindų, pasiėmiau akinius ir vėl ramiai atsisėdau ant kėdės. Tardytojas kažką užrašinėjo, o paskui liepė mane išvesti.

Trečias tardymas vėl pasibaigė nutrenkimu nuo kėdės. Per ketvirtą tardymą baigė visus klausimus, kurie buvo paliesti pirmajame tardyme. Heltkė ne taip labai siuto, tik porą kartų lengvai užpylė per ausis.

Kitą dieną tardyti visai nevedė, o šeštąją gestapo kalėjime dieną tardyti nuvedė po pietų. Klausinėjo ramiai Davė papildomų klausimų, bet daugiausia tuos pačius, kaip ir ankstyvesniuose tardymuose. Baigus tardyti, reikėjo pasirašyti tardymo protokolą. Paklausė, ar noriu, kad būtų perskaitytas. Atsakiau; "Nereikia. Man nesvarbu, ką jūs parašėte. Kaltinate nebūtais kaltinimais ir vartojate jėgą, kad prisipažinčiau tai, ko nedariau. Pasirašysiu nesikaitęs". Heltkei mano žodžiai nepatiko, bet išvertė.

Iš čia nuvedė pėsčią į sunkių darbų kalėjimą Mickevičiaus gatvėje. Budintis valdininkas, kiek mane paklausinėjęs, pasakė:

- Reiktų nakčiai palikti pereinamoje kameroje. Bet ten labai bloga. Aš jus tiesiog pasiųsiu į nuolatinę kamerą. (Man atrodo, kad valdininkas pasakė irgi dalyvaująs pagrindinėje veikloje.) Taip atsiradau garsioje 152-oje kameroje.

Kitą rytą į savo kabinetą iškvietė kalėjimo viršininko pavaduotojas. Vedė prižiūrėtojas, kuris priklausė pagrindžiui. Vėliau jis mane aprūpindavo pagrindžio spauda. Kabinete pamaciau savo pažįstamą iš universiteto Vytautą (?) Bendoravičių. Jis buvo ateitininkas, priklausė, rodos, "Vytauto" klubui. Pasakė, kad vakar atsiųstų kalėjiman kalinių sąrašę pamatęs mano pavardę. Tuoju pranešęs mano giminėms. Tos pačios dienos vakare jis savo kabinete suvedė mane slaptam pasimatymui su mano seserim Vanda (Giniotienė, gyv. Čikagoje). Ji papasakojo, kad nuo arešto dienos nežinoję, kas su manimi atsitikę. Nei Kauno, nei Klaipėdos gestapas nesakę, kur aš esąs. Keliuose taškuose suradę žmones, kurie pasižadėjo pranešti, jei aš pasirodysiąs. Bendoravičius buvo vienas iš tų. Ji taip pat pasakė, kad jau pasamdytas advokatas Jonas Dainauskas.

Kitą dieną per Bendoravičių man perdavė maisto. Bet mano "Vidaus reikalų ministerija" tebestreikavo, nors maistas gestape buvo geras. Tuo metu šiame kalėjime buvo laikomi keli Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos nariai, jų tarpe dr. Vladas Ramanauskas. Jis dirbo kalėjimo ligoninėje. Vienas kameros kalinys (J.B. dabar JAV) dirbo kalėjimo bibliotekoje (o gal ligoninėje) ir galėjo susitikti su Ramanausku. Jis papasakojo daktarui mano ligos simptomus ir gavo iš jo vaistų. Sveikata taisėsi. Gal po savaitės vėl buvau išvestas į gestapą.

Nuvedė į bendrąją raštinę. Ant vieno stato mačiau dailiai į krūvelę sudėtus "Į Laisvę", "Laisvės Kovotoją", "Nepriklausomą Lietuvą", gal ir kitus pagrindžio leidinius. Vertėjai vertė į vokiečių kalbą. Po valandos į tardymo kambarį nusivedė Heltekė. Vien jo pasirodymas kėlė nemalonų jausmą, bet jis buvo gerame ūpe. Laukdami Gottschalko, kalbėjomės. Aš pasakiau, kad prieš kelerius metus aš jį matydavau prie vokiečių gimnazijos ir pradėjau daryti priekaištus dėl lietuvių areštų. Klausiau, ar jie gali manyti, kad bolševikų grėsmės akivaizdoje lietuviai bandytų kenkti vokiečiams. Jis sakė, - atsisakote padėti kariauti, šmeižiate pagrindžio spaudoje, ir aš prieš vokiečius kalbėjęs Kretingoje. Aš sakiau, kad konferencijoje Kretingoje pakartojau tik "Das Schwatze Korps" straipsnio mintis, o jei tauta išeina į karą, turi būti nepriklausoma.

— Nepriklausomybės, tokiems nepriklausomybės! — mykė Heltekė.

Atėjęs Gottschalk, padarė ilgą įžangą. Jie apie mane viską žiną, mano

draugai yra pasakę. Kvailai elgiuosi, nesakydamas tiesos. Jie gali mane paleisti, sušaudyti ar išsiųsti į koncentracijos stovyklą Vokietijoje. Jie laukia iš manęs tik geros valios. Ir vėl prasidėjo tardymas, tik be mušimo ir grasinimų. Kartojo tuos pačius klausimus ir juos painiojo. Atrodo, kad nesuklupau. Tada padavė kelis tuščius popieriaus lapus ir pieštuką ir pasakė:

— Nuvesime į rūšį, ir iš ten neišeisi, kol nesurašysi visos teisybės.

Man buvo aišku, kad tai paskutinis gestapo bandymas iš manęs ką nors naujo išgauti. Jie jokių naujų duomenų apie mane neturi, kas nebūtų iškilę buvusiuose tardymuose. Įėjęs celėn, atsisėdau ant suolo ir tuoj pat parašiau: "Pasakiau viską, ką žinojau."

Praėjo naktis, ir kitą dieną niekas nepasirodė. Apžiūrinėjau visas celės vietas. Keliose vietose radau pieštuku sienose parašyta- "Čia žiauriai buvo kankinamas Vosylis." Vėliau kalėjime klausinėjau, kas tas Vosylis, bet niekas negalėjo pasakyti

Čia buvo daug tokių celių. Girdėjau, kad atveda ir išveda kalinius. Vakare netoli mano celės pasigirdo dejavimas: "Ai, ai nelaimė, nelaimė. Politika. Kokia politika? Buteliukas, -tai visa mano politika." Jis kartojo tą patį. Aš balsu paklausiau, kokia nelaimė. Dabar neprisimenu, bet jis pasakojo ilgą istoriją, susijusią su Pravieniškių darbo stovykla. Skundėsi kad jis gavęs mušti.

Miegoti reikėjo ant siauro, nuogo suolo. Nei apsikloti, nei pasikloti, nei kas po galva pasidėti Gulėjau su rūbais. Šalta nebuvo. Kitą rytą atėjo tarnautojas, iš manęs paėmė tuščius lapus ir liepė eiti paskui Vėl nuvedė į raštinę, paskui į tardymo kambarį. Nei Gottschalk, nei Heltkė nepasirodė. Apklausinėje kažkoks Rauch. Be vertėjo. Iš tikro, tai nebebuvo tardymas. Man reikėjo tik atsakinėti "taip" ar "ne" į tokius klausimus: "tai pripažįsti", "tai neigi", "to nežinai". Rauch buvo labai mandagus. Tiesa, prieš apklausinėjimą buvo pasakęs: "Dabar likimas tavo paties rankose."

Protokolą pasirašiau, ir vėl išvedė į kalėjimą. Kažkaip pasidarė lengva. Paputau, kad tai mano paskutinis susitikimas su gestapu.

"Iš kur gavai pagrindžio spaudą*

Tardymų metu gan greitai aš supratau, kad gestapas apie LLA labai mažai nežino. Kabinėdamasis prie mano pažinties su Veverškiu ir gautos instrukcijos iš K., gestapas bandė praturtinti savo žinias apie tą organizaciją.

Aš paneigiau instrukcijos gavimą, o 1941m. vasaros susitikime su Veverskiu, jiems aiškinau, apie jokią konspiracinę veiklą nekalbėjome. Apie 1942m. susitikimą su Veverskiu ir Eidimtu jie nežinojo. Šūkavimu ir mušimu jie manė pralaušią ledą. Reikalavo pasakyti, kokias pareigas einu LLA organizacijoje, kokie kiti mano pažįstami jai priklauso. Tvirtinau, kas ir buvo tiesa, kad nepažinau nė Mockaus. Žinodamas, kad mano priklausymas prie LLA išėjo iš K., sakiau, kad K. porą kartų man pasakojo apie LLA, kuri nesanti antivikiška, o antibolševikinė. Tvirtinau, kad į LLA nesu įtraukęs nė vieno mokinio ir pats nesu davęs jokios priesaikos.

Kiekvieną kartą, kai tik prasidėdavo kalba apie LLA, Heltkė pasiūsdavo. Nors tiesiogiai tai organizacijai daug nepasitamavau, bet dėl jos gan daug mušti gavau. Laimė, kad nežinojo apie Veverskio ir Eidimto apsilankymą apsaugos dalinių uniformomis. Būčiau įklimpęs į didesnes bėdas.

Lengvai praėjau pro pagrindžio spaudą. Paradoksiškai skamba, bet čia padėjo pats gestapas. Laukiau klausimo apie pagrindžio spaudą ir viename tardyme sulaukiau:

- Ar esi matęs ir skaitęs pagrindžio spaudą? - paklausė Gottschalk.
- Taip, - atsakiau.

Heltkė, net mano atsakymo neišgirdęs, prakošė:

- Gerai, kad prisipažinai. Mes žinome, kad jūs visi skaitote.

Aš žinojau, koks bus kitas klausimas, bet jam buvau pasiruošęs:

- Iš kur gaudavai pagrindžio laikraščius? - paklausė, ir abu susmeigė į mane akis. O aš aiškinau-

- Nežinau nė vieno žmogaus, kuris tą spaudą platintų. Niekas man asmeniškai nėra tokio laikraščio davęs. Laikraščius gaudavau paštu. Kelis kartus kažkas įmetė, man nesant namuose, pro atvirą langą.

- Kur padėdavai laikraščius?

- Sunaikindavau. Aš noriu pasakyti, kad gaudavau ne tik laikraščius. Kažkas siuntinėjo visokius lapelius. Kai siuntinėjimas nesiliovė, vieną tokių man asmeniškai adresuotą laišką perdaviau lietuvių saugumui ir prašiau išaiškinti siuntėją. Prašau tą faktą lietuvių saugume patikrinti.

Dar paklausė, kokius laikraščius esu matęs, ir daugiau niekad prie pagrindžio spaudos nebegrįžo. Nebegrįžo nė prie LLA, kurios įnašą į Lietuvos partizanų kovas Kęstutis Girnius savo veikale teisingai yra aptaręs:

"Aplamai galima teigti, kad LLA suvaidino nemažą vaidmenį partizanų sąjūdžio pradžioje. Kaip bus paminėta sekančiame skyriuje, daug jos narių tapo partizanų sąjūdžio vadais, daugelio sričių partizanai steigė kovos dalinius pagal LLA organizacinę struktūrą. Bet tai buvo labai atskirų LLA narių, o ne pačios organizacijos nuopelnas." Gal būtų galima papildyti teigimu, kad LLA suvaidino didesnę vaidmenį negu kitos rezistencinės organizacijos, nes jos organizacinė struktūra pagrindinai rėmėsi, kaip prieš tai ir Lietuvių Aktyvistų Fronto, eiliniu, susipratusiu, patriotišku lietuviu ir turėjo gan tankų savo celių tinklą. Kitų rezistencinių organizacijų pagrindą sudarė joms ideologiškai artima šviesuomenė.

Gal kiek neatsargus yra tik Girniaus teigimas: "...LLA vokiečius, kaip ir komunistus, laikė Lietuvos priešais ir tada su jais nepalaikė pastovių ryšių." Išeitų, kad kažkokius ryšius palaikė. Mano žiniomis, nepalaikė jokių ryšių. Dar 1944m. pavasarį gestapas stengėsi Veverškį pagauti. Prisimenu, kaip gestapas iš mūsų kameros Kauno kalėjime išsivedė Juozą Mockų, kurį kaltino irgi dalyvavimu LLA. Tai turėjo būti kovo mėnesį. Jį dailiai aprengė, davė skrybėlę ir su vienu civiliai apsirengusiu gestapininku išėjo į gatvę. Jam liepė praeiti pro namus, kur gyveno Veverskis. (Matyt, Mockus buvo prasi-taręs, jog jis žinąs Veverškio gyvenamą namą.) Aš manau, kad nuo to laiko, kai buvo areštuotas K. Veverskis gyvenamąją vietą keitė, ir gestapas negalėjo jos susekti.

Padėtis pasikeitė, kaip teisingai rašo Girnius, 1944m. vasarą, kai sovietų karinės pajėgos įžengė į Lietuvos teritoriją. Tada LLA ryšiai su vokiečiais prasidėjo.

Kauno kalėjime

Kauno kalėjime režimas buvo lengvas. Jį nustatė lietuvių administracija. Tuo metu kalėjimo viršininkas buvo Stančiauskas, pavaduotojas Bendoravičius. Su viršininku nesusidūriau, bet Bendoravičius, mano įsitikinimu, dalyvavo antinacinėje veikloje. Pasimatymams, dažniausiai su seserimi Van-da, buvau vedamas į gestapą. Mums kalbantis, visada būdavo Gottschalk. Jis, kaip Silezijos vokiečių, mokėjo lenkiškai todėl mes galėjome kalbėtis vokiškai ar lenkiškai. Slapti susitikimai su broliu įvykdavo Bendoravičiaus kabinete. Kalėjime gaudavau beveik visą pagrindžio spaudą. Sesuo Modes-

ta, važiuodama atvirame kooperatyvo sunkvežimyje, per visą žiemą iš tėviškės vežė maistą. Tai galėjo prisidėti prie jos ligos, kuri dar jauną moterį vėliau Čikagoje nuvarė į kapus. Dėka dr. Ramanausko vaistų ir iš tėviškės gaunamo maisto, aš pasveikau.

Kai iš Vokietijos atvežė į Kauną, čia jau buvo kalinami keli Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos vyrai. Su Zubriu ir Brazausku kurį laiką buvome vienoje kameroje (dr. Ramanauskas man padėjo), o kitus - Bakūną, Grudzinską-pažinau iš matymo. 152-oje kameroje kurį laiką taip pat buvome kartu su preL B.Sužiedėliu, Žiežmarių klebonu. Bendoravičius, prelatui pageidaujant, jį iškėlė į mažesnę kamerą. Inžinierius A.Šapalas, perkeltas iš gestapo, Kauno kalėjime išbuvo gal tik savaitę. Išvežė jį į Stutthofo kacetą, ir ten žuvo. Per Bendoravičių su juo susižinojome ir bent tris kartus kalbėjomės pasivaikščiojimo aikštelėje. Kelioms dienoms mūsų kameron buvo pasodintas pulk. Braziulevičius.

Buvo čia daug kalinių, patekusių dėl karo ir okupacijos sąlygų, ir jie netiesiogiai priskirtini prie politinių kalinių.

Apie kalėjimą ir kalinius būtų galima parašyti ištisą prisiminimų knygą, bet pasitenkinsiu vienu kitu charakteringesniu epizodu.

Išnaudodami pirmą kartą kalėjiman patekusių baimės jausmą, senieji kaliniai naujoką pirmą naktį "traukdavo per bato aulą". Tiesiog sunku patikėti, kad baimė, sujungta su viltimi iš žmogaus gali padaryti minkštą vašką, iš kurio lengva lipdyti norimas figūras. Daugelyje kamerų būdavo "traukimo per bato aulą" ekspertai, "prokurorais" vadinami. Užgesinus šviesą ir visiems nutilus, "prokuroras" tyliai išlipa iš lovos, palenda palovin ir į bato aulą pradeda rėkauti vokiškai. Tada pakeičia balsą ir sudejuoja lietuviškai. Kalbant į bato aulą, atrodo, kad balsas ateina iš už durų. Naujokui darosi baisu. Tada "traukėjas" prišliaužęs, pradeda belsti į duris ir pašaukia naująjį kalinį pavarde. Iš vokiečių kalbos pereina į klaipėdišką lietuvių kalbą. Kai kalinys atsiliepia, įsako išlipti iš lovos. Viskas vyksta tamsoje. Tada "prokuroras" pasako, kad kalinio byla nesanti sunki, ir jei sąžiningai atsakys į klausimus ir vykdys kitus įsakymus, rytoj iš kalėjimo bus paleistas. 152-oji kamera buvo vadinama "intelligentų kamera", ir čia patekdavo labiau išsilavinę žmonės, bet kiekvienas, kurį tik bandė "traukti", tokiam tardymui pasidavė. Atsakinėdavo į kvailiausius klausimus, atlikdavo programą: šokdavo, dainuodavo, deklamuo-

davo. Prasidėjus "programai", prižiūrėtojas iš koridoriaus uždegdavo šviesą ir spektaklį stebėdavo pro vilkelį ar net atidarydavo duris. Kiti kaliniai susėdavo lovose, mušdavo taktą, o kalinys darydavo viską, ką "prokuroras" liepdavo.

Kartais "traukimas" prasitęsavo į kitą dieną. Kriminalinių kamerose tokiu būdu net atimdavo maistą. "Prokuroras" pranešdavo, kad kalinys būsiąs paleistas ir galės atsisveikinti su kameros draugais ir palikti jam atneštą maistą. Kartais pažadėdavo paleisti, tik sveikata turėsianti būti patikrinta. Duodavo nurodymą kitą rytą nusirengti nuogai, užsidėti metalinį sriubos dubenėlį ant galvos, paprašyti prižiūrėtoją, kad išleistų į koridorių, vaikščioti po koridorių ir šaukštu mušti į dubenėlį. Išėisiąs daktaras ir patikrinsiąs sveikatą. Būdavo tokių rytų, kai du ar trys, kvailai šypsodamiesi ir mušdami šaukštais į dubenėlius, vaikščiodavo koridoriuje. Prižiūrėtojams irgi būdavo pramoga.

Ar mane kas "traukė"? Aš apie tas Kauno kalėjimo išdaigas sužinojau iš Mockaus dar Palangos daboklėje, todėl bet koks bandymas būtų buvęs lemtas nepasisekimui. Tačiau pirmą vakarą, atvestas iš gestapo, stebėjau, kas dedasi kameroje. Įleistas, kameroje radau nedaug kalinių, su kuriais susipažinau. Vakare kamera pasipildė, nes daug kas grįžo iš įvairių darbų. Po vakarienės, gulėdamas lovoje, pastebėjau, kad kitame kameros gale būrelis karštai ginčijasi Bijodamas, kad ko netikėto man neiškrėstų, balsu sušukau;

— Vyrai nieko nebus. Viską žinau.

Būrelis išsiskirstė. Vėliau man pasakojo, kad dėl mano "traukimo per bato aulą" iškilęs nuomonių skirtumas. Vieni norėję vis tik "traukti", kiti nenorėję, nes mano būta politinio ir, be to, atrodžiau baisiai suvargęs.

Kalėjime pakaria naci

Po paskutinių "Vizitų" gestape, man buvo leista dirbti kalėjimo raštinėje. Registruodavau raštus, tvarkiau kalinių bylas. Gestapo ir "Sondergericht" (vokiečių ypatingas teismas) žinioje laikomų kalinių bylose jokių paslapčių nebuvo. Tik pagrindinės žinios. Lietuviškų teismų žinioje esančių kalinių bylose buvo daugiau įvairių susirašinėjimų. Kai ateidavo tų kalinių advokatai, jiems turėjau atnešti ginamųjų bylas. Pažinau daugelį Kauno advokatų. Man įdomus buvo tuo metu senuku atrodęs advokatas gen. Vincas Grigaliūnas-Glovackis. Jis daug juokdavosi. Kaip jau Amerikoje man iš Kolumbijos rašė,

jis daug gynęs "seniausios profesijos" mergaičių bylų, o šios, neturėdamos pinigų, siūlydavosi jam atsilyginti "natūra".

Kartą man padavė kalinių sąrašą, gal 30 žmonių, liepė ištraukti jų bylas ir kiekvienoje padaryti įrašą: "Išvežtas iš kalėjimo" ar "Paruoštas transportui" ir data. Maniau, kad tikrai juos kur nors išveš. Bet buvo kitaip. Kitą rytą nieko iš kamerų neišleido. Nuo seniau kalėję kaliniai žinojo, kad tai šaudymo diena. Auštant iš mirtininkų kamerų pradėjo vesti kalinius, kurių daugumos kojos buvo sukaustytos grandinėmis. Jiems einant, grandinės žvangėjo, o kai kurie balsai šaukė "sudiev". Mūsų kameros langai buvo į kalėjimo kiemą. Iš tikro buvo du kiemai. Kiemai buvo pilni gestapininkų. Mums buvo uždrausta žiūrėti pro langus, bet mes žiūrėjome, kiek atsitraukę. Vedė kalinius po keturis. Pirmajame kieme visiems užpakalyje surišo rankas, tada vedė į antrąjį kiemą, kur prie išeinamųjų vartų buvo atbulai pristumtas dengtas sunkvežimis. Surišti kaliniai tilteliu turėjo lipti į sunkvežimį. Ten stovėjo ant kaklo automata užsikabinęs mūsų pažįstamas Heltkė ir bizūnu čiažė į sunkvežimį lipančius mirtininkus. Sunkvežimyje pasmerktieji turėjo atsiklaupiti. Į galą įlipo keli gestapininkai, ir sunkvežimis nuvažiavo. Tada pristūmė antrą sunkvežimį, ir procedūra kartojosi. Į antrą įlipo Heltkė ir vienas lietuvis tarnautojas, kurio kaliniai baisiai nekenė.

Šia proga noriu pataisyti Ralio "The Chosen People" knygoje man priskiriamą netikslų tvirtinimą, neva vienas Kauno kalėjimo tarnautojas dalyvau-davęs žydų šaudyme. Tuo metu, kai aš buvau, žydų į Kauno kalėjimą nevež-davo, todėl ir šaudyti negalėjo. Tarp šaudomųjų buvo komunistų partizanai, parašiutininkai ir lietuvių teismų nuteistieji stambūs kriminaliniai nusikaltėliai.

Man esant Kauno kalėjime, tokių šaudymų, rodos, buvo trys. Vokiečių "Sondergericht" myriop nuteistuosius nusikaltėlius "karo ūkiui" kardavo. Man teko matyti kartuvių patalpą kalėjimo rūsyje. Mat 1943m gruodžio ar 1944m. sausio mėnesį į kalėjimą atvyko 2 ar 3 asmenys surašyti kalinius, norinčius stoti į Lietuvos Vietinę rinktinę. Mane paskyrė prie surašinėjimo. Rašėme, rodos, dvi dienas. Aplankėme visas kameras, ir mirtininkų. Mačiau, kaip atrodo karceris ir kartuvių patalpa. Užrašė labai daug, bet turbūt nė vienas nebuvo išleistas.

Turbūt labiausiai neįtikėtina istorija, kad Kauno kalėjime buvo pakartas aukšto rango nacis. Jį nužudžius, aš savo rankomis į voką sudėjau jo doku-

mentus, tarp jų partijos bilieta, adresavau ir išsiunčiau į Nationalsozialistische Deutsche Arbeiter-Partei vyriausią būstinę Berlyne. O tas naxis buvo aukštai partijoje iškilęs žydas (jo pavardės neprisimenu), tapęs Kauno geto viršininku ar koku kitu aukštu pareigūnu. Vokiečių saugumas kažkaip išsiaiškino. Kalėjime ilgesnį laiką kaliniai žinojo, kad pasodintas naxis, bet kas jis ir dėl ko, nežinojo. Jis buvo laikomas vienutėje. Tik vėliau išaiškėjo.

Kalėjime susipažinau ir su kringiškiu Jakiu, apie kurį Kretingoje labai negražios kalbos plito. Tas pats Jakys, kurį globojo ir kurio nusikaltimus dengė Tilžės-Klaipėdos gestapas. Jį areštavo Kauno gestapas, kai jų kontrolėn perėjo Kretinga.

Jakys buvo laikomas kitoje kameroje, bet pasivaikščiojimo metu labai mėgdavo prie manęs priėti. Aš jam pasakiau, ką žmonės apie jį kalbėjo. Jis teisinosi. Sakė, kad jo pavaldiniai be jo žinios kai ką bloga padarė.

Kartą mums vaikščiojant, iš daugelio kalėjimo langų pasigirdo "Ja-ky! Ja-ky!" Blogas gandas atlydėjo jį ir į Kauno kalėjimą. Susipažinau ir su jo padėjėjais - Bražinsku (ar Brazausku) ir Smilgių. Šiedu sėdėjo ne toje pačioje kameroje, kur Jakys. Kai su jais išsikalbėjome apie Kretingą, visą kaltę vertė Jakiui. "Buvo viršininkas. Turėjome vykdyti jo įsakymus. Dabar viršininku būti nebenori."

Gyvenimo ironija! Kai naciai likvidavo Kauno kalėjimą, Jakį paleido, jo pavaldinius sušaudė. Vokietijoje Jakys gavo 7 metų bausmę ir ten mirė.

Iš kalėjimo

Praėjo žiema, prasidėjo pavasaris, o aš sėdžiu kalėjime, tarsi visų pamirštas. Nei gestapas nepajudina, nei mano advokatas nieko nepasako. Bet vieną dieną tai pasibaigė. Vos spėjo nuvesti darbui į kalėjimo raštinę, gavau pranešimą pasiruošti išvykimui. Spėjau užbėgti į Bendoravičiaus kabinetą ir paprašyti kad skubiai praneštų giminėms. Pasiruošiau per kokią 15 minučių. Kalėjimo kieme buvo Heltkė. Susėdome. Rankų nerakino. Heltkė šoferiui rusiškai pasakė "šeštas fortas". Nežinojau, kur veža. Pagalvojau, kad gal ir šaudyti. Bet nesijaudinau. Važiavome Kauno gatvėmis, pasukome į Mickievičiaus slėnį ir išvažiavome į užkaunę. Pasiklydo. Sustoję prie vienos ir prie kitos kryžkelės. Netoli kelio gal 100-150 metrų nuotolyje darže dirbo moteris. Heltkė nuėjo pas ją kelio pasiklausti Tuo metu antrasis gestapininkas tai-

syklinga lietuvių kalba pasakė:

— Nebijok. Tau nieko blogo neatsitiks. Bus geriau. Tave veš į Vokietiją, bet ne kaip kalinį, o kaip darbininką. Nuo šiandien pereini "Arbeitsamt" (darbo įstaiga) žinion.

Artėjant Heltkei, antrasis nutilo. Manau, kad antrasis palydovas buvo gestapo vertėjas Zaganevičius.

Šeštajame forte, pasirodo, buvo pereinamoji stovykla darbininkams į Vokietiją vežti. Gestapas taikė, kad patekčiau tiesiai į išeinantį transportą. Jie žinojo, kad mano giminės deda daug pastangų mane išlaisvinti. Bet pavėlavo. Transportas jau buvo išvežtas į geležinkelio stotį. Aš buvau pirmasis naujam transportui. Stovyklos viršininkas buvo senas, storas rudmarškinis. Saugojo lietuvių policija. Viršininkas mane įsivedė į kambariuką ir pradėjo tikrinti mano daiktus.

— Kodėl darote kratą? - paklausiau. - Juk žinote, iš kur mane atvežė.

— Gestapas pasakė, kad gali turėti ginklą, visus iššaudyti ir pabėgti. Kaip labai pavojingą įsakė labai saugotį-atsakė senukas.

Už poros valandų jau atvyko brolis Alfonsas, gydytojas (miręs Vilniuje). Viršininkas nedarė kliūčių kalbėtis. Vėliau jis pradėjo rodyti man atvirų simpatijų. Aš jam papasakojau apie save ir saviškius, jis apie savo šeimą. Atkeliavęs iš Vakarų Vokietijos, nuo Reino.

Per 3-4 dienas stovykla prisipildė naujais vergais. Dieną prieš išvežimą viršininkas pasiuntė mane į Kauną patikrinti sveikatos pas vokiečių gydytoją. Lydėjo pistoletu ginkluotas lietuvis policininkas. Išsikalbėjome. Pasirodo, tuo pačiu metu tarnavome 2 pėst pulke Šančiuose. Tik skirtingose kuopose. Prieš eidami pas gydytoją, užėjome į brolio butą ir sutarėme, kad po patikrinimo vėl užeisime.

Gydytojas kalbėjo tik vokiškai, bet neklausinėjo apie ligas. Klausė, kas čia dedasi. Pasakiau, kad esu mokytojas, apkaltintas pagrindine veikla, kalintas Vokietijos kalėjimuose ir Kaune, neturėjęs teismo, o dabar vežamas į Vokietiją darbams.

To užteko. Gydytojas parašė raštelį ir užklijuotame voke padavė policininkui. Užėjome pas brolių, kur laukė gera vakarienė. Pasirodo, brolio buvęs pacientas vokiečių buvo aukštas "Arbeitsamto" pareigūnas, ir jis mane pasiuntė pas gydytoją. Policininkas leido voką atklijuoti. Raštyje buvo pasakyta,

kad Kojelis serga, fizinio darbo dirbti negali ir reikalingas gydymo. Visi nutarėme, kad reikalai gerėja.

Su policininku išvykome į stovyklą. Jis buvo gerokai įsigėręs, ir praktiškai aš jį vedžiau, o ne jis mane. Einant jis vis mane gundė bėgti abiem. Siūlymu nepasinaudojau. Jis turėjo žmoną ir du vaikučius. Grįžome jau tamsoje. Stovykloje buvo susijaudinimo, nes manė, kad jau nebegrįšime.

Perskaitęs gydytojo pažymėjimą, senukas pasikvietė mane ir džiaugsmingai pasakė: "Kojeli, tau nebereikės važiuoti į Vokietiją." Bet rytojaus dieną, kada transportas darė paskutinius pasiruošimus išvykti į geležinkelio stotį, senukas liūdnei pranešė, kad manęs nepaleidžia, nes gestapas atvykstas manęs pasiimti. Iš tikro vėl pasirodė gestapo automobilis, ir Heltkė grąžino mane į Kauno gestapo rūmus.

Nuvedė į gestapo daboklę, kuri man buvo pažįstama, bet prižiūrėtojas rėkte išrėkė, kad be specialaus gestapo viršininko įsakymo nieko negali priimti. Perpildyta. Skambino į Kauno kalėjimą, bet iš pokalbio fragmentų galėjau suprasti kad man vietos ten irgi nėra. Taip visą dieną praleidau gestape. Kai viename kambaryje prasideda tardymas, mane išveda į kitą. Vienaime kambaryje sutikau Lechel, vertėją pirmojo tardymo metu Kretingoje, kuris stengėsi man padėti. Paklausiau, kas su manim bus. Jis atsakė žinąs, kad aš grąžintas į gestapą, ir bandąs sužinoti man skirtą likimą. Bet niekas nieko nesakąs. Mums besikalbant, į kambarį įėjo Heltkė ir piktai sušuko:

- Keine UJnterhaltung, meine Herren! (Jokių pasikalbėjimų, mano ponai).

Lechel nuraudo ir išėjo. Supratau, kad jis čia neturi pasitikėjimo. Vėliau sužinojau, kad Romas Lechelis buvo baigęs Panevėžio gimnaziją, studijavo gamtos mokslus. Kretingos gimnazijoje prieš karą kurį laiką dėstė biologiją. Tada turėjo Norvydo pavardę. Bolševikams užėmus Lietuvą, atsirado Vokietijoje, o sugrįžęs, Lechel pavarde tarnavo vertėju gestape. Mano įsitikinimu, jis Kretingoje atsiuntė žmogų mane įspėti, kad iš Kauno atvyko gestapas manęs areštuoti*.

Po karo, jei neklystu, tas pats asmuo, bet kaip Norvydas, mokytojavu

* Taip galvodamas aš klydau 1943m. man esant Kretingoje, paslaptis išaiškėjo: mane įspėjo "Arbeitsamto" tarnautojas, trumpą laiką buvęs mano mokinyš Labanauskas.

Wuersburgo lietuvių gimnazijoje. Vadovavo skautams. Paskui emigravo į Australiją, baigė medicinos mokyklą ir tapo gydytoju. Mirė prieš kelerius metus.

Prieš temstant, atėjo Heltkė ir pranešė:

- Esi paleidžiamas, iki karo galo neturi teisės mokytojauti, negali atvykti į Kretingą, kas mėnesį turi gestape užsiregistruoti, o pakeitęs gyvenamąją vietą — tuoj pat.

Užsirašė adresą tėviškės, kur ketinau išvykti. Į klausimą, ką planuoju veikti, atsakiau, kad noriu pabūti tėviškėje, pailsėti ir pataisyti sveikatą. Stengdamasis būti draugiškas ir mandagus, šis gestapo pabaisa pasakė:

- Aš žinau, ką tu darysi
- Įdomu žinoti jūsų spėjimą.
- Aš žinau. Rašysi straipsnius į nelegalią spaudą.

Tokie buvo paskutiniai žodžiai to nemielo žmogaus, jei išvis žmogumi galima jį vadinti o aš daugiau negu po pusės metų išėjau vėl, be apsaugos, į sutemusį, pavasariu kvepiantį Kauną. Heltkė uždarė gestapo namų duris. Netoli kalėjimo budėjo mano artimieji.

Kai kuo sunku patikėti

Algirdo Vokietaičio suredaguotoje knygoje "Laisvės besiekiant", kurią perskaičiau baigdamas rašyti savo prisiminimus, aptikau pažįstamas vietas, veidus ir situacijas: Kauno gestapas, tardymai gestapo cypė ir Kauno s.d. kalėjimas, Gottschalk, Zubrys ir kiti. Galima didžiulis knygoje aprašyta Vokietaičio ir jo bendraminčių drąsa ir iniciatyva antinacinėje rezistencijoje. Nebūtų daug žmonių, kurie ryžtųsi tokiems rizikingiems žygiams, kaip darė Vokietaitis ir kai kurie jo draugai.

Rašyti prisiminimus, praėjus keliems dešimtmečiams nuo buvusių įvykių, nėra lengva. Vienos situacijos labai įsikirtą atmintin, kad beveik su tikrumu gali atstatyti dialogus, kitos - paskęsta praeities miglose. Po ilgesnių pastangų kartais galima tas miglas prapūsti bet kartais ir ne. Ypač susimaišo laikas. Tenka ieškoti kitų orientyrų bent apytikriam laikui nustatyti.

Iš visų "Laisvės besiekiant" knygoje paskelbtų prisiminimų man asmeniškai patikimiausi yra Povilo Žičkaus. Nesijaučia perdėjimų. Spėju, kad išėjęs iš vokiečių kalėjimo, jis juos bus surašęs ar bent susižymėjęs vietas, datas ir

įvykius. Tik jo sapnai kiek juokingi. Nors nelinkęs sapnais išvis tikėti, bet galima sutikti, kad artėjęs reikšmingas įvykis (kad ir ne istoriškai, tai nors asmeniškai) kažkokiu būdu sapno pavidalu gali apsireikšti. Bet kodėl sapnuoti storą moterį, kuri kitą dieną gestape tau paduos maistą? Iš kitų knygų paskelbtų prisiminimų drįstu pataisyti porą aiškių klaidų.

Pirma, inžinierius Antanas Šapalas negalėjo būti Kauno gestapo tardomas kartu su Bakūnu 1943m. rugpjūčio pradžioje, kaip pasakojama Vokietaičio knygoje. Tuo metu aš dar nebuvo net areštuotas, o į Kauną iš Vokietijos buvau atvežtas greičiausiai lapkričio mėnesį. Aš jau buvau perėjęs gestapo tardymus ir ilgokai išbuvęs kalėjime, kai Šapalas pasirodė Kauno kalėjime ir netrukus buvo išvežtas Vokietijon. Su juo turėjau bent tris pasikalbėjimus.

Antra, išvežant Brazauską ir Zubrį iš Kauno kalėjimo Vokietijon, mano įsitikinimu, dr. Ramanausko kalėjime nebebuvo. Mano geradaris, kuriam turėjau progos jau Amerikoje padėkoti, iš kalėjimo buvo paleistas 1943m prieš pat Kalėdas. Prisimenu, tada kalbėjome, kad Ramanauskas turbūt surado kelius prie gestapo viršūnių.

Maždaug tuo pačiu metu, kai LLKS bylos du dalyviai buvo išvežti, tai buvo 1944m. vasario mėnesį, kai kurie kiti bylos dalyviai buvo paleisti. Tuo metu kalėjime pasilikusieji klydome, kad paleistas buvo V.Bakūnas. Vėliau paaiškėjo, kad jis išvežtas į Pravieniškes. Apie LLKS narių paleidimą Vokietaitis kažkodėl nemini.

Kai kuriais knygoje "Laisvės besiekiant" pateiktais faktais ir pavaizduotomis situacijomis negaliu patikėti arba turiu skirtingą nuomonę. Sutikdamas, kad galiu klysti, savo abejojimus noriu viešai pasakyti.

Kauno gestapo tardytojas Gottschalk buvo ne Sudetų vokiečių (59 p.), bet Silezijos. Jis kalbėjo lenkiškai Taip pat manau, kad jo laipsnis buvo "Untersturmbandfuhrer". Kaip prisimenu, jis tokiu titulu davė mano seseriai leidimą pasimatyti su manimi.

Gestapo "klėtkos" tardomiems kaliniams laikyti buvo be langų, bet nei ypatingai drėgnos, nei vandens ant grindų nebuvo (58 p.). Gal man taip pasitaikė, bet "aplankiau" tris jų.

Kauno kalėjimo kamera 152 nebuvo jau tokia bloga (60 p.). Visi kaliniai turėjo lovas ir kamerą galėjo išvėdinti. Maistas buvo nepatrauklus, bet, paly-

ginus su Vokietijos kalėjimais, maistingesnis. Žinoma, Amerikoje nė vienas tokio maisto nevalgytume. Pagrindinė blogybė tai blakės. Klaipėdoje ir Tilžėje blakių nebuvo.

Negaliu patikėti ir tokiu scenarijumi, kuris pateiktas 255 p. Iš Švedijos slapta atvykęs Vokietaitis labai išradingu būdu iš Šiaulių atvežamas į Kauną. Jį, kaip areštuotą, traukiniu atlydi uniformuotas policininkas, priklausęs pagrindžiui. Tai tikėtina. Bet netikėtina štai kas: Vokietaitis su palydovu anksti rytą, dar prieblandoje, atsiranda prie ryšininkės Rupienės namų durų. Vokietaitis pasakoja: "Rupienė, pravėrusi duris, tuojau mane atpažino, bet, pamąčiusi užpakalyje uniformuotą policininką, nusigando ir tuoj užtrenkė duris." Prasidėjo pokalbis prie uždarytų durų. Ir tik Vokietaičio įtikinta, kad policininkas savas žmogus, jį įsileido į vidų.

Tokioje situacijoje durys galėtų būti užtrenktos, jei viduje esantysis būtų nutaręs gyvas nepasiduoti, pasiruošęs bėgti ir norėtų laimėti laiko inkriminuojančiai medžiagai sunaikinti

Tas epizodas ne taip svarbus, tik rodo autoriaus tendenciją įvykius sudramatinti. Tokių perdėjimų galima pastebėti ir daugiau. Bet didžiausią mįslę sudaro knygoje epizodiškas inž. Antano Šapalo paminėjimas (61 p.).

Šis tas apie Šapalą

Jau anksčiau paneigiau galimybę, kad Šapalas galėjo būti gestapo tardomas kartu su Vladu Bakūnu 1943m. vasarą. Bandžiau surasti Ylos knygoje paminėtą laiką, kada Šapalas atsirado Stutthof'o kacetė. Tada maždaug būtų galima spręsti apie jo arešto laiką. Bet neradau. Todėl savo paties atmintį gaivinau tokiais orientyrais: gerai prisimenu, kad iš Kauno kalėjimo į Tilžę Šapalas buvo išvežtas maždaug tuo pačiu metu, kaip Zubrys su Brazausku, ty. 1944m. vasario mėnesį. Kauno kalėjime jis buvo neilgai apie savaitę. Kiek laiko buvo tardytas Kaune gestape, sunku pasakyti, bet neturėjo būti ilgiau kaip 2 savaites. Bet greičiausiai trumpiau. Taigi Šapalas galėjo būti areštuotas 1944m sausio mėnesį.

Prisiminimų autorius Šapalą pavaizduoja kažkokiu silpnuoliu, dejuojančiu "neištversiu, neištversiu", nebeįstengiančiu atsakyti į tardytojo klausimus, koks jo vardas, pavardė, gimimo data.

Inžinierius Antanas Šapalas, kurį iš gestapo į Kauno kalėjimą perkėlė

1944m. sausio gale ar vasario pradžioje, buvo visai kitoks: drąsus, energingas, ne tik nepalaužtos dvasios, bet tiesiog kovingai nusiteikęs.

Pirmiausia negaliu patikėti, kad gestapas galėjo tardyti vieną suimtąjį kito akivaizdoje, net jei jie būtų ne toje pačioje byloje. Antra, kiek prisimenu, Šapalas man pasakojo, kad jį tardę tie patys gestapininkai, kaip ir mane - Gottschalk ir Heltkė (ne Rauch su Zaganevičiumi, kaip teigia prisiminimų autorius). Labai gerai prisimenu tokį Šapalo papasakotą tardymo epizodą: reaguodamas į kažkokį Šapalo atsakymą, Heltkė pasakęs: 'Bajavas esi'. "Ar žinai, kas yra bajavas?" - paklausęs Šapalas. "Kas?" Šapalas - 'Bajavas" tas, kas su sub... muses gaudo."

Kas nors galės pasakyti, kad niekas nežino, kaip buvo kalbėta tardymo kameroje. Gali būti. Bet yra kitas, liudininkus tardininkus turįs jo drąsos epizodas. Anksčiau pasakojau apie naujų kalinių "traukimą per bato aulą". Nebuvau toje pačioje kameroje su Šapalu ir to įvykio nemačiau, bet tuoj pat man papasakojo, kurie tame "seanse" dalyvavo. Į "prokuroro" klausimą, "ar tiki Lietuvos nepriklausomybę?", Šapalas atsakęs: "Kaip į Dievą danguje, taip tikiu į Lietuvos nepriklausomybę."

Šapalas buvo mano sesers mokytojas Aukštesniojoje prekybos mokykloje Kaune. Šį tą apie jį girdėjau jau iš sesers, girdėjau iš kitų, kalbėjausi su juo pats. Netikiu, kad Šapalas galėjo dvasiškai sugniužti tardymo kameroje ar bet kurioje kitoje situacijoje. Ir Yla savo knygoje "Žmonės ir žvėrys" taip charakterizuoja Šapalą. Negaliu patikėti Bakūno liudijimu apie jį, juo labiau kad tardymo data akivaizdžiai klaidinga.

Ar Šapalas Kauno gestapo buvo žiauriai kankintas, kaip knygoje rašo Vokietaitis (353p.)? Kiek prisimenu jo pasakojimą, Heltkė jį labai mušęs. Didesnių kankinimų galėjo patirti Tilžės gestape. Sutikęs Kauno kalėjime, sužalojimo žymių nepastebėjau, ir jis tuo nesiskundė. Kauno gestapo tardymai, kai su juo kalbėjau, jau buvo baigti.

Perskaičius dr. Algirdo Vokietaičio redaguotą, didžiąja dalimi parašytą knygą, galima jausti, kad pasibaigus antinacinei rezistencijai jis tebeveda kovą prieš Lietuvių Frontą. Šalia nacių, Lietuvių Frontas buvo ir liko jo antras taikiny. Net juodžiausių valandų savo bendrakeleiviui, žuvusiam Antanui Šapalui pagaili atiduoti tai ką jam ir priešas turėtų pripažinti. Apie jį sako, kad "buvo patekęs į Štuthofą už rezistencinę veiklą (rodos LF gretose)."

Tarsi jis tikrai nežinotų, kad Šapalas buvo Lietuvių Fronto veikėjas, kurio nuopelnai rezistencijai, kad ir ne taip nuotykingi, gal nėra mažesni už paties Vokietaičio.

Vokietaitis kabina ir beveik rezistencine neištikimybe kaltina dr. Adolfą Damušį. Nacizmui žuvus, Damušis savo rezistencinę ištikimybę Lietuvos laisvės labui tęsia jau virš 42 metų. Surašant viską, ką per tą laiką Damušis yra nuveikęs, susidarytų visas knygos tomelis. Apie kaltintojo Vokietaičio darbus niekur nieko neteko girdėti.

Buvo laikas, kai abu - Damušis ir Vokietaitis - buvo pasiruošę mirti už tėvynę, dabar tik vienas iš jų - Damušis - gyvena už tėvynę. Bet, rodos, kad Putino "Sukilėlių" vienas veikėjas yra pasakęs, kad gyventi už tėvynę yra taip pat garbinga, kaip ir mirti. O filosofas Juozas Girnius yra išsireiškęs, kad tas paneigia praeitį, kas paneigia dabartį. Išimtis turbūt netaikoma nė rezistencijos žmonėms.

Perspausdinta iš "Į laisvę". 1988. Nr.102-103.

(Atsiminimų kalba netaisyta.)

IŠTRAUKA IŠ KAROLIO DRUNGOS-J.J.VALIULIO 1944-1945m. ATSIMINIMŲ

Autorius apžvelgė savo gyvenimo tarpsnį nuo suėmimo ir kankinimo nacių stovyklose iki pasitraukimo iš sovietinės Lietuvos į Vokietiją.

Nepaisant, kad atsiminimai rašyti 1982m., t.y. praėjus 40 metų nuo aprašomų įvykių, jie tikslūs ir be nereikalingo patoso.

Spausdinamas tekstas neredaguotas.

Karolio Drungos (gim. Jurgio Juozo Valiulio) suėmimo 1944 04 30 aplinkybės bei priežastys ir kalinimo Vokietijoje kronika

Nuo 1943ra pradžios Kaune gyvenau Ugniagesių g-vėje Nr.7, D aukšte. (Kitoje gatvės pusėje buvo "Aušros" berniukų gimnazijos kiemo mūrinė siena ir kažkokie nauji, ilgi triaukščiai rūmai, kurių paskirties neprisimenu.)

1944m balandžio 30d, tai buvo šeštadienis, prieš pat 7.00 vai. ryto, buto durų skambutis dzingtelėjo triskart trumpai (... - kaip Morzės kodo "S" raidė). Nors ir nemiegojau, bet dar gulėjau. Motina buvo jau atsikėlusi ir, žinodama, kad toks paskambinimas reiškia savą žmogų, nuėjo ir atidarė duris. Stovėjo nepažįstamas, tvarkingai apsirengęs, neaukšto ūgio žmogus, su barzdele. Pasakė motinai, kad turi svarbių žinių iš "Rudolfo" ir norėjo mane pamatyti. Motina pakvietė jį į valgomąjį kambarį ir po to atėjusi į mano kambarį pasakė kame reikalas.

Užsimečiau greit "chalatą" ir nuėjau į valgomąjį, kur manęs laukęs žmogus pasisakė esąs iš Joniškio ir turįs man žinią iš "Rudolfo". Atsisėdus jis man pasakė: "Rudolfas išvyko iš Talino atostogų į Karaliaučių, bet balandžio 25d., nors ir žadėjęs, į Kauną užsukti negalėjęs".

Man to užteko, nes Joniškyje buvo vienas iš "estafetės" punktų žinioms (siuntoms) iš Švedijos per Latviją ar Estiją perduoti į Kauną. O "Rudolfas" buvo plk. K.Ambraziejaus slapyvardė. Jį (...) 1944 kovo mėn. 21 ar 22d (tiksliai dienos nebeprisimenu, bet tai buvo 2-a diena po to, kai sovietai stipriai

subombardavo Taliną). O "balandžio 25d." - reiškė, kad tą dieną estų po grindis, kurio globoje K.Ambraziejų palikau, pervežė jį motorine valtimi į Suomiją.

Padėkojau už šią žinią ir pakviečiau tą žmogų pasilikti pusryčiams, bet jis atsiprašė, kad noris dar užsukti pas gimines, o po to dar tą pačią dieną išvažiuoti atgal į Joniškį. Taigi mano motina jį išlydėjo, o aš grįžau dar į savo kambarį ir vėl išsitiesiau kažkokios knygos paskaityti.

Kokia dešimt minučių vėliau prie durų vėl pasigirdo "S" skambutis. Motina, manydama, kad vėl kas iš savų, atrakino duris. Pro atidarytas duris išsoko 2 vyrai, pastūmė ją šalin ir su revolveriais rankose nulėkė tiesiai į mano kambarį. Pašokau greit nuo sofos, bet du vamzdžiai buvo jau atstatyti. Už vieno iš jų stovėjo "Sturmfuhrer" Šveiceris, Kybartų vokietukas ir berods ten buvęs Lietuvos kriminalinės policijos valdininku. Kitą revolverį gi atkišęs laikė tūlas Frei (ar Frey), nepriklausomos Lietuvos laikais vadinęsis Laisvėnu ir irgi dirbęs kažkur kriminalinėje policijoje. (Dar būnant Vokietijoje - iki 1959m. - teko girdėti, kad jis išemigravęs Australijon kaip Laisvėnas.)

Mane tuoj nuvarė į kambario kampą ir liepė rankas laikyti į dangų iškeltas. Šveiceris patikrino, ar po pagalve nėra revolverio, ir po to paklausė, kur aš revolverį laikau. Pasakiau, kad jo niekad nesu turėjęs ir kad jis gali, jei nori, visą butą aukštyn kojom apversti ir sienas, lubas bei grindis išardyti (Nors nieko nenujaučiau, bet kaip tyčia buvau savo 9 mm revolverį ir apie 100-ą šovinių jau prieš keletą dienų palikęs vienai pažįstamai merginai paslėpti)

Po to Šveiceris priėjo prie mano rašomojo stalo ir čiupo ant jo gulėjusį Sereiskio lietuvių-rusų kalbos žodyną, tardamas: "A, ta pati didelė, stora knyga".

Po to liepė man apsirengti. Visą laiką buvo kalbama lietuviškai. Daugiausia kalbėjo Šveiceris, (o Laisvėnas tik laikė atkišęs revolverį į mane ir mano motiną). Kai paklausiau, kodėl aš suimamas ir iš viso kame reikalas, Šveiceris trumpai atkirto: "Dėkokite Ambraziejui o daugiau sužinosite įstaigoje" (atseit Gestapo - K.D.). Po to liepė Laisvėnui paskambinti (telefonas buvo kitame kambaryje) į Gestapo ir pasakyti kad aš suimtas, kad "akcija dabar gali prasidėti" ir kad atsiųstų porą žmonių buto kratai daryti.

Man gi liepė apsivilkti palatą ir pasakė, kad vesias į laukiantį automobilį. Įspėjo, kad šausias man į nugarą nedelsdamas, jei tik bandyčiau ką nors įtartino daryti. (Motina buvo palikta Laisvėno priežiūroje.) Einant laiptais žė-

myn, viena ranka laikė mane už palto diržo, o kitoje rankoje buvo revolveris - Walter PPK. (Porą kartų žvilgtterėjau į revolverį, tai Šveiceris tuoj jį įrėmė man nugaron ir riktėlėjo nesižvalgyti). Automobilis laukė prie Centralinio pašto rūmų Laisvės alėjoje. Einant gatve, Šveiceris ėjo vienu-dviem žingsniais atsilikęs. (Kai vieną kartą pasisukau į jį pasižiūrėti, tuoj iš kišenės išsitraukė revolverį.) Automobilyje, be šoferio, buvo dar vienas uniformotas, žemesnio rango gestapininkas, su kuriuo Šveiceris kalbėjo vokiškai. Mane pasodino užpakalinėn sėdynėn šalia to gestapininko, ir jis man tuoj įrėmė pistoletą į šoną. Tokioje kompanijoje mane nuvežė į Darbo rūmus Kęstučio ir Vytauto prospekto kampe, kur buvo įsikūrusi Gestapo centrinė Lietuvoje.

Gestapo būstinėje Šveiceris nuvedė mane į III aukštą, kiek atsimenu, ir įvedė mane į kambarį, kuris buvo Gestapo viršininko pavaduotojo Schmitz'o (jo rango neatsimenu) kabinetas. Šveiceris pristatė jam mane. Schmitz'as paspoksojo į mane keletą sekundžių ir po to liepė Šveiceriui nuvesti mane daboklėn rūsyje.

Daboklės durys rūsyje buvo užrakintos, bet Šveiceriui paspaudus skambučio mygtuką ir kažkokiam veidui žvilgtterėjus pro langelį, durys buvo atrakintos iš vidaus, ir jas atidarė., tas pats "ponas iš Joniškio", kuris tą patį rytą, trumpai prieš 7.00 val., buvo atvežęs man žinią iš "Rudolfo". Tik dabar jis buvo jau SD uniformoje ir funkcionavo kaip daboklės prižiūrėtojas-sargybinis. (Keletą valandų vėliau jis man pasisakė, kad jo pavardė — Ziegler —, o neprikl. Lietuvoje buvęs Panevėžyje kalėjimo prižiūrėtoju Ciglieriu.)

Daboklė rūsyje buvo improvizuota: iš lentinių pertvarų buvo sumontuoti sandėliukai, kiekvienas iš jų su atskirom durim. Sandėliuke-kameroje buvo iš lentų sukaltas naras, šalia kurio buvo tik vietos atsistoti - kokių 2-jų pėdų ruožas — per vienukės ilgį - maždaug tokio pat ilgio kaip ir naras - apie 7 pėdos. Jokios patalynės ar užsiklojimo nebuvo.

Dėl improvizacinio daboklės pobūdžio, vienukių sienose ir duryse buvo pilna plyšelių, ir pačios lentos nebuvo storos. Tai vėliau labai daug padėjo suimtiesiems "pasiskirstyti rolėmis" ir "parodymams" suderinti. Ir prižiūrėtojai-budėtojai nebuvo per daug uolūs. O tai labai padėjo, kad suimtųjų skaičius liktų tik keliolika ar maždaug pora desėtkų, o ne šimtai, kaip būtų galėję būti.

Uždarytas į vienutę, prabuvau daboklėje kokia 20 minučių. Durys atsira-

kino, ir mane tardymui pasiimti atėjo "Scharfuhrer" Helmuth Heltke, buvęs vokiečių gimnazijos Kaune mokinys, vėliau studijavęs V.D.CJ Technikos fakultete. (Repatrijavo kaip vokiečių pirmosios sovietinės okupacijos metu ir 1941m. grįžo Kaunui jau kaip Gestapo (SD) narys.) Nors pažįstami nebuvome, bet iš matymo vienas kitą žinojome.

Nusivedė mane į II ar III aukštą, tiksliai nebeprisimenu, ir įvedė į kambarį su dviem rašomais stalais, su seifu kambario kampe, su 2 langais į kiemo pusę, o grindys buvo išklotos nemažu kilimu. Mane pasodino ant kėdės prieš vieną iš rašomųjų stalų.

Už poros minučių atsidarė kambario šoninės durys ir įėjo apyaukštis, gana stambaus sudėjimo, civiliai apsirengęs blondinas. Pasakė man, kad esąs "Hauptsturmfuhrer" Raucha. (Vėliau patyriau, kad kilęs iš Sudetų krašto Čekoslovakijoje.) Kadangi buvau nutaręs vaidinti vokiškai mažai suprantantį, tai žvilgterėjau į Heltkę. (Pastarasis funkcionavo kaip vertėjas ir, neužilgo patyriau, kaip mušeika. Raucha gi neprisilietė manęs niekad nė pirštu.) Taigi Heltkė man lietuviškai pasakė, ką Raucha pasakė apie save.

Po to Raucha atidarė seifo duris ir išėmė iš jo bylą (papkę), kurioje buvo didelis rudas vokas. Iš to voko, nepratardamas nė žodžio, jis pradėjo imti ir mesti ant savo rašomojo stalo:

1) du lietuviškus asmens liudijimus (pasus) su K. Ambraziejaus nuotraukomis, bet skirtingom pavardėm ir kitom asmens žiniom,

2) du dar neužpildytus (blankus) Kauno "Gebitskomissar'o", bet jo jau pasirašytus ir antspauduotus kelionės leidimus,

3) 500 Amerikos dol. banknotą, vad. "Golddollers",

4) radijo šifrų komplektą,

5) keletą egz. pagrindžio spaudos (įvairios),

6) kelis lapus ginklų sąrašų

7) ir dar kitų dokumentų, kurių dabar jau nebeatsimenu, o kai kurių ir tada neatpažinau.

Atlikęs tai, Raucha pasakė, o Heltkė išvertė maždaug štai ką: "Pone Valiuli, mes nesam NKVD, mes Tamstos nekankinsime. Kalbėsime — bus gerai, nekalbėsime — šūvis į pakaušį". Atsakiau, kad žinau kai ką iš to, kas man buvo parodyta, bet toli gražu ne tiek, kad būčiau vertas mirties.

(Toliau ir detaliau tardymo ir kalinimo Gestapo daboklėje iki 1944 birželio

8d. nepasakoju, nes tai sudarytų bent knygėlę. Be to, tų detalių p.Audronis ir neklausė. Todėl čia noriu tęsti tik tai, kas turėtų ryšio su p.Audronio laiške keliamais klausimais.)

Visa tai, ką Raucha padėjo ant stalo, buvo konfiskuota pas plk. K.Ambraziejų Talinę, kai jis buvo suimtas apie 1944m balandžio 12d. Jo suėmimas nebuvo paskiras įvykis. Tuo metu Gestapo ir vokiečių kariuomenės "Feldpolizei" darė Talinę ir kitur Estijoje masines kratas, ieškodami "juodosios rinkos" narių ir vokiečių kariuomenės dezertyrų. Ambraziejų karinė policija užtiko pas buvusią Estijos pasiuntinybės sekretorę p-lę Liiną Sepp, pas kurią ji buvau palikęs, kiek atsimenu 1944 kovo 21 ar 22d. Prieš išvykdamas dar pasakiau Ambraziejui, kad paduotų tą "didelį rudą voką" (apie kurį jau anksčiau užsiminiau) p-lei Sepp paslėpti ir pasiimti tik prieš pat išplaukiant į Suomiją. Deja, Ambraziejus to nepadarė, ir, kai p-lės Sepp bute buvo krata, tą voką užtiko tuoj atidarę Ambraziejaus čemodaną. Iškratę voką, vokiečių kariniai policininkai nesuprato, kas jame yra, bet 500 dolerio banknoto užteko Ambraziejui suimti, nors jo asmens dokumentai ir jokio įtarimo nebuvo sukėlę.

Tik Talino Gestape kažkas suprato, jog pas Ambraziejų paimti popieriai-dokumentai yra lietuvių kalba. Tuoj buvo paskambinta į Kauno Gestapą, ir Raucha su kitu gestapininku buvo skubiai pasiųsti į Taliną.

Visa tai man papasakojo Raucha, nestverdamas džiaugsmu ir pasigyrimu. "Užteko jūsų pulkininkui tik kiek įkirsti į klyną, ir pragydo jis kaip lakštingala. Net išgiedojo, kad norint lengvai į jūsų butą įeiti, reikia skambučiu tris kart trumpai pyptelėti". Ir Ciglerį jie pasiuntė, pasirėmę iš Ambraziejaus išgautu slaptažodžiu, pasitikrinti, ar aš esu namie. Nes, anot Rauchos, jie nebūtų pradėję ir keliolikos kitų Ambraziejaus išvardytų asmenų suėmimų, nesuėmę manęs pirmiausia. Mat iš visų Ambraziejaus prisipažinimų aš Gestapui atrodęs "įdomiausias". (Ryšinininkus Rygoje ir Joniškijoje bei adresatą Suomijoje - Gen. Štabo II skyriaus kpt Montialą - jis irgi buvo išdavęs.)

Po pirmojo tardymo, užtrukusio virš 2-jų val., nieko kito daboklėje neradau,

bet neužilgo išgirdau balsus ir iš garso atpažinau Bronių Bieliuką, Joną Deksnį. Kiek vėliau taip pat išgirdau a.a. Bronių Budginą. Kitą dieną, sekmadienį (gegužės 1d.), išgirdau Klemenso Bruniaus, Izidoriaus Kurkliečio ir kitų balsus.

Mano butas, kaip vėliau patyriau, buvo 4 paras užimtas, kratomas kiekvienas užėjęs žmogus. Tie, pas kuriuos nieko įtartino nerado, buvo paleisti, man dar akistatoje patvirtinus, kad tai tik mano asmeniškai pažįstami, buvę mokslo draugai, užvedinėdavę daugiausia savaitgaliais šachmatais palošti. Tokiu būdu buvo išlaisvinti Leonas Gerdvilis (vieno iš GerMaPo firmos savininkų sūnus), inž. Jonas Vasiliauskas (dabar J.Vasys, Bostone) ir dar keletas kitų. Tik Broniui Budginui, Izidoriui Kurkliečiui, Stasiui Kostkai (Aukš. Technikos mokyklos mokinys — ryšininkas su Radviliškiu) ir dar porai kitų taip padėti nepavyko, nes jie kišenėse turėjo ar tai pagrindžio spaudos, ar tai didesnes sumas pinigų su prisegtais lapukais, kuriuose buvo parašytos "Laisvės kovotojui" aukotos sumos ir aukotojų tikrieji ar fiktyvūs inicialai ar slapyvardžiai.

Nebeatsimenu visiškai tiksliai, ar Juozą Rudoką suėmė gegužės 2-ą ar 3-ą dieną. Suėmė jį lietuvių saugumo policijos Kauno apygardos viršininkas Jurgis Malskis, pasivijęs Rudoką bėgantį į viešąją savivaldybės išvietę Miesto sodo kampe prie Laisvės alėjos. Malskis atsivarė Rudoką į mano butą Ugniagesių gt, kur buvo dar pora gestapininkų. Belaukiant automobilio Rudokui į Gestapo nuvežti, Malskis irgi prisidėjo prie kratos darymo. Betikrindamas knygas, kurių turėjau virš tūkstančio, viename stambiame neorganinės chemijos vadovėlyje Malskis pastebėjo kiek prakiurusią nugarėlę. Užkišęs ten pirštus, ištraukė porą plonų lapų. Tai buvo radijo ryšio su Švedija šifrai. (O šifravimas buvo daromas naudojantis Sereiskio lietuvių-rusų žodyno pagalba. Tai buvo ta "didelė, stora knyga", kurią Šveiceris, mane suimdamas, pirmiausia čiupo nuo mano rašomojo stalo. Ir tai Ambraziejus Taline išplepėjo Rauchal (Mat, aš Ambraziejų treniravau VLIKo paprašytas kelionei į Suomiją. Nors radijo ryšiui su Suomija turėjo būti naudojamas vienas Lietuvos statistikos metraštis, bet pradinį apmokymą dariau su Sereiskio žodynu.)

Tame pačiame kambaryje J.Rudokas pamatė tą Malskio radinį ir žinojo, kas tai yra, nes pats buvo man labai daug padėjęs radijo ryšį techniškai

suorganizuoti. Todėl paprašęs Malskio, kurį asmeniškai gerai pažinojo, suplėšyti tuos lapiukus. Apeliavo net į Malskio lietuviybę. Malskis atsakęs: "Gerai, gerai Juozai - padarysiu". Tačiau nuvežus Rudoką į Gestapo, jis šifrus atidavė Šveiceriui ir pasakė jam, kad Rudokas prašė juos suplėšyti. Už tai Šveicerio įsakymu Heltkė, kuris buvo Šančiuose bene Rudoko kaimynas, Juozą stipriai sukruvino. (Tai sužinojau tuoj iš paties Rudoko, nes jį uždarė vienutėn šalia tos, kur aš sėdėjau.)

Asmeniškai Jurgį Malskį mačiau tik 2 kartus Gestape. Vieną kartą vedant tardyti, jis praėjo pro šalį nepažiūrėdamas į mane (o buvome abu Korp. Neo-Lithuania nariai). Kitą kartą mane bevedant koridoriu 2-ame ar 3-ame aukšte, pro praviras duris pamačiau prie stalo sėdintį ir kažką rašantį J.Malskį. Paklausiau mane vedusio Heltkės, ar Malskis dabar čia dirba. Heltkė atsakė, kad ne, bet jis turįs čia stalą, kai ateina Gestapui padėti.

(1945m. liepos pradžioje, kai grįžau Kaunan pas motiną, iš jos taip pat patyriau, kad Malskis bent "porą pamainų" kratė mano butą su kitais gestapininkais. Gestapo pasiėmė mano kostiumus, 2 paltus, radiją, rašomąją mašinėlę ir dar kitų dalykų. Mano motiną po 1944 birželio 8d. ištrėmė iš Kauno, bet leido baldus išsivežti)

Kaip minėjau, mus išvežė iš Kauno Gestapo birželio 8d. autobusu į Insterburgo (Įsručio), Rytprūsiose, kalėjimą. Sėdėjome ten po 2-3 žmones kameroje apie 3 savaites, kiek atsimenu. Jų pabaigoje dar atvežė keletą suimtųjų, jų tarpe plk. Juozą Vėbrą, prof. Adolfą Damušį, berods prokuroro padėjėją Juozą Katilių (dabar Vytautas Vaitiekūnas prie New Jorko), mano klasės draugą Aleksandrą Viršilą ir porą ar keletą anksčiau nepažintų jaunuolių.

Neužilgo po to (tai būtų pačiame birželio gale) mus pervežė į Allensteino (dabar Olsztyn) kalėjimą. Čia, pagal kai kurių prižiūrėtojų žodžius, mus turėjo teisti karinis Allensteino apygardos teismas. Praėjo bene dvi savaitės, bet nieko neįvyko. Vienas prižiūrėtojas tuo metu vienoje celėje sėdėjusiems J.Katiliui, Petruį Jurkštui ir man prasitarė, jog karinis teismas neradęs špionažo elementų mūsų byloje ir atsisakęs ją spręsti Todėl esą mes būsime vežami į Berlyną ir "Volksgericht'e" teisiami kaip "Hochverrater'iai". (Tuometiniame nacių teisenos žodyne špionažas buvo vadinamas "Landesverrat", o "nusikaltimai" prieš sistemą - "Hochverrat".) Kokių nors oficiališkėsių žinių

apie mūsų likimą mes niekad negavome. Vieninteliai, nors ir nežinia ar tikri, šaltiniai būdavo tai, ką vienas ar kitas prižiūrėtojas prasisardavo.

Taigi iš Allensteino per Karaliaučiaus, Soldau ir Torn'o (dabar Turun) kalėjimus savaitės būvyje mus kalėjimo vagone (4 žmonės 1-o kv. metro celėje) pervežė antroje rugpjūčio pusėje į Neuburg an der Warthe (dabar priskirta Lenkijai) kalėjimą. Tai buvo miestelis apie 180 km į rytus nuo Berlyno. Čia išbuvome iki 1945m. sausio pabaigos, kai mus, kurie dar buvome gyvi, brezentu dengtuose sunkvežimiuose, žiemos šalčiams siaučiant, išvežė nuo besiartinančių rusų, kurie buvo jau tik keliolika kilometrų nuo Neuburgo.

Vėlai vakare, tiksliau sakant, vidurnaktį, mus atvežė į Tegel'io kalėjimą (dabar Berlyno prancūzų sektoriuje) ir visus patalpino į vienukes, kurių langai buvo išbirę nuo bombardavimų - liko tik grotai. Kai kitą rytą kažkoks iš mūsų aukšto išvedė į snieguotą kiemą pasivaikščioti, pamačiau, kad bene daugiau kaip trečdalis nebėra iš tų, kurie dar buvome Neuburge.

Iš Neuburgo mane vežė jau su plaučių uždegimu, turėjau labai aukštą temperatūrą ir stiprius skausmus dešinės krūtinės pusės viršuje. Trečią dieną po atvežimo į Tegelį netekau sąmonės ir nebežinau, ar tą pačią, ar jau kitą dieną atsibudau kalėjimo ligoninėje, į kurią buvau atvežtas. Čia buvo bent šilta, ir kasdien ateidavo kokių 80m. amžiaus gydytojas, kuris man buvo labai geras. Bebūdamas ligoninėje, iš vieno "malonesnio" prižiūrėtojo sužinojau, kad vasario mėn. būsime Volksgericht'e teisiami ir kad ten tėra vienintelė bausmė-, ir prižiūrėtojas patraukė sau delno briauna po kaklu.

Už trejeto savaitę, kai liga praėjo, bet kojas vos bepavilkau, buvau vėl pervestas į ledinę kalėjimo vienukę. Čia būdamas vėl iš vieno prižiūrėtojo sužinojau, kad vasario pradžioje Volksgericht'as buvo subombarduotas ir jo bjauriai išgarsėjęs pirmininkas Freissler (berods Ronald) užmuštas. Volksgereicht'as vėl pradėtas organizuoti Bayrenth'e, Bavarijoje, ir jam skirti kaliniai pervežti ten. Taigi likau Tegelyje vienas. Sakė kitas prižiūrėtojas, jog dar likusius svetimtaučius, jų tarpe ir mane, perveš Bavarijon, jei tam bus progos. Deja, tos progos nebesusidarė.

1944m. balandžio antroje pusėje Tegelio kalėjime jau girdėjosi rusų artilerija. Kalėjime jau buvo palikti vien užsieniečiai.

Balandžio 23d. (atsimenu gerai, nes Jurginės) atsidarė celės durys, įėjo

kažkokie civiliškai apsirengę tipai, bet su karabinais ar revolveriais. Uždėjo man ant juosmens platų, ant nugaros užsegamą diržą, prie kurio priešakyje kabėjo masyvi geležinė rinkė. Prie tos rinkės prikabino man ant rankų uždėtas apyrankes. Paklausiau, kas bus. Vienas atsakė, kad nusikaltėliai vežami į Pbtzensee kalėjimą mirties bausmei įvykdyti. Ar tikrai tokia intencija buvo, nežinau ir turbūt niekad nesužinosiu. Kam tą diržą ir apyrankes dėjo, tiksliai irgi nežinau, bet daug vėliau iš vokiečių literatūros patyriau, jog tai darydavo, kad myriop pasmerktieji patys nenusižudytų.

Mano atveju tai vargu ar buvo reikalinga, nes vos paėjau, o kai reikėjo lipti į atvirą sunkvežimį iš galo kieme, tai pats neįstengiau. Tada vienas sargybinis paėmė mane už klyno, pakėlė ir įmetė sunkvežimin. Staiga pamačiau tame sunkvežimyje gulintį jau anksčiau minėtą Stasį Kostką. Pasirodo, kad jis irgi buvo paliktas Tegel'io kalėjime, nes irgi sunkiai sirgo plaučiais (kaip kiek vėliau paaiškėjo - TBC).

Važiavome į Plotzensee kalėjimą virš valandos, nes reikėjo aplenkti daug griuvėsiais užverstų gatvių ar sustoti dėl netoliese pradedančių kristi artilerijos sviedinių. Plotzensee kalėjime Kostka ir aš su koku 20 kitų kalbių užsieniečių (daugiausia italų, prancūzų) buvome patalpinti vienoje didesnėje II aukšto kameroje. Mus lydėję stipriai ginkluoti sargybiniai kažkur dbgo, o prižiūrėtojų pareigose atsirado bene 70 ar 80 metų amžiaus, į Bismarką panašūs, ūsuoti, žilaplaukiai ir uniformuoti prižiūrėtojai.

Taip dvi dienas pragulėjau su Kostka ant narų. Valgyti gaudavome tik po vieną piršto storumo riekę duonos ir vandens (to buvo, kiek norėjome). Balandžio 25d., vos pradėjus švisti, virš kalėjimo pradėjo skristi artilerijos sviediniai ir raketos. Sprogdavo netoli kalėjimo, bet kažkaip į kalėjimą nepataikydavo. Apie vidurdienį keli fiziškai stipresni italai, visą laiką spoksoję pro langus, pradėjo šaukti - russen, rusky, ura... Tuo pat metu tie keli likę senukai prižiūrėtojai atrakino kamerų duris ir šūktelėjo, kad rusai ką tik užėmė kalėjimą.

Rusai jau buvo atplėšę kalėjimo maisto sandėlio duris. O maisto statinėse ir dėžėse - sviesto, margarino, mėsos konservų, duonos, miltų, kruopų, cukraus, marmelado ir tt, ir t.t. ten buvo tiek, kad būtų užtekę tūkstančiams žmonių kelis mėnesius išmaitinti. Kai kurie išbadėję kaliniai puolėsi ant mėsos konservų, margarino... ir už valandos mačiau juos mirštant sunkiose

agonijose. Mudu su Kostka pasiėmėme tik po duonos kepaluką ir valgėme, imdami bumon po mažą gabaliuką, ilgai jį kramtydami.

Už kokių poros valandų rusai liepė sustoti mums maždaug į eilę ir keletas raudonarmiečių mus pavedėjo kokį kilometrą toliau nuo fronto linijos (ar nuo vietos, kur dar krisdavo artilerijos sviediniai). O po to pasakė, kad galime eiti, kur norime. Patys gi apsisuko ir nužingsniavo atgal į Plotzensee pusę.

(Apie grįžimą Lietuvon ir po to apie prasmukimą vėl į Vakarų Vokietiją tęsiu kitoje dalyje, kurią užbaigsiu už 3-4 savaites.)

Pastaba: ši 13-os psl. dalis baigta rašyti 1982 m. liepos mėn. 14 d.

II dalis

Karlo Drungos (gim. Jurgio Valiulio) grįžimas iš Berlyno Lietuvon ir perbėgimas atgal į Vakarų Vokietiją 1945 m.

1.

1945 m. balandžio 25 d. Raud. armijos išlaisvinti iš Plotzensee kalėjimo Berlyne ir kelių rusų kareivių pavedėti drauge su kokia pora šimtų kitų buv. kalinių užsieniečių apie kilometrą tolyn nuo fronto linijos, mudu su Stasiu Kostka pamažu vilkomės, kiek atsimenu, Kustrino gatve (ar plentu) į šiaurę. Maisto ir rūbų gavome iš visų pakeliui stovėjusių rusų dalinių. Patyrę, kad esame politiniai kaliniai iš Lietuvos, paskiri kareiviai o ypač įvairių laipsnių kariai-moterys, buvo mums apamai malonūs ir, pvz., mielai leisdavo pailsėti ar pernaktoti namuose, kur jų daliniai stovėjo.

Besivelkant ir dėl nuovargio bei nusilpimo padarant per dieną tik kokius 2-3 km., maždaug po savaitės pasiekėme Berlyno šiaurėje (ar truputį į šiaurės rytus) esantį priemiestį-miestelį Bemaui, kur radome didžiulį "surinkimo punktą". Visi vokiečiai buvo iš ten išvaryti, ir namuose, nuo rūsio iki viršaus, buvo apgyvendinti repatriacijai besirenkantieji buvę belaisviai nacių prievar-ta suvežti iš įvairių kraštų darbininkai ir t.t. Galiu tik spėlioti kad tame Bernau priemiestyje šonas prie šono gyveno apie 20 000 žmonių. Daugiausia gal rusų, bet buvo ir nemažai italų, prancūzų bei lenkų ir kitokių. Užtikome ir apie 30-40 lietuvių, daugiausia Lietuvoje 1942-1944 m. policijos sugaudytų ir

vokiečiams atiduotų žmonių.

Po poros dienų Stasys Kostka apsirgo, stipriai pakilo temperatūra, pasirodė skausmai krūtinėje. Bernau stovykloje buvo šioks toks medicinos punktas. Mano geras rusų kalbos mokėjimas padėjo, kad Kostka buvo gerai apžiūrėtas ir tuoj išvestas į kažkur už 10 km esančią Raud. armijos lauko ligoninę. (Tačiau gaila, kad čia su Kostka ir pasimetėme. Rusas gydytojas man pasakė, kad jis turįs sunkią džiovą. Bet gal taip blogai nebuvo, nes savo dideliame malonumui, jau būdamas JAV, bene 1962m, patyriau, kad jis gyvena su tėvais Radviliškyje, iš kur jis buvo kilęs. Sužinojau, kad iš rusų lauko ligoninės jis buvo pervežtas į kažkurią sanatoriją Rytų Vokietijoje ir pagijęs ar apgijęs vėliau repatrijuotas į Lietuvą.)

Kokią savaitę vėliau (tai buvo apie gegužės 12-15d.) apsirgau ir aš. Gavęs iš vienos lietuvaits termometrą, radau, kad turiu 42 laipsnius karščio. Nusivilkau į medicinos punktą, ir ten man rado, kad turiu dešinėje pusėje šlapią pleuritą. Po poros valandų ir mane išvežė į lauko ligoninę (bet Kostkos ten jau nebebuvo), kuri buvo palapinėse, didžiulėse — su 40-50 stovyklinių lovų. Kokią savaitę dar sunkiai sirgau, bet po to pradėjo gerėti. Ir kaip tik tada atėjo įsakymas tą lauko ligoninę perkelti į Gniezno miestą Lenkijoje. Perkėlimas tęsėsi kokias 3 dienas ir vyko prekinio traukiniu. Viskas, žinoma, buvo labai primityvu, gamtiškus reikalus tekdavo atlikti ant peronų, kai traukinys sustodavo kurioje nors stotyje, bet duonos pakako.

Gniezne ligoninė buvo patalpinta dideliame 5-ių aukštų "apartamentiniame" name, kuriame anksčiau gyveno vokiečiai. Čia atsirado ir daugiau seselių (lenkių) ir rusių gydytojų leitenanto ar kapitono laipsnio. Nors visur matėsi ir jautėsi pokarinis chaosas, tačiau kažkaip nesijautė baimės, pasitaikę rusai (gydytojai ar gydytojos, seselės ar kariškiai) nebuvo blogi, o "mėlynkepurių" kaip ir nesimatė. Viena rusė gydytoja man pasakė, kad MGB dabar nesirūpina, esą, kai žmonės grįš į savo buvusias gyvenimo vietas, tai ten jau, ką reikės "išrankios", "ištirs" (razberut).

Apie birželio 10-12d. pasijutau, kad esu, kiek reikia, atsigavęs. Paprasčiau gydytojos išrašyti ir gavau iš jos kelialapį į Wżesnia miestelį (apie 25 km į vakarus nuo Gniezno), kur buvo didelė repatriacinė stovykla. Joje gavau vietos viename name ant aukšto, kur žmonės miegojo ant grindų vienas šalia kito.

Po kokių 8 dienų pavyko gauti leidimą ir vietą viename iš keleivinių vagonų sustatytame traukinyje į Minską (pro Varšuvą, Lietuvos Brastą). Minske teko apie ketvirtą dienų praleisti begulinėjant stoties griuvėsiuose ar arti jų, kur visą laiką "stovyklavo" kokie 3-4 tūkstančiai žmonių, belaukiančių traukinių į įvairias Rusijos vietas. Pagaliau sulaukiau prekinio traukinio, turinčio savo sąstate vieną keleivinį vagoną ir einančio į Vilnių. Iš to traukinio išlipau apgriautoje Vilniaus stotyje 1945m liepos 7d. apie 7.00 val. ryto.

(Kaip per visą tą kelionę "Verčiausi", valgiau, ir t.t. čia nepasakoju, nes nežinia kada baigčiau. Galiu tik pasakyti, kad išlipau Vilniuje su utėlėmis rūbuose.)

Vilniuje pasisėkė tiek, kad radau toje pačioje vietoje tebegyvenančių gerų bičiulių šeimą. Jie mane apvalė, "nuutėlino", aprengė švariais rūbais ir padarė vėl į žmogų panašiu. Likau pas juos iki liepos 5d. pavarario. Iki to laiko buvau jau nuėjęs į "tėvynėn" grįžtančiųjų priėmimo punktą, kur gavau savaitei maisto kortelių ir nemokamą bilietą į Kauną. Jokių komplikacijų čia dar nesusilaukiau.

Liepos mėn. 5d., arti vidurnakčio, traukinys pajudėjo į Kauną. Atsiradau jame apie 2 val. nakties. Kadangi Vilniuje man buvo pasakyta, jog mano motina pasitraukė į Vokietiją, tai, eidamas buv. Vytauto prospektu, pamažu galvojau, ką daryti. Pas prof. Antaną Purėną, savo buvusį viršininką ir man labai bičiulišką žmogų naktį nenorėjau eiti, nes net nebuvau tikras, kad jis tebegyvena savo name, nors Vilniuje ir patyriau, kad jis yra Kauno universiteto rektorius.

Gera, kad prisiminiau su manimi kalėjusio Petro Jurkšto (dabar Čikagoje) motiną ir seserį, drauge su juo anksčiau gyvenusią Laisvės al.10 kieme esančiame name, 1 aukšte. Kai paskambinau, po kiek laiko atsiliepė man pažįstamas Jurkštaitės balsas. Tačiau ji dar pro uždarytas duris mane gero-kai "paegzaminavo", kol įsitikino, kad aš J.Valiulis. Iš Jurkštų tuoj patyriau, kad mano motina ne Vokietijoje, o Kaune, ir visiškai netoli - Trakų gt Nr.10 (mansardiniame butelyje virš 3-čio aukšto). Tačiau likau nakvoti pas Jurkštus, kad naktį savo mamos negąsdinčiau. Bet iš ryto mane pabudino jau Jurkštaitės pakviesta mano motina.

Pas motiną, Trakų gt Nr.10, poilsiauvau, buvau lankomas bičiulių, nešančių

kumpius ir dešras, pats susisiečiau su prof. Purėnu ir kitais pagrindžio bičiuliais, dar drįsusiais likti Kaune ir gerai užsimaskavusiais. Berods liepos 14d. nuėjau į III milicijos nuovadą, prie Igulos bažnyčios (ant Gedimino gt kam-po), užsiregistruoti. Gavau tuoj asmens liudijimą, galiojantį tik 6 mėnesius ir tik Kauno mieste.

Kitą rytą apie 7.00 val. namas buvo apsuptas 6-ių "mėlynkepurį", o pro duris, kurias motina turėjo atidaryti, įėjo trys civiliai - du iš jų kagėbistai, o trečias - milicininkas lietuvis iš III milicijos nuovados. Iš kagėbistų, kaip kiek vėliau patyriau, buvo rusas kpt Morozovas, o kitas - leitenantas, žydas, bet jo pavardės nepatyriau. Nuvedė mane po 3 val. (maždaug) kratos, radę tik neolituaniską kepuraitę, į Laisvės al. Nr.6, tada jau KGB rūmus. Trys civiliai apsigėrę ėjo šalia manęs, o 6 uniformuoti su šautuvais ir "štykais" žingsniavo iš paskos.

KGB rūmuose kpt Morozovas nuvedė mane, kiek atsimenu, į III aukštą pas "načalnyką", kaip jis sakė, majorą Voroncovą (faktiškai jis buvo Kauno ir Vakarų Lietuvos KGB viršininko pavaduotojas. Viršininku buvo kažkoks plk. laipsnio lietuvis, bet jo pavardės neprisimenu, ypač kad jo matyti neteko. Iš tikrųjų gi Voroncovas, nors oficiališkai tik pavaduotojas, buvo tikruoju viršininku).

Išlaikė mane 4 paras. Elgėsi mandagiai, jokių grasinimų tuo metu dar nedarė. Voroncovas tik labai daug klausinėjo apie pagrindį. Tam gi atvejui buvau neblogai pasiruošęs, nes gerai susipažinau su esama padėtimi per laiką iki įsiregistravimo milicijoje.

4-os (o gal ir 5-os) dienos vakare visai nelauktai, mandagiai Voroncovas pasakė, kad jie mane paleidžia ir kad galiu grįžti savo buvusion tarnybon, ty, į universitetą.

Žinoma, istorija su Voroncovu ir KGB tuomi dar nesibaigė. Rugpjūčio pradžioje jis pasikvietė mane į savo namus (Totorių gt, lygiai priešais mečetę). Ir kvietė dar, kiek atsimenu, apie 7-8 kartus. (Paskutinį kartą turėjau užėiti lapkričio 25d., penktadienį, vakare, bet lapkričio 23d., 6 vai. ryto, aš jau dingau iš Kauno.)

(Smulkiau apie kalinimą bei apklausinėjimus KGB rūmuose ir vėlesnius "pasikalbėjimus" su jau į papulkininkius pakeltu Voroncovu nerašau čia, nes tai sudarytų gerą knygos dalį. Tik trumpai drūtai tariant jo tikslas buvo iš

manęs "išauklėti" aukštą komunistinės valdžios pareigūną, kuris pradžioje "ištikimybės įrodymui" turėtų padėti sukompromituoti ir iš universiteto išgrūsti prof. A.Purėną, prof. Lašą ir prof. Janulaitį. Jei gi nesiduočiau "išauklėjamas", tai dėl darbų, kuriuos dirbau nacių okupacijos metu ir dėl dalyvavimo Aktyvistų fronte — 25 metai konclagerio. Ir kai aš kartą, vaidindamas išsigandusį, paklausiau, kodėl veikla prieš nacius yra nusikaltimas, tai Voroncovas atsakė, kad tai "buvo tik lietuvių "treniruotė" pasipriešinimui prieš sovietų santvarką".)

Vienu žodžiu, buvau pastatytas prieš alternatyvą: gyventi gerai kaip kiaulė ar mirti sovietinės šiaurės kasyklose ar miškuose. Pasirinkau trečiąją, tuo metu dar įmanomą ir man itin laimingai susiklosčiusią galimybę. Apie tai rašau žemiau.)

2.

Pirmąją 1945m. lapkričio savaitę (dienos šiuo metu tiksliai neprisimenu) per vieną pagrindžio draugą gavau žinią, kad į Kauną grįžo Klemensas Brunius ir Jonas Deksnys. Jiedu iš Schweinfurto, Vak. Vokietijoje, grįžo kaip lenkai (ar pusiaulenčiai) į Lenkiją su repatrijuojamų lenkų transportu, kurį lydėjo amerikiečių M.P. (Military Police). Pirmame Lenkijos miestelyje (prie Čekoslovakijos sienos) Zebžydovice visiems repatriantams buvo išduoti ružavos spalvos asmens pažymėjimai. Klemensas užsirašė - Karol Dranga, o Jonas — Jan Kairelis. Pasisakė, kad darbams buvo išvežti iš Lietuvos kaip pusiau lenkai, o motinos buvo neva kilusios iš Suvalkų trikampio ar Gardino srities. Tie asmens pažymėjimai drauge buvo ir leidimas nemokamai važiuoti traukiniais, šeimų, giminių darbo ir t.t ko nors beieškant. Kiek atsimenu, tie pažymėjimai galiojo 3 mėnesius.

Po to jie abu privažiavo iki Baltstogės, o iš čia pėsti perėjo tuo metu dar nesaugomą sieną Lietuvon (Klemensas gerai pažinojo tas vietas, nes, kaip jis sakė, dar gimnazistu būdamas, jas pėsčias išvaikščiojo). Pakeliui susirastų pažįstamų padedami, jie pasiekė Kauną. Jonas Deksnys rado brolių Juozą ir jo šeimą, o Klemensas rado savo šeimą. Tačiau Klemenso žmona buvo labai nepatenkinta jo grįžimu dėl šeimai susidarancio didelio pavojaus. Tai man Klemensas papasakojo vieną naktį (maždaug lapkričio 10d.), kai susitikome pas mano vieną bičiulį Šančiuose. Tačiau jis buvo apsisprendęs likti

Lietuvoje ir po kurio laiko išeiti į mišką pas partizanus. Grįžti į Vakarus jis griežtai atsisakė ir savo turimą lenkų repatrianto dokumentą (žinoma, galiojantį tik Lenkijoje) jis atidavė man. Tiesa, ta pačia proga jis man dar papasakojo, kad Šveicерio vadovaujamoje gestapininkų grupėje, suėmusioje jį ir kpt Krašnicką, dalyvavo ir neolituanas Jurgis Malskis. (Anksčiau to nežinojau, nes per visus kalinimus ar transportus Vokietijoje kažkaip atsitiktinai neteko būti ar papulti į vieną celę su Klemensu.)

Paryčiui atsibučiavome ir išsiskyrėme, kaip pasirodė, amžinai

3.

Pagal Lietuvos Laisvės Kovotojų sąjungos vadovybės dalies, palaikiusios ryšius su partizanais, planą, - aš turėjau dingti į Dzūkijos miškus lapkričio 12d. Tačiau grįžus Klemensui ir Jonui, planai buvo pakeisti ta prasme, kad Jonui ir man buvo pavesta prasiveržti atgal į Vakarus ir bandyti rasti pagalbos Lietuvos pagrindžiui pas amerikonus ir anglus, o jei pavyktų, tai geriausia pas abu. Išvykimo iš Kauno data buvo nustatyta lapkričio 23d.

Vienas mano bendradarbis padėjo man labai gerai perdirbti iš Klemenso gautą lenkišką dokumentą. Mano nuotrauką įklijuoti vietoj Klemenso nebuvo sunku. Antspaudų kertėje pripaišymas buvo sunkesnis darbas, bet ir tas galų gale pavyko taip, kad be mikroskopo beveik padirbimo neįžiūrėtum. Tik gimimo metų - 1912 - nebuvo įmanoma pertaisyti į 1919 ar ką nors panašaus. Tačiau nesiskutus barzdos keletą dienų ir nesiprausiant per daug, amžiaus skirtumo pradėjo kaip ir nesimatyti.

Iš Kauno išvykome lapkričio 23d., 6 val. ryto, su Kauno miesto Vyk. komiteto Kuro skyriaus automobiliu. (Juozas Deksnys buvo to skyriaus viršininkas.) Drauge su mumis dar važiavo plk. Vitkus (plk. Kazimieraitis), atvykęs iš Dzūkijos miškų mus pasiimti. Visi važiavome su klastotais dokumentais, kaip Kuro skyriaus inspektoriai apžiūrėti ir kurui iškirsti tinkamų miško rajonų. Šoferis buvo irgi pagrindžio narys, nors ir Kauno Vyk. k-to tarnautojas.

Maždaug 3 km už Merkinės Vitkus liepė šoferiui sustoti, atidavė jam savo "inspektoriškus" dokumentus, ir jis pasuko atgal į Kauną. O Jonas ir aš, Vitkaus vedami, pasinėrėme į miškus.

(Pas partizanus praleistų dienų ir naktų čia nebandau pasakoti nes nežinia

kada baigčiau.)

Iš rytinės Nemuno pusės luoteliais persikėlėm drauge su Siaubo būriu (tai buvo lyg plk. Vitkaus "gvardija") į vakarinę ir po to pro Liškiavą pasukom lanku į pietus nuo Leipalingio ir Veisiejų. Po to vėl nužygiavome pagal Lenkijos sieną į šiaurę ir maždaug ties Seinais naktį iš lapkričio 30d. į gruodžio 1d. perėjome dviejų partizanų lydimi į Lenkijos pusę. Iš ten pro Seinus ir Suvalkus jau tik dviese su J.Deksniu nužygiavome į Allensteiną (dabar Olzstyn), iš kur jau ėjo traukinys į Varšuvą. Po nesėkmingo bandymo patekti į Čekoslovakiją savom jėgom dėl didelių šalčių grįžome atgal į Varšuvą, kur JAV karinės misijos vadovas plk. Pashley, išklauses mūsų istorijos, išdavė mums dokumentus kaip neva amerikietiškos kilmės žmonėms keliauti repatriacijos tikslu į Vak. Vokietiją (komunistinė Lenkijos valdžia pradėjo veikti tik už kokių 8-ių mėnesių). Su tuo dokumentu be jokių kliūčių pramovėme į Katovicus, išilgai per Čekoslovakiją, Niurnbergą, Augsburgą, Štutgartą ir gruodžio 13d. atsidūrėme Tubingene.

Pagal tolimesnius ryšio su okupantais Tėvynės pagrindžio palaikymo planus, aš turėjau 1947m balandžio mėn. vienas ar su kuriuo kitu draugu vėl grįžti su uždaviniu Lietuvon. Vienok 1946m pabaigoje pradėjau sirguliuoti, pirma Tubingene UNRA'os gydytojas dr. Jonas Valaitis bandė gydyti mane nuo gripo. Bet kai tas gripas per 2 mėnesius nepraėjo, nuėjau į universiteto polikliniką, kur per keletą valandų nustatė, kad turiu dešinio plaučio viršuje TBC jau obuoliuko dydžio skylę.

Taip visi mano planai ir aktyvus tiesioginis dalyvavimas rezistenciniame darbe ir užsibaigė. Gydė mane vokiečių medicininio draudimo įstaigos. Tik kai 5-ios Heidelberge darytos operacijos pilnai nepagydė, 1953m., remiamas vokiečių įstaigų ir giminių, draugų bei pažįstamų JAV bei Anglijoje, nuvažiavau į Ciurichą (Zurich) Šveicarijoje, kur man 6-osios operacijos metu išėmė dešiniojo plaučio viršūnę ir tuo pačiu joje buvusią žaizdą. Pabuvęs 3 mėn. kalnuose Davos'e, grįžau dar 4 mėn. aklimatizacijai sanatorijon Vokietijoje. 1954m balandžio mėn. buvau paleistas kaip pasveikęs pas šeimą Tubingene. (Iš viso sanatorijoje ir ligoninėse praleidau beveik ištisus 7 metus. Be dešiniojo plaučio viršūnės, dar 5-ių ankstyvesniųjų operacijų metu netekau 1-o ir 2-o šonkaulio dešinėje ir dar 3-5 colių gabalų likusiuose 6-iose šonkauliuose.)

Nors teko ir daug prisikentėti ir dabartinis mano sveikatos stovis yra anų ligų išdava, visgi dažnai pagalvoju, kad štai gyvenu su savo miela šeima, skaitau, rašau kad ir šį laišką, džiaugiuosi saule ir mėnuliu, turiu daug žmonių, kuriuos mėgsta Ir todėl ne kartą esu pamąstęs, o kur gi aš dabar būčiau, jei ne ta TBC...?

Pastaba: ši, antra, dalis baigta rašyti 1982m. rugpjūčio 26d.

LAISVĖS KELIU

Algirdas Šertvytis

Pratarmė

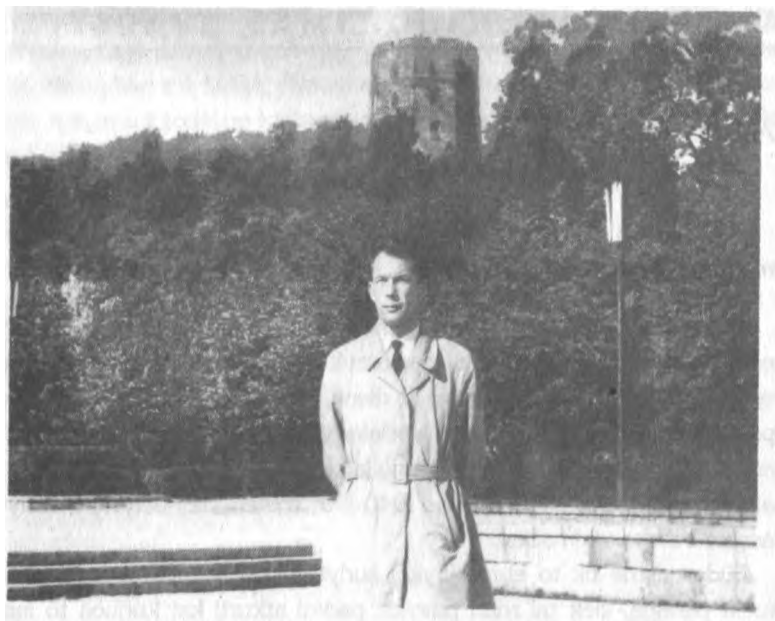
Pagaliau įvyko tai, ko daugel dešimtmečių laukė okupacijos kryžių nešdama ir ne kartą sielvarto ašaras braukusi Lietuva. Kelias iki nepriklausomybės, paskelbtos 1990m. kovo 11 dieną, buvo ne tik erškėčiuotas, bet ir apščiai tos laisvės aukų krauju apšlakstytas. Nors dar ir dabar negalime tvirtinti esą visiškai laisvi, tačiau atėjo laikas istoriškai užfiksuoti bent jau tą Laisvės kelio etapą, kuris nueitas 1940-1991 metais, nes dalyvių ir liudytojų kasmet belieka vis mažiau.

Būdamas ne tik to etapo įvykių liudytoju, bet ir tiesioginiu jų dalyviu, jaučiu pareigą, kiek tai man pavyks, padėti atkurti kai kuriuos to laisvės kelio istorijos puslapius.

Istorija, kuri 45-eriems metams atskyrė mane nuo Lietuvos padangės ir atsiėjo man 15 metų "kurorto" už bolševikinių spygliuotų vielų, yra susijusi su pirma didžiausia lietuvių tautinio pagrindžio organizacija Lietuvos Laisvės Armija (LLA). Kadangi niekada neturėjau galimybių naudotis bibliografinė medžiaga šia tema (jei tokia išvis Lietuvoje yra), galiu operuoti vien savo prisiminimais bei įspūdžiais.

Manau, neklysiu, darydamas prielaidą, kad LLA buvo tam tikras Lietuvos Aktyvistų Fronto (LAF) tęsinys, gal tik su tuo skirtumu, kad LAF buvo ne organizacija, o greičiau spontaniškas aktyvus išsivadavimo iš pirmosios bolševikinės okupacijos 1940-1941 metais judėjimas, neturėjęs tipiškos organizacinės struktūros kaip LLA.

LLA, nepaisant demagogiško šios organizacijos traktavimo tarybiniuose šaltiniuose, buvo tam tikra nacionalinės savigynos forma, susikūrusi dėl kolonijinės Reicho politikos Rytų regione. Tai pirmoji konkreti lietuvių reakcija į tokius fašistinės Vokietijos vadovybės veiksmus Lietuvos ir jos gyventojų

Algirdas Šertvytis Vilniuje, 1975m.

atžvilgiu, kaip skubus Laikiniosios Lietuvos Vyriausybės paleidimas ir represijos prieš kai kuriuos jos narius, okupacinio režimo įvedimas Lietuvos teritorijoje, užuot atkūrus nepriklausomybę, Vermachto bandymai sušluoti Lietuvos jaunimą į SS divizijas ir šitaip sukelti fizinio sunaikinimo pavojų, priverstinės darbo jėgos deportacija į Reichą ir kt

Todėl marionetinių Lietuvos istorijos falsifikatorių bei jų dirigentų (metropolijoje) pastangos vaizduoti LLA kaip profašistinę (o dar dažniau ir kaip grynai fašistinę — A.Š.) organizaciją, atseit visokeriopai talkinusią vokiečių okupantams, yra ne kas kita, kaip eilinis dezinformacijos ir šmeižtų jovallas, tarnavęs Raudonosios imperijos tikslams.

Mano kartėlis, kurio čia nè nebandau slėpti, adresuotas gal ne tiek buvusiems Kremliaus politikos Pabaltijyje strategams, kiek tiems, atsiprašant, tėvynainiams, kurie, tiek metų pūtę į okupantų dūdą ir už tai užsitarnavę ordinus, medalius, mokslinius laipsnius, komfortiškus butus bei respubliki-

nio rango pensijas, dar ir dabar, gerai žinodami klaikų penkiasdešimtmetės Lietuvos okupacijos balansą, velkasi nepriklausomybės keliu atbuli, skleidami aplink save troškų bolševikinių pagirių tvaiką.

Tai liudija ne tik iki gyvo kaulo įsibjaurėję parlamento rietenos, bevaisė socialinė ir ekonominė ekvilibristika vyriausybėje, bet ir šiandieninė, ne pagal valstybės (tik ką iš griuvėsių besikeliančios) kišenę gausi ir labai jau įvairiais "aromatais" atsiduodanti periodinė lietuviškoji spauda (tiksliau - tam tikra jos dalis). Nuo šių virusų išgydys tik laikas ir normali ekonomikos bei visuomeninio gyvenimo raida respublikoje, jei sugebėsime tokią garantuoti. Deja, kol kas ji vis dar reanimacijos būklėje.

'Išvaduotojai' keičiasi, pavojai lieka

Pirmųjų išvadavimo iliuzijų banga, sukelta žaibiško Vermachto žygio per Lietuvą, greitai atslūgo, užleisdama vietą palaipsniui kylančiam nusivylimui ir politinei apatijai. Tokia situacija darėsi dvigubai pavojingesnė. Viena, ji buvo paranki Reicho okupacinės valdžios organams, visomis priemonėmis ir visose sferose siekusiems demonstruoti Lietuvos valstybingumo bei jos gyventojų tautinės sąmonės ignoravimą. Antra, didėjantis gyventojų nepasitenkinimas galėjo būti sėkmingai panaudojamas fronto užnugaryje veikusios bolševikinės agentūros, nuo pat pirmųjų 1940m okupacijos dienų siekusios skaldyti mūsų tautą ir paversti mus aklais ir paklusniais savo imperinių užmačių talkininkais.

Šių pavojų akivaizdoje ir iškilo būtinybė pabandyti išsaugoti mūsų taujoje bent tai ką dar galima buvo išsaugoti ir kas iš esmės buvo svarbiausia, būtent - gyvąją (fizinę) tautos jėgą, o kartu ir atitinkamą jos imunitetą. Tų idėjų pagrindas buvo toks: mes per maži ir per silpni, kad galėtume beato-dairiškai pulti į vieną ar kitą "išvaduotojų" glėbį, suvokdami kas mūsų tame glėbyje laukia.

Realizuoti šią idėją ir ėmėsi LLA. Gal todėl Lietuvoje nebuvo suformuota nė viena SS divizija, tuo tarpu kai Latvijoje tokių atsirado 2, o Estijoje net 3. Estijos gyventojų skaičius Antrojo pasaulinio karo pabaigoje buvo sumažėjęs nuo 1,7 milijono iki 900000, o Latvijoje beveik 50 proc. respublikos gyventojų šiandien sudaro atėjūnai iš Rusijos. Faktai kalba patys už save.

Kaip ir kokiomis aplinkybėmis man teko sueiti į sąlytį su LLA organizacija?

Tai įvyko 1942m. vasarą. Tuo metu dirbau Vilniuje, Lietuvos Geležinkelių valdyboje, eismo įvykių tyrimo skyriuje. Dėl okupacinės vokiečių valdžios politikos gyventojų nuotaikos buvo prislėgtos, didėjo nerimas ypač dėl lietuvių jaunimo likimo. Šią rūškaną atmosferą tirštino siaubingų 1940m birželio dienų prisiminimai, kai tūkstančiai niekuo nekaltų mūsų tėvynainių gyvuliniais vagonais buvo išvežami į Sibirą. Nedavė ramybės mintis, kad Lietuvos geležinkelininkai tada liko pasyvūs tos tragedijos stebėtojai, o kai kuria prasme ir jos taikintojai, užuot sužlugdę arba bent sutrukdę šią barbarišką okupantų akciją. Be to, brendo pavojus, jog panaši akcija gali pasikartoti, tik jau Vakarų kryptimi Bendraminčių pastangomis rudeniop Vilniuje susibūrė grupė geležinkelininkų aktyvistų, pasivadinusį LGLKS (Lietuvos Geležinkelininkų Laisvės Kovotojų Sąjunga). Steigiamasis susirinkimas įvyko Čiurlionio g., privačiame vieno aukšto name, kurio dabar jau nėra. Nėra ir to namo, kur gyvenau su bendraminčiu kauniečiu Vytautu K. Tai buvo geležinkelio žinybos trijų aukštų mūrinis pastatas (priešais geležinkelio stotį), dabar čia skveras ir keletas prekybos kioskų.

Buvo užsibrėžta organizacijos veiklą išplėsti visame Lietuvos geležinkelių tinkle ir - iškilus stambių represijų pavojui paralyžiuoti geležinkelių eismą. Be to, buvo nutarta leisti ir platinti periodinį informacinį biuletenį. Jį redaguoti buvo pavesta man. Iniciatyvinėje grupėje, be mudviejų su Vytautu K, buvo dar 5-6 žmonės.

Biuletenį spausdindavome naktimis mano tarnybiniame bute, jau minėtame name. Technika buvo labai primityvi — šapirografas, kurį Vytas parsinešdavo iš darbavietės (buv. Vilniaus Geležinkelių eksploatacijos ruožas; tas pastatas išliko, jame dabar bilietų kasos). Tais pačiais kanalais apsirūpindavome ir popieriumi. Biuletenį platindavome įvairiais būdais: dalį įmaišydavome kartu su tarnybine korespondencija, dalį išsiuntinėdavome per patikimus geležinkelininkus. Konspiracija, tenka pripažinti, buvo gana žemo lygio. Bet mus lydėjo sėkmė, todėl nė karto "nesudegėm".

Kartą vėlyvą, žvarbų 1942 metų rudens vakarą susiruošėme mano bute spausdinti eilinį biuletenį. Butas buvo antrame aukšte, su langais į geležinkelio stoties aikštę, Uždangstę specialiomis popierinėmis užuolaidomis langus, vykdydami karo komendantūros reikalavimą, stvėrėmės darbo. Vieni ruošė popierių, kiti plušėjo prie šapirografo, tretį dėliojo jau gatavus lapus ant lovų

ir grindų, kad greičiau džiūtų dažai. Staiga duris sudrebino stiprus beldimas. Nusmelkė mintis, kad gali būti krata. Vyrai puolė rinkti ir žaibiškai grūsti lapus į kampe liepsnojančią koklinę krosnį. Tai buvo sekundžių reikalas. Aš tuo tarpu užsimečiau vokišką uniforminį švarką ir, priėjęs prie durų, kiek įmanydamas ramesniu balsu paklausiau - dėl visa ko vokiečių kalba:

- Wer ist da? (Kas ten?)

- Aufmachen, zum Donnerwetter (Atidarykite, šimts velnių!), - pasigir-do pikta komanda, palydėta spyrio į duris.

Taip buvo laimėtos tos, galbūt viską lemiančios, kelios sekundės. Atidaręs duris, laiptinės aikštelėje išvydau du augalotus kariškius, vienas iš kurių buvo feldfebelis (viršila). Kiek aprimau, pamatęs, jog į vidų jie ne-siveržia. Tačiau pasipylė serija keiksmų ir priekaištų dėl nepakankamai aptem-dytų langų ir išpėjimas, kad kitą kartą būsiu pristatytas komendantūron.

Švystelėję kišeniniu žibintuvėliu į tuščią koridorių, kurio gale buvo mūsų "spaustuvė", jie neskubėdami nutrepsėjo laiptais žemyn. Kaip supratau, tą naktį jie patruliavo geležinkelio stoties aikštėje.

Netrukus žinia apie LGLKS egzistavimą pasiekė LLA štabą Vilniuje.

Per štabo įgaliotinį Adolfą Kubilių, veikusį pogrindyje, aš ir Šarūnas Jazdauskas, gyvenęs pas mane (pirmasis per tardymus nukankintas, antra-sis - buv. politkalinys, miręs 1991m. Vilniuje), buvome pakviesti į štabo būstinę Gedimino gatvėje, netoli Katedros, daugiaaukščiame name. Tai galėjo būti 1943 metų pavasarij. Štabas buvo privačiame bute. Pasakę slaptažodį, bu-vome palydėti į aptemdytą didelę svetainę, kurios kampe už rašomojo stato, papuošto trispalve vėliavėle, į mus įdėmiai žvelgė gana dar jaunos išvaizdos vyras, kaip vėliau paaiškėjo, LLA vadas Kazys Veverskis.

Jis pasiūlė LGLKS įsilieti į kur kas solidesnę negu mūsų pogrindžio organizaciją — LLA, čia pat trumpai apibūdinęs jos esmę ir užduotis. Mums ypač imponavo tai, kad šiai organizacijai vadovavo buvę kadriniai Lietuvos kariuomenės karininkai ir kad pati organizacija, kaip supratom, buvo kur kas platesnės apimties.

Kalba toliau nukrypo į nelinksmą artimiausios ateities perspektyvą, ypač dėl vokiečių nesėkmių Rytų fronte ir galimos antros bolševikų okupacijos. Reikėjo rengtis ją sutikti kiek galima geriau susiorganizavus: apsirūpinti ginklais, techninių ryšių priemonėmis, turėti gerai parengtus struktūrinius padalinius

ir t.t

Buvo susitarta, kad LGLKS inkorporuojama į LLA, taigi mes įstojome į Lietuvos Laisvės Armiją. Kadangi aš turėjau spec. leidimą tarnybos reikalais naudotis visų tipų traukiniais, be to, gerai mokėjau vokiečių kalbą, man buvo patikėtos ryšininko pareigos ypatingiems uždaviniams.

Svarbiausias darbas buvo platinti nelegalią spaudą, ją išvežiojant po didesnius Lietuvos miestus - Kauną, Šiaulius, Panevėžį, Uteną, Biržus ir kt.

Dažniausiai man teko vežioti laikraštukus "Į Laisvę" ir "Karines ir politines žinias". Kelionėse pasitaikydavo tikrai aštrių situacijų, ne kartą teko "eiti skustuvo ašmenimis".

Tai buvo 1943 metų vasarą. Gavęs solidų ryšulį "dar šilto" eilinio "Į Laisvę" numerio*, vakarop įlipau į keleivinį traukinį Vilnius - Kaunas ir leidausi į Šiaulius. Vagonai buvo vokiški, seno tipo, su nuleidžiamais langais. Kupė buvome penkiese aš su pažįstamu geležinkelininku ir trejetas civilių, tarp jų dvi moterys. Kelionė traukiniu tais laikais nebuvo saugi, nes Vilniaus krašte ypač smarkiai veikė partizanų gaujos, o jų būdavo visokio plauko - ir raudonųjų, ir baltųjų, t.y. lenkų AK (Armija Krajova). Išardydavo bėgius, sprogdindavo minas (man tai keletą kartų pasitaikė), apšaudydavo. Kartais ištisas valandas traukinys prastovėdavo, kol sutaisydavo bėgius. Tąsyk Kauną pasiekėme be nuotykių. Jie prasidėjo jau pačioje Kauno geležinkelio stotyje. Mūsų sąstatą priėmė į antrą kelią. Stotis buvo aptemdyta, tačiau pro langus spėjau pastebėti, kad peronas pilnas kariškių. Vos traukiniui sustojus, pasigirdo durų pyškėjimas ir komandos;

- Ne judėt iš vietų. Atidaryti lagaminus!

Kratos traukiniuose tada buvo ne naujiena. Svarbiausias tikslas — pasipлėšikauti, iš civilių atiminėdavo maisto produktus.

Mano situacijoje toji komanda buvo tolygi peiliui, įremtam į gerklę. Žinoma, aš, būdamas uniformuotas ir gerai kalbėdamas vokiškai, galėjau paprasčiausiai pakilti ir išeiti, deja... po suolu buvo tas nelemtas spaudos ryšulys! Galvoti nebuvo kada, veikiau žaibiškai ir įžūliai timptelėjęs diržus, nuleidau

* Nelegali spaustuvė buvo Vilniuje, Šopeno g. 3 (5?), antrame seno pastato aukšte. Apačioje buvo vokiečių žandarmerijos bendrabutis, todėl gana saugu, nes negalėjo kilti įtarimų. Vienas iš "spaustuvininkų" buvo Jonas Zakaras. Prie jo dar grįšiu. Antroje gatvės pusėje, name Nr.4, gyvenau tada aš pats, pavasarį persikėlęs iš namo prie stoties.

langą iš priešingos perono pusės ir, pasinaudojęs veik absoliučia tamsa, neriau pro langą. Apsidairęs ar niekas nepastebėjo, nusimečiau uniforminę milinę ir pašnibždėjau savo prieteliui:

— Duok paketą! Greitai!

Kai ryšulys šmėžtelėjo lange, užmečiau ant jo milinę ir žengiau ištisai sąstato, įsijungęs ant krūtinės kybojusį signalinį žibintuvėlį, su kuriuo kelionėse niekada nesiskirdavau. Žodžiu, vaidinau konduktorių. Vos man spėjus pasiekti kitą vagoną, iš tamsos pasigirdo staigi kaip šūvis komanda-

— Halt! Wer ist da? (Stok! Kas eina?)

— Zugkontrolle! (Sąstato apžiūra!), - atsakiau kiek galėdamas ramesniu balsu, bet nesustojau, tik žemiau pasilaikiau, tarsi apžiūrinėdamas ašis. Baimės tą akimirką nejaučiau. Viskas baigėsi laimingai Aplenkęs garvežį, žengiau į peroną ir nuėjau stoties pastato link. Pasiekęs stotį, nepaisydamas aibės kariškių ir gestapininkų, neriau į gerai man žinomas duris su lentele "Bahnhofspolizei" (Geležinkelio policija). Ten turėjome "savo žmonių". Jų, deja, tuo metu nebuvo. Už rašomojo stalo sėdėjo jaunas, man nepažįstamas vachmistras. Į mano klausimą, ar galėčiau pamatyti vyr. vachmistrą G., atsakė, kad jis budės tik nuo 8 val. ryto. Stengdamasis neparodyti nė mažiausio sumišimo, atkišau budinčiam savo paketą ir pridūriau, kad po poros valandų atsiimsiu, nes noriu dar suspėti užėti pas pažįstamus. Budintis, linktelėjęs galvą, pakišo paketą po stalu ir, patogiausiu būdu, kaip atrodė, rengėsi snūstelėti. Tik uždaręs paskui save nuovados duris ir vėl atsidūręs tamsiame, kariškių užtvindytame perone, suvokiau, kaip rizikuojau. Po geros valandos grįžau į stotį ir, sužinojęs, kad traukinys į Šiaulius išeis maždaug po pusvalandžio, atsiėmiau savo "bagažą", galutinai apsiraminęs. Kelionę baigiau laimingai.

Kitas nervinis stresas, susijęs su spaudos platinimu, mane ištiko Radviliškio stotyje 1944 metų pavasarį. Kaip ir tąsyk, važiauvau per Kauną, tik ryšulys buvo gal du kartus didesnis. Auštant pajudėjome iš Kauno, stotyje buvo ramu. Netrukus vagono langai aprasojo nuo lietaus lašų. Užliūliavo monotoniškas ratų stuksenimas, ir aš nepajutau kaip užsnūdau. Kol pasiekėme Radviliškį, lietūs jau pylė kaip iš kibiro. Sąstatui sustojus, keleiviai pabiro iš vagonų ir vienas per kitą puolė į stotį. Pasekiau paskui juos. Be-

skubant paketas išslydo iš po pažasties ir žnegetelėjo ant betoninio perono. Raiščiai trūko, ir paketo turinys pasipylė po mano kojomis. O iš traukinio lipo ne vien civiliai. Kaip visada, daugiausia išlipo kariškių, kurių ir be to buvo pilnas peronas. Akimirka, ir veik kartu su paketu ant perono nulėkė ir mano uniforminė milinė. Viską, kas po mano kojomis pasipylė, susėmiau į milinę ir, tarsi niekuo dėtas, nužingsniauau į.. geležinkelio policijos būstinę. Pažįstamų, o tiksliau, "savo žmonių", buvo ir ten. Radau kaip tik vieną iš jų — vyr. vachmistrą Juozą V. Toliau, aišku, jau viskas buvo gerai. Fortūna ir šį kartą nenusisuko. Panašiai buvo dar daug daug kartų.

Taip praėjo dveji su puse metų Vilniuje. Pagaliau atėjo lemtingoji (ypač man) 1944 metų vasara. Liepos trečioji tapo ta kryžkele, kuri apsprendė visą tolimesnį mano likimą. Buvo pirmadienis. Su Šarūnu Jazdausku, kuris buvo priverstas pereiti į nelegalią padėtį, sekmadienį buvome pavažiavę į Trakus, bet grįžome tik paryčiais, nes kažkur prieš Lentvarį buvo išsprogdinta geležinkelio linija.

Toli rytuose jau griaudėjo artilerijos kanonada. Frontas artėjo. Kol suremontavo kelią, grįžome jau visai prašvitus. Geležinkelio stotyje berods dar nieko ypatingo nepastebėjome. Pirmas nerimo signalas mūsų laukė jau prie namų. Gyvenau tada jau Aguonų (dabar Gėlių) ir Mindaugo gatvių kampe, dviaukščiame name. Laiptinėje susitikome vidutinio amžiaus vyriškį, pabėgusį iš Lukiškių kalėjimo. Jis kalbėjo lenkiškai, tačiau supratome, kad anksti ryte lietuviai prižiūrėtojai paleido visus kalinius, už ką vokiečių valdžia labai įtūžo ir dabar po visą miestą vaikosi bėglius. Žmogus ieškojo prieglobsčio pas kažkokius savo pažįstamus. Sunerimom ir mes. Susitarėm, kad aš užbėgsiu į Geležinkelio valdybą sužinoti apie padėtį, o Šarūnas - į LLA štabą. Turėjome po poros valandų susitikti. Jau artėdamas prie savo įstaigos, supratau, kad reikalai rimti. Prie valdybos stovėjo kolona kariškų sunkvežimių, į kuriuos skubiai buvo kraunamos kažkokios dėžės ir paketai. Turiu paaiškinti, kad lietuviškos Geležinkelių valdybos, kurioje pradėjau dirbti 1942 metų rugpjūčio pradžioje, kaipo tokios 1944 metais jau nebebuvo - ji buvo likviduota 1942 metų žiemą, o jos likučiai perėjo į vokiečių valdybą - "Eisenbahndirektion 3 Wilna". Tarp tų likučių buvau ir aš, nes paliko tik gerai mokančius vokiečių kalbą. Koridoriuje kakta kakton susidūriau su sekretore vokietaite,

Šarūnas Jazdauskas-Normis. Vilnius, 1970m.

kuri pasakė, kad skubiai atsiimčiau evakuacijos pažymėjimą, nes direkcija keliasi į Pomeraniją. Pažymėjime perskaičiau- nauja paskyrimo vieta - Breslau (dabartinis Vroclavas, Lenkijoje). Atsirakinęs savo darbo kambarį, viską radau taip, kaip buvau palikęs šeštadienį: telefonas ir rašomoji mašinėlė ant stalo, spinta, prigrūsta aplankalų, korespondencija. Reikėjo skubiai veikti, tik nežinojau kaip. Nežinia, ką pasakys grįžęs Šarūnas. Tad nuskubėjau namo. Po keletos minučių namuose pasirodė ir Šarūnas Jazdauskas, visas suplūkęs, susijaudinęs. Iš jo sužinojau, kad frontas Baltgudijoje staiga pasistūmėjo į Vakarus ir po poros dienų gali pasiekti Vilnių. Antra, LLA štabas evakuojasi į kažkokį dvarą prie Radviliškio. Tam esą reikalingas dengtas vagonas, kurį "suorganizuoti" pavesta man. Kartu su Šarūnu Jazdausku nulėkiau į stotį, susiradau stoties budėtoją, kuris, laimė, kaip tik buvo "mūsiškis", ir paaiškinau užduotį. Po kokių dvidešimt minučių vagonas jau stovėjo prie bagažo sandėlio rampos. Sandėlininkui buvo pasakyta, kad vagonas paduotas Geležinkelio

valdybos dokumentacijai evakuoti ir kad niekas nedrįstų panaudoti jo ki-
tiems reikalams. O stotyje ir aplink ją jau telkėsi minios išsigandusių žmonių
su ryšuliais ir lagaminais, skubančių palikti Vilnių. Šarūnas, pasigavęs vežiką,
nulėkė į štabą, o aš — į namus pasiimti daiktų. Kai grįžau, vagonė jau buvo
viskas, kas reikalinga, sukrauta. Čia jau radau ir štabo atstovą Adolfą Kubilių
su stoties viršininko pavaduotoju Broniumi Gurėnu, kuris irgi buvo "mūsiškis".

Bronius Gurėnas šypsodamasis ištiesė man vokišką vagonų palydos lip-
dę su įstriža raudona juosta, kurioje išspausdinta "Dienstgut" (tarnybinis
krovins). Man beliko pažymėti išsiuntimo datą ir stotį, paskyrimo stotį ir
siuntėją. Didelėmis raidėmis užrašiau:

"Eisenbahndirektion 3 Wilna" ir prilipdžiau lipdę tam skirtoje vietoje, ant
vagono kampo. Dabar galėjome būti jau beveik ramūs. "Beveik" todėl, kad
mus dar turėjo prikabinti prie sąstato, o tai buvo ne taip paprasta, nes visi
keliai buvo užkimšti vagonų, visur baisi sumaištis, o dar reikia susirasti
manevrinį garvežį. Pagaliau viskas baigėsi sėkmingai, ir pavakariop sąstatas
pajudėjo iš Vilniaus. Maždaug apie Žąslius pamatėme virš Vilniaus plykstelė-
jusią pašvaistę ir išgirdom duslų griausmą. Supratom, kad Vilnių jau bom-
barduoja. Vadinas, išbildėjome laiku. Vidurnaktį pasiekėme Kauną, kuris
taipogi buvo užkimštas sąstatų. Kita problema - kad mus prikabintų prie
sąstato, einančio Radviliškio pusėn. Veikti vėl teko man. Laimei, praaušus
stotyje susiradau Aukštesniosios technikos mokyklos laikų bendrakursį Joną
Bagdonavičių, dirbusį tą dieną centralizacijos poste budėtoju, ir jo dėka su
pirmu traukiniu nuriudėjome toliau - į Radviliškį. Kelionė baigėsi laimingai,
tačiau tolimesnio mano likimo atžvilgiu ji buvo fatališka.

Likimo kryžkelėje

Kodėl aš šią kelionę pavadinau fatališka? Pirmiausia todėl, kad ji tapo ta
kryžkele, kurioje turėjau pasirinkti vieną iš dviejų krypčių: pasukti į Vakarus,
kaip daugelis darė, ar likti Lietuvoje? Blaivus protas diktavo pirmąjį kelią, o
širdis ir sąžinė - antrąjį, kurį ir pasirinkau. Dabar, po veik penkiasdešimt
metų ir tų daugelio įvykių, kurie niekada nė sapne nesisapnavo, galbūt būtų
verta ir kiek kritiškiau paanalizuoti anąjį pasirinkimą, tačiau tada aš buvau
dar per žalias (22 metai), o ir laiko nebuvo. Vienas fatališkas žingsnis vedė
prie kito ir baigėsi ištisa tokių žingsnių grandine su atitinkamais rezultatais.

Tai viena. Antra, kas galbūt svarbiausia, tada ne tik mane, bet, matyt, labai daugelį suklaidino Antrojo pasaulinio karo pabaigos galimų (o gal tiksliau geidžiamų) rezultatų prognozė. Daug kas negalėjo net pagalvoti, kad Vakarų pasaulis leis tą karą laimėti vienai iš barbariškesnių XX amžiaus totalitarinių ideologijų, siekusiai pasaulinės hegemonijos visomis, gerai jos įvaldytomis ir sistemingai naudojamomis smurto priemonėmis: perversmais, ekonominėmis diversijomis, revoliucijomis, totaliniu klasiniu teroru ir pagaliau atvirais karinės agresijos veiksmais (banditiškas Molotovo - Ribentropo sandėris dėl Rytų Europos ir Pabaltijo pasidalijimo, 1939-1940 metų invazija Suomijoje, atplėšusi trečdalį tos šalies teritorijos, karinė Pabaltijo šalių aneksija 1940m., ideologiniu fanatizmu pagrįsta užsienio bei vidaus politika ir t.t.).

Tada buvo tikėtasi, kad Vakarai taip manipuluos karo eigą, kad maksimaliai bus išsekintos ne tik rudojo, bet ir raudonojo slibino jėgos ir kad karas baigsis demokratijos principų pergale ir visų nepriklausomybės praradusių kraštų valstybingumo atstatymu. Taip jau bent diktavo elementari politinė ir karinė logika. Tačiau, kaip gerai žinome, vietos jai to meto pasaulio galiūnų galvose tada neatsirado.

Dalis vilčių tada buvo dedama į gana plačiai sklidusią informaciją. Tai buvo jau ne gandai, nes informacijos šaltiniai buvo kai kurių neutralių šalių radijo stotys. Jos skleidė žinias apie Vermachto vadovybės siekimus išsiderėti su Vakarais separatines paliaubas, o tada Vokietija būtų galėjusi atpalaiduoti geriausią savo karinę techniką, ty. smogiamąsias savo pajėgas Vakarų fronte ir panaudoti jas gigantiškai kontrofenzvai Rytų fronte. Šių ir panašių prielaidų veikiami, mes ir ryžomės tam, kas netgi tada (nekalbant jau apie šių dienų pozicijas) daug kam galėjo atrodyti tikra beprotystė, t.y. rizikuoti savo galvomis tam, kad sudarytume Lietuvos teritorijoje kiek galima palankesnes sąlygas tai kontrofenzvai, kurios tiesioginiu praktišku vaisiumi turėjo būti ne tik išsivadavimas iš trumpalaikės antrosios bolševikinės okupacijos, bet ir pasiektas pagrindinis mūsų tikslas - atstatyta nepriklausomybė. Štai kodėl 1944 metų rugpjūčio pirmosiomis dienomis aš ir keletas mano draugų paklusome LLA vadovybės planui pasiųsti mus į specialios paskirties mokyklą vokiečių karinės vadovybės žinioje, kurią baigę, turėjome grįžti ir garantuoti aukštą Lietuvos partizaninio judėjimo organizacinę ir techninę lygį, ginkluotę, ryšius. Dėl viso to su Vermachtu buvo susitarta.

Jokiais kitais motyvais nesivadovavome. Jei jie ir figūruoja bolševikinėje to laikotarpio įvykių interpretacijoje — nieko nuostabaus, nes propagandos, dezinformacijos ir demagogijos atžvilgiu raudonoji istoriografija tikrai neturi sau analogų pasaulinėje praktikoje.

Mokykloje

Desantininkų mokykloje atsidūrėme 1944 metų rugpjūčio 8 dieną į vakarę. Kur ji buvo, kas ir ką ten dėtė - nepasakosiu. Pradėsiu nuo tikslų. Vermachto tikslai buvo aiškūs ir konkretūs. LLA tikslas buvo kur kas sudėtingesnis, be to, visa tai teko slėpti ne tik nuo mokyklos vadovybės, bet ir nuo LLA įgaliotinių mokykloje, kuriais mes nelabai pasitikėjome. Tų karininkų (vienas - pulkininkas, kitas — majoras) pavardžių neminėsiu. Svarbiausia, mūsų planas buvo toks. Baigdami mokyklą, visose grupėse, o jos turėjo aprėpti visos Lietuvos teritoriją, turėjome slapta sutarti tarpusavyje radijo ryšį (siųstuvo bangų ilgis, kodai, ryšio laikas ir t.t.) ir panaudoti jį ryšiams tarp apygardų štabų bei stambesnių partizanų junginių. Buvo numatyti įvairūs tos technikos panaudojimo variantai. Kiekviena grįžtanti grupė būdavo aprūpinama dviem trim radijo aparatūros komplektais. Taigi partizanų apylinkėje, kurioje turėjo nusileisti grupė, būtų buvę galima organizuoti radijo ryšį minimum tarp dviejų trijų dalinių. Deja, tų planų nepavyko įgyvendinti, nes tada niekas neišsivaizdavo, į kokią pragarą mes nukrisim. Kaip vėliau paaiškėjo, daugumos numestų grupių veikla iškart buvo paralyžuota: vienos žuvo, kitos pabūgo plūstančių Raudonosios armijos bei NKVD dalinių, trečios susidūrė su techninėmis nesėkmėmis ir t.t.

Panašiai atsitiko ir mūsų grupei, kurioje iš trijų siųstuvų netrukus begalėjome naudotis tik vienu. Kiti sugedo, o remontui neturėjome nei reikiamos kvalifikacijos, nei pakankamai atsarginių dalių. Ir vis dėlto nesigiriant galima tvirtinti, jog mūsų grupę lydėjo galbūt pati didžiausia sėkmė, nes ryšį su mokyklos štabu palaikėme ištisus keturis mėnesius iki fatališkos 1945m kovo 27-os dienos, kai nustojo veikęs paskutinis mūsų siųstuvas. Be to, pats ryšys buvo gana reguliarus, nors į pabaigą ir buvome gavę žinių, kad esame užpelenguoti.

Dabar trumpai apie pačią grupę. Ji buvo suformuota senų pažinčių pagrindu, t.y. karininkų, LLA įgaliotinių mokykloje nuožiūra. Pirmuoju į ją pate-

ko Adolfas Kubilius, kaip buvęs LLA centrinio štabo veikėjas ir, be to, Lietuvos kariuomenės karininkas, atsargos leitenantas, iki tol turėjęs nemažą organizacinių reikalų su anais karininkais. Toliau, be Šarūno Jazdausko ir manęs, į ją buvo atrinkti Jonas Dūda iš Mažeikių ir suvalkietis Jonas S. (kaip ir Adolfas Kubilius kiek vyresnio amžiaus už mus). Mūsų trejeto amžius buvo 22-23 metai. Su pastaraisiais dviem susipažinau tik mokykloje, ankstyvesnių kontaktų su jais neturėjau. Be abejo, draugais mes vargu ar galėjome jaustis. Mus daugiau siejo bendros mintys, bendras požiūris į situaciją, bendras tikslas. Kas kita Šarūnas Jazdauskas. Kaip ne kaip - abu buvome palangiškiai, netgi kaimynai, o su jo broliu Algirdu kartu mokėmės Palangos gimnazijoje, buvome kalsės draugai. Po gaisro, 1938 metais nusiaubusio Palangą, aš atsidūriau Kaune, kur įstojau į Aukštesniąją technikos mokyklą, geležinkelių eismo skyrių, o Algirdas, bandydamas 1940 metų pavasarį nakties priedangoje persiūti baidare į Vokietijos pusę, nuskendo jūroje. Nepaisant šios tragedijos, Šarūnas po mėnesio pasekė brolio pėdomis ir dviese sėkmingai perplaukė sieną. Grįžo jis po poros metų (1942m pavasarį), gerokai prisikamavęs vokiečių karo transporto laivyne ir kurį laiką slapstėsi pas gimines Žemaitijoje, nes buvo laikomas karo dezertyru ir galėjo būti paieškomas. Sužinojęs apie tai iš jo tėvų, atsikviečiau jį pas save į Vilnių — t.y. kaip galima toliau nuo namų. Apgyvendinau savo tarnybiniame bute, įdarbinau Geležinkelio valdyboje vertėju, aprūpinau visais reikiamais dokumentais. Taip jis apie metus (iki 1943m. pavasario) ir gyveno pas mane, gana ramiai ir saugiai. Prasidėjusi tuo metu Geležinkelių valdybos reorganizacija privertė jį pereiti į nelegalią padėtį, tačiau Vilniaus jis nepaliko ir, kaip ir anksčiau, dažnai būdavo pas mane. Šios ir kitos aplinkybės mus ir suartino. Kontaktai su Adolfu Kubiliumi buvo grynai oficialūs, ty. mus siejo tik pagrindžio veikla, ir nieko daugiau.

Mokykloje mes nebuvo lepinami, ypač maisto atžvilgiu - pietūs ir dienos davinys dažniausiai būdavo gana asketiški. Tarp kursantų buvo ir keletas estų bei latvių. Mūsų tarpusavio santykiai buvo normalūs, tačiau į artimesnius kontaktus su jais nesueidavome, nes mokymas būdavo labai intensyvus, ir laisvo laiko beveik nelikdavo. Kai kurios pratybos vykdavo netgi naktimis (topografija, azimutas ir t.t.). Tik sekmadieniais pavažiudavome traukiniu į Karaliaučių arba į Krančą (apie 30km į šiaurę nuo Karaliaučiaus).

Tai mažytis, bet gamtos atžvilgiu tikrai žavus kurortas Baltijos pakrantėje, daug kuo primenantis Palangą. Kad vietiniai gyventojai nesuuostų, kas mes tokie, turėjome vilkėti vokiečių karinę uniformą ir vengti kontaktų.

Taip ir prašvilpė veik trys mėnesiai Paskutinės dvi savaitės daugiausia buvo skirtos radijo ryšio pratybomis natūraliomis sąlygomis gražiame šile, kuris iš trijų pusių supo mokyklos teritoriją. Spalio pabaigoje, frontui grėsmingai pajudėjus Rytprūsių kryptimi, mokykla buvo skubiai evakuota (kažkur prie Berlyno), o mūsų grupė traukiniu iš Karaliaučiaus išvežta į spec. aerodromą prie Alenšteino Mozūrijoje, iš kur turėjome būti nuskraidinti į Lietuvą. Subjurus orams, prakiurksojome ten daugiau kaip savaitę. Pagaliau lapkričio antrą dieną, sutemus, mus "sukrovė" į dvimotorį Heinkelį (vokiečių karo aviacijos bombonešis) ir išskraidino - daugelio mus išlydėjusių lakūnų nuomone (kurios jie ypatingai neslėpė) - į garantuotą pražūtį, nes visas Pabaltijys knibždėte knibždėjo Raudonosios armijos dalinių. Pasak tų lakūnų, mes turėjome nukristi tiesiog "ant durtuvų". Galbūt taip ir būtų atsitikę, jei ne fortūnos posūkiai mūsų naudai. Dėl didelio debesuotumo šturmanas niekaip nerado išmetimo vietos, ir lėktuvo vadas gavo iš štabo įsakymą grįžti. Kirsdami fronto liniją, kurioje be paliovos žaibavo artilerija, patekome į smarkią zenitinių sviedinių krušą ir per plauką buvome nuo mirties - nusileidus skylių bombonešio korpuse buvo tikrai nemaža. Laimei skeveldros nieko nekliudė ir vairavimo sistemos nesužalojo.

Po to darganotas ruduo nusinešė dar dvi savaites, ir antrą kartą pakilome jau lapkričio 17-ąją.

Šuolis į nežinią

Antrą kartą skridome to paties tipo lėktuvu, tačiau pasirengta buvo kur kas geriau. Vietoj krovinio konteinerio, kurį anąsyk turėjo išmesti po mūsų, šįkart viską pasiėmė su savimi nors ir buvome labai perkrauti, Ly. viršijom parašiotui skirtą svorį. Taigi padidėjo traumų pavojus, paliečiant kojomis žemę, bet užtat nebereikėjo bijoti kad gyvybiškai mums reikalingi daiktai galėjo žūti, neradus nusileidimo vietoje konteinerio (jei sakysim, vėjas nuneštų jį kur nors toliau į šoną). Skrydis baigėsi be nuotykių. Išmetimo vietą, nepaisant lengvo debesuotumo, radome greitai. Pagrindinis orientyras - ežerėlis ties Lieplauke (Žemaitijoje). Tarp kitko, tokie orientyrai kaip teko girdėti

vieni patikimiausių. Apsukęs ratą virš ežero, lėktuvas sumažino skridimo aukštį, ir įgulos vadas davė komandą pasiruošti. Stovėjome vorele — vienas paskui kitą. Atsidarius angai, turėjome vienas paskui kitą (sekundžių intervalu) nerti į tą juodą, grėsmingą skylę, reiškusią mums: būti ar nebūti.

Turiu sustoti ties viena, grynai psichologine tų akimirkų detale. Desantininkus visada rengia ilgai, kruopščiai, sistemingai šuolis po šuolio, įvairiomis sąlygomis, iš įvairaus aukščio, dienos ir nakties metu. Treniruotės trunka ištisus mėnesius. O mes neturėjome nė vienos! Gavome tik labai paviršutiniškas teorines instrukcijas ir praktiškas "pratybas" - šuoliavimą nuo 4 metrų aukščio medinės pakylės į smėlio duobę. Atseit tam, kad išmoktume taisyklingai pariesti kojas ir griūti pasiekus žemę, o svarbiausia - kad įprastume mikliai "gesinti" parašiotą. Kaip techniniu, taip ir psichologiniu atžvilgiu toks desantininko "parengimas" - gryna parodija. Deja, tada apie tai niekas iš mūsų negalvojo. Reikia — vadinasi, reikia! Aš stovėjau vorelėje paskutinis ir viską puikiai mačiau. Vyrai nėrė taip darniai ir garantuotai, tarytum tai būtų buvęs ne pirmas, o tūkstantasis jų šuolis iš dangaus. Kai įgulos vado ranka nusileido ant mano peties (tai buvo sutartinė komanda šuoliui), nėriau ir aš. Galvoti apie baimę nebuvo kada. Atsimenu tik tiek, kad atsipeikėjau nuo aerodinaminio smūgio, kai atsidarė pagrindinis parašiotas. Tada mane užplūdo jausmas, panašus į triumfą. Mačiau, kaip virš galvos didingai supasi dėmėtas parašiotas kupolas. Po to nė nepastebėjau, kaip atsitrenkiau į žemę ir, stvėręs už virvės, greitai "pagesinau" parašiotą. Apsižvalgiau. Įsiklausiau. Žvilgtelėjau į šviečiantį rankinio šveicariško laikrodžio ciferblatą. Buvo apie 11 val. nakties. Pasirodo, plumptelėjau sodyboje - jei kiek, ir trobos stogą raitas būčiau apžergęs... netoliese, ištiesę į naktį nuogas šakas, styrojo keletas didžiulį medžių, klevų, kaip supratau iš pribirusių lapų. Po tais medžiais ir užkasiau parašiotą, kad atsipalaiduočiau nuo nereikalingo krovinio ir bent laikinai užmaskuočiau nusileidimo pėdsakus. Pirmas uždavinys buvo kaip galima greičiau nešdintis toliau nuo sodybos ir, kas dar svarbiau, susirasti draugą, nes šokom dviem grupėm: pirmoje trys, o antroje - mes dviese. Patvoriais, per sodą nusėlinau į kažkokių brūzgynus ir priguliau. Daviau keletą sutartinių garsinių signalų. Atsakymo jokio. Tik kažkur sodybos pakrašty suamsėjo šuo, ir tarytum nušlepsėjo kažkieno žingsniai, bet viskas tuojau nutilo. Jaučiau, kaip smilkiniuose smarkiai tvinkčiojo kraujas. Įdėmiai

apsižiūrėjęs, netoliese pastebėjau juoduojant lyg ir miškelį. Į jį ir pasukau - per sutrešusias tvoras, per dalią, o po jo per kažkokias šlapias pievas. Skubėjau, klupau. Nemažas krūvis lenkė prie žemės: ant pečių — kuprinė su visa manta ir amunicija, ant krūtinės - visas radijo stoties komplektas su atsarginėmis baterijomis, ant kaklo - automatas "PPS", ant diržo - parabelis ir suomiškas peilis.

Miškelis buvo nedidelėje įkalnėje. Jaunas, bet gana tankus egllynas. Eglių šakos nulinkusios iki pat žemės. Paslėpęs visą krovinį po viena iš tų vešlių eglaičių, pabandžiau susiorientuoti. Kažkur, visai netoli, už miškelio, pasigirdo garvežio žviegimas ir traukinio bildesys. Supratau, kad esu netoli geležinkelio linijos. Pasiėmiau žemėlapi ir, pasišviesdamas kišeniniu žibintuvėliu, pagal jau turimą orientyrą greit susiradau miškelį, kuriame buvau. Priekyje turėjo būti geležinkelio ruožas Kartena - Lieplaukė. Miškelis buvo ilgas, bet neplatus. Abiem jo pusėmis driekėsi laukai. Kur ne kur buvo matyti lopinėliai baigiančio tirpti sniego. Nedavė ramybės mintis, kodėl į mano signalus neatsako draugas. Taip praklaidžiojau iš vieno miškelio į kitą iki pat ryto. Pradėjus aušti, pasukau išilgai ir netrukus išgirdau, kaip priekyje, tankumynuose, sutraškėjo šakelės. Vadinasi, kažkas eina. Priguliau po pirma pasitaikiusia eglaitė, kiekiau suspaudžiau automato buožę. Mintis buvo viena: jei mišką "šukuoja" — gyvas nepasiduosiu. Staiga, didžiam mano džiaugsmui iš tankumyno išnirio draugo siluetas. Paaiškėjo, kad mes nukritom priešingose sodybos pusėse ir užtat iškart susirasti nepavyko. Dviese ir nuotaika visai kita. Įsidrąsinę užsukom į tą sodybą, atidžiai išžvalgę, ar ten nematyti kariškių. Troboje radom tik porą moterų ir paauglę mergaitę. Sužinojom, kad tame kaime kareivių nėra, tačiau apylinkėje jų pilna. Mums šios pirmosios žinios buvo gyvybiškai svarbios. Moterėlės pavaišino mus skania kiaušiniene, bet nieko neklausinėjo - matyt, nuvokė, kas mes tokie. Tik gerokai vėliau, jau žiemą, sužinojom, kad kai kurie apylinkių gyventojai tikrai tą naktį matė mus nusileidžiančius, po to buvo pasklidę gandai, esą "amerikonų" desantininkus išmetė.

Kadangi kitų trijų taip pat neradome, artėjant sutemoms, pradėjome rengtis žygiui į susirinkimo vietą už kokių 20 km. Kruopščiai numatėm maršrutą pagal azimutą ir, visai sutemus, patraukėme reikiama kryptimi. Bridom per klampus arimus (laimei buvom aprūpinti neperšlampamais,

aukštais aulais kavalerijos batais) bei šlapias pievas, apaugusias krūmokšniais ir stropiai skaičiavome žingsnius iki kiekvieno posūkio, nes žygis pagal azimutą reikalauja didelio tikslumo. Netrukus mūsų numatytas maršrutas įvedė mus į pelkėtą mišką, kuriam, atrodė, ir galo nebus. Prisimenu, visą laiką mus persekiojo mirazas, tarsi koptume į kažkokį nuolaidų, bet nesibaigiantį kalną. Galų gale išsikapstėme į pakraštį ir atsidūrėme ant kelio. Pagal žemėlapi greitai nustatėme, kad tai kelias į Alsėdžius. Nuplumpsėjom toliau — per laukus, išraižytus dar neužartų apkasų. Priekyje, tamsiame kaip smala horizonte, tarsi vaiduokliška švytuoklė padange švytavo kažkokio lauko aerodromo prožektoriaus spindulys. Dulkė smulkus, šaltas vėlyvo rudens lietus. Pradėjus aušti, nutarėm, kad toliau taip apsikrovus judėti pavojinga — kiekvienas piemu iš tolo supras, kad čia ne savi. Priėję tankų eglynėlį netoliese kažkokios sodybos, viską paslėpėme po šakomis ir lapais, o patys, apivilkę nekeliančiomis įtarimo sėmėgomis, patraukėme toliau jau kur kas drąsiau (prie savęs turėjome tik pistoletus). Netrukus laimingai pasiekėme sutartą susirinkimo vietą - vienišą, labai kuklią trobelę šalia nediduko ežerėlio, iš trijų pusių apsupto tankiu mišku. Ten gyveno vieno iš mūsų penketo giminės, pas kuriuos Šarūnas, pabėgęs iš vokiečių laivyno, kurį laiką slapstėsi ir kuriais jis visiškai pasitikėjo. Trejetą, nusileidusį pirma mūsų, jau radome ten — įsikasusius šiene klojime. Kitą naktį su Jonu S. parsinešėm paslėptus savo krovinius. Tuo pirmasis šuolio į nežinią etapas ir baigėsi.

Po jo prasidėjo ne mažiau pavojingos ir sunkios dienos, kurios iš tiesų taip pat vedė į nežinią, tik kur kas didesnę.

Pažadų ir nusivylimų karuselėje

Gana greitai supratome, kad likome apgauti. Jokių separatinės taikos simptomų tarp Vokietijos ir Vakarų nesimatė, vadinasi, pažadai apie rengiamą milžinišką puolimą Rytų fronte buvo blefas. Partizanų atžvilgiu tie pažadai nė kiek neperdedant, buvo žudikiški. Frontas nesulaikomai ir vis spartesniais tempais ritosi Vokietijos sienų link. Nors Vakarų elgseną mes laikėme beprotybe, tačiau palaipsniui tai virto realybe. O eterio bangomis, kaip ir anksčiau, sroveno vis tos pačios dezinformacinės viltys bei pažadai, kurių prasmė, kaip daugelis prisimena, buvo maždaug tokia- "Jūs išvadavimo valanda artėja. Išsilaikykite kaip nors šią žiemą..." Po to, kaip žinome, tie

pažadai buvo perkelti į kitą žiemą, po to dar į kitą ir t.t. Be abejo, tą patį mes kartojome ir partizanų daliniams, su kuriais dar vėlyvą 1944 metų rudenį buvome spėję sueiti į sąlytį, nors saugumo sumetimais ir laikėmės tam tikros distancijos. Tačiau vis labiau jautėme, kad vilčių gija kiekvieną mėnesį ir net kiekvieną dieną nepermaldaujamai plonėja. Tai buvo turbūt pačios juodžiausios šioje liūdnoje istorijoje dienos, kurių tragizmas vargu ar bus kada nors kaip reikiant suprastas ir įvertintas.

Čia būtinas trumpas ekskursas į partizaninio judėjimo, kaip vienos masiškesniųjų ir radikalesniųjų tautinio pasipriešinimo formų okupacijai bei totalitariniams režimams, istoriją. Gerai žinome šios pasipriešinimo formos mastą ir jo reikšmę Antrajame pasauliniame kare (vakarinės buv. Tarybų Sąjungos teritorijos dalys, Jugoslavija, Albanija, Graikija, Bulgarija, Lenkija, Slovakija, Prancūzija). Raudonųjų partizanų daliniai ir ištisi jų junginiai, veikę okupantų užnugaryje, ir moraliniu, ir materialiniu atžvilgiu jautėsi esą už galingo skydo. Priekyje, už fronto linijos, buvo "savi", kurie juos ne tik visokeriopai rėmė, organizavo, bet ir buvo psichologinė jų bazė, konkretus visų jų vilčių bei planų orientyras ir garantas. Turime pakankamai pavyzdžių Korėjoje, Vietname, Nikaragvoje, Kongoje, Angoloje. Juk tai buvo pusiau atvira, masinė, puikiai organizuota ir beveik neribota karinė ir materialinė parama, teikiama Tarybų Sąjungos. Laose ir Kambodžoje šis vaidmuo priklausė Kinijai, Salvadore — Kubai ir Lt. O ką turėjome mes tada? Ogi nieko, išskyrus dezinformaciją ir pažadus, kuriais Vakarai mus dosniai maitino, paversdami visą mūsų partizaninį ir pagrindžio judėjimą Judo korta, tarnavusia to meto jų politiniams strateginiams tikslams. Žodžiu, mūsų užnugaryje buvo vien apgaulė ir mulkinimas, o prieš akis - juoda kaip tamsiausia naktis nežinia. Tačiau kelio atgal nebuvo - nei mums, nei tiems, kuriems mes turėjome ir norėjome padėti. Taip priartėjome prie fatališkos temos, kuri dar ilgai ir, kaip reikia manyti, įvairiai bus gvildinama bei traktuojama dabartinių ir būsimųjų Lietuvos istorijos analitikų. Ar prasmingas buvo toks masinis ginkluotas pasipriešinimas? Visa tai turėjo tada atsakingai apsvarstyti tos karštos galvos, kurių autoritetu ir politine erudicija mes tada neabejojome ir, sprendžiant pagal mūsų amžių, negalėjome abejoti.

Kai partizaninis judėjimas tarsi gigantiškas miško gaisras apėmė visą Lietuvą, galvoti o tuo labiau kontroliuoti jį buvo jau per vėlu. Visuotinis

okupantų ir jų pakalikų teroras — išvežimai, prievartinė ūkio kolektyvizacija, smurto aktai, gaudymai, suėmimai, grasinimai, politinė, o kartu ir tautinė Lietuvos gyventojų diskriminacija — jei ne okupantų padlaižys, vadinasi — fašistas... padarė savo. Juo didesnis buvo teroras, juo platesnės darėsi to gaisro liepsnos, o kartu ir gausesnės aukos. Deja, ne visi tai suprato tada, ne visi ir dabar supranta.

Sutemos tirštėja

Žiemos mėnesiai, nors ir kupini įtampos, slinko gana greitai.

Slėptuvėje penkiese buvo per ankšta, todėl susitarėme, kad du iš mūsų legalizuosis. Taip ir buvo padaryta. Jonas Dūda be ypatingo vargo įsidarbino mokytoju Alsėdžių progimnazijoje, o Jonas Semsys draudimo inspektoriumi Vilniuje. Adolfas Kubilius su Šarūnu Jazdausku vykdė organizacinį planą, kurio tikslas buvo įkurti partizanų dalinių junginį, kuris turėjo koordinuoti visų būrių veikią Žemaitijoje (vėliau jis buvo pavadintas "Žemaičių legionu"). Be to, buvo planuojama ir materialiai juos paremti, nes iš "anapus" buvom užsakę ginklų, amunicijos, vaistų, pinigų, radijo ryšio reikmenų. Kartu turėjo būti permestas ir mokykloje parengtas specialistas dokumentų padirbimui su visomis tam reikalingomis priemonėmis. To užsakymo perdavimas siųstuvu man truko daugiau kaip mėnesį. Vasario viduryje ryšys porai savaitių buvo nutrūkęs dėl mokyklos evakuacijos į Vokietijos gilumą. Apskritai tuo laikotarpiu mes visi trys (Kubilius, Jazdauskas ir aš) daug judėjome, ir slėptuvėje tik kartkartėmis nakvodavome. Buvo daug komplikuočių ir labai pavojingų situacijų, tačiau visų nesuminėsi. Tačiau vienos "smulkmenos" betgi negaliu nepaminėti - man labai pravertė rusų kalba, kuria teko naudotis dar dirbant Vilniuje, Geležinkelių valdyboje.

Diena po dienos artėjome prie lemtingo 1945 metų pavasario. Kovo pradžioje, po dviejų savaitių pertraukos, vėl susitvarkė reguliariesnis ryšys, ir aš baigiau "kalti" užsakymą. Po kiekvieno ryšio seanso anteną kruopščiai slėpdavau pastogėje, nes kitame trobelės gale buvo kluonas, pilnas šieno. Kiekvieno seanso metu (tarp 11.00 ir 12.00 vai) tekdavo "mėtyti pėdas", ty. po kelis kartus pereiti iš vieno bangos ilgio į kitą. Turėjome žinių, kad kontržvalgyba jau "graibosi" aplink mūsų rajoną - matyt, buvo užpelengavę. Pagaliau kovo 25 dieną priėmiau radiogramą, kad paramos siunta jau pareng-

ta ir kad jos lauktume kovo 26d. Per kitą ryšio seansą, penktą valandą popiet, patvirtinome, jog situacija priėmimo vietoje normali. Lėktuvo turėjome laukti 12 valandą naktį. Saugumui garantuoti į tą rajoną buvo sutraukta keletas partizanų būrių. Priėmimo vietoje, dideliame kirtime, primenančiame futbolo aikštę, buvome sukrovę keturis laužus. Naktis pasitaikė graži ir gana šviesi — buvo pati pilnatis. Kur ne kur po eglaitėmis dar bolavo sniego likučiai. Visi jautėme didžiulę nervinę įtampą: atskris ar neatskris? Apsauga buvo išsidėsčiusi gana plačiai bet pačioje aikštėje jos buvo nedaug. Be dvidešimt minučių dvyliką, kaip ir buvo sutarta, padegėme laužus, o patys įtempėme klausą. Minutės lašėjo sunkios kaip švinas. Pagaliau kažkur nuo Platelių ežero pusės (spėju, jog tai buvo pagrindinis šturmano orientyras) pasigirdo monotoniškas lėktuvo burzgimas, kuris greit artėjo ir stiprėjo. Netrukus pamatėme ir patį lėktuvą, puslankiu sklendžiantį virš miško. Kai po juo vienas po kito šviesiame nakties danguje pražydo margi penkių parašiotų kupolai — supratome, kad pirmas operacijos veiksmas klostosi sėkmingai, ir džiūgavome kaip vaikai.

Po vienu iš tų kupolų kabojo Jonas Zakaras (buvęs mūsų "spaustuvininkas" Vilniuje, Šopeno g, spausdino laikraštėlį "Į Laisvę"). Po kitais keturiais suposi metaliniai konteineriai su taip mums reikalingu kroviniu. Deja, du konteineriai nuo aerodinaminio smūgio atitrūko nuo parašiotų ir nukritę sudužo, dalis siunčiamų ginklų pražuvo. Jonas besileisdamas pataikė į kažkokį kupstą ir taip smarkiai pasitempė kojos sausgysles, kad negalėjo paeiti. Laimei, turėjome keletą arklių ir ant vieno jų parjodinome jį į slėptuvę. Sudužusius konteinerius ir jų krovinius taip pat išgabėnomė, kad priėmimo vietoje neliktų jokių pėdsakų. Laužų likučius paslėpėme po sniegu ir žagarais. Kitos dienos rytą 10 val. turėjau perduoti radiogramą apie priėmimą. Deja... Priimtuvas veikė, o siųstuvas — niekaip. Kiek aš apie jį besiplūkiau, nieko neišėjo. O mūsų kodinį šaukinį "'iš ten" girdėjau puikiai. Jausmas buvo toks, kokio niekas niekada nesupras. Po to bandžiau dar keletą dienų, bet viskas buvo veltui. O mus vis šaukė ir šaukė... Toks buvo netolimo mūsų finalo prologas.

Balandžio pradžioje gretimoje sodyboje teko vaduoti į sribų nagus patekusius keletą partizanų. Vyrukus paleidom, sribai išsilakstė, tačiau po to susišaudymo buvome priversti skubiai palikti bazinę slėptuvę, nes buvo galima

tikėtis, kad sribai, parsivedę paramą iš Alsėdžių, vers aukštyt kojomis visą kaimą. Teko skubiai keltis į atsarginį bunkerį netolimame miške.

Po poros savaičių grįžtantį dviračiu iš Plungės tame pat miške Alsėdžių sribai suėmė Adolfą Kubilių, o dar po keletos dienų, balandžio 26d, ties buvusią štabaviatę patekome į pasalą ir buvome stipriai apšaudyti. Mane sužeidė - automato kulka pataikė į kairės kojos pėdą (iš viršaus) ir įstrigo kraujagyslių ir sausgyslių raizgyne. Laimei, pavyko pasitraukti ir prisiglausti vienoje netoli buvusioje atsarginėje slėptuvėje. Koją baisiai skaudėjo, grėsė gangrena. Jei draugai nebūtų atėmę pistoleto, gal būčiau neiškentęs... Šis įvykis ir sutrumpino kelią į finalą.

Slėptuves teko keisti keletą kartų. Viena buvo Plokštinės miške, netoli Platielių ežero. Negalėdamas daug judėti buvau priverstas ištisomis dienomis lindėti vyrų išraustame urve po didžiulės eglės šaknimis. Ji buvo tokia vešli, kad jos šakos siekė žemę ir puikiai slėpė įėjimą. Už ežero dažnai tratėdavo automatų serijos, gretimuose kaimuose siautėjo sribai ir enkavedistai. Valgyti ir vandens man atnešdavo tik sutemus. Pagal sutartinį signalą atidarydavau slėptuvės dangtį ir, išsirepečkojęs į paviršių, pirmiausia gerdavau gryną orą. Visą kūną baisiai niežėjo, apie pirtį nebuvo ko ir svajoti. Kartais nebeiškentęs įdienojus išlisdavau ir, patiesęs šalia savęs automatą, nusivyniodavau tvarstį, kad bent kiek saulutės spinduliuose padezkifekuočiau. O tvarstis būdavo "gyvas"... Pakeisti nebuvo kuo. Vienintelis vaistas, kurį turėjau, prisi-menu, buvo revanolio tabletės. Jos gal ir išgelbėjo nuo gangrenos. Taip praėjo gegužė. Birželio pradžioje patyrėme kitą likimo smūgį. Miške, apie ežerą, dažnai šmirinėdavo kariškiai, matyt, netoliese stovėjo vienas jų dalinių. Kareivių tada knibždėjo pilni miškai, nes per Lietuvą plūdo ištisos divizijos.

Per netikėtą susidūrimą ir susišaudymą su jais buvome priversti skubiai trauktis gilyn, į mums vieniems nežinomus tankumynus, ir ne viską besuspėjome pasiimti. Paaikškėjo, kad tarp prarastų daiktų liko ir didžioji dalis pinigų. Per tą susišaudymą vienas iš mūsų ryšininkų (nepaprastai sumanus ir drąsus vyrukas iš Plungės) Henrikas Petkevičius buvo sužeistas ir pateko priešui į nagus. Ir mūsų buvusios trobelės (po susišaudymo enkavedistų sudegintos), po kuria turėjome bazinę slėptuvę, šeimnininką Antaną K. kulka kliudė į galvą. Laimei nesiekė giliau, ir jam pavyko kartu su mumis pasitraukti

Ir vėl slėptuvės, ir vėl ta pati dilema su koja. Po susišaudymo teko bėgti, ir nuo to vėl prasidėjo bjaurūs skausmai Reikėjo kaip nors pašalinti kulną... Padėtis buvo daugiau negu kritiška, bet ir čia, kaip ir daugelį kartų, mane lydėjo sėkmė.

Finalas

Energingasis Šarūnas Jazdauskas rado kelią į Telšių ligoninės operacinę. Operaciją pažadėjo atlikti dvi medicinos seserys, dirbusios chirurginiame skyriuje. Tiesa, dar buvo bandyta tartis su chirurgu - karo belaisviu (vokiečiu), tačiau tas kategoriškai atsisakė, nes buvo didelė rizika. Visų pirma reikėjo pasiekti tuos Telšius, o aš lindėjau slėptuvėje už poros dešimčių kilometrų. Saulėtą liepos 20 dienos rytą leidausi į kelionę pėsčias. Išėjau į vieškelį (berods Kalvarija — Plungė) ir pradėjau kilometras po kilometro kapstyti į priekį. Ties pakelės sodyba sutikau paauglę mergaitę, kuri, gal ką nujausdama, įspėjo mane, kad tuo keliu tik ką pravažiavo kolona enkavedistų. Vieninteliai dokumentai, kuriuos su savimi turėjau, buvo karinė "broniruotė", kurioje buvo nurodyta, jog dirbu geležinkelėje, Plungės geležinkelio stotyje, ir laikinas asmens pažymėjimas. Abu buvo padirbti. Prakrypavęs apie ketvirtą kilometrą, pasukau lauko keliu ir išėjau į geležinkelio liniją Lieplaukė — Telšiai. Pailsėjęs leidausi toliau — tiesiai pabėgiais. Jei būtų sulaukę, būčiau apsimetęs kelio apeiginiu. Kariškių mačiau pakelėje daug, jų buvo pilni kaimai. Telšių geležinkelio stotyje, kaip buvo sutarta, manęs jau laukė Šarūnas. Nuvedė į konspiracinį butą netoli Masčio ežero. Netrukus atvedė ir "chirurges". Apžiūrėjusios koją, jos pasakė, esą ją reikia keletą dienų pagydyti, nes buvo išbėrimų. Tačiau gydymas užsitęsė apie pusantros savaitės, nes susirgau plaučių uždegimu - mat gulėjau palėpėje, kurioje gerokai traukė skersvėjis. Pagaliau atėjo operacijos diena. Buvo jau rugpjūčio pradžia. Į operacinę reikėjo patekti taip, kad niekas nepastebėtų. Operacinė buvo pirmame aukšte, langais į kiemą. Pačiame koridoriaus gale buvo palata, kurioje, kaip iš seselių sužinojau, gulėjo keletas sužeistų partizanų. Prie jos stovėjo automatu ginkluotas sargybinis - enkavedistas. Sargybiniai keisdavosi Pasisekė įslinkti taip, kad tikrai niekas nematė, net tas sargybinis. Pradžia buvo sėkminga. Užsirakinom, nes popiet operacinė nedirbo. Pasodino mane ant kėdutės prieš rentgeno aparatą, kad, reikalui esant, galima būtų koją peršvies-

ti. Pėdą paruošė operacijai, anestezavo ir... pradėjo. Bėgo labai neramios minutės. Netrukus įsitikinau, jog seselių įžvalgumas buvo ne veltui. Bandė šiaip, bandė taip, o kulkos pasiekti negalėjo. Tada įjungė rentgeną ir vėl pradėjo kapstyti pjūvyje. Mačiau, kaip vos pastebimai drebėjo "chirurgės" rankos, o kakta aprasojo stambiais prakaito lašais. O narkozės veikimas jau pamažu baigėsi, ir pėdą nusmelkė deginantis skausmas. Neparodžiau to ir negalėjau parodyti Tvirčiau įsikibau rankomis į kėdutę ir sukandęs dantis kenčiau. Prisimenu tik tiek, kad pagrindinė "chirurgė" pagaliau garsiai atsiduso ir ties mano veidu pakišo kraujuotą pincetą. Jame buvo kulka, kurią pasiėmiau su savimi kaip talismaną. Po to pėdą tvirtai sutvarstė, padėjo įkišti į pusbatį (laimei, jie buvo gana laisvi) ir, tarytum niekuo dėti, nužingsniavome per kiemą į jų butą. Seselės, žinoma, padėjo man iš abiejų pusių. Atėjo vakaras. Man paklojo priekiniame kambarėlyje, o pačios išėjo į kitą. Užmigau, nes skausmo lyg ir nejaučiau. Kai prabudau, jau buvo gerokai po vidurnakčio. Pabandžiau išeiti į lauką. Tačiau grįžtant ir lipant laiptais į antrą aukštą, sužeista koja sprūstelėjo ir kažkaip keistai nudiegė. Priguliau, tačiau miegas neėmė. Po kiek laiko pajutau, tarsi kas šiltą kompresą būtų pridėjęs. Pratiesiau ranką ir pajutau kraują. Šūktelėjau seselėms. Kai jos uždegė šviesą ir pakėlė antklodę, pamatėm vaizdą, nuo kurio karšta pasidarė. Aš gulėjau kraujo kalne. Jos labai sunerimo, nes manė, jog trūko kraujagyslė. Kraujoplūdžiui sustabdyti suleido vaistų, vėl stipriai sutvarstė. Tačiau koją būtinai turėjo operuoti profesionalus chirurgas, ir neatidėliotinai. Nutarėme, kad aš apsimesiu persikirtęs koją kirviu, skaldydamas malkas. Chirurgė buvo žydė, išsaugota vokiečių okupacijos laikais. Pavardės nebeprisimenu. Ryte seselės nubėgo į operacinę, susitarė su ta chirurge ir greit grįžo, lydimos dviejų sanitarų su neštuvais. Po keletos minučių gulėjau ant operacinės stalo. Chirurgė neskuždama nuėmė tvarstį, apžiūrėjo žaizdą ir, pakėlusį į mane akis, paklausė:

- Tai, sakot, kirviu persikirtot?..

Jos balse jautėsi kažkoks keistokas atspalvis. Matyt, ji, sena, patyrusi specialistė, iškart suprato kas čia yra, tačiau to neparodė. Greitai pasirošė operacijai ir, kai man grįžo sąmonė, pamačiau, kad guliu didelėje palatoje prie lango į gatvę, antrame aukšte. Taip mane gydė ir slaugė gal apie dešimtį dienų. Operacija buvo atlikta sėkmingai, ir pjūvis greitai užsitraukė. Bet užgriuvo nauja bėda - ėmė smarkiai skaudėti šlaunį toje vietoje, kur tą naktį

Vorkutos šachtos vaizdas 1955m.

suleido vaistus. Vėl ta pati chirurgė pasakė:

- Giluminis abscesas... Teks vėl operuoti.

Ramiam ir giliam jos žvilgsnyje apčiuopiau kažką labai panašaus į atjautą. Ir vėl operacija. Vėl narkozė. Po antros operacijos mane paguldė vienutėje, langu į kiemo pusę. Prižiūrėti pristatė sanitarę, kuri pasak seselių, taip pat buvo "savas žmogus". Maitino mane tos seselės savo atneštu maistu, geri žmonės padėdavo. Dėl visa ko kelnes ir marškinius laikiau po pagalve. Ta aplinkybė tada mane ir išgelbėjo. Vieną rytą sanitarė Onutė, visa perbalusi, įlėkė į palatą ir prašnibždėjo:

- Atrodo, kad vyriausiam gydytojui kilo įtarimas dėl jūsų. Jis kažkur skambino ir kalbėjo apie jus. Greitai renkitės ir bėkite iš čia! Apačioje, prie durų laukia furgonas, kuriuo į ligoninę pristatomi maisto produktai Viskas sutarta.

Nežinau, kaip užsitemčiau kelnes, nes pjūvis šlaunyje dar buvo neužgijęs

Algirdas Šertvytis. Berlynas, 1995m.

ir labai trukdė judėti Viską atlikau žaibiškai ir nėriaus pro duris. Lauke jau stovėjo furgonas. Vos tik įlipau, jis dideliu greičiu spaudė iš ligoninės kiemo. Kaip vėliau sužinojau, išdūmėme pačiu laiku, nes netrukus enkavedistai jaukė visą ligoninę, ieškodami manęs. O aš, kiek pabuvęs sutartame bute, atsidūriau kaime, kur tikėjausi visiškai pagyti. Deja, įvykiai ligoninėje buvo bene paskutinė palanki fortūnos šypsena man. Uždanga jau leidosi. Gydymas užsitęsė kur kas ilgiau negu planavau. Į nespėjusį užgyti pjūvį šlaunyje pateko infekciją prasidėjo uždegimas, pūliavimas, temperatūra — vėl baisūs skausmai. Laimei pūlinys trūko savaime, ir palengvėle pradėjau taisytis.

Laikiniai mane priglaudė ir slėpė Pranas Giniotis. Bandžiau atstatyti ryšį su Šarūnu ir Vilniumi nes reikėjo ką nors daryti toliau. Nepavyko. Vietoj to, kaip netrukus paaiškėjo, pats ryšio bandymas buvo fatališkas, nes nuvedė jis mane... į saugumo nagus. Kai 1946 metų balandžio 4d. naktį patekau į klastingai parengtas žabangas, prisimenu tik tiek, kad kelių žingsnių atstumu nuo manęs, ant tilto, niekieno nekliudoma stovėjo būtybė (jos nekonkrečiuosiu), kuri dar taip neseniai berods stengėsi gelbėti man gyvybę.

DIRBOME LIETUVAI

Ona Mockutė-Šimoliūnienė

Jurbarko raj., Eržvilko valsč., Rudžių k., gyveno Rozalija ir Juozas Mockai. Aš, jų duktė - Ona Mockutė, gimiau 1923m. Turėjau du brolius: Izidorių, g.1920m., ir jauniausią - Alfonsą, g.1936m.

Su sovietų valdžia arčiau teko susipažinti 1941m. birželyje, kai jie pradėjo mūsų tautos genocidą.

Tuo metu pas mus gyveno girininkas Kazimieras Bastys. Tai buvo labai geras ir ramus žmogus. Iš mūsų krašto į pirmąją išvežimo bangą ir pateko mūsų girininkas. Matėme, kaip su juo elgėsi labai žiauriai, nieko jam neleido pasiimti - nei duonos, nei kepurės. Ramiai gyvenusiems žmonėms šis vaizdas buvo sukrečiantis.

Neilgai trukus toks pat sunkvežimis įsuko ir į artimiausio mūsų kaimyno Juozo Sabonaičio kiemą. Sabonaitis buvo Lietuvos kariuomenės karininkas, o tada ūkininkavo. Matėm, kaip išvežė Sabonaičių šeimą — Sabonaitį, jo nėščią žmoną Rozaliją ir 9 metų dukrelę Antaniną.

Jau tada supratom, kad sovietų planai - pirmiausia sunaikinti inteligentiją. Visų planų jie nespėjo įvykdyti, nes sutrukdė birželio 22d. prasidėjęs sovietų - vokiečių karas.

Vokiečių okupacijos metais mokiausi Jurbarko gimnazijoje.

Karas užsitęsė, ir sovietai pradėjo stumti vokiečius atgal. Pagaliau 1944m. rudenį frontas sustojo mūsų kaime.

Buvo mūšis. Sudegė trys mūsų ūkiniai pastatai ir visi gyvuliai

Ona Mockutė. Jurbarkas, 1944m.

Frontui praėjus, tuoj sovietai pradėjo daryti savo tvarką. Eržvilke įsteigė vidurinę mokyklą, ir paskutinę klasę baigti aš persikėliau į Eržvilką, nes buvo arti namai.

Kai sovietai pradėjo mobilizuoti lietuvius į kariuomenę, dauguma mūsų vyrų nematė reikalo tarnauti okupantų kariuomenėje. Pradėjo organizuotis partizanų būriai. Mūsų krašte pirmasis partizanas, kurį aš mačiau, buvo Strainys-Saturnas. Iš mūsų kaimo į partizanų gretas tuojau išėjo trys vyrai Stasys Jukna, Antanas Seneckis ir Jonas Staškus.

Vieną naktį į mūsų duris pasibeldė du partizanai Tai buvo Jonas Starkus-Maželis ir Antanas Jonikas-Rolandas, mūsų krašto partizanų vadas. Iš jų kalbos supratau, kad jie su mano broliu Izidoriumi jau pažįstami.

Po gražios įžangos paprašė, kad būčiau jų ryšininkė. Žinoma, sutikau, nes mylėjau savo kraštą ir norėjau prisidėti prie Lietuvos kovų už laisvę. Kalbėjom ilgai Tuo metu rinktinės vadas buvo Henrikas Danilevičius, Eržvilko gimnazijos direktorius. Man buvo patikėtas ryšys tarp Danilevičiaus-Vidmanto ir Rolando.

Kadangi aš buvau Eržvilko vidurinės mokyklos mokinė, tai ryšį su direktoriumi nebuvo sunku palaikyti.

Toliau ryšys plėtėsi Vidmantas mane siųsdavo pas jurbarkiečių partizanų būrio vado Petro Paulaičio-Aido ryšininką Juozą Povilaitį-Ažuolą, kuris gyveno Antkainių kaime.

Besimokant dienos bėgo nepaprastai greitai Baigiau vidurinę. Per frontą visas mūsų turtas sudegė, todėl neturėjau galimybės stoti į aukštesnę mokyklą. Teko ieškoti darbo. %sidarbinau Pašaltuonio mokykloje mokytoja. Tai buvo patogu, nes galėjau vaikščioti į darbą iš namų.

Partizanai ryšininkų tinklą plėtė. Rolandas paprašė manęs pasikalbėti su Būtaičių kaimo merginomis Antose ir Kotryna Mišeikytėmis — jos buvo pusseserės. Pakalbėjau, jos mielai sutiko, ir Rolandas su Maželiu jas aplankė.

Dirbau daug. Niekas nebuvo sunku. Žmonės tuo metu visa širdimi rėmė partizanus. Be to, jaunystė ir geri norai viską nugali Daug kilometrų man tekdavo nukeliauti. Nuo mano namų iki mokyklos buvo 3 km, o nuo mokyklos į Eržvilką pas Vidmantą - 8 km. Vidmantas gyveno pas vaistininkę - poniją Šalkauskienę. Kai vaistinėje nebūdavo žmonių, p. Šalkauskienė per vaistinę mane nusivesdavo į Vidmanto kambarį. Tai buvo labai patogus, nes

į vaistinę visi žmonės gali įeiti be Starimo. Iš šios vaistinės gaudavau Rolando būriui reikalingus vaistus.

Kai Vidmantas siųsdavo mane pas Paulaitį-Aidą, reikėdavo nueiti apie 20 km. Vasarą nebuvo sunku — turėjau dviratį, bet žiemą - per miškus, per sniegą - ir nejauku, ir labai pavargdavau. Kartais, kai reikėdavo iš štabo darbuotojų ką nors daugiau nuvesti pas Paulaitį, - brolis pakinkydavo arklį. Bet arklį ne visada galėdavo gauti. Vieną kartą, prisimenu, pas P.Paulaitį vedžiau Joną Rimšą - jis tuo metu dirbo štabe. Rimša pats atvažiavo su savo arkliu - labai apsidžiaugiau.

Žiemos metu į Aido stovyklą kelią žinojo tik vienas ryšininkas Juozas Povilaitis-Ažuolas. Jis visada važiuodavo tik rogėmis ir takų nedarydavo. Jokių ryšininkų į stovyklą nesiveždavo - atsakymų laukdavome jo namuose. Tačiau štabo darbuotojus visada veždavo į stovyklą.

Ažuolą išdavė 1946m. žiemą to būrio partizanas - Kriaučius. Rusai mušė miške Ažuolą iki sąmonės netekimo, paskui Kriaučiui liepė nušauti. Tas ir nušovė. Jo kapas nerastas.

Vasarą partizanai stovyklaudavo miške, o žiemą mes surasdavome jiems prieglobstį pas ūkininkus: kas šiene, kas patalpoje po grindimis įsirengdavo bunkerius. Ypatingai sumanus ryšininkas buvo Pranas Jonikas iš Purviškių kaimo, slapyvardžiu Lakūnas. Šis žmogus Rolando būrio partizanams yra labai daug padėjęs.

1946m pradžioje enkavedistai paėmė gyvą partizaną - Bronių Juškį. Į Rolando būrį jis buvo neseniai atėjęs ir mažai žinomas. Mes jį pravardžiuodavom dabita. Kai jį areštavo - visi sunerimom. Partizanai tuo metu buvo po du išsiskirstę pas ūkininkus ir vieni kitų slėptuvių nežinojo. Bet ryšininkus - vieną kitą - jis žinojo. Ir štai vieną 1946m sausio dieną į mūsų kiemą įsuka kelios rogės su kareiviais. Daro kratą — nieko neranda Matau, brolis Izidorius vaikšto pilnas nerimo. Kad vieną iš mūsų paims, tai buvo aišku, tik nežinojau - brolių ar mane.

Krata baigėsi paliepė man rengtis. Važiuojam į Eržvilką mažais kaimo keliukais, važiuojame pro sodybas, kuriose slepiasi partizanai Pagaliau — Eržvilkas. Tardytojas nežmoniškai žiaurus. Ginuosi Atveda į akis Bronių — ateina kojas vilkdamas žeme, akis nuleidęs. Sako viską, ką žino. Širdyje šaukiuosi Dievo pagalbos ir sau sakau tvirtai "Iškęsti! Viską iškęsti Neišduoti

žmogaus šitai kančiai" Supratau, jei mane taip, kaip Bronių, atves kam nors į akis - nenorėčiau gyventi.

Kameroje aš viena. Ant žemės pamestas pluoštas šiaudų. Kai pirmą kartą įvedė mane į kamerą, pagalvojau, kad negaliu gultis ant tų šiaudų - susitepsiu palatą. O kai po gero tardymo vėl pamačiau šiaudus, atsiguliau ant jų ir... daugiau nesikėliau. Pagalvojau, jei jau nori mane užmušti tardytojo kabinete, tegul užmuša čia, ant tų šiaudų...

Mama atnešė maisto - nepriėmiau. Pasakiau sargybiniui, kad sergu, tegul atiduoda maistą mamai atgal. Įkalbinėjo, kad imčiau - neėmiau. Pasakė tardytojui - kvietė tardyti — nesikėliau Pasakiau, kad bloga, negaliu pasikelti. Ir nutariau laikytis savo - tegul užmuša.

Po ilgų tųsų atėjo tardytojas į kamerą, dar kai ko klausė, kai ką užsirašinėjo. Kalbėjau mažai, sakiau, kad man bloga.

Gal pabijojęs atsakomybės, tardytojas tuoj suorganizavo mašiną ir išvežė mane į Tauragę - į Šubartinę. Girdėjau jo kalbą su palydovais: "Ten yra ligoninė, tegul žinosi"

Kratantis sunkvežimiu į Tauragę, aš vis svarsčiau išgirstus tardytojo žodžius, kad ten yra ligoninė. Galvoju, man reikia apsimesti ir toliau sergančia, gal pasisektų patekti į miesto ligoninę ir gal būtų proga pabėgti...

Šubartinėje įleido į kamerą, pilną jaunų gražių mergaičių. Radau pažįstamų, bet aš savo "politikos" nekeičiau - neėmiau maisto, net iš namų atnešto, ir nevalgiau, mažai kalbėjau ir gulėjau. Tai tęsėsi gal dvi savaites, gal ilgiau — neprisimenu.

Iš tos kameros ir šiandien prisimenu Mamertinos dainą - tokiu vardu buvo ta mergaitė. Kadangi aš "labai sirgau", negalėjau jos klausti, iš kur ji, o ji nuostabiai gražiu balsu tyliai dainuodavo:

Išsikaišė papieviais žiedeliai gėlių,

Parugė pasišiakstė kvapais jazminų...

Mylimas, nors praeik, nors praeik

Mano laimei jau vėlu...

Man gulint, kartą viena iš mano vargo draugių pabeldė į duris ir pasakė budinčiam: "Jeigu dabar ligonio nepaimsit, tai vėliau galėsit paimti lavoną."

Atėjo kažkokie su žvaigždutėmis. Jie mane kalbina — aš guliu ir tylia išlemenau tik "bloga" ir daugiau nekalbu.

Partizanas Izidorius Mockus-Jovaras, Rikis

Nuo pat vaikystės aš turėjau labai gerą draugę kaip seserį - Ireną Lukoševičiūtę — Žemaitienę. Jos dėdė - Matusevičius - Tauragės ligoninėje buvo chirurginio skyriaus vedėjas. Iš mano mamos Irena sužinojo, kad aš esu Šubartinėje ir kad sergu. Ji tuoj nuvažiavo pas savo dėdę ir prašė, jei iškviestų jį į kalėjimą, kad ištrauktų iš ten mane.

Ir štai kartą atsidaro kameros durys, ir įeina aukštas vyras - chirurgas Matusevičius, o paskui jį - tardytojai. Doktoras permetė kamerą akimis ir pasakė: "Man čia jūsų visų gaila."

Apžiūrėjo mane ir pasakė kariškiams: "Tuoj vežkit į ligoninę, operuosiu."

Ir mane išvežė. Su arkliu. Įkėlė į ratus, ir aš vėl ant šiaudų, o širdis veržiasi į laisvę.

Ligoninėje paguldė bendroje palatoje su laisvomis moterimis. Ten dar gulėjo nuo Šilalės viena kalinė - Julija Aleksandravičiūtė. Giminės ateidavo lankyti savo ligonių, su jais ir mano mama ateidavo aplankyti manęs. Sargy-

binis vaikščiodavo tik koridoriuje ir labai retai pasižiūrėdavo į palatą.

Mano palata buvo antrame aukšte, bet ligoninės pusrūšiai buvo aukštai iškelti. Kūriau planus, kaip, išlipus pro langą, pasiekti žemę. Galvojau vien apie tai, kaip pabėgti. Bet mano daktaras sakė neskubėti. Jei mane vežtų į Kauno kalėjimo ligoninę, iš anksto lieps sutvarkyti kalinių dokumentus, o tada, sako, suspėčiau pabėgti.

Į ligoninę mane nuvežė kovo 25d. Ten man begulint, atvežė iš Laukuvos kelis sužeistus partizanus. Tada sustiprino sargybą, o vieną dieną chirurgas man pasakė "Tau laikas."

Mama buvo atnešusi man virvę, ją buvau paslėpusi lovoje po čiužiniu. Palatoje buvo spinta, ir seserys buvo pernešusios ten mano drabužius, tik batukų nebuvo. Po paskutinio pokalbio su daktaru, kaip tik tą dieną, atėjo manęs lankyti mama. Pasakiau, kad neturiu batukų. Ji tuoj nusispyrė savo ir paliko man, o pati išėjo basa.

Tai buvo balandžio 25 diena. Tą naktį reikėjo pabėgti. Bėgom abi su Julija. 3val. nakties nusižiūrėjom, kad sargybinis susidomėjęs partizanų palata, mudvi perėjome į tualetą, užsirišom virvę už radiatoriaus ir po vieną virvę žemyn. Aš leidausi pirmoji ir, krisdama ant geležinių grotų, kurios buvo užmestos ant pusrūsio lango, stipriai susitrenkiau stuburą. Vos atsikėliau. Ėjau šlitiniuodama, bet sutelkiau visas jėgas ir bėgau. Ant žemės buvo stiprus šerkšnas - liko pėdsakas, todėl iš pradžių bėgau gatve Skaudvilės link, o vėliau sukau per laukus ten, kur tolumoje migloje matėsi mano išsigelbėjimas — miškas. Savo mažas kojas buvau įsispyrusi į didelius mamos batukus. Stuburas neleido visai išsitiesti kojos pynėsi, bet aš bėgau. Pribėgau geležinkelį. Prieš pylimą bala. Koją užkliuvo - pargriuvau, sušlapau. Perlipau per bėgių pakilimus, bėgu į matomą mišką, o ten tik keli medeliai ir žemi krūmokšniai. Šitas "miškas" manęs nepaslėpė. Tolumoje vėl matau mišką ir bėgu į jį - ir vėl miškas mane apgavo. Pagaliau pribėgu tikrą mišką. Jau darosi šviesu. Išgirstu šūvį — kažin kas ir kažin kur šovė, o man atrodė, kad jau mane pamatė. Bėgu gilyn. Vienoje vietoje randu daug audros išverstų eglių. Pamatau išverstą vieną labai didelę, skarotą eglę ir pasilendau po ja giliai, kur daug šakų. Guliu ilgai - aplink ramu. Nustoja ir man spurdėti išgąsdinta širdis. Protas neapprėpia tos laimės — pabėgau. Galvoju — kaip pasisekė Julijai?

Pakilo saulė, o aš bijau išlįsti ir aikštelėje pasišildyti. Žinau, kad šiuo metu

eina iš žemės pašalas, o dar mano kojos visai šlapios. Prasiskleidusi šakas, žiūriu, ir man pradeda akyse rodytis keisti dalykai. Tada išlendu iš po eglės, prieinu prie tų "keistų dalykų" ir įsitikinu, kad tai tik medžio nuolaužos. Manau, kad aš turiu temperatūros. Netoliese matau takelį. Laukiu vakaro. Kai sutems, tas takelis turėtų išvesti mane į kaimą. Pritemo, ir aš einu į tą savo takelį. Bet jo nėra! Ir tas takelis buvo netikras! Kojos sunkios, bet einu tolyn. Pagaliau vėl randu taką; atsiklaupiu, rankomis liečiu žemę, kad įsitikinčiau, ar čia tikrai takas. Ir tas takas buvo tikras! Ėmiau eiti juo ir išėjau į pamiškę. Matėsi daug sodybų. Pasirinkau vieną — stambesnę - ir nuėjau į ją. Virtuvėje radau moteriškę. Pasakiau, kad einu iš toli ir pasiklydau, norėčiau sužinoti, koks čia kaimas. Moteriškė priėjo prie manęs visai arti ir labai šiltu balsu paklausė; "Ar tik tu nesi Mockutė? Šiandien buvau Tauragėj turguj ir girdėjau, kad tu pabėgai. Jeigu tu esi ta pati, tai nebijok, pas savus žmones pataikei" Tai buvo Anelišės km, ir tie žmonės buvo Urbučiai.

Jie pasakė, kad niekur neleis eiti. Atsisėdau, atnešė valgyti, bet aš nieko nenurijau, net vandens. Tada paklojo man lovą, sakė eiti pailsėti, bet aš jau nepasikėliau nuo kėdės; kaip sėdėjau, taip ir sustingau. Į lovą mane nunešė.

Tris paras mane slaugė Urbutienė, kaip tikra motina. Per naktį kelis kartus keitė baltinius, čiulpiau aspiriną, o vėliau jau visokias arbatas pradėjau nuryti. Davė žinią ir į mano namus. Vienas ryšininkas su bėriuku atvažiavo manęs parsivežti.

Vakare atvažiavome į mūsų kaimą ir užsukome pas vieną kaimyną, gyvenantį pamiškėje. Ten laukė manęs mama ir brolis. Greitosiomis persirengiau, užvalgiau, ir negaišę su broliu išėjome į mišką. Brolis buvo gavęs iš vieno plechavičiuko šautuvą — dabar jis pravers. Dar pasiėmėme truputėlį patalynės ir pradėjome dviese partizanauti.

Pirmą kartą rengdami savo stovyklą, nemokėjom pasirinkti vietos; nuėjom toli į nepažįstamą mišką, pasirinkom žemą vietą. Susikūrėm laužą, brolis padarė palapinę. Minkštai paklojo mums guolius iš eglės šakų. Kvepėjo egle. Ilgai kalbėjomės. Kai viską išsipasakojom, priėjom išvadą, kad miškas nuo amžių glaudė lietuvį.

Bet vos tik mes pradėjom snūduriuoti, išgirdome, kad pamažu traška šakos. Sutraška - ir vėl tylu. Ir vėl sutraška. Sunerimę ėmėme klausytis. Pagaliau šakelė sutraškėjo visai arti mūsų palapinės, ir mes išgirdome kalenant

dantimis. Aš laisvai atsikvėpiau: tai buvo vilkas, bet ne rusas. Tuo metu ruso bijojau labiau nei vilko.

Sukrovėm didesnę laužą, nes brolis buvo prinešęs malkų visai nakčiai Miegajom pakaitom - vienas miegam, kitas budim.

Atsikėlė ryte susirinkom savo daiktus ir palikom tą slogų miško kampelį, nes atsikėlė radome netoliese kelias gyvates.

Mudu žinojom vieną gražią vietelę miške. Seniau ten buvo partizanų stovykla, likęs partizanų iškastas šulinėlis. Mudu nuėjom ten ir apsistojom netoli tos stovyklos, kalnelyje, labai gražiame jaunuolyne, radę aikštelę. Netoliese buvo miško kelelis, vedantis į mūsų kaimą. Mudu ir įsikūrėme. Dieną brolis nueidavo į namus ir atsinešdavo maisto. Tuo metu mūsų krašto partizanai buvo išsikėlę kažkur kitur.

Brolis keldavosi anksti o aš miegodavau ilgai. Aš buvau labai laiminga ir be jokio rūpesčio glaudžiausi už brolio pečių. Žinojau, kad čia niekas manęs netardys.

Vieną rytą brolis pastebėjo iš toli keleliu mūsų link einančių uniformuotų vyrų būrį. Man liepė pasislėpti, o pats nuėjo jų pasekti.

Tie kariškai apsirengę vyrai pasuko į senąją partizanų stovyklą. Grįžęs brolis pasakė ką matęs ir liepė laukti. Sako, gal Rolando būrys grįžo į savo mišką, juk čia jie turi šulinėlį.

Ilgai laukti neteko, nes pamačiau atbėgančius keturis Rolando būrio vyrus. Apsikabinom kaip broliai. Ir aš tuoj buvau "nugabenta" į stovyklą - mane nunešė partizanai ant rankų. Labai malonus buvo susitikimas.

Nuo tada brolis Izidorius pradėjo partizanauti. Aš du mėnesius išbuvau Rolando būryje, kol man Rolando rūpesčiu buvo padarytas pasas kita pavarde. Iš miško išėjau jau kaip Aldona Dirginčiūtė.

Du mėnesiai, praleisti partizanų stovykloje, paliko daug neišdildomų įspūdžių. Visi partizanai vilkėjo uniformas ir ant rankovių turėjo Vyčio ženklą. Buvo labai drausmingi. Būrio vadas buvo labai gerbiamas, o jo žodis šventas. Jie turėjo centrą - vadovybę. Rolando būrys priklausė Kęstučio apygardai. Kartkartėmis būrį aplankydavo žmogus iš centro. Negaliu prisiminti, kiek vyrų buvo Rolando būryje, tik atsimenu, kad būrys buvo stiprus. Jame buvo daug išsilavinusių vyrų. Turėjo nuostabų kvartetą, kurį sudarė: du broliai - Antanas ir Bronius Liesiai, Jeronimas Budnikas — Audronis ir

Jungtinės Kęstučio apygardos partizanai: iš kairės - Vladas Mišeikis-Tarzanas, Bronius Liesis-Naktis, Antanas Liesis-Idenas

Vytautas Gužas - Mindaugas.

Vakare prie degančio laužo bendra malda. Kaip dabar, matau pagarbiai susikaupusius, ratu stovinčius vyrus ir lyg girdžiu nuotrupas jų maldos:

"Dieve, kurs leidai tautas ir įdiegei joms laisvės troškimą, grąžink, prašome, ir mūsų tėvynei laisvės dienas..."

Prisimenu, kartą ryšininkas Lakūnas miške surengė mums šventę. Susitarė su keturiomis ryšininkėmis, kad jos suruoštų vaišes. Iš jaunų berželių vyrai padarė stalus ir suolus. Maistą, supakuotą dėžėse, Lakūnas atvežė anksti rytą su savo arkliu. Vėliau Lakūnas atėjo su ryšininkėmis. Mergaitės gražiai padengė stalus. Buvo nuostabios vaišės. Mergaitės buvo geros dainininkės, ir dainos kilo iki eglių viršūnių.

Kai išleidom svečius - keitėme stovyklą, nes po tokio triukšmo buvo nesaugu.

Kartą mūsų stovykla buvo įrengta prie didžiosios Laukesų pelkės. Vieta buvo labai graži, ir kurį laiką ten jautėmės saugūs. Sargyba buvo išstatyta toli nuo stovyklos — tai buvo mūsų laimė. Kartą, dienos metu, sargybinis pamatė artėjančią kareivių vorą. Tuoj pranešė stovyklai Girdėjau, kaip Rolandas pasakė vyrams: "Turim pirmi pereiti kvartalinę." Prisimenu, tai buvo tarsi lenktynės. Rolandas tuoj pasiuntė du vyrus - žvalgus. Paskui žvalgus mus vedė vadas.

Liniją perėjome nepastebėti, ir vadas pasakė kryptį. Jurbarko - Tau-ragės miškai susijungę - dideli. Žygiavom toli, bet nuotaika buvo gera. Kai apsistojom nakvynei, vyrai svarstė, kas galėjo suuosti gražiąją mūsų stovyklą. Matyt, priešas planavo apsupti stovyklą prie gilios pelkės.

Kai išėjau gyventi svetima pavarde, mano ryšininkė buvo mama. Tik ji ir brolis žinojo, kur gyvenu. Dažnai keisdama vietas, taip ir pragyvenau dvejus metus, o man tai reiškė labai daug, nes 1945 -1946 metais kaliniams buvo nežmoniškai sunkios sąlygos.

Antrą kartą mane suėmė 1948m. vasario 7d, netoli Jurbarko - Meš-kininkų km. Aiškiai buvau apskūsta. Žmogus, mane pardavęs, žinojo tik tiek, kad vadinuosi kitu vardu ir daugiau nieko. Tardymo metu mano pozici-ja buvo nepalyginamai lengvesnė, negu per pirmąjį areštą. Ryšininkai, su kuriais anksčiau dirbau, buvo iššifruoti ir nuteisti. Vidmantas seniai partiza-navo. Ryšininkų parodymų nesigyniau, kad buvau miške — nesigyniau, nes gintis buvo beprasmiška.

Teisė karinis tribunolas. Pirašė daug straipsnių — ne tik už grupinį tėvynės išdavimą, bet ir už suklastotus dokumentus, už pabėgimą iš kalėjimo.

Pati pirmoji iš moterų sulaukiau įstatymo, kai mirties bausmė pakeičia-ma į 25 metus. Taigi ir atseikėjo man 25-erius ir 5 be teisių, o prokuroras uždėjo sankciją ant mano bylos — treji metai kalėjimo režimo.

Taigi išbuvau trejus metus Lukiškių kalėjime, o iš ten išvežė į Mordovijos lagerio pirmąjį punktą.

Lageryje sutikau žmogų, kuris papasakojo apie mano brolio likimą.

Rolandui žuvus, būrio vadu buvo Jonas Stoškus-Eimutis.

Kai Eimutį paskyrė rajono vadu, būriui vadovavo mano brolis Izidorius Mockus-Jovaras, Rikis.

Taip pat man papasakojo, kad Eičiuose, prie Biuvainių ežero, 1950m.

Kęstučio apygardos partizanai

birželio 16d. buvo Jono Nuobaro sukvietas būrių vadų susirinkimas. Ten jie buvo išduoti. Apsupime žuvo 11 partizanų; jie buvo atvežti į Tauragę ir išniekinti Šubartinės kieme. Iš kameros vedė kalines jų atpažinti. Man pasakojo ta pati mergina, kuri atpažino lavonus. Ji atpažino šiuos:

Joną Stoškų-Eimutį, Izidorių Mockų-Rikį, Rapolą Marcinkų.

Kazys Bandzinas buvo paimtas sužeistas.

Po Stalino mirties, kai buvo perteisiami visi kaliniai perteisė ir mane. Grįžau į Lietuvą. Tačiau grįžau pačiu nelaiku.

Mano jaunylis broliukas Alfonsas užaugo, ir jį lietė mobilizacija. Kadangi mano mama buvo nusenusi (mūsų tėvelis buvo miręs 1940m), Alfonsas jau dveji metai kaip buvo atleistas nuo armijos, kad išlaikytų mamą. Tik grįžau aš, ir karinis komisariatas tuoj prisistatė prie Alfonso. Aš nenorėjau, kad brolis tarnautų armijoje, tad mažai sušilusi Lietuvoje, išvažiavau į Intą, kur įsidarbinau šachtoje - anglių kasykloje. Broliui atsiunčiau pažymėjimą, kad

dirbu šachtoje, ir nuo kariuomenės jį atleido.

Po dvejų metų grįžau į Lietuvą.

Ir šiandien, žiūrėdama į sunkią mūsų tautos dalį, mąstau...

Lietuva, Tu Tėvyne mano, ar mūsų šeima padarė Tau ką nors, kad sulauktume šviesesnio rytojaus? Brolio kraujas- mamos Golgota ir ašaros, likus su 14 m. sūnumi, bėgioti ir slėptis nuo visų išvežimų po svetimus kaimus ir šlaitus... O grįžus į nualintus namus, kaupti maistą siuntiniui į lagerį man... Ir mano nepavydėtinas kelias... Ar davėm mes ką Tau, Tėvyne?

KYBARTŲ ŠEIMOS TRAGEDIJA

Z. Kušeliauskas

Nedaug rasime šeimų Kelmės valsčiuje, taip pat Liolių parapijoje, kurios būtų labiau nukentėjusios nuo bolševikinės okupacijos, kaip Kybartų šeima. Tai tikrai neeilinė tragiškos lemties šeima. Joje figūravo net trys pavardės.

Netoli Liolių bažnytkaimio, šalia vieškelio, prigludęs Kaspariškės kaimas. Viduryje to kaimo, tarp miškelių ir pelkių, įsikūrusi Boleslovo Kybarto sodyba.

Turėdama nemažą žemės plotą (34ha), gausi Kybartų šeimyna, deja, vertėsi gana sunkiai.

Užpelkėjusi žemė nebuvo dosni nors ir gerai prižiūrima. Šeimos galva Boleslovas Kybartas buvo stikliuko mėgėjas, todėl beveik visus ūkio darbus nudirbdavo gausi šeimyna. Vyriausias iš vaikų Kybartų šeimoje - posūnis Kostas Kušeliauskas, mano tėvas.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą tėvo motina buvo ištekėjusi už Jagau-

Partizanas Vladas Kybartas

do. Jagaudų šeimoje buvo du vaikai - duktė Marytė ir sūnus Jonas. Tačiau po kelerių metų Jagaudienė lieka našlė. Apie 1918m. ji išteka už Boleslovo Kybarto. Nuo to laiko Kaspariškės kaime įsitvirtina Kybartų šeima.

Vyriausias Boleslovo Kybarto sūnus buvo Mečius, gimęs 1920m. Toliau — broliai dvyniai — Vytautas ir Stasys, gimę 1922m., po poros metų duktė Vanda, 1925m. gimęs Vladas, vienas iš gabiausių, per vienerius metus baigdavęs dvi klases.

Toliau šeimoje gimė brolis Genius 1927 metais, dukra Jadvyga 1928 metais ir Jonas 1929 metais. Taigi viso labo šeimoje buvo 11 vaikų.

Sunkiausia našta šioje šeimoje teko vyriausiajam sūnui Kostui Augdamas prie vieno patėvio, o vėliau prie antro, turėjo dirbti visus žemės darbus ir padėti auginti gausią šeimyną. Dar prieš išeidamas į Lietuvos kariuomenę, Kostas dirba pas svetimus žmones, daugiausia prie lentpjūvės, malūnų, kūlimo mašinų. Vėliau paūgėję ir jaunesnieji broliai eina tarnauti pas artimesnius ūkininkus, kas už pusbernį, kas už piemenį.

Taip jau lėmė likimas, kad anksti miršta Boleslovas Kybartas, palikdamas mažamečius vaikus. Po tėvo mirties neilgai trukus grįžta iš Amerikos velionio brolis Vladas. Jis buvo senbernis ir apsigyveno brolio šeimoje, tapdamas vyriausiu gospadoriumi. Nuo tada šeimai tapo šiek tiek lengviau - atsirado suaugęs žmogus, kuris imasi vadovauti ūkiui. Taip jis ir liko nevedęs, augindamas brolio vaikus.

Pirmasis iš šios gausios šeimos atsiskiria Kostas, sukurdamas savo šeimą netoli nuo Kaspariškės, Liaudiniškių kaime. Vėliau išteka Jagaudaitė Marytė ir taip pat palieka gimtinę. Jonas Jagaudas, prasidėjus karui jau buvo grįžęs iš kariuomenės. Tarnybą jis pradėjo Lietuvos kariuomenėje, o baigė sovietams okupavus Lietuvą.

Prasidėjus karui sovietinė armija kūlvirsčiais bėgo iš Lietuvos, palikdama pakelėmis sunkiąją ginkluotę. Apie Liolius buvo likusi ir viena rusiška patranka. Jonas Jagaudas, eidamas su draugu į bažnyčią, randa pakelėje paliktą patranką. Jis, kaip buvęs artileristas, puikiai žino, kaip su ja elgtis. Žiūri - šalia yra ir sviedinių. Jie, ilgai nelaukdami užtaiso patranką ir iššauna Virtukų miško link. Po šūvio tuojau prisistato vokiečiai ir juos abu nusivaro į Liolius. Netoli bažnyčios už tokį "žygdarbį" vokiečiai juos ruošiasi sušaudyti. Tik Liolių klebono dėka jie buvo išgelbėti.

Į karo pabaigą, grįžtant frontui, Kybartų sodyboje buvo įsikūręs vokiečių štabas. Vladas tada šiek tiek pramoko sovietų kalbos. 1944m. vasarą, praūžus frontui, prasideda antroji vokiečių okupacija. Su ja prasideda ir Kybartų šeimos nauji vargai Tuoju po karo visa šeima suserga šiltine. Pirmąja auka tampa motina Stanislava Kybartienė. Nebuvo net kam laidoti - visi šeimos nariai ligoninėje Palaidojo vyriausias sūnus Kostas su kaimynu Rumševičiumi.

Stanislava Kybartienė buvo puiki šeimininkė, tvarkinga ir be galo darbšti Turėjo autoritetą tarp kaimynų ir giminių.

Pirmaisiais pokario metais visi vyresnieji broliai - Mečius, Vytautas, Vladas buvo paimti į karinę tarnybą. Dėl sveikatos liko nepaimtas vienas iš vyresnių brolių — Stasys. Kur tarnavo Mečius, neaišku, o Vytautas tarnavo Latvijoje. Vladas saugojo tiltą prie Tilžės per Nemuną.

Į partizaninę veiklą pirmasis iš Kybartų šeimos įsitraukė Vytautas. Tarnaudamas armijoje, kažką negero užrašė ant patrankos vamzdžio apie "Staliną tėvelį". Kilus įtarimui, jis apsisprendžia bėgti. Laimingai grįžta į Lietuvą ir tiesiai pas partizanus. Tai galėjo būti 1945m. pabaiga ar 1946m. pradžia. Prisimenu, kaip jis, būdamas partizanu, dalyvavo mano jauniausios sesutės krikštynose, o ji gimusi 1946 metais.

Grįžus iš armijos, Mečiui ir Vladui prasideda neramus gyvenimas. Vytautas jau partizanauja, buvę netolimi kaimynai K.Šarauskas ir Kisnierius, aršūs sovietinės santvarkos gerbėjai - sribai neduoda jiems ramybės. Jų supratimu, jei Vytautas partizanas, tai ir jiedu tokie pat "banditai". Dėl sribų išpuolių jie abu palieka gimtinę, persikeldami gyventi pas giminaitį Andriušką. Andriuškai gyveno už kelių kaimų nuo Kaspariškės. Tačiau ir čia juos suranda minimi sribai ir vėl neduoda ramybės. Neapsikęsdami šitokio sribų puolimo, vyrai nutaria išeiti į mišką. Tai buvo 1947 metais.

Taigi trys broliai Kybartai - Vytautas, Mečius ir Vladas pradeda sunkų, bet garbingą partizaninį kelią nuo Liolių, tačiau daugiausia laikosi Raudgirio miške ir jo apylinkėse. Retkarčiais atklysta ir į Liolių kraštą.

Vieno tokio apsilankymo metu Kanopėnų kaime, dienodami su būriu pas Sutkienę, daug baimės įvarė paruošų agentui Guzinkovui. Iš tikrųjų paruošų agentas Guzinkovas nebuvo labai piktybinis, tačiau dažnai slampinédamas apie kaimą, buvo visiems įgrisęs. Tai Sutkienė paprašė partizanų truputį jį pagąsdinti. Kaip tyčia, jis ir pasitaikė Kanopėnų kaime. Jam einant

per atvirą lauką, iš miško išėjo du partizanai. Tai buvo broliai Kybartai Mečius ir Vladas. Vladas stovėdamas iš kulkosvaidžio paleido kelias serijas virš jo galvos. Tas, metęs savo šautuvą, prigludo prie žemės ir, kaip kurmis rausdamas žoles ir žarstydamas žemes į šalis, buvo pasiruošęs stačiai žemėn prasmegti Po šio įvykio Guzinkovas dingo iš mūsų kaimo.

Prisimenu vieną atvejį 1947m. vasarą. Pas mano tėvus, Liaudiniškių kaime, apsilankė tėvo brolis Vytautas. Jis buvo vienas. Mūsų sodyba iš visų pusių apsupta krūmų, labai patogi vieta. Jam būnant kambaryje, į kaimą sugužėjo visi Liolių sribai. Kur slėptis, ką daryti? Troba nedidelė, kaip ir visur, įėjęs į vidų, patenki į virtuvę, šalia jos nedidelis kambaryukas, o kitas trobos galas, atitvertas siena, tai didesnis kambarys. Mama stovi prie krosnies ir sukasi apie puodus. Vytautas sprunka į tą kambaryuką šalia virtuvės, užsidaro duris ir, atsikabinęs langą, laukia, kol visi sribai sueis į vidų. Mama užstoja kambaryuko duris, kad sribai negalėtų praeiti. Vytautas, įsitikinęs, kad kieme sribų nėra, išsoko pro langą, o čia pat už penkių metrų krūmai. Taip jis nepastebėtas pabėgo tiesiog sribams iš panosės. Sribai visur apžiūrėję išėjo nieko nepesę. Tik po kelių valandų tėvas pasigedo naujų savo batų, nespėjęs nei karto apsiauti. Negaila batų, kad tik viskas laimingai baigėsi.

Mano tėvų sodyboje patikimą prieglobstį rasdavo ne tik Kybartai, bet ir kiti partizanai Abu mano tėvai kiek išgalėdami rėmė ir visokeriopai padėjo partizanams. Tėvas, būdamas pagrindiniu jų ryšininku, atlikdavo įvairiausius partizanų pavedimus, plačiai pažinojo žmones. Gaila, kad niekas neprisimeina jo slapyvardžio.

1945 —1946 metais mūsų sodyboje nuolat lankydavosi pirmasis tų apylinkių partizanų vadas karininkas Urbutis-Algimantas, Margis su savo žmona. Urbučio dėka ir jam asmeniškai rekomenduojant pas mano tėvus buvo atvežtas aviacijos leitenantas Juozas Kasperavičius-Šilas, Visvyda. Jis buvo partizanų išvaduotas iš Biliūnų ligoninės, o atsidūrė už 30km Liolių apylinkėse, Liaudiniškių kaime, pas Kostą ir Beną Kušeliauskus.

Apie du mėnesius išbuvo, kol pasveiko, po to atėjo partizanai ir išsivedė Juozą Kasperavičių.

Urbučiui-Margiui pasitraukus iš kovos sąjūdžio, į jo vietą stojo mūsų artimas kaimynas, gimnazistas Vytautas Eisinis-Žygimantas iš Elenavos kaimo. Jo sumanaus vadovavimo dėka partizanų būriuose įsiviešpatauja

drausmė ir tvarka. Tuo laikotarpiu Kelmės valsčiuje veikė daug plėšikų gaujų, kurios be gailėsčio plėšė žmones partizanų vardu. Tokiais savo veiksmais jie skriaudė niekuo nekaltus gyventojus, krovėsi sau turtą, žemindami partizanų vardą padorių žmonių akyse. Partizanų vadas Eisinas rimtai ėmėsi išaiškinti tokias gaujas ir bausti. Neilgai trukus netoli mūsų namų, prie vokiečių kareivių kapinių, buvo sušaudyti trys tokie plėšikai.

Vieną tamsų rudens vakarą Eisino vyrai susirinko Liaudiniškių kaime, pas jo dėdę Grabauską. Buvo nuspręsta likviduoti artimiausią Eisino kaimyną, sribą Lembutą. Nuėję iki jo, kaip tik jį randa namuose. Vedasi į eglyną. Einant per mišką, du vyrai laiko jį lengvai paėmę už parankių. Lembutas buvo labai vikrus, prisitaikęs progą, kaip ungurys išsineria iš vatinuko ir staigiu judesiu sprunka į šoną. Vedusių jį vyrų rankose lieka tik rusiška šimtasiulė. Vyrai paleidžia kelias serijas, bet veltui matyt, jam taip buvo skirta. Tai dar vienas akivaizdus faktas, kad partizanai nebuvo tokie žiaurūs, kaip juos vaizdavo tarybinė literatūra. Jei jų vietoje būtų buvę tarybinio saugumo darbuotojai, jis tikrai nebūtų ištrūkęs. Jų vedimo metodus puikiai aprašo savo knygoje P. Pečiulaitis-Lakštingala.

Kaip anksčiau minėjau, šioje gausioje šeimoje figūravo net trys pavardės. Todėl ne visi žinojo, kad mano tėvas Kostas Kušeliauskas yra Kybartų brolis. Mano tėvų šeima gyveno palyginti vargingai nors tėvas buvo kaimo "dešimtukas", bet tai jam nekliudė atlikti ryšininko pareigas, o gal net padėjo. Taip artimai bendraudamas su partizanais, turėjo nemažą įtaką jų veiklai Būdamas labai geros širdies žmogus, dažnai užstodavo net komunistuojančius žmones, gindavo juos nuo partizanų norų susidoroti Taip jis gynė savo jaunystės draugą Jakubauską. Mano tėvui patekus į kalėjimą, netrukus Jakubauskas buvo sušaudytas. Reikia pripažinti, kad per tą savo gerumą, gelbstint nusipelnčius bausmės žmones, jis ir pateko į kalėjimą. Čia noriu papasakoti vieną įvykį.

Pas mus užėina partizanų būrys ir iš mūsų sodybos ruošiasi vykdyti užduotį. Užduotis aiški turi likviduoti du artimus kaimynus — Krenčių ir P. Šimkų. P. Šimkus mano mamos patėvis, tai mano tėvui kaip ir uošvis. Tėvas, sužinojęs jų planus, akimirkai dingsta iš namų, bėgte nubėga iki Šimkaus ir įspėja jį: "Pranai nenakvok šiąnakt namuose, ateis tave sušaudyti"

Padaręs gerą darbą, grįžta į namus ir toliau kaip niekur nieko kalbasi su

partizanais. Tą naktį iš tikrųjų buvo nušautas Krenčius, o Šimkaus, kaip ir turėjo būti, nerado... Už tai Šimkus jam "puikiai" atsilygino, nusprendęs: "Tu man išgelbėjai gyvybę, aš tau - kalėjimą". Rytojaus dieną jis atsiduria Kelmės saugume. Ten aiškiai pareiškia: "Kušeliauskas turi reikalų su miškiniais". To ir užteko, kad areštuotų mano tėvą, tai įvyko 1948m. balandžio mėn. Kai atėjo jo suimti, pirmiausia padarė smulkią kratą, viską išvertė, ieškojo ginklų, partizanų spaudos. Ačiū Dievui, nieko nesurado, nei mažiausio įkalčio, bet tėvą vis tiek išsivedė. Kartu areštavo ir kaimyno Izidoriaus Palubecko sūnų Algį. Jo mama buvo Elenavos pradžios mokyklos mokytoja. Vėliau su šeima ištremta į Sibirą.

Tėvas buvo laikomas Kelmės saugumo KGB būstinėje. Tai nedidelis medinis namas greta Kelmės bažnyčios, tebestovi ir šiandien. Kameroje buvo trise: K.Navickas, mokytojas iš Kelmės, R.Urbelis, Kelmės gimnazistas, ir mano tėvas. R.Urbelio mokslo draugas V.Gurskis savo knygoje "Mūsų jaunystės auka" puikiai aprašo Urbelio pabėgimą iš šios kameros. K.Navickas ir mano tėvas, kaip vyresnio amžiaus, davė jam patarimus, kuria kryptimi bėgti, bet patys nebėgo. Už tai gavo lupti, kad neišpėjo sargybos apie pabėgimą. Po šio įvykio netrukus išvežė į Šiaulių kalėjimą, kur užbaigė bylą. Tėvas didvyriškai iškentė visus kankinimus, nieko neišduodamas. Buvo nuteistas 10-čiai metų ir kalėjo Komijos ASR lageriuose.

Partizanai Ignas, Vytautas ir Genius Kybartai

Kai tapo aiškios suėmimo ir tardymo pasek-

mės, apsilankė partizanai, atnešė mamai nuo partizanų vyriausybės apdovanojimo raštą. Tame rašte Kostui Kušeliauskui buvo išreikšta padėka už gerą laikymąsi tardymo metu, iškęstas kančias ir neišduotas partizanų ryšių paslaptis. Mama tą raštą įdėjo į butelį ir paslėpė, kad nesurastų stribai ir enkavedistai. Per visą trėmimų sumaištį ir sunkų gyvenimą, viena augindama penkis mažamečius vaikus, ji pamiršo vietą, kur užkasė tą butelį. Gal po daugelio metų mūsų ainiai atsitiktinai ir suras. Kas žino?

Po tėvo arešto mūsų šeimoje prasidėjo visi vargai. Šeima buvo įtariama, per kiekvieną trėmimą stengtasi išvežti į Sibirą. Šiandien reikia tarti didelę padėką Elenavos mokytojai iš Kauno Birutei Krušinskaitei-Krikštanavičienei, tik jos pasiaukojimo dėka mūsų šeima išvengė Sibiro. Prieš kiekvieną trėmimą ji įspėdavo mamą, kad pasitrauktų iš namų, už tai paskutinio trėmimo metu pati su šeima buvo išstremta.

1948m. Kybartų šeima buvo galutinai išblaškyta. Stasys Kybartas buvo vedęs ir gyveno už Kelmės, netoli uošvijos. Kybartų dėdė, Boleslovo Kybarto brolis Vladas tuo metu gyveno Liaudiniškių kaime pas Grabauską. Kartu su juo gyveno ir jauniausia Jadvyga Kybartaitė. Po mano tėvo suėmimo Vanda Kybartaitė gyveno mūsų šeimoje, Liaudiniškių kaime. Marytė Kybartaitė seniai buvo ištekėjusi ir gyveno atskirai, o jos brolis Jonas Jagaudas, neturėdamas nuolatinės gyvenamos vietos, glaudėsi pas svetimus žmones, dirbdamas įvairius darbus. Pagaliau įsidarbino prie Lyduvėnų geležinkelio tilto statybos. 1949m. rudenį, ardant senojo tilto likučius, tragiškai žuvo.

Per 1948m trėmimą, vežant Grabausų šeimą, kartu ištrėmė Vladą Kybartą ir Jadvygą Kybartaitę. Vadinamo "amerikono" Vlado Kybarto žodžiai išsipildė. Jis visada sakydavo, kad išvažinėjęs visą pasaulį, tik netekę Sibire būti. Taigi okupantams padedant, pabuvojo ir ten, o tiksliau - iš ten negrįžo, likdamas amžinam poilsui Sibiro žemėje. Negrįžo iš Sibiro ir Jadvyga Kybartaitė. Dirbdama Kazachstane prie galvijų, buvo mirtinai užbadyta buliaus.

Vanda Kybartaitė, gyvendama pas mus, laikinai išvengė trėmimo, kartu pasitraukdama iš namų su mama ir vyriausiu mano broliu Vladu. Vėliau, per paskutinį trėmimą keistomis aplinkybėmis buvo išvežta į Sibirą. Kaip žinome, paskutinis trėmimas vyko rudenį, per bulviakasį. Vandą iš mano mamos namų pasikvietė brolis Stasys į talką kasti bulvių, ir iš ten ją suėmę enkavedistai išvežė, kažkodėl neliesdami Stasio Kybarto šeimos. Partizanų Kybartų

sesuo Vanda pasirodė jiems pavojingesnė nei brolis!.. ir dar yra klausimas, iš kur jie galėjo žinoti, kad ji yra už Kelmės pas brolių, kada gyveno pas mus? Todėl ir kyla įtarimas, kad ją ištrėmė broliui padedant. Negrįžo iš Sibiro ir Vanda. Po sesers Jadvygos mirties su vyru ji persikėlė gyventi į Baškiriją, Baimako raj., vėliau ten ir mirė nuo kraujo užkrėtimo. Liko gyventi jos dukra, kuri ir šiandieną tebegyvena Vladimiro srityje.

Aš pats puikiai prisimenu 1949m. kovo 25d. trėmimą. Iš vakaro mūsų sodybą aplankė Liolių sribai, bet nieko neieškojo, tik apsižiūrėjo, ar mama namuose. Tą naktį mama, Vanda ir brolis Vladas nakvojo daržinėje. Anksti ryte sribai apsupo namą ir tikėjosi visus rasti namuose, bet rado tik mažamečius vaikus. Nuo daržinės iki namo buvo ištempta viela mūsų šuniui Rudžiui. Stribams prisartičius, jis kaip žaibas puolė ant jų, sukeldamas didžiausią triukšmą. Tuo momentu iš daržinės pabėgo mama, brolis ir Vanda. Bėgo jie netoli iki artimiausio kaimyno V.Jagaudo. Jo globojami pratūnojo miške, po eglės išlaužą, visą savaitę.

Tą naktį nakvojau pas savo močiutę, grįžau į namus iš ryto. Namuose išvydau šiurpų vaizdą. Pirmiausia į akis krito pakartas mūsų Rudis, grandinė apsuktas, glaudėsi jis prie beržo. Kieme suridenta krūva akmenų, tarp jų su kulkosvaidžiu, pasiklojęs šieno, guli sribas. Namuose viskas išvogta, šeiminkauja Liolių sribai, ir taip visą savaitę, kol baigėsi trėmimas.

Per tą siaubingą laikotarpį mes, mažesnieji vaikai buvome taip išgąsdinti sribų, kad ir dienos metu visko bijojome. Miegoti eidavome dar su saule, paklodėmis uždangstę langus.

Tuo laikotarpiu Kybartų sodyba buvo be šeiminkų. Gal joje gyveno koks sribas, o gal ir ne? Iš jaunesniųjų Kybartų brolių buvo likę tik du — Genius ir Ignas. Jie kol kas gyveno legalų gyvenimą. Genius gyveno Kelmėje ir dirbo pieninėje, jis jau buvo baigęs buhalterių kursus. Jauniausias Ignas 1949m. pavasarį savo vyresniųjų brolių dėka atsiduria Skaudvilės raj., Butvilų kaime, šalia Raudgirio. Kaip jau buvau minėjęs, Kybartai daugiausia laikėsi Raudgirio miške, todėl artimai bendravo su to krašto partizanais. Iš Butvilėnų kaimo partizanuose buvo trys broliai Kmitai, Leonas Mažeika, Kajetonas Rudaitis, Grybas, broliai Šneideriai ir daugelis kitų.

Partizanai Kybartai lankydami Butvilų kaime pas Oną Kmitienę, išsikalbėjo, kad jų jauniausias brolis Ignas neturi kur prisiglausti. Taip ir buvo nu-

spręsta jį atgabenti pas Oną Kmitienę. Ji gyveno viena su dukromis, o jos vyras Vaclovas Kmitas tuo metu buvo kalėjime, iš kurio ir negrįžo. Gyvenant vienoms merginoms su motina, vyriškos rankos buvo tikras išganymas. Jam gyvenant pas O.Kmitienę, vyriausias brolis Mečius jau buvo paimtas gyvas. Tai įvyko 1949m. sausio 8d. prieš rinkimus. Mečius, negalėdamas vaikščioti, gydėsi Bartkaus šeimoje. Tai keli kilometrai už Kražių, Kaltinėnų link, Vaišviliškių kaime. Jis pateko enkavedistams per žioplumą. Bartkaus sūnus Jonas tuo metu buvo Kražių apylinkės pirmininkas, o sesuo Aleksandra priklausė rinkimų aktyvui. Sausio 8d. enkavedistai užsuka į Bartkaus sodybą rinkimų reikalais. Eidami per kiemą, pamato kambaryje prie stalo sėdintį vyriškį. Įėję į vidų jo neranda, pradeda klausinėti žvalgytis po kambarius, randa partizanišką kepurę. Pradeda kratyti. Atkelia sofą ir randa Mečių. Šio suėmimo pasekmės baisios. Tą pačią dieną suima ir Aleksandrą Bartkutę, o kitą dieną jos brolis Jonas meta apylinkės pirmininko postą ir išeina pas partizanus. Mečiui Kybartui prasideda kančių, patyčių, lagerinės golgotos kelias, kuris su nepilnų metų pertrauka trunka net iki 1973m. birželio 23d., ty. iki mirties.

Grįšime vėl prie Butvilų kaimo. Ignas, būdamas pas O.Kmitienę, išsikalbėjo apie mūsų šeimą. Ir štai 1949m. gegužės mėn. ir aš atsiduriu pas O.Kmitienę. Vasarą ganau bandą, o rudenį ir žiemą lankau Antininkų pradžios mokyklą. Gyvendamas pas O.Kmitienę, dažnai susiduriu su Raudgirio partizanais. Visus juos aš gerai pažinojau. Gerai prisimenu, kai 1949m. rudenį atėjo labai susinervinę partizanai - broliai Andrius ir Edmas Kmitai, K.Rudaitis, Leonas Mažeika ir kiti. Tą naktį jie vedėsi į Raudgirio mišką sušaudyti partizanų išdaviką, taip pat partizaną Mečių Orlingį. Orlingis išvengė mirties bausmės pabėgdamas nuo jų ir atbėgo pas Nikodemą Leškį, gyvenusį prie pat Raudgirio miško. Jis buvo labai išsigandęs, paprašė jam duoti antklodę ir išėjo. Tuo tarpu Butvilų kaime pas O.Kmitienę partizanai aptarė Orlingio pabėgimo aplinkybes. Buvo nuspręsta tą patį vakarą suvesti sąskaitas su Orlingio brolio šeima, gyvenančia Karoblių kaime. Vyras paskubomis išėjo, tikėdamiesi M.Orlingį rasti pas brolių. Jo ten nerado, tada sušaudė Valių Orlingį ir jo žmoną. Jie turėjo žinių, kad brolis Valius bendradarbiavo su saugumu.

Viena iš O.Kmitienės dukterų buvo partizanų ryšininkė, tai Emilija. Butvilų

kaime dažnai lankydavosi kita partizanų ryšininkė Olė Kybartaitė, vėliau politinė kalinė. Kalėjimo neišvengė ir Emilija Kmitaitė.

Prisimenu, 1949m. vasarą su būriu partizanų apsilankė Vladas Kybartas-Pikas. Buvo šilta, graži diena, mes kartu išsimaudėme Ančios upėje, tai buvo paskutinis mano susitikimas su Vladu. Tų pačių metų rugsėjo mėn. 21d. jis žuvo šalia Karklėnų, Spirgių pelkėse, kartu žuvo Z.Bagdonavičiūtė, LBagdonas ir Juozas Jokubauskas. Žuvusiųjų kūnai buvo niekinami Kražių miestelyje. Žuvimo vietoje pastatytas koplytstulpis.

Norėčiau šiek tiek apibūdinti Vladą Kybartą kaip kovotoją. Tai buvo doras, sąžiningas ir labai puikus žmogus. Tarp bendražygių turėjo autoritetą, buvo visų mylimas ir gerbiamas už savo gerumą, linksmumą. Būdamas fiziškai stiprus vyras, nešiojo ir ginklą pagal jėgą - kulkosvaidį.

Suėmus Mečių, žuvus Vladui, kovojo likęs brolis Vytautas-Budrys. Tai truko apie pusantį metų, kai 1951m. pavasarį, nenorėdamas tarnauti okupacinėje armijoje, į kovos sąjūdį įsitraukė ir jaunesnieji broliai.

Geniui gyvenant Kelmėje, saugumas nedavė ramybės, todėl buvo priverstas trauktis iš jų akiračio. Jis meta darbą Kelmės pieninėje ir atsiduria Klaipėdoje. Ten jau gyveno buvęs jo draugas A.Graubauskas iš Liaudiniškių kaimo. Genius įsidarbina žuvies bazėje ir gyvena viename kambaryje su Grabausku.

Ignas, gyvendamas Butviliuose, dažnai pradėjo važinėti į Klaipėdą, bet kiek pabuvęs grįždavo. 1950m rudenį išvažiavo ir apsigyveno pas brolių ir jo draugą. Ten gyvenant, 1951m. pavasarį pradėjo juos rengti tarnybai į tarybinę armiją. Tačiau vietoj armijos jie ruošėsi išeiti į partizanus. Taip ir išėjo kovoti vietoj suimto vyriausiojo brolio Mečiaus ir žuvusio Vlodo.

Taigi nuo 1951m. pavasario partizanuose vėl trys broliai Kybartai. Kaip partizanai jie buvo žinomi ne tik Liolių parapijoje, bet visame Kelmės valsčiuje, net ir už jo.

Iš visų Kybartų savo charakteriu kiek išsiskyrė vyriausiasis Mečius, buvo per daug staigus, gal kiek grubesnis. O Ignas visada linksmas, judrus, nenustygstantis vietoje ir labai drąsus. Vaikystėje jis buvo piemenavęs pas savo giminaitį Z.Kybartą Legotės kaime. Tai ir būdamas partizanu, dažnai ten sukinėjosi, užeidavo į gretimus kaimus, kur nuo vaikystės jį pažinojo. Jis net dienos metu, pasispaudęs šautuvą po pažastimi vaikščiodavo po Rezgalių kaimą, o tai visai šalia plento. Per savo judrumą yra prikrėtęs visokio

humoro. Visai kitokio charakterio buvo Vytautas, Vladas ir Genius. Jie visi buvo geri, labai draugiški, nuoširdūs. Tarp savo rėmėjų ir bendražygių turėjo autoritetą. Apie juos ir šiandieną gerai atsiliepia giminės ir šiaip juos pažinoję žmonės. Tačiau aplinkiniai tarybinės santvarkos gerbėjai jų bijojo kaip ugnies. Jie tokius baudavo pagal nuopelnus, ir ne vienas nuo jų yra gavęs bizūno ar kita.

Kuomet tėvas kalėjo lageryje, mūsų šeimą partizanai lankydavo, bet ne taip dažnai, kaip anksčiau. Nenorėjo vyrai apsunkinti ir taip jau nelengvą vienišos moters gyvenimą. Nors mama kiek galėdama stengėsi padėti partizanams. 1952-1953m. visai nesirodė nei vienas iš Kybartų. Ėjo gandai, kad kažkur už Kelmės, bunkeryje, žuvęs Vytautas. Mes visi jį apgailejome ir tikrai laikėme žuvusiu. Tačiau įvyko stebuklas, kai 1954m. vasarą, vieną naktį, pasigirdo beldimas į trobos langą. Mama priėjus paklausė: "Kas?" Atsakė: "Vytautas, Budrys.." Negali būti, jis seniai žuvęs!.. Kai įėjo, mes visi apsidžiaugėme, nes jis buvo gyvas ir sveikas. Po to įvykio pradėjo dažniau apsilankyti ne tik vienas, bet ir su draugais. Artimiausias jo bendražygis ir draugas buvo K.Labanauskas-Justas, Ladyga. Vieno apsilankymo metu jis paliko du storus sąsiuvinius pasaugoti per žiemą. Tai buvo įvairūs užrašai, ištraukos iš skaitytų knygų. Vienas iš jų buvo parašytas ypač gražiu braižu, o kitas šiaip sau. Aš pagalvojau, kad sąsiuvinis gražiu braižu priklauso K.Labanauskui, nes jis buvo išsilavinęs žmogus, bet pasirodo klydau. Sąsiuvinis gražiu braižu buvo Vytauto, tai paaiškėjo pavasarį, kai jis atėjo jų atsimti.

1953m. rugpjūčio mėn. žuvus Kęstučio apygardos vadui Vladiui Montvydui-Žemaičiui*, K.Labanauskas buvo laikomas paskutiniu Kęstučio apygardos vadu.

Reikia pripažinti tai buvo sumanus, taktiškas, išsilavinęs, visų labai mylimas ir gerbiamas vadas. Turėjo didelį autoritetą tarp partizanų ir jų rėmėjų. Mūsų šeimoje jis visada buvo laukiamas,

Bėgo metai partizanų gretos vis retėjo, siaurėjo rėmėjų gretos. Pagaliau partizanai turėjo tik kelias patikimas šeimas. Visi kiti prisitaikė prie tarybinės santvarkos ar tapo KGB agentais. Padažnėjo išdavysčių. Kelmės valsčiuje

* Čia autoriaus suklysta - Vl.Montvydas buvo Žemaičių apygardos vadas.

liko tik ant pirštų suskaičiuojami partizanai 1954m. jų teliko tik keletas: trys broliai Kybartai, E.Kmita ir K.Labanauskas. Visi kiti jau buvo žuvę. Saugumas ir toliau verbavo naujus agentus, stengėsi kuo greičiau likviduoti paskutinius partizanus.

1953m. tarybinė spauda skelbė, kad partizaninis pasipriešinimas Lietuvoje galutinai likviduotas. Nors taip nebuvo, bet ir sribų neliko. Likę partizanai pakeitė taktiką, nustojo nešioti uniformą, ilgus ginklus.

1954m. Ignas, padedant Rezgalių kaimo gyventojai Z.Druktenienel įsigyja dokumentus Juozo Zėringio pavarde. Atsiduria Šakių raj. Sudargo miestelyje. Ten gyvena buvusio partizanų vado V.Eisino-Žygauto mamos sesuo. Juozas Zėringis laikinai apsistoja pas ją. Prisiregistruoja Šakių raj. ir pradeda legalų gyvenimą. Tų pačių metų vasarą veda kaimynystėje gyvenančio A.Gusto dukrą Marytę. Tačiau neilgai teko Ignui džiaugtis mylima žmona ir dar brangesne laisve.

1953m. pavasarį per sėją kolūkis jį siunčia į Gelgaudiškį parvežti traktoriams atsarginių dalių. Ten jį ir suėmė Šakių saugumas ir nugabeno į Vilnių. Vilniuje galutinai buvo išsiaiškinta, kad Juozas Zėringis - tai Ignas Kybartas. Vilniaus saugume Ignas rado savo brolių Genių. Jį suėmė besigydantį kažkur apie Viduklę. Buvo kalbama, kad pas Genių suėmimo metu rado Igno adresą ir pagal tą adresą suėmė Igną. Bet tai buvo tik eilinis saugumo triukas atitraukti dėmesį nuo tikrojo išdaviko. Abu broliai Kybartai laikomi Vilniaus saugume ištisus metus. Ignui leidžiama rašyti laiškus žmonai 1953m. rudenį, lydimas dviejų saugumo darbuotojų, Ignas parvežamas į Sudargą pasimatyti su žmona ir neseniai gimusia dukra Irena. Kitą rytą jis vėl išvežamas atgal į Vilnių.

Nuo Igno suėmimo iki rudens A.Gusto sodyba nuolat buvo sekama dviejų saugumiečių. Jie buvo apgyvendinti Sudargo kultūros namuose, dienos metu vaikščiodavo po miestelį, o naktį sekavo namą. Negana to, kad sodyba buvo sekama iš kiemo, ten pasiprašo kambario nepažįstama jauna moteris, kuri ir apsigyvena A.Gusto name. Dieną ji nueina prie Nemuno, maudosi, deginasi saulėje, susitikinėja su tais dviem saugumiečiais, o į vakarę grįžta namo. Eidama miegoti, po galva pasideda pistoletą. Visą jos veiklą stebi Igno žmona

Taip kantriai saugumas laukia, gal ateis pas brolių Igną vyriausias jo brolis

Vytautas, bet veltui.

1956m. žiemą Ignu ir Geniumi saugumas pradeda visiškai pasitikėti. Per visą tą laikotarpį jiems buvo kalama į galvą komunistinė ideologija. O jų "ideologija" aiški išduoti vyriausiąjį brolių Vytautą, jo draugą K.Labanauską, o vėliau ir E.Kmitą. Taip juos rengiant šiam darbui, ir saugumas atveria jiems savo paslaptis. Papasakoja, kaip vienas iš jų rėmėjų turėjo užduotį juos nužudyti, kaip kitas, Kelmės raj. Kanopėnų kaimo gyventojas pas save kamaroje laikęs saugumo darbuotojus visą mėnesį, laukdamas ateinančių Kybartų. Taigi abipusis pasitikėjimas didėjo. Žiemos metu Ignui buvo leidžiama sugrįžti į Sudargą pas šeimą be palydovo, tačiau Genius visada likdavo įkaitu.

Sugrįžęs Ignas pasipasakojo savo žmonai, kad jis turi "baisią užduotį", bet visada pabrėždavo, kad šito jis nepadarys. Pabuvęs leistą laiką namuose, jis grįžta atgal į Vilnių. Taip Vilniaus saugume praėjo žiema, atėjo 1956m pavasaris.

1956 metų balandžio mėn. iš lagerio sugrįžta mano tėvukas. Jis atrodė labai iškankintas ir išvargęs, bet dvasiškai nepalūžęs.

Gegužės mėn. ateina susitikti su tėvuku brolis Vytautas. Netoli nuo mūsų namų, krūmuose, pirmiausia jis sutinka mane. Vytautas buvo apsirengęs civiliais rūbais, su kostiumu, vienplaukis, užsidėjęs juodus akinius, rankoje portfelis. Pasisveikinęs su manimi, paklausė, ar namuose nėra svetimų žmonių, atsakiau kad ne. Taip mes abu atėjome iki namų. Ir štai po aštuonerių metų pertraukos susitiko du broliai, turėdami daug apie ką pasikalbėti Bet nei mes, nei Vytautas nežinojome, koks likimas ištiko jauniausius brolius. Po šio susitikimo Vytautas pradėjo lankytis labai dažnai, kas savaitę, ne tik vienas, bet ir su draugu K.Labanausku.

Nepraėjo nei mėnuo, kaip mus aplanko Ignas ir Genius. Apsilankymo metu jie viską išsipasakojo, kur išbuvo visus metus, kokią turi užduotį ir t.t.

O buvo taip, kad saugumo mašina atvežė juos netoli mūsų namų ir paleido, nurodydami, kad per mūsų šeimą kuo greičiau susitikti su broliu Vytautu ir K.Labanausku. Jiems buvo duotas užmigdomas maistas, 10000 rublių. Kad susitikimo metu su broliu ir jo draugu nekiltų įtarimo, kodėl jie be ginklų, saugumiečiai atidavė savo pistoletus. Apie savo veiklą Ignas ir Genius turėjo sutartoje vietoje ir sutartu laiku informuoti saugumo darbuo-

tojus. Tačiau nei į vieną susitikimą jie neatvyko. Saugumui tapo aišku, kad jie yra apgauti, visas jų pasitikėjimas nuėjo šuniui ant uodegos. Reikia įsivaizduoti, kaip buvo įpykę saugumiečiai už tokią apgaulę. Tačiau tie du paprasti kaimo berneliai liko ištikimi Tėvynei ir laisvės idealams, netapdami išdavikais.

K.Labanausko išdavystė

Po aprašyto apsilankymo, apie birželio antrąją pusę, mano tėveliams padedant, jie vėl susitiko su broliu Vytautu ir K.Labanausku. Ignas ir Genius viską išsipasakojo broliui ir K.Labanauskui, pabrėždami, kad juos išdavė abu gauna laisvę, tačiau šito niekada nepadarys.

K.Labanauskas, būdamas gudrus ir mokytas, puikiai suprato kovos beviltiškumą, greitai apsisprendė ir nutarė: "Jūs neišduodate mūsų dviejų, aš išduosiu jus visus tris." Ir štai mūsų visų didžiai gerbiamas vadas, inteligentas, kiek pasvars-tęs, nuvyksta į Kelmės saugumą ir pasiūlo savo paslaugas. Kaip toliau klostėsi įvykiai, viskas aišku iš KGB rastų dokumentų, rašytų K.Labanausko, kaip KGB agento Kalinausko, ataskaitų.

Sunku įsivaizduoti, o juo labiau rašyti, kaip jis, šio Judo darbo nepatiki-damas KGB smogikams, pats asmeniškai susidoroja su broliais Ky-

Kęstučio apygardos partizanai Edmundas Kmitas ir Genius Kybartas

bartais. Apie liepos 10 dieną, vesdamas Vytautą į susitikimą su Ignu ir Geniumi, jo neatveda iki paruoštos pasalos... O praėjus gal 10 dienų, jis veda Igną su Geniumi susitikti su a.a. broliu Vytautu. Tačiau ir jų neatveda...

Po brolių Kybartų likvidavimo netoli nuo mūsų namų, apie 2,5 km (kad girdėtų mūsų šeima), už Žaplės upelio, Gyšlaukio miške, 1956m. liepos 26d. anksti ryte imituojamas susišaudymas, kuris baigiasi dusliu granatos sprogitu.

Greit pasklido gandai, kad sušaudė brolius Kybartus. Kaltė suverčiama didelei ir skurdžiai Urbelio šeimai, kuri gyveno netoli įvykių vietos. Tuojau paslaugūs to krašto "aktyvistai" P.Norkus ir Grakulskienė (ji buvusi partizano žmona) paleidžia kalbas, neva Urbelis vaikščiojęs po kaimą ir gyrėsi, kad greitai jis būsiąs turtingas ir turėsiąs daug pinigų. Tos kalbos buvo reikalingos, kad atitrauktų dėmesį nuo tikrojo išdaviko, kad užmaskuotų savo agentą. Kalbų efektyvumui padidinti netrukus mūsų šeimą aplanko Kelmės saugumo ltn. Kinkevičius. Atėjęs atseit atsiimti rašto, kurį palikęs, kad broliai Kybartai ir K.Labanauskas eitų legalizuotis. Atsiimdamas tą raštą, labai apgailestavo, kad Kybartai nėjo registruotis, per tai ir žuvo. Smulkiai papasakojo tėvams susišaudymo eigą, o galop ir apsisverkė, pasakodamas, kad "broliai Kybartai žuvo, kaip tikri didvyriai".

Po Kybartų žuvimo K.Labanauskas ateidavo pas mus ir vis apgailestaudavo dėl jų žuvimo.

K.Labanauskui susidorojus su Kybartais partizanais, liko dar buvęs partizanas Mečius Kybartas, atliekantis bausmę Sibiro lageriuose. K.Labanauskui labai rūpėjo sužinoti, ką jis galvoja dėl brolių žuvimo.

Po kelių mėnesių (tiksliau spalio mėn.) grįžta iš įkalinimo vietos Mečius. Iki metų pabaigos dar spėja vesti buvusią kalinę Emiliją Kmitaitę ir apsigyvena Kelmės raj., Butvilų kaime. Dirba Stulgių kolūkyje.

Apie 1957m. viduržiemį jį aplanko K.Labanauskas. Žodis po žodžio prakalba apie brolių žuvimą. M.Kybartas, negalvodamas, kad kalbasi su brolių žudiku, pasakė: "Žinočiau, kas išdavė mano brolius, tą žmogų aš užmuščiau..." Taigi jis buvo patikrintas. Kad nebūtų įtarimo, dar leido jam pasidžiaugti laisve iki pavasario. Jį suėmė saugumas tiesiog darbe. Išvažiavo parvežti kolūkiui trąšų į Viduklės geležinkelio stotį, ten jį ir suėmė.

Tuo K.Labanausko veikla dar nesibaigė. Saugumo buvo siuntinėjamas patikrinti kiekvieno polit. kalinio ar iš tremties grįžusio nuomonę.

Grįžus iš tremties jo paties tėvams, prie jo tėviškės, už Kražių Kletiškės link, imituojamas susišaudymas su saugumu. Paleidžiami gandai, jog sūnus partizanas ėjęs susitikti su tėvais, bet kaip visuomet "nepagaunamasis" K.Labanauskas pabėga. Matyt, saugumas turėjo tikslą užmaskuoti savo agentą ir pakelti jo autoritetą tarp rėmėjų. Po Kybartų žuvimo mūsų šeimoje lyg ir ruseno įtarimo kibirkštėlė, bet meilė ir pagarba jam buvo stipresnė už įtarimą, ir mes juo tikėjome. O šito pasitikėjimo jam reikėjo labiausiai, nes buvusiam Skaudvilės raj. buvo dar likęs vienas partizanas E.Kmita.

K.Labanauskas gerai žinojo, jog vaikystėje aš gyvenau Butvilų kaime pas Emilijos Kybartienės motiną ir gerai pažinojau brolius Andrių ir Edmą Kmitus. Todėl susitikimą su paskutiniu Žemaitijos partizanu jis tikėjosi suorganizuoti per mane. K.Labanauskas ilgai vargo ateidinėdamas pas mus ir vis užsimindavo, kad jam reikėtų susitikti su E.Kmita. Taip tęsėsi nuo 1956m. iki 1961m. Tik dabar man tapo aišku, kodėl 1960m. rudenį šaukimą į armiją man atidėjo 1961 metams. Tais metais jis tiesiog primygtinai ėmė reikalauti susitikimo su Kmita. Tėvams pradėjo sakyti, jog pradėsiąs pykti, jei mes jo nesuvesime su Kmita. O 1961m. jau ėjo į pabaigą. Rudenį, apie spalio mėn., buvo nutarta suvesti. Aš nuvažiauvau į Butvilų kaimą pas dėdiną E.Kybartienę ir jai išdėsciau reikalą, kad Ladyga būtinai nori susitikti su E.Kmita. Buvo sutarta susitikimo vieta, padiktuota K.Labanausko, ant plyno lauko, po vieninteliu išdžiūvusiu ąžuolu, kaimyno Kurso žemėje. Kaip buvo sutarta, abu buvo nuginkluoti. Kaip šiandien prisimenu jų pasisveikinimą. Pirmasis pradėjo E.Kmita, sakydamas: "Mano širdyje velnias nesislėpė ir nesislėps". K.Labanauskas atsakė: "Mano širdyje tuo labiau." Po to jie apsikabino, paspaudė vienas kitam ranką ir pasibučiavo. Tai buvo Judo pabučiavimas. K.Labanauskas pasakė: "Galima atiduoti ginklus". Atsidalinę ginklus, grįžome pas mus į namus. Namuose buvo aptariami įvairūs reikalai. K.Labanauskas pradėjo aiškinti, kad jiems reikia veikti drauge, spausdinti atsišaukimus ir t.t.

Pirmiausia buvo nutarta pasisvečiuoti po jo kraštą, aplankyti K.Labanausko rėmėjus, o vėliau eiti apsilankyti pas E.Kmitos patikimus žmones. Susitikimo rezultatą ilgai laukti neteko, po mėnesio E.Kmita žuvo Vėjų kaime, ten, kur pagal susitarimą, K.Labanausko draugai turėjo atvežti spausdinimo mašinėlę. Vietoj mašinėlės atvažiavo KGB smogikai, susišaudyme E.Kmita buvo sužeistas, nepasiduodamas gyvas, nusišovė. Žuvus E.Kmitai, K.Labanauskas dar

ilgai ateidavo pas mus, net iki 1963 metų.

Pirmoji išdavystė įtarė mama. Ir kai galutinai įsitikino, per vieną apsilankymą jam pasakė: "Mes labai apgailestaujame, kad suvedėme su Kmita, tai tu jį išdavei, tu išdavei Kybartus ir iš antro karto pasodinai Mečių". Labanauskas, girdėdamas tokį kaltinimą, labai supyko, griebėsi net už pistoletą. Po šio įtarimo jis daugiau nebesirodė.

Šiandieną, rašydamas apie jo darbus, tikrai netrokštu keršto ir nereikalauju jo bausti ar panašiai.

Labai norėtusi, kad nors po daugelio metų pabustų jo sąžinė, kad jis išpažintų savo kaltę prieš Tautą, prieš visus dorus Lietuvos žmones, duotų teisingus parodymus. Tačiau, kiek man teko girdėti iš žmonių, kurie pas jį lankėsi, jis viską kategoriškai neigia. Kai jam buvo parodytos jo paties nuotraukos, tai jis lyg ir prisiminė, kad "miške gal jis ir buvęs, bet išdaviku niekada". O gaila. Žmogus, kartą patekęs į KGB struktūras, amžiams praranda padorumą, moralę, sąžinę, - tiesiog praranda protą, stodamas į nusikaltimų kelią.

Šiandieną, susikūrus laisvai Lietuvos Respublikai, gyventi Lietuvos pakraštyje svetima pavarde ar "vilko bilietu" tai irgi tam tikra bausmė.

Ir vis dėlto aš jį laikau laimingiausiu iš visų. Turėdamas penkias gyvybes ant savo sąžinės, kiek aš žinau, o kiek dar nežinau jo vėlesnių darbų, jis ir šiandieną išgirtas. Štai jums pavyzdys, kad ir A.Garmutės knygoje "Motinėle, auginai" apie jį rašo: "Savo karštą kraują, gindami mylimą Žemaičių žemę nuo raudonojo žvėries, iki paskutinio lašo atidavė Kelmės krašto mokytojai K.Labanauskas ir t.t.". Kelmėje taip pat apie jį nieko, beveik nieko nerašoma. Kažkodėl delsiama, kažko laukiama, o gal tiesiog bijoma apie jo "žygdarbius" rašyti

Ko gero būsiu pirmasis, plačiau išdrįsęs aprašyti šio Judo veiklą... Dar kartą noriu priminti kad viskas, ką čia išdėsčiau, yra tikri faktai.

LEITENANTAS ADOLFAS EIDIMTAS

Vienas įžymiausių Lietuvos Laisvės Armijos kūrėjų ir organizatorių yra Lietuvos kariuomenės karininkas Adolfas Eidimtas. Gimęs 1915m. Žemaitijoje, Telšių apskrityje, Žarėnų valsč., Smilgių kaime, gausioje ūkininko Boleslovo Eidimto šeimoje.

Baigęs Telšių gimnaziją, 1935m. Adolfas įstojo į Lietuvos karo mokyklą Kaune, kurią baigęs leitenanto laipsniu 1938m, gavo paskyrimą būtinai karo tarnybai į Kauno Jonušo Radvilos husarų pulką.

Rusams okupavus Lietuvą, husarų pulkas buvo išformuotas ir ltn. A.Eidimtas perkeltas į Vilnių. Ten susikūrė slapta antisovietinė karininkų organizacija, kurioje dalyvavo ir ltn. A.Eidimtas. Prasidėjo areštai, buvo suimtas ir A.Eidimtas. Susirgęs dizinterija, buvo perkeltas į užkrečiamųjų ligų ligoninę Antakalnyje, saugant ginkluotam sargybiniui Bet, padedant sužadėtinei Gabrielei Milvydaitei, A.Eidimtas iš ligoninės pabėgo. Pailsėjęs ir sustiprėjęs pas pažįstamus Rimavičius Ukmergėje, A.Eidimtas pasitraukė į Vokietiją.

Į Lietuvą grįžta, prasidėjus karui 1941m. birželį. Grįžęs vedė Gabrielę Milvydaite ir apsigyveno pas ją Matkaičių dvare, 7 km nuo Radviliškio. Netrukus buvo paskirtas Radviliškio miesto burmistru ir šias pareigas ėjo iki antrosios sovietinės okupacijos 1944m. Tačiau jį labiau domino kova už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, negu darbas savivaldybėje. Jau 1941m. A.Eidimtas užmezga ryšį su savo bendraminčiais ir ima burti Lietuvos Laisvės Armiją (LLA). Šios organizacijos kūrėjai rinkdavosi Kaune, Žemaičių g. 66 (dabar 88), Gabrielės Milvydaitės name. To

Adolfas Eidimtas, 1940m. Nuotr. iš šeimos archyvo

namo viename bute gyveno kompozitorius Juozas Pakalnis su šeima, kitas butas buvo tuščias, nes G.Milvydaitė-Eidimtienė tada gyveno Matkaičių dvare. Tuščias butas buvo patogi vieta susirinkimams. Vėliau į šį butą persikėlė gyventi vyresnioji Adolfo sesuo Antanina Eidimtaitė. Ten dažnai lankydavosi ir jaunesnioji Adolfo Eidimto sesuo Marija Eidimtaitė. Abi seserys prisimena, kaip ten susirinkdavo kokie 5-6 vyrai Vienas iš jų dažnai pasilikdavo ir su Adolfu ilgai kažką tardavosi - braižydavo. Tai buvo Kazys Veverskis. Jį vadindavo - Seniu. Senis dažnai atvažiuodavo iš Vilniaus, o A.Eidimtas iš Radviliškio, ir abu susitikdavo Žemaičių 66 arba Savanorių prospekte 142. Ten, trečiame aukšte, gyveno vyriausioji sesuo Barbora Eidimtaitė-Taujenienė su vyru Liudu Taujenu. Ten pat gyveno ir jaunesnioji Adolfo sesuo Marija. Šiame bute dažnai svečiuodavosi Kazys Veverskis-Senis ir susitikdavo su Adolfu Eidimtu. K.Veverskis-Senis dažnai čia ir nakvodavo. Su Adolfu užsidarę abu ilgai tardavosi Kartą, K.Veverskiui išvykus, Adolfas pasakė: "Jeigu išliksime gyvi, tai K.Veverskis bus Nepriklausomos Lietuvos prezidentas", — prisimena Marija Eidimtaitė-Railienė.

Grįždamas iš Kauno į Matkaičius, Adolfas visada gabendavosi didžiulius bagažus. Niekas nė nepagalvodavo, kas ten buvo. O ten būdavo naujutėliai ginklai šautuvai, revolveriai, automatai, lengvieji kulkosvaidžiai Kur jis juos gaudavo ar pirkdavo — nepasakodavo. Tik kartą prisipažino, jog "eidamas pro vokiečių saugumo pastatą (Kauno Kultūros rūmai) jausdavau tam tikrą įtampą", — prisimena Marytė Eidimtaitė-Railienė. Gerai, kad viskas baigdavosi gerai. Matkaičių dvaras tada tapo ginklų arsenalu. Ginklai buvo kaupiami būsimoms kovoms už Lietuvos laisvę. Tuos ginklus Matkaičiuose globojo, slėpė ir dalijo visos šiaurės Lietuvos ir

Seserys S. ir G.Milvydaitės. Nuotr. iš šeimos archyvo

Stasys Eidimtas, žuvęs 1946m.

Žemaitijos LLA apygardoms jaunesnis Adolfo brolis Stasys Eidimtas, kuris buvo to dvaro ūkvedžiu.

1944m. pavasarį rusų-vokiečių frontas smarkiai pasistūmėjo į Vakarus ir grėsmingai artėjo prie Lietuvos. Daugelis Lietuvos žmonių rengėsi bėgti į Vakarus. Vyriausioji Adolfo sesuo Barbora Eidimtaitė-Taujenienė su dukrele Vyga ir vyru Liudu Taujenu patraukė į Vakarus. Daug buvo kalbėta ir su Adolfu. Ir jam siūlė pasitraukti su šeima į Vakarus, bet jis buvo neperkalbamas. "Palikti Lietuvą bolševikams be kovos - tai būtų nusikaltimas, o mano pasitraukimas į Vakarus būtų LLA išdavystė", - kalbėjo tada A.Eidimtas.

Apie LLA Adolfas visada kalbėdavo su

dideliu užsidegimu. Atrodė, kad tai buvo jo svarbiausias gyvenimo tikslas, jis pats buvo šios organizacijos siela. Adolfas buvo tvirtai įsitikinęs, kad neišvengiamas susidūrimas, o gal net ir karas tarp Vakarų sąjungininkų — JAV, Anglijos ir Tarybų Sąjungos. Jis turėjo nemažai antisovietinės literatūros anglų ir vokiečių kalbomis, kuriose aiškiai buvo reiškiamas priešiškusimas bolševizmui. Jis manė, kad nugalėjus hitlerinę Vokietiją, JAV, Anglija ir Vakarų sąjungininkai pareikalaus Tarybų Sąjungos palikti užimtas teritorijas, tarp jų ir Lietuvą, tuo palengvinant kovą už Lietuvos laisvę. Tuo ilgai tikėjo visi Lietuvos partizanai, deja, padėtis susiklostė kitaip.

1944m. vasarą vis garsiau dundant patrankoms Rytuose, Adolfas su šeima ir savo artimaisiais palieka Matkaičius. Jaunesnieji broliai Stasys ir Danielius su motina apsigyvena Plungės apskrityje, Purvaičių kaime, pas motinos brolių Antaną Urboną, o Adolfas, palydėjęs sielvarto iškankintą savo žmoną Gabrielę ir vienerių metų dukrelę Dalią iki Vokietijos sienos, pats grįžo atgal į Purvaičius. Ten Adolfas buvo iki spalio pabaigos, nes nuo rugpjūčio pradžios iki spalio pradžios fronto linija sustojo Mažeikių-Kuršėnų-Raseinių-Kybartų

linijoje. Lietuvos teritorija tapo padalyta į dvi dalis. Žemaitija buvo fronto linijos atkirsta, todėl LLA veiklai susidarė sunkumų. Adolfas Eidimtas nebegalėjo susisiekti su Centru, nedalyvavo Lietuvos Gynybos komiteto įkūrimo 1944m. rugpjūčio mėn.

Tačiau, būdamas už fronto linijos Žemaitijoje, Adolfas Eidimtas atliko nemažą darbą. Jis susitikinėjo su vietinių partizanų būrių organizatoriais ir vadais. Jiems buvo dalijami ginklai, atvežti iš Matkaičių. Buvo organizuojami nauji partizanų būriai. Išsiuntęs žmoną su 5 vaikais pas gimines, į partizanų Varnagų gretas išėjo vyriausias Adolfo brolis - Širvintų ir Giedraičių kovų su lenkais 1920ra dalyvis Aleksandras Eidimtas. Vėliau jis 10 metų kalėjo Vorkutos ir Mordovijos lageriuose. Partizanų būriuose dalyvavo ir jaunesni Adolfo broliai - Stasys Eidimtas, nužudytas rusų baudėjų 1946m. Kontaučių miestelyje ir 14-os metų Danielius Eidimtas.

Sovietiniai žurnalistai, remdamiesi MKVD dokumentais, "įvertino" Adolfo Eidimto veiklą.

Aleksandras Eidimtas ir Petras Linkus 1920m. Širvintų ir Giedraičių karų su lenkais dalyviai. Nuotr. iš šeimos archyvo.

1983m. "Švyturio" žurnale buvo išspausdinta nemažai straipsnių apie LLA veiklą ir jos vadus. Sovietinis žurnalistas Balys Baranauskas rašo, kad "LLA buvo stambiausia buržuazinių nacionalistų hitlerinės okupacijos meto ir nuo okupantų išvaduotoje Tarybų Lietuvoje organizacija Didelį vaidmenį LLA suvaidino Adolfas Eidimtas, okupacijos metais padėjęs K.Veverskiui plėsti ir stiprinti organizacijas, o vėliau iš hitlerininkų išvaduotoje Lietuvos teritorijoje pasiskelbęs LLA vadu".

Praūžus karo frontui Žemaitijoje, 1944m. spalio mėn. pabaigoje Adolfas Eidimtas atvyksta į Kauną, susitinka su K.Veverskiu ir kitais LLA vadais. K.Veverskis informavo, kad labai pasunkėjo LLA organizacinis darbas, nes jau rugpjūčio mėn. 1944m. į Lietuvą buvo atsiųsta 4 šaulių NKVD divizija - 13 000 karių, vadovaujama generolo Pavelo Vétravo. Divizija buvo užsigrūdiniusi kovose su čečėnais, ingušais ir Krymo totoriais. NKVD kareiviai tiesiog užplūdo miestelius ir kaimus. Beveik visi ūkininkai buvo kratomi Jiems aktyviai talkininkavo J.Bartašiūno įsakymu 1944 08 24 Lietuvoje sudaryti naikinamieji daliniai kuriuose nemaža buvo kriminalinių elementų. Lietuvių pavadinti "stribai" arba "skrebai", negaudami iš savo valdžios jokio atlyginimo, nuolat landžiojo pas ūkininkus, viską vogdami, ieškojo besislapstančių vyrų. Dėl to buvo nutarta LLA vadovybę laikyti Kauno mieste, taip pat ten pergabenti ir LLA archyvą. LLA dokumentai buvo slepiami Veliuonoje pas Veverskius, todėl K.Veverskis norėjo juos pervežti į Kauną. Netikėtai įvyko skaudi nelaimė. 1944m. gruodžio 28d, vežant LLA dokumentus į Kauną, ties Raudondvario tiltu žuvo nuo NKVD baudėjų LLA įkūrėjas ir vadas K.Veverskis. Jo netikėta mirtis sukėlė sumaištį LLA veikloje. Tačiau greitai visoms LLA karinėms pajėgoms ėmė vadovauti K.Veverskio pavaduotojas Adolfas Eidimtas. Gyvendamas Kaune ir naudodamasis keliais konspiraciniais butais, Adolfas slapstėsi nuo NKVD pareigūnų kelis mėnesius, vadovaudamas LLA. Ryšiams palaikyti jam tada daug padėjo jo vyresnioji sesuo Antanina Eidimtaitė, gyvenusi G.Milvydaitės name Žemaičių 66. Jai dažnai tekdavo eiti pas nepažįstamus žmones ir nunešti arba parnešti reikalingą medžiagą. "Kartą paprašė mane Adolis nueiti į Vilijampolę pas p. Žemaičius ir parnešti iš jų gautą paketėlį", — prisimena Antanina Eidimtaitė-Paškevičienė. - "P. Žemaičiai gyveno prie Veterinarijos Akademijos. Kai tik aš įėjau į vidų, mane pasitiko NKVD pareigūnas, kuris tuojau mane areštavo. Tačiau NKVD pareigūnai

tardė mane apie mėnesį laiko, nieko iš manęs neišgavo. Po to buvau ištremta į Vorkutos lagerį, kur, nesudarę man jokios bylos, išlaikė apie pusantro metų". Taigi NKVD sekliai blokavo visus A.Eidimto pažįstamų butus ir areštuodavo visus, kas tik su juo palaikė ryšius.

Nors Adolfas buvo pasikeitęs išvaizdą ir sumaniai slapstėsi, tačiau jam nepasisėkė pasislėpti nuo įnirtingai jo ieškančių NKVD pareigūnų. 1945m. balandžio 1-2 naktį Adolfas nakvojo pas savo gerus pažįstamus Stefaniją ir Anicetą Kubilius, Savanorių prospekte. "Rytą, po pusryčių, kai tik Adolfas iš mūsų išėjo, pasigirdo šūviai ir triukšmas gatvėje", — pasakojo vėliau Stefanija Kubilienė Antaninai Eidimtaitei, jau grįžusiai iš Vorkutos. - "Aš išbėgau į gatvę ir pamačiau - gal 5 civiliais vilkintys vyrai įkėlė į sunkvežimį sužeistą ir surištą Adolfą". - Ji sakė, kad žmonės matė, kaip Adolfui buvo peršautos kojos ir jis, negalėdamas bėgti, suklupo, [kėlė auką į sunkvežimį, jie greitai nuvažiavo. Kur jis buvo laikomas ir tardomas, niekam nebuvo žinoma, nes artimieji buvo žuvę, areštuoti arba slapstėsi Tik vėliau Antaninai Eidimtaitei pavyko sužinoti, kad jis yra sušaudytas.

1992m balandžio 10d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis teismas raštu pranešė, kad jam 1946m vasario 18d. Vilniuje įvykdyta mirties bausmė. Vėliau, 1994m. Lietuvos saugumo departamento direktorius J.Jurgelis telefonu Marijai Eidimtaitei-Railienei patikslino, kad Adolfas Eidimtas, LLA vadas, buvo nužudytas NKVD pareigūnų Vilniuje, Tuskulėnų dvaro parko teritorijoje.

Dešimt su puse mėnesių jis buvo tardomas. Tikriausiai norėta išgauti kuo daugiau žinių apie LLA veiklą, apie savo ir bendradarbių iniciatyvą bei pastangas kovojant prieš okupaciją. Žinoma, apie tardymą galima daug spėlioti, bet NKVD tardymo metodai per 50 okupacijos metų tapo plačiai žinomi Tačiau Adolfo Eidimto nepalaužė. Jis pasirinko tiesos kelią, Lietuvos laisvės kovos kelią, bet ne išdavystę. Jis mirė už savo įsitikinimus, už Lietuvos laisvę.

Kai kurie veikėjai šiandieną bando įvairiais būdais šmeižti ir juodinti Lietuvos laisvės kovotojus. Tačiau ką jie berašytų ar bekalbėtų, Lietuvos laisvės kovotojų atmintis liks amžiams neišdildoma.

Pagal Antaninos Eidimtautės-Paškevičienės ir Marijos Eidimtautės-Railienės prisiminimus parengė Povilas Raila.

ŠVIESUS TĖVELIO PAVEIKSLAS

/Juozo Kasperavičiaus atminimui/

Vida Kasperavičiūtė-Tereikienė

Tėveli, nejaugi Tu numiręs?

Oi, patikėti man sunku.

Per anksti našlaitę gi palikęs,

Tu pasitraukei ne laiku.

Tai posmelis eilėraščio, sukurto vaikystėje apie žuvusį Tėvelį, - ir šiandien aš saugau tą pageltusį lapelį, kuriame atsispindėjo mažos našlaitės širdies skausmas.

1940 metų birželio mėnuo - Lietuva okupuojama rusų. Tėvelis tada buvo Lietuvos kariuomenės aviacijos leitenantas ir tarnavo Panevėžyje. Visa eskadrilę iškėlė į Joniškėlį. Tai lėktuvus uždarė ir užrakino dvaro pagalbiniam pastate, o karininkus laikė dvaro rūmuose. Vėliau visus lakūnus iškėlė į Ukmergę, užkabino ant lietuviškų aviacinių uniformų rusiškus ženklus ir leido skraidyti apie Ukmergės teritoriją.

Artėjant vokiečiams, įsakė visiems lakūnams skristi į Rusiją. Tėvelio draugas - aviacijos kapitonas Kovas su savo lėktuvu pakilo į viršų, krito į gimtąją žemę ir užsimušė - nenorėjo tarnauti svetimoje padangėje... Tėvelis su kitais lakūnais skrido netoli ir patogioje Lietuvos miško aikštelėje nusileido - nenorėjo skristi į Rytus, laukė, kas bus toliau. Mišku jau žygiavo rusų kariškiai ir paklausė: "Kodėl neskrendate?" Aviatoriai paaiškino, kad pritrūkė benzino. Laimė, kad rusų kariškiai nepažiūrėjo į benzino batus - jie buvo pilni. Taip jiems bestovint miške, užėjo vokiečiai ir pamatė stovinčius lakūnus su rusiškais ženklais ant švarkų ir kepurų. Klaidą padarė nepaslėpę aprangos miške. Vokiečiai juos palaikė rusais ir paėmė į nelaisvę. Išbuvo aštuonis mėnesius Vokietijoje.

Sugrįžęs iš nelaisvės į Lietuvą, Tėvelis dirbo Subačiuje, Panevėžio apskrityje, kooperatyvo pirmininku.

Artėjant rusams, ant-
rą kartą 1945 metais iš-
važiavome į Tėvelio tė-
viškę - Jurbarko rajoną,
Jokūbaičių kaimą. Tai
buvo gražus ūkis - dide-
lis sodas, 18 ha žemės.
Labai savo žemę mylėjo
ir buvo darbšūs seneliai,
jų 18-metė dukra Anelė,
jos broliai Antanas ir
Kazimieras. Keletą kartų
buvo sudaryti dokumen-
tai išvykimui į užsienį,

Jungtinės Kęstučio apygardos vadas Juozas Kaspe-
ravičius-Visvydas su žmona

bet mano Tėvelis nenorėjo palikti gimtųjų namų, nebuvo niekam blogo
padaręs ar nusikaltęs, tikėjosi, kad gyvenimas tėviškėje bus laimingas. Tėvelis
buvo labai darbštus, gražino, nieko blogo nenujausdamas, savo tėviškę -
tvėrė tvorą, dažė namą, tvarkė aplinką. O man mažytei padarydavo iš medžio
visokiausių žaisliukų, pasiūdavo batukus, o žiemą ant Mituvos upės įrengė
karuselę.

Bet tą namų ramybę greitai sudrumstė ateiviai rusai ir vietiniai "liaudies
gynėjai". Namuose prasidėjo dažnos kratos - versdavo daiktus kambariuo-
se, daug daiktų pasisavindavo, ieškojo pasislėpusių "banditų".

Vieną ankstų rytą, saulei tekant, vietiniai sribai ir rusai atėjo suimti nekaltus
brolius - tai mano Tėvelį ir puskarininkį Antaną. Abu išvežė į Jurbarko
kalėjimą, o ten jiems pasakė: "Jei padėsite mums Lietuvos žmones vežti į
Sibirą, tai paleisime jus į namus". Abu tėviškės ir gimtosios žemės patriotai
atsakė: "Mes ne Judai - to nedarysime". Po keletos dienų vežė iš Jurbarko
į Raseinių saugumą arkliais pakinkytame vežime. Vežant Tėvelis ir jo brolis
Antanas galvojo, kad saugumas Raseiniuose nuteis juos abu 10-čiai metų
kentėti Sibiro kalėjime. Bet viskas įvyko ne taip. Sribai, privažiaavę Šimkaičių
mišką, ant upelio liepto sustabdė vežimą ir liepė jiems išlipti, stovėti ant tilto,
o patys sakė, kad tuo metu pagirdys arklius. Tėvelis ir jo brolis stovėjo ant
tilto nusiminę ir galvojo, ką toliau su jais nekaltais darys - tyliai žiūrėjo,

atsirėmę į tilto turėklus, į ramiai tekantį upelio vandenį. Ši klastinga ramybė truko neilgai, budeliai sribai turėjo įvykdyti baisią pasalą - nušauti.

Šūvis,, ir kulka pataikė Antanui į ranką. Antanas sušuko: "Bėkim, brolau, nes mus nori sušaudyti". Abu pasileido bėgti, o sribai vijosi šaudydami į juos. Tėvelio brolių Antaną, belipant per tvorą, mirtinai peršovė per gerklą, žūdamas spėjo atsisveikinti "Sudie, brolau, mirštu..." Mano Tėvelis bėgo toliau, bet sribas paskutiniu šūviu peršovė per dubenį. Kaime tuo metu buvo mėslovežis, žmonės dirbo laukuose. Iš gyventojų paėmė mėsliną vežimą, įvertė tėvelio brolių Antaną ant vežimo dugno, o mano Tėvelį užmetė ant žuvusio brolio.

Tėvelis apsimetė mirusiu, - kentėjo didelius skausmus, per vežimo apačią visu keliu tekėjo kraujas, akys buvo užmerktos.

Sribai galvojo, kad abu broliai mirę ir pradėjo juodą plėšikų darbą - nuo abiejų nutraukė gražius atlasinius baltinius, numovė ilgus odinius batus ir pasidalijo, gėrėdamiesi gražiais rūbais ir laikrodžiais.

Atvežus į Raseinius, išėjo pasitikti saugumietis. Mano Tėvelis iš paskutinių jėgų pakėlė galvą ir pasakė: "Sribai į mus šaudė, mes turėjome bėgti..." O budeliai saugumiečiams pasakė, kad jie sugauti miške kaip banditai.

Mamytė savo sūnaus Antano taip ir nepašarvojo savo gimtajame name, nors buvo papuošta seklyčia berželiais, užtiesta balta drobė karstui padėti... Užkastas, kaip ir daugelis Lietuvos ažuolų-didvyrių, nežinomoje vietoje - galbūt kokioje žvyruobėje prie Raseinių miesto.

Sužeistas Tėvelis buvo paguldytas į ligoninę, kuri buvo įsikūrusi Biliūnų dvare, netoli Raseinių. Ten aš, penkerių metų, mamos buvau atvesta aplankyti peršauto Tėvelio. Prisimenu didelę salę, pilną dejuojančių žmonių, o toliau prie sienos, atitvertas širma, sunkiai dejavo mano Tėvelis. Medicinos personalas pasakojo mano mamai kad jo būklė sunki aukšta temperatūra, kliedėdamas vis kalbėjo: "Duokite lėktuvą — išskrendu..." O Lietuvos ažuole, už ką Tu taip kentėjai nors niekam gyvenime blogo nebuvai padaręs? Už tai kad be galo mylėjai Tėvynę, gimtąją žemę, tėvelius...

Biliūnų ligoninės personalas labai gailėjo mano Tėvelio - pasiaukojęs gydytojais medicinos seserys - išgydysime ir išgelbėsime šį brangų žmogų. O prie palatos durų nuolat budėjo NKVD sargybiniai. Išgirdo medicinos personalas, kad jie sakydavo, kai tik truputį pasveiks, tai tada NKVD paims iš

ligoninės tardyti, ir dar sakė - tiek kankins, kad nuo kojų apačios per gerklę ištrauks kraujagysles.

Lietuvos partizanai, sužinoję iš medicinos personalo tragišką Tėvelio likimą, vieningai nutarė, kad reikia išgelbėti šį nekaltą žmogų. Vieną naktį partizanai, surišę sargybinius, išnešė šiek tiek apgijusį Tėvelį į netolimo miško bunkerį, pasiėmė su savimi tvarsliaivos ir medikamentų. Bunkeryje Tėvelį gydė Biliūnų ligoninės medicinos personalas, nes jo gyvybė buvo dideliame pavojuje. Personalas geros priežiūros ir pasiaukojimo dėka ligonis pamažu pradėjo sveikti. Kai Tėvelio sveikata sustiprėjo, buvo perkeltas į kitą bunkerį, o senajame buvo likę medicinos personalo. Stribai susekė tą bunkerį, apsupo ir sušaudė ten buvusius medicinos darbuotojus, likusius partizanus. Negyvus patriotus pametė Raseinių turgavietėje ant grindinio, iš jų tyčiojosi, spardė jų kūnus.

Amžina šlovė ir garbė žuvusiems, o tuo labiau pasiaukojusiems už kitų gyvenimą.

Taip nuo 1945 metų birželio mėnesio liko mano Tėvelis bunkeryje - buvo paskirtas pirmuoju Jungtinės Kęstučio apygardos vadu (Šilas, Visvydas). Dirbo sąžiningai savo darbą, dėkingas buvo partizanams už išgelbėtą gyvybę, partizanų ir jų vadų susirinkimuose aptardavo Lietuvos padėtį, visus mokė, kad niekuomet partizano ranka nepakiltų prieš nekaltą žmogų - neatimtų jam gyvybės, troško laisvės, taikos, buvo labai teisingas.

Mes su mama slapstėmės po Žemaitiją, buvo suklastoti mūsų dokumentai — gimimo liudijimai, mamos pasas. Tai padėjo išvengti tolimojo Sibiro.

1945 metais mama su savo seserimi Elena ir mano močiute atvyko mokytojauti į Šilalės rajoną, Varsėdžių pradinę mokyklą. Jų abiejų dokumentuose buvo mergautinės pavardės, o aš vadinausi taip pat jų sesuo (pagal suklastotus dokumentus), o mano močiutė (mirusi 1994 metais) liepė man ją vadinti mama. Visos gyvenome Varsėdžių mokyklos patalpose - dvi jaunos mokytojos (mano mama tada buvo 24m., o jos sesuo Elena — 22m.). Žmonės mylėjo, buvo klusnūs jų vakaičiai. Ten mano pradžios mokykla, o pirmos klasės mokytoja — mano mama, ir ten, gražiame Varsėdžių kaime, praleista mano skausminga vaikystė. Prisimenu tą baisią dieną, kai sužinojome, kad netekome brangaus Tėvelio — tai 1947 metai balandžio 10d. Verkiau

šešiametė našlaitė visą dieną ir bijojau, kad kas nors nepaklaustų, ko verkiu, nes viskas nuo žmonių buvo slepiama.

Prisimenu paskutinį pasimatymą su Tėveliu, kai man dovanojo maldaknygę, spalvotus pieštukus, o išeidamas vėlai vakare iš mūsų pasakė: "Gyvenkite taikoje ir ramybėje". Mamai pasakodavo, kad jei bus apsuptas, tai gyvas nepasiduos, nes nuo baisių kankinimų gali mus visas išduoti, mus suseks ir ištremis kančioms į Sibirą.

NKVD agentas ir išdavikas, prisidėjęs prie partizanų žudymo, jų būrių naikino, medicinos mokslų daktaras profesorius Markulis susekė su savo sėbrais, kur yra mano Tėvelio bunkeris.

Į Batakių kaimo apylinkę buvo atsiųsta 200 enkavedistų įgula. Kariškiai ieškojo eigulio Juknos sodybos. (Ten buvo įrengtas bunkeris). Ankstyvą Velykų rytą bunkeris buvo surastas ir apsuptas. Tris valandas vyko baisi kova, liepė pasiduoti gyviems, mėtė per bunkerio angą sprogmenis. Didvyriai atsišaudė, bet... jėgos buvo nelygios. Tėvelis naikino, degino visus dokumentus, buvusius bunkeryje, o tik paskui susisprogdino — žuvo gyvas nepasidavęs, nieko neišdavęs. O kartu su juo žuvo jaunas partizanas Albinas Biliūnas - techninis darbuotojas. Abiejų žuvusiųjų kūnai buvo atvežti į Tauragės miesto Šubartinės kalėjimo kiemą ir ten prie kitų žuvusiųjų Lietuvos didvyrių užkasti.

Darbštūs ir niekuo nekalti mūsų seneliai buvo ištremti į Vorkutą. Senelis ten ir mirė, o močiutė, jos dukra Anelė sugrįžo į Lietuvą po devynerių metų. Tėvelio mama mirė Lietuvoje — palaidota Jurbarko raj. Girdžių kapinėse.

1991 metais balandžio mėnesį, dar siaučiant Lietuvoje okupantų kariuomenei, gerb. pulkininkas Leonas Laurinskas, gyvenantis Tauragėje, atvežė mus su mama, mamos seseria Elena į Batakių mišką, ir pirmą kartą gyvenime mes pamatėme tą skaudžią vietą, kur žuvo mano Tėvelis, padėjome gėlių, uždegėme žvakutę. Tais pačiais metais žuvimo vietoje buvo pastatytas medinis kryžius ir pašventintas, o vėliau 1993m. lapkričio 27d., Batakių miške abiem žuvusiems Lietuvos didvyriams buvo pastatytas juodo marmuro paminklas su jų nuotraukomis. Už šį paminklą iš visos širdies amžinai liksime dėkingi gerb. Leonui Laurinskui jo žmonai - gerb. Valerijai šio paminklo autoriui, sukūrėjui buvusiam politiniam kaliniui Titui Žymančiui, gerb. monsinjorui A.Svarinskui pašventinusiam paminklą ir kitiems geriems

žmonėms.

1995 metais lapkričio 26d. Jurbarko raj. Jokūbaičių kaime (Tėvelio tėviškėje) iškilmingai buvo pašventintas medinis ąžuolinis kryžius. Jo pastatymu labai rūpinosi Jurbarko SKAT 442 kuopa, kurios vėliava pavadinta mano Tėvelio Juozo Kasperavičiaus vardu. Dėkingi kuopos vadui gerb. Stanislovui Kliukui, gerb. dailininkei Baranauskienei, pašventinusiam kryžių gerb. kunigui Kazimierui Gražuliui, Jurbarko politinių kalinių, tremtinių chorui, kariškiams, šauliams, visiems žmonėms, dalyvavusiems iškilmėse.

Niekuomet nepamiršiu tos brangios akimirkos —1995 metų lapkričio 26 dienos.

PARTIZANO VYTAUTO LUKOŠEVIČIAUS-LIZDEIKOS GYVENIMAS IR KOVA

(Kęstučio apygarda)

Elvyra Lukoševičiūtė-Narutienė

Vienintelė pastogė - miškas

Vytautas Lukoševičius gimė 1927m sausio 5d. Upynoje, Tauragės apskrityje. Pradžios mokyklą baigė Tauragėje. Lietuvai atgavus Vilnių, tėvai persikėlė į Vilnių. 1940m. Vytautas įstojo į Vytauto Didžiojo gimnaziją. Bolševikams okupavus Lietuvą, Vytautas persikėlė mokytis į Šilalės gimnaziją.

Vytauto tėvas Viktoras daug kentėjo Didžiojo karo metu ir nuo vokiečių ir nuo rusų: apie ketverius metus buvo priverstas kariauti įvairiuose caro kariuomenės frontuose, pateko vokiečiams į nelaisvę. Vokiečių nelaisvėje Štutgarte išbuvo porą metų, bet Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, pėsčias grįžo namo.

Kadangi per pirmąją bolševikų okupaciją jis turėjo slapstytis nuo išvežimo (vieno pažįstamo žydo buvo perspėtas), tai, antrajai bolševikų okupacijai artėjant, tėvui buvo sunku apsispręsti likti ar bėgti.

Antroji okupacija grėsė nelauktai Bolševikų frontui priartėjus labai staiga, teko greitai apsispręsti. Nuspręsta laikinai pasitraukti nuo fronto linijos su viltimi, kad atmuš bolševikus ir jie grįš į namus. Visa šeima su arkliais išvyksta, traukiasi Vokietijos link.

Bet čia, prie vokiečių sienos, įvyko šeimos tragedija. Vytautas pareiškia, kad jis negalys palikti Lietuvos.

Tėvas mėgina atkalbėti septyniolikos metų sūnų, kad jis per jaunas, kad geriau jis, tėvas, pasitiksias. Vytautas traukiasi nuo fronto su mamą su seserimi ir dvylikos metų broliuku. Vytautas pasakė: "Ne senų reikia, o jaunų reikia, kad kovotų!"- ir išlipo iš vežimo. Paprašė, kad tėvas duotų jam revolverį. Tėvas jam atidavė, o mama drebančiomis rankomis apkabino ir mėgino dar vežime surasti jam šiltesnį rūbelį, paltą, nes jau buvo vėsu, spalio 8d. Vytautas nuramino mamą- "Aš lieku Lietuvoje. Man nieko nereikia. Savoje žemėje užteks man visko." Taip Vytautas atsiskyrė ir dingo nežinioje. Toks buvo

tvirtas Vytauto apsisprendimas — likti Lietuvoje. O ir mūsų viltys — kad, frontams dingus, grįšime į Lietuvą ir mes...

Šiandieną, po 48-erių metų tylos, iš tolimo krašto sunku visą Vytauto gyvenimo kelią Lietuvoje atsekti. Geležinė uždanga atskyrė mus nuo pavergtos Lietuvos, ryšys nutrūko. Pirmasis plyšelis susisiekti su giminėmis prasiskverbė 1989 metais per Kalėdas. Sužinojome, kad mūsų giminė išsklaidyta į visas puses, niekas neliko senose gyvenvietėse. Vieni atvargo, atkentėjo Sibiro kančias, kiti paliko kaulelius Sibire amžiams, treči, didžiai vargdami išmirė Lietuvoje. Lietuvoje išsilaukusieji draugai, bauginami sribų, MKVD-istų, bolševikinio teroro ir tardymų, bijojo ką nors matyti ir girdėti, tylėjo, kad galėtų išlikti gyvi ir išsaugotų Tėvynės aukurą. Žuvusieji ir mirusieji nusinešė istorijos dalį į kapus. Dabar iš taip išblaškytos giminės ir draugų teko surinkti trupinėlius žinių apie Vytauto nueitą kelią.

Vytauto mokslo draugai, patys vėtyti ir mėtyti, kankinti ir po Sibirą vežiojami, nepamiršo savo mokslo draugo.

Prašvitus laisvės saulei, klasiokų suvažiavime (1991m.) išdrišta iškelti Vytauto paieškų klausimą. Suvažiavo iš

Kryžius partizanui Vytautui Lukoševičiui, pastatytas 1992 06 06 Šilalės "Brolių kapinėse"

visur. Kasinėjo pagal partizanės nurodymą. Veltui. Antras kasinėjimas, kurio rūpinosi jau ir vienintelis atrastas pusbrolis, — taip pat nieko. Buvo atrastas netoliese medis su išskaptuotomis raidėmis - "V.L." Tos raidės atitinka pavardę — Vytautas Lukoševičius arba Vytautas Lizdeika - jo partizanišką slapyvardį.

Palikęs tėvus ir grįžęs nuo Vokietijos-Lietuvos sienos, Vytautas mėgino tęsti mokslą 7-oje Šilalės gimnazijos klasėje, tačiau NKVD ir sribai jam nedavė ramybės...

Klasės draugas Leonas rašo:

- Visi gyvenome nežinodami ateities, baimės apimti Nudžiugau, kad Vytautas atėjo pas mus. Jis sakė: "Grįžau, negaliu palikti Lietuvos ir tėviškės." Prašėme jį pasilikti pas mus, bet jis nesutiko ir grįžo į tuščius namus. Norėjo gyventi ir mokytis savarankiškai Nenorėjo kitiems sudaryti sunkumų, nors jį laikėme savo šeimos nariu ir mylėjome.

Tuoj prasidėjo baisiausi tardymai su visomis pasekmėmis. Klasėje Vytautas pasirodydavo su tardymo žymėmis. Tačiau apie tai nebuvo galima kalbėti Visi bijojo okupanto ir jo žiaurumų. Nors Vytautas buvo drąsus ir kantrus.

Septintoje klasėje Vytautas mokėsi su pertraukomis. Pavasarėjant sribai Vytautą pėsčią per sniegą ir purvą varė Pajūrio link ieškoti bunkerio. Po to jo ilgai nebuvo klasėje. Nežinojom, kur jis. Paskui atsirado. Ta proga atėjo Vytas pas mus. Atėjo ir mūsų klasės auklėtojas - mokytojas K.Jankus. Susėdus prie stalo, staiga - į mūsų namus įsiveržė sribai su automatais. Pasakė, kad mūsų namai apsupti. Mano tėvelis uždraudė pajudėti Atrodo, kad jie norėjo išprovokuoti...

Po to Vytautas kokią savaitę buvo klasėje. Vieną vakarą atėjo vienas pas mus. Padainavome partizaniškas dainas:

*Štai, vaikeli,
imk savo kryželį,
tai bus atmintis nuo motutės.
Atmink, vaikeli,
kad čion dar liko tavo sena motutė.*

Dainavome ir kitas dainas. Vakarieniavome. Buvo vėlus vakaras. Aš ji išlydėjau. Išėjęs pasakė: "Daugiau nebegaliu, išeinu iš Šilalės". Žadėjo eiti pas gimines. Apsikabinome, išsibučiavome, palikdami vienas kitą be žodžių. Tik pasakėm vienas kitam, kad susitiksime. Tai buvo paskutinis vakaras. Išėjo į nežinią, iš kurios jam jau nebuvo lemta grįžti.

Sese, jis savo gyvybės kaina ant Lietuvos laisvės aukuro paliko mums gyvą, brangų, amžiną prisiminimą. Todėl klasiokų susitikime, kai tik buvo galima, nutarėme ieškoti Vyto palaikų. Norėjom atiduoti jam, nors žuvusiam, paskutinę pagarbą. Skaudu, kad palaikų neradome. Juk suvažiavome iš visos Lietuvos.

Kitas rašo:

- 1944m. rudenį Vytautas su manim pradėjo mokslo metus, iš pradžių ar kiek pavėlavęs. Žinojome, kad jo tėvai išbėgę, kad jis gyvena su kažkokia senute. Nežinojome, ar ji yra giminaitė, ar šiaip priglaudusi šį jaunuolį. Žinodami, kad jis neturi tėvų, supratome, kad jam buvo trūkumų su pragyvenimu, su maistu. Kad jo neižleistume, parinkdavome iš draugų, tų, kurie iš kaimo, nes jiems buvo lengviau su maisto produktais. Surinktą produktą perduodavome jo šeimininkei kad padėtų Vytui spręsti jo materialinę problemą.

1945m. pradžioje Vytautas areštuojamas. Buvo rengiama klasės savi-veiklinė programa, kurioje jis dalyvavo. Iškilo problema, kad klasės pasirodymas gali neįvykti dėl Vytauto nebuvimo. Viena mergaitė per direktorių išprašė, kad Vytautas būtų išleistas su sąlyga, kad po pasirodymo jis vėl sugrįš į saugumo žinią. Po pasirodymo nustebome pamatę Vytą vėl klasėje. Imame patarinėti, kad jam nebesaugu. Taip po antro arešto, 1945m. kovo pirmoje pusėje, jis palieka Šilalę ir mus, klasės draugus.

Pusbrolis Stasys Beitas pasakoja:

- 1945m. balandžio mėnesio pradžioje atvyko pas mus Vytautas. Mes, Beitai gyvenome pas Jurgutį Vabolių kaime, nes 1944m. gruodžio 27d. mus išvarė iš ūkio su turto konfiskacija. Vytautas papasakojo, kad tėvus, seserį ir brolį palikęs važiuojant per Jūros tiltą. Mus apgyvendino pagrindiniame name.

Iš čia slapta išvykome į Pagramančius pasiimti iš Didkiemio rusiško automato PPS ir belgiško pistoleto. Nakčia sugrįžome pas Jurgutį ir laikėmės pas juos iki gruodžio pradžios. Mano sesuo Bronė įsidarbino Šiauduvoje, Petrausko dvare, šeimninke, nes ten buvo įkurtas kooperatyvas. Matiukovas, vienas iš gyventojų, pranešė čekistams, kad mes laikomės pas Jurgutį. Pajutę čekistų siautimą, iššokome iš antro aukšto ir per sodą, pasislėpdami, pabėgome į miškelį ir po eglute stebėjome čekistus. Į namus sugrįžome jiems išvažiavus. Jurgutis, mus pamatęs ir dar su ginklais, tuoj išvarė. Mes tuoj ir išvykome pas mano seserį Bronę į Šiauduvą ir ten apsigyvenome. Ten susitikdavome su partizanais Karbauskio-Margio ir Kęstučio būriu bei apygarda. Ten gyvenant ne sykį teko slapstytis bei nakvoti miške, kai kam trukdėme. Pas Bronę gyvenome iki 1945m liepos 15d. Iš Katyčių atvažiavo Joana su mano mama, kad eitume iš miško į laisvę. Jos gyveno buvusiamė vokiečių ūkyje. Iš karto neišėjome. Pasikalbėję su būrio vadais, jie patarė eiti į laisvą gyvenimą, kad dar mes esame per jauni Taip ir padarėme.

Išėjome pėsčiomis į Katyčius, aplenkdami Šilalės miestelį. Katyčiuose padėjome moteriškėms šienauti, rugius pjauti. Pakalbėjome, kad reikia grįžti ir baigti vidurinę mokyklą. Vytas atsisakė, motyvuodamas, kad būsiąs mano šeimai našta. Jis nusprendė eiti dirbti. Mano tėvuko brolio dukra ir jos vyras Hoverlingas pasiūlė į Naktiškių malūną svėrėju ir sąskaitininku. Vytas susitiko su partizanais ir 1946m. kovo mėn. išėjo su jais į Didkiemio, Vainuto, Žvingių ir Laumenų miškus, kur ir žuvo.

Pasakojama, kad 1946 metais birželio 1d. buvo labai didelis rusų ir strībų siautimas. Žuvo per 10 partizanų prie Luomos upelio, o Vytautas ir Dargužas Mečislovas liko gyvi vienas iš jų įlipo į tankų medį, o kitas pasinėrė baloje, ir liko gyvi. Dargužas buvo geras jo draugas, Šilalės gimnazijos mokinys.

Buvęs ryšininkas Žymančius Titas patvirtina tai ir kad sekmadienį visi nukauti partizanai buvo miesteliuose susodinti ir išniekinti. Žuvo jų 17, likę gyvi dviese - Vytautas-Lizdeika ir Mečislovas Dargužas-Aras. Vytas priklausė II būrio 3-iai kuopai, nors tie pavadinimai keisdavosi ir net dažnai Iš pradžių buvo I būrys Jo kuopos vadas buvo Šalna, o būrio vadas - Margis.

Vytautas žuvęs 1946m. per Šv. Roką. Tą šeštadienį Spraudaičių kaime jis su kitu partizanu turėjo užduotį. Per tą kaimą važiaavę keturi sunkvežimiai su kareiviais rusais. Pamatę du vyrus, rusai pradėjo šaudyti. Vytas lipęs per

tvorą ar vielą, ir tada jį nušovė. O kitas pabėgęs. Tą pastebėjo netoliese buvęs partizanų būrys. Jie išbėgė iš priešingos pusės ir nuo kalnelio, su vokišku kulkosvaidžiu tiek šaudė į rusus, kad rusų sunkvežimių ratai buvo kruvini. Šaudė iš vokiečių fronto pabėgęs vokiečių karys, vadinamas — vokie-tuku. Jis visą laiką su savimi tempė tą kulkosvaidį ir ne vieną kartą apgynė partizanus. Jo vardas Erikas, mokėjęs gerai lietuviškai, bet buvęs grynakraujis vokie-tis. Rusai šiaip taip pabėgo, o Vytą skubėjo laidoti Laumenų miške. Palaidojus Vytautą, jo draugas Mečislovas Dargužas-Aras prie kapelio suei-liavo:

Išdygo kapas tarp eglaičių

Ir juodas kryžius iš šakų,

Be vėjo blaškomo našlaičio,

Be rūtų kvepiančių kerų.

Čia niekas jojo neraudojo,

Niekas nelaikė jo ilgai,

Tik ginklų broliai rūstūsėjo,

"Sudiev!"- pasakė jam tyliai.

Ir liko kapas užmaskuotas

Didžiulio miško glūdumoj,

O veidas žemėmis užklotas

Jaunyste žydinčioj jėgoj.

Lizdeikai-Aras

Vėliau šią dainą dainuodavo pagal melodiją — "Atskriski, raibas sakalėli!"

Tai tiek buvo galima surasti žinių apie Vytautą. Aš pats, dvi seserys, senutė mamutė ir du broliai buvome išvežti į Sibirą. Grįžome tik 1967 metais į Lietuvą.

Pusseserė Bronė rašo:

- Mano vyras įdarbino Vytautą į Naktiškių malūną ir gyveno pas mus tris mėnesius. Vos praėjo keli mėnesiai, pajutęs, kad juo susidomėta: kas jis per vienas, iš kur jis atkeliavęs, nusprendžia eiti į mišką. Norėjome atkalbėti, bet nesileido į jokias kalbas. Sakė, kad kiti jau seniai kovoja. Neilgai jam teko

kovoti. Žmonės kalbėjo, kad tą naktį, kai žuvo, jo draugai jo kūną nuvežė į Didkiemio kapines ir palaidojo neseniai laidotame kape. Bet, čia tik nugirstos kalbos, tiesos nežinau. Buvo tokie laikai, kad verkti galėjome tik naktį, o kalbėti tuo labiau...

Netrukus mano vyras buvo suimtas už ryšius su miškiniais (lietuvio išduotas). Grįžo iš Sibiro po 15 metų. Aš su vaikais (šešių, keturių ir pusės metų), suspėjau pasislėpti. Sirgusių mamą ir seserį išvežė. Ten ir mirė motinėle po metų iš bado, o sesuo grįžo po 10-ies metų.

Partizanė 'Rūta' rašo:

- Jūs prašote, kad parašyčiau, kur Vytautas žuvo, to kaimo pavadinimą. Man partizanai sakė, kad žuvo Spraudaičių kaime, palaidojome Laumenų miške. Jis žuvo susidūrime su rusais, kurie važiavo iš Žvingių. Kasinėjant negalėjome surasti. Per tokį ilgą metų laiką, (48-eri metai) viskas pasikeitė. Nupjauti medžiai, išarta...

Aš pati nežinau, kur mano mamos, dviejų seserų ir brolio kapas, kurie buvo išvežti į Mordoviją. Grįžau 1956 metais.

Vytautas iš pirmo būrio buvo perkeltas į antrą Margio būrį, nes pirmame susidarė per daug vyrų. Buvo drąsus, energingas, jokių svaigalų negėrė. Sakė, kad kai išeis į laisvą Lietuvą, tada išgers.

Klasės draugė rašo:

- Aš galiu parašyti tai, kas buvo kalbama klasės subuvime. Jis dirbo Klaipėdos krašte.. Pasakojo ten, kad Vytas išėjo iš Šilalės anksti rytą. Išėjo pėsčias, kad kas keli žingsniai atsigręždamas žiūrėjęs į tolstantį bažnyčios bokštą. Tas jam nepaprastą gaudulį sukėlė. Jis čia buvo gimęs, o taip pamilo Šilalę.

Vytautui kryžius - kapinėse ir jo kovų laukuose

1992m. birželio 6 dieną į Šilalę susirinko nemažas būrys artimųjų, giminių ir draugų į iškilmes pagerbti Vytautą Lukoševičių, partizaną, žuvusį kovose už laisvę. Šilalės bažnyčioje atlaikomos iškilmingos Šv. Mišios. Pašventinami du kryžiai. Vienas kryžius pastatytas Šilalės Brolių kapinėse, kur palaidoti

laisvės kovose Šilalės apylinkėje žuvę partizanai. Antras kryžius pastatytas Vytauto kovų laukuose, Žvingių-Laumenų-Kamščių kryžkelėje, kur vyko mūšis su KGB-istais. KGB-istai buvo sumušti. Vytautas buvo vienintelė auka šiose kautynėse, kurios buvo 1946 metais vasarą, savaitę prieš šventą Roką.

Saulėtą dieną, pavasario žydinčioje gamtoje, gegutei kukuojant, kryžių šventinimui susirinkę Vytauto mokslo draugai, giminės ir artimieji išreiškė pagarbą Vytautui ir savo jausmus nuoširdžiai išsakė žodžiais.

Šiais metais, pavasarį Varėnoje vyko moksleivių viktorina "Kovų ir kančių istorija". Čia publikuojami geriausi mokinių rašiniai apie partizanus.

Redakcija

GYVENIMO KELIAS

(Mano senelis Jonas Tamulevičius pasakoja)

Giedrė Tamulevičiūtė,
Varėnos 1-osios vidurinės mokyklos
10a kl. mokinė

*Čia sraunios upės per klonius teka,
Čia medžiai šnara tėvų žodžius.
Aš čia pažįstu kiekvieną taką -
Vardais lyg žmones šaukiu medžius.*

*Ir man pripildo jausmais krūtinę
Tarytum rūtos žali šilai,
Brangesnės žemės nėr už Tėvynę,
Kur žydras skliautas, pilki keliai.*

Sėdžiu savo senelio kambaryje. Ant stato — tuščias popieriaus lapas. Pro langą spindi baltuojantis sniegas, į vidų veržiasi pirmieji pavasario saulės spinduliai. Akys bėga sienomis, papuoštomis šventųjų paveikslais. Žiūriu į kunigaikščio Kęstučio portretą... Tūkstančius kartų aš tai mačiau. Visa tai mane taip traukia. Tačiau pati brangiausia trauka - mano senelis - Diedulis, Diedukas, — kaip aš vadinu. Į mane žvelgia jo akys, palydinčios mano dairymąsi po pirkį. Akyse šviečia tokia jauki vidinė šiluma, tokia dvasios ramybė, kad aš nusišypsau ir priglundu prie jo skruosto. Išblyškusių lūpų

krašteliu nusišypso ir Diedukas, tarsi norėdamas pasakyti kažką, ko dar nepasakė... Tada pakelia savo raukšlėtą ranką, pasitaiso plaukus, kurie man atrodo tokie gražūs - balti balti, kaip obels žiedų prikritę, vešlūs, lengvai banguojantys. Jis kalba, o balsas vinguriuoja tyliai, kartais visai nutrūksta, tarsi norėdamas apginti mane nuo nežinomybės, klastos ar sunkių išgyvenimų. Krūtinė alsuoja ramiai Mano senelis mintimis jau ten, kur basakojė vaikystė...

"Aš gimiau Nemuno kilpoje, Liškiavos parapijoje, Kibyšių kaime, 1918 metais. Mano tėveliai, dori, labai religingi ir darbštūs žmonės, mus, vaikus, mokė sąžiningumo, ištikimybės, religingumo. Mes - trys broliai ir sesuo - paveldėjome iš tėvelių, o ypač iš dieduko, daug dorybių, nes buvo tų laikų mokytas žmogus (rašė gromatas į užsienį). Pradėjau lankyti pradinę mokyklą (ji buvo senuose dvaro pastatuose), sekėsi neblogai, nes buvau paklusnus, darbštus. 1930 baigiau pradinę mokyklą. Dirbau ūkio darbus, padėjau tėveliams, nes buvau vyriausias, o jie norėjo, kad aš tapčiau ūkininku.

Vėliau baigiau žemės ūkio dvišimties klases. Įstojau į jaunųjų ūkininkų ratelį, mokiausi staliaus darbų, drožinėjimo. Savarankiškai auginau javus, daržoves, triušius. Rudenį dalyvaudavau parodose.

Sulaukęs pilnametystės, tapau jaunlietuviu. Bendravome su gretimų kaimų bendraamžiais, ruošdavome visus vakarus (klojimo teatrus), gegužines, sporto varžybas. Prisimenu, teko vaidinti spektaklyje "Bajoras Gaidys". Mažai būdavo sekmadienių be vakaronių. Dainos skambėdavo visur ir visada (nors vasarą sunkiai dirbome). Jaunimas rinkdavosi ir, per visą kaimą nuo vieno galo iki kito traukdami lenktyniaudavo - kuris pulkelis skambiau užves ar kitus perdainuos. Girdėjosi ir kitų kaimų dainos. Tai buvo viena graži šeima. O kaip mes laukėme Prezidento apsilankymo Merkinėje! Kaip mes džiaugėmės, kad galėsime dalyvauti sutiktuvų šventėje!...

Sulaukiau 21 metų, besidžiaugdamas jaunyste..."

Mano akyse iškyla didysis stebuklas: pažiūrėkite - Diedukas atjaunėjęs, atrodo, nusimetęs metų naštą, tampa tuo smagiu berniuku, negalinčiu nusėdėti vietoje, mėgstančiu bendrauti su žmonėmis, ieškančiu, kur išlieti savo energiją, trykštančią sveikatą.

"Nieko neveikti aš nemokėjau. Norėjosi kam nors padėti kuo nors būti naudingam-", - garsiai ištaria, išretindamas žodžius. - "Prisimenu, prie mūsų

gyveno kaimynas, turėjo didelę šeimą, pats vienas dirbo ir visko nespėdavo. Kartą manęs paprašė, kad padėčiau iškulti su spragilais rugius. Padėjau, padėjau be atlyginimo ir jaučiausi laimingas, kad padariau gerą darbą."

*Motinėlė; auginai,
Mylėt kraštą mokinai,
O kai sulaukiau
Dvidešimt metelių,
Tėviškei paaukojai.*

"1939 metų rudenį buvau šaukiamas į Lietuvos kariuomenę. Deja, vokiečių karas su lenkais sutrukdė. Tad 1940 metų kovo mėnesį pakvietė ir 39-ojo rudens, ir 40-ojo pavasario šaukimo naujokų laidas. Aš buvau paskirtas į trečią artilerijos pulką (Marijampolėje), žvalgybos būrį, ryšininku. Gavau arklį prižiūrėti ir apmokant jodinėti - tai puiku, nes svajojau būti ulonu, labai mylėjau arklius.

Bet netrukus pakvietė mane vadas ir viršila, paklausė, kiek buvau baigęs klasių, liepė parašyti diktantėlį. Kai parašiau, abu perskaitę pareiškė, kad būsiu raštininku. Atsikalbinėjau, bet turėjau paklusti įsakymui.

Tapau raštininku - sekėsi gerai, net paslaptis patikėdavo. Turėjau dvi ratį, nuolatinį leidimą į miestą. Mylėjo draugai, mylėjo vadai.

Bet visi gerumai baigėsi 1940 metų birželio 14d. vakare iškviečia mane baterijos vadas Tumėnas ir saka "Blogai Tamulevičiaus... mūsų kraštą okupuoją, sėsk ant dviračio ir pašauk karininkus (kurie gyveno mieste)..."

Šnabžesiu virtęs senelio balsas staiga nutrūksta. Akyse šmėsteli didelis rūpestis ir gėla. Kankinanti gėla, vos neprasiveržianti dejone. Aš ją pajuntu iš sugniaužtų jo rankų su išpampusiomis kaip botagai gyslomis, iš kietai suspaustų lūpų, susikrimtusio akių žvilgsnio. Jaučiu, kad mane stingdo baimė, rūpestis ir bejėgiškumas šią akimirką padėti seneliui - sulaikyti kažką baisaus ir grėsmingo, kas nenumaldomai artėjo...

Tačiau vietoj dejonės iš Dieduko lūpų išsiveržia gilūs atodūsiai... Ir vėl sugrįžta žodžiai-

*Palinko liepa šalia kelio,
Pravirko motina sena.
Sūneli, tave Tėvynė šaukia...*

"Taigi - blogai, Tamulevičiaus- mūsų kraštą okupuoja.." "Kai grįžau apie 11 val., sako: traukiamės į Vokietiją, bet kadangi nėra transporto, reikia palikti šeimas čia. Liepė niekam nesakyti 12 val. pavojaus signalas, visiems daliniams įsakymas apsivilkti kautynių aprangą. Kol susiruošėm, pradėjo švisti. Išvažiuom Vilkaviškio link (kareiviams nebuvo pranešta, kad traukiamės, bet aš pasakiau kitiems draugams, tie dar keliems - ir taip visi sužinojo). Netoli Vilkaviškio komanda "stot". Pro mus pravažiavo kariška mašina, ir po 30 min. įsakymas grįžt atgal į dalinį. Visų nuotaika subjuro. Atgal grįžome kitais keliais tik į pavakarę. Buvo liepta laikytis ramiai, jokio leidimo į miestą. Ryte matėme, kad rusų tankai važiuoja per miestą. Neturėjome ką veikti, artimiausi draugai rinkomės į būrelį ir aptarinėjome situaciją: kodėl mes nesipriešinome, nors buvome ginkluoti, kas sutrukdė pasitraukti į Vokietiją?

Berods apie rugpjūtį nuėmė lietuviškos kariuomenės ženklus, prisiuvo rusiškus. Visi vaikščiojom kaip žemę pardavę.

Rugsėjį įsakymas persikelti į Vilnių, o mūsų kareivines užėmė rusai. Apsigyvenome Šnipiškėse, buvusiose lenkų kareivinėse. Sudarė rusiškus dalinius (mūsų liko mažai, primaišė rusų, politrukų), vedė rusų kalbos pamokas.

Buvo pasipriešinimų (prisimenu, vedė į valgyklą valgyt, o prie durų kabojo žuvys su užrašu: "Mes atėjom pakeisti bekono"), ieškoma pagrindžio ryšio su kitais daliniais. Buvau išėjęs iš zonos - netoli Žaliojo tilto pastojo kelią tankai — grąžino atgal. Kai leido repatrijuoti į Vokietiją vokiečių kilmės piliečiams, mes slapta atsisveikinome su buvusiu viršila ir dailininku Abromaičiu. Netrukus vieno draugo vardu nuo jo gavome laišką: "Aš, broliai, jau laisvas, būkit tvirti, ištvermingi — greit ir jūs tapsit laisvi..." Po to buvom tardomi, ir mano draugą, kuris gavo laišką, areštavo.

1941m. kovo mėnesį mūsų gurguolę su pabūklais ir visa manta perkėlė į Varėnos poligoną prie Glūko. Gyvenome palapinėse po 10 kareivių, visi lietuviai. Rikiuotė, taktiniai apmokymai - jau pripratome prie kareiviškos košės. Bet vieną dieną praneša, kad reikia išvest arklius į Varėnos stotį, tiksliai neprisimenu, atrodo, birželio 13-15d. Su gailėsčiu išlydėjome, o birželio 15d. rytą išgirdom, kad nėra mūsų mylimų karininkų Sakalausko ir Čepliko - kur jie galėjo dingti - juk iš poligono nieko neišleido. Tik po kurio laiko sužinojome, kad susodino į vagonus ir išvežė. Jų vietoj gavom naujų — "importinių".

Birželio 22d. — sekmadienis. Laukiame rikiuotės patikrinimo. Atbėgęs kareivis sušaukė visus į klubą. Viršininko įsakymas: karas! Pilna kautynių apranga, būkit pasiruošę ginti tėvynę! Kareiviui greit pasirengti - už šautuvų ir pasiruošę. O šovinių niekam neduoda. Na ką gi - galim vokiečius sutikti su buožėmis. Prie Bobriškių plento išsikasėme apkasėlius, užmaskavome pabūklus. Bet pabūklai irgi be sviedinių, šautuvai tušti — o varge! Tik ruseliai turi. Auštant visgi duoda įsakymą trauktis į rytus. Man, kaip buvusiam raštininkui, liepė sukrauti visus raštinės reikmenis. Užbėgau į virtuvę, dešimt kepalėlių duonos glėbin: pasivysiu bežygiuojančius draugus ir pamaitinsiu Mes patraukėme Vilniaus pusėn.

Netoli Valkininkų pavijom savą dalinį: pabūklus traukė traktoriai, o kiti būriai ėjo pėsti. Ir aš tą duonytę išdalinau, kai buvom sustoję poilsio miške-lyje. Žemai praskrido lėktuvas. Iš miškelio rusai paleido porą šūvių, patratino iš kulkosvaidžio. Aš vado prašiau, kad man leistų žygiuoti, o paimtų su savim kitą karį. Bet jis nesutiko - turėjau paklusti. Mašinoj buvo dėžė su šoviniais. Aš užsitaisiau šautuvą, įsidėjau saują šovinių - koks karys be ginklo ir šovinių. Prie Lentvario vokiečių lėktuvai vėl apšaudė besitraukiančius rusų dalinius. Laimei, mūsų nelietė, bet dėl viso pikto sugulėm po mašina. Sustojus klausinėju žmonių apie vokiečius. Kalbėjo, jog užėmė Lentvarį ir Varėną. Aš pasakiau šią žinią vadui, bet šis norėjo toliau važiuoti Mano galvoje kirbėjo mintis: pabėgti - bet kaip? Netoli Vilniaus mus sustabdė generolas Macijauskas, įsakęs ant Žaliojo tilto pastatyti reguliuotojus — reikia skubėti traukti į rytus.

"Netrukus vokiečiai į Vilnių įžygiuos," - kalbėjo praeiviai Vilniuje. Šnipiškėse, kur gyveno vado šeima, stabtelėjome, aš siūliau slėptis, bet jis vairavo mašiną pro Antakalnį Vilnios link. Kai mašina sumažino greitį, aš pasakiau vadui jog bėgu, ir nušokau nuo sparno. Naujoj Vilnioj ramu - jokių rusų, kelių pastojų lietuvių kariai. Galvojau persirengti civilio drabužiais, bet nenorėjau palikti šautuvų, todėl nutariau prisijungti prie lietuvių dalinio, kurį mačiau važiuodamas. Grįžau apie kilometrą atgal kur tekėjo šaltinėlis, apaugęs krūmokšniais, o iš abiejų pusių stūksojo statūs šlaitai Miškelio link ėjo žmonės. Pakalbinti jie paaiškino: traukiasi iš miesto, praėjusią naktį bombardavo. Užsirūkėme. Keliai skirtingi — palinkėjau sėkmės. Užlipau ant kalno...

*Ir suūžė žalia girelė,
Tarytum blaškoma audros.
Pervėrė kulkos man širdelę,
Atskyrė mane nuo draugų.*

Staiga iš kitos pusės iššoko du rusai su automatais: rankas aukštin! Aš rankas iškėliau, o tam vyrui liepė sustot ir paleido į jį šūvį. Man įrėmė krūtinėn šautuvą ir klausinėjo, kaip čia patekau. Aiškinau, kad pasiūstas į žvalgybą. Bet aš blogai kalbėjau rusiškai - tikriausiai ne taip pasakiau, nes paleido į mane šūvį. Nuriedėjau į pakalnę... Kiek gulėjau - nežinau. Kai atgavau sąmonę, prisimenu, gulėjau žemyn galva. Pridėjau ranką prie krūtinės - kruvina. Negyvensiu! Mintyse prabėgo gyvenimo nuotrupos: šeima, tėveliai, namai. Reikia parašyti adresą: gal kas ras? Pasiųs žinią, kad ten ir ten žuvęs. Išsitraukiau iš palaidinės pieštuką ir popierių, parašiau kaimą, valsčių, pradėjau rašyti pavardę - ir vėl netekau sąmonės. Atsigavau anksti rytą - švintant. Girdžiu: kažkas eina. Sudejavau. Priėjo moteris. Aš jai paaiškinau, kad pasiūstų tėvams žinią, bet ji kalbėjo tik lenkiškai Pasirodo, atėjusi buvo semti vandens iš šaltinio. Nuėjo. Po pusvalandžio atėjo 4 vyrai su paklode ir nunešė pas tą moterį į namus. Aprišo rankšluosčiu žaizdas ir paguldė į lovą. Jie kalbėjo man, jog pranešę, kad mane paimtų į ligoninę. Skaudėjo krūtinę, trūko oro. Tik sutemus atvažiavo vokiečių mašina. Mane paguldė ant neštuvų. Mašinoj buvo ir sužeistų rusų kareivių. Juos išlaipino anksčiau, o mane nuvežė į Didžiąją gatvę, gydytojo Olenskio ligoninę. Kitą dieną mane peršvietė: kulipka praėjusi per 4 mm pro širdį ir plaučius. Gydė 5 savaites.

Po mėnesio pro langą pamačiau savo draugus - pasilikę savisaugos daliniuose. Mane lankė kiekvieną dieną, kai išrašė iš ligoninės, atnešė kareiviškus rūbus, išrašė dokumentą, ir traukiniu parvažiavau į Varėną, o iš čia — pėsčias 40 km į namus.

Tėveliai nežinojo, kur aš, kas man atsitikę. Susitikimas buvo sunkus, su ašaromis, dar žaizda neužgijus. Bet... aš namuose!.."

*Eina gandas per Lietuvą visą,
Kartoja ir kloniai žali,
Kaip kaunasi broliai už laisvę
Smėlėtojų Dzūkijos šaly.*

Išrasojo senelio kakta, veidas pablyško. Ranka spaudžia šoną, kur, žinau, kulkos žymė iki šiol mėlynuoja neužgyjančių randu. Aš negaliu leisti vėl iš naujo patirti tokį dvasinį sukrėtimą, kokį išgyvena žmogus akistatoje su mirtimi. Bet Diedulis, atspėjęs mano ketinimą, skuba mane nuraminti: "Žinau, vaikelį visi baisūs išgyvenimai nuo manęs neatstoja: tai nemigos naktį apipuola iš visų pusių, tai paryčiais sapnu prikelia ar keliu einant persiima.» Buvo tai buvo. Su likimu aš dar tik pradedu galynėtis..."

Ir vėl mano pieštukas spėriai bėgioja popieriaus lapu. Karo metai jo gyvenime įrašė naujų puslapių.

"1942m. pavasarį lankau draugus Merkinėje. Kai kurie į policiją įstoję. Bendrauju. Valsčiaus sekretorius Jonas Barysas paaiškina, kad veikia po-grindinė organizacija - Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjunga (LLKS). Iš mūsų kaimo stoja 4 vyrai. Šios organizacijos tikslas — priešintis okupantams - rudiems ir raudoniems - netarnaut nei vienam, atkalbinti kitus, kad nestotų į jų kariuomenes. Palaikiau glaudų ryšį su Merkine, kur buvo štabas. Man davė užduotį važinėti po žmones ir supirkinėti iš jų ginklus. Mat panemunėje vyko dideli mūšiai (prie kaimų - Levūnų, Cimoniūnų), liko daug ginklų, buvo žmonių, kad ir dykai davė. Dukart vežiau ir pridaviau J.Barysui vieną kulkosvaidį, 15-18 šautuvų ir daug šovinių. Jis visuomet pranešdavo, kada vyks vokiečiai imti gyvulių. Liepdavo paslėpti iš vakaro. Apie vasaros vidurį man pranešė, kad nebūčiau namie, nes vokiečiai atvažiuos. Tris kartus buvo atvažiaavę. Iš karto nesupratau dėl ko. Tik vėliau išaiškėjo, kad aš paleistas atostogų (kai man draugai išdavė rūbus, tai įrašė į savisaugos dalinius). Mūsų apylinkėje niekas nėjo į vokiečių kariuomenę, nė jau ir aš.

Sulaukėme 1944 metų. Rusams sugrįžus, galvojom, kad bus kaip prie vokiečių: mūsų policija, mūsų žmonės valsčiuje - ir toliau pratęsimė tokio pobūdžio okupaciją. Deja, atėjo okupantai gudresni: kurie nespėjo pasitraukti - areštavo, ir po dviejų savaičių šaukimai stot į armiją. Ryšys su LLKS buvo visai nutrūkęs ir, jeigu pasirodydavo sribai ar kariuomenė mūsų pusėje, gaudavom žinią, jog slėptumėmės. Kur slėptis? Miške. Pareidavom namo, gaudavom žinią - vėl miškan. 1944m. gruodžio 23d. gavom žinią, kad į Merkinę privažiavo daug rusų. Mes miške prie Nemuno jau buvom bemaž visi apsiginklavę, bet vado tikro neturėjom. 24 dieną, per šv. Kūčias, užlipom ant kalno, kur kitoj pusėj matyti trobesiai Girdim: šaudo. Trobesiai pradėjo

degti. Aš pats savo akimis mačiau, kaip šiaudais dengtus stogus degino.

Tuo laikotarpiu visą laiką matëm, kaip varė į Merkinę areštuotus, surištom rankom... Kalbėjom, tarëmės, kad reikia išvaduot, bet per Nemuną neper-sikelsi. Kai kurie grįžo į namus, o 15 vyrų liko nakvot miške. Nutarëme išsikasti bunkerį ir žiemoti Parinkom vietą prie ežerėlio, įruošëm, atsinešëm mantos, apsiklot - ir gyvenom. Užsnigo. Reikia išeit, iki kelio koks 50 metrų, bet sniegas — liks pėdsakai! Laukiam, kol vėl snigs.

Vasarį duoda žinią, kad yra partizanų vadas - gerbiamas M.Lukošiūnas. Vasario 2d. sudaro sąrašą, duodam priesaiką miške. Įteisinta pasipriešimo kova!"

Neišplėš nieks iš krūtinės

Laisvės meilės nei drąsos.

Už pralietą brolių kraują

Vėl šimtai į kovą stos.

Vienas karas dar nesibaigė - Antrasis pasaulinis - prasidėjo kitas - Lietuvos pasipriešinimo sąjūdis. Buvęs Nepriklausomos Lietuvos šauktinis Jonas Tamulevičius tapo kovos už Nepriklausomybę dalyviu. Jis negalėjo laukti tėvų ūkyje. Jis negalėjo leisti, kad jį pašauktų į sovietinę armiją. Buvęs Lietuvos kariuomenės kareivis Jonas Tamulevičius jau nuo pirmosios sovietinės okupacijos dienų (1940m birželio 14-osios) nešiojosi širdyje skaudų klausimą: kodėl mes nesipriešinome, nors buvome ginkluoti? Kas sutrukdė pasitraukti į Vokietiją? Nešiojosi visą laiką — tai kankino, virto apmaudu, matant, kaip politrukai "vadovavo" jų pulkui, kaip Lietuvos kariuomenės ženklus pakeitė raudonos žvaigždės. Pagaliau 1941m birželio 22-osios išgyvenimai, Lietuvos karių šautuvai be kulų, patrankos - tuščios! Ar tik rusų kareiviai moka šaudyti? Ar tik jie pašaukti Lietuvą ginti nuo vokiečių? Ir randą nuo rusų kareivio, sutikto ant plento prie Naujosios Vilnios, vis maudžia. "Aš, broliai, jau laisvas, būkit tvirti, ištvėrmingi, greit ir jūs tapsite laisvi...", - tai dailininko Abromaičio laiško eilutės dar nuo 1941 metų birželio užrašytos atminty. "Greit jūs tapsite laisvi." Mes privalome patys tapti laisvi! Priešas jau 1941-ųjų trėmimais parodė savo nagus, o dabar, parklupdęs Hitlerio Vokietiją, išmoko kariauti. Ne, Lietuvos partizanai nesvajėjo apie lengvą pergalę, bet jie privalėjo pradėti išsilaisvinimo kovą - tada ir Vakarai gal padės. Žada padėti...

Ir išėjo jauni vyrai į mišką - broliai, pusbroliai, kaimynai... Vieną vieni prieš Stalino imperiją.

"1945 metų vasario 2 dieną duodame priesaiką. Sudarytas kovotojų sąrašas. Veikėme grupelėmis. Apsistodavome pas žmones. Vasario 28 dieną įvyko pirmas kovos krikštas - Panaros mūšis. Buvo taip. Būdami miške, galvojom: kur nakčiai apsistoti? Nutarėm - Panaroj. Iš miško reikėjo eiti 5 kilometrus. Beeidami į Panaros kaimą, sužinojome: Spėrių kaime pas gyventoją Burneiką apsitoję garnizono kareiviai saugo nukritusį lėktuvą. Vadas Lukošiušas su keliais vyrais užėjo pas juos ir nuginklavo. Rusams pasakė, kad jie nekariauja su kariuomene, bet grobikams ir sribams visada pasiūs kulką. Pasikalbėjo su kareiviais ir išėjo.

Aš paprasčiau vado, kad leistų man nueiti namo, nes norėjau pasimatyti su tėveliais ir persirengti švariais drabužiais. Kadangi visur buvo ramu, leido. Jie ramiai išstatė sargybas ir sugulė poilsio, o ryte pastebėjo, kad supa rusų kariai. Partizanai atsišaudė. Stribai padegė namą — teko trauktis į Žaliamiškį. Atsitraukiant žuvo Linksmutis (Bronius Tamulevičius - mano pusbrolis). Į pagalbą atskubėjo Švėntezerio apylinkės partizanai. Jie atmušė rusus. Kai viskas aprimo, netikėtai kažkas (matyt, snaiperis) iššovė ir mirtinai sužeidė Lukošiušą. Rusai su savo nukautaisiais grįžo į Merkinę.

Kadangi grupių skaičius didėjo, teko įrengti daugiau slėptuvių. Aš su broliais išsikasėme namuose bunkerį, kartais apsistodavome miško slėptuvėse.

Kovo 27d. praneša, kad skubiai prisistatytume Brazdžiūnų link. Mat Seirijų stribai 4 pastotėmis patraukė į Genių kaimo pusę plėšikauti. Ties Brazdžiūnais buvo apsistojęs būrio vadas Siaubas (Antanas Grušauskas iš Radyščiaus kaimo). Sulaikyti plėšikautojus atskubėjo ir kitos grupės. Pasaloje netikėtai užklupę stribus, juos išklojo — liko tik du, kurie pakėlė rankas ir pasidavė. Partizanas Gegužis (Adolfas Liaukevičius) buvo raitas. Palikęs arklių miške, nuėjo pažiūrėti, kodėl sribų arkliai stovi Vežime pasislėpęs stribas jį nušovė ir pabėgo. Po mūšio susirinkę miške, aptarėme kovos taktiką, apverkėme žuvusį draugą ir išsiskirstėme į savo buveines...

Partizanų gretos auga. Reikia stiprinti vidaus tvarką: Grušauskas-Siaubas tampa Seirijų bataliono (vėliau pavadinto karininko Juozapavičiaus grupe) vadu, sušaukia visus, kurie buvo Šarūno būryje (apie 70 vyrų). Reikia stiprinti drausmę, mokytis kovos taktikos, suvienyti šios apylinkės partizanus į bata-

lioną. Grupelėmis pas žmones apsistojęntys partizanai nesijaučia kariais — prastoka drausmė, daug pažeidimų. Nutarta: paruošti stovyklą miške, nes oras nešaltas. Balandžio 9 dieną patraukiame (2 gurguolės, virtuvė, maisto atsargos) į Levūnų mišką.

Po netrumpos kelionės jautėsi nuovargis. Virėjos ruošė pietus. Siaubas pašaukia mane ir Taurą (Antaną Subačių) ir įsako, kad keltumėmės per Nemuną į kitą krantą ir surastume ten esančius partizanus, sutartume susitikti su mūsų būriu. Užvalgę paėmėme ginklus ir - į žygį. Paėję apie kilometrą, girdime smarkų šaudymą. Supratome, kad užpulta stovykla. Ėjome per mišką netoli Nemuno. Laimė, kad nėjome pačia panemune, nes kaip vėliau išaiškėjo, buvo išstatytos stribų pasalos. Mes užsimaskavome, klausome, dairomės. Girdime, kad šaudymas artėja. Mat stribai šaudė į kiekvieną tankesnę krūmą. (Taip netoli mūsų žuvo L.Kibildis-Juodvarnis.) Teko trauktis ir mėtyti pėdas. Netoliese buvo bunkeris. Mes pasislėpėme. Girdėjosi ir pro mus šaudant.

O stovyklą užpuolė netikėtai. Žuvo 11 kovotojų: Motiejus Balevičius-Klevas, Juozas Leknickas-Pušis, Anicetas-Gavutis, Juozas Paulikas, A Jurelevičius, L.Kibildis-Juodvarnis, Antanas Rasimavičius, Petras Amšiejus ir trys nežinomi iš kito būrio. Skaudi netektis, ypač kad pavasarį kovo veiksmai galėtų suaktyvėti

Balandžio 9 dieną, kai gyventojai sužinojo, jog rusai gaudo jaunos šauktinius į sovietų armiją, bėgo į mišką pasislėpti Čia suėmė Joną Kniubą, Juozą Januševičių (mano kaimo vyrus). Kniubas nieko nepapasakojo, o Januševičius išdavė mane kad aš vadovauju būriui, kad turiu miške bunkerį, - jis išdavė ir kitus. Mūsų grupė buvo pasitraukusi į Cimoniūnų kaimą, bet nutarėme įeiti į namus pasikeisti baltinių. Parėjau su A.Subačium-Tauru. Mūsų namas netoli plento, atvirojo erdvė, matyti apie kilometrą į vieną ir kitą pusę. Pavalgėme pusryčius. Visa šeima namuose. Žiūrime važiuoja 6 pastotės. Manėme, pravažiuos, bet ne - sustojo, išlipo ir per laukus eina pas mus. Mes su Tauru įlindome į mano bunkerį, užmaskavo. Netrukus girdime kambarį kamantinėja tėvelius. Padarė nedidelę kratą. Tėveliui ir broliui liepė eiti su jais. Nusivarė prie miško (apie pusantro kilometro), juos paliko, o visi nuėjo prie bunkerio (vedė Januševičius, aprengtas kareiviu). Bunkeryje partizanų nerado, tik patalynę, maisto likučių. Susprogdė-

no. Grįždami pakely areštavo A.Valukyną - jis gyveno prie miško, ir mes pas jį turėjome gerą prieglobstį. Mano brolių Stasį paleido, nes jis turėjo plento prižiūrėtojo dokumentus, o dėdę Valukyną ir mano tėvelį nuvežė į Veisiejus, vėliau į Marijampolę. Tik po trijų savaičių tėvelį paleido. Jis pasakojo, kad kalėjime daugiausia meldėsi, o į klausimus atsakydavęs taip: mano sūnus Jonas pas mus negyvena, o jeigu jūs žinote, tai kalbėkite su juo..."

Taip kilo pasipriešinimas - iš gilaus laisvės jautimo, iš pareigos gelbėti Tėvynę... O gal iš paniekos okupantui ir ypač jo talkininkams sribams, iš nenoro tarnauti sovietinėje armijoje. Pradžia gal daugiau buvo stichiška, trūko vieningo vadovavimo, bet partizanų grupės derino savo veiksmus ir gyvybėmis apmokėjo nelengvos kovos patirtį.

Jie buvo jauni. Mano seneliui buvo 27. Neturiu to amžiaus nuotraukų - paskutiniaisiais karo metais nebuvo kada fotografuotis. Šiandien daugybėje knygų matau partizanų veidus (ypač toje - "Sušaudytos dainos"). Joną Tamulevičių irgi matau tokį: neaukštas, bet tvirto stoto, vėjo nugairintu veidu, valingu skvarbių akių žvilgsniu, standžių plaukų kupeta. Ir pirmą raukšlę, nuolatinės įtampos įrėžtą, kasdienio pavojaus supūstą, visuotinės grėsmės įspaustą, aš regiu. O širdį vaikiškai jauną jaučiu. Jonas Tamulevičius-Niaurutis. Ne, ne dėl niūrumo jis pasirinko tokį slapyvardį. Tai jo "artistinės" jaunystės prisiminimas. Per vieną vakaronę aktyvesnis vaikinasis vaidino spektaklyje "Bajoras Gaidys". Ten buvo du veikėjai - Linksmutis ir Niaurutis. Kai rinkosi slapyvardžius, pusbrolis Bronius Tamulevičius tapo Linksmučiu, o Jonas Tamulevičius - Niauručiu. Deja, Linksmutis žuvo Panaros mūšyje (1945 02 28) — pačioje pasipriešinimo kovos pradžioje...

Staiga senelis kresteli galvą ir užtraukia dainą žuvusio savo bendražygio Antano Subačiaus-Tauro garbei:

*Aš, Tėvyne, Tau
Priesaiką daviau,
Neapleist Tavęs
Aš pasiryžau.*

*Sukaukė gamta,
Sniego dykuma.
Pušys suvaitoj -
Tavęs jau nėra.*

Mūšis Snaigupės -

Tauriai Tu žuvai.

Tave apraudoj

Žmonės, pušynai.

Tave neseniai

Glamonėj mama.

Dabar glamonės

Smėlio dykuma.

Šios dainos aš neradau užrašytos rinkinyje "Sušaudytos dainos". Gal tai pirmoji partizanų daina, gimusi kaip rauda vietoj ašarų - vyrai neverkia! Vyrai išdainuoja draugo netektį. Ir dainos nesusaudys, ir niekas neatims, neišplėš. Ji ir dabar gyva. Senelio atminty ir širdy gyvena

Nei tėvelis senas nežinojo,

Kur jo dingę mylimas sūnus,

Rado bėrį gailiai bežvengiant,

Plūgą žemėj įsmeigtą giliai.

"Mes laikėmės mažomis grupelėmis, daugiausia toliau nuo namų, o reikalui esant, pašaukdavo į žygį.

Janionių kaimo žmonės dažnai eidavo į Merkinę (bažnyčią, parduotuvę). Merkinės tiltą saugojo garnizono kareiviai. Kai kurios Janionių kaimo merginos su jais susipažino, nors to vengė. Kai 1945m. apie rugsėjo vidurį kaime buvo šokiai, atėjo garnizono leitenantas ir puskarininkis pasišokti. Čia juos ir vieną merginą nušovė kažkas pro langą, o jų kūnus nuvežė į Nemuną ir paleido pasroviui. Nuo to laiko mūsų krašte pradėjo siautėti rusai. Suėmė vyrus, tarp jų ir du brolius Baltulionius, kurie priklausė Siaubo būriui. Jie išdavė labai daug vyrų. Bet mes nenujautėme...

Mūsų grupė tuo metu slapstėsi bunkery Genių kaime. Jautėmės saugiai, visą laiką gaudavome žinią, jeigu mūsų pusėje pasirodydavo kareiviai. Taip leidome skurdžias dienas. Apsiklausęs, kad ramu, nutariau pareiti namo. Grįžau vakare, jokio pavojaus nenujaučiau. Pernakvojau namuose, bunkeryje. Tėvelis užsiminė, kad reikia išarti bulves, nes laikas kasti. Sutarėme, kad išarsiu anksti ryte ir vėl išeisiu. Rytą pasikinkiau arklį, ginklų pasidėjau. O rūkas -

nieko nesimatė. Baigęs arti, apsidairiau: aplink apsuptas rusų kareivių. Viskas! Liepė pakelti rankas, iškretė visas kišenes, pažiūrėjo į sąrašą ir sako: "Tamulevičius Jonas-Niaurutis?" Aš išsigyniau, kad tokio nepažįstu. O stribas žydėlis Celkė mane pažino. Nuvedė į Radyščių - mūriniame Grudzinsko svirne buvo suvartyta daug žmonių iš gretimų kaimų. Ten mane ir tardė. Aš nieko neprisipažinau - kankino, mušė. Kas buvo sąraše, visi buvo suvartyti į mašinas. Aš buvau basas, vienmarškinis — laimei, mamytė įmetė man kailinius ir kaliošus (su jais aš ir pasiekiau Vorkutą). Merkinėje mus rusai pralaidė visą naktį, o švintant išrikiavo visus prie cerkvės aikštėje - apie 40-50 užnemunės vyrų. Daug pažįstamų čia mačiau. Tarp jų buvo mano geriausias draugas Subačius (ne Antanas), 4 vaikų tėvas, į Druskininkus vežęs parduoti sviesto, kiaušinių - sulaikė, surišo rankas ir - į bendrą katilą (jis, vargšas, amžiams pasiliko Vorkutoj...). Surikiavę kareiviai išpjaustė sagas, teko rankose laikyti kelnės. Apsupo ginkluoti enkavedistai su šunimis. Apie 250 areštuotų vyrų nuvarė į Alytų, ten dar daugiau sulaikytų iš visų pašalių suvežė, o paskui — į mašinas. Kur veš? Visą kelią kirbėjo galvoje mintys: jau po gyvenimo, o gal kas išgelbės...

Tai buvo 1945 metų spalio 5 diena. Tik metai kovos! O kas toliau?-"

Guliu kalėjime ant šaltos žemės

Ir sapnuoju įvairius sapnus -

Apie savo paliktą Tėvynę,

Apie miške slapstančius draugus.

Skaitau senelio sąsiuvinį - gyvenimo užrašus. Visas kūnas eina pagaugais, širdis, atrodo, sustos. Baisu ir skaityti, o kiek jam teko išgyventi! Ir, rodos, girdžiu senelio vidinį balsą: pasiruošk, kūne, priimk smūgius, ištverk, širdie, pažeminimus! Lietuvos kareivio nepalaužite. Lietuvos partizano neparklupdysite...

Senelio atsiminimų ištrauka

(Kalba netaisyta, skyryba tvarkyta)

"...Lukiškės. Tada atsikvėpėm, nors ten nebuvo kur atsisėsti, nebuvo kuo kvėpuoti. Ną bet dar gyvi, dar yra vilčių, kad galim išlikti gyvi valgyt duodavo po truputį duonos ir sriubos. Ir 1945 spalio 18 šaukia, veda į lauką, rikiuo-

ja. Kada mes pakliuvom į bendrą koloną, tai buvo didelė, plati, ilga — nemaityti galo, nors dairytis negalima, tik į priekį. Atsiradom geležinkelio stoty prie gyvulinų vagonų, po 60 žmonių varomi ir sodindami į vagonus, kareiviai elgėsi žiauriai, labai žiauriai.

Išvažiavome 1945m. spalio 18d., - buvom pakrauti ir išvežti iš Vilniaus. Prasidėjo sunkus kelias. Pavažiavus kiek, sustojo miške — prasidėjo pirmas krikštas. Atidarydavo vagoną, prie durų stovi 8 ginkluoti su šunimis kareiviai, įeina du su beržinėm lazdom (apie 80 cm, žalios, kad nelūžtų) ir duoda komandą; į vieną galą visiems sueiti, po to jie skaičiuoja; stovi, pro jų tarpą reikia praeiti, o jie lazdom kerta ir skaičiuoja, kerta abu, abu skaičiuoja; kam pasiseka praeiti greičiau, tam kliūva mažiau. Taip darydavo po kelis kartus. Būna, kad daro dar kartą, nes kai kurie turėjo ryšulėlius (kas baltinių, kas rankšluostį, kas dar ir sukorį ar duonos gabaliuką). Vienos kratos metu apžiūrėjo, kad auliniai batai geri, - nusiauk, tas nenori, tai sumušė lazdom, suspardė kojom. Kitas neatidavė kostiumo — labai kentėjo. Kitam sustojime pakartotojo. O vienam lenkui iš Vilniaus per kratą iškrito mažas gabaliukas skardos nuo konservų, tai jau kentėjo...

Kur veža — nežinom, bet kad į šiaurę, tai tikrai, nes pradėjo darytis šalta. Kuo toliau, tuo šalčiau, o į pabaigą labai šalta buvo. Vidury vagono pastatyta bačka kūrenimui, bet kūrent mažai kada gaudavom. Prieš pasiekiant gyvenamą vietą — Vorkutą, tris paras neturėjom kur dėtis, nemiegojom, nes didžiulis šaltis. Norėdami pašilti ir pailsėti, bandėm gulti į krūvą: 5 apačioj, keturi viršuj ir kiek turim skarmalų - ant viršaus, bet eksperimentas nepasitvirtino. Lapkričio 7 pasiekėme dar visi gyvi Vorkutą.

Sniego daug, užpustyta, bet kelias pavalytas. Išlaipino, suklupdė sniege, dar su didžiausiu žvėriškumu nuvarė prie lagerio, o ten mažai kuo skyrėsi priėmėjai. Rytojaus dieną aprenė lagerio rūbais; vilokai seni, suplyšę, vatiniai seni, na, bet jau paruošti Sibiro šalčiams ir darbams, jau duoda duonos po gabaliuką ir sriubos dukart pagerti - kažkas virė - ar kruopos, ar kas, na bet šilta sriuba. Tą kitą dieną tikrino po kelis kartus, skirstė brigadas. Aš kaip mokėjau kirvį rankose laikytį užrašė "plotnik".

Rytojaus dieną jau kasėm sniegą, valėm zonoj ir už jos ribų. Barakai, žeminės didelį su narais, vienas prie kito, tik kad būtų galima pralįsti, šalta, bet per naktį išyla, nes gyvenome apie 120 gyvybių. Kvėpuot sunku, bet jau

pusė bėdos, tik pasikloti ir užsikloti nėra kuo. Tik po kiek laiko išdavė adjalų, šildomės, gulim po du, tai vieną po apačia, o kitu užsiklojam. Pirmą žiemą labai sunki, nepratę prie šalčių, prie bado dietos - greit išsekom, sulysom. Sunkūs, varginantys darbai, ilgos valandos, ilgi išvedimai į darbą, ilgi grįžimai. Darbo diena 12 val., o išbūnam, jei gerai pasiseka, 14 ar 16 valandų ir daugiau. Mūsų lageris statė gamyklą, darbas pusė bėdos, tik kai 40 laipsnių ir daugiau šalčio, tai nualina savęs šildymas.

Bet žiema praėjo, o vasarą jau geriau, bet bėda, kad ji trumpa — ir vėl žiema. O mes dar varginamės dirbti, kaip sako, daug, sąžiningai, klausyti įsakymų, mes buvom taip išauklėti Bet blogai maitinami, daug dirbdami, išsekom - buvo ir man, kad per šiaudelį peržengt sunku buvo. Laimei, pakliuvau į baraką klipatų (nusilpusių) - gulėk, o maistas pagerintas. Bet kada alkanas, miegas neima! Atėjo pas mane draugas aplankyti — sakiau, atnešk man viršutines kelnės, tai aš eisiu ieškot pavalgyti Nubėgau į virtuvę, ėmiausi šveisti grindis, plauti indus, tai gavau sriubos, ne tokios, kokių gauni davinį, bet tirštos. Na dirbi, bet jau linksmiau, nes pilvas iškimštas.

Prisimenu, mes dviese vieną dieną pilną viedrą sriubos iškirtom — ji buvo be jokio riebalų, bet skani, labai skani..."

Čia senelio užrašai baigiasi Nelengva jam rašyti ranka neklauso, raidės griūva, širdis iš susijaudinimo dreba! Viską išgyvent pasakojant tenka iš naujo. O tuos pragaro ratus pereiti reikėjo geležinės sveikatos ir Dievo sergėjimo. O jis atsidūsta, ir vėl prieš mano akis iškylo jo gyvenimo vienas epizodas...

"Lengviau buvo visa tai iškęsti, nes visi mes čia panašias kančias kentėjome.

Prisimenu, kai statybose nukritau nuo aukšto, truputį palaikė ligoninėje - ir vėl nuvarė į statybas. Kai pakėliau lentų glėbį, visą kūną badė didžiuliai skausmai, nepajudėjau iš vietos. Vargais negalais, kęsdamas baisius dieglius, parėjau į zoną su visa kolona. Nėjau vakarienės, bet į ligoninę. Daktaras (lietuvis) pamatavo temperatūrą ir liepė kitą dieną vėl eiti į darbą. Rytą — nepasijudinu - nuėjau pas brigadininką (rusų karininką, nuteistą 10 metų) liepė eit į darbą ir lįsti kur šilčiau ir tūnoti. Skausmai nepraėjo, o šaltis iki minus 50, o išstovėk šalty, kol skaičiuodavo!

1947m. pašaukė viršininkas ir liepė pasiruošti kelionei į Lietuvą. Vežė

"stolypinskuose" vagonuose (kaliniams skirtuose). Kiek čia budeliai kankina nedavė vandens, tyčiojosi, neleido į tualetą...

Parvežė vėl į Lukiškes, suvarė po 15 žmonių į vienutę. Nebuvo kur stovėti! Kaip silkės dėžutėse, bet šalta tai nebuvo. Paskui kameroje — ir tardymai, tardymai...

1947m (į pabaigą) mane iškviatė į koridorių ir perskaitė, kad OSV ("troika") mane nuteisė 8 metams lagerio. Taip pat teisė ir kitus mūsų krašto žmones.

Pirmiausia ištrėmė 3 metams į Uralą, kitus 5 praleidau Kazachstane. Išleido lygiai kaip viena diena po 8 metų.

Po kiek laiko sutikau buvusią kalinę, sukūriau šeimą. Sužinojęs, kad tėveliai ištremti į Krasnojarsko kraštą, Abakano sritį, Askiro rajoną, parašiau prašymą, kad leistų pas juos nuvažiuoti. Leidimą gavau. Nuvažiavęs ten sutikau daug lietuvių, gyvenom draugiškai 1958m. juos paleido, o aš tik 1959m. galėjau sugrįžti Lietuvon. Nors manęs ir čia laukė ne kokie pyragai, bet buvau neapsakomai laimingas, kad esu savam krašte..."

Kas perėjo su Jonu Tamulevičium jo gyvenimo kelią, tas supras, kodėl mano idealas - mano senelis. Aš jaučiuosi jam tokia artima. Nuo jo akių žvilgsnio man šviesu, nuo rankos prisilietimo - šilta. Iš jo žodžio man aišku; per gyvenimą svarbiausia žmogui išlikti doram. Žinau, ką jis pasakė, pasakė tiesą iš visos širdies. Negailestingas XX amžiaus vidurio laikas sudraskė jo gyvenimą, bet nepalaužė dvasios. Ji daug ką gali mums, jauniems, paliudyti.

Kai nutirps sniegas, mudu su seneliu aplankysime Merkinės Kryžių kalnelį, kur stadiono žemėje dūli 600 Lietuvos partizanų kauleliai. Ten rymo išdrožti senelio rankomis 4 kryžiai bendražygiams atminti Liškiavos kapinėse Jonas Tamulevičius padirbdino 1 didelį ir 3 mažesnius kryžius — ten taip pat ilsisi jo kovos draugai. Dieve, suteik stiprybės jo rankai ir širdžiai, kad jis dar ne vieną kryžių išdrožtų! O tose šventose vietose mano senelis paliudys: "Aš galiu pasakyti, kad nugyvenau sunkų ir pilną kančių gyvenimą. Nors dėl vieno ramu: aš niekam nenusidėjau, nė vienas žmogus dėl manęs nenukentėjo. Neturiu priešų, visiems atleidžiu ir laikiu, kada be skolų išeisiu į Amžinybę..."

Su pagarba

Jonas Tamulevičius".

KOVOS RYTAS

Deimantas Sidorenka,

Varėnos 2-osios vidurinės mokyklos

XIb klasės mokinys

Virš Merkio lėtai kyla rūkas. Dar tvyro prieblanda, ir miške nesigirdi jokių paukščių čirškimo. Susirangę tarp alksnių guli du vyrai Abiem apie 30 metų. Jų kūnus dengia žalios uniformos, ant galvų Lietuvos kariuomenės kepurės. Abu nebyliai tvarko savo ginklus. Vienas, šviesiaplaukis, į dėtuvę grūda šovinius, kitas reguliuoja taikiklį.

Netoliese sutraška šakelės, pasirodo vaikas, taip pat ginkluotas. Jis ramiai prišliaužia prie dviejų savo draugų.

— Aš juos mačiau, vyrai! - jaunuolis susijaudinusi balsu ištaria ilgai lauktą naujieną.

— Stribai? - pasigirsta klausimas.

— Gali būti ir enkavedistai!

— Kiek?

— Mačiau penkis, visi su automatais, eina prie liepto.

— Einam, palauksim prie šaltinio. Visi trys pakyla nuo žemės ir bėga pakrante. Greitai pasirodo lieptas. Vyrai suspėjo. Čia jų laukia paskubomis iškastame apkase dar vienas karys. Jis vyriausias. Jo smakrą dengia vešli barzda. Tai — Girinis — grandies vadas.

— Varnai, būsi su manim prie "degtiariovo"! - Girinis duoda skubų įsakymą.
- Kiti būkit ant kalnelio.

Vyrai paskubomis išsislapsto. Savo buvimo vietas skubiai maskuoja nuplėštais nuo alksnių apyniais ir žolių kuokšteliais. Keliolika sekundžių... ir niekas jau nematys pasislėpusių kovotojų.

Greitai lieptas sugirgžda, susiūbuoja minamas kelių žmonių batų. Vienas paskui kitą lieptu eina penki ginkluoti vyrai Gerai matomi raudoni jų kepurų apvadai, pilkos uniformos. Ant pečių kabo automatai Ryto prieblandoje žiba rausva ugnelė — tai kažkuris enkavedistas traukia papirosą.

Antanėlis - jauniausias kovotojas, gulėdamas ant šaltos rasotos ryto

žolės, vos tramdo drebulį. Jam sunkoka nusitaikyti Jis žino Girinio įsakymą — šaudyt tik gerai prisitaikius. Laikas brangus, netoliese gali būti enkavedistų būrys, o čia, ko gero, žvalgai, todėl viskas turi būti užbaigta per kelias sekundes. Ir vis dėlto, nors ir sunkiai Antanėlis nusitaiko. Jo kryptuke pilka prieš uniformą. Girdisi rusiški žodžiai kažkuris nusikosėjo, penketas artėja prie liepto galo. Ne tiek nuo šaltos žemės, kiek iš susijaudinimo jaunuolio ranka susvirpa. Šiuo momentu jis spusteli nuleistuką.

Ryto tylą perskrodžia šūvis. Jis nepataikė. Antanukas netgi išgirdo, kaip kulka kažkur kitam krante kliudė šaką.

Priešas sunerimo. Du "pilkieji" puolė pirmyn ir, dar nepasiekę liepto galo, nušokę į dilgėlyną, ėmė leisti ilgas automato serijas dievui į langus, nematydami taikinio. Trys kiti puolė atgal tačiau greitai sukaleno Girinio kulkosvaidis. Kulkos nukirto plieninius liepto lynus, ir trys bėgliai krito į vandenį. Keldama vandens fontanus, serija perėjo vandeniui vieną, du kartus, ir greitai srovė nusinešė tris lavonus.

Antanukas užvedė šautuvą ir kartu su kitais vyrais susirūpino dilgėlyne gulinčiais enkavedistais. Jį apėmė kovos azartas. Jis puolė pirmyn nuo vieno medžio prie kito. Enkavedistai jo nepastebėjo. Jis nuo jų buvo vos per kelis žingsnius. Priklaupęs prie serbentų krūmo, Antanukas nusiėmė nuo diržo granatą, ištraukė žiedelį. Po trijų sekundžių viskas pasibaigė. Du kūnai tysojo dilgėlyne.

- Šaunuolis. Du "ruskiai" per pirmą mūšį! - Girinis patapšnojo jaunuoliui per petį.

- Laikas dingt Paimkit ginklus!

Saulė jau kilo, pievelėj susvirpė žiogai miške sučiulbo paukščiai. Keturi vyrai sklaidydami lazdynų šakas, dingo miško lapijoje.

PASKUTINĖ KOVOS DIENA

Deimantas Sidorenka,
Varėnos 2-osios vidurinės mokyklos
Xlb klasės mokinys

Snapą pažadino knarkimas. Jis atsimerkė, įsiklausė. Aplinkui visiška tamsa. Jam netgi pasirodė, jog guli kape. Miegodamas virš jo, ant dviaukščio gulto, knarkia Ešerys. Snapas dar nesiruošia keltis - bunkery šalta, ir jis stipriau įsisupa į antklodę, galvą vėl padeda ant susuktos milinės, atstojančios pagalvę. "Na ir bjaurumas!" - pamąsto jis, ir jį visą nukrečia šiurpas. Kažkur nuo lubų krinta vandens lašai ir monotoniškai būgnija į kartonines grindis. "Ne, šitos duobės su mano mokytojišku butu nė už ką nepalygintum", - taria jis sau į jo sužvarbusią nuo drėgmės galvą grįžta prisiminimai. Snapas atsimena savo klasę Alytuje, mokinius, tėvus... ir emgebistus su jų tardymo įrankiais. Atsiminus tas baisias valandas, praleistas su tardytoju, Snapui iškart suskausta petį — tai tardytojo "dovana".

— Antradienis, trečiadienis... ketvirtadienis, - vyras pamažu suskaičiuoja tas dienas, praleistas miške su partizanais.

— Išgamos, jie mane dar paminės! - jis sukanda dantis ir atsimena tardymą, tardytojo stūgavimą - "Gde bandity?! Jis nori keršyti tiems galvijams.

— Nusibodo! — Snapas pakyla nuo gulto, tamsoje apgraužomomis susiranda žiebtuvėlį ir zenitinio šovinio gilzę su žibalu - tai partizaniška "žibalinė lemпа". Žiebtuvėlio liepsnelė uždega žibalu permirkusią dagtį, styrančią iš suplo-to gilzės galo, ir bunkeryje pasidaro šviesu.

Snapas, sėdėdamas ant gulto krašto, žvalgosi aplinkui sienojai, suręsti iš pušelių kamienų, kartonu apkaltos lubos ir tokios pat grindys, kairėje nuo jo sienoje juoduoja siauras urvas — atsarginis išėjimas, lubose įtaisytas liukas — tai bunkerio "paradinės durys". Sienoje įtaisytas stalčius šoviniams ir kitai amunicijai. Įkaltos į rąstelius vinys atstoja pakabas, kabo dešimtšūvis Tokarevo šautuvas, du Špagino automatai, balti chalatai užsimaskavimui, milinės, palpinsiaustė, kuprinės.

Snapas atsigręžia atgal - antrame "narų" aukšte knarkia Ešerys - jo

naujas draugas, kovos draugas. Snapas žvilgteli į laikrodį — jau septinta ryto. Ešerys pabunda, dukart timpltelas už rankovės.

Abu sėdasi ir valgo lašinius su duona, užgerdami klevo sula. Ešeriui jau virš keturiasdešimt plaukuose matyti žilstelėjusios sruogos. "Jis tikriausiai čia jau ne vienus metus kariauja? — pamano Snapas, mesdamas žvilgsnį į seną, nusitrynusią žalios spalvos uniformą. - Tikras veteranas!"

- Ruoškis! Eisim pas Beržinį! — Ešerys pasako pirmus šios dienos žodžius. Snapas pasitaiso uniformą, užsijusio diržą su šovinine, pasikabina porą granatų, ant milinės maskuotei užsivelka chalātą — nors balandis, bet sniego vėl pribarstė. Su chalatu saugiau. Abu partizanai pasiima ginklus ir lipa į lauką.

Ešerys atkelia liuką. Iki pat kaulų smegenų vyrai pajunta oro gaivumą. Tikra palaima! Išlipę į viršų, kovotojai juoduojančią angą uždaro. Snapas ant viršaus užberia lapų ir šakelių.

- Velnias! Nereikėjo tų chalātų! Pernakt sniegą nuleido! - nuspjovęs iškošė pro dantis vyresnysis.

Abudu jau gerą pusvalandį eina mišku. Kažkur trakstelėjus šakelei, vyrai suklūsta, priklaupia; jau 1949-ieji, ir iš visur gali laukti šūvio. Gyvų kovos draugų ne tiek daug teliko. Giltinė aplanko jų gretas beveik kasdien. Pilna šnipų.

Greitai vyrai pasiekia Beržinį. Daubos šlaite įrengtas mažas bunkeriuokas. Ten jis ir gyvena.

Beržiniui gal dvidešimt metų, tokio pat amžiaus kaip Snapas. Partizanauja jau nuo septyniolikos. "Didelis "stažas", — mąsto Snapas.

Trise juda kaimo link. Visi žino užduotį - "likviduoti Judošių". Taip vakar sakė Ešerys. Jis pasakojo, kad kaime gyvena šnipas, pas jį dažnai užėina sribų. Su tuo vyruku reikia pabaigti. Ir kuo greičiau, tuo geriau.

Ešerys veda pievos link. Pievoj ruduoja pernykštė žolė, pelynų krūmeliai. Iš kraštų tankūs žilvitynai, palaukėj boluoja trobesiai. Ešerys drąsiai žengia pirmyn, vyrai eina iš paskos, iki pirmos sodybos liko keli metrai...

- Ramiai! Meskit ginklus!- rikteli vedlys, įremdamas vamzdį Beržiniui į pilvą.

Snapui kraujas sustingo gyslose.

Beržinis deda ant žemės automatą.

— Niekšas! Išgamai — Snapas girdi, kaip drebėdamas iš pykčio keikiasi jo draugas.

Tą patį daro ir Snapas. Jis meta ant žemės automatą. Karklyne sutraška šakos, Beržinis ir Snapas pažiūri ton pusėn. Iš krūmų, išsirikiavę eile, atstatę automatus, artėja kareiviai. Gera matyti mėlynos kepurės su raudonais apvadais. "Vadinasi enkavedistai!" — pamano Snapas. Pažiūri į Ešerį. Išdavikas stovi atstatęs šautuvą. Beržinis jau guli ant žemės. Tolėliau sumesti jo ginklai. Snapas gailisi kad nebėgo. Jam kyla noras pagriebti savo automatą ir atsiskaityti su išdaviku, bet...

— Nusiiimk granatas ir padėk po kojom! Nekvailiok! — paliepia Ešerys.

Snapas stovi kaip sukaustytas ir nejuda. Ešerys nukreipia vamzdį jam į kaktą.

Ateina enkavedistai. "Nejaugi vėl tardys?!- Snapas prisimena Alytaus kalėjimą.

— Ne! - surinka jis ir puola ant Ešerio, išmuša iš rankų šautuvą ir bėga į kaimą. Pasigirsta rusiškas "stoj!", pokši automatai. Snapas peršoka tvorą ir bėga sodu, caksėdamos kulkos skina šakas, bet jis bėga ir bėga. Caktelėjimas, smūgis. Skausmas perveria krūtinę. Viena akimirka... ir jėgos išseko, jis parkrito ant šlapios žemės. Į šalį nulėkė šautuvas. Aplinkui zvimbia kulkos, lyg per rūką Snapas mato atbėgančias figūras, šen bei ten sublyksi liepsnelės. "Šautuvas! Kur šautuvas?!" klausia jis savęs. Akyse temsta. Rankos užčiuopia ant diržo pakabintą granatą. Paskutinėm jėgom Snapas ištraukia žiedelį, sugniaužęs granatą, prideda prie krūtinės, atsigula kniūbsčias. Žingsniai artėja. Barška ginklai, šoviniai.

Snapas išleidžia iš rankų apvalų, šaltą plieno gabalą...

Nugriaudėjo trenksmas... Virš sodo į viršų lėtai pakilo dūmų kamuolys...

Knygoje "Laisvės kovų archyvas" Nr. 15 straipsnyje "Z.Jaškos pastabos apie LLA Žemaičių legiono štabo (Kubiliaus grupę) veiklą" psl. 298 autorius, pasitikėdamas genocido tyrimo darbuotojo D.Stanciko tvirtinimu, jog karinis tribunolas 1946m. sausio mėn. 6-8d. penkių žmonių grupę nuteisė mirti, bet pažymos apie mirties įvykdymą prie bylos nėra, ir toliau, ko gero daro, įvairias nepagrįstas išvadas apie Kubiliaus tolimesnes išdavystes. Šiuo klausimu visgi prašyčiau perskaityti š.m. savaitraštį "Tremtinys" Nr 6 psl. 7, kur nuteistų mirties bausmė 1944-1947 metais pagal sąrašą Nr.315 pažymėta, jog Kubiliui Adolfui, s. Leono, (jis gi Sadauskas Albinas, Jurgio) g.1918m., mirties bausmė įvykdyta 1946m., baudžiamosios bylos Nr.P-15551. Iš šių duomenų kyla, ko gero, teisėta abejonė, ar nebus tas pats Kubilius papildoma pavarde Sadauskas. Juk anksčiau Každailienė tvirtino, jog Kubilius bei kiti štabo nariai turėjo dokumentus svetima pavarde. Tad gal geriau vertėtų Jaškai nepatingėti ir savo akimis pasistengti patikslinti, o ne tikėti bet kokiom paskalom ir tą dar rašyt į tautos kovų su bolševizmu istoriją. Viską patikrinus ar ne gausis taip, kad Kubiliaus palaikų bus tikslingiausia ieškoti Tuskulėnuose. Vertėtų taip pat patikrinti ir knygoje išdėstytus faktus "Bažnyčios prieglobstyje", "Kalba faktai" (Vilnius, 1983m.) bei palyginti su Kubiliaus parodymų protokolais. Nereikia užmiršti, kad KGB buvo ypatingai geri dezinformacijos meistrai. Tas lietė ypač "faktus", kuriuose jie iš savo darbo skelbė. Apie tai gerai prisimenu, kaip džuokas, apie savo laiku išspausdintą straipsnį "Tiesoje", kaip jiems pasisekė įkoptuot į "Dainavos" apygardos partizanų būrį savo patikėtinį, vėliau išaiškinti ryšininkę ir su jos pagalba suimti vieną partizaną (suėmimo metu jis kramtėsi, ryšininkei pasikabinus ant kaklo), o tas per naktį persigalvojo ir rytojaus dieną išdavė, ko pasėkoje buvo likviduotas Litas. Kam taip reikėjo sugalvoti? Matyt, apšmeižti nujaučiamą ryšininkę ir nuslėpti tikruosius išdavikus. Prašau pasiimti "Laisvės kovų archyvą" Nr.6 ir perskaityti psl. Nr.133-134. įsitikinsite!

Sinkevičius
Vilnius

Sužinojusi, kad Jūs renkate žinias apie partizanus, kovojusius ir žuvusius už

Lietuvos laisvę, rašau Jums.

Aš, Jadvyga Lisauskaitė, Aleksandro, gimusi 1921m. Kretingoje, esu sesuo Žemaitijos partizano A + A Stasio Lisausko, kurio slapyvardis buvo Antanas.

Stasys Lisauskas, Aleksandro, gimė 1927m. Kretingoje. Mokėsi Kretingos gimnazijoje, kurią baigė 1945m. (Jeigu reikėtų, galėčiau Jums atsiųsti jo laidos abiturientų nuotrauką.)

Stasys Lisauskas nebuvo komjaunuolis. Priklausė LLA pagrindinei organizacijai, veikusiai Kretingos gimnazijoje.

Baigęs Kretingos gimnaziją, pradėjo mokytojauti Grūšlaukės pradžios mokykloje. Dirbo neilgai. Jam buvo pranešta apie gresiantį suėmimą. (Pranešė Akmenalių km. gyventojas Pranas Kleinauskas, mano buvęs mokinys. Tada aš mokytojavau Akmenalių pradžios mokykloje.)

Brolis iš mokyklos pasitraukė. Kurį laiką gyveno nelegaliai. 1946m. tapo partizanu.

Stasys Lisauskas-Antanas priklausė Kardo rinktinės Klevo, vėliau - Narimanto kuopoms. Buvo Agitacinio-propagandinio skyriaus vado pavaduotojas. Skyriaus vadas buvo partizanas Alfonsas Knystautas-Ragūnas. Jie abu kovinėse operacijose nedalyvaudavo.

Turėjo bunkerius Vaineikių girioje, prie Laukžemės (Darbėnų valsč.), Nemerzatėje (prie Palangos) ir 1948-1949 metų žiemą - Žibininkų miške (prie Palangos).

Bunkeryje - Vilimo kalne buvo 6 partizanai. Juos išdavė. Apsupties metu Stasys Lisauskas-Antanas ir Alfonsas Knystautas-Ragūnas mėgino iš apsupties išsiveržti. Matydami, kad išsiveržti negalės, abu nusišovė. Tai įvyko 1949m. vasario mėnesį. Judviejų kūnai buvo nuvežti į Palangą ir vaistinės kieme (prie NKVD būstinės) pamesti. Paskui ten buvo nuvežti dar trys nušauti partizanai. Vienam partizanui pasisekė iš apsupties išsiveržti. (Apie tai sužinojau, būdama Palangoje 1995 10 01, kai Žibininkų miške, Vilimo kalne, buvo šventinamas paminklas, pastatytas jiems - 5 žuvusiems partizanams už Lietuvos laisvę.)

Kur palaidoti žuvę partizanai, iki šiolei nežinoma. Paminklas pastatytas Vilimo kalne, prie žuvusių partizanų bunkerio. Jame įrašytos pavardės: Stasys Lisauskas-Antanas, Alfonsas Knystautas-Ragūnas ir kiti.

*Buvusi partizanų ryšininkė Jadvyga Lisauskaitė
Vilnius*

Privalau Jums parnešti, kad Jūs išleistoje knygoje Laisvės kovų archyvas Nr. 15 psl. 293 yra didelis netikslumas.

Faktiškai: 1944m. lapkričio 17d. Platelių miške iš Vokietijos buvo nuleistas desantas, kurio komandą sudarė iš penkių žmonių Žemaitijos Vanagai LLA nariai: vadas buv. Lietuvos kariuomenės kadr. kapitonas Barzda (vardo nebeprisimenu), du pavaduotojai: pirmas kadr. vyresn. leitenantas Lukošius, antras - atsargos leitenantas Gudaitis, radistas su radijo aparatūra, ryšininkas aš, Leonardas Saltonas ir šifruotojas Varnas.

Komandos tikslas: sudaryti LLA organizacinį pasipriešinimą prieš okupantų komunistinę valdžią Lietuvoje.

Kapitonas Barzda ir vyresn. Itn. Lukošius, dar iki antrosios bolševikinės okupacijos 1944m. rugpjūčio mėn. vadovavo organizuotoje apmokymo stovykloje Platelių miške, kuri vadinosi "Vanagai", o jis atvyko pasitraukęs iš vokiečių armijos su lietuvių kuopa, su visa ginkluote, kur mes visi kartu buvome. Iš ten aš buvau komandiruotas apmokymui ir ryšių aparatūros gavimui į Vokietiją, o po apmokymų su visa komanda grįžome į Platelių mišką. /.../

*Su pagarba
Leonardas Saitonas*

Sužinojau, jog ruošiate naują tomą iš Laisvės kovų archyvų. Norėčiau pateikti Jums žinių apie savo dėdę - Alfonsą Knystautą, kuris kovojo Žemaitijoje ir ten žuvo 1949-aisiais metais netoli Palangos Žibininkų miške, Vilimo kalne. Pereitų metų rudenį ten atidengtas paminklas taip vadinamai "Gimnazistų kuopai", priklausiusiai Narimanto būriui.

Jei tie duomenys Jums pravers - būsiu laiminga.

Mano dėdė (mamos Uršulės Knystautaitės-Aleksienės brolis), gimė 1918-aisiais metais Žemaitijoje, Laukžemės kaime, valstiečio šeimoje. Be Alfonso Knystauto, šeimoje buvo dar keturi vaikai.

Alfonsas Knystautas prieš karą baigė Kretingos gimnaziją (apytiksliai 1936-aisiais ir mokytojavo Darbėnų pradžios mokykloje ligi pat karo pabaigos. 1945-aisiais jis įsijungė į partizaninį judėjimą, nors dar gyveno Laukžemės kaime pas savo seserį Justiną Knystautaitę-Bieliausienę.

Gerai prisimenu, kai mano dėdė Alfonsas Knystautas 1947-ųjų rudenį atvažiavo pas mus į Kauną. Mes gyvenome Laisvės alėjoje, "Glorijos" kinoteatro antrame aukšte. Tai buvo didelis džiaugsmas mums visiems, nes dėdė Alfonsas buvo nepaprastai žvalus, energingas, visuomet linksmas ir malonus. Jam tuomet buvo vos 25-eri metai. Tai buvo nepaprastai gražus jaunuolis - aukštaūgis, šviesių garbanų mėlynakis, visuomet besišypsantis, besidžiaugiantis gyvenimu. Kadangi buvau mokinukė, negalėjau suprasti mano mamos ir jos brolio pokalbių, bet supratau, jog tų pokalbių turinys buvo dramatiškas. Prisimenu, jog mama su ašaromis akyse maldavo dėdę Alfonsą pasilikti Kaune (mat jo jau ieškojo sovietinė armija). Maldavome ir mes visi trys vaikai, kadangi begaliniai mylėjome dėdę. Prisimenu, kaip kartą vakarienės metu dėdė Alfonsas pasakė mums visiems, jog kol sovietiniai rusai bus Lietuvoje, jis kojos nekels į tą gyvenimą, o kai Lietuva vėl bus laisva, jis atvyks vėl pas mus į Kauną. Tai buvo vienas paskutiniųjų susitikimų su dėde Alfonsu.

Vasaros atostogų metu mama su mumis, trimis vaikais, važiuodavo į savo tėviškę - Laukžemę, kur gyveno jos vyriausioji sesuo Justina Knystautaitė-Bieliauskienė su šeima. Vasarodami ten, mes retsykiais matydavome dėdę Alfonsą, kuris tuo metu jau slapstėsi. Gerai prisimenu, kaip į Laukžemės sodybą staiga įvažiuodavo mašina su kareiviais. Jei tuo metu Alfonsas būdavo namie, iššokęs pro langą, pasislėpdavo šalia namo augusiose aukštose kanapėse. Mums visiems vaikams buvo prisyta nieko nematyti, negirdėti, nekalbėti. Dažnai su dėde Alfonsu mes, vaikai, išeidavome į mišką uogauti ar grybauti. Pastebėdavome, kad jis pats vienas dingdavo tame miške, o mes su teta ir mama grįždavome namo.

Nuo 1947-ųjų metų, pasak ponios Bronės Šerepkienės, kuri palaikė ryšius su

Alfonsas Knystautas-Ragūnas

mano dėde Alfonsu Knystautu ir kuri daug ką ir dabar galėtų papasakoti apie partizaninį judėjimą Laukžemės miškuose, Alfonsas Knystautas galutinai pasitraukė į mišką. Iš pradžių jis buvo Laukžemės miškuose, nes tai buvo paranku - gaudavo maistą bei informaciją iš Bieliauskų šeimos. Pirmoji Alfonso Knystauto slapyvardė buvo Baltrus. Jis buvo štabe ryšininku. Bet iš Laukžemės bunkerio teko pasitraukti, nes vis dažniau čia ėmė lankytis sovietiniai sribai.

Antroji Alfonso Knystauto kovų vieta - Nemerzatė, netoli Palangos. Čia mano dėdė ir jo draugą priėmė pas save Grybų šeima. Abu jauni vyrai buvo paslėpti ant aukšto po supiltais grūdais. Tik naktį jie nusileisdavę į kambarius. Grybų šeima - vyras ir žmona jau mirę, bet yra žinoma, jog Grybienė nepaprastai gražiai yra pasakojusi apie Alfonsą Knystautą bei jo kovų bendražygį. Sakiusi, jog tai buvo šviesios asmenybės, išsilavinę jaunuoliai, šventai mylėję Lietuvą ir pasiryžę dėl jos išlaisvinimo iš okupantų atiduoti savo gyvybes. Šiuo metu Alfonso Knystauto slapyvardė buvo Jablonskis.

Padažnėjus kratoms Grybų sodyboje (kartą sribai, pasikėlę ant aukšto, ilgai badė durtuvais grūdus, po kuriais slapstėsi dėdė Alfonsas ir jo draugas), tapo pavojinga toliau čia pasilikti (matyt, kažkas išdavė Grybų paslaptį).

Dėdė Alfonsas ir jo draugas persikėlė į netoli Palangos esantį Žibininkų mišką, kur Vilimo kalne buvo įrengtas nedidelis bunkeris, esantis netoli miško keliuko. Čia susikūrė taip vadinama Narimanto kuopa. Tai buvo visi jauni vyrai, neseniai buvę gimnazistai, pagrindinai iš Kretingos gimnazijos. Dėdė Alfonsas Knystautas čia turėjo slapyvardę Ragūnas. Jis priklausė štabui, tad nuolat palaikė ryšį su kitais partizanais. Tie, kuriems teko šiuo metu susitikti su Alfonsu Knystautu, pažymėdavo jo išskirtinę drąsą, sumanumą, intelektą bei inteligentiškumą.

Ši Narimanto gimnazistų kuopa 1949-ųjų metų vasario 24-ą ar 29-ą dieną buvo išduota sribams. Ir tai padarė netoliese gyvenantis kaimietis, pavarde berods Užbalis, kuris po bunkerio sunaikinimo gavo iš KGB butą Palangoje. Šiuo metu nei jo, nei žmonos nebėra gyvųjų tarpe.

Taigi, pasak liudininkų (pono Šilansko, gyvenančio šiuo metu Palangoje, bei jo sesers), (pereitų metų rudenį, atidengiant paminklinį akmenį Vilimo kalne) 1949-ųjų šaltą vasario 24-ą ar 29-ą dieną, penktą valandą ryte sovietiniai kareiviai apsupę Vilimo kalną ir pradėjo šturmuoti bunkerį. Iš jo išsoko visi ten buvę ir pasileido bėgti mišku. Mano dėdė Alfonsas Knystautas bėgo per netoliese esančią sodybą ir ten buvo nušautas. Kulka perėjo per galvą ir akį. Jis mirė vietoje. Nušauti buvo ir

kiti. Vienas iš jų buvo sunkiai sužeistas ir dar kurį laiką gyvas. Pasakojo, jog kažkur iš bėgančių partizanų prašė vienoje sodyboje arklio, bet jam jo nedavė.

Jau minėtas p. Šilanskas, sribų lieptas, pakinkė arklį ir lydint sribams, surinko visų nušautųjų partizanų lavonus, sukravė juos, pasrūvusius krauju, į vežimą ir nuvežė berods į Palangos komendantūrą.

Jau vėliau, apie 1950-uosius metus, mano mamai kažkas iš jos pažįstamų iš Darbėnų pasakojo, jog visi nukautieji partizanai, jų tarpe ir Alfonsas Knystautas, buvo suguldyti berods Kretingos turgavietėje...

Kur jie palaidoti tie Narimanto kuopos gimnazistai, šiandien dar nežinia, bet vyksta tyrinėjimai.

Štai ir visos šykščios mano žinios apie dėdę Alfonsą Knystautą-Ragūną.

Mūsų visa giminė būtų laiminga, kad jo šviesus atminimas, jo didis pasiaukojimas Lietuvai būtų pagerbtas.

Beje, Alfonso Knystauto vyriausioji sesuo, gyvenusi Laukžemėje - Justina Bieliauskienė po brolio žūties su visa šeima buvo ištremta į Sibirą ir ten mirė.

Šiandieną Laukžemėje gyvena Justinos Knystautaitės-Bieliauskienės duktė, mano pusseserė Stasė Vičulienė.

Į Sibirą buvo ištremta ir jauniausioji sesuo Magdalena Knystautaitė-Monkienė. Šiuo metu jau mirusi.

Mano mama Uršulė Knystautaitė-Aleksienė po Alfonso Knystauto žuvimo buvo ilgą laiką tardoma KGB, jai buvo grasinama, jog vaikai bus išmesti iš mokyklos, buvo siūloma bendradarbiauti su KGB. Būdama tiesaus ir tvirto būdo, mama visus pasiūlymus atmetė. Šiuo metu jos nebėra gyvųjų tarpe.

Jei Jus domintų Narimanto kuopos ir konkrečiai Alfonso Knystauto partizaninė veikla, kai ką dar galėtų konkrečiau papasakoti p. Bronė Šerepkienė-Kalvaitytė, šiuo metu gyvenanti Anykščiuose. Mes su seserimi pas ją lankėmės.

Aleksų šeimos vardu -
Irena Aleksaitė
Vilnius

* * *

Skaitydamas Jūsų leidinį neužtikau, mano nuomone, reikšmingo įvykio Šiauliuose. Tai 1945 metais balandžio mėnesį pirmasis bandymas sudaryti Lietuvos Laisvės Armijos (LLA) Šiaulių apygardos štabą, prasidėjus naujai Rusijos okupacijai.

Sakau pirmasis todėl, kad jį organizavo vienas iš LLA įkūrėjų ir buvęs Šiaulių apygardos štabo viršininkas, Lietuvos kariuomenės karininkas Adolfas Eidimtas. Štabas gyvavo tik porą valandų, nes į jį buvo prasibrovęs išdavikas, ir visi nariai išeinantys iš pasitarimo areštuoti. Tų pačių metų rudenį visa grupė -11 žmonių - nuteista kalėti įvairų laikotarpį ir ištremta į įvairius lagerius. Šiuo metu, kiek man žinoma, esame gyvi tik tai du to štabo nariai. Jei tai būtų naudinga, galėčiau suteikti kai kurių, paremtų prisiminimais, žinių apie to meto LLA veiklą.

Vytautas Bartkuvėnas
Alytus

Gerb. Redakcija, su didžiuliu įdomumu skaitau visus LKA numerius. 16-ame numeryje radau ir savo pavardę, paminėtą net keliose vietose. Deja, teko apmaudžiai nustebti, apie save paskaičius nebūtų dalykų. 100-ajam puslapyje rašoma:

"1952 02 08 Užpalių valsč., legalizavosi Vaižganto rinktinės Dariaus ir Girėno kuopos Audros būrio vadas Jonas Abukauskas-Siaubas, Vytenis. Jau balandžio mėn. MGB organai Vyteniui pasiūlė bendradarbiauti, padedant sunaikinti Audros būrio likučius. Nėra žinoma apie jo įvykdytas išdavystes, bet iš brolio Vytauto laiško artimiesiems žinoma, kad Siaubas "privirė košės" ir "anksčiau ar vėliau susilauks pelnyto galo".

Čekistai man po legalizavimosi iki mano arešto nesiūlė bendradarbiauti ar ką nors išduoti, o taip pat nieko iki šiol nebuvau girdėjęs apie čia minimą mano brolio laišką kažkam. Todėl labai susidomėjau, iš kur autorius gavo tokią medžiagą. Nuvykęs į Vilnių, peržiūrėjau nuorodoje (438) nurodytą archyvinę medžiagą, bet nieko panašaus ten neradau. Nei 5-o, nei kitų mano bylos tomų 96-e ar kituose lapuose nėra nei mano brolio laiško, nei kalbos apie ką nors panašaus. Ieškojome drauge su gerb. Starkašku.

Po legalizacijos iš pradžių pats stebėjausi, kodėl čekistai manęs nebando užverbuoti, bet kai po mano brolio žuvimo tuoj pat buvau areštuotas ir nuteistas sušaudyti (negi už talkininkavimą čekistams?!), priėjau išvados, kad manęs nebeverbavo tyčia, tikėdamiesi, kad aš, susitikęs su broliu ar kitais partizanais, papasakosiu, kad manęs nei verbuoja, nei priekabių ieško, ir tuo savaime sugundysiu juos irgi legalizuotis.

Manau, toks rimtas ir reikalingas leidinys, kaip LKA, būtų dar rimtesnis, jei redakcija prieš straipsnių publikavimą, aptartų juos su dar gyvais esančiais tuose straipsniuose minimais partizanais, įvykių liudininkais. Tai būtų galima išvengti daug apmaudžių klaidų ir nekaltų žmonių neteisingų įskaudinimų.

Dėmesingiau reikėtų elgtis ir su nuotraukomis. To paties LKA 16 tomo viršelyje nuotraukoje yra visai ne tai, kas parašyta. Arba, naujai išleistos knygos "Lietuvos partizanai. 1944-1953m." 289psl patalpinta mano - Jono Abukauskos - nuotrauka, o užrašas po ja skelbia "Bronius Kalytis-Siaubas, vėliau tapęs MGB agentu-smogiku".

Tokie dalykai nedaro garbės Redakcijai.

Sėkmės Jums Jūsų sunkiame darbe!

Jonas Abukauskas - buvęs Audros būrio vadas Siaubas, Vytenis
1996 06 26

* * *

Dėl Mato Paškonio arešto fakto

Matas Paškonis-Don Kichotas "Ažuolo" būriui vadovavo nuo 1944-ųjų metų rudens, nuo pat įsikūrimo iki tol, kol būrys buvo išskaidytas į grupes saugumo sumetimais.

1953m. balandžio pradžioje mums į bunkerį per kelis ryšininkus atnešė raštelį, kad kviečia į būrio partizanų susirinkimą. Matas esą reikalingas kaip būrio vadas, nes yra naujų užduočių. Matas išėjo, o aš likau bunkeryje.

Likundžio kaime. Paršiuko klojime, buvo nuolatinė partizanų susitikimo vieta. Matas papasakojo, kad, įėjęs į klojimą, žibintuvėliu pasišvietė sau po kojomis. Tada iš tamsos pasigirdo išdaviko Br.Kalyčio (slapyvardis Siaubas) balsas: "Sveikas, Matai! Kaip gerai, kad tu atėjai!" Tada Br.Kalytis prišokęs prie Mato jį apkabino ir ėmė bučiuoti kaip seniai matytą ar labai pasiilgtą žmogų. Pajutęs stiprų smūgį per sprandą griebė už revolverio, bet dėklas prie šono buvo tuščias. "Judo"pabučiavimo metu antrasis išdavikas ar kareivis ištraukė revolverį.

Nuginkluotas partizanas Matas Paškonis pajuto, kad jį čiupo 4 rusų kareiviai. Būdamas aukštas ir stiprus iš klojimo išsiveržė į kiemą apkibęs tais kareiviais. Kiemą stovėjo Balys Sirutis, areštuotas partizanas, kurį kareiviai laikė surištą virve per rankas ir kojas.

Tai tą raštelį kankinamas ir parašė B. Sirutis; rašysena nežmoniška. Žodžiai lyg

iškeverzoti, daugybė klaidų, raidės be nosinių. Norėdami nuo išdaviko Br.Kalyčio (slapyv. Siaubo), kuris buvo NKVD verbuotas, nukreipti įtarimą kagėbistai atsivežė B.Sirutį, norėdami parodyti, kad jis išdavė Matą Paškonį. B.Sirutį išdavė Antanas Kazakevičius (girtuoklis, netvarkingas žmogus, vedęs savo tikrą pusseserę ir sulaukęs invalidų vaikų). Tai jis parodė B.Siručio bunkerį pas ūkininkę Nenėnienę.

Išvarę M.Paškonį kieman, kareiviai paklausė, kur esanti jo žmona. Matas pasakė: "Klojime". Akimirksniu klojimą apšvietė ryški šviesa - matyt, iš anksto ten buvo įrengtas apšvietimas iš baterijų. Stribai ir kareiviai krėtė klojimą, bet manęs ten nerado.

Tada rusų kareiviai pririšo Matą prie medžio kamieno, berods obels, ir mušė talžę buožėmis tol kol kankinys prarado sąmonę, kol nusviro jo galva. Tada virves atrišo ir M.Paškonis nugriuvo kaip negyvas. Tada jį stribai spardė kiek norėjo. Matas pavirto kruvinu mėsos gabalu - kairę ranką sulaužė 2 vietose, jam buvo išmušti visi priekiniai dantys, sulaužyti 4 šonkauliai.

Tokį sužalotą vėl surišo virvėmis ir, nuvežę prie Repšio tiltuko, numetė. Tada vėl prišoko spardyti stribai, bet rusų karininkas pasakė: 'Nelzia, on vziat'.

Krūmuose buvo paslėpti 8 autobusai. Į juos susėdo visi kareiviai ir "operacijoje" dalyvavę stribai. Liko prie sužaloto partizano NKVD apsaugos grupė.

M.Paškonį išvežė į Utenos kalėjimą. Dar prieš tai skrebarnėj padarė "pergalės" balių. Ant stalo pastatė 6napso, daug valgių. Stribai ir NKVD kareiviai girtavo, rėkavo, dainavo. Sumuštas, kruvinas partizanas M.Paškonis buvo pasodintas viename stalo gale, kitame jie kvietė sėstis Br. Kalytį. Tas pasakė: 'Nu dabar, Paškonai, draugausim'. "Miške su tavim nedraugavau, nedraugausiu ir dabar,"-atsakė Matas. Kalytis nesėdė puotauti, bet pasakė, kad išeina už Mato Paškonio galvą (išdavystę) atsiimti 40 000 rublių.

Su partizanu B.Siručiu Matas buvo kartu sėdėjęs kalėjime, jį gerbė, pas mus ne kartą B.Sirutis svečiavosi, liudijo teisme, kur Stasė Paškonienė buvo pripažinta buvusi "Ažuolo" būrio partizanė.

Br.Kalytis gyvenęs už Vilniaus labai gražioje sodyboje, lyg dvare. Matyt, iki šiol gaudamas dvigubas ar trigubas pensijas už išdavystę.

Stasė Bislytė (slapyv. Klajūnė)
Pasakojimą užrašė Zuzana Budaitė
1996 05 01

PS. Knygoje "Laisvės kovų archyvas" Nr.16:

68 psl. rašoma: "Dusetų-Jūžintų valsčių sankirtoje bazavosi Motiejaus-Don Kichoto būrys, 1944m. spalio mėn. susijungęs su NKVD sunaikinto J.Savickio būrio likučiais.

125 psl. skaitome: "Ažuolo" būrys 1945-1952 12 veikė Dusetų, Jūžintų valsč. Vadovavo 1944 08-1945 05 Kirvis. 1945-1947-M.Paškonis-Don Kichotas; 1948-1952 10 21-A. Tijūnėlis-Liepa; 1952 10-12 14 Mackus-Vėjas".

1944-1948m. Jūžintų-Dusetų sankirtoje "Ažuolo" būriui vadovavo Matas Paškonis-Don Kichotas. Jokio vado Kirvio ar Liepos šiame būryje nebuvo. Girdėjau, kad "Ažuolo" būrys veikė Rokiškio apylinkėse. Matyt, supainioti faktai, todėl ir tokie ryškūs netikslumai.

Prašome taisymus paskelbti.

Buvusi "Ažuolo" būrio partizanė Stasė Paškonienė-Bislytė (stapyvardė Kla,

* * *

Mano klasės draugas Vytautas Valunta, nors ir ligos sukaustytas, įamžinęs partizanų, politkalinių ir tremtinių atminimą Plokščių kančių keliuose, dirbo ir tebedirba daugiau nei kitas visiškai sveikas žmogus.

Jo straipsniai apie lituanistikos Meką - Plokščius spausdimi ir Suomijoje, nes V.Kudirkos bičulystė su suomių rašytoja M. Tuluiv - nepamiršta. O ką bekalbėti apie kitų šakų mokslininkus, atvažiuodavusius į Plokščius mokytis lietuvių kalbos...

Jiems jo mintys apie L. Abariaus mokslinį traktatą žinomos.

Esu menka moteris, pradėjusi septintą dešimtį, bet savo testamente, kadangi L.Abarius tiesiog pribloškė, įrašiau:

"Jei ištiks mirtis, tie, kurie atvažiuosite manęs palydėti, žinokite, kad užmušė "Laisvės kovų archyvo" Nr.16 L.Abariaus kaltinimai partizanams, o ne čekistų infiltracija į jų laisvės kovą".

O, jei Jūs, gerbiama Redaktore, būtumėt mačiusi Elenutę Valevičiūtę, atsikėlusią po 8 mėnesių gulėjimo ant lentos Romainių kaulų tuberkuliozės sanatorijoje savo paskutinio kovos draugo a.a. partizano Jurgio Trečioko laidotuvėse š.m. sausį Debeikiuose!

Neminėsiu Jurgelio prisiminimų, kuriuos pati užrašiau, kurie įtraukti į Vytauto Valuntos "Svėdasų partizanai" sudarytą 250 psl. tomą.

Gal ne "romantika"?

Priminsiu keletą eilučių iš knygos Kazimiero Varčionio, kalėjusio su mano vyru Vladimiro kameroje ir stingusiu Vorkutoje iš "Tėvynės rankų":

*...čia slėptuves sau pasidarę,
Po žemėm vyto lyg karste.
Tironai vertė kunigus prakeikt juos,
O motinas - atsižadėt,
Bet sielos jų čia vaikščios vaikščios,
Nors kūnų jau seniai nebėr.*

*O kai ant gatvės gulėjo kruvini, nuogi,
Jų akys kaip grabnyčių žvakės
Užsidėgė manoj širdy...*

Laimingi Didžiosios Kovos apygardos vyrai, sugebėję išsileisti knygutę "Žalio Velnio takais". Didžiosios Kovos apygardos Žalio Velnio 7 metų dvynukus berniukus, sušaudę jų motiną, rusišką pavardę įkišo į internatą. Kur jie, kas su jais - nežinia. O žuvusio partizano Naudžiūno berniuką čekistai užaugino kruvinuoju omonininku H.Naudžiūnu-generolu. Jo dėdė Vytautas Naudžiūnas, kalėjęs su mano vyru iš viso 20 metų ir 8 metus neregistruotas Lietuvoj, vyta iš gimtojo krašto, apsirgo nepagydomai ir mirė Ukmergėje.

Nežinau, ar L. Abarius skaitė A. Viršulio sudarytoje knygoje "Nematomas frontas" okupanto patikėtinio žurnalisto Osvaldo "Rašyk laiškus Marytei", kur triumfuodamas pasakoja apie tai, kaip saugumo agentas Vytautas Kučys mynė savo išdavikiškas pėdas Rytų Lietuvoj ir kaip prisikasė prie Algimanto apygardos vado Antano Slučkos Šarūno. Šarūnas susisprogdinti spėjo, o jo adjutantą Princą gyvą suėmė.

Net okupantų žurnalistas tekalba apie 14 bunkerių per Princo ir Tarzano išdavystę ir 38 banditų žuvimą, nors Šimonių girioje tebuvo pulti 5 bunkeriai, o L.Abarius iškraipydamas partizanų pavardes, E. Valevičiūtę apkaltina daugiau nei 30 bunkeriu išdavyste.

Net po pusamžio, pasakodama apie Šimonių miško tragediją, Elenutė drebančiomis lūpomis prisiminė: "Viešpatie, suteik jėgų, neleisk kad būtų surastas sesers ir jos draugų bunkeris!" Tardyme ir įkaitintus lygintuvus /.../kai kuriems.

Neslėpsiu, tik klausinėjau po tos publikacijos dar likusių gyvų partizaninės kovos Lietuvoj liudininkų:

- Mielas Mykolas Baškauskai, kiek žinojai bunkerių? Mielas Alfonsai Vaičiūnai, kiek žinojai bunkerių?- ir t.t. Visi jie tvirtino, jog ne daugiau dviejų, na trijų.

Klausiu "Živilė" Algimanto apygardos vado Šarūno rinktinės ryšininkę, turinčią rezistentės pažymėjimą. Ji pabėgo, jos jaunylę seserį suėmė kankinimui. Živilė teigė, kad nešiojo Šarūno laiškus, paketus kitiems vadams, bet ne į bunkerius. "Daug žinosi, greit pasensi!"- buvo primenama.

A.a. Jurgio Trečioko teigimu, jei bent vienas prisiregistruodavo, jie keisdavo slapstymosi vietą, nes tokia buvo konspiracijos nuostata.

Kartą mačiau Jus televizijos ekrane.

Mes, pradėję septintą dešimtį, tuomet buvome paaugliukai, bet čekistų žiaurumų neužmiršom.

Susipažinau su a.a. tėvelio, politkalinio Dovydo Šilinio byla Nr.897. Akyse papuodavo. 19 metų po mirties dar buvo sekamas. Nuo 1965 iki 1983m.

Jo bylą užsisakydavo Ukmergės ir Utenos saugumai.

Mano pusbrolis Jonas Skardžius aštuoniolikmetis gulėjo ant grindinio, o buvo kaip brolis, nes liko našlaitis ir augo mūsų šeimoje.

Juos niekino net kryžium guldydami. Atmenu, kai atkirto nuo grindinio septynis prišalusius kūnus, taip ir liko septyni kruvini kryžiai. Tik kovo mėnesio saulelė, atšildžiusi miegą, nuplovė juos kruvinom vandens čiurkšlėm...

Laimingo Jums kelio vardan tų, kurie kruvini jaunystėj liejo kraują už nepriklausomybę, tik ne už tokią, kokią šiandien turime.

Niekas neįtikins dorų žmonių, kad partizanų išdavystės, o ne čekistų infiltracija žudė juos.

Rokišky, J. Tumo Vaižganto 15, tebegyvena J.Matuikis, kurio gimtąjį Kurkliečių kaimą sudegino, o jame du gyvus vaikučius įmetė liepsnon. Vaikų motina išprotėjo, nekaltus šienpjovius nušovė čekistai, tame tarpe ir J.Matuikio tėvelį. Jį, aštuoniolikmetį, išvežė į lagerį.

Prie to kaimo gynėsi mano gimtojo kaimo jaunuoliai broliai H. ir J. Baltuškos, taip pat kaimyninio Gykių kaimo broliai Br. ir P. Burneikos, išduoti, tiksliau įskusti, užverbuoti niekšelio A.Zovės.

Gerbiamoji Redaktore, partizanų kraujas šaukia: "Okupantai kalti, čekistai, infiltruoti niekšeliai!"

Danutė Šiliniene
1996 07 20

*Daliai Kuodytei, "Laisvės kovų archyvo" Vyr. Redaktorei
Antanui Tylai, Lietuvos istorijos instituto Direktoriui
Petrui Kemekliui
Antanui Balionui
Stasiui Indrašiui
Broniui Skardžiui
Danutei Šilinienei*

*Kelios pastabos dėl Laimono Abariaus istorinės apybraižos "Lietuvos partizanų
Šiaurės-Rytų srities 3-oji Vytauto apygarda (1945-1952m.)
(Laisvės kovų archyvas. T.16. Kaunas. 1966. P5-133)*

*Kadangi "Laisvės kovų archyvo" Redakcijai nesu pažįstamas, jaučiu reikala
prisistatyti: esu Vytautas Valunta - vienas iš senų svėdasiškių, bandžiusių sudaryti
atsiminimų ir kitos mums prieinamos medžiagos iš periodikos rinkinį "Svėdasų
partizanai".*

*Buvusio Svėdasų valsčiaus (dab. Anykščių raj.) priklausymas gerb. L.Abariaus
apybraižoje nagrinėjamos pokario partizanų veikios plotui leidžia man pareikšti
keletą pastabų ir abejonių dėl mūsų valsčiuje veikusių partizanų veikios nušvietimo.
Iš pradžių - pora smulkmenų.*

*P26,26,41 ir kt. neteisingai rašoma Stasys Gimbutas-Tarzanas. Turi būti: Stasys
Gimbutis-Tarzanas.*

P25 ir kt. - ne Elena Velavičiūtė-Nida, bet Elena Valevičiūtė-Nida.

p.26 - ne Aleksas Motelis, bet Aleksas Matelis.

*Reikia tik pasidžiaugti, kad tokių rimtų darbų imasi jauni žmonės. Nagrinėjant
partizanų organizacijos struktūrą ir patį padalinių kūrimosi procesą, reikėjo atskleisti
ir negatyvius reiškinius pokario rezistencijoje, bet autoriaus pasirinktos temos
traktavimas ir išdavysčių gausybė eiliniam skaitytojui gali sudaryti įspūdį, kad
partizanų kraujo kaina buvo bereikšmė, o jų pasiaukojimas ir kova tautai neatnešė
nei naudos, nei garbės.*

*Šį L.Abariaus darbą įvertinti atsiras geresnių galvų, aš tik noriu pacituoti mane
paširpinusių mintį: "St. Gimbutas-Tarzanas tapo saugumo įrankiu (jam netgi nebuvo
iškelta baudžiamoji byla). Jo draugė E. Velavičiūtė priešui išdavė daugiau nei 30
bunkerių, tarp jų ir Vytauto apygardos štabo (pabr. mano - V.V.). (26 psl.).*

Kad Gimbutas-Tarzasas, gyvas paimtas per 1949m. lapkričio 1d. mūši Šimonių girioje, jau tada ėmė išdavinėti draugus, iš kažkur žmonėse pasklido kalbos tuojau pat. Apie tai yra užrašyta keletas atsiminimų nuotrupų ir mūsų "Svėdasų partizanuose" (131-141 psl.). Jo sesuo S. Gimbutytė-Paškonienė liudija, kad, iš naujo įvedus SSRS mirties bausmę, brolis buvo atšauktas iš lagerio ir Lietuvoje perteistas mirties bausme. Reikėtų tą faktą patvirtinti dokumentais.

Elenos Valevičiūtės-Nidos kaltinimas išdavystėmis (net nenurodant šaltinių, atsainiai lyg kokią smulkmeną - dargi moksliniame darbe - mestelint griežtai neapibrėžtą skaičių - "daugiau nei 30 bunkerių", mums, svėdasiškiams, buvo perkūnas iš giedro dangaus! Aš neturiu duomenų nei "už", nei "prieš", bet gerai žinau, kad po 1949m. lapkričio mūsų valsčiuje buvo sunaikintas tik vienas Vaclovo Čepukonio-Tigro, po to tapusio agentu Kiečiu, bunkeris ir tik 1952m. rudenį. Jame žuvo Elenos Valevičiūtės sesuo Janina Valevičiūtė-Astra. Ji tame bunkeryje buvo ir 1949m. lapkričio 1d., kai buvo suimta Elena Silevičiūtė, bet ir kankinama ji neįdavė sesers su draugais bei nesudarė progos Vadovui Čepukoniui pradėti šnipų kelių.

Tai kurgi E. Valevičiūtė rado "daugiau nei 30 bunkerių"? Sunku patikėti, kad tada, kai žmonės specialiai vengė žinoti nebūtinus dalykus ("Nežinau, nemačiau, negirdėjau!"), partizanai būtų taip ignoravę konspiraciją.

Bet jeigu autorius klysta? Tada Jūs, gerbiamoji Redaktore, pabandykite pasijusti šios mūsų partizanės vietoje! Mes žinome, kad jos trys dėdės buvo Nepriklausomos Lietuvos savanoriai, Vyčio kryžiaus kavalieriai, kad ji sibiruose sukūrė šeimą, užaugino sūnų Saulių, džiaugėsi anūkėmis ir dabar pasiligojusi gyvena Panevėžyje.

Ką mums daryti, jeigu ji nebuvo išdavikė?

Vyt. Valunta

Plokščiai, 1996m. birželio 14-oji

• * *

Pasiaiškinimas

Aš, Elena Valevičiūtė-Nida, nesutinku su tais parodymais, kur rašo knygoje "Laisvės kovų archyvas" Nr. 16 puslapyje 26, kad išdaviau 30 bunkerių. Kas buvo bunkeryje - niekas nepatikės. Tai didelė neteisybė arba apsirikimas. Gal ką slėpė ir suvertė ant manęs. Yra pažįstamų partizanų Panevėžyje - Juozas Černius, Anykščiuose - Alfonsas Kavoliūnas dar gyvi. Jie gali būti liudininkais. Ieškosiu teisybės. Prašau atšaukti.

Aš Stasio Gimbučio-Tarzano byloje. Knygoje neteisinga pavardė - ne Gimbutas,

o Gimbūtis. Jo draugė nebuvo. Jis turėjo ryšininkę Edukaitę. Kur ji gyvena, nežinau. Taigai tardytojai ją slėpė, o sakė, kad aš išdaviau Vytauto apygardos štabo bunkerį. Aš to bunkerio nežinojau. Neišdaviau nei vieno bunkerio nei tuščio, nei su partizanais.

Tik padariau klaidą, kad pasirašiau, kai davė parodymus Gimbūtis-Tarzanas ir Karosas-Vilkas stojo į akistatą. Jie buvo pasakę, kad ir aš žinau, kur buvo maisto atsargos, kur prausėmės pirtyje nuolatinai Šimonių girioje. Su tomis ryšininkėmis susitinku. Jų atsiprašiau. Jos man atleido, nes Tarzanas viską pasakojo, kad aš žinau sesers su vyru 7 partizanų bunkerį. Jei žinai - vesk parodyk. Supratau, kad jis nežino. Tai sutikau parodyt tą vietą, kur susitinku su seserimi "Astra". Sugalvojau - parodysiu, kur susitinku toli nuo jų bunkerio už trijų kilometrų priešinga kryptim. Kai nuvedžiau, tai mušė, spardė, sakė užmušim, meluoja, bandite. Aš teisinausi - nežinau. Meldžiaus, kad iškentėčiau. Nors mane invalide padarė, bet neišdaviau. Mane paėmė 1949m. lapkričio 1 dieną, o sesuo "Astra" žuvo ir sykiu su ja šeši partizanai 1952m. spalįje.

Aš ryšininke pradėjau dirbti 1946m. kovo mėnesį. Mane išdavė, kai perdaviau spaudą. Ir mane paėmė 1946m. rugsėjo 7 dieną. Iš tardymo Kupiškio saugumo pabėgau. Išleido į tualetą - tualetas buvo lauke, antrą valandą naktį. Antrą sykį išbėgau iš kareivių apsuptos girininkijos. Irgi yra liudininkė - girininko žmona. Toks mano vargo kelias.

1947m. jau išėjau į partizanus. Daviau priesaiką Montės-Starkaus rinktinei. Man labai skaudu, kad neteisingai apkaltino, kad išdaviau 30 bunkerių. Nesąmonė. Ir mus kai išdavė 3 bunkerius lapkričio 1d. po pietų Žukauskas-Prinsas(Princas?) Šarūno adjutantas iš Andrioniškio. Kai davė akistatą, kad jis matė, kai su Šarūnu susitikdavau paimdavau spaudą. Išsigandau. Jis buvo apdegintas visas, baisus, ant rankų pūslės. Tai aš galvojau: "Koks kankinys. Aš atleidžiu, Dieve atleisk jam".

Jums sunku suprast, kaip baisu pakliūt partizanui į enkavedistų rankas gyvam, grupei kiekvienas rodo savaip. Išprovokuoja enkavedistai. Mane paėmė sužeista ranka, koja ir Tarzaną, Vilką, Niaurą, Kriaučiūną. Visi buvo sužeisti. Aš taip galvoju dabar, kad tai slėpė tardytojai, tardė trys tris mėnesius. Ar Tarzanas ką tai supynė nesąmoningą.

Tokia mano išpažintis.

Elena Valevičiūtė-Nida

Išspausdintas "Lietuvos aide" straipsnius "Išdavystės dėmės heroizmo fone" ir Laisvės kovų archyvas Nr.16 sukėlė nuoskaudą ir daugybę klausimų. Todėl rašau, kaip likusi gyva liudininkė, norėdama patikslinti - paneigti davinius iš KGB archyvų.

Archyve Nr.16 psl. 30 rašoma, kad "Klajūno nurodymu legalizavosi Aro būrio vadas PJankauskas ir 5 jo vadovaujami kovotojai". Tarpe tų 5 kovotojų buvo du jauni nuo tremties pabėgę, gal dar 20 metų neturėję B.Markūnas, J.Baršauskas ir dvi merginos: E.Sprindytė ir aš O.Paulavičiūtė. Jokių nurodymų ar prievartos Klajūnas nedarė. Mes visi tada supratom beviltišką padėtį. Kaip galima prievartanurodymu išvartyti?

O viskas prasidėjo nuo mano a.a. brolio Broniaus, kuris tąsyk mokėsi Vilniuje ir buvo pašalintas iš universiteto, kaip antitarybinis elementas, turintis seserį Klajūno gaujoj. Susitikusi su broliu Varkujų km. pas mums pažįstamus žmones, aptarėm beviltišką padėtį. Nutarėm legalizuotis. Ir tik brolis gavo garantiją iš pulkininko Vaupšo, kad aš ir kiti būsime nebaudžiami. Į jokių susitikimų su Vaupšu Klajūnas nėjo. Dėl šių legalizacijos reikalų ėjo susitikti su mano broliu. Ėjo kartu su Ivanausku o išeidamas pasakė: "Jei žūsiu - kaltas bus tavo brolis".

Netiesa, kad Klajūnas buvo suimtas per "apsirikimą" ėjęs susitikti su MGB. Jie buvo užnuodyti. Apie tai jis spėjo pasakyti per pasimatymą: "Atsibudau mašinoje tarp saugumiečių visas apsivėmęs, nusegtu nuo rankos laikrodėliu". Tuo metu visi kalbėjo, kad juos išdavė mokytojai Romeliai.

Netiesa, kad jam buvo suteiktos lengvatos, net leista susirašinėti su manimi.

Pažinojau ir partizaną A. Varną-Gaidelį ir Klajūno ryšiai su juo buvo geri. Nesuprantama, kodėl Gaidelis turėjo medžioti Klajūną?

'Tiesa pralaimi todėl, kad ji yra tik viena, o apgavysčių daugybė ir kokių tik nori: juokingų, kvailų, beprasmių, žiaurių". /ČalnarisJ

*O.Paulavičiūtė-Urbonavičienė
Panevėžys
1996 05 01*

Perskaičiusi straipsnį "Lietuvos aide", rašytą L.Abariaus "Išdavystės dėmės heroizmo fone", negaliu nutylėti. Aš buvau Klajūno-Kviklio ryšininkė, slapyvardžiu Neužmirštuolė. Kada grįžau iš lagerio, išgirdau žmonių kalbas, kad T.Kviklį, Klajūną

išdavė mokytoja, kuri mokytojavo Varkujuose. Ta mokykla buvo už pusės kilometro nuo mano tėvų sodybos. Kai Kļajūnas buvo užmigdytas, atvažiavo kareiviai ir paėmė jį miegantį.

Tada Varkujų gyventojai, sužinoję, kad pas mokytoją suėmė Kļajūną, nešė jiems maisto, nes galvojo, kad juos išveš į Sibirą. O vėliau žmonės išgirsta, kad Kļaipėdos krašte jie mokytojauja.

Kaip rašo L. Abarius, kad Kļajūnas pats pasidavė į saugumiečių rankas, iš tikrųjų buvo mokytojų išduotas.

*Genė Vaiginytė-Ramauskienė
1996 05 02
Kaunas*

** * **

Laisvės kovų archyvui

Liūdna ir apmaudu, kai "Lietuvos aidas" laikraštyje š.m. kovo 21d. perskaičiau straipsnį "Išdavystės dėmės heroizmo fone".

Aš gerai pažinojau T.Kviklį-Kļajūną ir K.Ivanauską-Arą. Jie buvo išduoti ir užmigdyti-užnuodyti Varkujų km. Utenos apskr., o ne per susitikimą su operatyvininkais. Tai padarė mokytojai Romeliai, kurie tuojau pat buvo evakuoti iš kaimo. Apie įvykį kalbėjo ir žinojo visi apylinkės gyventojai. Aš gyvenau netoli Varkujų km.

*Su pagarba
Buvusi partizanų rėmėja
E.Šaučiulienė
1996 04 30*

Juozas Matusevičius. *Jurbarkas partisans and united Kęstutis district*

First partizans units were organized in the territory of United Kęstutis district (Jungtinę Kęstučio apygarda, JKA), i.e. Tauragė, Raseiniai, partly - Kaunas, Kėdainiai, Šiauliai and Klaipėda regions, in summer and autumn of 1944.

Lithuanian men retreated to the forest for many reasons, but the purpose was the only - to fight for independence.

Underground organizations of South Žemaitija, as well as all over Lithuania, prepared to fight with Bolsheviks since the first Soviet occupation. Organization of Lithuanian freedom defenders (Lietuvos laisvės gynėjai, LLG) was organized in Jurbarkas and its region by teacher Petras Paulaitis during the war and it became a basis of partizans groups after the war.

Partizans activities of Jurbarkas region could not be imagined without the personality of LLG founder Petras Paulaitis.

He was bom in Kalnėnai village of Jurbarkas region in 1904, studied and worked in Italy and Portugal. After the returning to Lithuania, he was arrested by German occupation power for co-operating with illegal press. Later, he succeeded to run away and lived illegally. By his decision separate partizans units were united to Jurbarkas partizans group. P.Paulaitis became its leader till the autumn of 1946 - till founding of JKA. To 1947, Jurbarkas partizans group acted as a separate unit of Lithuanian freedom fighters, and since January, 1947, it was called the unit of "Three lilies" (Jurbarkas town emblem). In the autumn of 1946, P.Paulaitis took part in JKA foundation together with other Žemaitija partizans leaders. Vl.Gudavičius-Radvila was appointed Jurbarkas partizans leader. P.Paulaitis-Aidas (later - Barkus) became the head of headquarters Information department. He had organize reconnaissance and counter-reconnaissance, agitation and propaganda, publishing of district newspaper "Freedom Bell" (Laisvės varpas).

P.Paulaitis worked in Kęstutis region headquarters just for almost half a year. He was arrested by Red Army soldiers in 1944, but he escaped the imprisonment MGB Tauragė region officers arrested him again after a be-

trayal, on April 12, 1947. His investigation was over on August 20, the same year. Nevertheless, his case was sent to USSR MGB Special board. P. Paulaitis was sentenced to 25 years of prisoners' camp. During the Khrushchev thaw, situation changed and P. Paulaitis went out of Ozemoj compulsory labour camp in 1956. P. Paulaitis did not refuse of his fight for Lithuanian freedom and independence he organized underground organization in Kaunas, so he was arrested again in autumn of 1957 and sentenced for 10 years of imprisonment more.

P. Paulaitis came back from prison just in 1983, after spending in Gulags 35 years.

Nijolė Gaškaitė. *Partizans' death sentences: fiction and reality.*

There are twenty thousand partizans shot, burnt, killed, tortured in freedom fights. There are no their graves or their names: they were dangerous to occupants even dead. After the end of freedom fights, Soviet propaganda did its best to soil partizans' name.

By the decision of Lithuanian communist party of April, 1959, special organization was created with purpose to form public opinion on partizans as murders of innocent people. This slander continued during all occupation period. Even in 1987, KGB informed that some tens of articles, 8 broadcasts and telecasts were prepared on the grounds of its data, 16 KGB leaders were interviewed by journalists.

The facts were counterfeited consciously. There were no accounts about the killed civil unarmed persons in MGB statistics. These figures were included to the lists of killed NKVD soldiers and destroyers to show that partizans killed civil inhabitants. Most of Soviet officers, party activists and MGB agents were armed and ready to kill, so they should not be treated as innocent victims.

Many massacres made by KGB or Red Army soldiers themselves were imputed to partizans in MGB reports, as well as the persons killed by criminals.

MGB used to falsificate documents and discredit partizans or their supporters by blackmail of MGB agents, with the purpose to make partizans to execute death sentences on the grounds of these false evidences.

Shockers of specgroups fulfilled terror acts to hide their activities and to set people against partizans.

At war conditions, partizans had no possibilities to apply another punishments than warnings, fines and death sentences. The time of investigation and execution was limited. Since the beginning of occupation, partizans tried to regulate execution of death sentences for separate categories of collaborationists and criminals by law. Partizans death sentences were executed just after the warning in the case if the sentenced continued his destructive activities. It was forbidden to execute a sentence without bringing an action and making a case with investigation protocol and testifyings of 3 witnesses. It was strictly forbidden in partizans' statutes to torture the sentenced ones or to kill juvenile members of families. Partizans who did not acted according to Discipline and Criminal statutes were punished.

The whole partizans movement should not be accused for the crimes of non-disciplined or single armed criminals.

It is a small number of civil persons killed by partizans during the war which continued for almost ten years. It shows that partizans executed death sentences just in special cases, fighting against occupation power, punishing for the crimes or trying to avoid of betrayals.

Vytautas Bukauskas. *Inmates of Alma Mater in freedom fight movement*

There are many facts confirming that most of Lithuanian people took part in resistance during Bolshevik occupation. Lost independence, repression, terror and perspectives of destruction of Lithuanian nation caused active resistance. Young generation took it especially seriously. Youth organized itself into underground groups and worked inspired by patriotism and hate to occupants. Youth resistance organizations were founded in many education institutions.

For example, eleven students from Vilnius and Kaunas universities decided to begin anti-Soviet activity in summer of 1950. Theoretical program was prepared by J.Petkevicius, future lawyer. C.Ajauskas prepared the Statute, which was approved in Kaunas next year. The organization was called United Labour Union (Vieningoji Darbo Sąjunga, VDS).

Armed resistance already had many losses, so VDS members preferred ideological fight. They also decided to co-operate with partizans' underground press. Publishers of Kęstutis partizans district press accepted their articles and poems with pleasure. Vice versa, partizan press was distributed among the students. VDS program was sent to Kęstutis district. ABakšys, leader of Jūra partizans region, was interested in VDS activities, he offered to join a new LLKS political organization to be created.

Alas, arrests of VDS members began in September, 1952. 16 members were arrested. The organization was betrayed by V.Murauskas who entered Vilnius university as KGB agent.

C.Ajauskas, K.Banyš, J.Bersėnas, A.Bitvinskas, V.Bukauskas, P.Čižas, L.Gaižauskas, T.Jagelavičius, V.Kaminskas, J.Kreimeris, B.Kryževičiūtė, A.Lukaševičius, J.Petkevičius, A.Urbonas, K.Vaišvila, J.Žukauskaitė - Petrauskienė were sentenced and sent to Siberia prisoners camps.

Former VDS members described their underground activities, life in prisoners camps, their destinies back in Lithuania in the book "Students' case" published in 1955. Their efforts to fight and work for restoration of independent democratic Lithuania are the significant part of the history of whole nation's resistance.

Ideas of Lithuanian Freedom Fight movement and United Labour Union should resurrect in young Lithuania. The fight for real Independence and nation's future is still not over.

Diana Varnaitė. *Is there no one blame for the outrage upon the building in Vilnius, Gedimino pr. 40?*

Repair works of the former Lithuanian KGB building in Vilnius, Gedimino pr. 40, were described in press and TV in 1995. Almost nobody had no doubt that these works destroyed many evidences of genocide of Lithuanian people.

In Soviet times, this building was included into the lists of history and architecture monuments. After the restoration of Lithuania's independence in 1990, there was a hope that historical meaning of this building would be defined clearly. Its door was opened in 1991, and every detail of interior was a witness of Soviet genocide.

Nevertheless, attention was paid first of all to the architecture and not to the fact that genocide of Lithuanian people was planned and organized exactly at that building. For example, documents of 1992, approved by Monuments restoration institute, said that the only meaning of the mentioned building was that it was built in XIX century and destined for the court. Even more there were offers to destroy evidences of Soviet genocide, for example, summer chambers in one of the interior yards.

In the part of building belonging to the Ministry of Justice, repair works were started in spite of protests of Culture values protection department of the Ministry of Culture. On the other hand, this department paid no attention to the repairs of the Museum of Lithuanian genocide victims, when the great damage to authentic interior of KGB period was done.

In generalization of what was said above the following conclusions can be made: historic researches of former Lithuanian KGB building were made just to 1940; there were offers to destroy authentic interior of KGB period later.

It is clear from the documents that the institution which should control protection of culture values, i.e. Culture values protection department of the Ministry of Culture, knew about the repair works destroying interior of KGB period and performed without necessary permissions and designs already in April, 1995. Anyway, no means to stop them were used for more than half a year, till members of Seimas, Union of political prisoners and deportees, State board of monuments protection made their strict decision against this outrage.

Department of culture values protection still have not counted up the damage done by repairs of the Museum of Lithuanian genocide victims, while the damage done to the part of the building belonging to the Ministry of Justice was calculated very quickly.

Juozas Starkauskas. *Standpoint of Lithuanian partizans to soviet elections.*

First elections to the Supreme Council of Soviet Union were organized by occupants and local collaborators on February 10, 1946. Real power belonged to communist party and the councils of all levels were just a screen

to hide communist power and to demonstrate "people's will" home and abroad Partizans who represented Independent Lithuania understood that fiction and opposed elections organized by occupants. Elections of 1946 took place during especially hard fights. There were about 6-7 thousand of partizans who lived illegally, and their armed forces were strong enough. Occupants ruled just towns and small territories around NKVD and destroyers headquarters. Most Lithuanian people thought that they would demonstrate their resistance for all the world if they would ignore elections, and if they took part in the elections they would strengthen fact of the occupation.

Partizans activities before the elections are described clearly in one of their documents, the letter of partizans leader Vacius to another leader Ezerietis. This document says that partizans must distribute periodically special proclamations, strengthen acting and organization sections both, take temporary identification documents from people with Bolshevik point of view, destroy telephone and telegraph communications at night to February 10, try to prevent the elections: to take the ballot papers, ballot-boxes and destroy them together with the results of elections.

There were various kinds of proclamations - from those printed in partizans headquarters to the simple sheets of paper written by pupils.

NKVD-NKGB had its information network of secret agents and collaborators, so it was clear that the elections could not be organized easily. NKVD troops were strengthened extremely. 63 partizans' units were destroyed, 667 people were shot (28 leaders among them), 1046 partizans arrested, 85 anti-Soviet organizations and groups destroyed by them from December 1, 1945, to February 10, 1946.

Partizans' activity was also intensive. 518 their attacks were registered by occupants. 362 people were killed during this period. Of course, most of them were sentenced by partizans' court-martial.

The elections of February 10, 1946, indicated mass resistance of Lithuanian people who supported partizan war and did not forget the years of Independence. Though elections results were counterfeited by occupants, partizans' activity had a huge influence on it. There were different elections results in regions with well-organized partizans structures, for example, in

South Lithuania, from the regions with weak partizans' activities - as in Klaipeda region and East Lithuania.

Occupants had to face open and passive resistance of Lithuanian people and were deeply confused. Their inability to hide counterfeited elections results confirms this fact

Knygos "Lietuvos partizanai 1944-1953m." klaidų atitaisymas

I. 152 psl. 1 eil. nuo viršaus išsp.: Vilkaviškio apskr. Pilviškių valsč. T.b.: Šakių apskr. Lukšių valsč. *

2.161 psl. 1 eil. nuo viršaus išsp.: Kirsnos. T.b. Krosnos.

3.161 psl. 6-7 eil. nuo viršaus išsp.: Žalio Velnio. T.b.: Žaliavelnio.

4.165 psl. 16 eil. nuo viršaus išsp.: J.Dėmikis. T.b.: J.Demikis.

5.168 psl. 18 eil. iš apačios išspj Margio rinktinės. T.b.: Dzūkų rinktinės Margio grupės.

6.171 psl. 9 eil. iš apačios išsp.: L.Lisauskaitė. T.b.: L.Lazauskaitė.

7.172 psl. 1 eil. nuo viršaus išsp.: 1948m. vasario 2d. T.b.: 1948m. vasario ld.

8.172 psl. 4 ei nuo viršaus išsp.: 1948m. sausio 31-osios. T.b.: 1948m. sausio 30-osios.

9.172 psl. 6 eil. nuo viršaus išsp.: vasario 2d. T.b.: vasario ld.

10.175 psl. 18 eil. iš apačios išsp.: 1948m. T.b. 1946m.

II. 180 psl. 18 eil. nuo viršaus išsp.: partizanais. T.b.: partizanai

12. 202 psl 3 ei iš apačios išsp.: 1947m. birželio mėn. 26d. T.b.: 1947m rugpjūčio 20d.

13.217 psl. 14 ei iš apačios išsp.: 1945m. gegužės 17d. T.b.: 1945m. gegužės 16d.

14. 482 psl. 7 eil. nuo viršaus išsp.: 1945m. gegužės 17d. T.b.: 1945m. gegužės 16d.

LKA, Nr.16. P27 - įsivėlė apmaudi klaida - ryšininkė Genė Lauciūtė-Bedalė, Svajonė Vytauto apygardos bunkerių 1949m. neišdavė. (Kituose LKA numeriuose publikuosime G.Lauciūtės atsiminimus.)

Laisvės kovų archyvo Nr.17

1.240 psL po nuotrauka išspj J.Pileckis-Oželis. T.b.: A.Ratkelis-Oželis.

B.Ulevičius

Redakcijos prierašas. Kadangi LKA Nr.16 sukėlė daugybę kontraversijų, parašiusiųjų mums kritikų laiškus spausdiname netrumpintus ir netaisytus.

Atsiprašome visų įskaudintųjų - tik Jūsų padedami atrasime tiesą, kurios reikia tiek Jums, tiek mums.

A

Abakanas 330
 Abarius L 345, 346, 348, 351, 352
 Abromaitis 318, 322
 Abukauskas Jonas 342, 343
 Adomas ag. 30, 48
 Adomaitis Vytautas 30, 48, 70
 Adutiškio apyl. 43, 61
 Ajaskas Celestinas 111-115, 129, 355, 356
 Akmenaliai 337
 Aksamitauskaitė Marytė 82
 Albanija 258
 Alekna Pranas 41, 48, 69
 Alekna Juozas 28, 48
 Aleknienė Laimutė 191
 Aleksaitė Irena 341
 Aleksandravičiūtė Julija 270
 Aleksandrovas 154
 Ališauskas Jonas 29, 42, 48
 Ališauskas Vincas 18, 48, 69
 Alksnys Jonas 27, 48
 Alksnis 29
 Allensteinas (Olsztyn) 230, 231, 239
 Alsėdžių valsč. 16, 17, 35, 45, 51, 45, 51-54, 57, 61, 62, 63, 64, 67, 257, 259, 261
 Altajus 204
 Ambrazas K. 154
 Ambraziejus K. 224, 225, 227-229
 Amšiejus Petras 324
 Andriuška 280
 Angola 258
 Aniūkštis 104
 Antakalnių Km. 295, 319

Anušauskas A. 108
 Anuškevič 168
 Apolonovas 179
 Apulskis 102
 Ariogala 111, 129
 Arsemavičius Rokas-Šeškas 83
 Askiro raj. 330
 Ašmenos apyl. 171
 Atamukas Solomonas 74
 Audronis 228
 Augaitis Pranas 79
 Aukštadvario valsč. 51
 Aušra ag. 100
 Australija 89, 219, 225
 Ažuolas ag. 99

B

Babilius-Genys 79
 Bacevičius Jonas 77
 Bagdonas L 287
 Bagdonavičius Jonas 250
 Bagdonavičiūtė Z 287
 Baimako raj. 285
 Bakus Pranas-Tigras 78-80, 83, 91
 Bakšys Antanas 115, 356
 Bakšaitis Pranas 20
 Bakūnas 213, 220-222
 Balčiūnas Antanas 40, 48, 49
 Balčiūnas J. 21, 29, 49
 Balčiūnas Kazys 21, 30, 49
 Balbieriškio mšk. 55, 164, 171
 Balėnų km. 51
 Balevičius Motiejus-Pušis 324
 Balionas Antanas 348
 Balnių km. 84

Balsas 83
 Balsys Eduardas 187,191,198
 Baltis Juozas 43, 49
 Baltrušaitis Pranas 32, 49
 Baltstogė 237
 Baltulioniai 326
 Baltušis 41, 50, 68,145
 Baltuškos H. ir J. 347
 Baltūsis A.-Žvejys 104
 Banaitis Mataušas-Neris 78, 81
 Bandžiulienė Elena 198
 Bandzinas Kazys 276
 Banevičius Antanas 77
 Banevičius Viktoras 32, 49
 Baniūkštis Kazys 28, 49, 62
 Banys Kazimieras 111-114,129, 356
 Banzinų km. 79, 80
 Baškauskas Mykolas 347
 Baškirija 285
 Baranauskas Balys 299
 Baranauskas Jonas 42, 49, 70
 Baranauskaitė Eglė 19, 68
 Barauskas-Baršauskas 145
 Barauskas 102
 Barkūnų km. 48
 Baršauskas 351
 Bartašiūnas J. 166,171,174,177,179,181, 299
 Bartkus P. 163, 286
 Bartkus 286
 Bartkuvėnas Vytautas 342
 Barysas Jonas 321
 Barzda J.-Klevas 8,11,14,39,42, 49,69
 Barzdų valsč. 168
 Basys Jonas 41, 49
 Basanavičius Jonas 114
 Basenko 143,148
 Bastys 79
 Bastys Kazimieras 266
 Batakių valsč. 35, 85, 305
 Baublys Antanas 22, 30, 49
 Bavarija 231
 Beinoris Jonas-Kriaučius 82
 Beitas Stasys 310
 Bendoravičius 209
 Bendoravičius Vytautas 209, 212, 213, 216
 Bešėnas Vaclovas 37, 49
 Berentas 198, 200, 201
 Berija L 172,179
 Berlynas 12,15, 20, 29, 35, 46, 65, 76, 189, 199, 216, 230, 231, 233, 254, 265
 Bernet 192
 Bersėnas Jonas 111,114,115,129, 356
 Beržas ag. 100
 Beržinskas Edvardas 39, 49
 Bezuoka Pranas 78, 81
 Bieliūnas-Bieliukas 145
 Bieliukas Bronius 229
 Bikas A. 171
 Biliūnas Albinas-Žiedas 77, 80, 83, 86, 305
 Biliūnų dvaras 281, 303, 304
 Binkis Antanas 41, 50, 69
 Birbilas Antanas 40, 50, 68
 Birontas A. 196
 Biržai 62, 64, 65,172,181, 246
 Birutės km. 62
 Bislytė Stasė 344, 345
 Bitvinskas Algirdas 111,113,115,129,356
 Byla Zigmąs 87
 Blažys Antanas-Mataušas 81, 82
 Blažys Juozas 19, 50
 Blaževičius 167
 Blažytė Elena 82
 Blieka Petras 27, 50
 Bliumentalio km. 27

- Blochas 168
 Boroda 77, 91, 92
 Boruta K. 153
 Bozikas Juozas 30, 50
 Brandenburgas 14
 Brazys Antanas 43, 50, 69
 Brazaitis Juozas 186, 187
 Brazauskas 213, 216, 220, 221
 Brazdžiūnų km 323
 Bražinskas 216
 Braziulevičius 213
 Breivos 101
 Breslau-Vroclavas 249
 Bridų km 101
 Brinklų Edvardas 18, 50, 68
 Brizgys Vincentas 8
 Broneskaitė 167
 Bručas Jurgis 41, 50, 70
 Bručas Antanas 41, 50, 70
 Brunius Klemensas 229, 237
 Bubnys Jurgis 6, 30, 31, 50, 70
 Bubnys Arūnas 6, 70
 Bučinskas Petras 41, 51, 70
 Bučmys Antanas 191
 Budaitė Zuzana 344
 Budginas Bronius 229
 Budnikas Jeronimas-Audronis 32, 51, 273
 Budrių vnk. 57
 Budrys B. 94
 Budrevičius Juozas 29, 42
 Budrikas Vaclovas 38, 50
 Bukauskas Vytautas 111, 112, 114, 116, 129, 355, 356
 Bulaka Mečys 150-154, 158
 Bulgarija 258
 Bušmanas 166
 Burneikis 323
 Burneikos Br. ir P. 347
 Būtaičių km 267
 Butauskas Vincas 32, 51
 Būtėnas J. 147, 154
 Būtėnas J.-Margis 102
 Butrimas Vincas 40, 51, 69
 Būtrimų km 81, 82
 Butrimonių valsč. 66
 Butvilų km 285, 286, 292, 293

C
 Camus A. 160
 Celkė 327
 Cesevičius D. 145, 149, 160
 Cesevičius 145, 146, 148-154, 158
 Chadočinskas 167
 Chaleckis Vytautas 38, 51
 Chaleckis Henrikas-Tigras 37, 38, 46, 51
 Churginas 146-148
 Cimoniūnų km. 321
 Ciurichas 239
 Cvirka P. 153

Č
 Čaikauskas 37, 51
 Čapinskas 171
 Čečėnija 96
 Čekoslovakija 89, 121, 151, 227, 237, 239
 Čeplikas 318
 Čėponis 41, 42, 51, 68, 69
 Čėponis J.-Ilgūnas 85
 Čėponis Pranas 37, 51, 69
 Čėpukonis Vaclovas-Tigras 349
 Čeriauka Jonas 42, 51, 68
 Čėrnias 145, 150, 158, 159, 349
 Čėсна Antanas 38, 51
 Čėsnakavičius Jonas 28, 51
 Čikaga 191, 193, 195, 198, 209, 213, 235
 Čižas Pranas 111, 114-116, 129, 356

Čižeika Jonas 18,51, 69, 70

Čunos lageris 88

D

Dailidaitis Juozas-Fricas 77,79,80, 81

Damauskas Jonas 209

Dainių km. 83

Dalbokas Aloyzas 40,52, 69

Dalinda Juozas 29,51

Dalvicas 19

Dambrauskas Stasys 40, 52, 68

Dambrauskas 37, 52

Damušis Adolfas 223, 230

Damušis Pranas 80

Danija 89,121

Danilevičius Henrikas-Vidmantas 85,267

Darbėnų valsč. 337,338, 341

Dargužas Mečislovas 311, 312

Daugšiagirio km 167

Daukantas Simonas 200,202,205,206

Daukšas Kazys 143-148,150,159

Debeikiai 345

Dedūra E 135

Deksnys J. 142,158-160,187, 229, 237-
239

Demikis J. 360

Devinduonienė V. 135

Didkiemis 311,313

Dieveniškų valsč. 50, 59,171

Dirginčiūtė Aldona 273

Dirsė Stasys 41, 52, 69

Ditkevičius 167

Dobilaitis Jonas-Osas 82

Dobrovolskis Mykolas 41, 52, 68

Domarkas 148

Drąsutis Kostas 38, 43,52, 70

Drėmaitė G. 138

Drezdenas 14, 49, 95

Druktenienė Z 289

Drunga K. 224,233,237

Druskininkų valsč. 54, 65, 99, 327

Dryžas V. 88

Dūda Jonas 17, 52, 70, 253, 259

Dūdų km 59

Dulaitis Juozas 30, 52, 69

Dulkiškių km 101

Dusetų valsč. 49, 345

Dveilys V. 101

Dzūkija 150,162,164,165,180,238,320

Džiugų km 81, 82, 86

E

Eidimtas Adolfas 71, 189-191, 211, 295-
300,342

Eidimtaitė-Paškevičienė Antanina 299,
300

Edimtaitė-Railienė Marija 296, 300

Eidimtas Aleksandras 298

Eidimtas Danielius 297, 298

Eidimtas Stasys 297, 298

Eimuliškių km 53

Eisinai Vytautas-Žygimantas 281, 282,
289

Elenavos km 281, 283, 284

Endriukaitis V. 88, 92

Eržvilko valsč. 78, 79, 81-85, 266-268

Estija 13,19, 224, 228, 243

F

Feliksas ag. 99

Felkeris Juozas 78

Frankas Vladas 38, 52

Frankenhagenas 19, 20

Frei 225

Frejeris Izidorius-lksas 80, 83

Frejerienė Lina-Gegutė 78, 81

- G
 Gaidelis Petras 38, 52
 Gailiušis Anicetas 41, 53, 69
 Gaizauskas Liudas 111,112,114-116,129,356
 Gajauskas B. 2,139
 Gakūnų km. 60
 Galbogis Juozas 82
 Galinaitis V. 87
 Garbusovas V. 135
 Garliavos valsč. 68,164
 Gaškaitė Nijolė 2, 93, 354
 Gecevičius R. 82
 Gedaitis Pranas-Beržas (idav.) 78, 83
 Gedaitis Valius-Brogas 80
 Gedgaudas Juozas 189,195,196,198
 Gehwecke 190
 Gelažių valsč. 51, 56
 Gelgaudiškis 82, 289
 Genių km. 323, 326
 Gerdvilis Leonas 229
 Gerulaitienė Leonė 87
 Gervylis Antanas-Balsas 78, 81, 83
 Gervylis Izidorius 77
 Gervylis Jonas 77,78, 91
 Giedraičiai 298
 Giedrikas Bronius 27, 53, 70
 Gil 171
 Giniotis Pranas 265
 Giniotis Antanas 193
 Ginjko 154
 Ginteikiškių km. 51
 Gintėnų mšk. 46
 Girnius Juozas 169, 223
 Girdžiūnas Stepas 40, 46, 53, 69
 Girdžiūtė Ona 82
 Girnius Kęstutis 6, 70, 98,108,186,187, 190, 202, 211, 212
 Gykių km. 347
 Glemža J. 131,133,135-138
 Globių km. 78, 79
 Gnieznas 234
 Gogelis A. 21, 28, 45, 53, 69
 Gorbulskis B. 150
 Gottschalk 186,199, 207-212, 219, 220, 222
 Grabauskas 282, 284, 287
 Grabavos km. 68
 Graikija 258
 Grakulskienė 292
 Gražulis Kazimieras 306
 Greičių km. 78, 81
 Greičius Vincas 78, 81
 Grigonis Adolfas 181
 Grigalavičius J. 168
 Grigaliūnas-Glovackis Vincas 214
 Grigonis 41, 53, 69
 Grigoraitis Z 146,147,148
 Griškus Antanas 78, 80
 Griškonis Kazys 30, 53
 Grybas Vytautas 18, 53, 69, 77, 340
 Grybas 285
 Grybienė Ona 77, 340
 Grudzinskas 213, 327
 Grušauskas Antanas-Siaubas 323
 Gruševskis Jokūbas 79
 Gruzdžių valsč. 101
 Grūšlaukes km. 337
 Gudas 37, 54
 Gučas A. 137
 Gubista Juozas 16,17, 53, 70
 Gudas-Gudavičius Vladas 77, 78
 Gudaitis 338
 Gudaitis Stasys 20, 42, 53
 Gudelių valsč. 38, 55,81, 82,164
 Gudija 13
 Gudžiūnų valsč. 30,58, 61
 Guliakas Jonas 13, 28, 53, 69

Gurėnas Bronius 250
 Gurskis V. 283
 Gusevas 74, 90
 Gustas A. 289
 Guzinkovas 280, 281
 Gveldys Antanas 78, 79
 Gužas Vytautas 32,53
 Gužaitis P. 8
 Gužas P. 183
 Gužas Vytautas-Mindaugas 274
 Gužų km. 183

H

Hamburgas 14
 Harnekopf 15
 Heidelbergas 239
 Heltké 199, 207-211, 215-219, 222, 227, 230
 Hetleris 8,14, 39
 Hiutenfeldas 63
 Hoverlingas 311

I, J

Igliškėliai 164,171,172
 Ignatavičius J. 172
 Imbrasas Romas 88
 Indrašius Stasys 348
 Indrišiūnas Julius 43, 54
 Indriušis 38, 54
 Irkutsko sr. 88
 Italija 76
 Įsrutis 9,19, 21, 49, 51, 58, 60, 63, 230
 Ylius A. 94

J

Jablonskis 194
 Jacunskas Pranas 22, 31, 54
 Jagaudas 278, 284
 Jagaudas Jonas 279

Jagaudaitė Marytė 279
 Jagelavičius Tadas 111,112,114,116,129, 356
 Jagminas 79
 Jakaitis Vytas-Briedis 82
 Jakaitis J. 71, 72
 Jakavonis Vytautas 22, 31, 54
 Jakštys Petras-Turkas 78, 80
 Jakučionis P. 139
 Jakubauskas 282
 Jakys 192,194,216
 Janapolio km. 52
 Janauskaitė Petrė 19, 68
 Janavičius J. 171,172
 Janickas Bronius 29, 54
 Janionių km. 326
 Jankus K. 309
 Jankauskas P. 351
 Jankauskas 39, 54
 Jankauskas K. 88
 Janulaitis 237
 Janulaitis 39,54
 Janulevičius Jonas 31, 54
 Januševičius Juozas 324
 Januškevičius Vincas 28, 54,145
 Jasiūnas 154
 Jasmontas 102
 Jašiūnai 56
 Jazdauskas Šarūnas 17,54,70,245,248, 249, 253, 259, 262
 Jefimovas D. 174,178,179
 Jetkevičius Kazys 28, 55
 Jiezno apyl. 38, 51-57, 60, 65, 66
 Jocius Bronius-Erelis 77, 80
 Jokūbaičių km. 78, 82, 302, 306
 Jokūbaitienė Justina 101
 Jokubausk 287
 Jonaitis 18, 38, 55, 69
 Jonikas Pranas 268

- Jonikas 51
Jonikas Antanas-Rolandas 267
Joniškis 181, 224-226, 228
Joniškėlis 301
Jonušas-Prokurenka 27, 55
Josvainiai 52
Josvilonių km. 62
Jucys 145
Jugoslavija 89, 258
Jukna Stasys 267
Juknevičius Kostas 30, 55
Junelis Leonas 38,55, 69
Jušaitė Viktorija 19, 68
Juškys Bronius 268
Juostininkų km. 61
Juozas Stasys 31, 63
Jurbarko valsč. 48,61,63,73,75-91,163, 266, 275,302,305,306, 353
Jurckis Juozas 29, 55
Jurelevičius A. 324
Jurevičius P. 171
Jurevičius Juozas 39, 55
Jurgelis J. 300
Jurgilaitis 172
Jurgutis 310, 311
Jurkšaitis P.-Beržas 102
Jurkūnas J. 8,11, 20, 27, 55
Justas E 19
Juzenbergas 15
- K**
Kadrėnų km. 50
Kalanauskas 152
Kalnėnų km. 76, 77, 80, 81, 353
Kalniškių km. 83
Kalnujų km. 81
Kalvarijos valsč. 62, 262
Kalytis Bronius-Siaubas 343, 344
Kamajų valsč. 58
Kambodža 258
Kaminskas Vytautas 111, 112, 114, 116, 129, 356
Kaminskas Kazys 40, 55, 68, 69
Kankevičius V. 172
Kanopėnų km. 280, 290
Kanoverskis Kazys 40, 55
Kantvydas Stasys 20, 21, 27, 55
Kapčiamiestis 181
Kapturauskas Algimantas 38,55, 72
Karaliaučius 15,19, 35, 204, 205, 224, 231, 253, 254
Karbauskas-Margis 311
Karoblių km. 286
Karosas-Vilkas 350
Kartenos valsč. 57, 68, 256
Karvelis Antanas 38, 52,55, 64, 72
Kasparas Kęstutis 2, 5
Kaspariškės km. 278-280
Kasperavičius Juozas-Angis 84,281,301, 302,306
Kasperavičius Pranas-Lušas 77, 80, 81, 83
Kasperavičiūtė-Tereikienė Vida 301
Kašėlionis Bronius 142
Katelė 29, 56
Katilius Juozas-Vaitiekūnas V. 230
Katkevičius Justinas 30, 32, 56
Katovicai 239
Katyčiai 311
Každailienė 336
Kažemėkų km. 78, 79, 80, 83
Kaunas 1,4,7,10,11,16,18, 21,29-31, 35, 49-56, 58-61, 63-65, 67, 68, 72, 73, 76,83, 85,88,111,112,128,129,130, 150,159,165,166-168,171, M2,178, 180,182,186,188,190,192,195-197, 199, 202, 207, 209, 212-222, 224, 227-230, 235-238, 246, 247, 250,

253, 271, 284, 300, 339, 348, 352,	Klevas ag. 99
353-355	Kliukas Stanislovas 306
Kaušakis A. 88	Kliukas Vladas 41,56,69
Kaušyla Juozas 29, 56, 68	Klovainių msl 167
Kavaliauskas 193	Kmitas Vaclovas 285, 286
Kavolių km. 79	Kmitaitė Emilija 287, 292
Kazakevičius Antanas 344	Kmitienė Ona 285, 286
Kazbarių km 35	Knataitis Kleopas 79, 83, 91
Kazimieraitis-J.Vitkus 162, 238	Kniubtas Jonas 324
Kazlauskas 102	Knystautaitė-Monkienė Magdalena 337-
Kazlų Rūda 16,18, 21,31,48, 52, 56, 58,	341
64	Knystautas Alfonsas-Ragūnas 338
Keblys I.-Šatreikis 16,17, 56, 70	Knystautaitė-Alekniienė Uršulė 338
Kecoriai 204, 205	Knystautaitė-Bieliauskienė Justina 338-
Keliuotis J. 202	341
Kemeklis Petras 348	Kojelis Juozas 185,187,195, 218
Kemeklienė J. 109	Kongas 258
Keršys Juozas 31, 56	Konicas 19, 39
Keturakis Jonas 30,56	Kontaučiai 298
Kibildis L. -Juodvarnis 324	Konturauskas Feliksas 39, 56
Kibysių km 316	Korėja 123, 258
Kiela Juozas 29, 56	Korsakas K. 145
Kinija 59,89,122,123,258	Kostka Stasys 229, 232-234
Kinkevičius 292	Koženiauskas Juozas 38, 56
Kirdulis Stasys 28, 56, 69	Kovas Vincas 18, 56, 70
Kisdorfis 32	Kovas 301
Kisnierius 280	Krakės 52
Kybartas Vladas-Rikas 278, 280, 281,	Krancas 253
284, 285, 287, 289	Krasauskas S. 145,148
Kybartas Boleslovas 278, 279, 284	Krasnickas 238
Kybartaitė Olė 287	Kražiai 195, 286, 287, 293
Kybartienė Emilija 293	Kraunaitis J.-Mongirdas 8, 57, 69
Kybartienė Stanislava 280	Kreimeris Jonas 111, 112, 114, 116, 129,
Klaipėda 16, 35, 52, 56, 59, 61, 62, 73,	356
166,172,178,181,182,183,188,192,	Kremesnojus 168
198,200-205,209,216,221,287,313,	Krenčius 282, 283
352, 353, 359	Kretinga 8,10,16,17,52, 53, 56, 57, 60-
Kleinauskas Pranas 337	62,64,68,89,182,185-189,190-195,
Klenuvkos km. 39	197, 199, 200, 202, 209, 216, 218,

- 219,337, 338, 340, 341
- Kriovė Gediminas 31, 57
- Kriščiaviškės km 77, 82
- Krištaponis Juozas 45, 57
- Krivosis S. 172
- Kryževičiūtė Bronė 112,116,129, 356
- Kruglyšovas 168
- Krušinskų km. 56
- Krušinskaitė Birutė-Krikštanavičienė 284
- Kuba 258
- Kučinskas V. 108
- Kučys Vytautas 346
- Kubilius A. 139
- Kuba 258
- Kubiliai S. ir A. 300
- Kubilius A. 16,17,45,47,57, 70,71,245, 250, 253, 259, 261, 300, 336
- Kudirka V. 124, 345
- Kukanauskas Izidorius-Perkūnas 83
- Kukauskas J. 102
- Kuktiškių valsč. 104
- Kuliavas Jonas 37, 57
- Kulieša Pranas 29, 57
- Kulvietis 38, 57
- Kuodytė Dalia 2, 73, 90, 348
- Kušeliauskas Kostas 278, 281-284
- Kušeliauskas Z 278
- Kupiškis 21, 28, 53, 57, 58, 62-67,165, 350
- Kuprevičius Vladas 38,57, 68
- Kurkliečių km. 347
- Kurkietis Izidorius 229
- Kursas 293
- Kutulių km 79
- Kuzminas 85
- Kvaraciejus Petras 13,31, 57
- Kviklys T.-Klajūnas 351, 352
- L
- Labanauskas K.-Justas 288, 289, 290-294
- Labanoro mšk. 46, 66
- Laiconas J. 137
- Landsbergis V. 139
- Lankauskas Romualdas 151
- Lašas Vladas 237
- Laosas 258
- Lapienis 38, 42, 57, 69
- Latvija 13,19,224,243,280
- Lauciūtė Genė-Bedalė 360
- Laukžemė 337, 338-341
- Laumakių km. 101
- Launikonis V. 172
- Laurinaitis 78, 80, 83
- Laurinaitytė 78
- Laurinskas Leonas 305
- Laužikas Bronius 29
- Laužikas Anicetas 28, 57
- Lazauskas Bronius 28, 57
- Lazauskaitė L 360
- Lechel R. 186, 218
- Legotės km. 287
- Leipalingis 159,172,181, 239
- Lekavičius Vaclovas 31, 57
- Leknickas Anicetas-Pušis 324
- Lelešius J.-Grafas 94,108
- Lembutas 282
- Lenkija 31,67,89,121,159,165,167,168, 170,173,231,234,237-239,249,258
- Lentvaris 248, 319
- Leščius Jonas 29, 57
- Leškys Nikodemus 286
- Letkevičiūtė 167
- Levūnų km. 321, 324
- Liaudis Kazimieras 87,108,145
- Liaudiniškių km 279
- Liaukevičius Adolfas-Gegužis 323

- Lieplaukė 254, 256, 262
 Liepoja 17, 27
 Liesys Antanas 11, 30, 46, 57, 70, 273, 274
 Liesys Bronius 30, 58, 69, 274
 Lietuva 1, 2, 4-14, 16, 19, 21, 27, 35, 37, 44, 46-55, 59, 60, 65, 66, 73-76
 Likundžio km. 343
 Linkevičius 29, 58
 Linkmenų valsč. 41, 49-53, 56, 57, 61, 64, 65, 67
 Linkus Petras 298
 Linonij km. 50, 63
 Liškiava 239, 316, 330
 Lioliai 278-280, 281, 285, 287
 Lisabona 76, 88
 Lisauskas Stasys 337
 Lisauskaitė Jadvyga 337
 Liubickas Antanas 27, 58
 Liubinfeldas 35
 Liudas 82, 83
 Liukaitis Pranas 22, 30, 58
 Liukenvaldas 35
 Liukpetris 38, 58
 Liutkus V. 167
 Liutkevičius Kazys 42, 58, 69
 Lyduvėnai 284
 Lobau 20
 Lovcovas 170
 Lukša J. 89, 102, 164, 165, 180, 183, 184
 Lukšas A. 137
 Lukšių km. 81, 360
 Lukošius-Jonas 79
 Lukošius 338
 Lukošaičių km. 61
 Lukoševičius 313
 Lukoševičius Adomas 112, 114
 Lukoševičius Ipolitas 28, 46, 58, 114
 Lukoševičius Vytautas-Uzdeika 307-309
 Lukoševičiūtė-Žemaitienė Irena 270
 Lukoševičiūtė-Narutienė Elvyra 307
 Lukošius M. 322
 Lušas 77, 81, 83
 Macijauskas 319
 Maciulevičiūtė Selė-Rūta 78, 81
 Makūnas P. 167
 Malakauskienė L. 109
 Malenkovas G.M. 170
 Mališka Vytautas 18, 58, 69
 Malskis Jurgis 229, 230, 238
 Mamėnas Jurgis 29, 58
 Mankus 78
 Mantvilij km. 80
 Marčiukėnas Petras-Zuikis 83
 Marcinkus Jonas-Vyturys 78, 81
 Marcinkus Rokas-Šeškas 78, 80
 Marcinkevičius Kazys 29, 59
 Marcinkus Rapolas 276
 Margaitis V. 88
 Marinas Albinas-Motiejus 81
 Markulis Juozas-Erelis 77, 86, 165, 305
 Markūnas B. 351
 Marma Vaclovas 18, 58, 70
 Marma Valentinas 18, 58, 69
 Martinkus Klemas 8, 11
 Maskva 9, 46, 74, 92, 96, 99, 170, 173
 Maščinskas 100
 Matiukovas 311
 Matkaičių dv. 295-298
 Matuikis J. 347
 Matulis 145
 Matusevičius Juozas 73, 353
 Matusevičius 270
 Mažeikių apskr. 52, 102, 166, 181, 253, 297
 Mažeika Leonas 285, 286

- Mažiūnų km. 66
- Meškauskas Antanas-Meška 78, 81
- Meškauskas Bronius 28, 59
- Meškininkų km. 79, 80, 82, 83, 275
- Meškuičių valsč. 101
- Merkys Vladas 27, 59
- Merkinė 49, 54, 57, 58, 62, 238, 316,
321-323, 326, 327, 330
- Mezjanovas 102
- Michejevas 85
- Mickus 99
- Mickaitis J. 88, 92
- Miežiškių valsč. 41, 50, 52, 55, 62-66
- Migdoliškės km. 54
- Mikaliūnas Juozas 27, 59
- Mikelaitis Bronius-Rickus 81, 82
- Mikelaitytė Marytė 82
- Mikėnas 147,153
- Mikolajūnas Jonas 29, 59
- Mikulionis B. 135
- Mikutaičių km. 77, 79, 80
- Milienis Vladas 42, 59
- Miliškevičius B. 167
- Miliūnas Jonas-Tigras 78, 81
- Miliušgiris 78
- Milošas Česlovas 162,183
- Miltinis J. 160
- Milvydaitė Gabrielė 190, 295, 296, 299
- Minskas 56, 202, 235
- Miščenka 181
- Mišeikytės A. ir K. 267
- Miroslavo valsč. 54
- Misiūnas Jonas-Žalias Velnias 164
- Misiūnas Vincas 32, 59
- Misiūnas Juozas 28, 59
- Misiurevičius Mykolas 30, 31, 59
- Mockus-Žydrūnas 85,192
- Mockevičius Bronius 31, 59
- Mockus Izidorius-Rikis 270, 275, 276
- Mockus Juozas 199, 202, 206, 212
- Mockus Kazimieras 192
- Mockutė 82
- Mockutė Ona-Šimoliūnienė 266, 272
- Molėtų valsč. 53
- Mongrovijus 7
- Montialas 228
- Montvilas Stasys 40, 59, 70
- Montvydas Vladas-Žemaitis 288
- Mordovija 53, 275, 298, 313
- Morkus K.-Lukošius 11, 42, 59, 69
- Morkūnas J. 167
- Morkūnas Leonas 32, 59
- Morozovas 236
- Motuzą B. 147
- Murauskas Juozas-Tigras 77, 82, 112,
115,129, 356
- Murauskas Leonas 38, 59
- Murauskas Vytenis 112,115
- N**
- Nasvytis A. 137
- Nauburgas Emilis 189
- Naudžiūnas Vytautas 346
- Naudžiūnas H. 346
- Naudžiūnas 181
- Naujamiesčio valsč. 28, 54, 56-60, 67,
68
- Naujininkėlių km. 78
- Naujokas 172
- Naujokas Matas 8,11
- Navasodų km. 53
- Navickas K. 283
- Navickas Vincas 40, 60, 69
- Nekrošius J. 137
- Nemakščiai 81
- Nemerzatė 337, 340
- Nendrė ag. 99
- Nenėnienė 344

Nerimas 83
 Neuburg 231
 Nevėžininkų km 60, 68
 Nikaragva 258
 Nikšta Juozas 78, 81
 Nisenas R. 8
 Niunka V. 145
 Noihofas 15
 Nojernas 20
 Noreika Juozas 38, 60
 Norkus P. 292
 Norvegija 89,121
 Norvydas 218
 Novertaitis Pranas-Vytautas 81
 Nuobaras Jonas-Lyras 276

O

Obonių km 53
 Obukauskas 108,152,158
 Oriolas ag. 99
 Orlingis Valius 286
 Orlingis Mėčius 286
 Oržakauskas Stasys-Kovas 82
 Ozerio lageris 87, 88, 354

P

Pačinskas Juozas 31, 60
 Paburgės km. 16,17
 Padruskalnio km. 30
 Paduja 76, 88
 Paežerėliai 32
 Pagėgių apskr. 56,182
 Pagramančiai 311
 Pakališkių km. 49
 Pakalnis Juozas 296
 Pakruojo apskr. 64,101,167
 Pakuonis 164,167
 Palanga 189,196,198-200,214,253,254,
 337, 338, 340, 341

Paleckis J. 104,169,179,180
 Paliukų km 65
 Paišys J. 104
 Palubeckas Izidorius 283
 Palubeckis Juozas-Simas 82
 Palubeckytė Elena 82
 Panaros km 323
 Panevėžys 16,18, 21, 27, 29, 40, 41, 44,
 46, 48-68, 166, 178, 181, 218, 226,
 246, 301, 349, 351
 Panoterių km 50
 Papilė 18
 Papiškių km 47
 Pareiga A.-Bružas 16,17, 60, 68
 Parnarauskas Petras-Lapuškas 81
 Paršiulis 343
 Pašau 14
 Pashley 239
 Paspirgėlis Juozas-Špičkus 83
 Pasvalys 55
 Pašaltuonys 79, 267
 Paškauskas Edvardas-Žvaigždė 82
 Paškauskas Adolfas-Vanagas 82
 Paškonis Matas 343-345
 Pašvitinio valsč. 54, 60
 Patalauskas 151
 Paulaitis Nikodemus 78
 Paulaitis P. 8,11,73,75-91, 92, 267, 268,
 353, 354
 Paulavičiūtė O. 351
 Paulius Ignas 85
 Paulikas Juozas 324
 Pavalkis Antanas-Papartis 82
 Pavidaujo km 82
 Pečeliūnas S. 139
 Pečiulaitis P.-Lakštingala 282
 Pečkaitis Jonas-Krapovickas 81
 Pečkūnas Antanas 78
 Penkaitis Justinas-Paleckis 77, 81

- Perlavičius Romualdas 40, 60, 70
 Pernaravos valsč. 59
 Petkevičius Henrikas 261
 Petkevičius Juozas 111-114, 116, 129, 355
 356
 Petkevičius Jonas 29, 60
 Petraitis Antanas 79
 Petraška Vytautas 19, 60, 69
 Petrauskas 196
 Petrauskas Alfonsas 43, 60
 Petrėnas Pranas 37, 60
 Petrinaičių km. 56
 Petruškevičius 11
 Pieriškių km. 54, 58
 Pikčiūnas Baltrus-Maksas 78, 81
 Piniavos valsč. 49
 Pyragius J. 8, 12, 13, 60, 70, 71
 Platelių apyl. 42, 49, 52-54, 60, 61, 260,
 261, 338
 Plientrakio 79
 Plokščiai 58, 345, 349
 Plokštinės mšk. 261
 Plungė Justinas 27, 60
 Plungė 16, 17, 49, 54, 59, 64, 66, 167,
 195, 261, 262, 297
 Plyčius Jonas 79
 Pocius 45
 Pocevičius Leonas-Papunis 81, 87
 Pocevičius Mečislovas-Puškinas 81
 Pocienė Ona 45, 72
 Počkajus 102 178
 Pomeranija 20, 249
 Poškų km. 85
 Portugalija 76
 Potockis 29, 60
 Požėrai tis 78
 Povilaitis Juozas-Ažuolas 267, 268
 Povilaika Vytautas 18, 60, 69
 Prakopavičius 146
 Prancūzija 95, 119, 121, 165, 258
 Pranevičius Pranas 42 60
 Pranskaitytė Genė-Saulė 78
 Prapiestis J. 137
 Preidys Juozas 42 60
 Preidys Petras 41, 60, 69
 Preikapių km. 59
 Prienai 100, 164, 168, 171
 Pšigolskienė 167
 Pumpėnai 59, 65
 Punios km 48
 Puntuko km. 57
 Pušakovas 171
 Pušaloto valsč. 48, 53, 60, 63
 Puodžiūnas Kostas 19
 Pupeikis S. 170
 Purenas Antanas 235-237
 Purvaičių km. 297
 Purviškių km. 268
 Puteikis Naglis 132-134, 136-138

R
 Račkauskas 150, 152
 Radžvilas Juozas 43, 60
 Radvilėnas K. 70-72
 Radyšius 323, 327
 Radziai 191, 197, 198
 Ragainė 186, 188, 201-205
 Ragelis 85
 Raguvos valsč. 51, 52, 61, 65
 Ralys 215
 Ramanauskas A. 196
 Ramojus Vladas 187
 Ramoška Albertas 40, 60, 70
 Ramygalos raj. 47, 58
 Randamonių valsč. 54
 Raštikis Stasys 8
 Rasimavičius Antanas 324
 Rasinevičius 38, 60

- Raslanas P. 96, 97, 108
 Ratkelis A.-Oželis 360
 Rauch 210, 222, 227, 228, 229
 Raudgirio mžk. 280, 285, 286
 Raudonė 82, 87, 159
 Raudonis Augustinas 193
 Raulinis Vytautas 43, 60
 Raulinis Zigmas 43, 61
 Regienė Irena 198
 Rekežius Petras-Žiogas 78, 80
 Rekežius Antanas-Tūzas 78, 80, 83
 Remeikis Tomas 187
 Remeikis Mykolas 29, 61
 Rezgalių km. 287, 289
 Rid 14
 Rimavičius 295
 Rimža Jonas 268
 Rokiškis 54, 56, 58, 181-183, 345, 347
 Roma 76, 88
 Romažko 170
 Rombergas Zenonas 38, 61, 70
 Romeliai 351, 352
 Rothofas 32, 35
 Rotulių km. 61, 78
 Rozalimo valsč. 48, 62
 Rudaitis Kajetonas 285, 286
 Rudenka R. 87, 92
 Rudika 168
 Rudokas Juozas 229, 230
 Rugys Stasys 42
 Rukžėnų km. 78
 Rumševičius 280
 Rumunija 89
 Rupienė 221
 Rusija 89, 119-122, 125, 133, 141, 196, 235
 243, 301, 341
 S
 Sabaliauskas Vytautas 11, 30, 61
 Sabonaitis Juozas 266
 Sabulis Julius 41, 61, 69
 Sakalas ag. 199, 202
 Sakalauskas 318
 Sakalauskas V. 73, 90
 Sakalinės km. 81
 Saltonas Leonardas 338
 Saltonas Leandras 42, 61, 69
 Salvadoras 258
 Samuolis Povilas 41, 61, 70
 Sargautas Rafaelis 41, 61, 68
 Sasnava 164, 171, 172
 Sasnickis 94
 Savickis J. 345
 Savukynas Bronys 142, 145, 147-150, 152,
 154, 158-160
 Schmitz 226
 Schweinfurtas 237
 Seirijų valsč. 30, 49, 54, 58, 62, 323
 Sekevičius 18, 61, 69, 70
 Semsys Sergejus 17, 61, 70, 259
 Seneckis Antanas-Dikas 83, 267
 Seninas 102
 Sepp Lūna 228
 Sereiskis 225, 229
 Serovas 1. 87, 92
 Sidabrienė V. 166
 Sideravičius Vytautas 81
 Sidorenka Deimantas 331, 333
 Silezija 199, 212, 220
 Simanavičius Jurgis 82
 Simonaitis Vincas 29, 62
 Sinkevičius Julius 22, 31, 62, 336
 Sirutis Balys 343, 344
 Sitavičius Povilas 78
 Skačkauskas Juozas 41, 62, 70
 Skaistgirių km. 60
 Skapiškio valsč. 56
 Skardžius Jonas 347

Skaudvilė 85, 271, 285, 293
 Skeršpylius-Soklis (išdavikas) 78,83, 91
 Skinderskis 149,151,152,154
 Skirmantas 27
 Skirpsčių km. 45
 Skirsnemunė 77, 82, 84
 Skupas Antanas 41, 62, 68
 Skužinskas-Mykolas 82
 Slovakija 258
 Slučka A.-Šarūnas 346
 Smalininkai 76, 79
 Smetonius Antanas-Gidas 78,79,81,83
 Smilgys 216
 Smilgiai 21,27, 28,51,53-60, 64, 65, 67, 68,295
 Sniečkus A. 73, 90, 97, 153, 163, 166, 169,170
 Sokolovas A. 101-103
 Soldau 231
 Spėrių km. 323
 Spirakių km. 53
 Spirgių pelkės 287
 Spraudaičių km. 311, 313
 Sprindytė E 351
 Stačiūnų km. 63
 Stalmokas A.-Baltrūnas 16,17, 62, 68
 Stančiauskas 212
 Stancikas Dalius 336
 Stankus Jurgis-Kaštanas 83
 Stankevičius Vladas 41, 62, 69
 Stankevičius Stasys 32, 62
 Starkus Antanas 28, 46, 62, 69
 Starkauskas J. 2,161,342, 357
 Starkus Jonas-Maželis 267
 Stasiškis A. 139
 Stasiūnas Matas 41, 62, 69
 Staškus Jonas-Eimutis 267
 Statkevičius Algirdas 18, 63, 69
 Steckus Vacys 37, 39, 45, 63
 Steponaitis Juozas 32, 63
 Stetiškių km. 49, 52, 56, 64
 Stirbytės 79
 Strainys J.-Saturnas 267
 Stribaičių km. 79
 Strielčių apyl. 171
 Stulgaitis Antanas-Vilkas 82
 Stulpinienė E 135
 Stūronas 84
 Subačius Antanas-Tauras 324, 325
 Subačius 21, 48, 49, 51, 55, 56, 60, 62, 64-68, 301
 Sudargo km. 83, 289, 290
 Sudėtas 20, 220, 227
 Suomija 89, 225, 228, 229, 251, 345
 Suslovas 170
 Sutkienė 280
 Suvalkija 16,18, 21, 30, 37, 38, 61, 62, 164,165,180
 Sverdlovskas 61
 Svilas Vytautas 30, 63, 68
 Svinemiundė 27
 Sužiedėlis B. 213
 Š
 Šablinskas Pranas 28, 63, 69
 Šadiūnų km. 50
 Šakių apskr. 32,52, 58, 67,83,168,180, 182, 289, 360
 Šalkauskienė 267
 Šambergas 74, 90
 Šapalas A. 213,220-223
 Šarauskas K. 280
 Šatas Julius-Pukas 15, 63, 69
 Šaučiulienė E 352
 Šaulys Pranas-Karelas 82
 Šeduva 21,27,48,50,53,59,60, 62, 63, 67
 Šeškėnas Alfonsas 41, 63, 69

- Šeštakai 55
 Šeputis 21, 30, 63
 Šereiva Leonas 27, 63
 Šerepkienė Bronė 339, 341
 Šertvytis A. 16,17, 45, 47, 63, 70, 241, 242, 265
 Šiaulių apskr. 18, 53-55, 60, 61, 66, 67, 73,75, 85,88,101,166,170,178,181, 190, 196, 221, 246, 247, 283, 341, 342,353
 Šilas Antanas 40, 63
 Šilinis Dovydas 347
 Šilanskas 340, 341
 Šilauskas 192,193
 Šilavotas 164,172
 Šilinis Juozas 41, 64, 69
 Šilininė Danutė 347, 348
 Šilutė 182,188
 Šimkus Kazimieras-Liudas 79, 82, 83
 Šimkus Juozas 64, 82,101
 Šimkus J. 283
 Šimkus P. 282
 Šimkus Mečys 195,196
 Šimulynas Jonas-Balandis 82
 Šinkūnas Feliksas 144
 Šipilovas 85
 Širvintos 298
 Škirpa K. 189
 Šležas Bronius 42, 64
 Šležas Antanas 41, 64
 Šlianis Kazimieras 29
 Šliosbergas 19, 20, 32
 Šliūpas Jonas 196,197
 Šmičkių km 65
 Šneideriai 285
 Šniūtė Kazimieras 38
 Šonta Juozas 29, 64
 Šopaga Pr. 8,10,16,187,188
 Štargardas 20, 39
 Štetinas 15, 27, 35, 57, 60, 63, 65-67
 Štratenzė 20
 Štreimikis Algirdas 18, 64, 70
 Štreimikis Stasys 18, 64, 70
 Šulskis Antanas 40, 64, 70
 Šupikovas Danilas 74, 90
 Švedas Rapolas-Kėkštas 77, 80, 83
 Švedija 11, 47, 66, 89, 221, 224, 229
 Šveicarija 239
 Šveiceris 225, 226, 229, 230, 238
 Švenčionių apskr. 41, 49,51,53,61,165, 181
 Šventežerio km 171, 323

 T
 Tabelskis Vytautas 28, 64
 Talinas 224,225,228,229
 Tamašauskas 75
 Tamošaitis Jonas-Vyšnia 83
 Tamulevičius Bronius-Linksmutis 323, 325
 Tamulevičius Jonas 315, 317, 318, 322, 325, 327, 330
 Tamulevičiūtė Giedrė 315
 Tarpeikių km. 48
 Taruška Jonas 43, 64
 Taujenis Liudas 296, 297
 Taujėnų valsč. 50, 57
 Taujenienė-Milvydaitė Barbora 296,297
 Taurų valsč. 81
 Tauragė 32,38,46,51,54,73,75,76,81, 84,85,90-92,163,166,172,178,181, 182, 269, 270, 272, 275, 276, 305, 307, 353
 Taurynės km. 52
 Tautginas 85
 Telšinskas Kazys 17, 64, 68
 Tigras ag. 102
 Tijūnėlis A.-Liepa 345

- Tilžė 9,32, 35, 50,51,52,53,54, 55, 56, 57, 62, 63, 65,192, 199, 201, 202, 204, 216, 221, 222, 280
- Tiškus Alfredas 17, 64, 69
- Tkačenka I. 174,177-179
- Toliušis Zigmās 150
- Tolušis Povilas 28, 65
- Torn 231
- Torontas 191
- Trakų apskr. 51, 60,165,181, 248
- Trakiškių km. 62
- Traščinskas Vaclovas 38, 65
- Trečiokas Jurgis 345, 347
- Troingenhofo km. 39
- Troškūnai 51
- Truškauskas Juozas 198
- Truska L 108
- Tubingenas 239
- Tukišai 101
- Tuluiv M. 345
- Tumas Domas 28, 65
- Tumas Hermanas 204, 205
- Tumėnas 317
- Turgelių valsč. 168
- Tverkus Ipolitas-Jagminas 81
- Tyjušas Jonas 41, 64, 70
- Tyla Antanas 348
- Tyrulis Povilas-Kybartas 15, 64, 69
- U
- Ukmergė 29, 37, 45, 50, 51, 57, 65, 66, 165,167,181,182,295,301,346,347
- Ukraina 13,172
- Upyna 307
- Urbutis-Margis 297
- Urbelis R. 283,292
- Urbonas Alfonsas 112,114
- Urbonas Antanas 297
- Urbonas Bronius 28, 65,112,114, 356
- Urbonas Vladas 28, 43, 65
- Urbonaitis 193
- Urbonavičius 42, 65, 70
- Urbučiai 272, 281
- Utenos apskr. 51, 53-55, 57, 62, 63, 66, 104,166,178,181,182,246,344,347, 352
- Užbalis 340
- Užpalių valsč. 342
- Užubalių km. 68
- Užuguostis 51
- V,W
- Vabalas Antanas 42, 65
- Vabolių km. 310
- Vadaktėlių km. 59
- Vaičiūnas Alfonsas 347
- Vaičiūnienė Aldona 191
- Vaigailių km. 101
- Vaiginytė Genė-Ramanauskienė 352
- Vaikšnoras Jonas 31, 65
- Vaišvilas Kazimieras 112,116,129, 356
- Vaišviliškių km. 286
- Vaitiekūnas Vladas 31, 65
- Vaitulevičienė E 135
- Vajotų km. 80
- Valaitis Jonas 239
- Vaidenas 19
- Valeika Matas-Putinas 14,21, 29, 46,65, 69,70
- Valevičiūtė Elena 345, 346
- Valevičiūtė Janina-Astra 38, 349, 350
- Valiukėnas A. 14, 46, 71
- Valiulis J.J. 224, 227, 233, 235
- Valkininkai 319
- Valkūnas Jonas-Rūta 40, 65, 70
- Valkūnas Leonas 14,37, 65
- Valukynas A 325
- Valunta Vytautas 345, 348, 349

- Valutkevičius P. 101
 Valys 37, 65
 Vanagas Antanas 40, 65, 69
 Vandžiogalos valsč. 37, 50-52, 57, 63, 65, 67, 68
 Vaštakas Kazimieras 29, 66
 Varčioms Kazimieras 346
 Vardys Vytautas 187
 Varėna 56, 59, 315, 318-320, 331, 333
 Varkujų km 351, 352
 Varnas Pranas 42, 66, 69
 Varnas A.-Gaidelis 351
 Varnaitė Diana 131, 139, 140, 356
 Varsėdžių km 304
 Vaseris 85
 Vasiliauskas Jonas-Vasys J. 229
 Vasiliauskas 38, 41, 66, 70
 Vasiliauskienė 133
 Vasiliūnas Juozas 41, 66, 70
 Vaupšas 351
 Veblaitis Julius 191
 Vėbra Juozas 230
 Vedegiškių km. 52
 Vėjų km. 293
 Velavičius Vylius I. 8, 11, 13, 14, 20, 21, 27, 31, 35, 47, 66, 67, 71
 Velnekių km.
 Velžių km 67
 Vengrija 89
 Veverskis Kazys 185, 186, 188-191, 207, 210, 211, 212, 245, 296, 299
 Vičėnas Kazys 28, 66
 Vičiulienė Stasė 341
 Viduklė 289, 292
 Viešintų valsč. 50, 57, 59
 Vietnamas 258
 Vigelis Stepas 42, 66, 69
 Vigelis Vytautas 40, 66, 68
 Vilkų km 57
 Vilkaviškis 48, 51, 55, 60, 172, 180, 182, 318, 360
 Vilkelių km. 56, 67
 Vilkija 16, 18, 50, 59, 171
 Vilkutaitis Viktoras-Griūnas 7, 8, 10, 15, 16, 66, 69
 Vilkutaitis Vytautas-Volfas 8, 16
 Vinciūnas 42, 67, 69
 Višinskas J.-Barzdukas 106
 Viršilas Aleksandras 230
 Viršulis A. 346
 Visidalko V. 135
 Vitkus Kazys 31, 66, 162, 238, 239
 Vladimiro sr. 285
 Vladimirovas 46
 Vokietaitis A. 11, 219-223
 Volchot 102
 Vorkutos lageris 52, 63, 68, 88, 264, 298, 300, 305, 327, 328, 346
 Vormditas 35, 37
 Voroncovas 236, 237
 Vosylius 210
 Vytautas 83
 Vyžintas Pranas 31, 67
 Wżesnia 234

 Z
 Zabrys 124
 Zaganevičius 217, 222
 Zaikauskas V. 88
 Zakaras J.-Pajaujis 17, 47, 67, 69, 246, 260
 Zarasų apskr. 49, 63, 65, 95, 181, 182
 Zaremba Juozas 41, 67, 70
 Zaskevičius Algimantas 92
 Zaturskis Stasys-Bronius 81
 Zaturskytė Izabelė 82
 Zavackis Benius 15, 46, 67
 Zebžydovica 237

Zegelkė 20, 21
 Zėringis Juozas 289
 Ziegler-Cigleris 226
 Zimbergas Borisas 42, 67, 68
 Zokaitis Bronius 30, 67
 Zovė A. 347
 Zoza Petras 28, 67
 Zubkus 37, 67
 Zubrys 213,219-221

 Ž
 Žaliosios miškas 46
 Žarėnų valsč. 43, 295
 Žarnauskas 37, 67
 Žarskus Antanas 37, 67
 Žąsliai 250
 Žebriūnas A. 147,148
 Žeimys Petras 37, 67
 Žekonis Antanas 29, 67
 Žekonis Bernardas 28, 67, 70
 Želnys Vladas 21, 28, 67, 69
 Žemaitis J. 106,109
 Žerdauskas 79
 Žičkus Jonas 85, 86
 Žičkus Vytautas 18, 67, 69, 79, 85

Žičkus Povilas 219
 Žily Jonas 28, 67
 Žilinskas 37, 67
 Žiliūtė Marijona-Eglutė 78-80
 Žilvitis ag. 100
 Žimkus Juozas 43
 Žindaičių km 80, 83
 Žiugžda J. 145
 Žukų km. 35
 Žukas Jonas 20, 21, 27, 68
 Žukauskas 166
 Žukauskas Albinas-Gelumbauskas 81
 Žukauskas Benediktas 29, 68,82
 Žukauskas Kazys 6, 18, 30, 68, 70, 81,
 82,350
 Žukauskas-Princas 346, 350
 Žukauskaitė Jadvyga 112,115,116,129,
 356
 Žulys I.-Ruginis 11
 Žutautas J.-Šalna 16,17, 68, 69
 Žutautas Jonas 191
 Žygys Antanas 28, 47, 67, 70
 Žygaičiai 21
 Žymančius Titas 305, 311
 Žymantas Stasys 186,187

Tur inys

DOKUMENTAI, FAKTAI, KOMENTARAI

Kęstutis Kasparas. Į tėvynę - iš dangaus. (Lietuviai desantininkai 1944-45m.)	5
Juozas Matusevičius. Jurbarko partizanai ir Jungtinė Kęstučio apygarda.....	73
Nijolė Gaškaitė. Partizanų mirties nuosprendžiai: prasimanymai ir tikrovė.....	93
Vytautas Bukauskas. Alma mater auklėtiniai kovos sąjūdyje.....	111
Diana Varnaitė. Ar tikrai nereikia ieškoti kaltų dėl pastato Gedimino pr. 40, Vilniuje, išniekinimo?.....	131
Ag. Petrausko-J. Deksnio veikla septintajame dešimtmetyje.....	142

REPRESINĖS STRUKTŪROS

Juozas Starkauskas. Lietuvos partizanų požiūris į sovietinius rinkimus.....	161
--	-----

ANTINACINIS PASIPRIEŠINIMAS

Juozas Starkauskas. Lietuvos Laisvės Armija (tarp kitų antinacinės rezistencijos prisiminimų).....	185
Ištrauka iš Karolio Drungos-J. Valiulio 1944-45m. atsiminimų.....	224

ATSIMINIMAI, LIUDIJIMAI, SVARSTYMAI

Algis Šertvytis. Laisvės keliu.....	241
Ona Mockutė-Šimoliūnienė. Dirbome Lietuvai.....	266
Z. Kašeliauskas. Kybartų šeimos tragedija.....	278
Leitenantas Adolfas Eidimtas (Parengė Povilas Raila).....	295
Vida Kasperavičūtė-Tereikienė. Šviesus tėvelio paveikslas (Juozo Kasperavičiaus atminimui).....	301
Elvyra Lukoševičūtė-Narutienė. Partizano Vytauto Lukoševičiaus-Lizdeikos gyvenimas ir kova (Kęstučio apygarda).....	307

LITERATŪRINIS PUSLAPIS

Giedrė Tamulevičiūtė. Gyvenimo kelias (Mano senelis Jonas Tamulevičius pasakoja).....	315
Deimantas Sidorenko. Kovos rytas. Paskutinė Kovos diena.....	331

LAIŠKAI.....	336
ENGLISH SUMMARY.....	353
PO TO, KAI RAŠĖME	360
PAVARDŽIŲ IR VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	361

LAISVES KOVŲ ARCHYVAS 18

SL 176.1996 09 19.11,9 sp.l. Tir. 2000 egz. Užsakymas Nr. 1224
Leidėjas - Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga.
Laisvės alėja 39, 3000 Kaunas.